POLIROM

Umberto Eco

Cronicile unei societăţi lichide

Plural

POLIROM

Umberto Eco

Cronicile unei societăţi lichide

Plural

Umberto Eco

Cronicile unei societăţi lichide

Traducere de Oana Sălișteanu și Maria Boghiu

POLIROM
2016

Umberto Eco

Cronicile unei societăţi lichide

Traducere de Oana Sălișteanu și Maria Boghiu

POLIROM
2016

Contribuţia traducătoarelor:
Oana Sălişteanu: Introducere, „Societatea lichidă”, „Înainte ca racul”, „A fi în văzul lumii”, „Bătrânii şi tinerii”, „Online”, „Despre telefoanele mobile”, „Despre conspiraţii”, „Despre mass-media”, „Diferite forme de rasism”, „Despre ură şi moarte”, „Între religie şi filosofie”
Maria Boghiu: „Educaţia cea bună”, „Despre cărţi şi alte lucruri”, „Cea de-a Patra Romă”, „De la prostie la nebunie”

Umberto Eco, *Pape Satàn Aleppe. Cronache di una società liquida*

© 2016 La nave di Teseo Editore, Milano

© 2016 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-6188-6
ISBN PDF: 978-973-46-6189-3
ISBN print: 978-973-46-6063-6

Coperta: Carmen Parii
Pe copertă: igordutina/Depositphotos.com

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

UMBERTO ECO (1932-2016) a urmat cursurile Universităţii din Torino, luându-şi licenţa în estetică. În anii ’60 a fost unul dintre exponenţii de frunte ai avangardei culturale italiene, numărându-se printre fondatorii revistelor *Marcatré* şi *Quindici*. A fost profesor de semiotică la Universitatea din Bologna. A primit numeroase premii şi distincţii culturale, inclusiv Legiunea de Onoare (1993). A predat la cele mai faimoase universităţi din lume, fiind Doctor Honoris Causa a peste patruzeci dintre ele. A scris romane (*Numele trandafirului*, 1980, Premiul Strega, 1981; *Pendulul lui Foucault*, 1988, Premiul Bancarella; *Insula din ziua de ieri*, 1994; *Baudolino*, 2000; *Misterioasa flacără a reginei Loana*, 2004; *Cimitirul din Praga*, 2010; *Numărul zero*, 2015), studii de semiotică, estetică şi teorie literară (*Opera deschisă*, 1962; *Apocaliptici şi integraţi*, 1964; *Poeticile lui Joyce*, 1966; *Structura absentă*, 1968; *Formele conţinutului*, 1971; *Tratat de semiotică generală*, 1975; *Cum se face o teză de licenţă*, 1977; *Lector in fabula*, 1979; *Semiotica şi filosofia limbajului*, 1984; *Limitele interpretării*, 1990; *Şase plimbări prin pădurea narativă*, 1994; *Despre literatură*, 2002), eseuri (*Kant şi ornitorincul*, 1997), articole (reunite în volumele *Jurnal minim*, 1963; *Al doilea jurnal minim*, 1990; *Secretul Minervei*, 1999).

Din opera sa, Editura Polirom a publicat volumele *În ce cred cei care nu cred* (în colaborare cu Carlo Maria Martini, 2001, 2011, 2016), *În căutarea limbii perfecte* (2002), *Numele trandafirului* (2004, 2010, 2011, 2013, 2014), *Misterioasa flacără a reginei Loana* (2004), *Pendulul lui Foucault* (2005, 2013), *Trei povestiri* (în colaborare cu Eugenio Carmi, 2005), *Cum se face o teză de licenţă* (2006, 2014), *Baudolino* (2007, 2014), *Limitele interpretării* (2007), *Apocaliptici şi integraţi. Comunicaţii de masă şi teorii ale culturii de masă* (2008), *A spune cam acelaşi lucru. Experienţe de traducere* (2008), *Insula din ziua de ieri* (2009), *De la arbore spre labirint. Studii istorice despre semn şi interpretare* (2009), *Kant şi ornitorincul* (ed. a II-a, 2010), *Cimitirul din Praga* (2010, 2011, 2013), *Cum ne construim duşmanul* (2011, 2013) şi *Numărul zero* (2015).

Introducere

Am început rubrica „Pliculeţul Minervei” din *Espresso* în 1985 şi am ţinut-o multă vreme săptămânal, apoi la două săptămâni. Aşa cum aminteam la început, pliculeţele cu chibrituri marca Minerva aveau în interior două spaţii albe în care se putea nota câte ceva; aceasta era aşadar intenţia acelor intervenţii ale mele, pe care le gândeam ca pe nişte scurte adnotări şi divagaţii pe marginea lucrurilor de tot felul ce-mi treceau prin cap, de regulă inspirate din actualitate, dar nu numai, întrucât consideram a fi de actualitate şi faptul că în câte o seară îmi venea cheful de a relua, ştiu şi eu, vreo pagină din Herodot, vreo poveste de fraţii Grimm sau vreo bandă desenată cu Popeye Marinarul.

Multe „Pliculeţe” fuseseră incluse în *Al doilea jurnal minim*[1] din 1992, un număr considerabil apăruseră şi în *Pliculeţul Minervei*, care le cuprindea pe cele publicate până la începutul anului 2000, altele fuseseră reluate în cartea mea *Înainte ca racul* din 2006. Dar din 2000 până în 2015, dacă socotim 26 de „Pliculeţe” pe an, s-au strâns peste patru sute de articole şi am considerat că unele dintre acestea ar fi încă recuperabile.

Sunt de părere că toate (sau aproape toate) articolele strânse în acest volum pot fi interpretate ca reflecţii asupra fenomenelor „societăţii lichide” în care trăim, despre care vorbesc într-unul dintre „Pliculeţele” mai recente cu care deschid suita.

Am eliminat multe lucruri ce se tot reluau şi totuşi câteva tot au mai rămas, întrucât anumite fenomene s-au repetat în aceşti cincisprezece ani cu o regularitate îngrijorătoare, stimulând astfel reîntoarcerile şi insistenţele mele asupra unor teme ce se dovedeau neliniştitor de actuale.

Două cuvinte legate de titlu[2]. Este vorba, evident, despre un citat din Dante (*Pape Satàn, Pape Satàn aleppe*, *Infernul*, VII, 1), dar,

aşa cum se ştie, deşi o serie întreagă de comentatori au tot încercat să desluşească acest vers, cei mai mulţi dintre ei îl consideră lipsit de vreun înţeles precis. În orice caz, rostite de Pluto, aceste vorbe zăpăcesc minţile şi pot face cu putinţă orice vrăjitorie. Le-am socotit aşadar potrivite ca titlu al acestei culegeri care, nu atât din vina mea, cât din vina vremurilor acestora, este dezarticulată, sare, cum ar zice francezii, de la cocoş la măgar, oglindind natura lichidă a acestor cincisprezece ani.

1. *Il secondo diario minimo* de Umberto Eco a apărut în româneşte în traducerea lui Sorin Mărculescu cu titlul *Minunea Sfântului Baudolino* (Editura Humanitas, 2011) (n.tr.).
2. Este vorba despre titlul ediţiei în limba italiană, *Pape Satŕn Aleppe. Cronache di una societŕ liquida*, apărută la editura La nave di Teseo în 2016 (n.ed.).

Societatea lichidă

Ideea de modernitate legată de „societatea lichidă” i se datorează, cum se ştie, lui Zygmunt Bauman. Celor ce ar vrea să înţeleagă multiplele implicaţii ale acestui concept le poate fi utilă lucrarea *Starea de criză* (*Stato di crisi*, Einaudi, 2015), în care Bauman şi Carlo Bordoni discută despre acest subiect şi despre alte chestiuni.

Societatea lichidă începe să se contureze odată cu acel curent numit postmodern (un termen „umbrelă” sub care sunt înghesuite, în chip nu întotdeauna coerent, fenomene dintre cele mai diferite, de la arhitectură la filosofie şi literatură). Postmodernismul marca sfârşitul „marilor naraţiuni” care considerau că pot suprapune lumii un model al ordinii; s-a dedicat unei lecturi în cheie ludică sau ironică a trecutului şi s-a intersectat în felurite moduri cu pulsiunile de tip nihilist. Pentru Bordoni însă şi postmodernismul se găseşte într-o fază a descreşterii. Ceva de natură trecătoare, pe care l-am traversat fără să ne dăm măcar seama, care va fi cândva studiat asemenea preromantismului. Util mai ales pentru a semnala un eveniment în curs de desfăşurare, un soi de pod umblător ce leagă modernitatea de un prezent ce încă nu are nume.

Pentru Bauman, printre caracteristicile acestui prezent care acum se naşte, se poate aminti criza Statului (ce libertate de decizie mai au statele naţionale în faţa puterilor entităţilor supranaţionale?). Dispare o entitate care garanta fiecăruia în parte posibilitatea de a rezolva în mod omogen diferitele probleme ale timpurilor noastre, iar odată cu criza acesteia iată că apare şi criza ideologiilor şi deci şi a partidelor şi în general a oricărui posibil apel la acea comunitate de valori ce îi permitea individului să se simtă parte a unui tot care ţinea seama de nevoile sale.

Odată cu criza conceptului de *comunitate* îşi face apariţia un individualism nestăvilit, în care nimeni nu mai e tovarăşul de drum al celuilalt, ci duşmanul de care trebuie să se păzească. Acest tip de „subiectivism" a subminat bazele modernităţii, făcând-o fragilă; de unde şi situaţia în care, în lipsa oricărui jalon de referinţă, totul se topeşte într-un soi de stare lichidă. Se pierde certitudinea dreptului (iar magistratura este percepută ca un duşman) şi singurele soluţii pentru un individ lipsit de repere sunt apariţia publică cu orice preţ, apariţia ca valoare (fenomen de care m-am ocupat adesea în „Pliculeţe") şi consumerismul. Nu este însă vorba de un consumerism care ţinteşte satisfacţia pe care ţi-o dă posedarea unor obiecte ale dorinţei, ci de unul în care acele obiecte devin iute depăşite, făcând ca individul să treacă de la un consum la altul într-un soi de bulimie fără scop (noul telefon mobil ne oferă prea puţine lucruri noi faţă de cel vechi, dar cel vechi trebuie dat la casat pentru a fi şi noi părtaşi la această orgie a obiectului râvnit).

Criza ideologiilor şi a partidelor: s-a spus că acestea din urmă nu sunt decât nişte taxiuri în care urcă vreun tribun agitator sau vreun baron local ce controlează voturile, alegându-le cu dezinvoltură în funcţie de oportunităţile pe care acestea le creează, ceea ce în fond aproape că îi face de înţeles sau mai puţin scandaloşi pe liber-schimbişti. Dar nu numai indivizii, ci toată societatea trăieşte un continuu proces de şubrezire.

Cu ce s-ar putea înlocui această lichefiere? Nu ştim încă, iar această stare de tranziţie va mai dura destul. Bauman observă că, după ce a pierit credinţa unei salvări venite de sus, de la Stat sau de la revoluţie, tipică pentru această etapă de tranziţie este mişcarea celor indignaţi. Aceste mişcări ştiu ce nu vor, dar nu ştiu ce vor. Şi aş vrea să amintesc că una dintre chestiunile ridicate de responsabilii cu ordinea publică în legătură cu *black bloc* este că aceştia nu mai pot fi etichetaţi, aşa cum era posibil cu anarhicii, cu fasciştii, cu Brigăzile Roşii. Aceştia acţionează, dar nimeni nu mai ştie când şi în ce direcţie. Nici măcar ei.

Există vreun mod de a supravieţui acestei stări lichide? Există:

realizarea faptului că trăim într-o societate lichidă care, pentru a fi înţeleasă şi poate depăşită, are nevoie de noi instrumente. Necazul e că politicienii şi în mare parte şi intelectualii nu au înţeles încă amploarea fenomenului. Bauman rămâne deocamdată o *vox clamantis in deserto.*

2015

Înainte ca racul

Catolici la exerciţii libere şi laici bigoţi

Când se vorbeşte despre marile transformări spirituale ce au marcat sfârşitul secolului XX, se citează negreşit criza ideologiilor, de netăgăduit şi care a tulburat profund tradiţionalele distincţii dintre dreapta şi stânga. Trebuie să ne întrebăm însă dacă prăbuşirea zidului Berlinului a fost cauza acestui colaps sau doar una dintre consecinţele sale.

Să ne gândim la ştiinţă: era dorită ca neutră din punct de vedere ideologic, ca un ideal al progresului, comun atât liberalilor, cât şi socialiştilor (diferea doar ideea despre cum ar trebui gestionat acest progres şi în favoarea cui şi în acest sens rămâne un model *Manifestul Comunist* din 1848, în care erau elogiate cuceririle capitaliste şi care se încheia, oarecum, cu ideea că „şi acum toate aceste lucruri le vrem noi"). Era progresist cel care avea încredere în dezvoltarea tehnologică şi era reacţionar cel ce propovăduia întoarcerea la Tradiţie şi la Natura nestricată a începuturilor. Cazurile de „revoluţie pe dos", ca acela al luddiţilor care încercau să distrugă maşinile, reprezentau totuşi nişte episoade marginale şi nu afectau diviziunea netă între cele două perspective.

Dar această diviziune a cunoscut o fisură în 1968, când au început să se amestece staliniştii adoratori ai oţelului cu generaţia *flower power*, susţinătorii clasei muncitoare ce se aşteptau ca automatizarea să atragă după sine refuzul muncii cu prorocii eliberării prin drogul lui Don Juan. Şi s-a dus cu totul de râpă în momentul în care populismul lumii a treia a devenit stindard comun atât al extremei stângi, cât şi al extremei drepte. Iar acum ne aflăm în faţa unor mişcări de tip Seattle, în care se întâlnesc neoluddiţii, ecologiştii radicali, ex-susţinătorii muncitorimii (şi din

lumpen, şi de la vârfurile conducerii), manifestând împotriva clonărilor, a tot ce înseamnă Big Mac, a vegetalelor modificate genetic şi a experimentelor nucleare.

O transformare deloc minoră a avut loc în opoziţia dintre lumea religioasă şi lumea laică. De milenii, spiritului religios i se asociau neîncrederea în progres, refuzul de a trăi în lume, intransigenţa doctrinală, pe când lumea laică trăia cu optimism transformarea naturii, ductilitatea principiilor etice, redescoperirea afectuoasă a religiozităţii „de alt fel" şi a gândirii sălbatice.

Fireşte că printre credincioşi nu lipsea apelul la unele „realităţi pământene", la istoria văzută ca un marş al răscumpărării (să ne gândim la Teilhard de Chardin), în timp ce din cealaltă parte apar în număr mare „apocalipticii" laici, utopiile negative ale lui Orwell şi Huxley, sau acele scenarii ştiinţifico-fantastice care descriau ororile unui viitor dominat de o cutremurătoare raţionalitate ştiinţifică. Dar, în fond, sarcina propovăduirii religioase era de a ne aminti de momentul final al morţii şi al Judecăţii cea de obşte, iar sarcina lumii laice era de a înălţa imnuri de slavă locomotivei.

Întrunirea recentă a susţinătorilor papei (aşa-numiţii *papa boys*) ne ilustrează însă punctul final al prefacerii realizate de Wojtyła: o masă de tineri ce acceptă credinţa, dar, judecând după răspunsurile pe care le dădeau zilele astea celor ce îi intervievau, se găsesc foarte departe de orice nevroză fundamentalistă şi sunt dispuşi la compromisuri când e vorba despre raporturile prematrimoniale sau despre metodele contraceptive; ba unii chiar şi când e vorba despre droguri; în orice caz, cu toţii când e vorba despre mersul la discotecă. Şi asta în timp ce lumea laică deplânge poluarea sonoră şi spiritul New Age ce pare a-i uni pe neorevoluţionari, pe adepţii monseniorului Milingo[1] şi pe iubitorii de lux şi de masaje orientale.

Dar suntem doar la început, vom vedea altele şi mai şi.

2000

Dar oare chiar am inventat aşa multe?

Anunţul s-a făcut probabil pe internet, dar nu ştiu unde, pentru că la mine a ajuns prin e-mail. E vorba despre o pseudopropunere comercială care face publicitate pentru o noutate numită *Built-in Orderly Organized Knowledge*, a cărei siglă este deci BOOK – cu alte cuvinte, „carte”.

Nu are fire, nu are baterie, nu are niciun circuit electric, niciun întrerupător sau buton, este compact şi portabil, poate fi folosit şi din fotoliu, în faţa şemineului. Este constituit dintr-o succesiune de file numerotate (din hârtie reciclabilă), fiecare dintre acestea conţinând mii de biţi de informaţie. Aceste file sunt ţinute unite în ordinea corectă de un elegant etui zis şi cotor.

Fiecare pagină este scanată optic, iar informaţia este înregistrată direct în creier. Există şi o comandă *browse* care permite trecerea de la o pagină la alta, atât înainte, cât şi înapoi, printr-o simplă atingere cu degetul. Un *utility* numit *Cuprins* permite găsirea instantanee a temei dorite la pagina corespunzătoare. Se poate achiziţiona şi un *optional* numit „semn de carte” ce permite întoarcerea la pagina la care ne-am oprit ultima oară, chiar dacă acel BOOK a fost închis.

Anunţul se încheie şi cu alte precizări în legătură cu acest instrument teribil de inovativ şi lansează şi punerea în comerţ a unui *Portable Erasable-Nib Cryptic Intercommunication Language Stylus*, pe scurt PENCIL (cu alte cuvinte, „creion”). Dar aici nu este vorba doar de un fragment umoristic, ci şi de răspunsul la multe întrebări pline de îngrijorare legate de posibilul sfârşit al cărţii în faţa asediului tot mai puternic al computerului.

Există numeroase obiecte care, de când au fost inventate, nu mai sunt perfecţionabile în continuare, ca, de pildă, paharul, lingura, ciocanul. Când Philippe Starck a vrut să schimbe forma storcătorului de lămâi a produs un obiect extrem de frumos, dar care face ca sâmburii să cadă în pahar, în timp ce storcătorul clasic îi reţine împreună cu pulpa fructului. Mai deunăzi la curs m-am

supărat când m-am trezit cu un aparat electronic foarte scump care proiectează prost imaginile, în timp ce vechiul retroproiector cu foi translucide, ca să nu mai spun de bătrânul epidiascop, le arată mult mai clar.

Acum, când secolul XX se îndreaptă spre sfârşit, ar trebui să ne întrebăm dacă într-adevăr în aceşti o sută de ani am inventat cu adevărat aşa de multe lucruri noi. Tot ceea ce folosim zilnic a fost inventat în veacul al XIX-lea. Înşirui doar câteva: trenul (dar maşina cu aburi datează din secolul precedent), automobilul (cu toată industria petrolului pe care o presupune), vapoarele cu propulsie pe bază de elice, arhitectura bazată pe betonul armat, zgârie-norii, submarinul, căile ferate subterane, dinamul, turbina, motorul Diesel pe motorină, aeroplanul (experimentul definitiv al fraţilor Wright va avea loc trei ani după sfârşitul secolului), maşina de scris, gramofonul, difuzorul, maşina de cusut, frigiderul, hrana la conserve, laptele pasteurizat, bricheta şi ţigările, yala, ascensorul, maşina de spălat, fierul de călcat electric, stiloul, guma de şters, sugativa, timbrul, poşta şi sistemul de triere pe bază de aer comprimat, WC-ul, soneria electrică, ventilatorul, aspiratorul (1901), aparatul de ras, patul pliant, scaunul de frizerie şi scaunul rotativ de birou, chibriturile care se aprind prin frecare şi chibriturile cu fosfor, impermeabilul, fermoarul, acul de siguranţă, băuturile gazoase, bicicleta cu cadru şi anvelope, roţile cu spiţe de oţel şi transmisie pe bază de lanţ, omnibuzul, tramvaiul electric, calea ferată suspendată, celofanul, celuloidul, fibrele artificiale, marile magazine în care să se vândă toate acestea, precum şi, dacă îmi permiteţi, iluminatul electric, telefonul, telegraful, radioul, fotografia şi cinematograful. Babbage inventează o maşină de calcul capabilă să facă şaizeci şi şase de adunări pe minut şi iată-ne aşadar pe drumul către inventarea computerului.

E adevărat, secolul nostru ne-a adus electronica, penicilina şi atâtea alte medicamente care ne-au prelungit viaţa, materialele plastice, fuziunea nucleară, televiziunea şi explorarea spaţiului cosmic. Poate mi-a scăpat ceva, dar e adevărat şi faptul că stilourile şi ceasurile cele mai scumpe din zilele noastre încearcă să

reproducă modelele clasice de acum un veac, iar într-un „Pliculeţ” mai vechi observam că forma de perfecţionare cea mai recentă din domeniul telecomunicaţiilor, şi anume internetul, depăşeşte telegrafia fără fir inventată de Marconi printr-o telegrafie pe bază de fir. Cu alte cuvinte, reprezintă o întoarcere (un pas în urmă) de la radio la telefon.

În ce priveşte cel puţin două invenţii pe care le-a adus secolul nostru, materialele plastice şi fuziunea nucleară, se tot fac încercări ca să fie dezinventate, întrucât şi-au dat seama că acestea îmbolnăvesc grav planeta. Progresul nu constă neapărat în mersul înainte cu orice preţ. Am cerut să mi se aducă la loc retroproiectorul cu foi translucide.

2000

Cu avânt, înapoi!

Într-un „Pliculeţ” mai vechi observam că asistăm la un interesant regres tehnologic. Mai întâi a fost pusă sub control influenţa deranjantă a televizorului prin intermediul telecomenzii, prin care telespectatorul putea zapa, intrând astfel într-o fază de libertate creativă, zisă „faza Blob”. Eliberarea definitivă de televizor s-a petrecut în era aparatelor de înregistrare video, în care avea loc o evoluţie către cinematograf. În plus, cu telecomanda se putea anula sonorul, întorcându-ne la măreţia filmului mut. La rândul lui, internetul, prin faptul că impunea un tip de comunicare bazat în primul rând pe litera scrisă, lichidase temuta Civilizaţie a Imaginilor. Ajunşi aici, se puteau elimina chiar şi imaginile, prin inventarea unui soi de cutie care să emită doar sunete şi care să nu aibă nici măcar nevoie de telecomandă. Mie atunci mi se părea o glumă să-mi imaginez reîntoarecerea la inventarea radioului, dar (inspirat, evident, de vreo zeitate), profetizam în fond apariţia

iPod-ului.

Şi, în fine, la ultimul stadiu s-a ajuns când transmisiile în eter, prin sistemul *pay-TV*, au intrat într-o nouă eră a transmisiunilor prin cablu telefonic. Se trecea deci de la telegrafia fără fir la telefonia cu fir, ceea ce internetul realizase deja în întregime, întrecându-l pe Marconi şi întorcându-se la Meucci2.

Reluasem această teorie despre mersul înapoi în cartea mea *Înainte ca racul*, în care aplicam aceste principii şi în viaţa politică (şi în plus, într-un „Pliculeţ" recent, observam că ne întoarcem la nopţile lui 1944, cu patrule militare pe străzi şi cu învăţătoare şi elevi în uniformă). Dar s-au întâmplat chiar şi mai multe.

Oricine a trebuit să-şi cumpere recent un computer nou (căci în trei ani este deja depăşit), şi-a dat seama că nu erau de găsit decât acelea pe care era deja instalat Windows Vista. E de ajuns să citeşti pe diferite bloguri de pe internet ce părere au utilizatorii despre Vista (ceea ce eu nu mă încumet să spun aici ca să nu ajung la tribunal) şi ce îţi spun prietenii care au picat deja în această capcană, ca să iei decizia (poate greşită, dar, oricum, cât se poate de fermă) de a nu cumpăra un computer cu Vista. Dar, dacă vreţi un computer de ultimă generaţie şi de dimensiuni rezonabile, trebuie să înghiţiţi la pachet şi acest Vista. Sau să vă întoarceţi la o clonă mare cât un TIR, asamblat de un vânzător binevoitor, care instalează încă sistemul Windows XP şi cele anterioare acestuia. Şi astfel biroul vostru va arăta ca un laborator Olivetti cu un calculator modelul Elea 1959.

Eu cred că producătorii de computere şi-au dat seama că vânzările scad simţitor deoarece utilizatorii, pentru a nu se trezi cu sistemul Vista, renunţă să-şi înnoiască calculatorul. Şi ce s-a întâmplat atunci? Pentru a înţelege trebuie să căutaţi pe net *Vista downgrading* sau termenii înrudiţi. Acolo vi se va explica faptul că, dacă aţi cumpărat un computer nou cu Vista instalat, plătind pe el valoarea integrală, numai dacă mai scoateţi o sumă în plus (şi nu chiar aşa uşor, ci străbătând nişte proceduri pe care eu am refuzat să le pricep), după multe aventuri, aţi putea beneficia din nou de posibilitatea de a folosi Windows XP şi sistemele şi mai vechi.

Oricine foloseşte un computer ştie ce e *upgrading*. E ceva ce îţi permite să-ţi aduci mereu la zi programul până la cea mai recentă perfecţionare. În consecinţă, *downgrading* reprezintă posibilitatea de a-ţi aduce din nou computerul cel deosebit de avansat la condiţia fericită a programelor mai vechi. Numai că plătind ceva în plus. Înainte ca pe internet să se inventeze acest preafrumos neologism, într-un dicţionar normal englez-italian găseşti că *downgrade* ca substantiv înseamnă „declin", „scădere" sau „versiune redusă", iar ca verb înseamnă „a merge înapoi", „a degrada", „a redimensiona" şi „a reduce valoarea". Aşadar, după multă trudă şi nişte bani în plus, ne este dată posibilitatea de a reduce din valoare şi de a degrada ceva pentru care am plătit deja o anumită sumă. Chestiunea ar părea incredibilă, dacă nu ar fi adevărată (despre aceasta a vorbit cu mult umor şi Giampaolo Proni în revista online *Golem – L'indispensabile*), iar sute de oameni stau, bieţii de ei, pe net muncind pe rupte şi plătind în plus ca să-şi „degradeze" programul. Pe când vremurile în care, contra unei sume rezonabile, computerul nostru va fi schimbat cu un caiet, o călimară şi un toc cu peniţă Perry?

Dar această situaţie nu e numai paradoxală. Există progrese tehnologice dincolo de care nu se poate merge. Nu se poate inventa o lingură mecanică. Lingura de acum două mii de ani funcţionează încă foarte bine aşa cum e. S-a renunţat la Concorde, chiar dacă străbătea distanţa Paris – New York în trei ore. Nu sunt sigur că au procedat bine, dar progresul poate însemna şi să faci doi paşi înapoi, cum ar fi, de pildă, întoarcerea la energia eoliană în locul petrolului, sau multe alte lucruri de acest fel. Fiţi atenţi la viitor! Cu avânt, înapoi!

2008

Mă nasc din nou, mă nasc din nou, în 1940

Viaţa nu e decât o lentă rememorare a copilăriei. De acord. Dar ceea ce face ca această reamintire să fie duioasă este faptul că, din depărtarea amintirii noastre nostalgice, ne par frumoase chiar şi momentele pe care atunci le percepeam ca dureroase; chiar şi ziua când ai alunecat într-o râpă şi ţi-ai sucit piciorul, de a trebuit să rămâi cincisprezece zile acasă în ghips, agăţat de tifonul dat prin albuş de ou. În ce mă priveşte, îmi amintesc cu duioşie nopţile petrecute în adăpostul antiaerian. Fuseserăm treziţi când ne era somnul mai dulce, târâţi, în pijama şi palton, într-un beci umed din beton armat, iluminat de nişte becuri chioare, şi ne jucam de-a prinsa în timp ce deasupra capetelor noastre se auzeau bubuituri surde, de la antiaeriană sau de la bombe, habar nu aveam. Mamele noastre tremurau, de frig şi de frică, dar pentru noi nu era decât o aventură bizară. Iată ce înseamnă nostalgia. De aceea suntem dispuşi să acceptăm tot ceea ce ne aminteşte de înfiorătorii ani ’40; este tributul pe care îl plătim bătrâneţii noastre.

Cum erau oraşele pe atunci? Cufundate în beznă, iar în urma ordinului de stingere, rarii trecători trebuiau să recurgă la lanterne care funcţionau nu pe bază de baterie, ci de dinam, ca la farul de la biciclete; acesta se încărca prin frecare, acţionând de mână, repetat, un soi de trăgaci. Dar mai târziu s-a instalat camuflajul total şi nu se mai putea merge deloc pe stradă.

Cel puţin până în 1943, în timpul zilei oraşul era străbătut de unităţile militare, când devenise cazarma Armatei Regale, dar şi mai intens pe vremea Republicii de la Salò, când prin oraşele mari treceau continuu grupuri şi patrule ale Marinei Militare San Marco şi ale Brigăzilor Negre, iar prin sate se vedeau mai degrabă pâlcuri de partizani, şi unii, şi ceilalţi înarmaţi până în dinţi. Într-un astfel de oraş militarizat în anumite situaţii erau interzise adunările; se mai vedeau cârduri de *Balilla* şi de *Micuţe Italience*[3] în uniformă şi grupuri de elevi cu şorţuleţe negre ieşind de la şcoală, în timp ce mămicile mergeau să cumpere acele puţine lucruri de mâncare ce se găseau prin prăvălii. Iar dacă voiai să mănânci o pâine, nu zic albă, dar nu greţoasă sau făcută din talaş, trebuia să scoţi din buzunar nişte sume consistente pe piaţa neagră. În casă lumina

era foarte slabă, ca să nu mai zic de încălzire, care se limita doar la bucătărie. Noaptea dormeam în pat cu o cărămidă caldă şi-mi amintesc cu drag chiar şi degerăturile de atunci. Acum nu pot să spun că aceste lucruri au revenit; evident, nu în totalitate. Dar încep să le adulmec din nou mirosul. Să începem cu faptul că sunt fasciştii la guvernare. Nu numai ei, fireşte, şi nu mai sunt chiar fascişti propriu-zis, dar ce importanţă are? Se ştie foarte bine că istoria se trăieşte prima oară sub formă de tragedie şi a doua oară sub formă de farsă. În schimb pe vremurile acelea apăreau pe ziduri afişe cu un negru american dezgustător (şi beat pe deasupra) care îşi întindea gheara către o prea albă Venus din Milo. Astăzi văd la televizor chipurile ameninţătoare ale unor negri costelivi ce invadează cu miile meleagurile noastre şi, sincer, în jurul meu lumea este şi mai înspăimântată decât atunci.

Se întoarce moda şorţuleţului negru în şcoli şi nu am nimic împotrivă, e mult mai bine decât tricoul de firmă al tuturor pramatiilor arogante, doar că simt gustul de *madeleine* înmuiată în ceai de tei şi, la fel ca şi poetului Gozzano, îmi vine să exclam: „Mă nasc din nou, mă nasc din nou, în 1940”. Tocmai am citit într-un ziar că primarul din Novara, reprezentant al Ligii Nord[4], a interzis ca pe timpul nopţii, în parcuri, să se poată aduna mai mult de trei persoane. Aştept cu un fior proustian întoarcerea la perioada de camuflaj. Soldaţii noştri luptă împotriva rebelilor cu faţă colorată în Asii (din păcate, nu în Africi, ca odinioară) mai mult sau mai puţin orientale. Dar eu văd unităţi militare bine înarmate şi în uniforme de camuflaj şi pe trotuarele oraşelor noastre. Ca şi atunci, armata nu luptă doar la graniţă, ci preia şi operaţiuni ale poliţiei. Am senzaţia că mă aflu în filmul *Roma, oraş deschis*. Citesc articole şi aud discursuri destul de asemănătoare cu cele pe care le citeam pe atunci în revista *La difesa della razza*[5], în care erau atacaţi nu numai evreii, ci şi ţiganii, marocanii şi în general toţi străinii. Pâinea începe să se scumpească. Suntem puşi în gardă că va trebui să economisim petrolul, să limităm irosirea energiei electrice, să stingem vitrinele în timpul nopţii. Sunt în scădere

maşinile şi reapar Hoţii de biciclete. Ca un accent de originalitate în plus, peste puţin timp va fi raţionalizată şi apa. Încă nu avem un guvern în Sud şi unul în Nord, dar s-a găsit deja cine să lucreze în această direcţie. Simt nevoia unui Mare Şef care să îmbrăţişeze şi să sărute cast pe obraji nişte gospodine vânjoase de la ţară, dar, mă rog, fiecare cu gusturile lui.

2008

Jos Itaglia

Într-un „Pliculeţ" scris cam cu un an în urmă, remarcam cât de mult s-au înmulţit pe internet site-urile antirisorgimentale[6] şi filobourbonice[7]. Acum apare prin ziare că o treime dintre italieni susţin pedeapsa cu moartea. Ajungem şi noi aşadar la nivelul americanilor (*fuck you Beccaria*[8]), al chinezilor şi al iranienilor. O altă înduioşătoare întoarcere la trecut o reprezintă nevoia tot mai acută de a fi redeschise casele de toleranţă, dar nu în nişte construcţii moderne potrivite situaţiei, ci chiar în acele case de pe vremuri, cu neuitatele pisoare de la intrare şi cu matroana strigând: „Băieţi, în cameră, nu şomează nimeni!". Fireşte că, dacă toate acestea ar putea avea loc în paralel cu ordinul de stingere şi de camuflaj, totul ar fi şi mai plin de savoare. Apropo, concursul pentru animatoarele emisiunilor TV nu vă duce cu gândul la visul recurent al balerinelor frumos aliniate din memorabilele reprezentaţii de dinainte de spectacol?

La începutul anilor '50 eu şi Roberto Leydi am hotărât să întemeiem o societate antipatriotică. Era un mod de a lua în râs educaţia pe care o primiserăm în timpul nefastei dictaturi şi pe care patria ne-o tot băgase pe gât năclăită în toate sosurile posibile, până la vomă. Între timp însă începeau să-şi facă apariţia grupările neofasciste, televiziunea avea un singur canal în alb şi negru şi

trebuia totuşi să găsim un mod de a ne petrece serile. Societatea antipatriotică îşi alesese drept imn *Marşul lui Radetzky* şi îşi propunea, fireşte, să reevalueze dimensiunea morală a figurii curate a antirisorgimentalului; se plănuiau referendumuri pentru restituirea zonei lombardo-venete către Austria, a provinciei Napoli către Bourboni şi, fireşte, a Romei către papă, apoi pentru cedarea Piemontului către Franţa şi a Siciliei către Malta; ar fi trebuit să se dărâme prin pieţele Italiei monumentele dedicate lui Garibaldi şi să se şteargă numele străzilor botezate în memoria lui Cavour şi a martirilor şi iredentiştilor de tot felul; în manualele de şcoală ar fi trebuit să se strecoare îndoieli serioase în legătură cu moralitatea lui Carlo Pisacane şi Enrico Toti. Şi aşa mai departe.

Societatea noastră însă s-a destrămat în faţa unei revelaţii tulburătoare. Pentru a fi cu adevărat antipatrioţi şi pentru a dori cu adevărat ruinarea Italiei ar fi fost necesară reabilitarea lui Mussolini, adică a aceluia care cu adevărat a dus de râpă Italia, şi deci ar fi trebuit să devenim neofascişti. Şi, cum această opţiune ne îngreţoşa, în cele din urmă am abandonat proiectul.

Noi pe atunci făceam toate acestea ca să ne distrăm, însă aproape tot ceea ce ne imaginaserăm pe vremea aceea chiar se întâmplă în zilele noastre. Însă nici prin cap nu ne trecuse să facem cu drapelul naţional ceea ce Bossi a anunţat că vrea să facă şi nici nu ne venise ideea de-a dreptul sublimă de a-i cinsti pe cei care îi masacraseră pe soldaţii de la Porta Pia[9].

În acea perioadă la guvernare se aflau creştin-democraţii care se ocupau cu ţinerea Bisericii în frâu pentru a proteja laicitatea Statului. Maximum de neoclericalism a fost sprijinul pe care Togliatti l-a oferit faimosului articol 7 din Constituţie prin care se recunoşteau Acordurile de la Laterano. Erau deja câţiva ani de când se dizolvase mişcarea Oamenilor Oarecare prin care se stimulaseră o vreme sentimentele antiunioniste, neîncrederea într-o Romă coruptă şi hoaţă sau într-o birocraţie statală a unor pierde-vară ce nu fac decât să sugă sângele poporului cumsecade şi muncitor. Dar nici pe departe nu ne-am gândit că astfel de atitudini vor deveni într-o zi chiar acelea ale miniştrilor Republicii

Italiene.

Nu ne-a trecut prin cap ideea luminoasă că, pentru a goli de orice demnitate şi de orice putere reală parlamentul, este de ajuns să faci o lege în baza căreia deputaţii să nu fie aleşi de popor, ci numiţi înainte de alegeri de Marele Şef. Căci ni se părea că ideea de a ne întoarce treptat la Camera dei Fasci e delle Corporazioni[10] era totuşi prea fantasmagorică.

Noi visam să destrămăm Italia, încetul cu încetul, crezând că ar fi fost nevoie de cel puţin un secol. Şi, când colo, s-a ajuns aici mult mai devreme şi în afară de Italia se destramă şi Alitalia. Dar cel mai interesant e faptul că toată această operaţiune nu a depins de lovitura de stat a unor vârfuri, cum eram noi pe atunci, o mână de idealişti generoşi, ci ea este în plină desfăşurare şi are loc cu acordul majorităţii italienilor.

2008

1. Emmanuel Milingo, arhiepiscop catolic născut în Zambia în 1930, este o figură excentrică şi controversată a Vaticanului, care după legăturile sale cu secte noncreştine şi după căsătoria cu o coreeană a fost excomunicat, în 2001 (n.tr.).
2. Antonio Meucci (1808-1889) este un fizician florentin care în 1857 a inventat un aparat capabil să facă auzită vocea umană la distanţă. El, şi nu Graham Bell este considerat adevăratul inventator al telefonului (n.tr.).

3. Nume dat, în perioada fascistă, băieţilor şi, respectiv, fetelor între 8 şi 14 ani, organizaţi în asociaţii paramilitare (n.tr.).
4. *Lega Nord* este numele unui partid politic italian fondat de Umberto Bossi în 1997, în urma unificării a şase mişcări autonomiste regionale din nordul Italiei (pe un teritoriu denumit de ei „Padania”), cunoscut pentru orientarea sa federalistă şi xenofobă (n.tr.).
5. *La difesa della razza* („Apărarea rasei”) este o revistă fascistă

bilunară apărută între 1938 şi 1943 în care se făcea o puternică propagandă legilor rasiale promovate de Hitler şi Mussolini (n.tr.).

6. Risorgimento, mişcarea pentru independenţa şi unitatea naţională ale Italiei de la începutul secolului al XIX-lea, încheiată cu unirea tuturor italienilor în 1870 într-un unic stat cu capitala la Roma, sub conducerea regelui Victor Emanuel al II-lea (n.tr.).
7. Susţinătorii politicii ultimilor descendenţi ai casei regale a Bourbonilor, care din secolul al XII-lea au fost suveranii Franţei, Spaniei, Luxemburgului şi ai multor alte state şi regiuni din Europa, printre care şi sudul Italiei (până la unificarea Italiei de după Risorgimento). *Borbonico* în italiană a devenit sinonim pentru „retrograd”, „reacţionar”, „ineficient” (n.tr.).
8. Cesare Beccaria, jurist, filosof, economist şi literat italian din secolul al XVIII-lea, unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai iluminismului milanez şi iniţiatorul unui nou cod penal şi al criminologiei de şcoală liberală. Prin lucrarea sa principală *Despre infracţiuni şi pedepse* (1764) autorul se manifestă împotriva pedepsei cu moartea (n.tr.).
9. Referire la lupta de pe 20 septembrie 1870, când bersalierii, trupele de infanterie ale proaspătului Regat al Italiei, au pătruns prin breşa făcută de artilerie lângă Porta Pia din Roma pentru a cuceri şi a anexa Statul Pontifical la noua Italie unită. Data de 20 septembrie a fost sărbătorită ca zi naţională până în 1929, când s-au semnat în biserica San Giovanni in Laterano din Roma primul acord de recunoaştere reciprocă dintre Regatul Italiei şi Sfântul Scaun (*Patti Lateranensi*) (n.tr.).
10. Organul legislativ al Regatului Italiei în epoca fascistă care a înlocuit între 1939 şi 1943 Camera Deputaţilor, ce fusese suprimată (n.tr.).

A fi în văzul lumii

Să faci *ciao ciao* cu mânuţa

Pe când tot simt pe pielea mea încălzirea planetei şi dispariţia anotimpurilor de tranziţie şi le găsesc confirmarea în tot felul de lucrări prestigioase, mă întreb ce reacţie va avea într-o bună zi nepoţelul meu, care încă nu are nici 2 ani şi jumătate, când va auzi pronunţându-se cuvântul *primăvara* sau când va citi la şcoală poezii despre prima moleşeală autumnală. Iar când va fi mai mare, cum va reacţiona ascultând *Anotimpurile* de Vivaldi? Poate că el va trăi într-o altă lume la care va fi perfect adaptat şi nu va suferi de lipsa primăverii, când va vedea mugurii îmbobocind din greşeală în miezul unor ierni foarte calde. În fond nici eu, când eram mic, nu aveam experienţa dinozaurilor şi cu toate astea am fost în stare să mi-i imaginez. Poate că primăvara, ca şi nopţile petrecute în adăposturile antiaeriene jucându-mă de-a v-aţi ascunselea, reprezintă doar nostalgia unui om în vârstă.

Acestui copil care creşte îi va părea firesc să trăiască într-o lume a cărei valoare primară (deja mai importantă decât sexul şi banii) va fi însuşirea de a se face văzut. Când, pentru a fi recunoscuţi de ceilalţi şi a nu vegeta într-un înfricoşător şi insuportabil anonimat, oamenii vor face totul ca să apară la televizor sau pe alte canale care în acele timpuri vor fi înlocuit televiziunea. Acolo unde tot mai multe mămici întregi la minte vor fi gata să povestească treburile cele mai sordide ale familiei într-o emisiune lacrimogenă, numai şi numai ca să fie recunoscute a doua zi la supermarket şi ca să dea autografe; iar copiliţele (cum deja se întâmplă în zilele noastre) vor spune că vor să se facă actriţe, dar nu pentru a deveni o Eleonora Duse sau o Greta Garbo, nici pentru a juca Shakespeare sau măcar pentru a cânta ca Joséphine Baker îmbrăcată doar în banane pe scena de la Folies-

Bergère şi nici măcar ca să dea din picioare cu graţie ca fetele din corpul de balet de altădată, ci doar ca să ajungă asistentele prezentatorului de pe la concursurile gen „cine ştie câştigă”. Adică numai înfăţişarea goală, nedublată de nicio altă înzestrare.

Cineva îi va explica atunci acestui copil (poate la şcoală, când i se va vorbi şi de regii Romei şi de căderea lui Berlusconi sau legat de filmele istorice care se vor intitula *A fost o dată un Fiat,* ceea ce în *Cahiers du cinéma* vor fi denumite *prolet*, pe modelul lui *peplos*) că încă din Antichitate fiinţa umană şi-a dorit să fie recunoscută de cei care o înconjurau. Unii se străduiau să fie nişte tovarăşi agreabili seara la han, alţii să se remarce la fotbal sau la trasul la ţintă cu prilejul sărbătorii sfântului patron al localităţii, alţii să povestească despre cum au prins ei cu undiţa un peşte uite atâta de mare. Fetele voiau să se facă remarcate prin pălărioara nostimă pe care o purtau duminică la slujbă, iar bunicile prin a fi cea mai bună bucătăreasă sau cea mai bună croitoreasă din sat. Şi vai şi-amar dacă nu s-ar fi întâmplat aşa, întrucât fiinţa umană, pentru a şti cine este ea cu adevărat, are nevoie de privirea Celuilalt; şi cu atât mai mult se recunoaşte pe sine (sau crede că se recunoaşte) cu cât Celălalt îl iubeşte şi îl admiră. Iar dacă în loc de un singur Celălalt sunt o sută sau o mie ori zece mii, cu atât mai bine şi omul se simte pe de-a-ntregul împlinit.

Aşadar, într-o epocă de ample şi continue strămutări, în care fiecăruia îi e dor de satul natal şi de sentimentul rădăcinilor sale, iar celălalt este cineva cu care comunică la distanţă, prin internet, i se va părea firesc ca oamenii să caute propria recunoaştere pe alte căi şi ca piaţa mare din localitatea sa să fie înlocuită cu platoul aproape planetar al emisiunii de televiziune sau al substitutelor sale viitoare.

Ceea ce însă nu îşi vor mai aminti poate nici măcar profesorii de şcoală sau cine îi va înlocui pe aceştia este faptul că pe vremurile acelea de demult funcţiona o distincţie foarte strictă între a fi renumiţi şi a fi bârfiţi. Cu toţii îşi doreau să devină renumiţi în calitate de cel mai iscusit arcaş sau cea mai bună balerină, dar nimeni nu voia să fie bârfit în calitate de cel mai

încornorat din sat, de cel mai indubitabil impotent sau de cea mai neobrăzată târfă. În cel mai rău caz, târfa încerca să se dea drept balerină, iar impotentul povestea baliverne despre aventurile sale sexuale pantagruelice. În lumea viitorului (dacă se va asemăna cu ceea ce se prefigurează încă de azi) o atare distincţie se va şterge cu totul: lumea va fi gata să facă orice, numai ca să fie „văzută" şi „vorbită". Nu va mai exista nicio diferenţă între faima unui mare imunolog şi cea a tânărului care a reuşit să-şi omoare mama cu lovituri de topor, între un amant de mare clasă şi câştigătorul concursului pentru cel mai scurt membru viril din lume, între cel ce a întemeiat o leprozerie în Africa Centrală şi cel care a reuşit să fenteze cel mai bine fiscul. Orice e bun, numai să apară public şi să fie recunoscuţi a doua zi la băcănie sau la bancă.

Şi, dacă unora le pot părea apocaliptic, aş întreba cam ce ar putea însemna încă de pe acum (de fapt de nişte decenii) să te plasezi în spatele reporterului cu microfonul pentru a putea fi văzut în cadru şi să faci *ciao ciao* cu mânuţa sau să te prezinţi la concursul TV cu întrebările moderatoarei din rolul Ţigăncii ghicitoare când eşti sigur că nu ştii nici măcar zicala „Cu o floare nu se face primăvară". Dar ce-are a face, vor fi celebri.

Dar nu sunt apocaliptic. Poate copilul de care vorbesc va deveni adeptul unei noi secte al cărei scop va fi ferirea de lume, exilarea în pustie, zidirea în mănăstire, bucuria tăcerii. În fond, lucruri ca acestea chiar s-au întâmplat, în amurgul unei epoci în care câte un împărat ajunsese să-şi facă senator propriul său cal.

2002

Dumnezeu mi-e martor că sunt prost...

Mai alaltăieri-dimineaţă la Madrid eram la micul dejun cu regele meu. Nu aş vrea să fiu înţeles greşit: cu toate că am puternice

convingeri republicane, acum doi ani am fost numit duce al Regatului Redonda (cu titlul de Duque de l'Isla del Día de Antes) şi acest titlu nobiliar îl împart cu Pedro Almodóvar, Antonia Susan Byatt, Francis Ford Coppola, Arturo Pérez-Reverte, Fernando Savater, Pietro Citati, Claudio Magris, Ray Bradbury şi încă alţii, uniţi oarecum de însuşirea comună de a-i fi simpatici regelui.

Această insulă Redonda se găseşte în Indiile de Vest, măsoară treizeci de kilometri pătraţi (e cât o batistă), e cu totul nelocuită şi cred cu tărie că niciunul dintre monarhii săi nu a pus vreodată piciorul pe ea. O cumpărase în 1865 un bancher, Matthew Dowdy Shiell, care îi ceruse reginei Victoria s-o constituie într-un regat autonom, ceea ce Majestatea Sa, plină de graţie, a şi făcut fără probleme, întrucât nu vedea în acest lucru vreo ameninţare la adresa imperiului colonial britanic. De-a lungul deceniilor, insula a trecut sub stăpânirea diferitor regi, dintre care câţiva au vândut titlul de mai multe ori, provocând încăierări printre pretendenţi (şi, dacă doriţi să aflaţi toată istoria ei pluridinastică, accesaţi *Redonda* pe Wikipedia), iar în 1997 ultimul monarh a abdicat în favoarea unui cunoscut scriitor spaniol, Javier Marías, tradus mult şi în Italia, care a început să tot numească duci în stânga şi în dreapta.

Iată toată povestea, care, fireşte, are un iz de nebunie patafizică, dar, mă rog, să devii duce nu e chiar de ici, de colo. Totuşi, nu aceasta e problema. În timpul conversaţiei noastre, Marías a spus un lucru asupra căruia merită să meditäm. Vorbeam de faptul evident că astăzi lumea e dispusă chiar şi să contrafacă documente, numai să apară la televizor. Chiar şi numai ca idiotul ăla care face cu mâna către cameră din spatele celui intervievat. Recent în Italia fratele unei fete ucise în mod barbar, după ce a câştigat, prin această dramă, o subită notorietate în mass-media, i s-a adresat lui Lele Mora[1] ca acesta să cheme televiziunea – şi ştim şi a cui – pentru a putea profita de acea tragică faimă a sa. Sunt oameni pe lumea asta care, numai şi numai ca să apară la ştiri, sunt dispuşi să se declare încornoraţi, impotenţi sau mari escroci. De altfel, psihologii criminalişti ştiu foarte bine că mobilul unui

serial killer este dorinţa de a fi descoperit şi de a deveni renumit.

De ce această nebunie, ne întrebam noi? Marías a avansat ipoteza că ceea ce se petrece în ziua de azi depinde de faptul că oamenii nu mai cred în Dumnezeu. Pe vremuri, oamenii erau convinşi că orice acţiune a lor avea cel puţin un Spectator care le ştia fiecare gest şi fiecare gând, care putea să-i înţeleagă sau să-i condamne, după caz. Omul putea fi un marginalizat, un netrebnic, un ghinionist ignorat de semenii lui, care după un minut de la moarte urma să fie uitat de toţi; dar se hrănea cu credinţa că măcar Unul ştia totul despre noi.

„Dumnezeu ştie cât am suferit", îşi repeta bunica bolnavă şi abandonată de nepoţi. „Dumnezeu ştie că sunt nevinovat", se consola cel care fusese condamnat pe nedrept. „Dumnezeu ştie câte am făcut pentru tine", îi spunea mama fiului nerecunoscător. „Dumnezeu ştie cât te iubesc", striga amantul părăsit. „Doar Dumnezeu ştie câte am îndurat", se căina cel bătut de soartă, de ale cărui nenorociri nu-i păsa nimănui. Dumnezeu era mereu invocat, era ochiul căruia nu-i scăpa niciodată nimic, a cărui privire umplea de sens chiar şi vieţile cele mai mohorâte şi lipsite de orice noimă.

Odată dispărut sau înlăturat acest Martor ce le vede pe toate, ce mai rămâne? Ochiul societăţii, ochiul celorlalţi, în faţa căruia trebuie să te arăţi pentru a nu te afunda în gaura neagră a anonimatului, în vâltoarea uitării. Şi asta chiar şi cu preţul de a alege rolul de prost al satului, care rămâne în chiloţi şi începe să danseze pe masă în cârciumă. Apariţia la televizor este unicul înlocuitor al transcendenţei, un înlocuitor, în fond, mulţumitor, căci ne vedem (şi suntem văzuţi) în lumea de dincolo, dar în plus în acea lume de dincolo toţi ne văd aici, în timp ce aici suntem şi noi. Gândiţi-vă ce şansă: să ne bucurăm de toate avantajele nemuririi (fie ea şi atât de fugitivă şi de efemeră) şi să avem în acelaşi timp posibilitatea de a fi sărbătoriţi acasă (pe pământ) pentru primirea noastră în Empireu.

Partea proastă e că în aceste cazuri ne încurcăm în dubla semnificaţie a „recunoaşterii". Cu toţii aspirăm să ne fie

„recunoscute” meritele, sacrificiile sau oricare altă frumoasă însuşire a noastră; dar, după ce ai apărut la televizor, când cineva te vede la bar şi îţi spune „te-am văzut ieri la televizor”, înseamnă pur şi simplu că „te recunoaşte”, adică îţi recunoaşte faţa, ceea ce e un lucru cu totul diferit.

2010

De ce doar Maica Domnului?

Vinerea trecută, în timpul seratelor organizate de cotidianul *La Repubblica* la Bologna, într-un dialog cu Stefano Bartezzaghi, s-a întâmplat să poposesc asupra conceptului de *reputaţie*. Pe vremuri reputaţia era doar ori bună, ori proastă, iar când cineva risca să aibă parte de o proastă reputaţie (pentru că dădea faliment sau pentru că era încornorat), ajungea uneori până într-acolo încât şi-o răscumpăra prin suicid sau prin crimă în numele onoarei. Fireşte că toţi aspirau să aibă o bună reputaţie.

Dar de la o vreme conceptul de *reputaţie* a cedat locul celui de *notorietate*. Ceea ce contează este să fii „recunoscut” de semenii tăi, dar nu în sensul recunoaşterii ca preţuire sau răsplată, ci în sensul cel mai banal, adică, dacă te văd pe stradă, să se poată spune: „Uite, e chiar el”. Valoarea predominantă a devenit apariţia – şi, fireşte, cea mai sigură e apariţia la televizor. Şi nu trebuie să fii Rita Levi-Montalcini sau Mario Monti, e de ajuns să mărturiseşti într-o emisiune lacrimogenă că te-a trădat partenerul de viaţă.

Primul erou al apariţiilor TV a fost imbecilul care se plasa în spatele celor cărora li se lua interviul şi începea să facă la cameră cu mâna. Ceea ce îi permitea să fie recunoscut în următoarea seară la bar („Ştii că te-am văzut la televizor?”), dar sigur că aceste apariţii durau o singură dimineaţă. Aşadar, treptat s-a acceptat ideea că, dacă vrei să apari în mod constant şi vizibil, e musai să

săvârşeşti lucruri care într-o bună zi vor avea drept rezultat o proastă reputaţie. Nu e vorba că unii nu ar năzui şi la o bună reputaţie, numai că aceasta se obţine cu multă strădanie; trebuie să fi făcut un gest eroic, să fi câştigat, dacă nu Premiul Nobel, măcar Premiul Strega, să fi petrecut ani din viaţă îngrijind leproşii şi astea nu sunt lucruri la îndemâna unui fitecine. E mai simplu să devii subiectul interesului public în chestiuni morbide: dacă te-ai culcat pentru bani cu o persoană celebră sau dacă ai fost acuzat de delapidare. Nu glumesc deloc. Uitaţi-vă doar la expresia mândră de pe faţa funcţionarului acuzat de trafic de influenţă sau a şmecheraşului de cartier când apar la telejurnal, în ziua arestării. Pentru acele minute de notorietate merită să facă pârnaie, ar fi şi mai bine dacă li s-ar prescrie pedeapsa, de aceea acuzatul surâde. De decenii bune nu a mai simţit nimeni că viaţa sa e distrusă pentru că a fost filmat în cătuşe.

Pe scurt, principiul este: „Tot apariţiile Maicii Domnului, de ce nu şi a mea?”. Dar se trece uşor peste detaliul de a nu fi nici măcar fecioară.

Despre aceste lucruri comentam în data de vineri 15 şi iată că exact a doua zi apărea în *La Repubblica* un lung articol semnat de Roberto Esposito, „La vergogna perduta” („Ruşinea pierdută”), în care se făceau consideraţii şi pe marginea cărţii Gabriellei Turnaturi *Ruşinea. Metamorfoza unei emoţii* (*Vergogna. Metamorfosi di un’emozione*, Feltrinelli, 2012) şi a volumului lui Marco Belpoliti *Fără ruşine* (*Senza vergogna*, Guanda, 2010). Tema pierderii ruşinii este prezentă în mai multe reflecţii asupra obiceiurilor comportamentale ale vremurilor noastre.

Oare această frenezie a apariţiei publice (şi a notorietăţii cu orice preţ, chiar şi cu preţul a ceea ce pe vremuri era pecetea ruşinii) ia naştere din pierderea ruşinii sau se pierde sentimentul ruşinii pentru că valoarea de căpătâi o reprezintă apariţia publică, indiferent dacă aceasta te face sau nu de râs? Înclin pentru cea de-a doua ipoteză. A fi în văzul lumii, a fi obiectul discuţiei publice reprezintă o valoare atât de importantă, încât mulţi sunt gata să

renunţe la ceea ce odată se numea pudoare (sau sentimentul de apărare a fiinţei noastre intime). Esposito observa că este o lipsă de ruşine şi vorbitul cu voce tare la telefon în tren, prin care li se comunică tuturor propriile fapte private, acelea care cu ceva vreme în urmă se şuşoteau la ureche. Nu e vorba că acea persoană nu-şi dă seama că o aud ceilalţi (asta ar fi doar o mojicie), ci că în mod inconştient vrea să se facă auzită, chiar dacă faptele sale private sunt lipsite de relevanţă. Dar, vai, nu toţi pot avea fapte private pline de relevanţă, precum Hamlet sau Anna Karenina, şi deci e de ajuns să fie recunoscuţi fie doar şi în calitatea lor de damă de companie sau de amant plin de datorii.

Citesc undeva că nu ştiu ce mişcare eclezială doreşte întoarcerea la spovedania publică. Păi, ce plăcere poţi avea să-ţi verşi propriile ruşini doar la urechea duhovnicului?

2012

Sunt pe Twitter, deci exist

Eu nu sunt pe Twitter, nici pe Facebook. Constituţia ţării mi-o permite. Dar evident că există pe Twitter o falsă adresă a mea, aşa cum pare să existe şi o falsă adresă a lui Casaleggio. Odată am cunoscut o doamnă care cu ochii plini de recunoştinţă mi-a spus că mă citeşte mereu pe Twitter şi uneori a şi interacţionat cu mine cu mare profit intelectual. Am încercat să-i explic că era vorba de un fals eu însumi, dar m-a privit ca şi când i-aş fi zis că eu nu eram eu. Dacă eram pe Twitter, existam. *Twitto, ergo sum.*

Nu m-am preocupat prea mult s-o conving, pentru că, orice ar fi gândit despre mine acea doamnă (şi era aşa bucuroasă pentru că falsul Eco îi spunea lucruri pe care le împărtăşea şi ea), toată această chestiune nu ar fi schimbat istoria Italiei şi nici pe cea a lumii şi nu ar fi schimbat nici măcar istoria mea personală. La un

moment dat primeam regulat prin poştă dosarele enorme ale unei doamne care afirma că le-a trimis simultan preşedintelui Republicii şi altor personaje ilustre pentru a protesta împotriva cuiva care o persecuta şi mi le trimitea întru luare la cunoştinţă şi mie pentru că, susţinea ea, în fiecare săptămână, în „Pliculeţul" pe care îl publicam, îi luam apărarea. Aşadar, orice cuvinte aş fi scris, ea le interpreta ca referindu-se la problema ei personală. Nu am contrazis-o, pentru că ar fi fost în zadar, iar paranoia ei atât de personală nu ar fi schimbat situaţia din Orientul Mijlociu. Apoi, fireşte, fiindcă nu i-am răspuns, şi-a îndreptat atenţia către altcineva şi nu ştiu pe cine agasează la ora asta.

Opiniile exprimate pe Twitter nu au nicio greutate pentru că toţi vorbesc. Şi printre aceşti toţi unii cred în apariţiile Maicii Domnului la Medjugorje, alţii merg să li se citească în palmă, alţii cred că 11 septembrie a fost un plan pus la cale de evrei, alţii cred în Dan Brown. Sunt mereu fascinat de mesajele de pe Twitter care apar pe burtiera emisiunilor lui Telese şi Porro. Se spun acolo verzi şi uscate, fiecare îl contrazice pe cel de dinainte, iar toate mesajele la un loc nu pot da măsura a ceea ce gândeşte lumea, ci doar a ceea ce gândesc unii gânditori fără pic de control al ghidonului.

Twitter e ca barul din orice sat sau periferie de oraş. Vorbeşte prostul satului, micul proprietar de terenuri care crede că e persecutat de fisc, medicul de la circă, amărât că nu a obţinut catedra de anatomie comparată de la universitate, trecătorul care a dat deja pe gât mai multe păhărele de ţuică, camionagiul care povesteşte despre nişte tipe trăsnet de pe şoseaua de centură şi, uneori, câte cineva care spune nişte lucruri judicioase. Dar totul se încheie acolo, trăncănelile de la bar nu au schimbat niciodată politica internaţională. Doar fascismul se îngrijea de ele, interzicând ca la bar să aibă loc discuţii despre strategii superioare. În linii mari, ceea ce gândeşte majoritatea populaţiei este doar acea dată statistică ce apare în momentul în care se votează, după ce fiecare a gândit cu capul său. Dar se votează pentru părerile exprimate de altcineva şi se uită ceea ce se spusese la bar.

Astfel eterul internetului este străbătut de tot soiul de opinii de neluat în seamă, asta şi pentru faptul că, dacă se pot exprima idei măreţe în mai puţin de o sută patruzeci de caractere (cum ar fi „Iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi”), pentru a exprima *Avuţia naţiunilor* de Adam Smith ar fi nevoie de mai multe, mult mai multe de atât pentru a desluşi ce înseamnă $E = mc^2$.

Şi atunci de ce lasă mesaje pe Twitter şi persoane importante precum Letta, pentru care ar fi de ajuns să încredinţeze mesajul Agenţiei Naţionale a Presei Asociate (ANSA) ca să fie citat de ziare şi telejurnale, ajungând astfel şi la majoritatea celor neconectaţi la internet? Şi de ce papa pune câte un seminarist angajat temporar la Vatican să scrie scurte rezumate despre ceea ce tocmai a spus *urbi et orbi* în faţa a milioane de telespectatori? Sincer, nu prea ştiu, probabil că cineva i-a convins că e bun şi acest lucru pentru a se face urmăriţi de o mare masă de utilizatori web. Şi atunci, lăsându-i la o parte pe Letta şi Bergoglio, de ce folosesc Twitter domnii Rossi, Pautasso, Brambilla, Cesaroni şi Esposito?

Poate pentru a se simţi ca Letta şi papa.

2013

Pierderea intimităţii vieţii

Una dintre problemele vremurilor noastre care, dacă socotim după ce spune presa, îi cam obsedează pe toţi este aşa-zisa *privacy*, ceea ce, ca să fim mai puţin snobi, s-ar putea traduce prin caracterul privat al vieţii. Spus în cuvinte foarte, foarte simple, asta ar însemna că fiecare are dreptul de a-şi vedea de treburile lui, fără ca toţi – şi mai ales agenţiile legate de centrele de putere – să afle neapărat. Şi există instituţii menite să le asigure tuturor intimitatea vieţii lor (dar vă rog să-i spunem tot *privacy*, altfel nimeni n-o ia în serios). De aceea suntem neliniştiţi că prin cărţile

noastre de credit cineva poate şti ce am cumpărat, în ce hotel am poposit şi unde am luat masa. Ca să nu mai vorbim de interceptările telefonice, când nu sunt indispensabile pentru a-i depista pe criminali. Ba chiar Vodafone a lansat de curând o avertizare cum că există posibilitatea ca unii agenţi mai mult sau mai puţin secreţi ai oricărei naţiuni să afle cui telefonăm şi ce spunem.

Se pare că intimitatea vieţii este un bun pe care fiecare vrea să-l apere cu orice preţ, pentru a nu trăi în universul lui Big Brother (acela adevărat, al lui Orwell), în care un ochi universal poate monitoriza tot ceea ce facem sau chiar tot ceea ce gândim.

Dar întrebarea e: lumea chiar ţine aşa mult la intimitatea vieţii personale? Pe vremuri, ceea ce putea periclita intimitatea cuiva era cleveteala, prin care lumea se temea că-şi pierde reputaţia publică, prin scoaterea în piaţă a rufelor murdare ce pe bună dreptate trebuiau spălate în familie. Dar poate din pricina aşa-zisei societăţi lichide, în care toţi sunt într-o criză a identităţii şi a valorilor, neştiind unde să-şi caute punctele de referinţă în funcţie de care să se definească, unicul mod de a obţine o recunoaştere socială este „a fi văzut” cu orice preţ.

Şi astfel femeia care face comerţ cu propriul trup (şi care pe vremuri încerca să ţină ascunsă activitatea sa de ochii rudelor şi vecinilor) astăzi pretinde să i se spună *escort* şi cu dezinvoltură îşi asumă rolul în mod public, apărând chiar şi la televizor; bărbaţii care în alte timpuri ţineau cu grijă ascunse neînţelegerile conjugale participă acum la emisiuni *trash*, jucând ba rolul soţului adulter, ba al celui înşelat, în aplauzele publicului; vecinul de compartiment spune în gura mare la telefon ceea ce gândeşte despre cumnată-sa şi ceea ce trebuie să facă agentul lui fiscal; anchetaţii de tot soiul, în loc să se retragă la ţară până când mai trece valul scandalului în care sunt implicaţi, îşi multiplică apariţiile publice, cu surâsul pe buze, pentru că-i mai bine să fie nişte hoţi notorii decât nişte persoane oneste de care lumea să nu fi auzit.

Recent în cotidianul *La Repubblica* a apărut un articol de

Zygmunt Bauman în care se spune că reţelele de socializare şi mai ales Facebook, ce nu sunt decât instrumente de supraveghere a gândurilor şi a emoţiilor celuilalt, sunt folosite, ce e drept, de unele puteri cu funcţii de control, dar asta şi datorită contribuţiei entuziaste a celor care participă la acest lucru. Bauman vorbeşte de o „societate confesională care promovează propria expunere publică la rang de probă relevantă şi mult mai accesibilă, ca să nu mai spunem şi mult mai eficace din punctul de vedere al verosimilitudinii, al existenţei sociale". Cu alte cuvinte, pentru prima oară în istoria omenirii cei spionaţi colaborează cu spionii pentru a le facilita munca şi găsesc în această capitulare un motiv de satisfacţie, pentru că cineva *îi vede* în timp ce ei există. Şi nu contează dacă uneori ei există în rol de criminali sau de imbecili.

E însă adevărat că, de vreme ce oricine poate şti totul despre toţi, atunci când acei *toţi* înseamnă chiar totalitatea locuitorilor planetei, excesul de informaţie nu poate produce decât confuzie, zgomot şi tăcere. Dar acest lucru ar trebui să-i îngrijoreze pe spioni, căci celor urmăriţi le convine că despre ei şi despre secretele lor cele mai intime vor afla măcar prietenii, vecinii şi poate şi duşmanii. Pentru că acesta e singura lor modalitate de a se simţi vii şi parte activă a organismului social.

2014

În ascunzişurile ADN-ului

În „Pliculeţul" anterior comentam ceea ce se întâmplă într-un univers din care a dispărut caracterul privat al vieţii şi cu toţii pot să ştie ce face celălalt. Conchideam că mi se pare zadarnic efortul de a păstra zone de intimitate ale existenţei noastre, de vreme ce tendinţa generală a oamenilor pare a fi să-şi dorească să fie văzuţi şi auziţi cu orice preţ, pentru a-şi hrăni sentimentul că există.

Lumea nu vrea *privacy*, chiar dacă o invocă.

Dar în cazul Yara s-a întâmplat ceva diferit. Cineva – să fi fost anchetatorii, presa ori vreo altă sursă – nu numai că a spus că vinovat era Bossetti (care, la momentul când scriu aceste rânduri, este încă doar un „presupus" vinovat) şi că vinovăţia lui a fost descoperită prin probele ADN, ci pe această cale s-a demonstrat şi că era fiul nelegitim al unui oarecare, cu care doamna mamă avusese cu decenii în urmă o relaţie adulteră, şi că soţul mamei, care-l crescuse pe Bossetti ca pe propriul fiu, nu ştia acest lucru, iar acum e cuprins de o mânie de nedescris etc.

Imediat, după primul val de emoţie, au apărut şi glasuri indignate: de acord cu arestarea unui vinovat, dar era oare necesar anunţul la megafon despre tot ce se întâmplase în familia lui, punându-i într-o situaţie atât de penibilă şi pe mamă, şi pe nontată, făcând în fond să se ducă de râpă o legătură conjugală, implicând şi punând la stâlpul infamiei persoane care nu aveau nimic de-a face cu delictul respectiv şi care ar fi avut dreptul să nu-şi vadă rufele murdare expuse în văzul tuturor?

O mea culpa în lanţ, inclusiv din partea presei, ce îşi cerea scuze pentru lucrurile pe care cu atâta nonşalanţă le provocase, şi făţarnice semne de aprobare din partea opiniei publice, care de fapt sărbătorea triumful aşa-zisei *Schadenfreude*, adică a deşănţatei satisfacţii în faţa nefericirii sau durerii celuilalt.

Dar acum să chibzuim puţin. Să presupunem că anchetatorii ar fi zis că au descoperit vinovatul (încă presupus, la ora la care scriu) şi că vina îi era atestată prin probele ADN. Şi atâta tot. Atunci şi presa, şi opinia publică s-ar fi întrebat cum de s-a ajuns la Bossetti dintre miile de persoane ce locuiau în împrejurimi. Şi să presupunem că anchetatorii ar fi răspuns: „Acest lucru nu vi-l putem spune, cel puţin până la proces, dacă va avea loc".

E uşor de imaginat ce s-ar fi iscat. Ne-am fi întrebat ce anume ne ascundeau forţele de ordine şi magistratura. Cine ne-ar fi spus dacă au acţionat corect (sau, cum se zice, „cu profesionalism")? Opinia publică, s-ar fi strigat în gura mare, are dreptul să ştie!

Problema e că publicul s-a obişnuit, după episodul WikiLeaks şi

dezvăluirile lui Snowden, cu faptul că totul, cu adevărat totul, trebuie să fie public. Ceea ce e just în mare măsură: unele mişmaşuri publice sau private trebuie dezvăluite şi denunţate, dar în principiu, pentru ca maşinăria statului să poată funcţiona, rapoartele ambasadei şi diferitele documente guvernamentale trebuie să poată fi rezervate. Închipuiţi-vă că poliţia ar fi obligată să spună: suntem pe urmele asasinului, poate l-am şi identificat, îl urmărim pentru a-i surprinde erorile, se numeşte Cutărescu şi locuieşte pe strada Cutare. Păi, Cutărescu şi-ar lua tălpăşiţa şi nu ar mai putea fi arestat niciodată. Unele proiecte trebuie să rămână secrete, măcar atât timp cât e important pentru reuşita lor (care poate fi remarcabilă).

Dar pierderea acestei *privacy*, mai ales după faptele legate de WikiLeaks şi Snowden, a fost ridicată la rang de principiu etic şi acum toţi simt nevoia ca totul să fie spus, întotdeauna şi în fiecare caz în parte. De aceea ferească sfântul ca tristele poveşti ale rudelor lui Bossetti să fi fost trecute sub tăcere, că atunci anchetatorii ar fi fost acuzaţi de un complot murdar.

Şi atunci de ce ne lamentăm? Mama lui Bossetti şi cel care până mai ieri era considerat tatăl lui trebuie de-acum să ia la cunoştinţă că rufele murdare se spală la televiziune, în pauza de publicitate la maşini de spălat. Dacă pierderea oricărui caracter intim al vieţii a ajuns (pe bună dreptate) până în ascunzişurile ADN-ului, ea nu poate decât să triumfe mereu şi pretutindeni. Fie că ne place, fie că nu.

2014

1. Lele Mora (n. 1955) este un personaj foarte prezent în mass-media şi chiar şi cinematografia italiene, cu multe legături în lumea interlopă. A fost condamnat la închisoare pentru trafic de stupefiante, evaziune fiscală şi favorizarea prostituţiei (n.tr.).

Bătrânii şi tinerii

Durata medie a vieţii

Nu ştiu câţi îşi mai amintesc poezia lui Edmondo De Amicis: „Nu-ntotdeauna timpul va şterge frumuseţea/ nici păsuri ofili-vor, nici lacrime amare; şaizeci de ani de-acum mama mea are/ tot o privesc, tot mai frumoasă-mi pare". Nu e un imn închinat frumuseţii feminine, ci duioşiei filiale. Duioşie care în ziua de azi ar trebui să se deplaseze către graniţa vârstei de 90 de ani; pentru că o doamnă de 60 de ani, dacă se bucură şi de sănătate, arată încă proaspătă şi activă, iar dacă a mai şi trecut pe la chirurgul plastician, arată cu douăzeci de ani mai tânără. De altfel îmi amintesc că, pe când eram copil, îmi spuneam că nu e bine să depăşeşti 60 de ani, pentru că ar fi înfiorător să continui să trăiesc fleşcăit, bălos şi cu minţile rătăcite într-un azil de bătrâni sărmani. Iar când mă gândeam la anul 2000, îmi ziceam, ca Dante, că aş putea să ating 70 de ani şi deci să ajung până în 2002, dar era o ipoteză foarte îndepărtată şi foarte rar se atingea o atare vârstă venerabilă.

Mă gândeam la acestea cu câţiva ani în urmă, când l-am întâlnit pe Hans Gadamer, care avea deja 100 de ani; venise de departe pentru un colocviu şi la masă mânca de toate şi cu plăcere. L-am întrebat cum se simte, iar el mi-a răspuns cu un zâmbet uşor mâhnit că îl cam dor picioarele. Îmi venea să-l iau la palme pentru o asemenea jovială neobrăzare (de altfel a mai trăit foarte bine încă doi ani).

Noi ne tot gândim că trăim într-o epocă în care tehnica face paşi de uriaş în fiecare zi, ne întrebăm unde o să ajungem cu globalizarea, dar mult mai rar reflectăm la faptul că maxima dezvoltare atinsă vreodată de omenire (şi în acest domeniu accelerarea ritmului depăşeşte orice altă mare înfăptuire) este

prelungirea vârstei medii de viaţă. În fond, faptul că omul urma să domine natura îl înţelesese oarecum şi trogloditul ce reuşise să producă focul pe cale artificială, ca să nu mai vorbim de strămoşul nostru mai copt la minte care a inventat roata. Că vom putea construi într-o zi maşinării zburătoare o susţineau deja Roger Bacon, Leonardo şi Cyrano de Bergerac; că se va ajunge să multiplicăm de câteva ori viteza noastră de deplasare era limpede încă de la inventarea motorului cu aburi; că vom avea lumină electrică se putea bănui de pe vremea lui Alessandro Volta. Dar veacuri de-a rândul oamenii au visat în zadar la elixirul vieţii îndelungate şi fântâna tinereţii veşnice. În Evul Mediu existau multe mori de vânt nemaipomenite (bune şi astăzi pentru producerea unei energii alternative), însă doar o biserică la care cel ce ajungea în pelerinaj putea spera să i se întâmple minunea de a trăi până la 40 de ani.

Am ajuns pe Lună acum mai bine de treizeci de ani, dar nu reuşim încă să păşim pe Marte; dar pe vremea aselenizării o persoană de 70 de ani ajungea la capătul vieţii sale, în timp ce azi, exceptând cazurile de infarct şi de cancer, are speranţe, şi nu iraţionale, de a ajunge la 90. Pe scurt, progresul cel mare (dacă despre progres vrem să vorbim) a avut loc în domeniul vieţii, mai mult decât în cel al computerelor. Computerele erau deja anticipate de maşina de calcul a lui Pascal, care a murit la 39 de ani şi era deja la o vârstă frumuşică. De asemenea, Alexandru cel Mare şi Catul au murit la 33 de ani, Mozart la 36, Chopin la 39, Spinoza la 45, Sfântul Toma din Aquino la 49, Shakespeare şi Fichte la 52, Descartes la 54, iar Hegel, foarte bătrân, la 61.

Multe dintre problemele cu care ne confruntăm astăzi depind de prelungirea speranţei medii de viaţă. Şi nu vorbesc aici doar despre pensii. Căci şi migraţia imensă a lumii a treia către ţările occidentale e stimulată fără îndoială de faptul că aici milioane de oameni speră să găsească mâncare, un loc de muncă şi tot ceea ce se promite la cinema şi la televizor, dar încearcă şi să ajungă într-o lume în care se trăieşte mai mult sau, oricum, să fugă dintr-o lume în care se moare prea repede. Cu toate acestea, chiar dacă nu am

statisticile la îndemână, cred că suma pe care o cheltuim pentru cercetările gerontologice şi medicina preventivă este infinit mai mică decât aceea pe care o cheltuim pentru tehnologia informatică şi cea de război. Ca să nu mai pomenim faptul că ştim destul de bine cum să distrugem un oraş şi cum să transportăm informaţia la costuri mici, dar nu ne este încă destul de clar cum să împăcăm binele colectiv cu viitorul tinerilor, cu suprapopularea globului şi cu prelungirea vieţii oamenilor.

Un tânăr poate crede că progresul este acela care îi permite să transmită mesaje cu ajutorul telefonului sau să zboare ieftin la New York, când de fapt chestiunea uluitoare (şi în acelaşi timp problema nerezolvată) constă în a se pregăti, atunci când toate sunt cum trebuie, să devină adult la 40 de ani, şi nu la 16, ca strămoşii săi.

Fireşte că trebuie să mulţumim lui Dumnezeu sau sorţii pentru faptul că trăim mai îndelung, dar trebuie să ne raportăm la această problemă ca la una dintre cele mai dramatice ale vremurilor noastre, şi nu ca la un fapt lipsit de contraste.

2003

Frumosul e urât şi urâtul e frumos?

Hegel a observat că doar odată cu creştinismul în reprezentările artistice şi-au făcut loc durerea şi urâtul, întrucât „nu poate fi înfăţişat în formele frumuseţii greceşti Hristosul biciuit, încununat cu spini, răstignit şi în agonie”. Nu avea dreptate, pentru că lumea Greciei antice nu era doar cea a Afroditelor din marmură albă, ci şi cea a caznelor lui Marsyas, a zbuciumului lui Oedip sau a pasiunii aducătoare de moarte a Medeei. Dar în pictura şi sculptura creştine nu lipsesc chipurile desfigurate de durere, chiar dacă nu ajung la sadismul scenelor ce-l au ca protagonist pe Mel Gibson. În

tot cazul sluţenia, după cum amintea tot Hegel, gândindu-se la pictura germană şi la cea flamandă, triumfă de-a dreptul când sunt zugrăviţi prigonitorii lui Iisus.

Cineva mi-a atras însă atenţia că într-un celebru tablou ce se găseşte la Gand, în care Bosch zugrăveşte patimile lui Hristos, sunt reprezentaţi, printre cumpliţii Lui ucigaşi, două personaje care i-ar face să înnebunească de invidie pe mulţi cântăreţi rock şi pe tinerii imitatori ai acestora: unul cu un dublu *piercing* în bărbie, iar celălalt cu faţa străpunsă de tot felul de lănţuguri şi belciuge din metal. Numai că Bosch intenţiona astfel să zugrăvească întruchiparea răului, anticipând convingerea lui Lombroso că aceia care se tatuează sau îşi schimonosesc trupul sunt nişte delincvenţi înnăscuţi. Azi în schimb te poţi simţi deranjat în faţa imaginii băieţilor şi fetişcanelor cu o mărgică înfiptă în limbă, însă chiar şi numai din punct de vedere statistic ar fi greşit să-i considerăm genetic taraţi.

Dacă ne gândim apoi că mulţi dintre aceiaşi tineri de care vorbim sunt fascinaţi de frumuseţea „clasică" a unui George Clooney sau a unei Nicole Kidman, reiese limpede că procedează şi ei ca părinţii lor: pe de o parte, achiziţionează automobile şi televizoare al căror design respectă canoanele renascentiste ale proporţiei divine sau se înghesuie să viziteze Galeriile Uffizi pentru a experimenta sindromul Stendhal, dar, pe de altă parte, se distrează la filmele horror de tip *splatter*, cu creieri făcuţi chiseliţă pe pereţi, cumpără dinozauri sau alţi monştri copiilor lor încă micuţi sau merg să admire happeningul unui artist care îşi străpunge braţele, îşi schingiuieşte membrele sau îşi mutilează organele genitale.

Nici părinţii, nici copiii nu refuză niciun târg cu frumosul, alegând parcă doar ceea ce în veacurile trecute era considerat respingător. Ceea ce se întâmpla poate doar pe vremea când futuriştii, pentru a-l şoca pe burghezul tipic, proclamau: „Să facem cu curaj urâtul în literatură", iar Aldo Palazzeschi, în *Contradurerea* din 1913, pentru a-i educa în chip sănătos pe copii în spiritul urâţeniei, propunea să li se dea în dar, ca jucării

educative, „paiaţe gârbove, oarbe, mâncate de cangrenă, şchioape, ofticoase, sifilitice, înzestrate cu mecanisme care să le facă să plângă, să zbiere, să se căineze, să dea peste ei stropşeala, ciuma, holera, hemoragia, supuraţiile, nebunia, să leşine, să se tăvălească pe jos, să moară". Astăzi pur şi simplu lumea se bucură în anumite cazuri de frumuseţea clasică, ştiind să recunoască un copil frumos, un peisaj frumos, o statuie grecească frumoasă, iar în alte cazuri se delectează cu ceea ce în alte vremuri era considerat ceva insuportabil de urât.

Ba mai mult, uneori urâtul este ales drept model al unei frumuseţi de tip nou, aşa cum se întâmplă cu „filosofia" cyborg. Dacă în primele romane ale lui Gibson (William de data asta, se pare că *nomina sunt numina*) o fiinţă umană ale cărei diferite organe fuseseră înlocuite cu aparate mecanice sau electronice mai putea reprezenta o îngrijorătoare prevestire, astăzi există feministe radicale care propun să se depăşească diferenţele sexuale prin realizarea unor corpuri neutre, postorganice şi „transumane"; iar Donna Haraway lansează sloganul „Mai bine cyborg decât zeiţă".

După părerea unora, acestea semnifică faptul că în lumea postmodernă s-a şters orice fel de opoziţie între frumos şi urât. Şi nu ar fi vorba, ca să repetăm ca vrăjitoarele din *Macbeth*, că „frumosul e urât şi urâtul e frumos". Ci pur şi simplu că aceste două valori s-ar fi amalgamat de-a dreptul, pierzându-şi caracterele distinctive.

Dar oare e chiar adevărat? Dacă totuşi anumite comportamente ale tinerilor sau ale artiştilor sunt doar nişte fenomene marginale faţă de populaţia planetei? La televizor vedem copii ce mor de foame, nişte schelete cu burţi umflate, aflăm de femei violate de invadatori, se vorbeşte despre corpuri umane torturate şi totodată ne revin constant în faţa ochilor imaginile nu foarte îndepărtate ale altor schelete vii destinate unei camere de gazare. Vedem zilele astea membrele sfâşiate în urma exploziei unui zgârie-nori sau a unui avion în zbor şi trăim cu teroarea că toate acestea ni se pot întâmpla mâine şi nouă. Fiecare simte foarte clar că aceste lucruri

sunt urâte şi nicio conştiinţă a relativizării valorilor estetice nu ne-ar putea convinge să le trăim ca pe un obiect al plăcerii.

Poate atunci cyborgul, filmele *splatter*, Chestia care vine dintr-o altă lume şi toate acele *disaster movies* sunt doar manifestări de suprafaţă, exacerbate de mass-media, prin care exorcizăm o urâciune mult mai profundă care ne asediază şi ne îngheaţă şi pe care am vrea cu disperare s-o ignorăm, prefăcându-ne că nimic nu e adevărat.

2006

Treisprezece ani irosiţi

De curând într-un interviu am fost întrebat, ca şi altă dată, care a fost cartea ce mi-a influenţat viaţa cel mai mult. Dacă de-a lungul întregii mele vieţi o singură carte dintre toate m-ar fi influenţat cel mai mult, aş fi un idiot, ca atâţia care răspund la o astfel de întrebare. Au existat cărţi hotărâtoare pentru mine la 20 de ani, altele la 30 şi aştept cu nerăbdare cartea care mă va tulbura la 100 de ani. O altă întrebare imposibilă este: „Cine v-a învăţat ceva fundamental pentru viaţa dumneavoastră?". Eu nu ştiu niciodată să răspund la aşa ceva (ca să nu spun doar „Mama şi tata"), pentru că pe fiecare turnantă a existenţei mele era cineva care mă învăţa ceva. Puteau fi persoane de lângă mine sau puteau fi nişte foarte dragi dispăruţi, ca Aristotel, Sfântul Toma, Locke sau Pierce.

În orice caz au existat nişte învăţăminte de altă natură decât livrescă despre care pot spune cu siguranţă că mi-au schimbat viaţa. Cele dintâi au fost acelea ale domnişoarei Bellini, minunata mea profesoară din prima clasă de gimnaziu, care ne dădea de pregătit pentru a doua zi nişte consideraţii pe marginea unor cuvinte-stimul (cum ar fi *găină* sau *corabie*), de la care să facem să se nască o reflecţie sau ceva imaginar. Într-o zi, zgândărit de cine

ştie ce demon, i-am spus că pot să dezvolt pe loc orice temă mi-ar fi propus. Atunci ea s-a uitat pe catedră şi a zis: *carneţel.* Cu mintea de acum, aş fi putut vorbi despre carneţelul jurnalistului sau despre jurnalul de călătorie al vreunui explorator din cărţile lui Salgari, însă eu cel de atunci am urcat cutezător pe podiumul din faţa tablei şi n-am fost în stare să deschid gura. Domnişoara Bellini m-a învăţat atunci că nu trebuie niciodată să crezi prea mult în forţele proprii.

O a doua lecţie am primit-o de la don Celi, părintele salezian care m-a învăţat să cânt la un instrument muzical (şi se pare că acum vor să-l facă sfânt, dar nu pentru acest motiv, care, dimpotrivă, ar putea fi folosit împotriva lui de avocatul diavolului). Pe 5 ianuarie 1945 m-am dus la el foarte zglobiu şi i-am spus: „Don Celi, astăzi împlinesc 13 ani". La care el mi-a răspuns pe un ton nesuferit: „Şi cât se poate de irosiţi". Ce voia să spună cu replica asta? Că, ajuns la acea vârstă venerabilă, trebuia să încep un sever examen de conştiinţă? Că nu trebuia să sper la vorbe de laudă pentru că mi-am făcut doar o datorie biologică? Poate era doar o manifestare normală a simţului piemontez al disciplinei, un refuz al retoricii; poate cuvintele acelea ascundeau chiar nişte felicitări călduroase. Dar cred că don Celi ştia şi mă şi învăţa că un maestru trebuie să-şi pună mereu în încurcătură învăţăceii şi să nu-i înflăcăreze mai mult decât se cuvine.

În urma acelei lecţii am fost întotdeauna zgârcit cu elogiile faţă de cei care se aşteptau la ele, cu excepţia unor cazuri de gesturi eroice şi neaşteptate ieşite din comun. Probabil prin această conduită i-am făcut pe câţiva să sufere şi, dacă e aşa, am irosit nu numai primii mei treisprezece ani, ci şi primii mei şaptezeci şi şase de ani. Dar oricum hotărâsem ca modalitatea cea mai explicită de a-mi exprima aprobarea să fie lipsa oricărui reproş. Dacă nu există niciun reproş înseamnă că cineva a făcut bine ceea ce a făcut. M-au iritat mereu unele exprimări ca „preabunul papă", „cinstitul Zaccagnini", care îţi lăsau impresia că ceilalţi pontifi ar fi fost răi şi ceilalţi politicieni – necinstiţi. Şi Ioan al XXIII-lea şi Zaccagnini făceau pur şi simplu ceea ce lumea aştepta de la ei şi nu văd de ce

ar trebui să fie complimentaţi în mod special pentru asta.

Dar răspunsul lui don Celi m-a învăţat şi să nu mă umflu în pene prea tare, indiferent ce aş face, chiar dacă mi se pare un lucru bun, şi mai ales să nu mă trufesc prea mult faţă de alţii. Asta înseamnă că nu trebuie să tindem către mai bine? Fireşte că nu, dar în chip ciudat răspunsul lui don Celi mă duce cu gândul la o replică a lui Oliver Wendell Holmes jr. pe care am găsit-o nu mai ştiu unde: „Secretul succesului meu constă în faptul că de tânăr am descoperit că nu sunt Dumnezeu". E foarte important să înţelegem că nu suntem Dumnezeu, să ne îndoim mereu de gesturile noastre şi să considerăm că nu ne-am slujit prea bine de anii trăiţi. Este singurul mod de a încerca să ne slujim mai bine de cei ce ne-au rămas.

O să mă întrebaţi de ce îmi vin în minte asemenea lucruri tocmai în aceste zile, când a început campania electorală; în aceste circumstanţe, pentru a avea succes, trebuie să te comporţi oarecum ca Dumnezeu, adică să vorbeşti despre lucrurile înfăptuite, ca şi Creatorul după Facere, când toate erau bune, *valde bona*, şi să manifeşti un soi de delir al atotputerniciei, declarându-te capabil să faci lucruri şi mai bune (în timp ce Dumnezeu s-a mulţumit să creeze cea mai bună dintre lumile posibile). Nu aş vrea, Doamne fereşte, să ţin aici un discurs moralizator, într-o campanie electorală chiar aşa trebuie procedat. Vă puteţi imagina un candidat care merge să le spună viitorilor săi alegători: „Până acum am făcut numai tâmpenii şi nu sunt sigur că o să fac lucruri mai bune în viitor, dar vă pot promite doar că o să încerc"? Procedând astfel, nu va fi ales. Aşadar, repet, nu abordez aici niciun fals moralism. Doar că, ascultând la televizor diferitele discursuri, mă gândesc la don Celi.

2007

Bamboccioni[1] chinuiţi

Sunt, sincer, puţin surprins că în toată această discuţie la nivel naţional despre *bamboccioni* nimănui nu i-a trecut prin cap să meargă să consulte venerabilul şi vrednicul de crezare *Mare Dicţionar al Limbii Italiene* UTET (cunoscut şi sub numele *Dicţionarul Battaglia*). Acolo ar fi găsit explicaţia referitoare la *bamboccio*, prin care se înţelege „copilaş (cu o nuanţă glumeaţă şi de alint); prunc grăsuţ, uşor stângaci şi neajutorat, lipsit încă de capacitatea de a vorbi şi a gândi, perceput aproape ca un obiect, ca o jucărie". În schimb pentru forma augmentativă *bamboccione* se trimite la o serie de întrebuinţări în texte clasice, drept care, conform *Dicţionarului Tommaseo-Rigutini*, „dacă zic *bamboccione*, nu mă gândesc atât la dimensiunile copilului, cât la formele lui voinice... mi-e greu să-mi închipui un *bamboccione* fără o feţişoară lucitoare", iar în Baldini citim: „Acum cu toţii au dat de un trai lipsit de griji, ea, Bertoldino, nora Meneghina şi acel *bamboccione* drăgălaş de Cacasenno".

Cât despre personajul Cacasenno din povestea populară *Bertoldo şi Bertoldino*, în adăugirea făcută de Banchieri la textul clasic al lui Croce, se zice: „Cacasenno era pântecos, avea fruntea îngustă, ochii mari, sprâncenele ţepoase, nasul şi gura ascuţite, de se asemăna cu o moimă, cu un maimuţoi adică". Trebuind să se suie pe cal, „Cacasenno, opintindu-se puţin, înfipse piciorul stâng în scara dreaptă şi, odată urcat, se trezi cu faţa către poponeaţa calului, de crăpa de râs Erminio; vru să-l facă să se dea jos, dar nu fu chip să-l convingă".

Când ajunge la rege, „comişii de la Curte dădură în lături cortina, lăsându-l să intre pe Cacasenno, care căra în spinare o uşă de lemn. Regele şi Regina, în faţa unei apariţii atât de hazlii şi pricepând toată ciudăţenia, se puseră pe un râs de li se schimonoseau fălcile. Dar cea mai uluită rămase Marcolfa şi atunci Majordomul Curţii, care era de faţă, când îşi conteni hohotele, astfel le vorbi Majestăţilor Lor: «Să afle Măriile Voastre că, pe când urca scările Palatului, iar Marcolfa îşi făcea intrarea în sală, acest *bamboccio* îi zise unui Comis că simte nevoia să se uşureze. Aşadar, fu condus la locul nevoilor, dacă îmi e îngăduit să grăiesc astfel.

Dar, când ieşi, nu închise uşa vestibulului, la care eu, găsindu-mă acolo, îi zisei: ‘Flăcău, trage uşa după tine, ca să nu se simtă putoarea’. Iar el, scoţând uşa vestibulului din ţâţâni, o trase după el în spinare şi de aceea se înfăţişează acum în acest chip Majestăţilor Voastre»”.

Iar regele îl întreabă: „Spune-mi, Cacasenno, de ce cari după tine uşa aia?”. La care el zice: „Ce-ţi pasă dumitale să afli?”. Iar regele sare: „Îmi pasă pentru că sunt stăpânul acestei case”. Şi Cacasenno răspunde: „Dacă eşti stăpânul casei, atunci uşa asta e a dumitale; spune-mi ce trebuie să fac cu ea”. Regele zice atunci: „Dă-i drumul!”. Iar Cacasenno: „Uşă, du-te de aici, stăpânul îţi dă drumul; du-te, dară, eşti prea grea şi nu te mai pot ţine în spinare”. Între timp Marcolfa, „luându-i uşa din spinare, îi porunci lui Cacasenno să facă o plecăciune în faţa Regelui şi Reginei şi, închinându-se până la pământ, să le sărute mâna amândurora. Atunci Cacasenno, ca un nou Cabalao, cu graţie se aşează cu capu-n jos, zicând: «Oh, jupâni dumneavoastră, iată-mă plecat la pământ, cum mi-a spus Buna mea să fac; puneţi-vă mâna în gura mea, că vreau să v-o sărut; hai, aştept»”.

Dacă acel Cacasenno era un *bamboccione*, mulţi dintre aceia pe care Padoa-Schioppa i-a numit astfel nu sunt nici pe departe. Şi, dacă unii la 30 de ani încă locuiesc cu părinţii şi folosesc maşina acestora ca să meargă la discotecă sâmbătă seara (şi eventual mai fac şi un accident la 3 noaptea pe autostradă), probabil sunt mai şmecheri decât Cacasenno şi oricum procedează astfel pentru că nimeni nu le asigură un loc de muncă, fiind deci vina societăţii.

Situaţie de neclintit. Totuşi, eu fiind prin natura meseriei în contact cu tinerii şi cunoscând mulţi care pentru a învăţa caută din răsputeri să facă rost de o bursă de studiu şi/sau de o slujbă oarecare şi locuiesc cu alţi prieteni departe de casă, uneori câte patru în cameră, mă întreb de ce micile noastre întreprinderi sunt pline de extracomunitari, dintre care mulţi lucrează la livrări de colete, ocupând pe nedrept (aşa cum sugerează Liga Nord) locuri ce ar trebui să fie ocupate de tinerii noştri de 30 de ani care încă locuiesc cu mama şi cu tata.

Răspunsul firesc este că tinerii noştri de 30 de ani au terminat totuşi un liceu (*diplomati*) sau o facultate (*dottori*) (aşa cum, în mod ciudat, sunt denumiţi azi italienii care au făcut trei ani de universitate!) şi deci nu se pot umili să distribuie pachete. Şi totuşi, în toate biografiile americane ale marilor scriitori sau oameni politici scrie că şi după terminarea studiilor, în aşteptarea momentului lor de glorie, aceştia au fost lustragii, au spălat vase sau au vândut ziare. De ce americanii da şi italienii nu? Oare nu are oarecum dreptate şi Padoa-Schioppa şi oare virtuoşii oameni politici de dreapta şi de stânga care au reacţionat indignaţi la cuvintele acestuia nu ar trebui să obţină voturile acestor *bamboccioni* (care probabil, fiind *bamboccioni*, nici măcar nu merg la vot)?

2007

A fost odată Churchill

Citeam într-un număr din *Internazionale* de la început de martie un scurt articol în care se vorbea despre un sondaj făcut în Marea Britanie din care rezultă că Churchill ar fi un personaj inventat, la fel ca şi Gandhi şi Dickens. Mulţi dintre cei chestionaţi (dar nu se precizează câţi) i-au situat în schimb printre personajele care au existat în realitate pe Sherlock Holmes, Robin Hood şi Eleanor Rigby.

Ca primă reacţie, aş înclina să nu dramatizez totuşi. M-ar interesa mai întâi să aflu cărui segment social aparţine acea pătrime dintre cei care nu au o idee prea clară despre Churchill sau Dickens. Dacă i-ar fi chestionat pe londonezii din vremea lui Dickens, cei care sunt zugrăviţi în gravurile lui Gustave Doré sau în scenele lui Hogarth înfăţişând o Londră sordidă, cel puţin trei sferturi dintre ei, murdari, abrutizaţi şi înfometaţi, nu ar fi ştiut

cine e Shakespeare. Şi nici măcar nu mă uimeşte într-atât că sunt convinşi de existenţa reală a lui Holmes şi Robin Hood, mai întâi din pricina unei adevărate industrii holmesiene care la Londra te invită de-a dreptul să vizitezi pretinsul apartament al lui Sherlock Holmes din Baker Street şi apoi pentru că personajul care a inspirat legenda lui Robin Hood a trăit cu adevărat (singurul lucru ce-l face ireal este faptul că pe vremea economiei feudale se fura de la bogaţi ca să se dea la săraci, iar după instaurarea economiei de piaţă se fură de la săraci ca să se dea la bogaţi). În schimb, eu, când eram mic, credeam că Buffalo Bill era un personaj imaginar, până într-o zi când tatăl meu mi-a dezvăluit nu numai că a existat cu adevărat, ci şi că el personal l-a văzut cu circul său prin orăşelul nostru, când a poposit din miticul *Far West* în provincia piemonteză.

Este însă adevărat, şi de acest lucru ne dăm seama când li se pun întrebări tinerilor noştri (ca să nu zic de alţii, cum ar fi americanii) – că ideile lor despre trecut, chiar şi despre cel recent, sunt foarte vagi. Am citit despre teste din care rezulta că Aldo Moro a fost un membru al Brigăzilor Roşii, De Gasperi un fascist de frunte, Badoglio un partizan etc. Mai zice câte unul: a trecut atâta timp, de ce ar trebui nişte tineri de 18 ani să ştie cine era la guvernare cu cincizeci de ani înainte ca ei să se nască? Mă rog, o fi fost de vină învăţământul fascist, care ne împuia capul cu toate aceste lucruri, dar eu la 10 ani ştiam că pe vremea marşului asupra Romei prim-ministru era Facta, iar la 18 ani ştiam cine fusese Rattazzi sau Crispi – şi era vorba despre evenimentele veacului precedent.

Fapt este că s-a schimbat raportul nostru cu trecutul, probabil şi la şcoală. Pe vremuri ne interesa mult trecutul pentru că ştirile despre prezent nu erau prea multe, dacă ne gândim că un cotidian povestea totul în opt pagini. Prin mijloacele de comunicare în masă s-a răspândit o cantitate uriaşă de informaţie despre prezent, iar pe internet pot afla milioane de lucruri ce se întâmplă în acest moment, chiar şi cele mai neglijabile. Trecutul despre care ne vorbesc mijloacele de comunicare în masă, ca, de pildă, povestea

împăraţilor romani sau cea a lui Richard Inimă de Leu ori chiar şi acţiunile din Primului Război Mondial, se infiltrează, prin Hollywood şi industriile asemănătoare, în fluxul de informaţii despre prezent şi deci este foarte greu ca un amator de filme să perceapă diferenţa temporală dintre Spartacus şi Richard Inimă de Leu. În mod similar se sfărâmă sau, în orice caz, îşi pierde consistenţa diferenţa dintre imaginar şi real. Spuneţi-mi voi de ce un copil care vede filme la televizor ar trebui să ştie, dacă tot se aseamănă atât de mult între ele, că un personaj ca Spartacus a existat în realitate, dar Vinicius din *Quo vadis* nu, că acea contesă Castiglione a fost cu adevărat un personaj istoric, dar Elisa di Rivombrosa nu, că Ivan cel Groaznic a fost real, dar Ming, tiranul din Mongo, nu.

În cultura americană această turtire a trecutului peste prezent este trăită cu multă dezinvoltură. Vi se poate întâmpla chiar să întâlniţi un profesor de filosofie care să vă spună că e cu totul irelevant să ştim ce a zis Descartes despre modul nostru de a gândi, întrucât ceea ce ne interesează se referă la ceea ce descoperă astăzi ştiinţele cognitive. Se uită că, dacă ştiinţele cognitive au ajuns, aceasta se datorează şi faptului că problematica respectivă a fost iniţiată de filosofii secolului al XVII-lea şi mai ales se renunţă la extragerea din experienţa trecutului a unei lecţii pentru prezent.

Mulţi gândesc că vechea zicală „Istoria este profesorul vieţii” ar fi o banalitate ca de învăţător din vremea lui De Amicis. Dar este cert că, dacă Hitler ar fi studiat cu atenţie campania din Rusia a lui Napoleon, nu ar fi căzut în capcana în care a căzut, iar dacă Bush ar fi studiat bine războaiele englezilor din Afghanistan din secolul al XIX-lea (sau chiar şi numai ultimul război al sovieticilor împotriva talibanilor), şi-ar fi gândit în alt mod campania afghană.

Poate ni se pare că între imbecilul englez, care crede că Churchill ar fi fost un personaj imaginar, şi Bush, care merge în Irak convins că în cincisprezece zile lichidează tot, ar fi o diferenţă abisală. Dar nu e aşa. Este vorba despre acelaşi fenomen de

înceţoşare a dimensiunii istorice.

2008

Cum să ucizi tinerii în baza avantajului reciproc

În numărul trecut din *Espresso* mă amuzam imaginându-mi câteva posibile consecinţe, mai ales din domeniul diplomatic, ale noului curs al transparenţei inaugurat de afacerea WikiLeaks. Erau nişte fantezii ale mele uşor ştiinţifico-fantastice, care porneau însă de la premisa de netăgăduit că, dacă arhivele cele mai secrete sunt deja accesabile, ar trebui totuşi să se schimbe ceva, dacă nu în altă privinţă, măcar în metodele de secretizare.

De ce atunci, aflându-ne tot în zorii unui nou an, să nu încerc încă o extrapolare a unor stări de fapt de netăgăduit, chiar dacă aş exagera cu viziunile apocaliptice? În fond Sfântul Ioan, procedând astfel, şi-a câştigat o faimă nemuritoare şi încă şi azi, la fiecare urgie ce dă peste noi, suntem tentaţi să spunem că se întâmplă ceea ce el a prorocit. Candidez aşadar pentru titlul de al doilea prezicător al insulei Patmos.

În ţara noastră – şi o să ne limităm la acest caz – bătrânii devin tot mai numeroşi în raport cu tinerii. Pe vremuri mureau la 60 de ani, acum la 90 şi consumă deci treizeci de ani de pensie în plus. Cum se ştie, această pensie va trebui plătită de tineri. Dar cu nişte vârstnici aşa de acaparatori şi atotprezenţi la cârma multor instituţii publice şi private până cel puţin la declanşarea marasmului senil (şi în multe cazuri şi după), tinerii nu găsesc de lucru şi deci nu pot produce pentru a plăti pensiile celor în vârstă.

În această situaţie, chiar dacă ţara va emite pe piaţă obligaţiuni cu câştiguri ademenitoare, investitorii străini nu vor mai avea

încredere şi deci vor lipsi banii pentru pensii. Şi totuşi, trebuie să luăm în calcul şi faptul că, dacă tinerii nu găsesc de lucru, vor fi nevoiţi să trăiască finanţaţi de părinţii sau de bunicii pensionari. Tragedie.

Prima soluţie şi cea mai previzibilă: va trebui ca tinerii să înceapă să întocmească liste de eliminare a vârstnicilor fără descendenţi. Dar tot nu va fi suficient şi, cum instinctul de conservare este cel care este, tinerii se vor resemna cu ideea de a-i elimina şi pe bătrânii cu descendenţi – cu alte cuvinte, pe rudele lor. Va fi greu, dar se vor obişnui. Ai 60 de ani? Nu suntem eterni, tăticule, vom veni cu toţii să te însoţim la gară pentru ultima ta călătorie către lagărele de eliminare, cu nepoţeii care vor spune „Pa, bunicule". Iar dacă cei în vârstă s-ar revolta cumva, s-ar declanşa vânătoarea de bătrâni, cu sprijinul ciripitorilor. Dacă s-a întâmplat cu evreii, de ce nu şi cu pensionarii?

Dar bătrânii încă neieşiţi la pensie şi aflaţi încă la putere vor accepta cu inima uşoară o astfel de soartă? Mai întâi vor fi evitat mult timp să aibă copii pentru a nu trebui să aducă pe lume nişte potenţiali eliminatori, drept care numărul tinerilor va fi ulterior diminuat. După care aceşti bătrâni căpitani (şi cavaleri) ai industriei, având în spate mii de bătălii, se vor decide, e adevărat, cu moartea în suflet, să-şi lichideze fiii şi nepoţii. Fireşte, nu trimiţându-i în lagăre de exterminare, aşa cum ar fi procedat descendenţii lor cu ei, pentru că totuşi va fi vorba de o generaţie încă legată de valorile tradiţionale ale familiei şi patriei, ci declanşând războaie care, cum se ştie, iau caimacul contingentelor celor mai tinere, reprezentând, cum ziceau futuriştii, singura igienă a lumii.

Astfel vom avea o ţară aproape lipsită de tineri, dar plină de bătrâni înfloritori, într-o formă excelentă, dispuşi să ridice monumente celor căzuţi şi să-i cinstească pe cei care şi-au sacrificat cu mărinimie viaţa pentru patrie. Dar cine va munci ca să le plătească lor pensiile? Imigranţii, doritori să obţină cetăţenia italiană, nerăbdători să trudească pe bani puţini şi la negru şi având în plus, din pricina a cine ştie ce vechi tare, şi vocaţia de a

muri înainte de 50 de ani, făcând astfel loc unei alte forţe de muncă, mai proaspete.

Astfel, în decursul a două generaţii, zeci de milioane de italieni „bronzaţi” vor garanta bunăstarea unei elite de nonagenari cărunţi, cu favoriţi şi bujori în obrăjori, şi de doamne cu rochii de dantelă şi voaletă, care vor sorbi *whisky and soda* pe verandele proprietăţilor lor coloniale de pe malul lacului sau de pe faleză, departe de miasmele oraşelor în care nu vor mai locui decât nişte zombi de culoare care se vor chercheli cu înălbitorul la care se face publicitate la televizor.

Legat de convingerea mea că înaintăm ca racul, iar progresul coincide deja cu regresul, vom vedea că ne vom trezi într-o situaţie nu foarte diferită de cea a imperiului colonial din India, din arhipelagul malaysian sau din Africa Centrală. Iar fericitul care, graţie dezvoltării medicinei, va ajunge la 120 de ani se va simţi precum rajahul alb din Sarawak, Sir James Brooke, a cărui poveste fantastică o devoram de copil în romanele lui Salgari.

2011

Bieţii bersalieri

Mi-au povestit colegii că la un examen din cadrul ciclului de licenţă, venind vorba, nu ştiu cum şi de ce, despre masacrul din gara Bologna[2], având ei bănuiala că studentul examinat nu ştia nici măcar despre ce se discuta acolo, l-au întrebat dacă îşi aminteşte cui îi este atribuit cumplitul episod. Iar el a răspuns: bersalierilor.

Ne-am fi putut aştepta la cele mai diferite răspunsuri, de la fundamentaliştii arabi la Fiii Satanei, dar la bersalieri chiar că nu s-a aşteptat nimeni. Eu lansez ipoteza că în mintea nefericitului ar fi apărut imaginea confuză a unei breşe sculptate în zidul gării

pentru a aminti de acel eveniment şi că vederea breşei ar fi scurtcircuitat o altă noţiune neclară, un pic mai mult decât un *flatus vocis*, legată de breşa bersalierilor de la Porta Pia din 1870[3]. Însă, pe 17 martie 2011, la întrebarea hienelor din televiziune despre motivul pentru care acea dată fusese aleasă pentru a sărbători cei 150 ani de la Unirea Italiei[4], mulţi parlamentari şi chiar şi guvernatorul unei regiuni italiene au dat răspunsuri dintre cele mai deşucheate, printre care cel referitor la cele cinci zile ale oraşului Milano[5] sau la cucerirea Romei[6].

Episodul cu bersalierii pare să rezume în mod eficient atâtea alte exemple de raportare dificilă a tinerilor la faptele trecutului (şi ale bersalierilor). Cu ceva timp în urmă câţiva tineri chestionaţi au spus că Aldo Moro era şeful Brigăzilor Roşii. Eu însă la 10 ani ştiam că prim-ministrul italian la momentul marşului asupra Romei (cu alte cuvinte, cu zece ani înainte să mă nasc) era „laşul de Facta". Sigur că ştiam asta pentru că şcoala din timpul fascismului mi-o repeta fiecare zi. Ceea ce mă face să consider că reforma Gentile, chiar şi numai în felul ei propriu, a fost mai chibzuită decât reforma Gelmini. Dar nu cred că toată vina e a şcolii. Socot că motivele sunt altele şi că se datorează unei forme continue de cenzură la care sunt supuşi nu numai tinerii, ci şi adulţii. N-aş vrea însă ca acest cuvânt, *cenzură*, să fie asociat doar cu tăcerile vinovate; există o cenzură prin exces de zgomot, după cum ştiu spionii sau criminalii din filmele poliţiste care, dacă trebuie să spună ceva secret, dau radioul la maximum. Studentul nostru poate nu era o persoană căreia să i se fi spus prea puţin, *ci o persoană căreia i s-a spus prea mult* şi care nu mai era în stare să selecteze ceea ce era important să reţină. Avea noţiuni neclare despre trecut nu pentru că nu i se vorbise despre acest lucru, ci pentru că informaţiile utile şi de încredere fuseseră amestecate şi îngropate în contextul prea multor date irelevante. Iar accesul necontrolat la diferite surse ne poate expune riscului de a nu mai şti să distingem între informaţiile indispensabile şi cele mai mult sau mai puţin delirante.

În acest moment se discută dacă e bine sau rău ca în ziua de azi

oricine să poată să publice şi să pună în circulaţie o carte fără medierea unui editor. Argumentul în favoarea acestei idei este că în trecut mulţi scriitori excelenţi au rămas necunoscuţi din vina unui obstacol editorial nedrept şi că o liberă circulaţie a propunerilor nu poate fi decât un suflu de libertate. Dar ştim foarte bine că multe cărţi sunt scrise de personaje mai mult sau mai puţin excentrice, aşa cum se întâmplă cu atâtea site-uri de pe internet. Dacă nu credeţi, intraţi pe nonciclopedia.wikia.com/wiki/Groenlandia, unde se spune: „Groenlanda este o insulă situată într-un punct al globului pământesc care, dacă ar exista cu adevărat, ar confirma ipoteza că Pământul e pătrat. Este insula cea mai populată din lume în ce priveşte gheţurile... De asemenea este şi un stat al Europei sau măcar aşa pare, n-am chef să consult atlasul, aşa că luaţi-o de bună. Se află în emisfera boreală, în Boreea de Nord".

Cum ar putea un copil să-şi dea seama că autorul acestor rânduri glumeşte şi cum ar putea realiza el dacă e vorba de un personaj excesiv de extravagant sau dacă acesta spune totuşi adevărul într-o oarecare măsură? Tot aşa se poate întâmpla şi cu cărţile. Cam greu ca un editor să accepte să publice astfel de informaţii fără să precizeze pe copertă sau pe manşetă că e vorba de o culegere de paradoxuri vesele. Dar, când nu va mai exista niciun fel de mediere, cine ne va spune că o carte trebuie sau nu luată în serios?

2011

Două surprize încântătoare

Îmi povestesc nişte colegi exasperaţi că la un examen universitar din cadrul ciclului de licenţă un student, trebuind să citească numele lui Nino Bixio[7], a pronunţat *Nino Biperio*, căci folosirea

deja obsesivă a sms-urilor îl făcuse să creadă că X s-ar pronunţa numai aşa. De unde şi câteva reflecţii melancolice: „Oare ce îi învaţă în gimnaziu? Oare chiar trebuie să abolim şcolile publice şi să lăsăm totul pe seama şcolilor private?”. Lăsând la o parte faptul că printre şcolile private, unele excelente, mai sunt şi câteva specializate în promovarea loazelor provenind din familii înstărite, şcoala noastră publică oare chiar se duce de râpă?

La jumătatea lui martie a trebuit să merg la Albenga, pentru premiul „C’era una svolta”. Premiul fusese instituit cu ocazia unui concurs local organizat de liceul de stat „Giordano Bruno”, care în decurs de paisprezece ani a devenit premiu naţional; anul acesta au participat în jur de o mie două sute de copii din treizeci şi opt de şcoli gimnaziale din douăzeci şi nouă de provincii diferite. În fiecare an un scriitor este invitat să scrie începutul unei povestiri pe care concurenţii trebuie s-o continue, într-o probă foarte strictă ce se desfăşoară în sala de concurs, apoi tezele cu numele închis sunt mai întâi cernute de un juriu intern şi de un juriu extern. După mai multe selecţii, cinci finalişti ajung la autorul invitat, care trebuie să-l desemneze pe cel mai bun.

Anul acesta autorul eram eu şi m-am amuzat să propun ca stimul al creativităţii lor povestirea prezentată la o reuniune a cercului literaţilor trăsniţi care îşi propuseseră să găsească un început şi un deznodământ la cea mai scurtă naraţiune din lume, aparţinându-i lui Augusto Monterroso, care este următoarea: „Când se trezi, dinozaurul era încă acolo”.

Se prea poate ca unele dintre cele o mie două sute de texte redactate să fi fost de o valoare îndoielnică (deşi membrii celor două jurii mi-au povestit cât de greu le-a fost să aleagă), dar este cert că cele cinci pe care a trebuit să le evaluez m-au lăsat fără cuvinte, încât aproape că eram tentat să trag la sorţi, pentru că toate erau literatură de bună calitate. Vreau să spun că dovedeau multă maturitate şi că mulţi scriitori profesionişti nu ar fi ezitat să semneze aceste texte cu numele lor. Cine doreşte să se încredinţeze de ceea ce spun poate găsi cele cinci povestiri finaliste în următorul număr din *Alfabeta.* Mie mi se pare că s-a zburat la

mare înălţime. Şi nu vorbesc aici de o singură şcoală, ci de vreo treizeci, din Nord, din Gorizia, până în insule.

Ca o a doua surpriză, primesc de la Liceul „Melchiorre Gioia" din Piacenza rezultatul unui an de muncă a unei clase finale de liceu umanist şi a unei clase finale de liceu cu profil real. Este vorba despre un număr de patruzeci şi patru de pagini frumos colorate al unui cotidian care se aseamănă ca paginaţie cu *La Repubblica*, dar care este intitulat *Il Tricolore*. Costă cinci centime la Milano şi şapte în afara oraşului Milano şi este datat luni, 18 martie 1861.

Jurnalul anunţă, fireşte, înfăptuirea Unirii, se deschide cu articole semnate de Cavour, Cattaneo, Mazzini, cu discursul lui Victor Emanuel al II-lea din parlament, cuprinde o luare de cuvânt a lui Giosuè Carducci, o evocare a figurii lui Mameli, o ştire referitoare la vizita lui Andersen la Milano, prezintă unele consideraţii pe marginea legii Casati şi propunerile lui De Sanctis ca nou ministru al Învăţământului, nu uită să menţioneze că de puţină vreme Lincoln fusese ales preşedintele Statelor Unite, iar Wilhelm I urcase pe tronul Prusiei, dedică pagini culturale Cristinei di Belgioioso şi lui Hayez, dar şi recentei polemici iscate de *Florile răului* a lui Baudelaire, aminteşte de dispariţia lui Nievo şi oferă o recenzie la *Cărbunarii de la munte* a lui Verga, fără a neglija, fireşte, figura lui Verdi, moda epocii sau apariţia celei de-a treia ediţii a *Originii speciilor* de Darwin, şi se încheie cu un reportaj de la Liverpool intitulat „*Football*-ul, un joc fără viitor". Sunt delicioase şi anunţurile publicitare.

Nu ştiu dacă vreun ziar adevărat al epocii ar fi putut pune în pagină un număr atât de bogat în care să se regăsească fără echivoc toate contradicţiile unei Italii abia unificate. Iar această reuşită vine tot de la o şcoală publică. Aştept propuneri la fel de însufleţitoare de la o şcoală privată.

2011

O generaţie de alieni

Consider că Michel Serres este mintea filosofică cea mai fină a Franţei de azi şi, ca orice bun filosof, ştie să se aplece şi asupra lumii actuale. Fără nici cea mai mică ruşine, cu excepţia a câtorva comentarii personale, voi prelua aici un foarte frumos articol al său publicat în *Le Monde* din 6-7 martie unde ne aminteşte nişte lucruri care, pentru cei mai tineri dintre cititorii mei, îi vizează pe fiii lor, iar pentru noi, cei mai în vârstă, îi vizează pe nepoţii noştri.

Pentru început, aceşti fii sau nepoţi nu au văzut în viaţa lor un porc, o vacă, o găină (şi îmi aduc aminte că o anchetă americană realizată cu mai bine de treizeci de ani în urmă ajunsese la concluzia că mare parte din copiii din New York credeau că laptele, pe care îl vedeau ambalat la supermarket, era un produs artificial, precum Coca Cola). Noile fiinţe umane nu mai sunt obişnuite să trăiască în natură, cunoscând exclusiv viaţa de la oraş; să ne amintim că, şi atunci când pleacă în vacanţă, trăiesc în ceea ce Augé a definit drept „nonlocuri", căci satul de vacanţă este întru totul asemănător aeroportului din Singapore, prezentându-le o natură idilică şi cosmetizată, cu totul artificială. Este vorba despre una dintre cele mai mari revoluţii antropologice de după neolitic. Aceşti copii locuiesc într-o lume suprapopulată, speranţa lor de viaţă se apropie de 80 de ani, iar din pricina longevităţii părinţilor şi bunicilor, dacă trag nădejde să moştenească ceva, acest lucru nu se va mai întâmpla la 30 de ani, ci în pragul propriei bătrâneţi.

Copiii europeni de mai bine de şaizeci de ani nu au mai cunoscut războaiele şi, întrucât beneficiază de o medicină avansată, nu au suferit cât au suferit strămoşii lor, au părinţi mai bătrâni decât ai noştri, dintre care mulţi sunt divorţaţi, învaţă în şcoli cot la cot cu copii de altă culoare, de altă religie, cu alte obiceiuri (şi, se întreabă Serres, cam câtă vreme vor mai putea cânta *Marseilleza*, care vorbeşte despre „sângele impur" al străinilor?). Ce opere literare vor mai putea gusta, dacă nu au cunoscut viaţa la ţară, culesul viei, năvălirile, monumentele în

cinstea celor căzuţi, stindardele sfâşiate de gloanţele duşmane, nevoia iminentă şi vitală a unei morale?

Ei au fost formaţi de mijloacele de comunicare în masă concepute de nişte adulţi care au redus la şapte secunde timpul cât o imagine trebuie să rămână pe ecran şi la cincisprezece secunde timpul pentru răspunsul la întrebări; ei acolo văd lucruri pe care în viaţa de toate zilele nu au parte, cum ar fi cadavre însângerate, clădiri prăbuşindu-se, distrugeri de tot felul. „La vârsta de 12 ani adulţii i-au forţat deja să vadă douăzeci de mii de omoruri." Ei sunt educaţi de o publicitate care exagerează cu abrevierile şi cu cuvintele străine, făcându-i să-şi piardă simţul propriei limbi, nu mai au conştiinţa sistemului metric zecimal, pentru că jocurile îi premiază în raport cu milele americane, şcoala nu mai este locul învăţării şi, deja obişnuiţi cu computerul, aceşti copii îşi petrec o bună parte din viaţă în spaţiul virtual. Scrisul doar prin atingere cu degetul arătător, şi nu prin folosirea mâinii întregi „nu mai solicită aceiaşi neuroni şi aceleaşi zone corticale", fiind totalmente *multitasking*. Noi trăiam într-un spaţiu metric perceptibil, iar ei trăiesc într-un spaţiu ireal în care apropierile şi depărtările sunt cam tot acelaşi lucru.

Nu mai zăbovesc aici asupra ideilor lui Serres legate de posibilitatea de a gestiona noile cerinţei ale educaţiei. În analiza lui ne vorbeşte în orice caz de o perioadă similară, prin răsturnarea totală pe care o produce, cu cea a inventării scrierii şi, multe veacuri mai târziu, a inventării tiparului. Doar că aceste noi tehnici moderne se transformă cu o mare viteză şi „în acelaşi timp şi trupul se metamorfozează, se schimbă naşterea şi moartea, suferinţa şi vindecarea, meseriile, spaţiul, habitatul, ideea însăşi de a fi pe pământ". De ce nu eram pregătiţi pentru această transformare? Serres conchide că vina e poate şi a filosofilor, care prin meseria lor ar trebui să prevadă prefacerile cunoaşterii şi a practicilor şi totuşi nu au făcut destul acest lucru, pentru că, „angajaţi în politica de zi cu zi, nu au simţit cum se apropie contemporaneitatea". Nu ştiu dacă Serres are dreptate întru totul, dar ceva dreptate tot are.

Unde sunt cei de şaizeci de ani?

Aldo Cazzullo, în *Corriere* din 25 aprilie, l-a prezentat pe Enrico Letta (46 de ani) ca pe un tânăr al anilor ’80 – cu alte cuvinte, care crescuse într-un deceniu când se trăia cu febra serii de sâmbătă, fără prea mare interes pentru politică. Cazzullo însă îşi aminteşte că anii ’80 sunt ani controversaţi; dacă pentru unii au reprezentat doar anii triumfului generaţiei yuppie a tinerilor de succes, ai acelui *Milano da bere* ai bunăstării şi ai centrului de putere, ai prăbuşirii ideologiilor, pentru alţii au fost cu adevărat ani hotărâtori, iar eu, într-un „Pliculeţ” din 1997, susţineam că au fost ani de-a dreptul măreţi pentru că au adus cu ei sfârşitul Războiului Rece, prăbuşirea imperiului sovietic, apariţia unor noi tipuri de agregare socială cum ar fi ecologia şi voluntariatul, începutul traumatic, dar epocal al marii migraţii a lumii a treia către Europa, precum şi – lucru ce pe atunci nu a fost sesizat ca adevăratul început al celui de-al treilea mileniu – revoluţia adusă de *personal computer*. Dar a fost cu adevărat un deceniu lipsit de fermenţi? Vom vedea în viitor ce fel de generaţie a produs, pentru că Letta este, fireşte, floarea cu care nu se face primăvară, iar Renzi, născut cu nouă ani mai târziu, a devenit adult abia în anii ’90.

Dar alta îmi pare a fi problema. Criza recentă ne-a arătat că generaţia celor foarte tineri, născuţi în anii ’90, a produs „mişcare”, dar nu încă şi mari lideri, în timp ce toate discuţiile din săptămânile trecute s-au purtat în jurul charismei persoanelor care se apropie sau au depăşit deja 80 de ani, precum Napolitano, Berlusconi, Rodotà, Marini şi a mai tinereilor Amato (75), Prodi (74) şi Zagrebelsky (70). De ce acest gol de putere între cei născuţi în anii ’80 şi marii vârstnici charismatici? Se observă o absenţă a

generaţiei născute în jurul anilor ’50, sau, ca să fiu mai clar, a celei care în 1968 avea între 18 şi 20 de ani.

Orice regulă are excepţiile sale şi i-aş putea cita aici pe Bersano (1951), D’Alema (1949), Giuliano Ferrara (1952) şi chiar şi pe Grillo (1948); primii trei au traversat momentul ’68 în cadrul Partidului Comunist Italian (tot astfel şi mai tânărul Vendola, 1958), iar cel de-al patrulea pe atunci era încă actor. Cei care sunt absenţi din arena politică sau în orice caz nu au fost în stare să crească un lider de talie internaţională aparţin fostei generaţii ’68.

Unii au luat calea terorismului sau a luptelor extraparlamentare, alţii au ales să-şi asume funcţii politice destul de retrase (cum e cazul lui Capanna), iar alţii (demonstrând că avântul lor revoluţionar fusese doar de faţadă şi de convenienţă) au devenit funcţionarii regimului Berlusconi; unii scriu cărţi sau sunt comentatori politici, alţii s-au retras într-un îndurerat şi îmbufnat turn de fildeş, alte personaje, precum Strada, s-au dedicat voluntariatului, dar, una peste alta, în momentul crizei nimeni din această categorie de vârstă nu a ieşit în faţă ca salvator al patriei.

Fapt este că acei tineri ai momentului ’68 au întruchipat tensiunile şi idealurile unei mişcări care cu adevărat a răvăşit lumea întreagă, schimbând în parte obiceiurile şi relaţiile sociale, dar care la urma urmei nu a atins raporturile economice şi politice în adâncul lor. Cei de atunci deveniseră încă de foarte tineri nişte lideri charismatici, adoraţi de adepţii lor de ambe sexe, care puteau vorbi faţă în faţă (ba chiar şi verde în faţă) cu Marii Bătrâni din acea vreme. Luaţi de valul sentimentului atotputerniciei (aş vrea să vă văd pe voi dacă aţi fi la 18 ani pe prima pagină a ziarelor), au uitat sau nu au mai avut timp să înveţe că pentru a deveni general trebuie mai întâi să fii caporal, apoi sergent, apoi locotenent şi să continui aşa, pas cu pas. Cine începe direct ca general (ceea ce se putea întâmpla doar pe vremea lui Napoleon sau în armata lui Pancho Villa, dar s-a văzut cum au sfârşit) ajunge până la urmă tot furier, fără să fi învăţat meseria, atât de grea, de a se afla la comandă.

Aşa cum înţeleseseră tinerii catolici şi tinerii comunişti de pe vremuri, era necesară o lungă instrucţie de front.

Ei însă au ars etapele şi odată cu ele au ars, politic vorbind, şi generaţia lor.

2013

Nătânga Teresa

În numărul trecut din *Espresso* a apărut scrisoarea pe care o adresam nepoţelului meu, în care îl încurajam să facă exerciţii de memorie, sugerându-i să înveţe pe dinafară poezioara *Agera Teresa*, întrucât generaţia lui riscă să-şi piardă atât memoria personală, cât şi pe cea istorică. Citesc în unele statistici că deja mai mulţi studenţi ai universităţilor noastre considerau că Aldo Moro ar fi fost şeful Brigăzilor Roşii. Scrisesem acea scrisoare pe la mijlocul lui decembrie şi chiar în acele zile informaţia apărea pe YouTube, văzută de opt sute de mii de persoane, pentru ca mai apoi să răzbată şi în câteva gazete.

Chestiunea privea emisiunea numită *L'eredità*, un concurs TV de tip „cine ştie câştigă" prezentat de Carlo Conti, în care concurenţii sunt aleşi în funcţie de aspectul lor agreabil, de felul lor simpatic de a fi sau de unele însuşiri curioase; dar sigur că sunt selecţionaţi şi în baza competenţei lor de a stăpâni nişte noţiuni minime, pentru a evita urcarea pe scenă a unor indivizi care să rămână total blocaţi la întrebarea dacă Garibaldi a fost un ciclist, un explorator, un condotier sau inventatorul apei calde. Într-o seară văd la televizor cum Conti îi întreabă pe cei patru concurenţi când a fost Hitler numit cancelar, lăsându-i să aleagă între 1933, 1948, 1964 şi 1979. Trebuiau să răspundă o anume Ilaria, tinerică şi frumuşică, Matteo, bine făcut, ras în cap şi cu lanţ la gât, cam de 30 de ani, Tiziana, o tânără atrăgătoare, şi ea tot cam de 30 de ani, şi o

a patra concurentă, cu ochelari şi cu un aer de premiantă a clasei.

Cum ar fi trebuit să se ştie că Hitler a murit la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, răspunsul nu putea fi decât 1933, fiindcă datele celelalte erau mult prea târzii. Însă Ilaria răspunde 1948, Matteo 1964, Tiziana încearcă cu 1979 şi doar a patra concurentă este obligată să aleagă anul 1933 (vădind nesiguranţă, nu se ştie dacă din ironie sau din uimire).

Următoarea întrebare se referă la anul în care Mussolini a primit vizita lui Ezra Pound şi trebuia ales între 1933, 1948, 1964 şi 1979. Nimeni (nici măcar un membru al Casei Pound) nu e obligat să ştie cine a fost Ezra Pound, iar eu nu ştiam în ce an îl întâlnise Mussolini. Dar, cum cadavrul lui Mussolini fusese atârnat în Piazzale Loreto în 1945, era evident că singurul răspuns posibil era 1933 (cu toate că m-a uimit cât de la curent era dictatorul cu evoluţia poeziei anglosaxone). Stupoare: frumoasa Ilaria, implorând indulgenţă printr-un gingaş surâs, se aruncă şi spune 1964.

Conti este, evident, uluit, ca şi mulţi care urmăresc totul pe YouTube. Dar rămâne problema de fond, şi anume că pentru cei patru subiecţi între 20 şi 30 de ani – pe care nu este nelegitim să-i considerăm reprezentativi pentru o întreagă categorie – toate cele patru date istorice propuse – şi toate evident anterioare naşterii lor – se turteau în mintea lor într-un soi de trecut generic şi poate că ar fi căzut în plasă şi dacă printre soluţiile sugerate ar fi fost şi anul 1492.

O atare aplatizare a trecutului într-o nebuloasă nediferenţiată a avut loc în multe epoci; să ne gândim la Raffaello, care zugrăvea logodna Fecioarei cu personaje îmbrăcate după moda Renaşterii. Dar în ziua de azi această turtire nu ar trebui să-şi găsească justificări, date fiind informaţiile pe care şi utilizatorul cel mai haotic le poate obţine pe internet, la cinema sau prin inspiratul canal de televiziune Rai Storia. Să fie posibil ca aceşti patru subiecţi ai noştri să nu aibă nicio idee despre diferenţa dintre perioada în care Hitler intra pe scena istoriei şi cea în care omul a păşit pe Lună? Pentru Aristotel este cu putinţă tot ceea ce s-a

petrecut cel puţin o singură dată, aşadar se prea poate ca la unii (mulţi?) memoria să se fi contractat într-un unic prezent în care toate vacile sunt negre. Este vorba deci de o boală a generaţiei.

Aş mai nutri totuşi speranţe, pentru că informaţia de pe YouTube mi-a fost semnalată, printre chicoteli şi zeflemele, de un nepot al meu de 13 ani şi de colegii lui de şcoală, care poate că încă vor şti să înveţe pe dinafară *Agera Teresa.*

2014

1. Termen lansat de Padoa-Schioppa, ministrul Economiei şi Finanţelor în guvernul Romano Prodi, într-un discurs din 2007 care a produs multă vâlvă, perceput ca foarte ofensator la adresa tinerilor deja maturi care încă locuiesc cu părinţii, trăind pe spezele acestora (n.tr.).
2. La 2 august 1980 în gara din Bologna a avut loc un atentat sângeros cu bombă soldat cu 85 de morţi şi peste 200 de răniţi, pus pe seama mişcării fasciste şi a extremei drepte. De atunci ceasul gării arată ora 10.25, ora masacrului (n.tr.).
3. V. nota de la p. 19 (n.tr.).
4. 17 martie 1861 este data recunoaşterii lui Victor Emanuel al II-lea ca rege al Italiei Unite (n.tr.).

5. Aşa-zisele *cinque giornate di Milano* reprezintă un moment care a precedat cu 13 ani data Unirii Italiei; a reprezentat o insurecţie ce a avut loc între 18 şi 22 martie 1848 în oraşul Milano, pe atunci parte din Regatul Lombardo-Venet, care a dus la eliberarea de sub dominaţia austriacă (n.tr.).
6. *La presa di Roma* de la 20 septembrie 1870 reprezintă momentul care desăvârşeşte unificarea Italiei, prin anexarea Statului Pontifical la Regatul Italiei Unite, la nouă ani după unificarea Italiei (n.tr.).
7. Figură de prim rang a Italiei risorgimentale (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Militar, om politic, patriot, combatant activ alături de Giuseppe Mazzini şi Giuseppe Garibaldi pentru unificarea Italiei. Numele său, de origine genoveză, este într-

adevăr straniu pentru fonetismul şi grafia italiene comune. *X* (*per*, „ori”) este semnul matematic al înmulţirii pronunţat şi mai ales întrebuinţat frecvent de tineri în SMS-uri pentru a înlocui aceste trei litere (n.tr.).

Online

Sosiile mele pe e-mail

Încercam prin e-mail să dau de un coleg american şi am găsit pe unul dintre motoarele de căutare pe internet un serviciu care îmi furnizează adresele celor care s-au înregistrat sub un anumit nume. Am scris deci numele colegului şi am găsit zece adrese diferite, dintre care una din Japonia. Să fie cu putinţă? Mi-a venit atunci ideea să fac o scurtă căutare legată de numele meu şi am găsit douăzeci şi două de adrese. Dintre ele, am recunoscut două, deja depăşite, în care numele meu nu apărea în adresă, dar fusese în orice caz furnizat în actul înregistrării. Celelalte aveau aparenţa normalităţii, ca, de pildă, umbertoeco@hotmail.com sau umberto_eco@hotmail.com, dar mi-a atras atenţia adresa agartha2@hotmail.com, înregistrată pe numele meu.

Agartha este capitala Regatului Lumii, o bine-cunoscută fabulaţie de orientare ocultă pe care o citam în *Pendulul lui Foucault*. Şi atunci am înţeles: este firesc, cine se înregistrează la un serviciu de poştă electronică poate scrie orice nume doreşte, chiar şi pe cel al unui scriitor pe care l-a citit; dacă vrea, poate să aleagă şi numele Dante Alighieri. Cuprins de gândul pizmaş că Dante ar fi mai popular decât mine, am început să caut. Rezultatul: cincizeci şi cinci de adrese, printre care dante@satanic.org, danteS@yahoo.com, alighieri@vergil.inferno.it, belzebius@yahoo.com, divinpoeta@yahoo.it, mostromaldido@yahoo.it.

Am căutat atunci un autor contemporan care ar putea stârni vreo nebunie şi evident că mi-a venit în minte numele lui Salman Rushdie. Există treizeci şi şase de adrese, printre care nu numai cele banale, de tipul salman@netcom.com, salman@grex.com, salman.rushdie@safe.com, ci şi câteva neliniştitoare, cum ar fi

satan@durham.ac.uk, love@iraq.com, atheist@wam.umd.edu, blasphem@aol.com, sephirot@zombieworld.com, şi chiar mi-ar fi frică să intru în contact cu astfel de destinatari. Dar problema nu este a adreselor bizare, ci a celor aparent normale. Nimeni nu se va gândi că Dante ar putea răspunde la un e-mail, dar câte persoane candide ar putea să intre în contact cu salman.rushdie@safe.com şi eventual să şi primească, în numele acestuia, un răspuns tragic de compromiţător? Soluţia este, evident, una singură: să nu te încrezi în adresele de e-mail. Şi astfel un serviciu pe care reţeaua internet l-ar fi putut furniza în mod util îşi pierde orice eficienţă. E ca şi când cartea de telefon ar putea fi măsluită de oricine ar vrea să se joace, punând numărul lui Bertinotti sub numele lui Berlusconi sau indicând adresa lui Vittorio Messori ca aparţinând unei cunoscute dansatoare de striptease.

Principiul neîncrederii este deja presupus pentru oricine are experienţa unui chat, întrucât deja cu toţii ştim că un tinerel romantic poate întreţine o „legătură de iubitoare stare" cu o anume Greta Garbo, ce se dovedeşte a fi în cele din urmă un mareşal la pensie. Dar acest principiu acum este oficial generalizat după recentul caz al virusului ILoveYou. Nu numai că nu trebuie să avem încredere în niciun mesaj a cărui provenienţă precisă nu o cunoaştem, ci să fim precauţi şi cu cele de la corespondenţii noştri obişnuiţi, pentru că virusul se prea poate să ne fi infectat sub numele lor cu mesajul letal.

Un ziar care prin definiţie ar publica doar ştiri false nu ar merita să fie cumpărat (decât în joacă) şi nu am da nici măcar un sfanţ pe un mers al trenurilor ce ne-ar indica un tren spre Battipaglia care de fapt ajunge la Vipiteno. În fond şi ziarul, şi mersul trenurilor stabilesc cu utilizatorii lor un pact implicit de veridicitate, care nu poate fi încălcat decât prin disoluţia oricărui contract social. Ce se va întâmpla dacă instrumentul principal al comunicării în noul mileniu nu va fi în măsură să instituie şi să respecte un atare pact?

2000

Cum se alege preşedintele

First good news. Aşa cum am spus în numărul trecut din *Espresso*, dacă accesaţi pe internet adresa www.poste.it, vă puteţi înregistra, solicitând un serviciu prin care puteţi expedia cu ajutorul computerului o scrisoare sau o telegramă; poşta o printează şi o livrează la adresa corectă (la preţul unei scrisori, de 1.700 de lire), sărind astfel toate etapele intermediare ale expedierii cu trenul şi depozitării corespondenţei prin gări. Felicitări (de necrezut) poştei italiene.

Now bad news. Este povestea alegerilor americane, în care, fireşte, maşinăria numărătorii voturilor s-a dovedit a fi mai puţin eficientă decât poşta italiană. Şi totuşi, soluţia exista şi fusese oferită de marele Isaac Asimov într-o povestire din anii ’60 intitulată „Dreptul la vot”, apărută în ediţia italiană a publicaţiei *Galaxy* în decembrie 1962. În foarte puţine cuvinte, se povesteşte că în anul – pe atunci foarte îndepărtat – 2008 Statele Unite au realizat că alegerea se făcea între doi candidaţi care se asemănau atât de tare, încât preferinţele alegătorilor se distribuiau aproape *fifty-fifty*. În plus, sondajele, făcute încă de pe atunci de nişte computere foarte puternice, puteau să ia în calcul nesfârşite variabile şi să se apropie aproape matematic de rezultatul efectiv. Pentru a lua o decizie exactă din punct de vedere ştiinţific, imensul calculator Multivac de pe atunci (întins pe jumătate de milă şi înalt cât o clădire cu trei etaje – dar iată aici un caz în care scrierile ştiinţifico-fantastice nu au fost în stare să prevadă progresul) trebuia doar să mai ţină cont de „unele comportamente imponderabile ale minţii umane”.

Dar, întrucât în nuvelă era implicită ideea că într-o ţară dezvoltată şi civilizată minţile umane sunt echivalente, Multivac nu trebuia să facă decât un test pe un singur alegător. Drept care, de fiecare dată la alegerile anuale, calculatorul se oprea asupra unui singur Stat şi asupra unui singur Cetăţean din acel unic Stat, care astfel devenea Alegătorul, şi în baza convingerilor şi stărilor

lui de spirit se alegea preşedintele Statelor Unite. Aşa încât fiecare moment electoral era denumit cu numele unicului alegător: votarea Mac Comber, votarea Muller şi tot aşa.

Asimov descrie cu multă savoare încordarea din familia celui ales (ce are ocazia de a deveni faimos, de a avea nişte contracte publicitare avantajoase şi de a face carieră, ca un urmaş al lui Big Brother). E amuzantă uluirea fetiţei preşedintelui, căreia bunicul îi povesteşte că pe vremuri votau cu toţii, iar ea nu pricepea cum putea funcţiona o democraţie cu milioane şi milioane de alegători, mult mai supuşi greşelii decât Multivac.

De fapt şi Rousseau excludea posibilitatea unei democraţii bazate pe o adunare reprezentativă, cu excepţia unui Stat foarte mic în care cu toţii să se cunoască între ei şi să se poată întruni cu uşurinţă. Însă chiar şi o democraţie reprezentativă, care cheamă poporul să-şi desemneze aleşii o dată la patru sau cinci ani, este astăzi în criză. Într-o civilizaţie a masei dominate de comunicaţiile electronice, opiniile tind să se niveleze atât de mult, încât propunerile privind candidaţii ajung să fie foarte asemănătoare. Candidaţii sunt aleşi nu de popor, ci de o nomenclatură de partid, iar poporul trebuie să aleagă la o adică doar între două persoane alese de alţii, care se aseamănă ca două picături de apă. E o situaţie care aduce destul de bine cu cea sovietică, doar că acolo nomenclatura alegea un singur candidat, iar alegătorii votau pentru el. Dacă sovietele ar fi propus alegătorilor nu unul, ci doi candidaţi, Uniunea Sovietică s-ar fi asemănat cu democraţia americană.

Sigur, ştiu, într-o democraţie, chiar şi după inutilul ritual al alegerilor, guvernanţii sunt controlaţi de presă, de grupurile de presiune, de opinia publică. Dar tot aşa s-ar putea proceda şi cu sistemul propus de Asimov.

2000

Hackerul este esenţial pentru sistem

Recentele incidente planetare de pe internet nu trebuie să ne uimească. Cu cât o tehnologie e mai sofisticată, se ştie, cu atât se pretează mai bine atentatelor. Era floare la ureche să-l aranjezi pe cel care avea de gând să deturneze un avion cu elice şi cu cabină nepresurizată: deschideai uşa şi îl aruncai afară. Dar de pe un reactor intercontinental chiar şi un nebun cu un pistol de jucărie îi ţine pe toţi cu răsuflarea tăiată.

Problema este mai degrabă legată de accelerarea dezvoltării tehnologice. După ce fraţii Wright au reuşit primul zbor, au trecut nişte decenii până când Bleriot, von Richthofen, Baracca, Lindbergh, Balbo să se poată adapta la perfecţionările succesive ale aparatului de zbor. Automobilul pe care îl conduc acum ştie nişte lucruri pe care bătrânul Fiat 600 pe care am luat carnetul de şofer nici nu le-ar fi visat vreodată, dar, dacă ar fi trebuit să încep atunci cu maşina mea de acum, m-aş fi făcut deja zob cine ştie pe unde. Din fericire, am crescut odată cu maşinile mele, adaptându-mă încetul cu încetul la creşterea forţei lor.

Cât despre computer, nu izbutesc să învăţ toate posibilităţile unui aparat şi ale unui program, că deja apar pe piaţă un aparat nou şi un program mai complex. Nu pot nici măcar să decid dacă să continui cu vechiul computer, care poate mi-ar fi suficient, pentru că unele îmbunătăţiri indispensabile sunt deja integrate în noile instrumente. Această rată a acceleraţiei se datorează în primul rând unor nevoi comerciale (industria vrea ca noi să dăm la casat maşinăria veche şi s-o achiziţionăm pe cea nouă, chiar dacă noi nu simţim neapărat această nevoie), dar depinde şi de faptul că nimeni nu-i poate interzice unui cercetător să descopere un procesor mai puternic. Şi acelaşi lucru se întâmplă cu telefoanele mobile, cu sistemele de înregistrat, echipamentele de mici dimensiuni şi cu toată aparatura digitală în general.

Dar corpul nostru, cu reflexele sale, nu ar reuşi să se adapteze unor automobile care să-şi îmbunătăţească performanţele la

fiecare două luni. Din fericire, maşinile costă prea mult, iar autostrăzile sunt cele care sunt. Însă computerele costă tot mai puţin, iar autostrăzile pe care circulă mesajele lor nu impun restricţii. În consecinţă, cel mai nou apare înainte ca noi să fi reuşit să înţelegem tot ceea ce se putea face cu modelul precedent. Această dramă nu îi afectează doar pe utilizatorii comuni, ci şi pe cei care ar trebui să controleze fluxul telematic, inclusiv pe agenţii FBI, băncile sau chiar Pentagonul.

Cine e cel ce are vreme douăzeci şi patru ore pe zi să înţeleagă noile posibilităţi de care dispune propriul mijloc informatic? Hackerul, care este un soi de stâlpnic, de părinte din pustie, care îşi închină întreaga zi meditaţiei (electronice). Aţi văzut chipul celui care a intrat pe mesajul lui Clinton? Sunt toţi la fel, rotofei, stângaci, dezvoltaţi nearmonios, crescuţi doar în faţa monitorului. Devenind singurii experţi absoluţi ai unei invenţii ce se perfecţionează într-un ritm greu de susţinut, ei au timp să înţeleagă tot ceea ce pot face aparatul şi netul, dar nu şi să elaboreze o nouă filosofie a acestora şi să le studieze aplicaţiile pozitive, drept care se dedică doar acţiunii imediate pe care inumana lor competenţă le-o permite: deturnarea, bruierea, destabilizarea sistemului global.

Procedând astfel, se prea poate ca mulţi dintre ei să creadă că acţionează în „spiritul din Seattle”, opunându-se, cu alte cuvinte, noului Moloh. Dar în fond sfârşesc prin a fi cei mai buni colaboratori ai sistemului, fiindcă pentru a-i neutraliza va fi nevoie să se inoveze şi mai mult, şi mai rapid. Este un cerc diabolic în care cel ce contestă potenţează ceea ce crede că distruge.

2000

Prea mult internet? Dar în China...

În ultimele zece zile mi s-a întâmplat să particip la trei evenimente culturale diferite. Unul era dedicat problemelor legate de informaţie, dar celelalte două se ocupau de alte lucruri. Ei bine, în toate cele trei cazuri au fost întrebări şi discuţii aprinse despre internet. Ceea ce s-ar fi întâmplat de fapt şi dacă participam la un congres despre Homer; şi, dacă nu sunteţi convinşi, mergeţi şi căutaţi cu un motor de căutare bun câte lucruri despre Homer, între excelente şi foarte proaste, vă poate oferi netul. Iar un congres despre Homer va trebui de-acum să se ocupe şi cu a face publice propriile opinii despre cât de încredere sunt site-urile dedicate poetului, căci altfel studenţii şi cercetătorii nu ar şti cărora să le dea crezare.

Voi relua doar câteva vârfuri ale discuţiilor la care am asistat. Faţă de cineva care ridica în slăvi internetul ca fiind modalitatea prin care s-a atins democraţia totală în ordinea mondială a informaţiei, un altul a obiectat că astăzi pe net un copil poate da peste sute de site-uri rasiste şi poate descărca *Mein Kampf* sau *Protocoalele Înţelepţilor Sionului.* Răspuns: dacă ieşi de aici şi te duci la librăria specializată în ocultism, vei găsi o ediţie a *Protocoalelor*. Contrarăspuns: da, dar trebuie să vrei să le cauţi, pe când pe net dai peste ele chiar şi dacă voiai să găseşti altceva. Contracontrarăspuns: dar în acelaşi timp dai şi peste foarte multe site-uri antirasiste, deci democraţia pe net se compensează de la sine.

Luarea de cuvânt finală: Hitler a publicat şi a răspândit *Mein Kampf* înainte să existe internetul şi se pare că i-a mers. Cu internetul nu n-ar putea niciodată să mai existe un alt Auschwitz, pentru că toţi ar afla totul imediat şi nimeni nu ar putea spune că nu a ştiut.

În favoarea acestei teze finale, aveam să-l ascult peste câteva zile pe un sociolog chinez care ne povestea ce se petrece cu internetul în China. Utilizatorii nu pot avea acces direct la web, ci trebuie să treacă prin nişte centre statale care triază informaţia. S-ar fi ajuns aşadar la o situaţie de cenzură. Se pare însă că e imposibil să cenzurezi internetul. Primul exemplu: este adevărat

că filtrele statului îţi permit, să zicem, accesul la site-ul A, dar nu şi la site-ul B, dar orice bun navigator pe internet ştie că, odată ajuns la A, cu oarecare pricepere poţi merge de la A la B. Mai e apoi şi poşta electronică; de vreme ce o admiţi, lumea începe să pună în circulaţie informaţia. Şi în sfârşit există şi liniile de chat. În Occident par a fi folosite mai ales de cei care au timp de pierdut şi nimic de spus, dar în China nu e aşa: pe chat lumea discută politică, iar asta nu ar putea face altundeva.

Dar neputinţa Statului în faţa fenomenului internetului are o şi mai mare amploare. Birocraţii reţelelor nu ştiu ce să mai blocheze. Se pare că acum câtăva vreme *The New York Times* a telefonat să protesteze că site-ul său era obturat, câtă vreme cel al ziarului *The Washington Post* nu era. Birocraţii au spus că vor controla, iar a doua zi au răspuns că nu trebuie să se îngrijoreze, pentru că s-au ocupat şi de blocarea site-ului ziarului *The Washington Post*. Dar acestea sunt fapte anecdotice. Problema e că, dacă îmi amintesc bine, nu se poate accesa site-ul CBS, dar site-ul ABC se poate. L-am întrebat pe amicul chinez de ce: nu există raţiuni întemeiate, mi-a răspuns, birocraţii trebuie să dovedească totuşi că fac câte ceva şi atunci atacă puţin şi la întâmplare. Concluzia: în bătălia dintre guvernul chinez şi internet, guvernul va ieşi înfrânt.

Din când în când şi câte o veste bună.

2000

Ăsta da joc

Dacă un nou Humbert Humbert, celebrul personaj din *Lolita*, s-ar depărta de casă însoţit de o fetiţă, în ziua de azi am putea şti totul despre el. Sistemul de navigaţie prin satelit din maşina sa ne-ar indica unde se găseşte şi încotro se îndreaptă; cărţile de credit ar

dezvălui la ce motel a tras şi dacă a reţinut o cameră sau două; circuitul închis al supravegherii video de prin supermarketuri l-ar depista dacă în loc de un cotidian şi-ar cumpăra o revistă porno, iar din tipul de cotidian pe care îl cumpără i-am putea cunoaşte ideile politice; dacă din magazin cumpără o păpuşă Barbie, putem deduce că fetiţa e minoră; sau, dacă a accesat un site al pedofililor pe internet, vom fi în măsură să tragem nişte concluzii. Dacă însă Humbert Humbert nu a săvârşit încă nicio infracţiune, am putea decide că are totuşi nişte înclinaţii periculoase şi că ar fi cazul să-l arestăm. Iar dacă fetiţa ar fi nepoata lui şi dacă fanteziile intime ale personajului nu ar duce nici pe departe la fapte criminale, n-ai ce-i face, mai bine un nevinovat în plus la puşcărie decât o mină plutitoare periculoasă pentru societate.

Toate acestea ar putea avea deja loc. Furio Colombo, în romanul său *Privacy* (Rizzoli, 2001), adaugă doar o tuşă de ştiinţifico-fantastic, închipuindu-şi un aparat care să permită monitorizarea nu numai a comportamentului, ci şi a gândurilor. Construieşte apoi în jurul acestuia o ideologie a actului preventiv ca bine suprem şi iată, jocul e gata, iar *O mie nouă sute optzeci şi patru* al lui Orwell devine, prin comparaţie, o poveste cu happy-end.

O să citiţi cartea şi o să vă întrebaţi dacă nu ne aflăm deja foarte aproape de viitorul pe care îl prefigurează. Aş vrea să aleg însă această carte ca pretext pentru a ne imagina un joc aflat la jumătatea distanţei dintre realitatea aşa cum se prezintă ea astăzi şi viitorul zugrăvit de Colombo.

Jocul se numeşte *Fraţi ai Italiei* (dar formatul său este exportabil şi în alte ţări) şi e o variantă perfecţionată a lui *Big Brother*. În loc de a aşeza oamenii în faţa unui televizor pentru a urmări comportamentul unor persoane, nu multe, puse într-o situaţie artificială, prin extinderea asupra întregii vieţi citadine a sistemului de monitorizare existent în supermarketuri, asupra oricărei străzi sau a oricărui local public, poate şi asupra unor apartamente private, spectatorii ar putea urmări ceas de ceas, minut de minut, faptele cotidiene ale oricărui alt cetăţean în timp

ce merge pe stradă, în timp ce face cumpărături, în timp ce face dragoste, în timp ce munceşte, în timp ce se ia la harţă cu cineva pentru un mic accident în trafic. Un divertisment. Realitatea ar părea mai pasionantă decât ficţiunea, iar înclinaţia către voaierism şi bârfă prezentă în fiecare dintre noi ar atinge cote uriaşe.

Dar nu-mi ascund nelămurirea legată de unele chestiuni ce ar putea apărea. Cine priveşte şi cine e în acţiune? La început ar privi cine are timp de pierdut, iar cine-i ocupat ar fi în acţiune şi ar asigura spectacolul. După aceea s-ar putea presupune că unii, pentru a nu fi văzuţi, vor rămâne în casă, să-i vadă pe ceilalţi. Dar monitorizarea ar dezvălui şi viaţa privată a celui ce priveşte, până-ntr-acolo încât şaizeci de milioane de spectatori ar putea fi cu ochii în timp real pe şaizeci de milioane de spectatori, urmărindu-le expresiile chipurilor. Foarte probabil, întrucât a fi văzut devine acum o valoare tot mai mare, cu toţii ar face aşa încât să fie văzuţi. Dar atunci cine i-ar privi? Fiecare ar avea nevoie de un mic aparat portabil la care, în timp ce e în acţiune, să-i poată vedea pe ceilalţi care sunt în acţiune. Dar spectacolul nu ar consta în altceva decât şaizeci de milioane de persoane care sunt într-o acţiune mecanică în timp ce se uită la ceilalţi care sunt într-o acţiune mecanică în timp ce umblă împiedicându-se pentru a putea fi în acţiune şi a se uita totodată la televizoraşul lor portabil. În orice caz, de multe om avea parte.

2001

Manualul ca profesor

Ideea guvernanţilor (aflată deocamdată în stadiul de propunere) de a înlocui manualele şcolare cu materiale luate direct de pe internet (pentru a uşura ghiozdanele şi a reduce costul textelor

şcolare) a stârnit reacţii de tot felul. Editorii de carte şcolară şi librarii văd în acest proiect o ameninţare cu moartea la adresa unei industrii ce oferă locuri de muncă pentru mii de persoane. Oricât de solidar m-aş simţi cu editorii şi librarii, s-ar putea spune că din motive asemănătoare ar fi putut protesta meşteşugarii ce construiau căruţe, birjarii şi grăjdarii la inventarea maşinăriilor cu abur sau, aşa cum s-a şi petrecut, ţesătorii la inventarea războaielor mecanice. Dacă Istoria s-ar mişca inevitabil în direcţia gândită de guvern, această forţă de muncă ar trebui reciclată în alt mod (de pildă, producând materiale pe internet contra cost).

Cea de-a doua obiecţie se referă la faptul că această iniţiativă prevede un computer pentru fiecare elev. Mă îndoiesc că Statul şi-ar putea asuma o atare cheltuială, iar ca să le-o impui părinţilor ar însemna să-i pui să scoată din buzunar o sumă mai mare decât pentru manuale. Însă dacă ar exista un singur computer la fiecare clasă ar însemna că se renunţă la aspectul cercetării personale a elevului, adică la ceea ce ar fi reprezentat atracţia acestei soluţii, şi că ar trebui tipăriţi la Poligrafia Statului şi distribuiţi mii de fluturaşi cu textele pentru acea zi. Aşa cum se face zilnic cu chiflele la cantina săracilor. Totuşi, am putea răspunde, vom ajunge şi la faza unui computer pentru fiecare.

Dar problema constă într-un alt aspect. Şi anume că internetul nu e destinat să se substituie cărţilor, ci reprezintă doar o formidabilă completare a acestora şi un stimulent pentru a citi mai mult. Cartea continuă să constituie instrumentul principal al transmiterii şi accesării cunoaşterii (ce s-ar învăţa într-o clasă într-o zi de *black out*?), iar manualele reprezintă cea dintâi ocazie, de neînlocuit, de a-i educa pe copii să recurgă la carte. Apoi internetul oferă un repertoriu fantastic de informaţii, dar nu şi filtrele pentru a le selecta, iar educaţia nu constă doar în transmiterea informaţiilor, ci şi în învăţarea criteriilor de selecţie a lor. Aceasta este funcţia profesorului, dar aceasta este şi funcţia manualului, care oferă tocmai exemplul unei selecţii efectuate din marele ocean al tuturor informaţiilor posibile. Acest lucru se întâmplă şi cu manualele cele mai proaste şi îi revine profesorului rolul de a le

critica şi de a le întregi, recurgând la un criteriu de selecţie diferit. Dacă cei mici nu învaţă acest lucru legat de cultura care înseamnă nu acumulare, ci discernământ, atunci nu vorbim de educaţie, ci de dezordine mentală.

Câţiva elevi intervievaţi au spus: „Ce bine, aşa voi putea printa doar paginile de care am nevoie, fără să trebuiască să mai car cu mine lucruri pe care nu trebuie să le învăţ". Greşit. Îmi amintesc că într-o clasă de gimnaziu, la ţară, în care se învăţa o zi da, o zi nu, în ultimul an de război, profesorii (singurii din cariera mea de şcolar şi de student ale căror nume le-am uitat) nu m-au învăţat mare lucru, dar eu, ca să le fac în ciudă, tot răsfoiam antologia de texte şi acolo am găsit pentru prima oară poeziile lui Ungaretti, Quasimodo şi Montale. A fost o revelaţie şi o cucerire personală. Manualul are valoare tocmai pentru că îţi permite să descoperi şi acele lucruri pe care profesorul omite să le predea, din lene sau din raţiuni de timp, dar pe care altcineva le-a considerat fundamentale.

În plus manualul rămâne ca o intensă şi folositoare amintire a anilor de şcoală ce s-au scurs, în timp ce nişte biete foi tipărite pentru folosinţa imediată, care tot cad pe jos şi pe care îşi vine să le arunci după ce eventual le-ai umplut de sublinieri (ni se întâmplă nouă, cercetătorilor, darămite şcolarilor), nu ar lăsa urme în memoria noastră. Ar fi o pierdere şi atât.

Fireşte, cărţile ar putea cântări mai puţin şi ar şi costa mai puţin dacă s-ar renunţa la atâtea ilustraţii colorate. Ar fi de ajuns ca un manual de şcoală să prezinte cine a fost Iuliu Cezar; ar fi pasionant după aceea, pe baza unui computer personal, să se activeze Google Image şi să se meargă în căutarea, ştiu şi eu, a imaginilor legate de Iuliu Cezar, a reconstrucţiilor Romei din timpul său, a diagramelor care arată cum era organizată o legiune. Ca să nu mai spun că, dacă manualul ar indica şi câteva site-uri serioase, ar putea fi completat cu eventuale teme de aprofundat, iar elevul s-ar simţi angajat într-o aventură personală a cunoaşterii. Doar că profesorul ar trebui să poată preda cum se face diferenţa între site-uri serioase şi de încredere şi site-uri

superficiale, făcute de mântuială. Carte şi Internet e oricum mai bine decât Carte şi Armă.

Şi, în sfârşit, ar fi rău să se renunţe la manuale, dar internetul ar putea înlocui, desigur, dicţionarele, care în ghiozdan atârnă cel mai greu. Ar fi, desigur, util şi rapid să poţi descărca gratis un dicţionar latin, grec sau de orice altă limbă.

Dar totul ar trebui să se învârtă întotdeauna în jurul cărţii. Este adevărat că premierul nostru a spus odată că n-a mai citit un roman de douăzeci de ani, dar şcoala nu trebuie să-i înveţe pe copii să devină premieri (sau măcar nu ca acesta).

2004

Cum să copiezi de pe internet

Dezbaterea care agită acum lumea internetului este legată de Wikipedia. Nu ştiu în ce măsură redacţia centrală controlează toate materialele ce ajung de peste tot, dar cu siguranţă, când mi s-a întâmplat să recurg la ea în legătură cu subiecte pe care le cunoşteam (pentru a verifica o dată sau titlul unei cărţi), mi s-a părut mereu destul de serios alcătuită şi bine documentată. Faptul însă că este deschisă colaborării cu absolut oricine comportă nişte riscuri; s-a întâmplat ca anumitor persoane să li se atribuie lucruri pe care nu le-au făcut, ba chiar acţiuni reprobabile. Au protestat, fireşte, iar articolul a fost corectat. Articolul care se referă la mine conţinea o dată biografică inexactă, am corectat-o şi de atunci nu mai conţine acea eroare. Apoi la rezumatul uneia din cărţile mele exista ceea ce eu consider o interpretare incorectă, întrucât se spunea că eu „dezvolt" o idee din Nietzsche, când de fapt o contestam. Am schimbat *develops* cu *argues against* şi a fost acceptată şi această corectură.

Dar acest lucru nu mă linişteşte deloc. Oricine ar putea mâine să mai intervină o dată în articol şi, din băşcălie, din răutate sau din prostie, să-mi atribuie opusul a ceea ce am spus sau făcut. Ba mai mult, dat fiind că pe internet circulă încă un text în care se spune că eu aş fi Luther Blissett, falsificatorul notoriu (şi asta la ani distanţă după ce autorii acelor farse şi-au făcut un *coming out* public şi s-au prezentat cu nume şi prenume), aş putea fi atât de răutăcios încât să mânjesc articolele de pe Wikipedia referitoare la câţiva autori ce îmi sunt antipatici, atribuindu-le scrieri false, experienţe pedofile sau legături cu Fiii Satanei.

În afara controlului redacţiei funcţionează, susţin unii, şi un soi de compensaţie statistică, drept care o informaţie falsă mai devreme sau mai târziu tot va fi descoperită de cineva. Să sperăm, dar, cum se vede, nu avem garanţia absolută a înţeleptului domn Treccani, care redactează personal toate lemele, asumându-şi întreaga responsabilitate.

Cazul Wikipedia este de altfel mai puţin îngrijorător decât o altă problemă crucială a internetului. Alături de site-uri foarte serioase, făcute de persoane competente, există pe net site-uri înşelătoare, elaborate de cine ştie ce încurcă-lume, dezaxaţi sau de-a dreptul criminali-nazişti şi nu toţi utilizatorii webului sunt în măsură să stabilească dacă un site este sau nu de încredere.

Acest lucru are o consecinţă dramatică în ce priveşte învăţământul, pentru că ştim deja că elevii şi studenţii adesea evită să consulte manualele şi enciclopediile şi merg să-şi caute datele necesare direct de pe net; iar eu susţin de câtăva vreme că materia nouă şi fundamentală de predat în şcoli ar trebui să fie tehnica selectării informaţiilor online, doar că acesta este un meşteşug greu de predat, pentru că şi profesorii, ca şi elevii lor, au fost la rândul lor vulnerabili în faţa acestei chestiuni.

Mulţi dascăli se plâng deja că tinerii, dacă trebuie să scrie textul unei teme sau chiar o lucrare de licenţă, copiază ceea ce găsesc pe internet. Când ei copiază de pe un site neserios, s-ar putea presupune că profesorul îşi dă seama că spun nişte baliverne, dar

evident că, legat de nişte subiecte foarte specializate, e greu de stabilit pe loc dacă studentul spune ceva fals. Să presupunem că studentul alege să scrie la lucrarea de licenţă despre un autor întru totul minor, pe care îndrumătorul îl cunoaşte doar din surse indirecte, şi că acelui scriitor studentul i-a atribuit o anumită operă. Cum ar putea fi un profesor în măsură să spună că acel autor nu a scris niciodată acea carte, altfel decât ca făcând el personal o verificare atentă pe baza mai multor surse pentru fiecare text pe care îl primeşte de la studenţi (şi uneori pot fi zeci şi zeci de teze)?

Ba mai mult, studentul poate prezenta o cercetare care pare corectă şi chiar este, dar pe care a copiat-o direct de pe internet cu *cut and paste*. Sunt înclinat să nu consider tragic acest fenomen, pentru că şi copiatul bine făcut e un meşteşug nu tocmai uşor, iar un student care copiază atent are dreptul la o notă bună. Însă, şi pe vremea când nu exista încă internetul, studenţii puteau copia dintr-o carte găsită la bibliotecă şi lucrurile stăteau la fel (doar că implicau mai multă muncă manuală). Iar un profesor bun îşi dă seama când un text e copiat aiurea şi adulmecă şiretlicul (repet, dacă e copiat cu discernământ, jos pălăria!).

Cred totuşi că există o manieră foarte eficientă de a exploata din punct de vedere didactic cusururile internetului. A se da ca exerciţiu în clasă ori pentru acasă sau ca teză de licenţă următoarea temă: „Legat de subiectul X, găsiţi cât mai multe informaţii neverosimile accesabile pe internet şi explicaţi de ce nu sunt demne de luat în seamă”. Iată un tip de cercetare ce solicită capacitatea critică şi abilitatea de a compara mai multe surse şi care i-ar antrena pe studenţi în arta discernământului.

2006

Unde să-i trimitem pe poeţi?

În *Corriere della Sera* de sâmbăta trecută s-a stârnit o polemică, doar în aparenţă estivală. Totul a pornit de la interviul lui Nanni Balestrini din *Liberazione* în care acesta, incapabil să evite provocările nici măcar la vârsta senectuţii, plângându-se că editurile au încetat să mai publice poezie, susţine că, din fericire, există internetul, ce permite să circule poeziile tuturor. Balestrini se referă evident atât la site-urile pe care sunt antologaţi poeţii cunoscuţi, cât şi la acelea ce îi găzduiesc pe debutanţi; recunoaşte că e greu să te orientezi într-o asemenea multitudine şi semnalează câteva adrese serioase.

Întrebaţi fiind şi alţi poeţi şi critici, au ieşit la iveală trei obiecţii principale. Cea dintâi, care mi se pare justă: chiar dacă unele colecţii de poezie au fost închise, nu e adevărat că editorii au încetat să publice poezie, iar câţiva dintre poeţii cei mai cunoscuţi (dintre contemporani, nu dintre clasici) vând chiar şi zece mii de exemplare. Cea de-a doua, şi asta corectă, se referă la faptul că pentru poeţii tineri care vor să se afirme există şi alte canale alternative, cum ar fi revistele, festivalurile şi lecturile publice. Cea de-a treia obiecţie constă în faptul că, după cum a spus un poet câştigător al unor premii, „dacă intri pe internet ca să cauţi poezie, găseşti atât de mult material inert, atâtea deşertări emoţionale demne de prostul satului; blogurile sunt create în primul rând de exhibiţionişti. Găseşti neroziile cele mai cumplite, dacă nu ai o orientare”.

Ceea ce nu e greşit, pentru că pe internet găseşti într-adevăr totul, dar această a treia obiecţie invită totuşi la nişte reflecţii ulterioare. Fidel învăţămintelor de metodă deprinse de la Toma din Aquino, după ce am auzit diferitele păreri, sunt tentat să aştern pe hârtie un *respondeo dicendum quod.* Fără îndoială, colecţiile de poezie şi alte locuri autorizate unde cine face şi cine citeşte poezie se întâlnesc şi se ascultă rămân indispensabile atât pentru tinerii poeţi, cât şi pentru tinerii cititori.

Pentru cei dintâi deoarece acolo găsesc un spaţiu al comparaţiei în care sunt criticaţi, selectaţi sau, s-o spunem deschis, sfătuiţi să-şi

caute o altă meserie (cum se întâmplă cu acele 90% dintre fiinţele umane alfabetizate care mai devreme sau mai târziu sunt tentate să scrie versuri), fiind doar nişte braţe răpite agriculturii. Pentru ceilalţi, deoarece acolo îi găsesc pe cei care vor avea rolul de filtru şi de garanţie pentru ei. Un tânăr îndrăgostit de poezie de regulă poate accepta ca bune şi versurile care nu sunt deloc astfel sau care sunt doar calchieri ale unor versuri bune, în timp ce, dacă merge să caute poezie într-o colecţie de un anumit prestigiu, ceea ce citeşte a fost aprobat de cineva despre care se bănuieşte că are un gust deosebit de exersat.

Îmi aduc aminte anii de liceu petrecuţi într-un orăşel de provincie, unde puteam cel mult să pun mâna pe câteva cărţi din colecţia „Lo Specchio" a editurii Mondadori, dar citeam săptămânal *Fiera letteraria*. Aşa cum în alte reviste exista o poştă a inimii, în aceasta era o rubrică în care se publicau scurte fragmente poetice trimise de cititori, însoţite ba de elogii, ba de încurajări, ba chiar de corecturi, ba de teribile trunchieri. Totul avea loc conform criteriilor poetice ale vremii şi gustului autorului recenziei, dar pentru mine aceasta a însemnat o mare lecţie critică, un îndemn spre a evalua stilul, şi nu frumoasele sentimente, iar rezultatul imediat (pentru care literele italice ar trebui să fie recunoscătoare acestei reviste) a fost că m-au făcut să arunc la coş propriile versuri.

E posibil să existe site-uri pe internet care să îndeplinească astăzi o funcţie similară? S-ar putea obiecta că faţă de *Fiera letteraria,* ce era atunci singurul săptămânal de litere şi arte pe care un tânăr îl putea găsi la chioşc, astăzi internetul oferă zece mii de site-uri similare şi deci şi în acest caz apare drama imposibilităţii de a face o alegere. Îmi amintesc însă că şi pe vremea mea circulau la liber tot felul de revistuţe contra cost în care publicau poeţii; şi totuşi, înţelesesem oarecum (fie intuitiv, fie sfătuit de cineva) că trebuie să ai mai multă încredere în *Fiera* decât în maculatura aceea. Tot aşa trebuie că se întâmplă şi cu poezia de pe internet. Şi, cum au dreptate cei ce spun că există festivaluri şi reviste, se presupune că un poet şi un cititor de poezie

serioşi ar putea primi indicaţiile potrivite pentru a se orienta către site-uri demne de încredere.

Dar ceilalţi? Dar „proştii satului” sau internauţii care nu se dezlipesc de computer şi nu ştiu că există reviste şi festivaluri de poezie? La moarte cu ei, aşa cum s-a întâmplat întotdeauna şi înainte de era internetului, când şiruri întregi de hârciogi ai poeziei au ajuns între fălcile unei *vanity press* şi ale falselor premii literare anunţate prin ziare, îngroşând rândurile acelor oştiri subterane de autori ce-şi finanţează propriile publicaţii, mărşăluind în paralel cu lumea „oficială” a literaturii ce, ignorându-i, este la rândul său ignorată de ei. Cu singurul avantaj că, putându-şi publica pe internet toată opera lor samizdat, din poeţii netalentaţi nu se vor mai înfrupta şacalii poeziei. Ba chiar şi cu posibilitatea, fiind bunătatea Atotţiitorului cu totul necuprinsă, ca şi în acea mocirlă infernală să poată înmuguri uneori o floare.

2006

La ce e bun profesorul?

În avalanşa de articole despre teribilismul insolent al elevilor am citit despre un episod pe care nu l-aş defini chiar drept teribilist, ci mai degrabă drept extrem de necuviincios. Este însă vorba de o necuviinţă simptomatică. Se spunea acolo că un student, ca să-l provoace pe profesor, l-a întrebat: „Iertaţi-mă, dar în epoca internetului dumneavoastră ce treabă mai aveţi?”

Studentul spunea o jumătate de adevăr, pe care de altfel şi profesorii îl afirmă de cel puţin douăzeci de ani, şi anume că pe vremuri şcoala exista pentru a-l forma pe tânăr, dar mai ales pentru a-i transmite noţiuni, de la tabla înmulţirii şi a împărţirii în clasele primare la informaţiile despre capitala Madagascarului în gimnaziu şi până la data Războiului de 30 de Ani în liceu. Odată cu

apariţia, nu mai zic a internetului, ci a televiziunii şi chiar a radioului, ba chiar şi cu apariţia cinematografului, multe dintre aceste noţiuni erau absorbite de copii în cursul vieţii lor extraşcolare.

Tatăl meu, când era mic, nu ştia că Hiroshima e în Japonia sau că există insula Guadalcanal, avea cunoştinţe neclare despre Dresda, iar despre India ştia doar ce citise în Salgari. Eu încă din timpul războiului aceste lucruri le aflasem de la radio şi din hărţile publicate prin ziare, în timp ce fiii mei la televizor au văzut fiordurile norvegiene, deşertul Gobi, cum sunt polenizate florile de albine, cum era un *Tyrannosaurus rex*; în sfârşit, un copil de astăzi ştie totul despre ozon, despre ursuleţii koala, despre Irak şi Afghanistan. Poate că un copil din ziua de azi nu ştie bine ce sunt celulele stem, dar a auzit de ele, în timp ce pe vremea mea nu ne vorbea de ele nici măcar profesoara de ştiinţe naturale. Şi atunci profesorii ce treabă mai au?

Ziceam că ce a spus studentul era doar o jumătate de adevăr, pentru că misiunea profesorului este de a informa, dar mai întâi de toate de a forma. Ceea ce face dintr-o clasă o clasă bună nu este faptul că acolo se învaţă date şi noţiuni, ci faptul că acolo se stabileşte un dialog continuu, o confruntare de idei, o discuţie despre ceea ce se învaţă la şcoală şi ceea ce vine din afară. Fireşte, ceea ce se întâmplă în Irak ni se spune la televizor, dar de ce se petrece mereu câte ceva acolo, încă de pe vremea civilizaţiei mesopotamiene, şi nu în Groenlanda ne-o poate spune numai şcoala. Iar dacă cineva m-ar contrazice, susţinând că uneori ne-o pot spune şi nişte voci cu autoritate la *Porta a porta*[1], atunci şcoala e cea care ar trebui să discute „uşă în uşă”.

Mass-media ne spune multe lucruri, ne transmite chiar anumite valori, dar şcoala ar trebui să ştie să analizeze modul în care acestea ne sunt transmise şi să evalueze tonul şi forţa argumentelor ce ne sunt oferite pe hârtia tipărită sau la televizor. Şi ar mai fi şi verificarea informaţiilor transmise de media: de pildă, cine, dacă nu un profesor, ar putea corecta pronunţia greşită a acelei limbi engleze pe care cu toţii credem că o învăţăm de la

televizor?

Dar studentul nu-i spunea profesorului că nu mai era nevoie de el pentru că existau deja radioul şi televiziunea care să-i spună unde se găseşte Timbuktu sau ce s-a mai discutat despre fuziunea nucleară la rece – cu alte cuvinte, nu-i spunea că rolul său fusese preluat de un tip de discurs, ca să zicem aşa, mai liber, care circulă la întâmplare şi dezordonat pe diferitele mijloace de comunicare în masă, iar dacă ştim multe despre Irak şi puţine despre Siria depinde de voinţa, bună sau rea, a lui Bush. Studentul voia să spună că azi există internetul, Mama tuturor Enciclopediilor, în care găseşti şi Siria, şi fuziunea la rece, şi Războiul de 30 de Ani, şi discuţia nesfârşită despre cel mai mare dintre numerele impare. Voia să-i spună că informaţiile pe care internetul i le pune la dispoziţie sunt necuprins mai ample şi mai aprofundate decât cele de care dispune profesorul. Dar neglija un aspect important: că internetul spune *aproape tot*, în afară de cum se caută, cum se filtrează, cum se selectează, cum se acceptă sau cum se resping acele informaţii.

Dacă memoria este bună, să înmagazinăm noi şi noi informaţii suntem în stare cu toţii. Dar decizia de care anume trebuie să ne amintim şi de care nu reprezintă o artă subtilă. Acest lucru face diferenţa dintre cel care a urmat cursurile unor studii regulate (chiar şi prost) şi un autodidact (fie el şi genial).

Problema dramatică este că poate nici măcar profesorul nu ştie să predea arta selecţiei sau în niciun caz nu pentru fiecare capitol al cunoaşterii umane în parte. Dar cel puţin ştie că ar trebui să ştie; iar dacă nu ştie să dea indicaţii clare despre cum trebuie cernute informaţiile, poate da măcar exemplul unuia care face efortul de a compara şi de a judeca de fiecare dată ceea ce îi pune la dispoziţie internetul. Şi în cele din urmă este regizorul efortului de fiecare zi de a reorganiza într-un sistem ceea ce internetul îi transmite într-o simplă ordine alfabetică, indicând şi Tamerlan, şi monocotiledonatele, dar nu şi care este raportul sistematic dintre aceste două noţiuni.

Sensul acestor relaţii dintre noţiuni îl poate da numai şcoala,

iar dacă nu ştie să facă acest lucru, va trebui să se înzestreze să-l poată face. Altfel, cei trei de *I* din *Internet* („internet”), *Inglese* („engleză”) şi *Impresa* („întreprindere”) vor rămâne doar preludiul unui răget de măgar care nu ajunge la cer[2].

2007

Cea de-a cincea putere

Eram obişnuiţi cu două principii: unul s-ar exprima prin savuroasa zicală siciliană *Megghiu cumannari c'a fottiri*, care tradusă în variantă pudică ar putea suna astfel: „Mai bine îţi manifeşti puterea decât desfrânarea”; celălalt era că bărbaţii ce deţineau puterea, dacă îşi doreau raporturi sexuale, ţinteau către personaje precum contesa Castiglione, Mata Hari, Sarah Bernhardt sau Marilyn Monroe.

Ceea ce ne surprinde astăzi este că mulţi politicieni sau oameni de afaceri nu s-au lăsat corupţi atât prin participarea cointeresată la afacerea canalului Panama, cât mai ales prin serviciile unor profesioniste evident foarte înzestrate, dar nu pentru mai mult de o mie de euro de prestaţie – ceea ce înseamnă mult pentru un angajat temporar, dar mult mai puţin decât preţul marchizei de Pompadour pe vremea ei. Iar dacă au cumva alte orientări, nu tânjesc către un rafinat Alcibiade, ci către un transsexual marcat de multe încercări prin cartierele rău famate ale Pireului.

Dar nu doar atât: se pare că mulţi se străduiesc, e adevărat, să ajungă în poziţii de comandă, dar nu pentru că le-ar considera mai interesante decât poziţiile sexuale, ci pentru că scopul lor principal este de a-şi încerca puterile în situaţii sexuale inedite. Să fim clari, nu e vorba că bărbaţii puternici din alte timpuri ar fi fost insensibili la plăcerile carnale. Fără îndoială, un De Gasperi sau Berlinguer ne obişnuiseră cu un alt soi de austeritate, tot ce a

îndrăznit mai mult Togliatti a fost un divorţ, iar dacă o minoră îl alinta cu *papi* este pentru că o înfiase. Dar Iuliu Cezar dispunea fără discriminare de centurioni, de patriciene romane şi de regine ale Egiptului, Regele Soare avea un lung şir de favorite, Victor Emanuel al II-lea o cultiva pe frumoasa Rosina, iar despre Kennedy să nu mai vorbim. Cu toate acestea, pentru aceşti mari oameni se pare că femeia (sau efebul) reprezenta momentul de tihnă al bărbatului de arme. Cu alte cuvinte, aveau mai întâi treabă să cucerească provincia Bactriana, să-l umilească pe Vercingetorix, căpetenia galilor, să fie biruitori de la Alpi până la piramide, să înfăptuiască Unirea Italiei, iar sexul era ceva ce urma acestor isprăvi, ca un Martini *straight up* după o zi obositoare.

Oamenii puterii de azi par în schimb să aspire în primul rând la o seară cu animatoare „bebeluşe" şi mai ducă-se încolo marile întreprinderi sau Marea Întreprindere.

Eroii din trecut se aprindeau citind Plutarh, iar cei ai zilelor noastre butonează înnebuniţi după miezul nopţii pe canale de mâna a doua şi navighează excitaţi online. Am intrat pe internet şi am căutat *Padre Pio*: 1.400.000 de site-uri. Nu e rău. Am scris apoi *Iisus*: 4.830.000, deci Nazarineanul încă se situează şi azi mai sus decât părintele franciscan din Pietrelcina. Apoi am scris *porno* şi m-am trezit cu 130.000.000 (am spus o sută treizeci de milioane!) de site-uri. Gândindu-mă apoi că *porno* e prea generic faţă de *Iisus*, m-am decis să compar *porno* cu *religie*: *religie* dă mai puţin de nouă milioane de site-uri, evident, mai mult decât dublu faţă de *Iisus*, ceea ce mi se pare *politically correct*, dar foarte puţin faţă de subiectul *porno*.

Ce se găseşte pe cele o sută treizeci de milioane de site-uri porno? Poţi găsi, printre multe alte opţiuni, Anal, Asiatic, Latino, Fetishism, Orgy, Bisexual, Cunnilingus, German (*sic*), Lesbian, Masturbation, Voyeur (în care se trage cu ochiul la unul care trage cu ochiul la un act sexual), apoi diferitele tipuri de incest, tatăl cu fiica, fratele cu sora, mama cu fiul, tată, mamă, fiu şi fiică toţi grămadă, mama vitregă şi fiul vitreg, dar şi nepot şi bunică (*granny*) sau MILF, ceea ce înseamnă (vezi Wikipedia) *mother I'd*

like to fuck – cu alte cuvinte, tipul de mămică cu care v-ar plăcea să aveţi o relaţie, în general doamne atrăgătoare între 30 şi 45 de ani (şi când te gândeşti că Balzac intitula *Femeia de treizeci de ani* povestea unui declin feminin).

Dar pornografia poate fi supapa de eliberare pentru cei care, din diferite pricini, nu pot face sex pe viu sau poate sugera unei perechi mai sleite cum să-şi reînvioreze propriile raporturi (şi atunci are o funcţie pozitivă), dar poate şi să înflăcăreze fantezia unor persoane reprimate, stimulându-le să-şi dea frâu liber instinctelor prin viol, molestare sexuală, samavolnicie. Apoi pornografia te convinge că o damă de companie de o mie de euro ştie să facă nişte lucruri pe care nici măcar Phryne, marea curtezană din Antichitate, nu le-ar fi putut născoci.

Dar să nu ne gândim doar la cei 30% dintre italieni care folosesc internetul; ceilalţi 70% pot beneficia zilnic pe ecranul televizorului de imagini de zece ori mai ademenitoare decât cele de care numai aleşii cu grad înalt din Milano puteau avea parte în anii ’40, pe bani grei şi doar o dată pe an, mergând s-o vadă pe Wanda Osiris. Astăzi o persoană normală este stârnită din punct de vedere sexual în mult mai mare măsură decât i s-ar fi întâmpla bunicului său. Gândiţi-vă doar la un biet paroh: pe vremuri o vedea doar pe slujnica parohiei şi citea numai *L’Osservatore Romano*, iar în ziua de azi vede în fiecare seară mişcările mlădioase ale unor fătuci cu coapsele descoperite. Şi apoi se vorbeşte că unii devin pedofili.

De ce să nu ne gândim că această intensă aţâţare a poftei carnale nu ar putea acţiona şi asupra responsabililor cu problemele publice, provocând o mutaţie a speciei şi modificând finalitatea însăşi a acţiunii lor sociale?

2010

O adnotare

Cineva a spus că sociologul este acea persoană care într-un local de striptease nu priveşte scena, ci sala. Nu am nicio modalitate de control asupra sălii site-urilor porno şi nici asupra întregii scene. Numărul site-urilor porno, după cum citesc legat de diferite anchete pe internet, pare a fi insondabil. Citesc pe web că, potrivit unei cercetări din 2003, site-uri porno ar fi fost 260 de milioane, ceea ce mi se pare exagerat; sau or fi socotit ca fiind porno şi un site pe care apare Carroll Baker descheiată la bluză. Alegând atunci unul singur, poate cel mai vizitat, am văzut că există 71 de categorii şi fiecare cuprinde în medie mii de materiale filmate. Luând în considerare faptul că site-ul se împrospătează zilnic (dar este posibilă şi recuperarea materialelor anterioare), putem calcula 170.000 de filme. Dat fiind că de la acel site se pot accesa alte 21 de site-uri, dar ţinând cont de cele ce se repetă şi de faptul că unele sunt de dimensiuni mai modeste, am ajuns la cifra de 3.570.000. Nu sunt 260 de milioane, poate sunt mai mult de trei milioane, dar iată presupusele dimensiuni ale fenomenului.

Neavând vreme să vizitez trei milioane de site-uri, întrucât *ars longa, vita brevis*, am recurs la eşantioane aproape întâmplătoare şi am observat un fapt care nu are pretenţia că ar avea temei ştiinţific, dar care pe mine personal m-a convins. Precizând că m-am oprit doar asupra chipurilor feminine (cele ale bărbaţilor fiind irelevante pentru că, în ce îi priveşte, camera poposeşte mai ales asupra aparatului lor de reproducere), am observat că o mare parte dintre fătucile astea implicate în jocuri erotice, când deschid larg gura (ceea ce fac adesea, şi nu numai pentru a surâde şi a urla de satisfacţie), lasă să se vadă o dantură cât se poate de imperfectă. De regulă incisivii mai merg cum mai merg, dar caninii sunt strâmbi şi piperniciţi, ca să nu mai spun de măselele pline de defecte şi de plombe foarte vizibile.

Primul lucru pe care îl face Hollywoodul când lansează o nouă actriţă este să-i aranjeze dantura. Dar acest lucru costă enorm, ceea ce ştie şi cel care se duce la dentist în Bucureşti. O mare parte din fetişcanele astea care se arată tuturor, care de cele mai multe ori sunt frumoase sau măcar drăguţe, sunt de extracţie socială

foarte joasă şi nu au bani să meargă la stomatolog. Nici nu cred că speră să obţină suma necesară prin prestaţiile lor, ţinând cont de faptul că cifrele ne spun că oferta e foarte mare şi deci retribuţia nu poate fi astronomică (deşi tot pe web găsesc că cele mai căutate pot câştiga şi zece mii de dolari pe lună, numai că sezonul lor nu durează mult, iar adevăratele staruri se numără pe degete). Poate speră şi ele că, apărând pe monitorul computerului, vreun magnat de la Hollywood le-ar băga în seamă şi s-ar preocupa de restaurarea danturii lor. Sau poate nu, ştiind ele că nu ajungi la Hollywood cu aşa nişte dinţi, şi atunci se resemnează să presteze jocuri erotice într-o ligă inferioară.

Toate acestea ne spun un lucru: că acea armată nesfârşită de depravate cu normă întreagă provine din proletariatul sexului şi deci tot ansamblul producţiei porno nu e decât o formă de recrutare a femeilor din ţările sărace şi de exploatare a celor fără un loc de muncă fix şi fără speranţă.

Trebuie spuse aceste lucruri, pentru că adesea pe internauţi îi excită gândul că protagonistele fac ceea ce fac din neruşinare, din lipsă de pudoare, din voluptate, din pofta necuviincioasă de a-i provoca, ceea ce le-ar face şi mai râvnite. Când ele de fapt fac totul din disperare, ştiind prea bine că, cu o asemenea dantură, nu vor avea nicicând un viitor, ci doar un prezent prost plătit.

2015

Între dogmatism şi failibilitate

În *Corriere della Sera* de duminică Angelo Panebianco scria despre posibilele dogmatisme ale ştiinţei. Sunt întru totul de acord cu el şi aş vrea doar să pun în evidenţă un alt aspect al acestei chestiuni.

Sintetizând, Panebianco susţine că ştiinţa este prin definiţie antidogmatică, deoarece paşii ei înainte se fac prin încercare şi

eroare, iar principiul ei implicit (aş adăuga eu datorat lui Pierce, care l-a inspirat pe Popper) este cel al „failibilităţii", conform căruia stă mereu de veghe întru corectarea propriilor erori. Ea devine dogmatică prin simplificările fatale pe care le capătă în presă, ce prezintă drept descoperiri miraculoase şi adevăruri consolidate ceea ce nu erau decât nişte precaute ipoteze în decursul cercetării. Dar riscă să devină dogmatică şi când acceptă un criteriu inevitabil, şi anume că întreaga cultură a unei epoci este dominată de o „paradigmă", cum ar fi cea fundamentată nu numai de Darwin sau de Einstein, ci şi de Copernic, de care orice om de ştiinţă ţine cont tocmai ca să elimine din capul locului nebuniile celor ce se găsesc în afara acestor paradigme, printre care şi scrântiţii care încă susţin că Soarele se roteşte în jurul Pământului. Cum ne descurcăm însă în cazul în care inovaţia are loc exact atunci cineva reuşeşte să pună sub semnul întrebării paradigma dominantă a epocii? Atunci când ştiinţa se pune la adăpostul unei anumite paradigme, poate pentru a-şi apăra poziţiile de putere cucerite, şi îi exclude ca pe nişte nebuni sau eretici pe cei care contestă această paradigmă, nu se comportă ea oare în chip dogmatic?

Chestiunea este într-adevăr dramatică. Paradigmele trebuie apărate mereu sau contestate mereu? Cultura (înţeleasă ca un sistem de cunoştinţe, opinii, credinţe, obiceiuri, moşteniri istorice împărtăşite de o comunitate umană anume) nu reprezintă doar o acumulare de date, ci şi rezultatul filtrării acestora. Cultura înseamnă şi capacitatea de a arunca ceea ce nu e util sau necesar. Istoria culturii şi civilizaţiei este făcută din tone de informaţii care au fost înmormântate. Pentru o cultură funcţionează ceea ce funcţionează şi pentru viaţa noastră individuală. Borges a scris nuvela *Funes el memorioso*, în care povesteşte despre un personaj ce îşi aminteşte totul, fiecare frunză văzută în fiecare pom, fiecare cuvânt auzit de-a lungul vieţii sale, fiecare adiere de vânt pe care a simţit-o, fiecare gust pe care l-a savurat, fiecare frază pe care a citit-o. Şi totuşi (sau, mai bine zis, tocmai de aceea), Funes este în mod fundamental un idiot, un om blocat de incapacitatea lui de a

selecta şi de a arunca la gunoi. Inconştientul nostru funcţionează pentru că aruncă la gunoi. Iar dacă apare vreo disfuncţie, mergem la psihanalist să recuperăm acel amănunt pe care din greşeală l-am aruncat la gunoi. Dar tot restul, din fericire, a fost eliminat, iar sufletul nostru este exact produsul continuităţii acestei memorii selective. Dacă am avea sufletul lui Funes, am fi persoane fără suflet.

Aşa procedează şi o cultură, iar suma paradigmelor sale este rezultatul Enciclopediei la care au acces cu toţii, formate nu numai din ceea ce s-a păstrat, ci şi din tabuurile, să le spunem aşa, legate de ceea ce s-a eliminat. În baza acestei enciclopedii comune se poate discuta ulterior. Dar, ca să poată exista o discuţie inteligibilă pentru toţi, trebuie pornit de la paradigmele existente, dacă nu din alt motiv, măcar pentru a demonstra că acestea nu mai rezistă. Fără negarea paradigmei lui Ptolemeu, care rămânea în fundal, demonstraţia lui Copernic ar fi rămas de neînţeles.

Internetul este ca Funes. Fiind totalitatea conţinuturilor disponibile în mod dezordonat, nefiltrat şi neorganizat, el permite fiecăruia să-şi construiască propria enciclopedie – cu alte cuvinte, propriul liber sistem al credinţelor, noţiunilor şi valorilor, în care se prea poate să coexiste, aşa cum se întâmplă în capul multor fiinţe umane, atât ideea că apa este H_2O, cât şi aceea că Soarele se roteşte în jurul Pământului. În teorie aşadar, s-ar putea ajunge la existenţa a şase miliarde de enciclopedii diferite, iar societatea umană s-ar reduce la dialogul fragmentar a şase miliarde de persoane, fiecare vorbind o limbă diferită, pe care o înţelege doar cel care vorbeşte.

Ipoteza aceasta este, din fericire, doar teoretică şi acest lucru se datorează tocmai faptului că lumea ştiinţifică se îngrijeşte să circule limbaje comune, ştiind că pentru a răsturna o paradigmă e nevoie să existe o paradigmă de răsturnat. Apărarea paradigmelor provoacă, desigur, riscul dogmatismului, dar tocmai pe această contradicţie se bazează dezvoltarea cunoaşterii. Pentru a evita orice concluzie pripită, sunt de acord cu ce spunea omul de ştiinţă citat în final de Panebianco: „Nu ştiu, e un fenomen complex,

trebuie să-l studiez”.

2010

Marina, Marina, Marina

Am primit e-mailul următor (*sic* nu numai în ce priveşte gramatica, ci şi ortografia): „Tu eşti cel care vreau să ştiu bine. Ciao. Denumirea mea este Marina, 30 ani eu. Am văzut profilul tău şi a decis să produce la voi. Ce tocmai faci? Am o stare de suflet minunat. Caut un individ pentru a relaţiona serioasă, ce tip de conexiune cauţi? Sunt foarte interesat să te cunosc, dar cred că va fi mai bine ca tu şi eu să vom comunica prin e-mail. Dacă sunteţi stimulaţi să faceţi înţelegere cu mine, iată adresa mea de e-mail: abhojiku@nokiamail.com. Sau îmi e-mail adresa ta şi voi scrie o circulară. Sper că nu se poate pleca fără atenţie şi epistola îmi scri. Aş fi foarte fericit să încasez opinia voastră. Eu aştept abia misiva ta la mail. Al tău Marina”.

În fotografia anexată textului apare o creatură ca de Miss Univers, demnă de a fi invitată la o cină elegantă la Arcore[3], de îţi vine să te întrebi cum de o făptură cu calităţile estetice ale preafrumoasei Marina a ajuns să caute o relaţie „serioasă” pe internet. Se prea poate ca fotografia să fi fost aleasă de pe cine ştie ce site online (ca şi cele ale actorilor necunoscuţi care apar pe prima pagină a integramelor din *La Settimana Enigmistica*), iar în spatele Marinei să se ascundă un personaj care l-ar putea interesa pe Saviano[4], cine ştie. Dar, cum nătărăii sunt o adevărată legiune, las în acest mesaj adresa ei ca să se îmbulzească să întreţină cu ea o afectuoasă prietenie, deşi, evident, nu răspund de consecinţe. Numărul clienţilor neuitatei Vanna Marchi, al celor ce recurg la horoscop şi al multora care s-au prezentat la vot la alegerile trecute ne indică faptul că Marina va putea conta pe un procent

frumuşel dintre cei dedicaţi spaţiului virtual.

Apropo de spaţiul virtual, foarte mulţi ştiu (pentru că internetul a funcţionat ca o bună cutie de rezonanţă) că de curând, de pe o falsă adresă a mea de Twitter, aş fi anunţat moartea lui Dan Brown, în timp de pe o alta ar fi fost anunţată moartea mea şi, cu toate că organele de informare au clarificat că era vorba de ştiri false, am văzut că unii au înţeles totuşi (fiind eu un zvăpăiat notoriu pus numai pe şotii) că de pe o adresă „adevărată" aş fi trimis un mesaj „fals". Mă rog, e limpede că zeii îi orbesc pe cei care vor să se piardă online şi sper ca Gianroberto Casaleggio, care se pare că ia în serios tot ceea ce apare on line, să intre în contact cu Marina şi să formeze cu ea o pereche frumoasă.

Pentru cei care vor să-i educe pe tineri cum să nu se încreadă prea tare în dimensiunea virtuală a computerului, semnalez site-ul http://piazzadigitale.corriere.it/2013/05/07/storyful-il-social-checking-anti-bufala, unde sunt înşirate diverse servicii disponibile online ce se ocupă cu detectarea ştirilor false (şi e de menţionat că, din fericire, internetul furnizează nu numai lucrurile neadevărate, ci şi mijloacele de a le demasca, trebuie doar învăţat cum să navighezi corect).

Dar idolatria lumii virtuale îşi seceră deja victimele. Iată o ştire de săptămâna trecută. La Roma, stând călare pe pervazul camerei sale de la etajul nouă al unui bloc, cu un cuţit îndreptat spre stomac, un tânăr de 23 de ani ameninţă că se sinucide. Nici rudele, nici poliţia, nici pompierii care pregătiseră lângă bloc o saltea gonflabilă nu reuşesc să-l fac să renunţe. Până când băiatul strigă în gura mare că doreşte să fie invitat într-un reality-show unde să ajungă într-o limuzină. Agenţii îşi amintesc că era pe acolo, prin preajmă, cu o zi înainte o limuzină mai veche folosită în scopuri publicitare. O aduc şi băiatul coboară.

Morala: singurul lucru „real" care îl poate convinge să renunţe la gestul său pe un aspirant la suicid este promisiunea unei realităţi virtuale. Sigur că băiatul era dezechilibrat, dar acest fapt nu ne consolează prea tare, pentru că e rezonabil să considerăm că toţi cei care cred în acele reality-show-uri (sau care i-ar răspunde

Marinei sau care iau în serios site-urile pe care se spune că atacarea Turnurilor Gemene a fost pusă la cale de Bush şi de evrei) ar putea trece cu uşurinţă un test psihiatric. Aşadar, problema lumii virtuale nu îi priveşte pe cei bolnavi (decât în cazuri excepţionale), ci pe cei sănătoşi.

2013

Zdrenţele alea de raze cosmice

Un prieten a criticat „Pliculeţul" meu anterior spunând că a scrie despre Gin Martini al lui 007 în timp ce Italia se duce de râpă seamănă cu modul în care s-a comportat orchestra *Titanicului*, continuând să cânte în timp ce transatlanticul se scufunda. E adevărat, dar, dacă lucrurile chiar aşa s-au petrecut, consider că instrumentiştii de pe *Titanic* au fost singurii profesionişti serioşi în toată acea nefericită întâmplare, întrucât, în timp ce toţi ceilalţi ofereau spectacolul debandadei, al fricii, al panicii, al nechibzuinţei şi chiar al egoismului, ei urmau îndemnul lui Nelson înainte de Trafalgar: „Anglia se aşteaptă ca fiecare să-şi facă datoria". Oricum, ca să nu las impresia că mă retrag în turnul de fildeş al unei erudite şi dezolate indignări, iată două idei profund politice şi angajate.

Despre neolimbă. Se pare că termenii cei mai recenţi din lexicul politic sunt *zdreanţă*, *fustangiu* şi *maidutenmăta* şi cer iertare dacă datoria mea de cronicar mă obligă să folosesc aici expresii foarte diferite de cele de pe vremuri, cum au fost *convergenţele paralele*, *reacţiunea la pândă* sau *clasa muncitoare.*

Mă uimeşte totuşi excesul de reacţie de pe poziţii prea ostentativ masculine când Battiato a folosit, fireşte, în chip nesăbuit, termenul *zdreanţă* la adresa câtorva parlamentari şi

când toţi s-au scandalizat în faţa atacului vulgar la adresa deputatelor şi senatoarelor. De ce, auzind ei cuvântul *zdreanţă*, s-au gândit imediat la o femeie? Termenul este folosit deja în mod curent şi pentru fiinţe de sex masculin, căci cum altfel ar putea fi desemnat unul care îşi vinde propriile voturi, care se mută în altă căruţă de azi pe mâine sau care afirmă în Camera Deputaţilor că Ruby e cu adevărat nepoata lui Mubarak. Eu cred că nici măcar Zichichi[5], într-un moment de furie faţă de un experiment care i-a ieşit prost, dacă ar spune „Zdrenţele alea de raze cosmice azi mă scot din minţi", nu s-ar referi la faptul că acele simpatice entităţi ar avea sexul Evei. Dar, vai, suferim toţi de un asemenea machism, încât considerăm că, în afară de mama, toate zdrenţele sunt femei şi deci toate femeile sunt zdrenţe.

Despre Twitter. Într-o eră în care Twitter ne ia cu asalt, îl foloseşte şi papa, iar democraţia reprezentativă mai-mai că e substituită de un ciripit universal, două teze opuse continuă să se ciocnească din când în când. Prima susţine că Twitter îi face pe oameni să se exprime într-o manieră sentenţioasă, dar superficială, deoarece, aşa cum se ştie, pentru a scrie *Critica raţiunii pure* ar fi nevoie de mai mult de o sută patruzeci de caractere. Cea de-a doua susţine că Twitter educă în schimb oamenii în spiritul exprimării succinte şi esenţiale.

Fie-mi îngăduit să îmblânzesc puţin ambele poziţii. Şi despre SMS-uri s-a spus că îi face pe copii să înţeleagă şi să folosească doar un limbaj telegrafic (de tipul *C'o voglia di te X sempre*[6]), dar se uită faptul că prima telegramă a fost expediată de Samuel Morse în 1844 şi totuşi după ani şi ani de „mama bolnavă vino imediat" sau „calde felicitări Caterina" multă lume a continuat să scrie în maniera lui Proust. Omenirea a învăţat să trimită mesaje formate din puţine cuvinte, dar se pare că Marco Boato, în 1981, a ţinut în cameră un discurs de 18 ore.

Iar faptul că Twitter învaţă lumea să se exprime în mod concis mi se pare o exagerare. Cu o sută patruzeci de caractere putem risca deja să ne lungim peste măsură. De pildă, o idee ca aceasta:

„La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. Şi pământul era netocmit şi gol. Întuneric era deasupra adâncului şi Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor” este demnă de Premiul Pulitzer pentru că în 139 de caractere spune exact ceea ce cititorul ar vrea să afle. Dar în mod mai concis se pot spune lucruri foarte nostime (*A pierde un părinte poate fi un accident, a-i pierde pe amândoi e pură nebăgare de seamă*; *Ţinta poetului e uluirea rece – uimeşte-i deci, ridichea să nu-ţi frece*) sau lucruri de mare profunzime (*Fericiţi cei săraci cu duhul că a lor este împărăţia cerurilor*; *Vorba să-ţi fie da şi nu, că de-o fi mai multă e de la vrăjmaşul*; *Omul este un animal raţional muritor*; *Puterea nu se ia, ci se înhaţă*; *A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea*; *Despre ce nu se poate vorbi, trebuie să se tacă*; *Tot ceea ce este real este raţional*; *Gallia est omnis divisa in partes tres*) sau fraze ori concepte care au marcat istoria omenirii, cum ar fi *Obbedisco*[7], *Veni, vidi, vici*[8], *Tiremm innanz*[9], *Non possumus*[10], *Combatteremo all’ombra*[11], *Qui si fa l’Italia o si muore*[12].

Pentru a-l parafraza pe Foscolo, utilizatori de Twitter, vă îndemn la concizie.

2013

1. *Porta a porta* (în traducere „uşă în uşă”) este una dintre cele mai urmărite talk-show-uri politice în Italia, conceput şi prezentat de Bruno Vespa neîntrerupt din 22 ianuarie 1996 până în prezent, de luni şi până joi, pe canalul naţional Rai1. Invitaţii acestei emisiuni (politicieni, analişti, personalităţi culturale, jurnalişti) par a fi musafirii „de alături”, cunoscuţi de toţi, care sună şi intră pe rând pe uşa ce îi poartă spre scena dialogului televizat (n.tr.).
2. Autorul face aici o trimitere foarte ironică la insistentul slogan al „celor trei *I*”, lansat şi îndelung reluat de Berlusconi, legat de reforma învăţământului propusă de Moratti în al doilea guvern Berlusconi (2001), prin care se dorea ca tinerii de până la vârsta majoratului să iasă din şcoală cu o bună cunoaştere a computerului şi a englezei şi cu o bună pregătire practică (după o ucenicie într-o întreprindere). *Raglio d’asino non arriva mai in*

cielo este un cunoscut proverb italian prin care se comentează faptul că bârfa ignoranţilor nu-i atinge pe cei cu adevărat valoroşi. În traducere, pentru menţinerea sarcasmului muşcător din fraza lui Eco la adresa premierului italian, s-a optat nu pentru o echivalare a proverbului (de tipul „Câinii latră, caravana trece”), ci pentru traducerea sa ca atare (n.tr.).

3. Arcore este o mică localitate situată la circa 20 de kilometri nord de Milano, în provincia Monza Brianza. Localitatea a devenit celebră prin faptul că din anii ’70 splendida mănăstire benedictină San Martino din Arcore şi zecile de hectare de câmpie din jur au devenit proprietatea familiei Berlusconi. Silvio Berlusconi, de-a lungul repetatelor sale mandate de preşedinte al Consiliului de Miniştri, a transformat-o într-o extrem de elegantă vilă privată şi de protocol (n.tr.).
4. Roberto Saviano (născut la Napoli în 1979) este un jurnalist, scriitor şi eseist italian care a investigat îndeaproape situaţia teritoriilor din sudul Italiei supuse criminalităţii organizate a camorrei. Din 2006, de la apariţia cărţii sale *Gomorra* şi în urma unor ameninţări repetate cu moartea din partea mafiei napolitane, trăieşte sub escortă şi pază permanentă. Umberto Eco este una dintre importantele voci ale Italiei care a sărit în apărarea acestei mari, dar izolate conştiinţe civice (n.tr.).
5. Antonio Zichichi (n. 1929) este profesor emerit la Universitatea din Bologna, specialist în fizica particulelor elementare, cunoscut pentru frecventele sale apariţii la televizor (n.tr.).
6. Ceea ce în italiana standard s-ar scrie *Ho voglia di te per sempre* („Te doresc pentru totdeauna”) (n.tr.).
7. *Obbedisco* („Mă supun”) este textul telegramei expediate de Garibaldi în 1866 către generalul Alfonso La Marmora, care îi cerea să-şi oprească înaintarea spre Trento împotriva austriecilor (n.tr.).

8. *Veni, vidi, vici* (în latină, „Am venit, am văzut, am învins”) este o celebră formulare amintită de Plutarh şi atribuită lui Iuliu Cezar după bătălia de la Zela din anul 47 î.Hr. (n.tr.).

9. *Tiremm innanz* („Vom merge mai departe!”) sunt cuvintele patriotului milanez Amatore Sciesa, luptător împotriva ocupaţiei austriece, care în 1851 a preferat să fie executat decât să-şi trădeze tovarăşii de luptă (n.tr.).
10. *Non possumus* (în latină, „Nu putem”) este modul de a exprima un refuz categoric şi foarte net. Este legat de tradiţia paleocreştină, dar reluat şi în episoade mai recente ale istoriei Bisericii Catolice (relaţiile dintre Vatican şi Statul italian, dintre Biserică şi regimul comunist din Polonia etc.) (n.tr.).

11. *Combatteremo all’ombra* („Vom lupta la umbră”), traducerea în italiană a frazei anectodice atribuite de Herodot unui neînfricat soldat spartan al lui Leonidas, ca replică la observaţia unui persan dezertor care descria mulţimea săgeţilor persane întunecând soarele în bătălia de la Termopile din 480 î.Hr. (n.tr.).
12. *Qui si fa l’Italia o si muore* („Aici facem Italia sau murim”) este fraza devenită proverbială rostită de Garibaldi după debarcarea de la Marsala, în Sicilia, în bătălia de la Calatafimi din 1860 împotriva armatei Regatului Celor Două Sicilii (n.tr.).

Despre telefoanele mobile

Telefonul mobil – acum

La începutul anilor ’90, când persoanele care dispuneau de telefoanele mobile încă nu erau prea multe, dar suficiente ca să facă de nesuportat o călătorie cu trenul, am scris un „Pliculeţ” destul de iritat. Spuneam, pe scurt, că telefonul mobil ar fi trebuit să fie permis doar celor care se ocupă de transplanturi de organe, instalatorilor (amândouă fiind categorii de persoane care pentru binele social trebuie să poată fi găsite oriunde imediat) şi soţilor adulteri. Pentru toţi ceilalţi, mai ales în cazul unor domni altfel cu totul şterşi care prin tren sau prin aeroport vorbesc în gura mare despre acţiuni, profiluri metalice şi împrumuturi la bancă, el era înainte de toate indiciul unei inferiorităţi sociale: adevăraţii oameni ai puterii nu au telefoane mobile, ci douăzeci de secretare care filtrează comunicaţiile. De mobil are nevoie în schimb funcţionarul de legătură ce trebuie să răspundă în orice clipă administratorului delegat sau micului întreprinzător căruia banca trebuie să-i comunice că are un cont pe roşu.

De atunci s-a schimbat de două ori la acest capitol situaţia celor infideli: într-o primă fază au trebuit să renunţe la acest instrument de o maximă discreţie pentru că, de îndată ce îl achiziţionau, soţul sau soţia, în mod legitim, intra la bănuieli; într-o a doua fază situaţia s-a răsturnat din nou deoarece, acum, că aveau cu toţii mobil, el nu mai reprezenta un indiciu de necontestat al unei relaţii extraconjugale. Astăzi amanţii îl pot folosi liniştiţi, cu condiţia să nu aibă de-a face cu personaje oarecum publice, fiindcă în acest caz convorbirile vor fi cu siguranţă interceptate. Dar lucrurile nu s-au schimbat în legătură cu inferioritatea socială (încă nu vedem poze cu Bush cu telefonul la ureche), dar fapt este că mobilul a devenit instrumentul comunicării (excesive) între

mame şi fii, al copiatului la examenul de bacalaureat, al fotomaniei necontrolate. Tânăra generaţie e pe cale să abandoneze ceasul de mână, pentru că vede mereu cât e ceasul pe telefon; la toate acestea să mai adăugăm şi faptul că au apărut sms-urile şi informaţiile jurnalistice minut de minut, că prin telefon putem să ne conectăm la internet şi să primim poşta electronică fără fire, că în formele sale foarte sofisticate funcţionează ca un computer de buzunar şi iată că ne trezim în faţa unui fenomen fundamental din punct de vedere social şi tehnologic.

Se mai poate trăi fără telefon mobil? Având în vedere că „a trăi-prin-telefon" implică o totală aderenţă la prezent şi o nebunie a contactului cu ceilalţi care ne privează de orice moment de meditaţie solitară, persoana ce ţine la propria libertate, atât cea interioară, cât şi cea exterioară, se poate folosi de multe servicii pe care acest instrument le oferă, cu excepţia celui telefonic. Îl poţi deschide cel mult pentru a chema un taxi sau pentru a anunţa acasă că trenul are trei ore întârziere, dar nu şi pentru a fi apelat (numai să-l ţii mereu închis). Celor care mă critică pentru acest obicei al meu, le răspund cu următorul trist argument: când a murit tatăl meu, acum mai bine de patruzeci de ani (deci înainte de era celularelor), eu eram într-o călătorie şi am fost contactat multe ore mai târziu. Ei bine, aceste ore de călătorie nu au schimbat nimic. Situaţia nu s-ar fi schimbat nici dacă aş fi fost anunţat după zece minute. Ceea ce înseamnă că acest tip de comunicare instantanee pe care ţi-o facilitează mobilul are prea puţin de-a face cu marile teme ale vieţii şi morţii şi nu e deloc de folos pentru cel care îl studiază pe Aristotel şi nici pe cel care se frământă în legătură cu existenţa lui Dumnezeu.

Telefonul mobil este, cu alte cuvinte, neinteresant pentru un filosof (cu excepţia faptului că prin intermediul său purta în buzunar o bibliografie de trei mii de titluri despre Malebranche)? Dimpotrivă. Există anumite inovaţii tehnologice care au schimbat viaţa omului într-atât încât au devenit temă de dezbatere filosofică; e de ajuns să ne gândim la inventarea scrierii (de la Platon la Derrida) sau la apariţia războiului mecanic (vezi Marx).

În mod curios, scrierile filosofice s-au ocupat prea puţin de alte schimbări tehnologice de mare importanţă, cum ar fi automobilul şi aeroplanul (chiar dacă s-au făcut consideraţii asupra modului în care s-a transformat ideea de viteză). Dar de automobil şi avion ne folosim doar în anumite momente (dacă nu suntem taximetrişti, camionagii sau piloţi), pe câtă vreme scrierea şi mecanizarea au invadat majoritatea activităţilor de zi cu zi, schimbând radical fiecare clipă a vieţii noastre.

Maurizio Ferraris dedică filosofiei telefonului celular o carte intitulată *Unde eşti? Ontologia telefonului mobil* (*Dove sei? Ontologia del telefonino*, Bompiani, 2011). Poate că titlul ne-ar duce cu gândul la un text ironic şi amuzant, dar, pornind de la acest obiect, Ferraris ajunge la o serie de reflecţii foarte serioase, antrenându-ne într-un joc filosofic captivant. Celularele schimbă radical modul nostru de a trăi şi deci au devenit un obiect „interesant din punct de vedere filosofic". După ce şi-a însuşit şi funcţia de agendă de buzunar şi pe cea de mic computer conectat la web, telefonul mobil e tot mai puţin un instrument al oralităţii şi tot mai mult un instrument al scrisului şi lecturii. Şi ca atare a devenit un instrument atoatecuprinzător de înregistrare – şi vom vedea în ce măsură pe un admirator al lui Derrida nişte cuvinte cum ar fi *scriere*, *înregistrare* şi *înscriere* îl pot face să ciulească urechile.

Pasionante chiar şi pentru cititorul nespecialist sunt primele o sută de pagini de „antropologie" a telefonului. Există o diferenţă substanţială între a vorbi la telefon şi a vorbi la celular. La telefon se putea întreba dacă e acasă o anumită persoană, în timp ce la mobil (cu excepţia cazurilor de furt) se ştie mereu cine răspunde şi dacă e acolo (ceea ce modifică situaţia noastră de *privacy*). Însă telefonul fix îţi permitea să afli unde se găseşte cel sunat, pe când acum rămâne mereu problema unde o fi (iar dacă îţi spune „Sunt în spatele tău", dar e abonatul unei alte companii, acest simplu răspuns înconjoară jumătate de planetă). Cu toate acestea, eu nu ştiu unde se află cel care îmi răspunde, dar compania de telefonie ştie unde ne găsim amândoi, astfel încât acelei posibilităţi din

Orwell de a se sustrage totuşi controlului exercitat de Big Brother asupra fiecărui individ îi corespunde acum o transparenţă totală a mişcărilor noastre.

S-ar putea face unele consideraţii pesimiste (paradoxale şi deci plauzibile) în legătură cu *„Homo cellularis”*. De pildă, că de-acum se schimbă însăşi dinamica interacţiunii faţă către faţă dintre Cutare şi Cutărescu, care nu mai e un raport între două persoane, pentru că dialogul poate fi întrerupt de interferenţa celularului lui Cutăreanu, iar între Cutare şi Cutărescu interacţiunea se desfăşoară cu întreruperi sau se blochează. Şi astfel instrumentul principal al conectării (prin faptul că eu sunt mereu prezent faţă de ceilalţi, ca şi ceilalţi faţă de mine) devine în aceeaşi măsură instrumentul deconectării (Cutare este conectat cu toţi, în afară de Cutărescu). Printre reflecţiile optimiste îmi place trimiterea la tragedia doctorului Jivago, care o revede după mulţi ani pe Lara din tramvai, dar nu reuşeşte să coboare la timp ca să ajungă la ea şi moare. Dacă amândoi ar fi avut telefoane mobile, cum s-ar fi încheiat tragica lor poveste? Analiza lui Ferraris oscilează – şi pe bună dreptate – între posibilităţile pe care le poate oferi un mobil şi lucrurile de care acesta ne privează, primul dintre ele fiind pierderea izolării, a meditaţiei tăcute despre noi înşine şi condamnarea noastră la o constantă prezenţă a prezentului. Nu întotdeauna prefacerea coincide cu emanciparea.

Dar după o treime din cartea sa Ferraris trece de la telefonul mobil la o discuţie despre temele care l-au pasionat în ultimii ani, printre care şi poziţia polemică faţă de maeştrii lui iniţiali, de la Heidegger la Gadamer şi Vattimo, faţă de postmodernismul filosofic, faţă de ideea că nu există fapte, ci doar interpretări ale acestora, până la apărarea pe deplin a ideii de cunoaştere ca *adaequatio* – cu alte cuvinte (bietul Rorty), ca „Oglindă a Naturii”. Fireşte totul trebuie luat *cum grano salis* şi îmi pare rău că nu pot urma pas cu pas fundamentarea unui soi de realism pe care Ferraris îl numeşte „textualismul plăpând”.

Cum se ajunge de la telefonul mobil la problema Adevărului? Pornind de la distincţia dintre obiecte fizice (cum ar fi un scaun

sau Mont Blanc), obiecte ideale (cum ar fi teorema lui Pitagora) şi obiecte sociale (cum ar fi Constituţia italiană sau obligaţia de a-ţi plăti consumaţia la bar). Primele două clase de obiecte există şi în afara deciziilor noastre, în tip ce al treilea tip devine, ca să spunem aşa, operativ doar după o înregistrare sau o înscriere. De îndată ce admitem că Ferraris încearcă o întemeiere oarecum „naturală" a acestor înregistrări sociale, iată că telefonul mobil ni se înfăţişează drept instrumentul absolut al oricărui tip de înregistrare.

Ar fi interesant să discutăm pe marginea mai multor pasaje din carte. De pildă, acela în care se vorbeşte despre înregistrare (reprezintă o înregistrare orice extras de cont bancar, orice lege, orice culegere de date personale) şi comunicare. Ideile lui Ferraris despre înregistrare sunt extrem de interesante, în timp ce ideile lui despre comunicare au fost întotdeauna cam generice (ca să folosim la adresa lui metafora dintr-un pamflet precedent, par a fi achiziţionate de la Ikea). Dar în spaţiul unui „Pliculeţ" nu se pot purta discuţii filosofice aprofundate.

Poate unii cititori se vor întreba dacă era într-adevăr necesar să se pornească de la celular pentru a ajunge la concluzii ce ar fi putut avea ca punct de plecare noţiunile de scriere şi de „semnătură". Fără îndoială că un filosof poate porni în argumentaţia lui şi de la reflecţiile despre un vierme pentru a trasa o întreagă metafizică; dar aspectul cel mai interesant al cărţii nu e că telefonul mobil i-ar fi permis lui Ferraris să dezvolte o întreagă ontologie, ci că gândirea lui ontologică i-a îngăduit să înţeleagă şi să ne facă să înţelegem telefonul mobil.

2005

Să înghiţi un telefon mobil

Am citit într-un cotidian de săptămâna trecută o ştire ieşită din

comun: „La Roma un marocan înghite un telefon mobil şi este salvat de poliţie”. Mai precis, poliţia trece pe acolo târziu în noapte, vede un individ pe jos care scuipă sânge, înconjurat de nişte conaţionali, îl ridică de acolo, îl duce la spital şi îi extrag din gâtlej un Nokia.

Sincer, cu excepţia unei găselniţe publicitare pentru Nokia, mi se pare imposibil ca o fiinţă umană, oricât de dereglată ar fi ea, să poată înghiţi un celular. Ziarul formula ipoteza că episodul s-ar fi desfăşurat în timpul unei reglări de conturi între traficanţi şi deci e posibil ca mobilul să i se fi vârât pe gât cu forţa, nu ca indiciu al lăcomiei, ci ca pedeapsă conform legii talionului (probabil cel pedepsit telefonase cui nu trebuia).

Bolovanul din gură e un semn mafiot de batjocorire a cadavrului; este îndesat între maxilarele celui care a ciripit nişte secrete unor străini (Giuseppe Ferrara a făcut chiar un film cu acest titlu) şi nu e nimic uimitor în faptul că un atare obicei a fost preluat de alte grupări etnice. De altfel mafia este un fenomen atât de internaţionalizat, încât cu ani în urmă la Moscova cineva a întrebat-o pe traducătoarea mea rusoaică cum se spune „mafie” în italiană.

Însă de data asta nu e vorba de un bolovan, ci de un telefon mobil şi acest lucru mi se pare cât se poate de simbolic. Noua criminalitate nu mai e rurală, ci urbană şi tehnologică; este firesc ca cel asasinat să nu mai fie legat de mâini, de picioare şi de gât, ci, să spunem aşa, „incyborgizat”. Şi nu doar atât, că a-i vârî cuiva în gură un telefon e ca şi când i-ai vârî testiculele, adică lucrul cel mai intim şi mai personal pe care îl deţine, complementul natural al fizicităţii sale, prelungirea urechii, a ochiului şi adesea şi a penisului. A-l asfixia pe cineva cu propriul telefon echivalează cu a-l strangula cu propriile maţe. Na, ai un mesaj.

2008

Un tort de căpşuni cu frişcă

În urmă cu ceva vreme, la Accademia di Spania din Roma, încercam să iau cuvântul, dar o doamnă îmi proiecta în faţă o lumină orbitoare pentru a-şi putea regla bine camera de filmat, ceea ce mă împiedica să-mi citesc notiţele. Am fost foarte iritat, spunând (aşa cum mi se mai întâmplă să le spun fotografilor nu tocmai delicaţi) că, atunci când lucrez eu, ei trebuie să înceteze să lucreze, conform diviziunii muncii; iar doamna a stins reflectorul, dar cu aerul că a fost supusă unui abuz. Nu mai departe de săptămâna trecută, la San Leo, în timp ce se lansa o frumoasă iniţiativă a orăşelului pentru redescoperirea peisajelor din zona Montefeltro ce apar în pictura lui Piero della Francesca, trei indivizi mă orbeau cu bliţurile lor şi a trebuit să le amintesc regulile bunelor maniere.

A se observa că în ambele cazuri cei care mă orbeau nu erau oameni de nivelul unui reality-show de tip *Big Brother*, ci probabil persoane culte care veneau din proprie voinţă să urmărească nişte convorbiri de un anumit nivel. Şi totuşi, în mod evident sindromul ochiului electronic i-a făcut că decadă din condiţia umană la care poate aspirau, căci, practic neinteresaţi de ceea ce se spunea, voiau doar să înregistreze evenimentul şi eventual să-l şi pună pe YouTube. Renunţaseră să înţeleagă ce se spunea acolo pentru a face ca telefonul lor mobil să poată înregistra ceea ce de fapt ar fi putut vedea cu propriii ochi.

Această prezenţă a ochiului mecanic în detrimentul creierului se pare că i-a alterat mental şi pe cei care în rest sunt nişte persoane civilizate. Probabil că au ieşit de la acel eveniment la care eram invitat cu unele imagini înregistrate (ceea ce s-ar fi justificat dacă aş fi fost o dansatoare de striptease), dar fără nicio idee despre ceea ce se petrecuse acolo, în timp ce ei erau de faţă. Şi, dacă, aşa cum îmi închipui că se întâmplă, călătoresc prin lume fotografiind tot ceea ce văd, sunt evident condamnaţi să uite a doua zi ceea ce au înregistrat cu o zi în urmă.

Am povestit cu diferite prilejuri că eu am încetat să mai fac fotografii în 1960, după un tur al catedralelor franceze, când am făcut poză după poză, ca un nebun. La întoarcere m-am ales cu o serie de fotografii foarte modeste şi nu-mi aminteam ce văzusem. Am aruncat aparatul de fotografiat, iar în călătoriile mele ulterioare am înregistrat doar mental ceea ce vedeam. Ca o amintire viitoare, mai mult pentru alţii decât pentru mine, cumpăram nişte ilustrate foarte reuşite.

Într-o zi, pe când aveam 11 ani, mi-au atras atenţia nişte zgomote neobişnuite pe şoseaua de centură al oraşului în care stăteam ca refugiaţi. De la distanţă am văzut cum un camion izbise în plin o căruţă mânată de un ţăran lângă care şedea soţia lui. Femeia fusese aruncată la pământ şi zăcea pe jos, cu ţeasta despicată, într-o baltă de sânge şi de materie cerebrală (în amintirea mea încă oripilată totul arăta ca şi cum s-ar fi terciuit un tort de frişcă cu căpşuni), în timp ce soţul o ţinea în braţe urlând de disperare.

Îngrozit, nu m-am apropiat mai mult. Nu numai că era prima oară când vedeam creieri striviţi pe asfalt (şi, din fericire, a fost şi ultima), ci era şi prima oară când mă întâlneam cu Moartea. Şi cu Durerea şi cu Disperarea.

Ce s-ar fi întâmplat dacă aş fi avut, aşa cum au astăzi toţi copiii, un telefon mobil cu cameră de luat vederi încorporată? Poate că aş fi înregistrat tot, ca să le arăt amicilor că eram şi eu acolo, apoi aş fi încărcat pe YouTube capitalul meu vizual, pentru a-i încânta şi pe alţi adepţi ai acelei *Schadenfreude*, adică a bucuriei trăite de unii în faţa nenorocirilor celorlalţi. Şi apoi, cine ştie, continuând să înregistrez alte şi alte suferinţe, aş fi devenit indiferent faţă de răul semenilor mei.

Eu însă am păstrat totul în memoria mea, iar acea imagine, chiar şi la şaptezeci de ani distanţă, continuă să mă obsedeze şi să mă educe, făcându-mă părtaş, şi nu nepăsător la durerea celorlalţi. Nu ştiu dacă tinerii de azi au încă această posibilitate de a deveni adulţi. Adulţii însă, cu ochii mereu lipiţi de telefonul mobil, sunt deja pierduţi pentru totdeauna.

Evoluţie: totul cu o singură mână

Mai deunăzi au trecut pe stradă pe lângă mine cinci persoane de ambele sexe: două telefonau, două scriau frenetic un mesaj riscând să se împiedice de ceva, una mergea ţinând obiectul în mână, pregătită să răspundă oricărui sunet care ar fi condus-o către legătura cu un om.

Un prieten al meu, persoană cultă şi distinsă, şi-a aruncat Rolexul pentru că, zice el, acum ora e afişată pe BlackBerry. Tehnologia inventase ceasul de mână pentru a le permite fiinţelor umane să nu umble cu o pendulă în spate sau să nu îşi scoată din două în două minute ceasul mare cât o ceapă din buzunarul de la jiletcă; şi iată că prietenul meu, orice ar face, trebuie să se mişte cu o mână permanent ocupată. Omenirea este în procesul de a-şi atrofia una dintre mâini, cu toate că ştim cât de mult au contribuit la evoluţia speciei cele două mâini cu deget opozabil. Îmi venise în minte că, pe vremea când se scria cu pana de gâscă, era nevoie de o singură mână, pe când pe tastatură e nevoie de două, drept care *telefonoforul*, adică „purtătorul de telefon”, nu poate folosi şi computerul, şi mobilul în acelaşi timp; dar după aceea m-am gândit că un *phone addict* nu mai are nevoie de computer (obiect deja preistoric), pentru că prin celular se poate conecta la internet şi poate trimite SMS-uri şi nici nu mai trebuie să trimită vreun e-mail pentru că poate vorbi direct cu persoana respectivă pe care vrea s-o deranjeze şi de care visează să fie deranjat. E adevărat că cititul pe Wikipedia e mai incomod, deci mai rapid şi mai superficial, că mesajele scrise sunt mai telegrafice (în timp ce cu e-mailul se puteau scrie şi *Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis*), dar *telefonoforul* nu mai are timp să culeagă informaţii enciclopedice

şi nici să se exprime în mod articulat, fiind angajat în conversaţii despre a căror coerenţă sintactică ne dezvăluie multe lucruri regretabilele interceptări. De aici se deduce că un *phone addict*, care de altfel a renunţat la orice secretoşenie, se exprimă în legătură cu planurile sale făcând uz de multe puncte de suspensie şi de câteva inserturi neandertaliene de tipul *ce p…* sau *…tu-ţi.*

Amintiţi-vă, vă rog, scena din filmul lui Verdone *Dragostea e eternă* în care o fufă transformă scena de sex într-un coşmar pentru că, în timp ce se mişcă pe burta partenerului său, continuă să răspundă la nişte mesaje foarte urgente. Mi s-a întâmplat să citesc într-un interviu realizat de o jurnalistă spaniolă (care de altfel avea un aer intelectual şi cult) că observase cu stupoare cum de-a lungul conversaţiei noastre nu mă întrerupsesem deloc ca să răspund la telefon, de unde trăsese concluzia că sunt o persoană foarte politicoasă. Nu-şi putea imagina nicicum că nu aveam mobil sau că îl ţineam tot timpul închis şi asta pentru că îmi foloseşte nu ca să primesc mesaje nedorite, ci doar ca să-mi consult agenda.

2013

Telefonul mobil şi împărăteasa din povestea cu Albă-ca-Zăpada

Mergeam pe trotuar şi am văzut cum vine spre mine o doamnă nedezlipită de celularul ei, care, din acest motiv, nu se uita pe unde merge. Dacă nu aş fi făcut o eschivă, ne-am fi ciocnit. Şi, cum în sinea mea sunt rău, m-am oprit în loc şi m-am întors cu spatele, ca şi cum aş fi privit spre capătul străzii, astfel că doamna s-a izbit de spinarea mea. Cum eu m-am ţintuit zdravăn pe picioare, pregătindu-mă de impact, am rezistat bine, dar ea s-a dereglat destul de rău, mobilul i-a scăpat din mână, şi-a dat seama că s-a

ciocnit de cineva care nu o putea vedea şi deci că ea ar fi trebuit să-l evite. A bâiguit nişte scuze, în timp ce eu îi spuneam, plin de înţelegere: „Nu-i nimic, se mai întâmplă în ziua de azi”.

Sper totuşi ca mobilul să i se fi stricat în urma căzăturii şi îi sfătuiesc pe toţi cei care s-ar afla în situaţii similare să procedeze ca mine. Fireşte că *telefonatorii* înrăiţi trebuie ucişi din faşă, dar, cum nu avem la îndemână toată ziua câte un Irod, e bine să-i pedepsim măcar când sunt mari, chiar dacă nu vor pricepe niciodată în ce hău s-au prăbuşit şi vor persevera în greşeala lor.

Ştiu prea bine că despre sindromul telefonului mobil s-au scris deja zeci de cărţi şi că nu ar mai fi nimic de adăugat, dar, dacă ne gândim puţin, e de neexplicat cum de toată omenirea a fost cuprinsă de aceeaşi frenezie şi nu mai are raporturi directe, faţă în faţă, nu mai priveşte peisajul, nu mai cugetă la viaţă şi la moarte, ci doar trăncăneşte întruna, aproape întotdeauna fără nimic urgent de comunicat, irosindu-şi viaţa într-un dialog al orbilor.

Trăim într-o eră în care pentru prima dată omenirea a reuşit să-şi atingă una dintre cele trei dorinţe chinuitoare pe care timp de veacuri magia a încercat să le împlinească. Prima este dorinţa de a zbura, dar plutind cu propriul corp şi dând din mâini, nu urcându-ne într-o maşinărie; a doua este cea de a putea acţiona asupra duşmanului sau a persoanei iubite rostind nişte incantaţii tainice sau înţepând o figurină din ipsos; cea ce-a treia este chiar aceea de a izbuti să comunicăm la distanţă, zburând deasupra oceanelor şi lanţurilor muntoase, dispunând de un spiriduş sau de un instrument miraculos care pe dată să ne poată purta de la Frosinone în Pamir, de la Innisfree la Timbuktu, de la Bagdad la Poughkeepsie, comunicând instantaneu cu cineva care se găseşte la o depărtare de mii de mile de noi. Şi asta singuri şi prin propriile acţiuni, nu cum încă se întâmplă cu televiziunea, care depinde de voinţa altcuiva şi care nu tot timpul transmite în direct.

Ce anume i-a făcut pe oameni timp de secole să recurgă la ritualurile magice? Graba. Magia făgăduia posibilitatea unei treceri imediate de la cauză la efect printr-un scurtcircuit, fără a mai parcurge paşii intermediari: rostesc o formulă şi transform

fierul în aur, invoc îngerii şi trimit prin ei un mesaj. Încrederea în magie nu s-a risipit odată cu apariţia ştiinţelor experimentale, pentru că visul simultaneităţii cauzei şi efectului s-a transferat către tehnologie. Astăzi tehnologia este cea care îţi dă totul şi imediat (doar apeşi pe un buton al telefonului tău şi vorbeşti la Sydney), în timp ce ştiinţa înaintează încet, iar lentoarea ei prudentă nu ne oferă satisfacţii, întrucât ne-am dori panaceul împotriva cancerului azi, şi nu mâine. Astfel încât tindem să-i dăm crezare medicului-vrăjitor care ne făgăduieşte poţiunea miraculoasă pe loc, fără să mai trebuiască să aşteptăm cu anii.

Relaţia dintre entuziasmul tehnologic şi gândirea magică e foarte strânsă şi e legată de speranţa religioasă a acţiunii fulgerătoare a miracolului. Gândirea teologică ne vorbea şi ne vorbeşte de taine, dar argumentele sale erau şi sunt făcute pentru a demonstra cât de cuprins sau de necuprins cu mintea sunt acestea. Încrederea în înfăptuirea minunii ne înfăţişează însă tainicul, sacrul, divinul care se manifestă şi lucrează fără zăbavă.

E cu putinţă vreo legătură între cel care promite vindecarea pe loc a cancerului, Padre Pio, telefonul mobil şi împărăteasa din povestea cu Albă-ca-Zăpada? Într-un fel, da. Iată de ce doamna din istorioara mea trăia într-un univers al basmului, vrăjită însă printr-o ureche, şi nu printr-o oglindă fermecată.

2015

Despre conspiraţii

Unde e Deep Throat?[1]

Aşa cum se ştie, în legătură cu 11 septembrie circulă multe teorii ale conspiraţiei. Sunt mai întâi cele extreme (ce se pot găsi pe site-urile fundamentaliste arabe şi neonaziste), potrivit cărora complotul ar fi fost organizat de evrei şi toţi evreii care lucrau în Turnurile Gemene ar fi fost anunţaţi cu o zi înainte să nu se prezinte la lucru – dar se ştie că printre victime s-au numărat circa patru sute de cetăţeni israelieni şi evrei americani; sunt apoi teoriile anti-Bush, conform cărora atentatul ar fi fost organizat pentru ca să se poată invada ulterior Afghanistanul şi Irakul; mai sunt cele care atribuie evenimentele diferitelor servicii secrete americane cu un parcurs mai mult sau mai puţin deviat; apoi sunt cele potrivit cărora complotul era pus la cale de arabi fundamentalişti, dar guvernul american, cu toate că îi cunoştea dinainte detaliile, a lăsat lucrurile să se desfăşoare pe făgaşul lor, pentru a avea apoi pretextul de a ataca Afghanistanul şi Irakul (cam cum s-a întâmplat şi cu Roosevelt, care, deşi informat despre atacul iminent de la Pearl Harbour, nu a întreprins nimic ca să-şi salveze flota, pentru că avea nevoie de un pretext ca să înceapă războiul împotriva Japoniei); şi mai sunt, în sfârşit, şi teoriile care susţin că atacul a fost, desigur, comis de fundamentaliştii lui Bin Laden, dar autorităţile de tot felul ce aveau menirea să apere teritoriul Statelor Unite au reacţionat prost şi cu întârziere, dând dovadă de o cumplită incompetenţă. În toate aceste cazuri, susţinătorii a cel puţin uneia dintre aceste teorii consideră că reconstituirea oficială a faptelor este falsă, înşelătoare şi puerilă.

Cine vrea să-şi facă o idee despre diferitele teorii ale conspiraţiei poate citi cartea *Zero. De ce versiunea oficială despre 11/9 este un fals*, sub îngrijirea lui Giulietto Chiesa şi Roberto

Vignoli (*Zero. Perché la versione ufficiale sull'11/9 č un falso*, Piemme, 2007), în care apar numele unor colaboratori demni de toată stima ca Franco Cardini, Gianni Vattimo, Gore Vidal, Lidia Ravera şi numeroşi străini.

Dar cine vrea să asculte şi alte voci să mulţumească editurii Piemme, care, cu un uimitor simţ al echităţii (şi dovedind că ştie să cucerească două sectoare opuse ale pieţei cărţii), a publicat în acelaşi an o carte ce critică teoriile comploturilor. *11/9. Conspiraţia imposibilă*, sub îngrijirea lui Massimo Polidoro, cu colaborarea la fel de prestigioasă a lui Piergiorgio Odifreddi sau James Randi. Faptul că apar şi eu aici nu e nici spre incriminarea şi nici spre lauda mea, pentru că îngrijitorul ediţiei mi-a cerut pur şi simplu să republic în acel context un „Pliculeţ" al meu care nu era atât despre 11 septembrie, cât despre eternul sindrom al conspiraţiei. Cu toate acestea, dat fiind că eu consider că lumea noastră a luat fiinţă din întâmplare, nu îmi vine deloc greu să consider şi că tot din întâmplare sau prin concursul mai multor factori stupizi au loc majoritatea evenimentelor care au chinuit-o de-a lungul mileniilor, de la Războiul Troian până în zilele noastre. Aşadar, din fire, din scepticism, din prudenţă înclin să mă îndoiesc de orice conspiraţie, întrucât cred că semenii mei sunt prea proşti pentru a pune la cale un complot în mod impecabil. Şi asta chiar dacă, din raţiuni ce ţin de umorile mele şi dintr-un impuls de nestăpânit, aş fi mai degrabă tentat să cred că Bush şi administraţia lui sunt capabili de orice.

Nu intru aici, asta şi din raţiuni de spaţiu, în amănuntele argumentaţiei susţinătorilor celor două teze, care pot părea convingătoare în egală măsură, ci fac apel doar la ceea ce aş numi „proba tăcerii". Un exemplu de probă a tăcerii poate fi invocat împotriva celor ce insinuează că aselenizarea americană a fost un fals transmis de televiziune. Dar, dacă naveta americană nu ar fi ajuns pe Lună, ar fi existat alţii, sovieticii, care să controleze acest lucru şi care ar fi avut interes să spună. Dar sovieticii au tăcut mâlc şi iată proba că americanii chiar au ajuns pe Lună. Punct.

Cât despre comploturi şi secrete, experienţa, chiar şi cea

istorică, ne spune că: (i) dacă există un secret, deşi e cunoscut de o singură persoană, el va fi dezvăluit de acea persoană, poate în pat cu amanta; numai masonii creduli sau adepţii vreunui fals rit al templierilor cred că există vreun secret care rămâne intact; (ii) dacă există un secret, va exista şi o sumă potrivită contra căreia se va găsi cineva să-l dezvăluie; au fost de ajuns câteva sute de mii de lire sterline ca drepturi de autor pentru a convinge un ofiţer al armatei engleze să povestească tot ceea ce făcuse în pat cu prinţesa Diana, iar dacă ar fi făcut toate acestea cu soacra prinţesei, ar fi fost de ajuns să se dubleze suma şi un *gentleman* de teapa lui ar fi povestit şi acest lucru. Or, pentru a organiza un fals atentat la Turnurile Gemene (pentru a monta bombe, pentru a anunţa forţele aeriene să nu intervină, pentru a tăinui probe stânjenitoare şi aşa mai departe), ar fi fost nevoie de colaborarea dacă nu a mii, măcar a sute de persoane. Iar persoanele folosite în acţiuni de acest gen nu sunt de regulă nişte gentilomi şi e imposibil ca măcar una dintre ele să nu fi ciripit contra unei sume adecvate. Mă rog, cred că în toată istoria asta lipseşte doar Deep Throat.

2007

Conspiraţii şi scenarii

A fost de curând tradusă în italiană cartea lui Kate Tuckett *Conspiraţii. Scenarii, comploturi, deturnări şi alte adevăruri ascunse şi neliniştitoare* (*Cospirazioni. Trame, complotti, depistaggi, e altre inquietanti veritŕ nascoste*, Castelvecchi, 2007). Sindromul conspiraţiei e vechi de când lumea; Karl Popper a descris în mod minunat filosofia acestuia într-un eseu despre teoria socială a conspiraţiei ce se găseşte în *Conjecturi şi demontări* (*Congetture e refutazioni*, Il Mulino, 1972). „Această teorie, mai primitivă decât multe forme de teism, e asemănătoare cu cea pe care o găsim în

Homer. Acesta concepea puterea zeilor în sensul că tot ceea ce se întâmpla pe întinderea din faţa Troiei constituia doar o concretizare a multiplelor conspiraţii ce se urzeau în Olimp. Teoria socială a conspiraţiei este în fond o versiune a acestui soi de teism, adică a credinţei în nişte divinităţi pe ale căror capricii şi voinţe se clădeşte totul. Ea reprezintă o consecinţă a faptului că e tot mai firavă raportarea la Dumnezeu şi în consecinţă apare întrebarea: «Cine e în locul lui?». Pentru că acum acest loc e ocupat de diferiţi oameni şi de grupări ale puterii, nişte sinistre grupuri de presiune, cărora li se poate imputa că au pus la cale marea criză din SUA şi toate relele de care suferim... Când teoreticienii conspiraţiei ajung la putere, aceasta capătă caracterul unei teorii ce descrie evenimente reale. De pildă, când Hitler a cucerit puterea, crezând în mitul conspiraţiei Înţelepţilor Sionului, a încercat să nu fie nici el mai prejos cu propria contraconspiraţie."

Psihologia complotului ia naştere din faptul că explicaţiile cele mai evidente ale multor evenimente îngrijorătoare nu sunt satisfăcătoare şi adesea nu sunt satisfăcătoare pentru că ne face rău să le acceptăm. Să ne gândim la teoria Marelui Bătrân după răpirea lui Aldo Moro: cum e posibil, se întreba lumea, ca nişte tineri de 30 de ani să fi putut concepe o acţiune atât de bine pusă la punct? E musai ca în spatele lor să existe un Creier mult mai rafinat. Fără să se gândească însă că tot atunci alţi tineri de 30 de ani conduceau întreprinderi, pilotau avioane jumbo-jet sau inventau noi dispozitive electronice; deci problema nu era cum de au fost în stare nişte tineri de 30 de ani să-l răpească pe Moro pe strada Fani, ci că acei tineri de 30 de ani erau fiii celor care scorniseră povestea cu Marele Bătrân.

Interpretarea mereu bănuitoare ne absolvă într-un fel de propriile responsabilităţi pentru că ne face să credem că în spatele lucrurilor care ne îngrijorează s-ar ascunde un secret şi că tăinuirea acestui secret ar constitui un complot în defavoarea noastră. A crede într-un complot e similar cu a crede că te poţi vindeca printr-o minune, numai că în acest caz se încearcă explicarea nu a ceva ameninţător, ci a unui noroc de neînţeles

(vezi Popper, care susţine că originea acestuia se găseşte tot în recursul la lucrăturile zeilor).

Chestia frumoasă e că, în viaţa de zi cu zi, nu există ceva mai transparent decât complotul şi secretul. Un complot, dacă reuşeşte, mai devreme sau mai târziu ajunge la propriile rezultate şi devine evident. Acelaşi lucru se poate spune şi despre secret, care nu numai că este de regulă dezvăluit de nişte *deep throats*, ci, indiferent cu ce ar avea legătură, dacă e un lucru important (fie el formula unei substanţe miraculoase, fie vreo manevră politică), în cele din urmă tot iese la iveală. Comploturile şi secretele, dacă nu ajung la suprafaţă, fie erau comploturi stângace, fie secrete goale de conţinut. Forţa celui care anunţă că posedă un secret nu stă în a ascunde ceva, ci în a-i face pe oameni să creadă că ar exista un secret. În acest sens secretul şi complotul pot fi arme eficace exact în mâinile celui care nu le dă crezare.

Georg Simmel, în faimosul său studiu despre secrete, spunea că „secretul îi conferă celui care îl deţine o poziţie de excepţie… Este în mod fundamental independent de conţinutul său, dar cu siguranţă e cu atât mai eficient cu cât deţinerea sa exclusivă este întinsă şi semnificativă… În faţa necunoscutului, impulsul natural al omului de a idealiza şi teama firească a omului îşi dau mâna cu acelaşi ţel: de a intensifica necunoscutul cu ajutorul imaginaţiei şi de a-l sonda cu o intensitate care de regulă nu este rezervată realităţilor evidente”.

Consecinţa paradoxală: în spatele oricărui fals complot se ascunde poate complotul cuiva care are un interes să ni-l prezinte ca adevărat.

2007

O frumoasă Societate

Ori de câte ori am revenit în „Pliculeţul” meu asupra temei sindromului conspiraţiei, am primit scrisori de la persoane iritate care îmi aminteau că de fapt comploturile există cu adevărat. Dar fireşte că da. Orice lovitură de stat, până cu o zi înainte, reprezenta un complot; se complotează pentru a pune mâna pe pachetul majoritar al unei societăţi, acaparându-i încetul cu încetul acţiunile, sau pentru a se plasa o bombă la metrou. Comploturi au existat mereu, unele au eşuat înainte să-şi fi dat seama cineva, altele au sorţi de izbândă, dar în general ceea ce le caracterizează este faptul că sunt mereu limitate cât priveşte scopul şi aria lor de eficienţă. Aspectul despre care se vorbeşte când este invocat sindromul conspiraţiei este ideea unui complot universal (de dimensiuni de-a dreptul cosmice, în anumite teologii), potrivit căreia toate sau aproape toate evenimentele istoriei sunt urnite de o putere unică şi misterioasă ce acţionează din umbră.

Acesta este sindromul conspiraţiei de care vorbea Popper şi e păcat că a trecut aproape neobservată cartea lui Daniel Pipes, *Partea obscură a istoriei*, tradusă în 2005 de editorul Lindau, dar publicată de fapt în 1997 cu un titlu mai explicit, *Conspiracy* (continuat de *Cum înfloreşte stilul paranoic şi de unde îşi trage originea*). Cartea se deschide cu un citat din Metternich, care se pare că, auzind de moartea ambasadorului rus, ar fi zis: „Şi care să-i fi fost motivaţiile?”.

Iată deci cum sindromul compotului pune în locul accidentelor şi întâmplărilor istoriei un plan, evident mereu malefic şi ocult.

Sunt îndeajuns de lucid să-mi pun problema că, tot plângându-mă de sindromul comploturilor, dau poate dovadă de paranoia, în sensul că manifest acel sindrom care mă face să fiu încredinţat că există pretutindeni sindromul conspiraţiei. Dar, ca să mă liniştesc, este de ajuns o verificare rapidă pe internet. Complotiştii sunt o întreagă legiune şi uneori ating nişte culmi ale umorului involuntar de mare rafinament. Mai zilele trecute am dat peste un site pe care apare un lung text al lui Joël Labruyère, *Le monde malade des Jésuites*. Aşa cum sugerează şi titlul, este vorba de o amplă trecere în revistă a tuturor evenimentelor lumii (nu numai

contemporane) ce îşi găsesc obârşia în complotul universal al iezuiţilor.

Iezuiţii secolului al XIX-lea, de la părintele Barruel până la apariţia revistei *Civiltà cattolica* şi a romanelor părintelui Bresciani, s-au numărat printre principalii promotori ai teoriei conspiraţiei iudeo-masonice şi meritau ca liberalii, mazzinienii, masonii şi anticlericalii să le plătească cu aceeaşi monedă printr-o teorie a conspiraţiei iezuiţilor, care a devenit populară nu atât datorită pamfletelor sau cărţilor de răsunet, începând cu *Scrisorile provinciale* de Pascal, cu *Iezuitul modern* de Gioberti sau cu scrierile lui Michelet şi Quinet, ci mai cu seamă prin romanele lui Eugène Sue *Jidovul rătăcitor* şi *Misterele poporului.*

Nimic nou aşadar, însă site-ul lui Labruyère duce la paroxism obsesia iezuiţilor. Înşirui aici nişte idei în mare grabă, pentru că spaţiul unui „Pliculeţ" este cel care este, în timp ce fantezia complotistă a lui Labruyère este homerică. Pe scurt, iezuiţii au avut întotdeauna ca ţintă constituirea unui guvern mondial, controlându-i atât pe papă, cât şi pe mai mulţi monarhi ai Europei, prin intermediul rău famaţilor Illuminati din Bavaria (pe care chiar iezuiţii îi creaseră, denunţându-i mai apoi drept comunişti); ei au încercat să facă să cadă acei monarhi care îi îndepărtaseră pe cei din Societatea lui Iisus; tot iezuiţii au făcut să se scufunde *Titanicul*, pentru că după acest incident a fost posibil să întemeieze Federal Reserve Bank prin medierea cavalerilor de Malta pe care îi controlează – şi nu întâmplător în naufragiul *Titanicului* au murit cei mai bogaţi trei evrei ai lumii, Astor, Guggenheim şi Strauss, care se opuneau fundării acelei bănci. Lucrând cu Federal Reserve Bank, iezuiţii au finanţat apoi cele două războaie mondiale care au adus Vaticanului, în mod clar, numai avantaje. Cât despre asasinarea lui Kennedy (iar Oliver Stone este evident manipulat de iezuiţi), dacă nu uităm că şi CIA ia fiinţă ca program iezuit inspirat din exerciţiile spirituale ale lui Ignaţiu de Loyola şi că iezuiţii îl controlau prin KGB-ul sovietic, atunci se înţelege că şi Kennedy a fost ucis de aceiaşi oameni care scufundaseră *Titanicul.*

Fireşte că sunt de inspiraţie iezuită toate grupările neonaziste şi

antisemite, că existau iezuiţi şi în spatele lui Nixon şi Clinton, că ei, iezuiţii au produs masacrul din Oklahoma City, că de ei era manevrat cardinalul Spellman care instiga la război în Vietnam, pentru că acest conflict a adus băncii iezuite Federal Bank un profit de două sute douăzeci de milioane de dolari. Fireşte, din acest tablou nu poate lipsi nici Opus Dei, pe care iezuiţii îl controlează prin cavalerii de Malta.

Trebuie să omit atât de multe comploturi. Dar acum să nu vă întrebaţi de ce lumea citeşte Dan Brown. Poate că în spatele acestei poveşti sunt iezuiţii.

2008

Ia ghiceşte!

De regulă vrăjitorii, ghicitorii şi astrologii folosesc expresii ambigue care merg în orice situaţie. Cel care aude că i se spune „Eşti o persoană blândă, dar care ştie să se pună în evidenţă" se bucură că îi sunt recunoscute aceste două însuşiri, chiar dacă ele sunt în profundă contradicţie. De aceea ghicitorii prosperă. Dar ce să mai zicem de profeţiile punctuale care în mod neobrăzat şi sistematic sunt dezminţite de realitate?

CICAP, Comitetul Italian pentru Controlul Afirmaţiilor despre Paranormal, efectuează în fiecare an o monitorizare a previziunilor astrologice din anul precedent.

Interpretul lui Nostradamus, Luciano Sampietro, a prezis un atentat mortal împotriva papei în 2009, Peter Van Wood, în revista *Nero su Bianco*, a preconizat pentru 2009 cutremure în Grecia, Croaţia, Indonezia şi Amsterdam, dar, din fericire, nimic în Italia. Magicianul Otelma anunţase că vor fi în toamnă primejdii pentru integritatea fizică a lui Obama.

Parapsihologa Teodora Stefanova, pe site-ul *Quotidianonet,* şi-a

exprimat presimţirea că următorul secretar general al NATO va fi Solomon Pasi, almanahul *Barbanera* a anunţat că pentru situaţia din Tibet China va găsi o soluţie, Johnny Traferri, alias ghicitorul Johnny în *La Nazione*, prorocise un atentat împotriva lui Obama pentru luna martie şi a adăugat că „vor avea loc sinucideri colective, îşi va lua viaţa şi un mare om al televiziunii, iar lumea sportului va fi într-un doliu cumplit".

Pentru soarta Italiei astrologa Horus (în suplimentul *Venerdì di Repubblica*) a prognozat că spre sfârşitul anului se vor realiza importantele reforme anunţate de o veşnicie; după Luisa De Giuli (de la TF COM, Mediaset online), până în iunie 2009 eforturile legislative pentru redresarea dezechilibrelor sociale vor avea succes; după cititorul în stele Mauro Perfetti (la emisiunea *Quelli che il calcio*), echipa Torino se va salva de la retrogradarea în liga a doua de fotbal; după astrologa Meredith Duquesne (în *Le Matin* online), povestea de dragoste dintre Carla Bruni şi Sarkozy nu va dura mai mult de 20 septembrie 2009. (După care a precizat: „Dar nu pot s-o spun cu tărie: nu sunt o clarvăzătoare". Slavă Cerului!)

Închipuiţi-vă acum că, ori de câte ori un medic ar prescrie un medicament, bolnavul ar muri. Sau că s-ar şti că un anumit avocat pierde toate procesele. Nimeni nu s-ar mai duce la ei. Cât îi priveşte însă pe ghicitori, oricine are în fond posibilitatea de a verifica la sfârşitul anului că nu au nimerit cam nimic şi cu toate acestea lumea continuă să citească ce spun astrologii şi să-i plătească pe descântători şi pentru anul care vine. Este clar că oamenii nu vor să ştie, ci doar să-şi satisfacă nevoia de a crede, chiar dacă ajung să creadă în lucruri evident neadevărate. Ce e de spus? Că zeii îi orbesc pe cei care vor să piardă. Şi, la urma urmelor, comportamentul lor faţă de magi şi cititori în stele îl reproduce pe cel faţă de oamenii politici ce apar la televizor.

Fără doar şi poate că uneori astrologii mai şi nimeresc, dar în fond oricine dintre noi s-ar putea apuca să le practice meseria, dacă ar formula preziceri cum sunt cele ce la un moment dat apar în mod regulat, cum ar fi: indice foarte înalt al violenţei din partea fundamentaliştilor şi teroriştilor, raporturi complicate între

israelieni şi palestinieni, scandaluri în Italia în problema antreprizelor, Rocco Buttiglione se va mai descurca o vreme, dar cu tot mai multe eforturi, pentru Veltroni situaţia nu va mai fi chiar aşa roz, sunt câţiva care o duc mai rău decât Leoluca Orlando, în ce îl priveşte pe Umberto Bossi, sănătatea va continua să constituie îngrijorarea principală, pe Giulio Andreotti, dacă există ceva ce-l poate păcăli, aceea este roata timpului, cât despre Lamberto Dini, om trăi şi-om vedea (această formulare delicioasă îi aparţine astrologei Antonia Bonomi). Cireaşa finală de pe tort îi revine ghicitorului, Otelma: „Locurile de parcare vor fi tot mai greu de găsit".

Ştire de ultimă oră de la CICAP. Femeia cu puteri paranormale Rosemary Altea, care cu ani în urmă, în emisiunea lui Maurizio Costanzo, îi pusese pe câţiva nefericiţi în legătură cu cei dragi ce plecaseră de pe lumea aceasta, a fost înşelată cu două sute de mii de dolari de angajata sa Denise M. Hall. Cum de nu a prevăzut aşa ceva? Asta îmi aminteşte de snoava cu omul care se găseşte în faţa unei uşi pe care scrie „Ghicitor" şi ciocăne. Iar o voce dinăuntru întreabă: „Cine e?".

2010

Să nu credeţi în coincidenţe

Cineva a scris că duşmanii lui Berlusconi erau (şi sunt) doi: comuniştii şi magistraţii şi că la alegerile administrative trecute au câştigat un (ex)comunist şi un (ex)magistrat. Altcineva a observat că în 1991, când Craxi, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, i-a îndemnat pe italieni să meargă mai degrabă la mare decât la urne, referendumul legat de sistemul electoral a înregistrat un succes remarcabil şi de atunci a început declinul politic al lui Craxi. Şi am putea continua: Berlusconi ajunge la putere în martie 1994, iar în

noiembrie Padul, Tanaro şi mulţi afluenţi ai lor ies din matcă, devastând provinciile Cuneo, Asti şi Alessandria; Berlusconi se întoarce la putere în mai 2008 şi peste un an ne trezim cu cutremurul din L'Aquila.

Toate acestea sunt coincidenţe amuzante, dar care nu valorează chiar nimic (cu excepţia paralelei dintre Berlusconi şi Craxi). Din vechime jocul coincidenţelor îi fascinează pe paranoici şi pe complotişti, dar cu coincidenţele şi mai ales cu datele poţi face mereu ce doreşti.

Coincidenţe în avalanşă au fost descoperite în legătură cu atentatul asupra Turnurilor Gemene şi cu nişte ani în urmă, în revista *Scienza e Paranormale*, Paolo Attivissimo a înşiruit o serie de speculaţii numerologice pe seama lui 11 septembrie. Ca să citez doar câteva, *New York City* are 11 litere, *Afghanistan* are 11 litere, *Ramsin Yuseb*, teroristul care amenințase că va distruge turnurile, are 11 litere. *George W. Bush* are 11 litere, cele două turnuri gemene formează un 11, New York este al unsprezecelea stat american, primul avion care s-a izbit de turn era zborul numărul 11, acest zbor avea la bord 92 de pasageri, iar 9 + 2 = 11, zborul 77, care s-a izbit şi el de turnuri, avea 65 de pasageri şi 6 + 5 = 11, data de 9/11 coincide cu 911, numărul american în caz de urgenţă, iar suma cifrelor din care e compus dă tot 11. Totalul victimelor tuturor avioanelor deturnate a fost de 254 şi prin adunarea componentelor sale se ajunge tot la 11, 11 septembrie este ziua a 254-a din calendar, iar suma cifrelor componente face tot 11.

Din păcate, *New York* are 11 litere doar dacă se adaugă cuvântul *City*, *Afghanistan* are 11 litere, dar cei care au deturnat avioanele nu veneau de acolo, ci din Arabia Saudită, din Egipt, din Liban şi din Emiratele Arabe, *Ramsin Yuseb* are 11 litere, dar, dacă în loc de *Yuseb* numele s-ar translitera *Yussef*, jocul cifrelor nu mai iese, *George W. Bush* are 11 litere, dar numai dacă se pune şi *middle initial*, Turnurile Gemene desenau un 11, dar şi un 2 în cifre romane, zborul 77 nu a lovit unul dintre turnuri, ci Pentagonul şi nu avea la bord 65 de pasageri, ci 59, totalul victimelor nu a fost de 254, ci de 265 şi aşa mai departe.

Alte coincidenţe ce circulă pe internet? Lincoln a fost ales la Congresul din 1846, Kennedy a fost ales în 1946; Lincoln a fost ales preşedinte în 1860, Kennedy în 1960. Soţiile lor, amândouă, au pierdut un copil pe când aveau reşedinţa la Casa Albă. Amândoi au fost loviţi în cap de un sudist, într-o zi de vineri. Secretarul lui Lincoln se numea Kennedy, iar secretarul lui Kennedy se numea Lincoln. Succesorul lui Lincoln a fost Johnson (născut în 1808), iar Lyndon Johnson, succesorul lui Kennedy, se născuse în 1908.

John Wilkes Booth, care l-a asasinat pe Lincoln, era născut în 1839, iar Lee Harvey Oswald în 1939. Lincoln a fost atacat la Ford Theater. Kennedy a fost atacat într-un automobil Lincoln produs de marca Ford.

Lincoln a fost atacat într-un teatru, iar asasinul său s-a dus să se ascundă într-o magazie. Asasinul lui Kennedy a tras dintr-o magazie şi s-a dus să se ascundă într-un teatru. Atât Booth, cât şi Oswald au fost ucişi înainte de proces.

Cireşica (destul de vulgărică) de pe tort, care se potriveşte bine în limba engleză: cu o săptămână înainte de a fi ucis, Lincoln fusese „în” Monroe, Maryland. Iar cu o săptămână înainte de a fi ucis, Kennedy fusese „în” Monroe, Marilyn.

2011

Conspiraţia din jurul conspiraţiilor

Massimo Polidoro, unul dintre cei mai activi colaboratori ai CICAP (Comitetul Italian pentru Controlul Afirmaţiilor despre Paranormal) şi ai revistei *Query*, a publicat la editura Piemme *Dezvăluiri. Cartea secretelor şi a comploturilor* (*Rivelazioni. Il libro dei segreti e dei complotti*, 2014), unul dintre numeroasele sale volume despre ştirile false prezente în mass-media, dar şi în

minţile unor persoane pe care de regulă le considerăm pe deplin responsabile. Îmi închipui că printr-un titlu atât de ademenitor Polidoro speră să-i atragă pe pasionaţii de secrete de orice fel. Despre aceştia John Chadwick, cel care a decriptat scrierea micenian numită „liniară B", afirma: „Dorinţa de a dezvălui secrete este profund înrădăcinată în firea umană; şansa de a fi părtaş la o cunoaştere secretă la care alţii nu au acces înflăcărează şi minţile cele mai puţin curioase".

Sigur, există totuşi o diferenţă între a decodifica o scriere ce în trecut pentru unii avea un înţeles şi a-ţi imagina că de fapt americanii nu au ajuns pe Lună, că 11 septembrie a fost un complot pus la cale de Bush sau de evrei sau că ar exista un Cod al lui Da Vinci. Tocmai adepţilor acestei a doua categorii li se adresează Polidoro – şi nu numai dintr-o (legitimă) speculaţie comercială. Pe un ton prietenos, capitolaşele sale scurte le dau multe speranţe acestora, pentru ca în final să spună că atât complotul ce a stat la baza asasinării lui Kennedy, cât şi adevăratul sfârşit al lui Hitler, secretele din Rennes-le-Château sau faptul că Iisus s-ar fi căsătorit cu Magdalena nu sunt decât nişte bazaconii.

De ce bazaconiile au succes? Deoarece făgăduiesc o cunoaştere refuzată altora şi din multe alte raţiuni pentru care Polidoro face trimitere la celebrul studiu al lui Popper despre teoria socială a conspiraţiei. Şi citează scrierile lui Richard Hofstadter conform cărora atracţia pentru comploturi trebuie interpretată aplicând gândirii sociale categoriile psihiatriei. Este vorba despre două fenomene ce ţin de paranoia. Doar că paranoicul psihiatric vede lumea întreagă complotând împotriva lui, în timp ce paranoicul social consideră că persecuţia din partea puterilor oculte este îndreptată împotriva propriului grup, a propriei naţiuni, a propriei religii. Paranoicul social, aş spune, e mai periculos decât cel psihiatric, pentru că îşi vede obsesiile împărtăşite de milioane de alte persoane şi are impresia că acţionează împotriva complotului într-un mod dezinteresat. Ceea ce explică multe lucruri ce au loc azi în lume, în afară de atâtea altele ce s-au întâmplat ieri.

Polidoro îl citează pe Pasolini, care susţine că orice complot ne poartă spre delir, pentru că ne eliberează de povara de a trebui să ne confruntăm cu adevărul. În fond ar putea să ne lase indiferenţi faptul că lumea e plină de conspiraţionişti: dacă cineva consideră că americanii nu au ajuns de fapt pe Lună, treaba lui. Dar iată că nişte studii recente ale lui Daniel Jolley şi Karen Douglas conchid că „deschiderea către informaţiile ce favorizează teoria conspiraţiei reduce intenţia angajării în politică faţă de cei deschişi către informaţii care demontează teoria conspiraţiei". Şi într-adevăr, dacă sunt convins că istoria lumii este condusă de societăţile secrete, să zicem Illuminati şi grupul Bilderberg, care sunt pe cale să instaureze o nouă ordine mondială, eu ce aş putea să fac? Mă dau bătut şi mă macin pe dinăuntru. Drept care orice teorie a conspiraţiei canalizează imaginaţia publică spre pericole imaginare, distrăgându-i atenţia de la primejdiile autentice. Aşa cum a observat cândva Chomsky, imaginându-şi un fel de conspiraţie a teoriilor conspiraţiei, cele care obţin cel mai mare beneficiu de pe urma fantasmagoriilor legate de un presupus complot sunt chiar instituţiile pe care teoria conspiraţiei ar vrea să le atace. Ceea ce ar însemna, dacă ne-ar trece prin cap că acela care a făcut să cadă Turnurile Gemene a fost Bush, ca să-şi justifice intervenţia în Irak, că ne mişcăm între mai multe halucinaţii şi începem să analizăm tehnicile şi raţiunile adevărate pentru care Bush a intervenit în Irak şi influenţa pe care neoconservatorii, aşa-zişii *neocons*, au avut-o asupra lui şi asupra politicii sale.

Toate acestea ne-ar îndreptăţi să bănuim că acela care a răspândit informaţiile despre complotul lui Bush în povestea Turnurilor Gemene ar fi fost chiar Bush. Dar să nu fim chiar aşa de conspiraţionişti.

2014

1. *Gola Profonda* este traducerea italiană pentru *Deep Throat*, pseudonimul informatorului anonim (ce mai târziu s-a dovedit a fi Mark Felt) care a publicat în *The Washington Post* investigaţiile în legătură cu scandalul Watergate din 1972 ce-l viza pe preşedintele Nixon (n.tr.)

Despre mass-media

Hipnoza radiofonică

Într-un „Pliculeţ” mai vechi povesteam despre senzaţiile pe care le trăia un puşti în serile din timpul războiului, când asculta la radio melodiile, Radio Londra, mesajele pentru partizani. Acele amintiri s-au întipărit în mintea mea şi acolo vor rămâne vii şi magice. Oare un puşti din vremurile noastre va păstra la fel de adânci amintirile telejurnalelor despre Războiul din Golf sau despre Kosovo?

Îmi puneam aceste întrebări săptămâna trecută, când, în cadrul concursului despre media *Prix Italia*, am ascultat din nou fragmente din emisiunile radiofonice ale ultimilor şaptezeci de ani. Şi răspunsul a venit de la o celebră distincţie făcută de Marshall McLuhan (care de altfel fusese anticipată de mulţi ce au scris despre radio, de la Brecht la Benjamin, de la Bachelard la Arnheim), şi anume diferenţa dintre mijloacele de comunicare calde şi cele reci. Un mijloc de comunicare în masă cald îţi acaparează un singur simţ şi nu îţi lasă spaţiu pentru a interacţiona, având o putere hipnotică. Un mijloc de comunicare în masă rece îţi acaparează mai multe simţuri, dar te asaltează în mod fragmentar, solicitându-ţi să colaborezi pentru a adăuga, a te conecta, a elabora ceea ce recepţionezi. Astfel, în viziunea lui McLuhan sunt calde o conferinţă, un film, pe care le urmăreşti aşezat pe scaun şi pasiv, şi sunt reci o dezbatere sau o emisiune de seară la televizor, este caldă o fotografie *high definition* şi e rece o bandă desenată ce înfăţişează realitatea în trăsături schematice.

Când s-a transmis la radio una dintre primele dramatizări din istoria radiofoniei, publicul a fost invitat s-o asculte pe întuneric. Iar eu îmi amintesc acele seri în care se transmitea o dată pe săptămână câte o comedie, iar tatăl meu se aşeza în fotoliu, în semiîntuneric şi cu urechile lipite de difuzor, ascultând în tăcere

timp de două ore. Eu mă ghemuiam pe genunchii lui şi, chiar dacă nu înţelegeam prea mare lucru din povestirea aceea, eram şi eu parte din ritual. Aceasta era forţa radioului.

Adorno a sesizat cu tristeţe printre primii faptul că, fiind transmisă masiv la radio, muzica îşi pierdea funcţia aproape liturgică şi devenea pur şi simplu o marfă. Dar Adorno se gândea cum se poate perverti gustul unui meloman, nu cum poate deveni un adolescent sub influenţa muzicii. Îmi amintesc cu câtă intensitate urmăream fiecare sunet când, graţie radioului, am descoperit muzica clasică şi, urmărind indicaţiile din programul *Radiocorriere*, eram pe recepţie în acele clipe foarte scurte când era programată vreo mazurcă de Chopin sau chiar şi numai o primă parte a unei simfonii.

E încă tot aşa radioul de azi, va fi tot aşa cel de mâine? Radioul este folosit tot mai mult ca zgomot de fond, comedia se urmăreşte la televizor, iar muzica se descarcă de pe internet. Radioul nu mai are putere hipnotică pentru cel care ascultă pe autostradă (din fericire, altfel cu toţii s-ar ciocni de vreun TIR); îl manevrăm prin zapping, ca prin telecomandă, încurajaţi de faptul că la fiecare zece kilometri se pierde semnalul şi trebuie căutat un alt post. Şi urmărim mai degrabă mica bârfă a cuiva care vorbeşte de tot felul de întâmplări mărunte ale Jessicăi din Piacenza sau ale lui Salvatore din Messina.

Din fericire, radiourile costă tot mai puţin şi sunt tot mai frumoase, par nişte armuri de samurai. Este adevărat că sunt folosite mai mult pentru CD-uri sau casete audio decât pentru a explora, ca pe vremuri, pe unde scurte, sunetele ce proveneau din nişte oraşe misterioase ce se numeau Tallinn, Riga, Hilversum. Dar istoria mass-media lasă prea puţin loc profeţiilor. Poate că nişte neaşteptate inovaţii tehnologice vor readuce radioul în centrul experienţelor noastre celor mai memorabile şi cine ştie dacă aceste fermecătoare obiecte ţinute pe mobilă n-or să ne rezerve noi forme de „căldură” pe care nu ne-o putem încă închipui.

2000

Vom cumpăra pachete de tăcere?

Recent, în rubrica sa din *Panorama*, Adriano Sofri prezicea că direcţia viitorului, cum de tăcere nici nu poate fi vorba, va fi marcată de contrazgomot, adică de zgomotele plăcute care să le acopere pe cele neplăcute. Ideea aceasta ne duce cu gândul la *Gog* de Papini, dar nu e vorba despre viitor, ci despre ceva ce are loc deja. Să ne gândim la muzicile de prin aeroporturi, blânde şi pătrunzătoare, ce au menirea să mai estompeze zgomotul avioanelor. Dar doi decibeli răi plus un decibel bun nu fac un decibel şi jumătate, ci trei decibeli. Deci soluţia la rău e mai proastă decât răul însuşi.

Tăcerea e un bun pe cale de dispariţie, chiar şi din decorurile anume gândite pentru ea. Nu ştiu ce se întâmplă în mănăstirile tibetane, dar m-am nimerit într-o biserică mare din Milano unde fuseseră invitaţi nişte interpreţi de *gospels* care însă încet-încet, cu efectul unei discoteci din Rimini, au antrenat credincioşii într-o vâltoare ce o fi fost ea mistică, dar, cât priveşte decibelii, era ca în cercurile Infernului dantesc. La un moment dat am plecat bombănind: *Non in commotione, non in commotione, Dominus* (căci Dumnezeu o fi el în orice loc, dar greu îl putem găsi în hărmălaie).

Generaţia noastră dansa pe muzica şoptită a lui Frank Sinatra şi Perry Como, dar cea de acum are nevoie de ecstasy ca să reziste la nivelul sonor al serilor de sâmbătă. Ascultă muzică în lift, o poartă cu ei peste tot în căşti, o ascultă în maşină, la un loc cu huruitul motorului, lucrează pe fond de muzică, în timp ce dinspre fereastra deschisă năvăleşte gălăgia străzii. În hotelurile americane nu există cameră care să nu răsune de vuietul maşinilor anxioase şi anxiogene. Şi vedem în jurul nostru persoane care, terorizate fiind de linişte, caută în telefonul celular nişte sunete prietenoase.

Poate că generaţiile viitoare vor fi mai bine adaptate la zgomot, dar, din câte ştiu eu legat de evoluţia speciei, aceste readaptări durează de regulă nişte milenii şi, pentru acel mic procent de

indivizi care se adaptează, alte milioane de oameni vor pieri pe acest drum. După frumoasa duminică de 16 februarie, când în marile oraşe lumea ieşea cu calul sau cu rolele, Giovanni Raboni observa în *Corriere* că cetăţenii care mergeau pe stradă se bucurau de o linişte magică regăsită în mod neaşteptat. Aşa este. Dar câţi au ieşit pe stradă ca să se bucure de acea linişte şi câţi au rămas îmbufnaţi în casă cu televizorul dat la maximum?

Liniştea începe să devină un bun extrem de costisitor, pentru că se află doar la îndemâna unor persoane cu dare de mână care îşi pot permite vile înconjurate de verdeaţă sau a iubitorilor de munte cu sacul de dormit după ei, ce însă se îmbată într-atât de tăcerile necontaminate ale piscurilor, că îşi pierd capul şi alunecă în râpă, astfel încât după aceea zona toată e poluată de zumzetul elicopterelor şi salvamontiştilor.

O să ajungem în faza în care cine nu va mai rezista la zgomot îşi va putea cumpăra pachete de tăcere, o oră într-o odaie bine capitonată, ca aceea a lui Proust, cu preţul unui bilet la Scala din Milano. Şi, întrucât şireteniile Raţiunii sunt nesfârşite, întrezăresc totuşi o speranţă şi observ că, în afara celor ce folosesc computerul pentru a descărca muzică foarte zgomotoasă, toţi ceilalţi pot încă să găsească tăcerea chiar în faţa monitorului luminescent, fie zi, fie noapte, anulând sonorul cu un simplu click.

Preţul acestei tăceri va fi renunţarea la legătura cu semenii. Care în fond e ceea ce făceau şi sfinţii părinţi în pustie.

2000

Există doi Big Brother

La sfârşitul lui septembrie s-a desfăşurat la Veneţia un simpozion internaţional despre *privacy*. Discuţiile au intrat de mai multe ori în umbra unui reality-show numit *Grande Fratello* („Big Brother”),

iar Stefano Rodotà, garantul protejării datelor personale, a anunţat de la început că această emisiune nu violează viaţa personală a nimănui.

Nu sunt însă dubii că această emisiune-concurs aţâţă gustul voaieristic al telespectatorului, căruia îi place să se uite la nişte indivizi puşi într-o situaţie foarte puţin naturală, ce trebuie să mimeze cordialitatea reciprocă în timp ce de fapt se sfâşie unii pe alţii. Dar oamenii sunt răi şi întotdeauna s-au bucurat să-i vadă pe creştini sfârtecaţi de lei şi pe gladiatori intrând în arenă, cu gândul că supravieţuirea lor depinde de moartea celuilalt, au plătit la bâlci să tragă cu ochiul la diformitatea slută a femeii cu barbă şi să vadă cum la circ piticii sunt luaţi la şuturi de Augustus sau să asiste la execuţia vreunui condamnat în piaţa mare. Dacă aşa stau lucrurile, atunci *Grande Fratello* e mai morală – şi nu numai pentru că nu moare nimeni, iar participanţii nu riscă decât cel mult un mic dezechilibru psihologic, oricum nu mai mare decât cel ce i-a făcut să aibă de înfruntat acest reality-show. Problema e că creştinii ar fi preferat să rămână să se roage în catacombe, că gladiatorul ar fi fost fericit dacă ar fi fost un patrician roman, piticul dacă ar fi avut fizicul lui Rambo, femeia cu barbă dacă ar fi fost Brigitte Bardot, iar condamnatul la moarte dacă ar fi primit graţierea. Însă concurenţii de la *Grande Fratello* participă voluntar la acest program şi ar fi fost chiar dispuşi să scoată bani din buzunar numai pentru a obţine ceea ce pentru ei reprezintă valoarea supremă, adică expunerea în public şi notorietatea.

Aspectul deloc educativ al acestui *Grande Fratello* constă în altceva şi se regăseşte chiar în titlul care i s-a dat acestui joc. Poate că mulţi telespectatori nu ştiu că Big Brother e o alegorie inventată de Orwell în cartea sa *O mie nouă sute optzeci şi patru*: „Fratele cel Mare” era un dictator (al cărui nume îl evocă pe cel al „Tătucului” Stalin) care avea posibilitatea, numai el singur împreună cu o restrânsă nomenclatură, să-şi supravegheze toţi supuşii, minut de minut, oriunde s-ar fi găsit. O situaţie cumplită, ce aminteşte de Panopticon, închisoarea ideală proiectată de Bentham, în care paznicii îi pot urmări oricând pe cei închişi, fără ca ei să ştie dacă

şi când sunt supravegheaţi.

Cu Big Brother al lui Orwell foarte puţini îi puteau spiona pe toţi. Cu Big Brother de la televizor însă, toţi îi pot spiona pe foarte puţini. Astfel încât ne vom obişnui cu gândul că Big Brother e ceva foarte democratic şi cât se poate de deconectant. Procedând însă astfel, vom uita că în spatele nostru, în timp ce urmărim emisiunea, există adevăratul Big Brother, acela de care se ocupă congresele dedicate dreptului la intimitate. El este constituit din diferite grupuri de putere ce ne controlează când intrăm pe un site pe internet, când plătim cu cardul de credit la un hotel, când cumpărăm ceva prin poştă, când la spital ne este diagnosticată vreo boală şi chiar când ne plimbăm printr-un supermarket monitorizat de camere video cu circuit închis. Se ştie că, dacă aceste practici nu vor fi controlate în mod riguros, în spatele fiecăruia dintre noi s-ar putea acumula o impresionantă sumă de date care ne-ar face cu desăvârşire transparenţi, privându-ne de orice aspect intim al vieţii noastre private.

Când ne uităm la *Big Brother* la televizor, suntem în fond ca acel soţ care, uşor stânjenit de flirtul său inocent dintr-un bar, nu ştie că soţia lui între timp îi pune nişte coarne mult mai consistente. Aşa încât un titlu ca *Grande Fratello* ne face astfel să nu ştim sau să uităm că exact în acele clipe cineva râde de noi în spatele nostru.

2000

Roberta

Roberta şi clasele de sus. Pentru a-ţi face o idee despre *Grande Fratello* sunt de ajuns, ca în cazul meu, două sau trei emisiuni de joi seara, când vine momentul adevărului. În rest am încercat să accesez emisiunea pe net şi am văzut, la o rezoluţie proastă, un

domn tatuat, în chiloţi, care prăjea un ou în tigaie. Am rezistat cât am rezistat, după care mi-am găsit alte lucruri mai bune de făcut. Totuşi, din când în când se pot surprinde nişte frânturi de psihologie italiană medie care ar putea să-i intereseze pe sociologi. Să luăm cazul stigmatizatei Roberta, care, zvăpăiată şi extravertită cum era, a fost exclusă din „Italia unită", făcând ca în apartament să se aştearnă o atmosferă de îngropăciune.

În încercările sale disperate de a deveni odioasă, Roberta a îndrăznit să afirme că din punctul de vedere al poziţiei sale sociale ea este superioară amicilor ei, în general măcelari, pentru că merge adesea la cină cu negustorii de antichităţi. Ca reacţie, nu numai tovarăşii ei de suferinţă, ci şi telespectatorii activi au judecat-o în mod definitiv ca aparţinând claselor de sus şi de aceea au pedepsit-o. Nimeni nu şi-a pus problema că reprezentanţii claselor de sus nu sunt cei care ies la cină cu colecţionarii de artă veche (asta în cazul în care nu e chiar preşedintele de la Christie's), ci cei care îi convoacă pe aceştia la ei acasă, ca să le ducă la expertiză un Raffaello de 1 m × 80 cm sau o icoană rusească din secolul al XI-lea.

Acestor clase de sus îi aparţin cei care i-au închis pe Roberta şi pe amicii ei, răsucind bine de două ori cheia în broască, într-un apartament pe care parcă l-a amenajat inspectorul Derrick.

De ce ne pică bine ca artiştii să se drogheze. Acum câteva săptămâni cineva a scris la rubrica pe care Montanelli o ţine în *Corriere della Sera*, întrebându-se de ce ne scandalizăm într-atât dacă un ciclist sau un fotbalist ia vreo substanţă excitantă, în schimb ni s-a părut mereu fascinant faptul că unii mari artişti au fumat opiu ori şi-au căutat inspiraţia în LSD sau cocaină. La prima vedere întrebarea are noimă: dacă ni se pare nemeritată victoria după etapă câştigată pe bază de aditivi chimici, de ce ar trebui să admirăm o poezie care nu ia naştere din geniul poetului, ci dintr-o substanţă eventual injectată direct în venă?

Totuşi, această diferenţă între severitatea sportivă şi toleranţa artistică ascunde, chiar şi pentru cei care nu-şi dau seama, un adevăr profund, iar acest comportament instinctiv al opiniei

publice este mai grăitor decât orice teorie estetică. Ceea ce declanşează admiraţia noastră în evenimentele sportive nu e faptul că o minge a intrat în poartă şi nici că o bicicletă a depăşit linia de sosire înaintea alteia, căci acestea sunt fenomene pe care fizica le explică foarte bine. Ceea ce ne interesează este să admirăm o fiinţă umană care ştie să facă aceste lucruri mai bine decât noi. Dacă mingea ar fi trimisă în poartă de un tun, fotbalul şi-ar pierde tot interesul.

În schimb, în artă admirăm înainte de toate opera şi doar în subsidiar calităţile fizice şi psihice ale celui care a creat-o. La fel de adevărat este şi că ni se pot părea frumoase şi lucrările unui autor de o moralitate dubioasă, că Ahile şi Ulise ne umplu de emoţie, chiar dacă nu ştim nici măcar dacă Homer a existat cu adevărat, că *Divina Comedie* ar fi şi mai miraculoasă dacă ni s-ar spune că a fost din întâmplare scrisă la maşină de o maimuţă, că putem considera opere de artă şi unele obiecte produse de natură sau în mod arbitrar, că ne emoţionează ruinele, care, în această calitate a lor, nu au fost programate de o fiinţă umană excepţională. În faţa magiei operei, suntem dispuşi să trecem peste modul în care artistul a ajuns s-o creeze. Şi îi iertăm lui Baudelaire toate paradisurile lui artificiale dacă ne dă *Florile răului*.

2000

Misiunea romanului poliţist

Bernard Benstock a fost un foarte bun cercetător american al lui Joyce şi după dispariţia lui atât de timpurie soţia a donat toată colecţia sa de scrieri legate de Joyce Şcolii superioare de interpreţi şi traducători din Forlì. Anul acesta a fost donată o altă colecţie a sa de aproape şaptezeci de volume, formată din romane poliţiste. La comemorarea prietenului de săptămâna trecută, ne întrebam

de ce oare atâţia gânditori, critici, cercetători cultivă în general pasiunea pentru romanele poliţiste. Evident, s-ar putea răspunde că cine trebuie să parcurgă texte foarte grele vrea seara să se relaxeze cu lecturi mai deconectante. Dar de ce de regulă cu o asemenea devoţiune? Motivele, după mine, sunt trei.

Primul este de ordin pur filosofic. Esenţa romanului poliţist este eminamente metafizică şi nu întâmplător în engleză acest gen este denumit *whodunit*, adică „Cine a făcut asta?", „Care a fost cauza tuturor acestor lucruri?". Era întrebarea pe care şi-o puneau deja presocraticii şi pe care nu am încetat să ne-o punem şi noi. Până şi cele cinci căi în demonstraţia existenţei lui Dumnezeu, pe care le-am studiat la Sfântul Toma din Aquino, erau o capodoperă a anchetei de tip poliţist: de la urmele pe care le găsim în lumea experienţei noastre, cu nasul lipit de pământ ca un câine amuşinând trufele, se ajunge la începutul prim al acelor înlănţuiri de cauze şi efecte sau la motorul primordial al tuturor mişcărilor…

Numai că noi ştim deja (de la Kant încoace) că, dacă purcederea de la efect către cauză este îngăduită în lumea sensibilă, acelaşi procedeu devine îndoielnic când se porneşte de la lume către ceva ce e în afara lumii. Şi aici intervine marea consolare metafizică pe care ne-o oferă romanul poliţist, unde nici măcar cauza ultimă, motorul ascuns al tuturor mişcărilor, nu se găseşte în afara lumii romanului, ci înăuntrul ei, făcând parte din ea. Astfel romanul poliţist oferă în fiecare seară acea consolare pe care metafizica, multora, le-o refuză.

Cea de-a doua raţiune e de ordin ştiinţific. Mai mulţi au demonstrat că procesele investigaţiilor întreprinse de Sherlock Holmes şi de descendenţii săi sunt foarte asemănătoare cu cele ale cercetării atât din domeniul ştiinţelor naturale, cât şi al celor umaniste, în care se caută cheia secretă a unui text sau cel mai vechi codice-etalon ce stă la baza unei întregi generaţii de manuscrise. Holmes, care se ştie că era ignorant în foarte multe privinţe, numea o atare activitate, doar aparent divinatorie, *deducţie*, dar nu avea dreptate, în timp ce Peirce o numea *abducţie*; cu unele mici diferenţe, aceasta era şi logica în ipoteza lui Popper.

Şi în sfârşit o raţiune literară. Orice text se cere a fi citit în mod ideal de două ori, prima oară ca să ştim ce spune, a doua oară pentru a aprecia modul în care o spune (de unde şi plenitudinea plăcerii estetice). Romanul poliţist este un model redus, dar pretenţios de text care, odată ce ai descoperit asasinul, te invită în mod implicit sau explicit să priveşti înapoi, fie ca să pricepi cum a procedat autorul ca să elaborezi pe parcurs ipoteze greşite, fie pentru a te convinge că în fond nu-ţi ascunsese nimic, numai că tu nu ai ştiut să priveşti atent, ca detectivul.

O experienţă de lectură care te amuză şi în acelaşi timp îţi şi oferă o consolare metafizică, o invitaţie la investigaţie şi un model de atitudine interogativă în legătură cu opere ce ascund mistere mult mai nepătrunse nu poate fi decât un bun ajutor în Misiunea Cărturarului.

2001

Aliaţii lui Bin Laden

Dezbaterea legată nu zic de cenzură, ci de prudenţă în mass-media tulbură întreaga lume occidentală. În ce măsură, în difuzarea unei ştiri, se poate favoriza acţiunea de propagandă sau se poate contribui chiar la divulgarea mesajelor codificate emise de terorişti?

Pentagonul recomandă prudenţă din partea ziarelor şi televiziunilor, ceea ce este absolut firesc, pentru că nicio armată pe timp de război nu agreează să-i fie divulgate planurile sau apelurile din partea inamicului. Mass-media însă, deja obişnuită cu o libertate absolută, nu reuşeşte să se adapteze la o economie a războiului, conform căreia, pe vremuri, cine divulga informaţii ce încălcau siguranţa naţională era împuşcat. E greu să se depăşească acest impas, pentru că într-o societate a comunicaţiilor, căreia i se

adaugă acum şi internetul, caracterul rezervat al informaţiilor nu mai există.

În orice caz, problema e şi mai complexă. Orice act terorist – şi asta e o poveste veche – este săvârşit pentru a lansa un mesaj, un mesaj care să inducă teroare sau cel puţin nelinişte şi destabilizare. Aşa s-a întâmplat şi cu teroriştii pe care deja îi considerăm „artizanali", cei de pe timpuri, care nu făceau decât să omoare pe câte cineva sau să pună o bombă la colţul străzii. Mesajul terorist destabilizează şi dacă impactul este minor, iar victima este practic necunoscută. Însă destabilizează la scară largă dacă victima este un nume cunoscut sau e simbolul a ceva.

Să ne gândim la saltul de calitate obţinut de Brigăzile Roşii când, după uciderea unor jurnalişti sau consultanţi ai puterii politice, care în linii mari erau necunoscuţi publicului larg, au trecut la răpirea, sechestrarea, torturarea şi apoi uciderea lui Aldo Moro.

Dar care era scopul urmărit de Bin Laden prin atacarea celor două turnuri? Să creeze „cel mai mare spectacol al lumii", neimaginat vreodată nici în filmele despre catastrofe, să dea impresia vizuală a atacării simbolului însuşi al puterii occidentale şi să arate că pot fi pângărite chiar şi cele mai importante sanctuare ale acestei puteri. Bin Laden nu ţintea să facă un anumit număr de victime (care pentru scopurile sale au reprezentat o valoare adăugată): era dispus să accepte chiar şi jumătate din numărul victimelor, numai să fie atacate turnurile (şi cu atât mai bine că s-au şi prăbuşit). El nu purta un război, în care de regulă contează numărul duşmanilor eliminaţi, ci lansa un mesaj al terorii, iar ceea ce conta era imaginea.

Dar, dacă ţelul lui Bin Laden era să şocheze opinia publică mondială cu acele imagini, ce s-a întâmplat? Mass-media a fost obligată să dea ştirea, asta e evident. Tot astfel, a fost nevoită să furnizeze ştiri despre ce a urmat, despre ajutoare, despre cum s-a săpat printre dărâmături, despre un *skyline* de-acum mutilat al Manhattanului.

Era cu adevărat obligată să repete acea informaţie în fiecare zi,

timp de cel puţin o lună, cu fotografii, filmuleţe, nesfârşite şi repetate povestiri ale martorilor oculari, menţinând vie în ochii tuturor imaginea acelei cumplite răni? E foarte greu de spus. Ziarele, prin acele imagini, şi-au crescut vânzările, televiziunile, prin reluarea acelor scurte filme, şi-au mărit ratingul, iar publicul însuşi cerea să fie redifuzate acele scene teribile – unii ca să-şi cultive propria indignare, alţii dintr-un sadism inconştient. Poate că era cu neputinţă să se procedeze altfel; emoţia zilelor ce au urmat după 11 septembrie a împiedicat televiziunile şi presa din lumea întreagă să-şi poată lua un angajament comun cu privire la un caracter mai rezervat al ştirilor şi nimeni nu putea tăcea pe cont propriu fără să piardă puncte de rating în raport cu concurenţa.

Fapt e că astfel mass-media i-a dăruit lui Bin Laden publicitate gratuită în valoare de miliarde de dolari, în sensul că a arătat în fiecare zi imaginile pe care acesta le-a creat tocmai pentru ca toată planeta să le vadă, pentru occidentali să devină motiv de panică, iar pentru adepţii fundamentaliştilor motiv de mândrie.

De altfel acest proces se desfăşoară încă, iar Bin Laden continuă să obţină avantaje cu cheltuială puţină, dacă socotim că atentatele cu antrax, care în mod real produc un număr de victime neglijabil faţă de cel de la Turnurile Gemene, aduc cu sine mult mai multă teroare, pentru că pe toţi îi fac să se simtă ameninţaţi, chiar şi pe cei care nu merg cu avionul şi nu trăiesc în apropierea locurilor considerate simboluri ale puterii.

S-ar putea spune aşadar că mass-media, chiar dacă nega cu tărie acest lucru, a fost cel mai bun aliat al lui Bin Laden, care în acest chip a câştigat prima mână.

Dar, ca să ne consolăm în faţa debusolării provocate de această situaţie aparent fără soluţie, să ne amintim că, atunci când Brigăzile Roşii au intensificat atacul, prin capturarea şi uciderea lui Aldo Moro, mesajul a fost atât de tulburător, încât s-a întors chiar împotriva autorilor lui şi, în loc de dezagregarea forţelor politice, a contribuit la alierea acestora, la respingerea de către mase, iar pentru terorişti din acel moment a început declinul.

Viitorul ne va spune dacă spectacolul regizat de Bin Laden, tocmai pentru că a depăşit orice limită a suportabilităţii, nu va amorsa cumva un proces ce îi va declanşa distrugerea. Şi în acest caz mass-media este cea care va fi învins.

2001

A vizita acelaşi loc

O spunem întruna: trăim din plin realităţi virtuale. Lumea o cunoaştem prin intermediul televiziunii, care adesea nu o înfăţişează aşa cum e ea de fapt, ci o reconstruieşte (de pildă, reconstruind cu fragmente de repertoriu Războiul din Golf) sau chiar o construieşte *ex novo* (ca în emisiunile de tip *Big Brother*). Vedem tot mai des nişte simulacre ale realităţii.

Cu toate acestea, niciodată ca până acum nu au fost oamenii atât de dispuşi să călătorească. Tot mai multe persoane, ai căror părinţi s-au deplasat cel mult până în orăşelul învecinat, îmi declară că au vizitat locuri la care eu, călător frenetic şi aş îndrăzni să spun profesionist, nu pot decât să visez. Nicio plajă exotică, niciun oraş uitat de lume nu mai sunt de-acum necunoscute pentru cei mai mulţi care îşi petrec Crăciunul la Calcutta şi luna august în Polinezia. Oare nu ar fi cazul să privim această pasiune a călătoriilor ca pe o modalitate de a scăpa de realitatea virtuală ca să vedem „chiar acel lucru, *the Real Thing*”?

E adevărat, oricât de detaşat ar fi, turismul reprezintă o modalitate prin care mulţi reintră în posesia lumii. Numai că pe vremuri experienţa călătoriei era hotărâtoare, deoarece oamenii se întorceau schimbaţi faţă de cum plecaseră la drum, iar acum vezi numai persoane care s-au întors dintr-un voiaj fără a fi nici pe departe atinse de taina acelui Altundeva. Se întorc gândindu-se doar la următoarea vacanţă şi nu îţi vorbesc despre iluminarea

care le-a făcut să devină diferite.

Poate că acest lucru se petrece întrucât locurile pelerinajului real fac tot posibilul ca să se asemene cu locurile pelerinajelor virtuale. Un specialist îmi povestea odată că într-un manej se poate pierde chiar şi o zi întreagă pentru a curăţa şi a aranja un elefant (care prin natura lui e dezordonat şi murdar) şi asta numai ca seara să semene leit cu elefanţii pe care spectatorii îi văzuseră la cinema sau în fotografii. Astfel, şi locurile turistice aspiră doar să semene cu imaginea lustruită pe care a creat-o mass-media. Fireşte că turistul trebuie condus prin locurile ce au fost adaptate celor virtuale şi nu trebuie să le vadă pe celelalte – cu alte cuvinte, să viziteze templele şi pieţele, nu şi leprozeriile, ruinele bine restaurate, nu şi cele tâlhărite de jefuitorii de morminte. Uneori se construieşte *ex novo* un loc de interes turistic identic cu cel prezentat în mass-media; astfel cu toţii am aflat de vizitele ce se pot face duminica la o Moară Albă care e aidoma celei din reclama la Mulino Bianco, ca să nu mai vorbim de Disneyland sau de Veneţia reconstituită la Las Vegas.

Dar tendinţa e ca toate locurile să se asemene şi aici încă o dată avem de-a face cu globalizarea. Mă gândesc la câteva locuri magice din Paris, cum ar fi Saint-Germain, de unde dispar încet încet vechile cârciumioare, librăriile răcoroase, prăvăliile vechilor meşteşugari, fiind înlocuite cu magazinele creatorilor de modă internaţionali. Sunt aceiaşi pe care îi întâlneşti pe Fifth Avenue la New York, la Londra, la Milano. Arterele principale ale marilor oraşe deja se aseamănă mult între ele, având aceleaşi magazine.

O să se spună că, deşi tind să devină identice, marile oraşe îşi păstrează fizionomia proprie pentru că unul are Turnul Eiffel, altul are Turnul Londrei, altul are Domul din Milano şi altul are Catedrala San Pietro. Este adevărat, dar se încetăţeneşte obiceiul de a îmbrăca vesel turnurile, bisericile şi castelele în lumini multicolore ce fac să se estompeze, sub acel triumf electric, structurile arhitectonice, astfel încât şi marile monumente riscă să semene toate între ele (cel puţin în ochii turistului), deoarece toate au devenit doar un simplu suport pentru iluminatul în stil

internaţional.

Când totul va deveni complet identic, nu se va mai face turism pentru a descoperi lumea adevărată, ci pentru a găsi mereu, oriunde am merge, ceea ce cunoşteam deja şi ceea ce am fi putut foarte bine să vedem stând acasă, în faţa televizorului.

2001

Mandrache, erou italian?

Art Spiegelman a venit la Milano să-şi prezinte foarte frumoasa colecţie de coperţi pentru *New Yorker*. Spiegelman a devenit celebru cu formidabilul său *Maus*, prin care a demonstrat că benzile desenate pot vorbi despre Holocaust cu forţa unei adevărate saga; el continuă să fie prezent, comentând evenimentele vremurilor noastre prin istorioare capabile să topească împreună actualitatea şi polemica foarte angajată cu drăgălaşe reinterpretări din istoria, chiar şi îndepărtată, a benzilor desenate. Pe scurt, eu îl consider un geniu.

Invitându-l la un aperitiv la mine acasă, i-am arătat colecţia mea de benzi desenate de pe timpuri, unele originale, e drept, cam uzate, altele într-o reproducere anastatică bună, şi a rămas uimit să vadă coperţile vechilor reviste scoase de Nerbini cu Phantom, Mandrake Magicianul, Tim Tyler şi Flash Gordon. Uimit nu atât de Flash Gordon, care dincolo de ocean este încă un mit, ci de ceilalţi trei. Dacă răsfoiţi o istorie bună a benzilor desenate făcută în America, o să-i găsiţi menţionaţi pe Omul cu mască (The Phantom) şi amicii lui, iar din datele de pe internet rezultă că majoritatea reluărilor şi reinterpretărilor sunt legate de Superman şi de gaşca de supereroi, printre care Omul Păianjen, că sunt reactualizaţi în cheie postmodernă personaje ca Batman şi că se redescoperă, aşa cum a reuşit Spiegelman într-o delicioasă cărţulie, originile celui

mai vechi dintre supereroi, Plastic Man. Încercaţi să căutaţi pe internet despre Cino e Franco (personaje care în original aparţin serialului *Tim Tyler's Luck*) şi veţi găsi multe referiri la filmul şi la serialul foarte prost făcute pornind de la aceste desene (aşa cum şi după aventurile lui Flash Gordon s-a făcut un serial absolut jenant, obiect de cult *trash*), în schimb se vorbeşte prea puţin despre benzile desenate originare.

Spiegelman îmi spunea că se pare că Omul cu mască (Phantom), Mandrake şi amicii sunt mai populari în Italia decât la ei. Şi se întreba cum de se poate aşa ceva. I-am dat o explicaţie, care de altfel este aceea a unui martor istoric, ce i-a văzut luând fiinţă şi ajungând şi aici în puţin probabilele şi agramatele traduceri în italiană aproape imediat după apariţia lor în America (de altfel, coperţile unor reviste editate de Nerbini purtau titlul *Mandrache*, uşor italienizat). Spre deosebire de eroii benzilor desenate ai regimului fascist (să ne gândim la Dick Fulgerul, la Romano Legionarul, la adolescenţii din *Corriere dei Piccoli* care duceau cu ei civilizaţia în Abisinia sau întreprindeau împreună cu falangiştii fapte nemaipomenite împotriva cruzilor miliţieni roşii), Gordon le dezvăluia copiilor italieni că se putea lupta pentru libertatea planetei Mongo împotriva unui despot nemilos şi însetat de sânge ca Ming, că Omul cu mască lupta nu împotriva oamenilor de culoare, ci alături de ei, pentru a-i stăvili pe aventurierii albi, că exista un imens continent african străbătut de Patrula care îi aresta pe traficanţii de fildeş, că mai existau şi eroi ce nu purtau cămăşi negre, ci frac, iar pe cap aveau ceva ce Starace numea „burlane de sobă" şi câte şi mai câte. Ca toate acestea să ne poarte către revelaţia libertăţii presei prin aventurile lui Mickey Mouse jurnalist – şi asta înainte ca Humphrey Bogart să apară pe ecranele noastre din perioada interbelică spunând la telefon: „Asta e presa, iubito" (în original, *This is the power of the press, baby, and there is nothing you can do about it*). Cu gândul la acele vremuri, mi se umezesc ochii. Pe când un Mickey Mouse al telejurnalelor?

Iată că în anii aceia de întuneric benzile desenate americane ne-au învăţat ceva şi ne-au marcat viaţa, chiar şi pe cea adultă. Şi,

dacă tot vorbim de aceste lucruri, îngăduiţi-mi un anunţ anticipat şi un sfat adresat ziarelor, săptămânalelor şi programelor TV. În fiecare an sărbătorim câte o aniversare a unui autor, a unei cărţi, a unui eveniment minunat. Ei bine, să ne pregătim (avem şase luni la dispoziţie) să sărbătorim cea de-a şaptezecea aniversare a fabulosului an 1934.

În ianuarie apăreau în America primele aventuri ale lui Flash Gordon şi, ca supliment, Jim al Junglei, desenaţi de Alex Raymond. Două săptămâni mai târziu, de acelaşi autor, Agentul Secret X-9 (cu textul lui Dashiell Hammett!). În octombrie se publica în Italia *L'Avventuroso*, cu cea dintâi aventură a lui Gordon, numai că eroul nu este prezentat ca un jucător de polo, că era prea burghez, ci ca un căpitan de poliţie. Trecem peste faptul că în martie apăreau cei care la noi urmau să se numească Bob Star şi Radiopattuglia şi iată că în iunie intrau în scenă Mandrake al lui Lee Falk şi Phil Davis, iar în august Li'l Abner al lui Al Capp, care la noi urmau să ajungă abia după război. În septembrie Walt Disney desena primele apariţii ale lui Donald Duck, care, vă imaginaţi, împlineşte 70 de ani! În octombrie iată şi *Terry şi piraţii* de Milton Caniff, care la noi urma să debuteze timid în anii următori, în episoade ce apăreau ca supliment la albumele Juventus, purtând titlul *Pe mările Chinei*. În acelaşi an în Franţa lua fiinţă *Le Journal de Mickey*, cu poveştile şoricelului în franceză.

Spuneţi şi voi dacă nu a fost un an interesant pentru nostalgiile noastre.

2002

Ulti mele ştiri

Când eram copil, tata îmi spunea mereu că, pentru a şti cum se pronunţă un nume străin, trebuia să fiu atent la speakerul

Radiojurnalului (cel mai cunoscut mi se pare că se numea Kramer). Doar de la el se putea învăţa, de pildă, că Churchill se pronunţa „ciercill”, şi nu „şiurşìl”, după modelul francezei, singura limbă mai cunoscută la acea epocă. Iar pentru a afla cum se scrie numele unui personaj sau al unui oraş, trebuia să te uiţi în ziar, mai ales în pagina a treia.

Acum niciun părinte nu mai poate da fiilor săi această lecţie atât de utilă, pentru că pe buzele prezentatorilor emisiunilor muzicale şi ale jurnalelor TV numele străine sunt cumplit de stâlcite. În niciun anunţ privind un concert numele lui Boulez nu este pronunţat „pièrr bulès”, ci „pierre bulé”. Ca să nu mai pomenim de ziare, în care apare des ortografierea „Beaudealaire” şi „Simone de Beauvoire”.

O atare decădere a obiceiurilor lingvistice se accentuează şi prin faptul că se folosesc expresii străine şi atunci când nu este necesar; rămâne de pomină *pole position*, care s-ar putea traduce foarte bine prin „primă poziţie” sau „poziţie avantajată” şi care uneori a produs acel *pool position*, expresie ce, dacă ar exista în engleză, ar însemna ceva de genul „poziţie în piscină”.

Necazul începe însă când folosirea unei expresii străine e indispensabilă şi atunci se trece la italienizări foarte bizare. Noi avem termeni străini deja italienizaţi şi spunem *Sorbona* în loc de *Sorbonne*, însă ne-ar fi peste mână să vorbim despre *Collegio Francese* şi atunci spunem, cum e şi firesc, *Collège de France*. Mai greu este cu universităţile americane. În ziarele noastre se vorbeşte în mod frecvent despre *Universitatea din Harvard* şi *Universitatea din Yale*, când de fapt Harvard şi Yale sunt nume proprii de persoană, similar cu *Università Bocconi*. E ca şi când străinii ar vorbi despre *Universitatea din Bocconi* (şi unde ar fi acest orăşel cu gură mare?), despre *Universitatea din Iulm* (cu siguranţă în Baden-Württemburg), despre *Universitatea din Cattolica* (evident într-o acerbă concurenţă cu Universitatea din Gabicce Mare[1]).

Mai deunăzi, într-o corespondenţă din America dintr-un important cotidian se vorbea despre *Universitatea SUNY*. Dar *SUNY*

înseamnă *State University of New York*, aşa cum *CUNY* înseamnă *City University of New York*, şi deci ori se scrie *SUNY* şi atât (dar italienii ar putea să nu priceapă), ori se scrie *State University of New York*, care reprezintă numele său întreg, sau *Universitatea Statului New York*. Dar *New York University* (*NYU*) nu trebuie numită *Universitatea din New York*, pentru că este o universitate privată care a ales să adopte numele oraşului. Nu am verificat încă dacă nu cumva cineva în loc de *Columbia University* foloseşte *Universitatea din Columbia*, dar nu m-ar mira.

Ne e frică să folosim siglele? Dar noi scriem *KGB*, pronunţând liniştit „cheghebe" sau „cappagibi", şi, cum nu putem să scriem *Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti* pentru că ni s-ar îmbârliga limba să pronunţăm aşa ceva, nu îndrăznim nici să scriem *Comitetul Securităţii Statului*, căci nimeni nu ştie ce ar însemna aşa ceva. Şi atunci de ce nu *Yale University*, ceea ce poate înţelege şi ultimul analfabet?

De curând mă plângeam a nu ştiu câta oară directorului unui mare ziar de faptul că nu mai există în redacţie figura minunată a capului limpede, care ştia pe dinafară ultima ediţie a dicţionarului enciclopedic Melzi şi nu lăsa să se strecoare nicio greşeală. Răspunsul evident şi trist a fost că deja articolul ajunge din computerul jurnalistului direct la tipar; în plus, un cotidian cu suplimentele sale poate depăşi o sută de pagini şi nicio persoană pe lume nu ar putea să revizuiască rând de rând până la miezul nopţii o asemenea cantitate de material scris.

Aşadar, suntem condamnaţi să citim ziare ce conţin numeroase „greşeli de topar", ca în faimoasa pagină a primului număr din *L'eco del mondo*, curajosul cotidian ce apărea în *Topolino giornalista* (*Mickey Mouse jurnalist*), care, în traducerea italiană, era plin de perle ca *ulti mele ştiri* sau *un ban dit a restat.*

Fireşte că e greu să scrii corect numele străine. Un ilustru coleg german, care mă şi cunoaşte foarte bine, mi-a scris să mă invite la un eveniment, adresând mesajul către „Umberto Ecco". Eu intru în fibrilaţie ori de câte ori trebuie să-l citez pe Lucien Goldmann sau pe Erving Goffman, pentru că nu ştiu care dintre ei se scrie cu doi

de *n* sau cu un singur *n* (şi sunt prieteni cărora le scriu des). Dar, când mi se întâmplă, merg să verific pe internet sau în dicţionarul *Garzantina.*

Rămâne un mister de ce tocmai jurnaliştii şi uneori redactorii din edituri sunt cei care evită acest ritual necesar.

2003

Minculpop şi buric

Nu ştiu dacă, atunci când va apărea acest „Pliculeţ”, va mai fi în desfăşurare polemica stârnită în jurul şcolii pentru dansatoare „bebeluşe” de la Napoli, dar acest caz merită câteva consideraţii care vor rămâne actuale şi în viitor. În general, a fi *velina,* adică animatoare „bebeluşă” în programele TV de divertisment, nu reprezintă o meserie nepotrivită, unele „bebeluşe” au devenit ulterior prezentatoare sau dive de calibru mediu. Într-o societate a spectacolului e normal ca o fată frumoasă să fie atrasă spre o asemenea carieră.

Cu toate acestea, organizarea unei şcoli publice pentru „bebeluşe” e cam ca organizarea unei şcoli publice pentru poeţi. Dacă iniţiezi un curs de o sută de persoane pentru poeţi şi dacă providenţa chiar pune şi ea umărul, nu e imposibil ca unul dintre participanţi să devină în cele din urmă un poet în toată puterea cuvântului. Dar e cert că ceilalţi nouăzeci şi nouă vor duce o viaţă de frustraţi, blestemându-şi slujba de la bancă şi sufocându-i pe editori cu manuscrisele lor respinse în mod repetat. E nepotrivită comparaţia? Să presupunem că fiecare canal de televiziune produce în fiecare seară două emisiuni şi în fiecare apar câte două animatoare, dintr-un total de zece canale pe seară (ignorându-le pe cele care se ocupă cu vânzarea de covoare, ce, chiar şi cu „bebeluşe”, e greu să ajungă pe culmile succesului), am putea

calcula că sunt angajate patruzeci de „bebeluşe” pe seară. Nu e bine să calculăm două sute optzeci de „bebeluşe” pe săptămână, pentru că măcar una dintre emisiuni e zilnică (şi sunt mereu aceleaşi), deci înmulţim douăzeci cu şapte, plus douăzeci fixe, şi obţinem o sută şaizeci de dansatoare ce se presupune că rămân angajate pentru cel puţin un an calendaristic. Absolventele acelei şcoli vor avea ele oare mai multe şanse decât poeţii, nu vorbesc de cei care devin foarte buni, ci de cei ce publică măcar în reviste literare de o anumită ţinută şi îşi publică plachetele de versuri la edituri specializate?

Mai întâi succesul unui poet care răzbeşte durează toată viaţa, în timp ce o dansatoare ce răzbeşte are puţini ani de activitate în faţa sa. Şi în sfârşit, dat fiind că nu toate absolventele acelei şcoli vor deveni „bebeluşele” din *Striscia la notizia*[2], există marele risc ca acestea să devină cel mult salahorii manifestărilor organizate la nivel regional şi să nu-şi atingă visurile de glorie.

A apărut un pamflet francez intitulat *Elemente pentru o teorie a conceptului de Jeune-Fille* (*Elementi per una teoria della Jeune-Fille*, Bollati Boringhieri, 2003), care le consideră nu numai pe dansatoarele din emisiunile TV, ci în general pe fătucile ce se supun tuturor lucrurilor impuse de modă (buricul la vedere etc.) nişte victime ale unei societăţi care le împinge să-şi vândă, în loc de forţa de muncă, forţa de seducţie, noul opiu al poporului. În *Panorama*, Giampiero Mughini făcea o recenzie la această carte, manifestându-şi scepticismul voios, căci în fond, zicea el, aceste imagini ne poartă oricum către visul frumuseţii feminine „fără de care nu există viaţă” – şi conchidea: „Mulţumesc că existaţi, iubitele noastre Narcise”. Cum nu sunt insensibil la farmecul frumuseţii feminine, pot înţelege consolarea pe care Mughini o poate simţi în faţa acestui spectacol. Dar mari satisfacţii poţi avea şi în faţa spectacolului unei coride, însă la taur cine se gândeşte? Problema nu se referă la Mughini, ci la fete.

Unele emisiuni nu ar putea supravieţui fără aceste frumuseţi semidezbrăcate ce-şi mişcă frumuşel posteriorul, dar altele, cum ar fi anumite emisiuni de tip „cine ştie câştigă” pe care le urmăresc cu

plăcere (prezentate de Amadeus şi Scotti), ar putea funcţiona foarte bine şi dacă la sfârşit nu ar apărea o tânără surâzătoare alături de nefericita care a pierdut concursul, de regulă mai puţin înzestrată cu farmec şi graţie. În ambele cazuri, chiar şi cel mai înverşunat antifeminist trebuie să admită că este vorba despre întrebuinţarea unor femei-obiecte. Nu încape îndoială că, dacă ar fi vorba despre femei-subiecte, atunci ele ar pune întrebările şi Amadeus ar fi cel care ar apărea la sfârşit în slip. În schimb Amadeus este garantul actului cugetării („Nu, doamnă, ipecacuana nu e o reptilă din America Centrală!”), în timp ce fătuca e plasată acolo pentru ca Mughini, aşa cum recunoaşte în mod cinstit, să-i fie recunoscător că există.

Dacă acesta nu e un rol de femeie-obiect, atunci unica femeie-obiect este prostituata (numai dacă e implicată într-un tip de comerţ) şi în rest putem să ne culcăm pe o ureche. Dar, dacă totuşi are acest rol, a înfiinţa o şcoală parţial publică pentru a le încuraja pe fete să devină femei-obiecte nu mi se pare o bună idee.

O ultimă consideraţie: nimeni nu şi-a bătut capul să se întrebe de ce Ricci, în *Striscia la notizia*, şi-a botezat fetele „veline” (care măcar ştiu să danseze şi să spună nişte replici). *Velina* era comunicatul scris pe hârtie velină pe care MINCULPOP, organul de propagandă al regimului fascist, îl trimitea către ziare pentru a impune despre ce trebuiau să vorbească şi despre ce trebuiau să tacă. Şi, cum *Striscia* s-a născut ca parodie a telejurnalului (după care a devenit mai credibil decât ceea ce parodia, dar asta e o altă discuţie), evident că Ricci s-a gândit să le numească „veline” pe muzele celor doi prezentatori. De acolo acest termen s-a răspândit şi deja este folosit ca şi cum ar însemna, să zicem, „velele cele mici”. În orice caz nu ne mai amintim din ce ruşinos episod al cenzurii a apărut cuvântul.

„Velinele” MINCULPOP aveau ca scop să nu-i încurajeze pe italieni să gândească prea mult. Nu zic că „velinele” cu buricul dezvelit ar avea în mod deliberat aceeaşi funcţie, dar, mă rog, o bănuială parcă tot îmi dă târcoale.

2003

Publicul dăunează televiziunii?

Îmi telefonează de la Madrid colegul şi prietenul meu Jorge Lozano, care predă semiotică şi teoria comunicării la Universitatea Complutense. Îmi zice: „Ai văzut ce s-a întâmplat la noi? Se confirmă tot ceea ce aţi scris voi în anii ’60. Îi pun pe studenţi să recitească acea comunicare pe care ai ţinut-o la Perugia în 1965 împreună cu Paolo Fabbri şi Pier Paolo Giglioli, textul tău despre gherila semiologică ţinut la New York în 1957 şi eseul tău din 1973 *Publicul dăunează televiziunii?*. Totul era deja scris acolo”.

Omului îi pică bine să fie declarat profet, dar i-am atras atenţia lui Lozano că pe atunci noi nu făceam prorociri, ci puneam în evidenţă liniile unor tendinţe ce existau deja. Bine, de acord, îmi zice Jorge, dar singurii care nu au citit aceste lucruri sunt chiar oamenii politici. Aşa o fi. Lucrurile stau în felul următor. În anii ’60 şi la începutul anilor ’70 se susţinea în diferite medii că televiziunea (şi în general mijloacele de comunicare în masă) reprezintă un instrument foarte puternic, capabil să controleze „mesajele”, cum se numeau pe atunci, şi că, analizând acele mesaje, se putea vedea cum ele pot influenţa opiniile utilizatorilor, ba chiar le pot modela conştiinţa. Dar s-a observat că ceea ce mesajele spuneau în mod intenţionat nu se suprapunea neapărat cu ceea ce publicul descifra în ele. Exemplele banale se refereau la imaginea unei ciurde de vaci care este „citită” diferit de un măcelar european şi de un brahman indian, la reclama la Jaguar ce deşteaptă dorinţă în spectatorul înstărit şi frustrare în cel sărac. Pe scurt, un mesaj tinde să producă anumite efecte, dar se poate ciocni de situaţii locale, de dispoziţii psihologice, de dorinţe, temeri diferite şi poate declanşa un efect de bumerang.

Aşa s-a petrecut în Spania. Mesajele din partea guvernului voiau să spună „credeţi-ne, atentatul este opera grupării ETA”, dar tocmai, pentru că acele mesaje au fost atât de insistente şi de peremptorii, majoritatea celor cărora li se adresau au citit: „Mi-e teamă să spun că în spatele atentatului se află Al-Qaeda”. Şi aici

intervine un al doilea fenomen, care pe vremea aceea fusese definit drept „gherilă semiologică”. Se spunea aşa: dacă cineva are controlul asupra posturilor emiţătoare nu poate merge să ocupe primul loc în faţa telecamerelor, dar, la modul ideal, poate merge să ocupe primul loc în faţa fiecărui televizor.

Cu alte cuvinte, gherila semiologică trebuia să se concretizeze într-o serie de intervenţii făcute nu acolo de unde pleacă mesajul, ci acolo unde ajunge, făcându-i pe receptorii săi să-l comenteze, să-l critice, nu să-l primească în mod pasiv. În anii ’60 această gherilă era gândită într-un fel încă primitiv, prin răspândirea unor fluturaşi, prin organizarea unui „teleforum” pe modelul acelui „cineforum”, prin intervenţii ocazionale prin baruri unde localnicii se reuneau adesea în jurul unicului televizor din cartier. Dar ceea ce a dat în Spania un ton şi o eficienţă cu totul deosebite acestei gherile este faptul că trăim epoca internetului şi a telefoanelor mobile. Astfel, „gherila” nu a fost organizată de grupuri de elită, de activişti de vreun fel, de vreun „vârf de diamant” din conducere, ci a crescut spontan, ca un tam-tam, circulând din gură în gură şi de la cetăţean la cetăţean.

Ceea ce a dus la criza guvernului Aznar, îmi spune Lozano, a fost o vâltoare, un flux de neoprit al comunicării private care a căpătat dimensiunile unui fenomen colectiv; lumea s-a urnit, se uita la televizor şi citea ziarele, dar în acelaşi timp fiecare comunica cu ceilalţi, întrebându-se dacă ceea ce se spunea era adevărat. Internetul dădea posibilitatea de a citi şi presa străină, ştirile erau comparate şi discutate. În doar câteva ore se conturase o opinie publică şi aceasta nu gândea şi nu spunea ceea ce televiziunea ar fi vrut s-o facă să creadă. A fost un fenomen epocal, îmi repeta Lozano, publicul poate cu adevărat să dăuneze televiziunii. Subînţelegea poate: *No pasarán!*

Cu câteva săptămâni în urmă, într-o dezbatere, sugeram un lucru: dacă televiziunea este controlată de un singur stăpân, o campanie electorală poate fi făcută cu oameni-sandvici care umblă pe străzi povestind lumii ceea ce televiziunea nu spune. Şi, când

spuneam asta, nu făceam o propunere amuzantă. Mă gândeam cu adevărat la nesfârşitele canale alternative pe care lumea comunicaţiilor ni le pune la dispoziţie. În fond, prin sms-urile de pe mobil, în loc de a transmite doar „te iubesc", se poate şi contesta o informaţie controlată.

I-am răspuns prietenului meu cel plin de entuziasm că la noi pesemne mijloacele de comunicare alternativă nu sunt încă atât de dezvoltate, dacă ne gândim că se face politică (pentru că despre politică e vorba – şi asta e tragic) ocupând un stadion şi întrerupând o partidă şi că la noi posibilii autori ai unei gherile semiologice sunt mai degrabă preocupaţi să se atace reciproc, în loc să atace televiziunea. Dar oricum merită să ne gândim la lecţia spaniolilor.

2004

Mărturisindu-se pe sine

Când publicitatea spune că produsul cutare e mai bun decât toate celelalte, nu pretinde, fireşte, ca lumea să şi creadă. Ceea ce contează e ca oamenii să identifice produsul, ca să-l poată recunoaşte când merg la magazin. Dacă publicitatea nu pretinde să i se dea crezare, la ce foloseşte atunci aşa-zisul *testimonial*, adică personajul bine-cunoscut ce apare ca să garanteze că produsul este bun? Aparent, prezenţa acestuia ar trebui să confirme faptul că produsul este recomandat şi de o persoană ce se bucură de simpatie şi/sau autoritate. Acest lucru ar trebui să fie deosebit de convingător dacă testimonialul ar aparţine aceleiaşi arii tehnico-merceologice a produsului (un fotbalist celebru e mai credibil dacă face reclamă la o pereche de pantofi de sport decât la apă minerală).

Însă astăzi se întâmplă adesea ca fotbalistul să facă reclamă la

apă minerală; în acelaşi timp, lumea ştie prea bine că, exceptând apelurile de interes public, apariţia în orice reclamă este plătită foarte gras şi de aceea mărturia sa nu e neapărat dictată de entuziasmul lui pentru acel produs. Adevărul este că nu e important ca publicul să creadă în buna-credinţă a martorului. E de ajuns ca aceasta să fie antrenată de simpla apariţie a personajului faimos şi mesajul va câştiga în vizibilitate.

În publicitatea americană, cu mult înaintea noastră, îşi făcuse apariţia figura martorului „intern": pentru a garanta că produsul este bun, nu vine cineva din afară (actor, om de ştiinţă, sportiv), ci producătorul însuşi, ca şi când ar spune: „Dacă acest lucru îl produce unul ca mine, care sunt ca voi, trebuie să aveţi încredere". Însă o atare practică e primejdioasă. Nu vreau procese şi nu voi da nume, dar îmi amintesc că am văzut o filmare cu un producător care avea o faţă atât de neplăcută, încât mi-am spus că de la el nici măcar o rablă nu aş cumpăra.

Pentru a evita acest risc ne-am amintit că publicul este atras şi de figuri seducătoare ce nu provin din viaţa reală, ci au fost create de publicitatea însăşi (să ne gândim la Megan Gale); de aceea e posibil să facem să apară un producător virtual – cu alte cuvinte, un actor care e garanţia producătorului, ce la rândul său e garanţia propriei persoane şi a produsului său. Versiunea deschis parodică a acestei practici publicitare, jucată pe marginea unei nimerite omonimii, ne-o oferă Gerry Scotti, care face reclamă la orezul Scotti, vorbind cu un fantomatic *dottor* Scotti, dar lăsând să se creadă că orezul are toate proprietăţile simpatice ale acelui Scotti vizibil, şi nu ale celui nevăzut.

Acum să vorbim de domnul Giovanni Rana. Cine e domnul Rana? Un producător de paste făinoase, devenit celebru pentru că în filmuleţul de reclamă apare el în persoană. Domnul Rana reprezintă cazul tipic de „martor mărturisit", de fapt de martor care se automărturiseşte, pentru că, pe de o parte, apărând în filmuleţ, mărturiseşte a fi domnul Rana, iar pe de altă parte, în această ipostază face mărturia calităţii produselor. Garantul pastelor Rana este adevăratul domn Rana sau un actor care îl

interpretează? Nu cred că publicul se întreabă acest lucru: deja domnul Rana de la TV nu mai e o persoană provenind din viaţa reală, ci un personaj al imaginarului publicitar.

Dar văd acum la televizor spotul pentru ceva (care nu e legat de paste făinoase, ci cred că de telefoane) în care, ca „mărturisitor", apare şi domnul Rana. Cred că e vorba de ceva cu totul nou. Introducând în ficţiunea publicitară A un personaj care provine dintr-o altă ficţiune publicitară B – cu alte cuvinte, folosind ca martor pentru A un personaj care în B era martorul propriei persoane –, s-ar putea spune, parafrazându-l pe Piero Sraffa, că s-a realizat o producţie de publicitate prin intermediul publicităţii. E ca şi când ar apărea acum Mickey Mouse să garanteze că Lupo Alberto[3] există cu adevărat sau viceversa.

În toată povestea asta un singur lucru e limpede: fascinat de intrarea în scenă a acestui problematic domn Rana şi de această năvălire dintr-un spaţiu imaginar în altul (ca în *Hellzapoppin'*, în care, în timpul unui bal, dau buzna nişte indieni călare ce ieşiseră din greşeală dintr-un alt film), eu până la urmă nu mai ştiu, aşa cum vă şi demonstrez acum, la ce anume făcea reclamă spotul publicitar respectiv. De fapt nu e vorba de un fenomen inedit. Tot mai des se întâmplă ca, dacă scheciul e atrăgător sau de-a dreptul memorabil (probabil că mai ţineţi minte celebrul *Buona sera!*), să ne amintim situaţia comică, dar nu şi produsul la care se face reclamă.

E clar că, pentru ca marca să fie ţinută minte, trebuie să fie inclusă în replica finală, eficace şi memorabilă. Să ne gândim la *No Martini, no party!*, la sceneta cu copilaşul care greşea numele Simmenthal sau la clasicul *Carosello* cu inspectorul Rock, care mărturiseşte: „Şi eu am comis o greşeală: nu am folosit niciodată briantina Linetti!".

De ce alte reclame şi mai ales alţi sponsori sunt într-atât de sinucigaşi încât, de dragul unei replici, renunţă la fixarea în memorie a logoului produsului? Mărturisesc că acesta e un mister pe care nu am reuşit încă să-l desluşesc.

2005

Crima noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi

Sunt de părere că, dacă uraganul care a distrus New Orleans n-ar fi găsit un pământ excavat, nivelat, dragat, despădurit, jefuit, efectele sale ar fi fost mai puţin dezastruoase. Cred că în legătură cu asta suntem cu toţii de acord. Dezbaterea adevărată e legată de întrebarea dacă uraganul de aici şi tsunami-ul de acolo sunt cauzate de supraîncălzirea planetei. Spun din capul locului că, deşi nu sunt deţinătorul unei cunoaşteri ştiinţifice în domeniu, sunt convins că schimbarea multor condiţii ale mediului provoacă fenomene care nu s-ar fi petrecut dacă ne-ar fi păsat mai mult de soarta planetei şi deci mă declar pentru Protocolul de la Kyōto. Dar cred şi că tornadele, cicloanele şi taifunurile au existat dintotdeauna, altfel nu am fi avut frumoasele pagini din Conrad sau bine-cunoscutele filme dedicate acestor dezastre.

Mă gândesc chiar că în secolele trecute au avut loc cataclisme îngrozitoare ce au ucis zeci de milioane de persoane şi poate că s-au petrecut la aceeaşi foarte scurtă distanţă temporală care s-a scurs şi între tsunami-ul asiatic şi uraganul american Katrina. Despre unele dintre ele am auzit vorbindu-se, despre câteva, cum ar fi cutremurele de la Pompeii şi de la Lisabona, a apărut chiar o literatură, despre altele, cum ar fi erupţia vulcanului Krakatoa, au circulat informaţii imprecise şi înspăimântătoare, dar cred că e justificat să presupunem că zeci şi sute de alte cataclisme au secerat coastele şi populaţiile îndepărtate în timp ce noi ne ocupam cu altceva. În lumea globalizată viteza informaţiei face posibil să aflăm imediat despre orice eveniment tragic petrecut chiar şi în cel mai îndepărtat colţ al globului şi de aceea avem impresia că în timpurile noastre au loc mai multe cataclisme decât pe vremuri.

De pildă, cred că un spectator mediu al televiziunii se întreabă din pricina cărui virus misterios or fi atâtea mame care îşi omoară copiii. Şi aici e greu să dăm vina pe gaura din stratul de ozon.

Trebuie să fie altceva dedesubt. De fapt chiar este altceva, dar nu dedesubt, ci deasupra, în sensul că nu e nici secret, nici ascuns. Infanticidul a fost dintotdeauna, de-a lungul veacurilor, un sport destul de practicat. Grecii mergeau la teatru să plângă soarta uneia ca Medeea, care, cum se ştie, cu nişte milenii în urmă, îşi omorâse fiii – şi asta doar ca să-i facă în ciudă bărbatului său. Cu toate acestea, ca să ne mai consolăm, din şase miliarde de locuitori ai planetei, mamele asasine au reprezentat un procent cu multe zerouri în faţă. Deci să încercăm să nu le privim cu suspiciune pe toate doamnele cu cărucior care trec pe lângă noi.

Şi totuşi, cei care văd telejurnalele noastre au impresia că trăim într-un cerc al infernului lui Dante, în care nu numai că mamele ucid câte un copil pe zi, ci şi puştii de 14 ani trag în oameni, extracomunitarii tâlhăresc, păstorii taie urechi, taţii îşi răpun întreaga familie cu focuri de puşcă, sadicii injectează înălbitor în sticlele de apă minerală, nepoţii afectuoşi îşi tranşează unchii. Fireşte că toate sunt adevărate, dar din punct de vedere statistic totul e în limite normale; căci nimeni nu-şi mai aminteşte de anii fericiţi şi pacifici de după război când în maşina de făcut săpun fierbeau domol nişte vecini, când Rina Fort, cu un ciocan, despica ţestele copiilor amantului şi când contesa Bellentani deranja supeurile VIP cu focuri de revolver.

Or, dacă e „aproape” normal ca din când în când o mamă să-şi omoare copilul, e mai puţin normal ca atâţia americani şi irakieni să sară în aer în fiecare zi. Despre copiii ucişi ştim totul, în schimb despre numărul morţilor adulţi mult prea puţin. Ziarele serioase mai întâi dedică nişte pagini problemelor din politică, economie, cultură, apoi altele situaţiei de la bursă, anunţurilor economice şi acelor anunţuri funebre ce constituiau lectura pasionată a bunicilor noastre, după care, cu excepţia unor cazuri ieşite din comun, dedică doar câteva pagini crimelor şi ororilor. Cu ceva timp în urmă se ocupau chiar şi mai pe scurt decât astăzi de aceste subiecte, astfel încât cititorii însetaţi de sânge trebuiau să cumpere publicaţii anume orientate pe această temă, cum era *Crimen*, de pildă; şi, să ne amintim, renunţau la mica bârfă legată de

emisiunile TV în favoarea revistelor ilustrate pe care le găseau la coafor.

Acum însă telejurnalele noastre, după ştirile fireşti despre războaie, măceluri, atacuri teroriste şi altele asemenea, după câteva prudente indiscreţii pe seama actualităţii politice care să nu îi sperie însă prea mult pe telespectatori, îşi încep şirul de informaţii despre delicte, despre matri-sororo-uxoro-fratri-patri-infanticide, despre tâlhării, răpiri, schimburi de focuri. Şi, pentru ca telespectatorului să nu-i lipsească nimic, în fiecare zi cerul pare a se revărsa în cascade peste regiunile noastre şi plouă cum n-a mai plouat niciodată pe pământ, încât potopul lui Noe, în comparaţie cu vremurile acestea, pare un mic incident hidraulic.

Aici chiar că e ceva dedesubt sau, mai bine zis, deasupra. Căci, nevrând să se compromită prin nişte ştiri ce pot fi primejdioase din punct de vedere politic şi economic, directorii Tele-Niagarelor noastre au optat pentru materialele de tip *Crimen*. O frumoasă secvenţă cu căpăţâni despicate cu toporul îi face pe oameni cuminţi şi nu le împuie capul cu cine ştie ce bazaconii.

2005

Poate că Agamemnon era mai rău decât Bush

Stau în tren şi citesc ziarul, când un domn de lângă mine deschide discuţia: „Aţi citit în ce vremuri trăim? Poate că aţi citit azi despre cel care şi-a ucis soţia gravidă. Şi despre cei doi care au masacrat familia vecină pentru că dădeau radioul prea tare? Dar prostituata româncă ce şi-a înfipt umbrela în ochiul unei fete cu care se certase din nimic? Şi câte mame în ultima vreme nu şi-au ucis copiii? Şi cel care şi-a omorât fiica (inutil s-o spunem, extracomunitar şi musulman pe deasupra) pentru a o împiedica să se mărite cu un creştin? Şi, mergând mai încolo, fata din Novi care

şi-a ucis mama şi fratele cel mic? Şi cei ce au răpit copilul vecinilor, după care i-au luat viaţa pentru că plângea? Dar ce se întâmplă?”.

Eu îi spun că, evident, nu ştie tot. Dacă ar fi citit cu atenţie ceea ce am citit eu (poate pe internet), şi-ar fi dat seama că lista nu se încheia aici.

Aţi citit povestea aia din Piacenza? Pentru a câştiga favorurile celui care urma să-i asigure succesul întreprinderilor sale, un anume Mennini i-o pune la picioare pe fiică-sa, ştiind prea bine că acela nu are scrupule şi o va batjocori cumplit, după care pleacă liniştit ca un papă în călătoria lui de afaceri. Între timp, cum soţul e departe, un gigolo în care se puneau multe speranţe, un anume Egidi, se apucă s-o consoleze pe doamna Mennini, devine amantul ei, se aranjează cum nu se poate mai bine, căsătorindu-se cu ea; iar când Mennini se întoarce din călătoria sa, îl omoară, cu colaborarea doamnei. Dau vina pe nu se ştie cine, se arată îndureraţi la înmormântare, dar fiul Mennini înţelege intenţiile lor ascunse, se întoarce din străinătate, unde făcea un Erasmus, îl omoară pe Egidi, după care, nemulţumit, o omoară şi pe mama lui (de altfel sora lui e cea care încearcă să-l salveze oferind indicii false celor ce întrebau de el). Doamne, ce grozăvii, ce grozăvii, oftează domnul.

Dar doamna Medi din Molfetta? Bărbatul o lasă, iar ea, pentru a se răzbuna, ştiind că el e foarte ataşat de copii, îi ucide. „Cu adevărat nu mai există credinţă. Unii îşi tăiau testiculele ca să-i facă în ciudă soţiei, dar asta omoară sânge din sângele ei pentru a-şi înfuria soţul”, se lamentează vecinul meu de compartiment, „dar pot fi numite mame fiinţele astea? Eu zic că e influenţa televiziunii şi a acelor programe violente făcute de comunişti”.

Îl presez şi mai tare. Poate domnul nu a citit istoria acelui Croni din Saturnia care mai întâi, nu mai ştiu dacă din raţiuni ce ţin de moştenire, îi taie testiculele tatălui său, după care, cum nu îşi dorea copii, şi pe bună dreptate, după experienţa raportului său filial, o face pe nevastă-sa să avorteze, devorându-şi copiii nenăscuţi. Domnul spune: „Poate era afiliat la o sectă satanică, poate că în tinereţe arunca bolovani peste maşini de pe podul

autostrăzii şi poate că la el în sat cu toţii îl considerau o persoană cumsecade. Şi chiar în ziarul pe care îl citiţi se face deja elogiul avortului şi al căsătoriei între travestiţi…”.

Dar să ştiţi, îi zic eu, că delictele sexuale în majoritatea lor au loc înăuntrul nucleului familiei. Poate că aţi auzit de acel Lai din Battipaglia care a fost ucis de fiul său, după care fiul se culcă cu mama lui până când aceasta nu mai suportă situaţia şi se sinucide. Iar într-un orăşel nu foarte îndepărtat fraţii Tiesti mai întâi îşi ucid fratele vitreg din tot felul de interese, apoi unul dintre cei doi devine amantul soţiei celuilalt, iar acesta, pentru a se răzbuna, îi omoară fiii, îi pune la proţap, îi oferă fratelui să-i mănânce, care se îndoapă fără să ştie ce înghite.

Doamne Dumnezeule, zice interlocutorul meu, dar erau italieni sau extracomunitari? Nu, îi explic eu, am trişat puţin cu numele şi cu locurile. Erau cu toţii greci, iar poveştile astea nu le-am citit în ziar, ci în dicţionarul de mitologie. Domnul Mennini era Agamemnon, care îşi sacrifică fiica zeilor pentru a fi biruitor în expediţia împotriva Troiei, tânărul Egidi, care apoi îl ucide, este Egist, iar soţia necredincioasă e Clitemnestra, care va fi apoi ucisă de fiul Oreste. Doamna Medi era Medeea, domnul Croni era Cronos, Saturn la romani, domnul Lai era Laios, cel ucis de Oedip, iar soţia care face incest era Iocasta; în fine fraţii Tiesti erau Tiest, cel care-şi mănâncă fiii, şi fratele său Atreu. Iar acestea – şi nu numai nunta lui Kadmos cu Harmonia – sunt miturile fondatoare ale civilizaţiei noastre.

Pe vremurile acelea despre aceste istorii se scria uneori câte o tragedie sau câte un poem, pe când în zilele noastre ziarele pândesc orice fapt însângerat pentru a umple două sau trei pagini. Dacă mai calculaţi şi că azi suntem şase miliarde, iar pe atunci populaţia lumii cunoscute nu depăşea câteva zeci de milioane, şi dacă ne raportăm proporţional, erau mai multe crime atunci decât acum. Asta cel puţin în viaţa de zi cu zi, excluzând aşadar războaiele. Şi poate că Agamemnon era chiar mai rău decât Bush.

2007

Să nu mai aud de străzi!

Ştiu că vara – şi mai ales în mijlocul lui august – nu sunt prea multe noutăţi despre care să se vorbească, în afară de niscai masacre de prin Georgia, care oricum interesează mai puţin decât olimpiada, dar săptămânile astea am fost şocat de reluarea unei teme pe care aş îndrăzni s-o calific drept eternă. S-a reluat la un moment dat discuţia pentru că s-a dorit să se dedice o stradă unui personaj compromis în regimul fascist sau unor figuri controversate, cum ar fi Bettino Craxi, sau să se renunţe la numele altor străzi, de pildă, în Romagna, unde, trecând prin centrele mai mici, te uimeşte multitudinea de străzi ce se numesc Carlo Marx sau Lenin. Sincer, consider că această situaţie a devenit insuportabilă şi există o singură soluţie: să se interzică prin lege ca o stradă să poarte numele cuiva care a murit de mai puţin de o sută de ani.

Fireşte, cu o lege a celor o sută de ani, în afară de Karl Marx, în 2045 se va găsi cineva care să închine o stradă memoriei lui Benito Mussolini, dar nu vă neliniştiţi, nepoţii noştri, care atunci vor avea peste 40 de ani, ca să nu mai zic de strănepoţii noştri, vor şti prea puţine despre acest personaj. Azi cuvioşii catolici ai Romei se plimbă liniştit pe strada Cola di Rienzo[4], fără să ştie că şi acest personaj a avut parte de un Piazzale Loreto şi că aceia care au închinat memoriei lui o stradă atât de importantă au fost masonii din perioada postrisorgimentală, în semn de frondă faţă de papă.

Mai trebuie luat în calcul şi un alt fapt, măcar din respect pentru morţi, şi anume că, dacă îi dedici cuiva o stradă, reuşeşti în modul cel mai simplu să-l condamni la uitarea publică şi la un anonimat sonor. Cu excepţia unor rare cazuri, cum ar fi Garibaldi sau Cavour, nimeni nu ştie cine sunt personajele cărora li s-a închinat o piaţă sau un bulevard, iar dacă acest lucru se ştia odinioară, personajul în cauză a sfârşit prin a deveni în memoria colectivă doar o stradă şi atât. În oraşul meu natal am trecut de mii de ori pe strada Schiavina fără să mă întreb vreodată cine o fi fost

acela (acum ştiu, era un scriitor de anale istorice din secolul al XIX-lea), pe strada Chenna (acum ştiu cine a fost, am acasă opera lui legată de episcopatele din Alessandria, 1785), ca să nu mai zic pe Lorenzo Burgonzio (şi aflu târziu, de pe internet, că era autorul lucrării *Consemnări istorice în onoarea Mariei Santissima della Salve – Le notizie istoriche in onore di Maria Santissima della Salve*, Vimercati Editore, 1738).

Îi provoc pe milanezii care locuiesc pe străzile Andegari, Cusani, Bigli sau Melzi d'Eril să spună cine au fost cei care au meritat această onoare; poate cineva care a studiat mai mult ştie că Francesco Melzi d'Eril a fost vicepreşedintele Republicii Italiene în perioada napoleoniană; şi mai cred că pietonul de rând, dacă nu e istoric de profesie, ştie destul de puţine despre familiile Cusani, Bigli sau Andegari (printre altele unii susţin că numele acesta provine de la cuvântul celtic *andeghee*, care înseamnă „păducel").

Dar nu numai toponomastica condamnă la *damnatio memoriae*; se mai poate întâmpla şi ca numele unui personaj meritoriu să fie asociat cu o stradă rău famată, iar numele nefericitului să fie folosit în veacul vecilor în contexte deocheate. Întorcându-mă cu gândul la Torino din perioada studenţiei mele, îmi amintesc că strada Calandra, care cinstea memoria respectabilului scriitor din secolul al XIX-lea Edoardo Calandra, era în chip răutăcios (şi pentru tradiţionalişti în chip trist) asociată cu nu mai puţin de două case de toleranţă. Iar în Piaţa Bodoni, închinată unui mare tipograf, unde se găsea sediul unui faimos conservator, era pe atunci cuibul nocturn al homosexualilor (încercaţi să vă imaginaţi cum era asta în anii '50). De aceea toponimul îl desemna prin metonimie (adică prin referire la recipient pentru a denumi conţinutul) pe cel care se dedica unor plăceri diferite de cele ale tipografiei şi ale muzicii clasice. Ce să mai spun că la Milano bordelul cel mai frecventat de soldaţi se găsea în strada Chiaravalle şi că nimeni nu mai putea pronunţa numele acestei nobile şi renumite abaţii fără să râdă pe sub mustaţă.

Dar atunci ce nume să dăm străzilor? Cei din administraţia publică neputând să sape în repertoriul de familie al unor figuri

fasciste ca Bottai sau Italo Balbo, vor trebui să facă un efort de imaginaţie şi să descopere, ştiu şi eu, nume ca Salvino degli Armati (probabil inventatorul ochelarilor) sau Bettisia Gozzadini (prima femeie care, în Evul Mediu, a predat la Universitatea din Bologna) sau Uguccione della Faggiola şi Facino Cane (care nu erau chiar uşă de biserică, dar nici Balbo nu era). În acelaşi timp, New Yorkul supravieţuieşte foarte bine cu străzile lui care au doar numere, ceea ce nu e foarte diferit de epoca în care la Milano o stradă putea primi numele Strada Largă. Iar în sute de oraşe ale Italiei există frumoase străzi ale Greierului, ale Ursului, ale Spicului, ale Măgurii, la care s-ar putea adăuga strada Teilor (şi la Berlin există una numită aşa), strada Arinului şi tot aşa, botanizând.

2008

Corăbiile ridicându-şi pupele

Gândul numărul unu. Mă aflu la Paris, la cină cu câţiva prieteni francezi, şi unul dintre ei le spune celorlalţi că televiziunea italiană e un divertisment continuu, că poţi deschide la orice program, nu neapărat de varietăţi, că se şi prezintă nişte splendide fete seminude – şi asta chiar şi în emisiunile informative sau gen „cine ştie câştigă". Cu toţii se holbează de uimire (e cu putinţă să existe astfel de televiziuni!) şi unul dintre ei spune că trebuie neapărat să-şi extindă abonamentul prin satelit şi la canalele italiene. Altcineva zice că atunci se înţelege de ce italienii iartă orice politicienilor care se încurcă cu nişte puştoaice. Aşa au fost educaţi. Mă cam irită chestia asta. În fond nu suntem chiar toţi obsedaţi sexual.

Peste două zile mă aflu în Gara Termini din Roma, unde tronează nişte enorme cuburi publicitare ale companiei de navigaţie TTTLines Napoli-Catania. Se pot vedea feriboturile de

linie ale acestei companii, dar mai ales un şir de tinere, toate cu spatele şi îndeajuns de dezbrăcate ca să li se poată admira întreaga graţie a feselor. Şi cu litere mari, poate de teamă că poponeţele lor nu au atras destul atenţia, e scris: „Avem pupele[5] cele mai frumoase din Italia”. Pentru cei care nu pricep calamburul, poate trebuie să explic că, printr-un subtil dublu sens, textul face aluzie atât la partea din dos a navei, cât şi la partea din faţă a fetelor. Oare chiar aveau dreptate amicii mei francezi?

Întrebare: „V-aţi da fiii, pentru a fi educaţi, pe mâna şefului biroului de presă al companiei TTTLines?”. Mi-e teamă că mulţi italieni ar răspunde că da, sperând ca flăcăii lor să devină nişte bărbaţi sprinţari cu cele mai frumoase catarge din Italia.

Gândul numărul doi. Liga Nord a prezentat în Senat un proiect de lege care prevede predarea obligatorie a dialectelor locale în şcoala generală. Fireşte că se opune Alleanza Nazionale, căci altfel s-ar numi Alleanza Regionale. În *Corriere della Sera* din 31 mai a apărut un articol foarte frumos al lui Dario Fo scris în *grammelot*, acel pseudoidiom ce cu oarecare bunăvoinţă ar putea suna ca o limbă padană oficială (dacă ar fi existat vreodată), pe care îl încheie cu traducerea textului într-o curată limbă toscană, din care se înţelege că Fo ia peste picior aceste pretenţii.

Eu cred că ar trebui făcut ceva ca şi copiii de mâine să se poată bucura de piesa lui Fo *Mister comic*. Dar, cum mama proştilor e mereu gravidă, se pare că a mai fost elaborat un proiect conform căruia şi perioada risorgimentală, ce a dus la unificarea Italiei, să fie studiată tot pe temeiuri regionale. Cu alte cuvinte, torinezilor li se va vorbi de Cavour şi de Garibaldi, în timp ce napolitanilor li se va preda despre eroii locali Franceschiello, Fra Diavolo şi cardinalul Ruffo. Mi se pare just să li se spună celor din Torino şi din Liguria că în localitatea siciliană Bronte Nino Bixio[6] nu s-a comportat tocmai exemplar, dar să-i educăm pe meridionali în cultul tâlhăriilor briganzilor postrisorgimentali ar însemna să-i ţinem cumva în afara istoriei. Aşa cum dacă li s-ar preda copiilor din mica localitate lombardă Gemonio doar dialectul local ar fi o

piedică pentru ei ca adulţi să se stabilească în alte regiuni sau în străinătate. Ar fi un gest mişelesc la adresa unor nevinovaţi care nu trebuie să dea socoteală pentru grosolăniile părinţilor lor.

Ştim că Tullio De Mauro[7] a repetat cu numeroase ocazii că marele avantaj al televiziunii din anii ’50 a fost de a fi răspândit în toată Peninsula o italiană standard, astfel încât şi cei care rămăseseră izolaţi de progresul din jur, fiind doar cunoscători ai dialectului local, s-au putut integra în acea fază a dezvoltării ţării numită miracolul economic italian. Dar în aceeaşi măsură a remarcat şi faptul că în acest proces de standardizare lingvistică ar fi fost un păcat să se piardă cu totul propriile rădăcini. În oraşul meu natal, în fiecare an are loc reprezentaţia unei duioase şi amuzante poveşti de Crăciun numite *Gelindo*, integral în dialect. Observ însă că de câţiva ani acest spectacol traversează două tipuri de criză: din pricina imigraţiei e greu să se găsească noi tineri care să ştie dialectul şi cu atât mai dificil este să cucereşti noi spectatori care să-l înţeleagă. Ar fi mare păcat ca o tradiţie atât de frumoasă să piară.

Drept care, după ce li se asigură copiilor o bună cunoaştere a limbii naţionale, nu mi s-ar părea deplasată o oră pe săptămână dedicată şi dialectului local. Acest lucru ar fi cât se poate de educativ acolo unde copiii sunt încă expuşi folosirii dialectului (şi astfel ar putea compara lexicul şi sintaxa acestuia cu structurile limbii italiene), dar evident că ar putea crea probleme într-o şcoală milaneză, de pildă, în care majoritatea sunt chinezi sau români. Să se facă atunci opţional (după şcoală) şi poate că i-ar amuza şi pe chinezi.

Cu ceva timp în urmă, un negru cum nu se poate mai negru vindea chibrituri la Milano, abordându-i pe trecători într-o milaneză neaoşă, nemulţumit de *brütt terùn*[8] ce se vedeau pe stradă. Mare şnapan, să recunoaştem, dar făcea afaceri bune.

Proletari din toate ţările, învăţarea limbilor străine vă va face liberi.

2009

Înalt, mediu, jos

La Repubblica de sâmbătă, în suplimentul ei cultural, a publicat, cu ocazia apariţiei cărţii *Mainstream* de Frédéric Martel (Feltrinelli, 2010), un articol de Angelo Acquaro şi Marc Augé în care autorii reluau, apropo de noile forme de globalizare a culturii, o chestiune ce revine din când în când, dar este mereu privită din noi puncte de vedere: care este de-acum linia de demarcaţie dintre Cultura Înaltă şi Cultura Joasă?

Dacă tinerilor care ascultă la nimereală Mozart şi muzică populară o atare distincţie li se poate părea bizară, va trebui să amintesc că acest subiect era de-a dreptul clocotitor la mijlocul secolului trecut şi că Dwight Macdonald, într-un eseu deosebit de frumos şi de aristocratic din 1960 (*Masscult şi Midcult*) identifica nu două, ci trei niveluri ale culturii. Ca să fiu mai clar, cultura înaltă era reprezentată de Joyce, Proust, Picasso, în timp ce *Masscult* era furnizată de toată producţia hollywoodiană de duzină, de coperţile ilustrate ale revistei *The Saturday Evening Post* şi de rock (Macdonald era genul de intelectual care nu avea televizor în casă, pe când cei ce se considerau deschişi către nou îl ţineau în bucătărie).

Însă tot Macdonald identifica şi un al treilea nivel, acea *Midcult*, o cultură medie reprezentată de produse pentru o agreabilă petrecere a timpului care împrumutau şi unele stileme ale avangardei, dar care erau în chip fundamental kitsch. Macdonald estima ca produse *Midcult* pentru epocile apuse Alma Tadema şi Rostand, iar pentru vremurile sale Somerset Maugham, Hemingway al ultimelor scrieri, Thornton Wilder; şi probabil că tot aici ar fi enumerat şi multe titluri de succes publicate de editura Adelphi, care, alături de mărturii ale unei culturi cât se poate de înalte, înşiră autori ca Maugham, Márai şi sublimul Simenon (Macdonald l-ar fi clasificat pe Simenon-non-Maigret ca *Midcult* şi pe Simenon-Maigret ca *Masscult*).

Însă împărţirea între cultură populară şi cultură aristocratică e

mai puţin veche decât s-ar crede. Augé citează cazul funeraliilor lui Hugo, la care au participat sute de mii de persoane (Hugo era *Midcult* sau cultură înaltă?); la tragediile lui Sofocle mergeau şi vânzătorii de peşte din Pireu; romanul *Logodnicii* al lui Manzoni, abia apărut, a avut o serie impresionantă de ediţii pirat, semn al popularităţii de care se bucura; şi să ne mai amintim şi de fierarul care stâlcea versurile lui Dante, făcându-l să se înfurie, dar care în acelaşi timp dovedea că poezia acestuia le era cunoscută chiar şi analfabeţilor.

E adevărat că romanii plecau de la reprezentaţiile lui Terenţiu ca să vadă urşii, dar în fond şi mulţi intelectuali rafinaţi ai zilelor noastre renunţă la câte un concert ca să vadă meciul. Fapt e că distincţia dintre două sau trei niveluri de cultură devine netă doar atunci când avangardele istorice îşi propun ca ţel să provoace percepţia burgheză, ridicând la nivel de valoare nonlizibilitatea sau refuzul oricărei reprezentări.

O astfel de fractură s-a menţinut până în zilele noastre? Nu, pentru că unii muzicieni ca Berio sau Pousseur au luat rockul foarte în serios, iar mulţi cântăreţi rock cunosc muzica clasică mai mult decât s-ar crede; pop-art a răvăşit toate nivelurile; recordul de ilizibilitate îl deţin azi multe benzi desenate extrem de rafinate; muzica filmelor spaghetti-western este remixată şi interpretată ca muzică de concert; la licitaţiile nocturne TV spectatorii în mod cert nu foarte sofisticaţi (căci cine cumpără un tablou prin mijlocirea televizorului precis nu este un membru al elitei culturale) achiziţionează pânze abstracte despre care părinţii lor ar fi zis că le-a pictat măgarul cu coada. Şi, cum spune Augé, „între cultura înaltă şi cultura de masă există întotdeauna un schimb subteran şi adesea cea de din urmă se hrăneşte din bogăţia celei dintâi” (la care eu aş adăuga: „şi viceversa”).

Mai degrabă cred că demarcaţia dintre niveluri s-a deplasat în ziua de azi de la conţinuturile şi formele lor artistice către modurile în care sunt utilizate. Ce vreau să spun e că diferenţa nu mai e între Beethoven şi *Jingle Bells.* Un motiv din Beethoven care devine soneria unui telefon mobil sau semnalul muzical dintr-un

aeroport ori dintr-un ascensor este utilizat într-un mod ce vădeşte lipsa de atenţie, cum ar fi zis Benjamin, şi în consecinţă, pentru cine îl foloseşte astfel, devine asemenea oricărei melodioare de prin reclame. Şi viceversa, un *jingle* făcut ca să însoţească reclama la un detergent poate deveni obiect de atenţie critică şi de apreciere pentru cine ştie ce găselniţă ritmică, melodică sau armonică. Mai mult decât obiectul, privirea e cea care se schimbă: există privirea atentă şi privirea neatentă. Iar pentru o privire sau un auz neatent se poate propune şi Wagner drept coloană sonoră la un reality-show ca *Sunt celebru, scoate-mă de aici!* Pe când cei mai rafinaţi se vor retrage să asculte o placă veche cu *Non dimenticar le mie parole.*

2010

„Intelectualmente vorbind”

Săptămâna trecută la Ierusalim un jurnalist italian mi-a comunicat seara că în Italia sosise o notă de agenţie de ştiri în care se spunea că în conferinţa de presă din acea dimineaţă aş fi afirmat că Berlusconi era ca Hitler şi că deja câţiva reprezentanţi de seamă ai majorităţii au reacţionat în legătură cu această „delirantă” declaraţie a mea, care după părerea lor era o ofensă la adresa întregii comunităţi ebraice (*sic*). Care era evident ocupată cu alte treburi, pentru că în dimineaţa următoare mai multe ziare israeliene scriau cronici ample despre acea conferinţă de presă (*The Jerusalem Post* dedica de-a dreptul o deschidere pe prima pagină şi apoi aproape în întregime a treia pagină), dar nu exista nicio aluzie la Hitler, ci se vorbea despre adevăratele chestiuni discutate.

Nicio persoană înzestrată cu judecată, oricât de critică ar fi faţă de Berlusconi, nu s-ar gândi să-l compare cu Hitler, întrucât

Berlusconi nu a declanşat un conflict mondial soldat cu cincizeci de milioane de morţi, nu a masacrat şase milioane de evrei, nu a închis parlamentul Republicii de la Weimar, nu a înfiinţat unităţi ale cămăşilor brune şi SS şi aşa mai departe. Ce se întâmplase atunci în acea dimineaţă?

Mulţi italieni încă nu-şi dau seama cât de discreditat este premierul nostru în străinătate, astfel încât, când te afli în situaţia de a răspunde la întrebările străinilor, uneori simţi nevoia să-i iei apărarea, pentru a-ţi apăra drapelul patriei. O persoană foarte deplasată, dat fiind că Berlusconi, Mubarak şi Gaddafi erau sau fuseseră foarte recalcitranţi faţă de ideea de a-şi da demisia, pretindea că aş fi spus că Berlusconi ar fi un Gaddafi italian. Trebuia evident să spun că Gaddafi era un tiran sângeros care trăgea în compatrioţii lui şi care se căţărase la putere în urma unei lovituri de stat, în timp ce Berlusconi fusese ales în mod regulamentar de o parte consistentă a italienilor (şi am adăugat „din păcate"). Drept care, spuneam eu glumind, dacă vrem cu orice preţ să stabilim analogii, atunci l-am putea compara pe Berlusconi cu Hitler, doar pentru că amândoi au fost aleşi în mod regulamentar. După ce am redus *ad absurdum* imprudenta mea ipoteză, ne-am întors la discuţii mai serioase.

Când colegul italian mi-a spus despre comunicatul agenţiei, a comentat: „Ştii, jurnalistul trebuie să scoată la lumină ştirea, chiar dacă e ascunsă". Nu sunt de acord. Jurnalistul trebuie să dea ştirea atunci când aceasta chiar există, nu s-o creeze. Dar acesta este şi semnul situaţiei provinciale în care se găseşte ţara noastră, pe care nu o interesează dacă la Calcutta se discută despre destinele planetei, ci doar dacă la Calcutta cineva a spus ceva pro sau contra lui Berlusconi.

Un aspect ciudat al întâmplării, aşa cum am văzut întorcându-mă acasă, este că, în fiecare ziar în care s-a vorbit de acest lucru, presupusele mele declaraţii, puse între ghilimele, proveneau toate de la comunicatul originar al agenţiei de presă, unde apărea că aş fi definit rapida mea aluzie la Hitler ca „un paradox intelectual" şi că aş fi făcut acea paralelă „intelectualmente vorbind". Poate că aş

putea, în stare de ebrietate, să-l compar pe Berlusconi cu Hitler, dar nici în cel mai înalt nivel al alcoolemiei nu aş folosi expresii fără noimă cum ar fi „paradox intelectual” sau „intelectualmente vorbind”. Cui i se opune paradoxul intelectual? Celui manual, celui senzorial, celui rural? Nu avem pretenţii ca toţi să cunoască pe dinafară terminologia retoricii şi logicii, dar cu siguranţă „paradoxul intelectual” e construcţia unui analfabet, iar cine pretinde că alţii spun lucruri „intelectualmente vorbind” vorbeşte în mod pedestru. Aceasta înseamnă că expresiile dintre ghilimele din comunicat erau rezultatul unei grosolane manipulări a altcuiva.

Pe marginea unui material de o asemenea proastă calitate s-a clădit ca de obicei o întreagă campanie de indignare pentru a-l denigra pe cel care nu-l iubeşte pe premierul nostru şi poartă şosete turcoaz[9]. Fără ca nimeni să nu observe măcar că e cu neputinţă să-l compari pe Berlusconi cu Hitler, pentru simplul motiv că Hitler a fost un monogam notoriu.

2011

Interogaţi şi bădărani

Într-un „Pliculeţ” mai vechi îmi amintesc că deplângeam prostul obicei al filmelor şi serialelor pe care le vedem pe micul ecran de a ne arăta cupluri în pat care înainte de a adormi (i) fac dragoste, (ii) se ceartă, (iii) ea spune că o doare capul, (iv) îşi întorc reciproc spatele fără niciun chef şi îi ia somnul. Niciodată, dar chiar niciodată nu se întâmplă ca unul dintre ei să citească o carte. Şi apoi ne plângem că lumea, care se comportă conform modelelor de la televizor, nu citeşte.

Dar se poate şi mai rău de atât. Ce se întâmplă dacă vă intră în casă un comisar sau un ofiţer de poliţie şi începe să vă pună

întrebări, unele nici măcar stânjenitoare? Dacă sunteţi un delincvent înrăit şi deja demascat, un mafiot cu antecedente penale, un *serial killer* nevrotic, poate că aţi răspunde cu insulte şi rânjete sau v-aţi arunca pe jos, simulând un atac de epilepsie. Dacă însă sunteţi persoane normale şi fără cazier, îl veţi invita pe poliţist să ia loc, veţi răspunde civilizat şi poate chiar uşor neliniştit la întrebările lui, dar stând în faţa sa, ca o persoană educată. Iar dacă aveţi vreo muscă pe căciulă, veţi fi şi mai atent să nu-l enervaţi.

Ce se întâmplă însă în filmele TV poliţiste (la care eu, spun asta din capul locului ca să nu trec drept un moralist aristocrat, mă uit mereu cu interes, mai cu seamă la cele franţuzeşti şi nemţeşti în care, cu excepţia serialului *Cobra 11*, nu sunt în exces violenţele şi exploziile cu trinitrotolueni)? Se întâmplă că întotdeauna (atenţie deci, absolut întotdeauna), când poliţistul intră şi începe să pună întrebări, cetăţeanul îşi vede mai departe treburile lui, se uită pe fereastră, continuă să-şi prăjească omleta cu şuncă, face ordine prin casă, se spală pe dinţi şi puţin lipseşte să nu meargă să se şi uşureze, se duce la biroul său şi semnează nişte acte, se grăbeşte să răspundă la telefon – pe scurt, se învârte ca o veveriţă, străduindu-se să stea numai cu spatele la cel ce face ancheta, iar după o vreme îi spune foarte nepoliticos să plece că are treabă.

Dar e oare normal? De ce regizorii de seriale TV se încăpăţânează să le bage telespectatorilor în cap că poliţiştii trebuie trataţi ca nişte agenţi comerciali inoportuni care încearcă să-ţi vândă un aspirator? Veţi spune că anchetatul cel necioplit declanşează tot mai mult nevoia de răzbunare în sufletul spectatorului care mai apoi se va bucura de victoria detectivului umilit – şi asta e adevărat. Dar dacă mulţi spectatori subdezvoltaţi, cu prima ocazie, vor şterge pe jos cu carabinierii, crezând că aşa e moda? Poate cei care cumpără aceste filme nu-şi fac prea multe griji, dat fiind că persoane mult mai importante decât micii criminali anchetaţi de Siska ne-au învăţat deja că poţi să refuzi să te prezinţi la tribunal.

Adevărul este că regizorul filmului TV realizează că, dacă

interogatoriul durează mai multe secunde, nu pot fi ţinuţi cei doi actori faţă în faţă şi că într-un fel sau altul scena trebuie să capete dinamism. Şi pentru a-i imprima dinamism îl pune să se mişte pe cel care este interogat. Şi de ce regizorul nu poate să susţină şi nici să-l facă pe spectator să susţină câteva minute scena cu două persoane care se privesc în faţă, mai ales dacă vorbesc despre lucruri de un interes dramatic? Deoarece pentru a reuşi acest lucru regizorul trebuie să fie cel puţin de talia lui Orson Welles, iar actorii cel puţin de talia unei Anna Magnani, a unui Emil Jannings din *Îngerul albastru*, a unui Jack Nicholson din *Shining*, adică artişti care ştiu să susţină şi un prim-plan, şi un gros-plan şi să exprime o stare de spirit printr-o privire, printr-o cută în colţul gurii. Ingrid Bergman şi Humphrey Bogart în *Casablanca* puteau să-şi vorbească minute în şir fără ca Michael Curtiz (care nici nu era un Eisenstein) să-şi permită măcar vreun plan în care să nu se privească; dar, dacă este obligat să filmeze un episod sau chiar două pe săptămână, producătorul nu-şi poate permite nici măcar cât Curtiz. Cât priveşte actorii, nu putem decât să ne minunăm că reuşesc să dea tot ce-i mai bun în ei, ca şi personajele din serialele poliţiste germane care mănâncă doar hotdogi între două căutări rapide pe computer.

2012

Lasă-mă să termin, pârţotino!

Sper că directorul revistei *Espresso* nu se ofensează dacă afirm că publicaţia pe care o citesc cu cel mai mare interes şi respect în fiecare săptămână este *Settimana Enigmistica*, asta şi pentru că nu îmi impune doar propriul conţinut, ci îmi cere şi să colaborez la completarea celor patruzeci şi opt de pagini ale sale.

Foarte instructive sunt definiţiile cuvintelor încrucişate.

Tradiţia italiană este diferită de cea franceză, în care definiţia se formulează ca o enigmă. Rămâne faimos exemplul citat de Greimas, conform căruia „prietenul celor simple” trebuia decriptat ca „erboristul”, ceea ce presupunea ca acela ce dezleagă să ştie că „cele simple” sunt în general plantele cu proprietăţi curative folosite de medicii de demult. În timp ce definiţiile cuvintelor noastre încrucişate fac mai degrabă apel la opinii răspândite şi larg împărtăşite, ca în exemplul „include pastele şi zarzavaturile”, soluţia fiind „dieta mediteraneană”, sau ca în „şarpe american”, dezlegat ca „boa”.

Mi s-a întâmplat însă ca pe o pagină de cuvinte încrucişate să găsesc definiţia „înviorează talk-show-urile” şi m-am gândit mai întâi că se referă la prezenţa unor personaje celebre sau la referirile la actualitatea imediată. Nicidecum. Soluţia era „încăierare”. Autorul acestei definiţii împărtăşea aşadar opinia curentă conform căreia ceea ce face interesant un talk-show nu e faptul că e moderat de un personaj cunoscut, precum Bruno Vespa, că la el participă Vladimir Luxuria sau un exorcist, că se ocupă de pedofilie sau de Ustica. Toate aceste elemente sunt, fireşte, accesorii importante, căci tare ar fi plicticos un talk-show condus de un filolog specialist în bizantinologie, care ar avea ca oaspete o călugăriţă de clauzură ce suferă de mutism secundar sau care s-ar ocupa de papirusul lui Artemidor din Daldis. Dar ceea ce îşi doreşte cu adevărat telespectatorul este încăierarea.

Mi s-a întâmplat să asist la un talk-show lângă o doamnă în vârstă care, ori de câte ori participanţii vorbeau toţi odată, se întreba: „Dar de ce se tot întrerup unii pe alţii? Nu se înţelege ce spun! Nu ar putea vorbi pe rând?”, ca şi cum un talk-show italian s-ar putea compara cu emisiunile lui Bernard Pivot, în care moderatorul, printr-un imperceptibil gest cu degetul mic, îi făcea semn celui ce vorbea că era momentul să cedeze cuvântul celuilalt invitat.

Adevărul e că spectatorii talk-show-urilor se distrează doar când lumea se ceartă. Nu contează atât ceea ce spun (ce de regulă se subînţelege că e lipsit de relevanţă), cât expresia feroce a feţei

când urlă „Lăsaţi-mă să termin, eu nu v-am întrerupt!” (şi o atare reacţie face parte, evident, din jocul întreruperilor) sau când se insultă cu epitete desuete, cum ar fi „pârţotino”, care din acel moment au fost reluate în ultima ediţie a dicţionarelor explicative ca dialectalisme[10] promovate în limba comună. Asistăm la un talk-show ca la o luptă de cocoşi sau la o rundă de wrestling, în care nu contează dacă cei cărora li s-a urcat sângele la cap fac sau nu puţin teatru, aşa cum în filmele mute cu Larry Semon nu conta dacă tortul cu frişcă îi nimerea sau nu chiar în faţă, conta doar să se prefacă.

Toate astea ar fi în ordine dacă talk-show-urile ar fi prezentate ca simple programe de divertisment, cum e, de exemplu, *Big Brother*. Cineva a botezat emisiunea *Porta a porta* „cea de-a Treia Cameră” sau anticamera tribunalului. Tot ceea ce urmează să fie discutat în Parlament sau tot ce ţine de deliberarea finală despre cine a strangulat-o pe nu ştiu care biată fată este deja anticipat în acest talk-show într-o asemenea măsură, încât şedinţa parlamentară sau sentinţa Curţii cu juri devine irelevantă sau în orice caz predeterminată.

Şi atunci, dacă nu contează conţinutul, ci forma încăierării e ca şi cum o prelegere universitară despre *consecutio temporum* ar fi prefaţată şi deci zădărnicită de un discurs în *grammelot*, pseudolimba inventată de Dario Fo, sau de vreo bâiguială gângăvită de-a lui Massimo Troisi.

Şi pe urmă ne plângem că lumea e tot mai puţin interesată de ceea ce se întâmplă în Camera Deputaţilor şi în Senat sau de ceea ce va spune Curtea de Casaţie despre tinerele răsfăţate de Berlusconi în reşedinţele sale. Şi ne plângem că lumea nu mai merge la vot.

2013

Agitat sau amestecat?

Am citit într-o scrisoare trimisă lui Antonio D'Orrico şi publicată în *Sette* ceva ce şi D'Orrico remarcase, şi anume că într-o recentă traducere a romanului *Trăieşte şi lasă-i pe ceilalţi să moară* James Bond comandă un cocktail Martini cu Martini *rosso.* E o erezie să vorbeşti despre un Martini cu vermut dulce, dar o traducere italiană precedentă vorbea de gin şi Martini & Rossi, ceea ce e cu totul altceva. E adevărat că după vechile cronici primele cocktailuri Martini inventate în America secolului al XIX-lea ar fi fost preparate din două uncii de „Martini and Rosso" italian, o uncie de gin Old Tom, plus lichior de vişine şi plus încă un ingredient care îi stârneşte oroare oricărei persoane bine educate. Dar, deşi Martini Rosso apare în 1863, după alţi experţi cocktailul Martini se răspândeşte iniţial în forma actuală pe bază nu de vermut Martini, ci de Noilly Prat, iar numele Martini i-a fost dat cocktailului originar prin ascocierea fie cu localitatea californiană Martinez, fie cu numele Martinez al unui barman. În fine, pentru toată această încurcată chestiune se poate consulta lucrarea fundamentală *Martini straight up* a lui Lowell Edmunds, tradusă în Italia la editura Archinto cu titlul *Şi iute s-a făcut Martini.*

Dar oare ce bea James Bond? În fond el bea de toate. E faimos începutul din *Goldfinger*, unde se spunea, în traducerea nereuşită din 1964: „James Bond stătea pe scaun în sala de aşteptare a aeroportului din Miami. Băuse deja două bourbon duble şi acum medita asupra vieţii şi a morţii". Ca şi când Bond ar fi aşteptat avionul ca un pasager din clasa turistică. Fleming, maestru al stilului, scria însă aşa: *James Bond, with two double bourbon inside him, sat în the final departure lounge of Miami Airport and thought about life and death.* Dar primul Martini pe care 007 îl bea în *Casino Royale* (şi nu *Casinò Royal,* ca în ediţia italiană) este cel care urma să intre în istorie drept Vesper Martini: „Trei măsuri de Gordon, una de votcă, jumătate de Kina Lillet. Se varsă totul în

shaker, se agită bine până când totul devine rece ca gheaţa, după care se adaugă coaja unei lămâi". Kina Lillet e un tip mai rar de vermut dry, iar Bond va bea un Vesper Martini şi în filmul *007: Partea lui de consolare*.

De fapt Bond bea de obicei Martini aşa cum îl ştim noi, dar, când îl comandă, specifică: *shaken, not stirred*, adică vrea ca ingredientele să fie puse într-un shaker care se agită, ca şi la alte tipuri de cocktailuri, şi nu amestecat într-un mixer. Că de la Hemingway încoace pentru a obţine un Martini bun se varsă într-un mixer deja plin cu gheaţă o doză de Martini Dry, ginul, se amestecă sau se mixează şi se filtrează licoarea în clasicul pahar triunghiular în care la sfârşit se va pune şi măslina. Dar adevăraţii cunoscători cer ca, după ce a fost vărsat înăuntru Martini şi amestecat bine-bine, să se pună o sită fină deasupra mixerului, să se arunce vermutul astfel încât să rămână doar un strat foarte subţire care să aromeze cuburile de gheaţă şi doar după aceea să se pună ginul, care, bine răcit, să fie filtrat în cele din urmă şi aromatizat cu dry. Raportul dintre gin şi vermut variază de la cunoscător la cunoscător. Există şi versiunea conform căreia trebuie doar să se lase o rază de lumină să pătrundă în sticla de vermut până ajunge la gheaţă şi e gata. În versiunea pe care americanii o numesc *Gin Martini on the rocks*, se varsă în pahar şi gheaţa, dar rafinaţii se scutură de oroare la aşa ceva.

Cum de vrea un bun cunoscător ca Bond un Martini agitat, şi nu amestecat? Unii susţin că prin agitarea unui Martini în shaker se introduce mai mult aer în amestec (e ceea ce se cheamă *bruising the drink*) şi asta îi îmbunătăţeşte gustul. Dar personal nu cred că un gentleman ca Bond şi-ar dori un Martini agitat în shaker. Există site-uri unde se spune că această frază prezentă în film nu apare niciodată în roman (aşa cum nici în Conan Doyle nu apare niciodată formularea „Elementar, dragă Watson"), decât poate legată de mult discutatul Vodka Martini. Dar mărturisesc că, dacă ar fi trebuit să verific integral *opera omnia* a lui Fleming, cine ştie când aş fi scris acest „Pliculeţ".

2013

Prea multe date pentru Nero Wolfe

Din raţiuni cu totul umorale am dedicat cele două luni de dinainte de Crăciun recitirii sau citirii *ex novo* a celor optzeci de povestiri cu Nero Wolfe şi, cufundându-mă în acel univers agreabil, m-am confruntat şi eu cu nişte chestiuni care i-au urmărit pe toţi cei fascinaţi de Rex Stout. Mai întâi, la ce număr se află sau se afla faimoasa casă de gresie din 35th Street West? În 1966, The Wolfe Pack (o asociaţie a pasionaţilor de povestiri cu Nero Wolfe) a convins primăria New Yorkului să pună o plăcuţă comemorativă la nr. 454, dar Stout, în romanele sale, a menţionat numere de stradă diferite: nr. 506 în *Nero Wolfe şi fiica sa*, nr. 618 în *Prea mulţi clienţi*, nr. 902 în *Să nu ai încredere*, nr. 914 în *Cele patru colţuri ale străzii*, nr. 918 în *Cutia roşie*, nr. 922 în *Mortul care vorbeşte*, nr. 939 în *Nero Wolfe: invitaţie la o anchetă* etc.

Dar măcar de-ar fi asta unica incertitudine în această saga. Ni se spune, de pildă, că Wolfe, de origine muntenegreană, s-ar fi născut la Trenton, după care s-a dus în Muntenegru copil fiind, dar adesea Wolfe spune că s-a naturalizat destul de târziu ca cetăţean american şi deci că nu s-ar fi născut la New Jersey. S-a născut probabil în 1892 sau 1893. Dar, dacă aşa ar sta lucrurile, în ultima sa povestire, care e din 1975, ar avea deja 83 de ani, însă el ne este prezentat ca fiind un tinerel ca în prima istorioară cu el, care e din 1934. Ce să mai zicem de Archie Goodwin, care după mai multe indicii pare să se fi născut în 1910 sau 1912 şi deci, în povestirile ce se desfăşoară în mod clar pe vremea Războiului din Vietnam şi chiar şi după aceea, ar trebui să aibă deja aproape 60 de ani; el în schimb apare tot ca un playboy de vreo 30 de ani, un as în cucerirea unor fermecătoare tinere de 20 de ani şi în a culca la pământ cu o directă magistrală nişte personaje mult mai vânjoase decât el.

Pe scurt, un autor care ştia să descrie fără cusur, de la o carte la alta, planul casei lui Wolfe, tot ceea ce mânca, cele zece mii de orhidee pe care le cultiva, specie de specie, cum de nu s-a gândit

să-şi facă un fişier general, plauzibil din punct de vedere biografic, al tuturor personajelor sale? Explicaţia trebuie să fie alta.

Se întâmplă în mai multe legende populare ca personajele să nu aibă vârstă şi să nu îmbătrânească niciodată. Nu au vârstă Superman, nici Little Orphan Annie (despre a cărei eternă copilărie s-au făcut multe parodii), nici Phantom, Omul cu mască, logodit de vreo 50 de ani cu Diana Palmer. Ceea ce le permitea autorilor lor să-i facă să acţioneze într-un etern prezent. Aşa se întâmplă şi cu Wolfe şi Goodwin, veşnic tineri. Dar în acelaşi timp poveştile lui Stout se clădesc şi pe precizia detaliilor, pe un fundal istoric (el şi Archie participă ca agenţi ai guvernului la al Doilea Război Mondial ori au de-a face cu perioada mccarthistă), pe amănuntele aproape obsedante ale străzilor, ale colţurilor, ale magazinelor, ale traseelor alese de taxiuri şi aşa mai departe. Cum să menţii într-o eternitate imobilă nişte întâmplări care aveau permanent nevoie de referire la momente istorice şi la spaţii precise? Zăpăcindu-l pe cititor.

Stout stârneşte în faţa ochilor memoriei noastre o vâltoare de date discordante şi de anacronisme insuportabile pentru cine îl citeşte verificându-l pe computer şi astfel, în timp ce mima un realism exasperat, voia ca noi toţi să trăim într-o situaţie aproape onirică. Asta înseamnă că avea ideile sale, nu tocmai banale, despre ficţiunea literară; nu întâmplător îşi începuse cariera de scriitor, fără prea mult succes, ce-i drept, ca narator aproape experimental în *Două rampe către abis.* Şi cunoştea şi mecanismele actului receptării. Nu bănuia că cititorii lui vor face ca mine şi că îi vor citi integral *opera omnia* dintr-o suflare, ci ştia că se vor întoarce asupra cărţilor sale la intervale anuale, adică destul de mari pentru ca memoria lor să se fi înceţoşat, pe bună dreptate, în legătură cu cronologiile. Paria mult pe faptul că cititorul îşi va aminti limpede şi se va aştepta la situaţiile recurente (ticurile lui Wolfe, mecanismul serilor în care se trăgeau concluziile, scurta şedere în bucătărie) şi că va uita în schimb evenimentele mari. Şi într-adevăr putem reciti de mai multe ori aceste povestiri cu plăcerea de a regăsi mereu aceleaşi elemente invariabile, uitând în

schimb lucrul cel mai important, adică cine era asasinul.

2014

Şi câte şi mai câte

Este evident că persoanele care au ajuns la o vârstă mai matură sunt deranjate de evoluţia limbii, nefiind în stare să accepte noile ei întrebuinţări, foarte la modă printre adolescenţi. Iar unica lor speranţă e ca această modă să dureze doar o dimineaţă, aşa cum s-a întâmplat cu expresii ca *babacu'* (anii '50-'60, iar cine o mai foloseşte se dă de gol că este el însuşi un *babac*) sau *giugiuc* (am auzit o doamnă de vârstă incertă rostindu-l şi am dedus că prin anii '50 era doar o fetiţă). Însă, atât timp cât aceste întrebuinţări circulă doar printre tineri, aş zice că e treaba lor, ba uneori chiar amuzantă. Ele devin însă izbitoare când ne implică şi pe noi.

Nu am putut suporta niciodată, începând de prin anii '80, să mi se spună „prof". Ce-ar fi ca unui inginer să i se spună „ing" şi unui avocat „av"? Cel mult i se spunea „doc" unui doctor, dar asta în Vestul îndepărtat, unde de regulă un doc murea de ftizie şi de prea mult alcool.

Nu am protestat niciodată în mod explicit, asta şi pentru că un atare apelativ trădează şi o anumită familiaritate afectuoasă, dar acest lucru mă agasa şi mă agasează încă. Era mai bine în '68, când studenţii şi personalul de serviciu îmi spuneau Umberto şi mă tutuiau.

Un alt lucru cu care eram obişnuit era că femeile se împărţeau în *bionde* („blonde") şi *brune* („brunete"). La un moment dat termenul *brunetă*, care mie îmi evoca melodiile anilor '40 şi pieptănăturile cu breton, a ajuns să se demodeze. Fapt este că deja nu numai tinerii, ci şi adulţii au început să folosească

mora[11] („oacheşă”) (şi citeam zilele trecute într-un ziar despre un balerin că e „un oacheş frumuşel”). Oribilă expresie, pentru că pe vremuri termenul *mora* era folosit doar pentru odaliscele musulmane care dansau pe cadavrele ultimilor apărători ai cetăţii cipriote Famagusta, iar acum îl asociez cu formula grosolană de agăţare „Băi, oacheşo, băi, frumuşico!” rostită de un mascul în maiou când pe lângă el trece câte o fată şi gândul mă poartă în mod fatal la damele cu forme bine amplificate din ilustraţiile lui Gino Boccasile sau la tinerele italience care câştigau concursul *Cinci Mii de Lire Pentru Un Surâs*, cu mirosul lor de parfumuri naţional-populare şi cu pădurile lor dese de la subsuori.

Dar aşa e, blondele rămân blonde (cu nuanţe platinate, cenuşii, galben-pai sau oricare altele), în timp ce femeia cu părul închis la culoare devine „oacheşă”, chiar dacă are tenul lui Audrey Hepburn. Mă rog, îi prefer pe englezi, care le denumesc *dark-haired* sau *brunette.*

Dar nu că aş fi un misoneist, pentru că încet-încet am absorbit în lexicul meu, dacă nu ca utilizator activ, măcar ca ascultător pasiv, expresii ca *a fi spart*, *a i se rupe filmul*, *a freca la icre*, *naşpa*, *bunăciune*, *horny*, *a marca*, *bengos*, *una legală*, *a fi varză*, *hoit*, *de gaşcă*, *fraierică*, *panaramă*, *ciumpaliu*, *carabă*, *cocalar*, *a o rupe în fericire*, *băbăciune*, *caterincă*, *una verde*, *a fi avion*, *a trage de fiare*, *moca*, *la greu*, *meseriaş*, *a killări*, *marfă*, *a se da mare sculă de basculă.* Iar acum câteva zile un băiat de 14 ani mi-a adus la cunoştinţă că la Roma, chiar dacă se mai înţelege încă verbul *a chiuli*, în niciun caz nu se mai foloseşte *a trage la fit*, ci se zice *pisciare la scuola* („a pişa şcoala”).

În orice caz, ca să fiu sincer, prefer neologismele tineretului în loc de ticul adulţilor de a spune la fiecare pas *e quant’altro* („şi câte şi mai câte”). Nu puteţi spune *şi aşa mai departe* sau *et caetera*? Din fericire, s-au mai stins formele *attimino* („momenţel”) şi *esatto* („exact”), de ajunsese ca toată Italia să nu fie decât „frumoasele meleaguri în care *exact* se aude”[12], dar *e quant’altro* continuă să rămână şi în vorbirea persoanelor serioase; în Franţa e egalat doar de nestăvilita întrebuinţare a lui *incontournable* cu sensul

(atenţie!) de ceva important, cel mult de ceva de care nu se poate face abstracţie. *Incontournable* e acel lucru pe care, dacă ţi se arată în cale, nu-l poţi ocoli, ci trebuie să-ţi măsori forţele cu el. Poate fi o persoană, o problemă, o scadenţă de plată a taxelor, poate fi obligaţia botniţei la câini, poate fi existenţa lui Dumnezeu.

Asta e situaţia, dar oricum mai bine ciudăţeniile lingvistice decât folosirea improprie a cuvintelor. Recent, unul dintre deputaţii noştri, vrând să spună că nu se va lungi mult, a afirmat în plin parlament că va fi „circumcis". Ar fi fost mult mai bine să spună doar „voi fi scurt şi câte şi mai câte". Însă cel puţin nu e antisemit.

2014

Nefericită acea ţară

Presa şi televiziunea au sărbătorit cu satisfacţie rezultatele acţiunii de salvare din flăcări a navei *Norman Atlantic*. S-au semnalat morţi şi dispăruţi, dar în ansamblu operaţiunile de salvare au fost eficiente. Mass-media s-a oprit mai mult asupra figurii comandantului Argilio Giacomazzi, care, după ce a condus operaţiunile de salvare la bord, s-a salvat ultimul. Lucru care nu avea cum să nu impresioneze, dat fiind precedentul episod al unui „abominabil om al navelor"[13], iar în unele relatări a început chiar să se ivească apelativul *erou*.

E de nestăvilit emfaza mass-mediei, care, dacă cineva afirmă că nu e de acord cu ceva, *tună*, ca şi cum ar fi Zeus din Olimp. Brusc oamenii nu mai vorbesc sau nu au intrat într-un mare necaz, ci *tună* şi se găsesc în ochiul ciclonului (ceea ce, fie vorba între noi, e o expresie greşită, pentru că în ochiul ciclonului domneşte liniştea, dar publicul trebuie emoţionat prin astfel de imagini).

Dar să ne întoarcem la căpitanul Giacomazzi. Realizez că îmi

exprim punctul de vedere cu o oarecare întârziere, pentru că unele idei cu care sunt de acord au şi fost publicate, de exemplu, de Luciano Canfora în cotidianul online *Lettera 43* din 2 ianuarie. Dar nu e rău să revenim asupra subiectului. Căpitanul Giacomazzi este fără îndoială o persoană demnă (chiar dacă s-a demonstrat ulterior că avea şi el o parte de responsabilitate în cauzarea accidentului) şi sperăm ca pe viitor orice căpitan să se comporte ca el. Dar nu e un erou, e un om care şi-a îndeplinit cu cinste, fără laşitate, datoria. Este prevăzut în regulile de angajare a unui căpitan că trebuie să abandoneze nava ultimul, ceea ce poate comporta anumite pericole, aşa cum scrie în regulile de angajare a unui paraşutist că poate muri într-un conflict armat.

Cine este erou? Dacă ne raportăm la teoria eroilor formulată de Carlyle, este considerat erou orice mare om dotat cu o charismă excepţională care a lăsat o urmă în istorie şi în această accepţiune sunt eroi şi Shakespeare, şi Napoleon, chiar dacă ar fi fost (*absit iniuria*) nişte mari fricoşi. Dar în spiritul lui Carlyle au făcut lucruri drepte atât Tolstoi, cât şi istoricii vieţii materiale de mai târziu, care au dat mai puţină importanţă marilor evenimente, cercetând mai degrabă structurile economice şi sociale sau tendinţele colective. Dacă însă ne luăm după dicţionare şi enciclopedii, rezultă întotdeauna că un erou este cel care săvârşeşte o faptă ieşită din comun ce nu îi era cerută, cu riscul vieţii sale, punându-se în slujba celorlalţi. Un erou a fost Salvo D'Acquisto, căci nimeni nu i-a cerut să-şi asume o responsabilitate care nu era a lui şi să se aşeze în faţa plutonului de execuţie al naziştilor pentru a-i apăra pe locuitorii din satul său. Dar mai presus de orice datorie a făcut acest lucru şi şi-a sacrificat viaţa. Iar pentru a fi erou nu trebuie să fii soldat sau condotier. Este erou cel care, cu riscul propriei vieţi, salvează un copil ce e pe cale să se înece, sau un camarad în mină, ori renunţă la rutina liniştită dintr-un spital din ţara sa ca să-şi pună viaţa în pericol în Africa printre bolnavii de ebola. Se pare de altfel că însuşi Giacomazzi, în interviul ce i-a fost luat la întoarcere, ar fi zis: „Eroii nu folosesc la nimic, gândul se îndreaptă doar către persoanele care nu mai sunt". O manieră chibzuită de a evita

sanctificările mediatice.

De ce în cazul unei persoane, desigur, înzestrată cu curaj şi cu sânge-rece, care îşi face datoria se vorbeşte despre eroism? Brecht spunea în piesa de teatru *Viaţa lui Galilei* că nefericită este ţara ce are nevoie de eroi. De ce e nefericită? Pentru că îi lipsesc persoanele normale care fac cât şi-au luat angajamentul de a face, în mod onest, fără a fura, fără a fugi de responsabilitate, şi fac acest lucru, aşa cum banal se spune azi, „cu profesionalism". Dar, dacă îi lipsesc cetăţenii normali, ţara caută cu disperare un personaj eroic şi împarte medalii de aur în stânga şi în dreapta.

O ţară nefericită este aşadar aceea care, cum nimeni nu mai ştie care este datoria sa, îşi caută cu disperare un cârmuitor căruia să-i atribuie charismă şi care să-i ordone ce să facă. Ceea ce, dacă îmi amintesc bine, era o idee exprimată de Hitler în *Mein Kampf.*

2015

Timpul şi istoria

Dacă nu vă place televiziunea *trash*, nu e indispensabil să vă petreceţi seara jucând tabinet. Uitaţi-vă la Rai Storia, care e cel mai bun canal al televiziunii de stat, recomandat mai ales tinerilor, pentru a nu uita ceea ce am fost. Emisiunea pe care o urmăresc aproape în fiecare seară este *Timpul şi Istoria*, moderată de Massimo Bernardini. Dacă ar scurta genericul de început ar fi şi mai bine (între începutul genericului şi începutul real al emisiunii ai timp să mergi şi la baie), însă chiar şi aşa e de neratat.

Mai deunăzi episodul era dedicat educaţiei copiilor şi tinerilor pe care o urmărea regimul fascist (organizaţia fascistă de tineret, Fiii Lupoaicei, Micile Italience, stadioanele, manualele şcolare). La un moment dat s-a născut o întrebare: această educaţie totalitară a

unei întregi generaţii a reuşit să modeleze la nivel profund caracterul italienilor? Era imposibil să nu ne amintim de observaţia lui Pasolini conform căreia caracterul naţional a fost în mai mare măsură modificat de neocapitalismul ce a început după război decât de dictatură. A urmat o discuţie între Bernardini şi specialista în istorie Alessandra Tarquini, dar s-a insistat mai mult pe influenţa fascismului decât pe cea a neocapitalismului.

Exceptându-i pe extremiştii neofascişti, totuşi ceva din moştenirea fascistă tot a rămas în caracterul nostru naţional – de pildă, rasismul, homofobia, credinţa latentă în superioritatea bărbaţilor, anticomunismul şi preferinţa pentru orientări de dreapta. Dar în definitiv aceste comportamente erau comune şi Italiei prefasciste. Cred că avea într-adevăr dreptate Pasolini: caracterul naţional a fost influenţat în străfundul său mai mult de ideologia consumeristă, de visul liberalismului, de televiziune; şi nu e deloc cazul să-l tot deranjăm pe Berlusconi, dacă a fost odrasla şi nu părintele acestei ideologii ce a luat fiinţă odată cu guma de mestecat a eliberatorilor, cu Planul Marshall şi cu boomul economic al anilor ’50.

Ce anume le cerea şi le impunea fascismul italienilor? Să creadă, să asculte, să lupte, să practice cultul războiului, ba chiar şi idealul unei morţi frumoase, să sară prin cercurile de foc, să aducă pe lume cât mai mulţi copii, să considere politica ţelul de căpătâi al existenţei, să-i considere pe italieni poporul ales. Au rămas aceste trăsături în caracterul italienilor? Nici gând. Dar acestea se regăsesc în schimb în fundamentalismul musulman, aşa cum observa în numărul trecut din *Espresso* Hamed Abdel-Samad. Acolo într-adevăr găsim cultul fanatic al tradiţiei, exaltarea eroului şi *viva la muerte*, supunerea totală a femeii, sentimentul războiului permanent şi idealul Cărţii şi Armei. Toate aceste idei au fost foarte puţin asimilate de italieni (cu excepţia teroriştilor de dreapta şi de stânga, dar şi aceştia dispuşi mai degrabă să provoace moartea altora decât să se sacrifice în chip de kamikaze) şi dovada este modul în care s-a desfăşurat al Doilea Război Mondial. În mod paradoxal, confruntarea voluntară cu moartea a fost prezentă într-

un singur moment, final şi tragic, printre ultimele rafale ale Republicii din Salò şi partizani. O minoritate.

Ce a propus în schimb neocapitalismul, sub diferitele sale ipostaze, până la berlusconism? Să ne cumpărăm ca un drept al nostru, eventual în rate, automobilul, frigiderul, maşina de spălat, televizorul, să considerăm că evaziunea fiscală e o nevoie cât se poate de umană, să ne petrecem serile dedicându-le distracţiei, admirând balerinele seminude (iar la limita extremă, în ziua de azi, la distanţă de un click de pornografia hard), să nu ne sinchisim prea tare de politică, mergând tot mai puţin la vot (căci ăsta e în fond modelul american), să limităm numărul copiilor pentru a evita problemele economice – pe scurt, să încercăm să avem un trai agreabil, evitând sacrificiile. Cea mai mare parte a societăţii italiene s-a adaptat cu entuziasm la acest model. Iar cei care se sacrifică mergând să-i ajute pe disperaţii lumii a treia reprezintă o neînsemnată minoritate. Sunt persoane care, după cum spun mulţi, şi-au căutat-o cu lumânarea, în loc să stea ca oamenii la ele acasă şi să se uite la televizor.

2015

1. Gabicce Mare este o mică localitate de 5.800 de locuitori de pe litoralul regiunii Marche, provincia Urbino, aleasă în mod ironic de autor în opoziţie cu faimoasa Universitate Catolică din Milano, cea mai mare universitate privată din Europa şi cea mai mare universitate catolică din lume (n.tr.).
2. *Striscia la notizia* („Umblă zvonul”) este numele unei emisiuni italiene de divertisment foarte urmărite de pe Canale 5, care, începând din 1988, de luni până sâmbătă, propune un stil jurnalistic satiric şi parodic. Formatul emisiunii, cu doi prezentatori şi două dansatoare „bebeluşe”, a fost importat şi la noi sub denumirea de *Cronica cârcotaşilor* (n.tr.).

3. Lupo Alberto este un personaj de benzi desenate şi desene animate creat in Italia în 1973 de Guido Silvestri (n.tr.).
4. Cola di Rienzo (Roma, 1313-1354) a fost o figură politică a Evului Mediu de orientare antipapală şi anticlericală, bun orator,

considerat ultimul tribun al Romei. A fost în repetate rânduri închis, surghiunit şi acuzat de erezie şi în cele din urmă judecat şi ucis, după care corpul său a fost expus public la Roma, la fel ca în cazul lui Mussolini, al cărui cadavru a fost atârnat la Milano, în Piazzale Loreto, la 25 aprilie 1945 (n.tr.).

5. Joc de cuvinte bazat pe o omonimie greu de redat în traducere, pe care Eco însuşi simte nevoia s-o explice chiar şi pentru cititorii italieni. *Le poppe* înseamnă atât pluralul termenului *pupă* (partea posterioară a unei nave), cât şi „sâni” (n.tr.).
6. V. nota de la p. 50 (n.tr.).
7. Tullio De Mauro (n. 1932) este unul dintre cei mai de seamă sociolingvişti italieni contemporani. Profesor de lingvistică la Universitatea „La Sapienza” din Roma, autorul unei monumentale istorii a limbii italiene în care se tratează pentru prima dată problema limbii standard în raport cu variantele regionale şi dialectale (*Storia linguistica dell'Italia unita*, 1963) şi al unui foarte amplu dicţionar italian explicativ (GRADIT). Ministru al Învăţământului (2000-2001), Doctor Honoris Causa al mai multor universităţi din lume, printre care şi cea din Bucureşti (2009) (n.tr.).

8. *Brütt terùn* este expresia milaneză pentru *brutti terroni* („nenorociţii de imigranţi”), o insultă puternică şi destul de comună la adresa italienilor din sud şi a extracomunitarilor stabiliţi în oraşele mai bogate din nordul Italiei (n.tr.).
9. Aluzie la judecătorul milanez Raimondo Mesiano, în urma sentinţei căruia holdingul Fininvest deţinut de familia Berlusconi a fost obligat la plata a 750 de milioane de euro. În replică, jurnaliştii televiziunilor lui Berlusconi au început un atac mârşav şi pueril la adresa judecătorului, criticându-i... şosetele turcoaz (n.tr.).
10. În textul lui Eco, cuvântul ofensator este *vaiassa*, termen napolitan pentru *bagascia*, „femeie uşoară”. În traducere s-a ales tot un termen regional şi învechit, cu o expresivitate marcată (n.tr.).

11. *Moro*, *mora* sunt termeni etimologic legaţi de lat. *Maurus*, „locuitor al Mauritaniei, al Ethiopiei şi al altor regiuni africane”, probabil răspândiţi în italiana comună cu sensul de „brunet, brun” prin intermediul recent al unui dialect. Referirea iniţială la *maurii* musulmani ce au migrat mai întâi în Spania în secolul al VIII-lea nu se regăseşte, evident, în niciun posibil sinonim românesc pentru „brunet” (n.tr.).
12. Parafrază şi aluzie intertextuală la celebrul vers din *Infern* (cântul XXXIII, v. 78-80) *Il bel paese là dove il sì suona* („În mândra ţară unde sună *sì*”) prin care Dante defineşte sintetic spaţiul şi idiomul italice (n.tr.).

13. Referire la comandantul Schettino, care şi-a abandonat nava de croazieră *Costa Concordia* cu 4.229 de oameni la bord în timpul îngrozitorului naufragiu din 12 ianuarie 2012 (n.tr.).

Diferite forme de rasism

Filosofând la feminin

Vechea afirmaţie filosofică potrivit căreia bărbatul este în stare să gândească infinitul, iar femeia să dea sens finitului poate fi citită în mai multe feluri: de exemplu, că, dacă bărbatul tot nu ştie să facă copii, se consolează cu paradoxurile lui Zenon. Dar pe baza unor afirmaţii de acest gen s-a răspândit ideea că istoria (cel puţin până în secolul XX) ne-a făcut să cunoaştem mari poete, naratoare excepţionale şi cercetătoare din diferite domenii ale ştiinţei, dar nu şi femei filosof sau femei matematician.

Pe astfel de idei distorsionate s-a înrădăcinat mult timp convingerea că femeile nu au înclinaţie spre pictură, cu mereu invocata excepţie a Rosalbei Carriera şi a Artemisiei Gentileschi. Fireşte că, atât timp cât pictura însemna fresca bisericilor, urcatul pe schelă în fustă nu era un lucru decent şi nici nu era meserie de femeie să conduci un atelier de pictură cu treizeci de ucenici, dar, cum a apărut pictura de şevalet, cum au apărut şi femeile pictor. E ca şi cum s-ar spune că evreii au fost mari în atâtea arte, dar nu şi în pictură, până nu a apărut Chagall. Este adevărat că la ei cultura era eminamente auditivă, şi nu vizuală şi că divinitatea nu trebuia să fie reprezentată în imagini, dar există o producţie vizuală de un netăgăduit interes în multe manuscrise ebraice. Problema e că, în veacurile în care artele figurative erau în mâna Bisericii, era greu ca un evreu să fie încurajat să picteze scene cu Maica Domnului şi cu răstignirea; e ca şi când ne-am minuna că niciun evreu nu a devenit papă.

Cronicile Universităţii din Bologna vorbesc de profesoare ca Bettisia Gozzadini şi Novella d'Andrea, care erau aşa de frumoase, încât trebuiau să ţină cursul în spatele unui văl, pentru a nu-i

distrage pe studenţi, dar nu predau filosofie. În manualele de filosofie nu întâlnim femei care să predea dialectica sau teologia. Héloïse, strălucita şi nefericita studentă a lui Abélard, a trebuit să se consoleze cu rolul de stareţă.

Dar problema stareţelor nu e de luat în derâdere; o femeie-filosof a zilelor noastre, Maria Teresa Fumagalli, a dedicat multe pagini acestei chestiuni. O maică superioară era o autoritate spirituală, organizatoare şi politică şi desfăşura o funcţie intelectuală importantă în societatea medievală. Un manual de filosofie bun trebuie să enumere printre protagoniştii istoriei gândirii şi marile figuri mistice, cum a fost cea a Caterinei de Siena şi mai ales cea a lui Hildegard din Bingen, ale cărei viziuni metafizice şi perspective asupra infinitului ne dau de furcă şi astăzi.

Obiecţia că mistica nu ar fi filosofie nu stă în picioare, întrucât istoriile filosofiei rezervă spaţii ample unor mari mistici ca Heinrich Seuse, Johannes Tauler sau Meister Eckhart. Iar a susţine că în mare parte mistica feminină punea mai mult accentul pe trup, şi nu pe ideile abstracte e ca şi când ai spune că din manualele de filosofie ar trebui să dispară, să zicem, Merleau-Ponty.

De mai multă vreme feministele au ales-o ca eroină a lor pe Hypatia, care în Alexandria secolului al V-lea era magistră de filosofie platonică şi de matematici superioare. Hypatia a devenit un simbol, dar, din păcate, de pe urma operelor sale nu a rămas decât legenda, pentru că s-au pierdut; ca şi ea, de altfel, care a fost la propriu ruptă în bucăţi de o gloată de creştini dezlănţuiţi instigaţi, după unii istorici, de acel Chiril al Alexandriei ajuns în cele din urmă sfânt, dar, fireşte, nu pentru asta. Dar Hypatia să fi fost unica?

Acum mai puţin de o lună a fost publicată în Franţa, la editura Arléa, o broşurică, *Histoire des femmes philosophes*. Dacă ne întrebăm cine este autorul, acest Gilles Ménage, descoperim că a fost un latinist din secolul al XVII-lea, pe care Madame de Sévigné şi Madame de Lafayette l-au avut ca preceptor şi că în 1690 a

apărut cartea sa intitulată *Historia Mulierum Philosopharum.* Şi nu numai Hypatia apare acolo. Chiar dacă se ocupă mai ales de perioada clasică, cartea lui Ménage ne prezintă o serie de figuri pasionante: Diotima din şcoala socratică, Arete din şcoala cirenaică, Nikarete din şcoala megarică, Hipparchia din şcoala cinică, Theodora din şcoala peripatetică, Leontion din şcoala epicuriană, Themistoclea din şcoala pitagoreică. Ménage, răsfoind textele antice şi operele părinţilor Bisericii, a găsit nu mai puţin de şaizeci şi cinci de astfel de figuri, chiar dacă s-a raportat la ideea de filosofie înţeleasă în sens destul de larg. Dacă luăm în calcul că în societatea Greciei antice femeia era consemnată între pereţii casei, că filosofii preferau să se întreţină mai degrabă cu tineri decât cu fetişcane şi că pentru a câştiga notorietate publică femeia trebuia să fie curtezană, putem înţelege de câtă strădanie au fost în stare aceste gânditoare pentru a se afirma. Totodată, Aspasia este încă amintită în calitatea ei de mare curtezană, uitându-se faptul că era instruită în ale retoricii şi filosofiei şi că Socrate, după cum mărturiseşte Plutarh, o vizita cu interes.

M-am dus să răsfoiesc cel puţin trei enciclopedii ale filosofiei contemporane şi în afară de Hypatia nu am găsit nici urmă de aceste nume. Nu se pune problema că nu au existat femei care să se ocupe cu filosofia. Ci că filosofii au preferat să le dea uitării, eventual după ce şi-au însuşit ideile acestora.

2003

Unde e antisemitismul?

O serie de evenimente recente (nu numai atentate, ci şi sondaje îngrijorătoare) au readus în prim-plan chestiunea antisemitismului. E greu să se facă distincţia dintre poziţia adversă faţă de politica lui Sharon (şi aici mulţi evrei sunt de acord) şi

antiisraelism, şi dintre acesta şi antisemitism, dar tendinţa opiniei publice şi a mass-mediei e de a băga totul în aceeaşi oală. În plus, se pare că opinia publică occidentală se sprijină pe două idei consolatoare: antisemitismul este o chestiune arabă, iar în Europa el priveşte nişa grupărilor *naziskin*.

Europa nu a ştiut niciodată să distingă corect între antisemitismul religios, cel popular şi cel „ştiinţific". Antisemitismul religios a fost, desigur, responsabil pentru antisemitismul popular: s-a spus că evreii au fost ucigaşii lui Dumnezeu pe pământ şi asta a justificat multe pogromuri, pentru că popoarelor europene le era greu să asimileze diaspore hotărâte să-şi păstreze tradiţiile. Urmaşii unui cult al Cărţii şi deci al lecturii păreau, într-un univers de analfabeţi, nişte intelectuali periculoşi care vorbeau o limbă neştiută. Însă prin antisemitism „ştiinţific" înţeleg concepţia care susţine, cu argumente istorico-antropologice, superioritatea rasei ariene faţă de cea ebraică şi doctrina politică a conspiraţiei evreilor pentru a cuceri lumea creştină, a cărei maximă expresie o reprezintă *Protocoalele Înţelepţilor Sionului.* Iar aceasta este şi un produs al inteligenţiei laice europene.

În lumea arabă nu există antisemitism teologic, căci Coranul recunoaşte tradiţia marilor patriarhi ai Bibliei, de la Avraam până la Iisus. În perioada expansiunii lor, musulmanii au fost destul de toleranţi faţă de evrei şi de creştini: erau cetăţeni de categoria a doua, iar în măsura în care îşi plăteau taxele, puteau să-şi practice religia şi să-şi desfăşoare activităţile comerciale. Nefiind de tip religios, antisemitismul islamic este astăzi de natură exclusiv etnico-politică, motivaţiile religioase fiind elemente de sprijin, nu de temelie. Dacă sioniştii secolului al XIX-lea şi-ar fi stabilit noul stat Israel în Utah, arabii nu ar fi antisemiţi. Nu aş vrea să fiu răstălmăcit: din raţiuni istorice şi religioase evreii aveau toate drepturile să aibă ca ţintă Palestina, pătrunderea lor a fost pacifică timp de un secol, au dreptul deplin de a sta acolo pentru că şi l-au cucerit prin muncă. Însă antisemitismul arab e teritorial, nu teologic.

Mult mai gravă însă e responsabilitatea europenilor în această privinţă. Antisemitismul popular susţinut de antisemitismul religios a produs masacre, însă locale şi neplanificate. Adevăratul antisemitism „ştiinţific" a luat fiinţă la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea, şi nu în Germania, ci în Italia sub anumite aspecte şi în Franţa legitimistă. În Franţa, acolo apar teoriile rasiste despre rădăcinile etnice ale civilizaţiei şi între Franţa şi Italia se elaborează teoria conspiraţiei evreilor, vinovaţi mai întâi de ororile Revoluţiei Franceze şi apoi de un scenariu gândit să supună civilizaţia creştină. Istoria a dovedit că *Protocoalele* au fost produsul iezuiţilor legitimişti şi al serviciilor secrete franco-ruse şi că abia mai târziu au fost asumate ca operă de o autenticitate indiscutabilă atât de reacţionarii ţarişti, cât şi de nazişti. Şi pe internet majoritatea site-urilor antisemite arabe se bazează pe acest antisemitism „ştiinţific" european.

Deputatul Fini se străduieşte să decupeze de antisemitism istoria îndepărtată a rolului său politic şi acest lucru trebuie să-l recunoaştem deschis. Dar, dacă mergeţi în oricare librărie specializată, veţi găsi alături de cărţi de ezoterism despre Graal discursurile lui Mussolini şi *Protocoalele.* Un amestec curios de care se folosea un ideolog al dreptei noastre, mereu prezent în aceste librării, ca, de pildă, Julius Evola.

Există fără îndoială şi organizaţii teroriste care, independent de Fassino sau de D'Alema, se proclamă „comuniste". Dar stânga italiană şi-a câştigat pe câmpul de luptă, prin propriii morţi, dreptul de a fi altceva decât aceste facţiuni extremiste, sprijinind Statul împotriva derivei teroriste. Cel care astăzi bagă totul în aceeaşi oală e Berlusconi, care, deşi eficient din punct de vedere politic, nu constituie o autoritate culturală. Dreapta deputatului Fini a făcut acelaşi lucru? E dispusă să afirme că Evola, când nu era un nebun destul de simpatic, criticabil din punct de vedere ştiinţific, dar agreabil din punct de vedere narativ, era un smintit antisemit şi nu a renunţat la această poziţie nici după război? Cine trebuie să se ocupe în şcoală şi în educaţia permanentă a adulţilor cu dărâmarea definitivă a nebuniilor antisemitismului „ştiinţific"

căruia îi era complice, în numerele delirante ale revistei *La difesa della razza*, deputatul Almirante?

E o datorie şi o necesitate să ne apărăm de terorismul arab. Dar luptând măcar, pe planul unei educaţii continue, împotriva duşmanilor de la noi din casă, care sunt sursa de inspiraţie a antisemitismului arab.

2003

Cine a spus să-şi pună văl?

Despre văl s-a spus totul şi tot ce se putea spune împotriva sa. Poziţia exprimată de Prodi mi se pare foarte echilibrată: dacă prin văl se înţelege acel tip de şal care lasă chipul descoperit, poate să-l poarte cine vrea (mai cu seamă că, dacă nu sună ca lipsită de reverenţă o opinie estetică imparţială, înnobilează trăsăturile feţei, asemănându-le pe femei cu madonele lui Antonello da Messina). Însă nu la fel stau lucrurile cu orice alt tip de acoperire cu văl care ar împiedica identificarea persoanei, pentru că legea nu permite acest lucru. Fireşte că acest tip de interdicţie ar putea isca alte discuţii, fiindcă ar trebui să se interzică şi măştile de carnaval (dacă vă amintiţi *Portocala mecanică*, cu o mască amuzantă se pot săvârşi crime atroce). Dar să spunem că acestea sunt probleme marginale.

Dacă socotim ca semn toate acele cazuri în care ceva, într-o anumită privinţă sau calitate, stă în locul a altceva, atunci vălul musulman este un fenomen semiotic, cum tot astfel pot fi considerate şi uniformele, a căror funcţie primordială nu este de a proteja corpul de intemperii, sau acoperământul capului (şi acesta foarte graţios) la călugăriţe. De aceea vălul stârneşte atâtea discuţii, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată cu basmaua pe care şi-o puneau pe cap ţărăncuţele noastre de pe vremuri şi care nu avea

nicio valoare simbolică.

Vălul este criticat pentru că purtarea lui ar indica o identitate. Dar nu este interzis să-ţi arăţi în mod vădit identitatea sau apartenenţa: acest lucru îl fac şi cel care poartă semnele unui partid, rasa de călugăr capucin sau veşmintele portocalii şi capul ras. O întrebare interesantă e dacă fetele musulmane trebuie să poarte vălul pentru că e impus de Coran. Tocmai a apărut cartea *Islam* (Electa, 2006) de Gabriele Mandel Khân, vicar general pentru Italia al frăţiei sufite Jerrahi Halveti, care mi s-a părut o foarte bună introducere în istoria, teologia, obiceiurile şi tradiţiile lumii musulmane. Aici se precizează că vălul care acoperă chipul şi părul este un obicei preislamic, uneori impus de raţiuni climatice, dar nu e prescris de sura 24 din Coran, citată mereu în aceste cazuri, care îndeamnă doar la acoperirea pieptului.

Temându-mă ca traducerea din Mandel să nu fie oarecum, să zic aşa, modernist-moderată, am căutat pe internet Coranul în traducerea italiană a lui Hamza Piccardo, sub controlul doctrinal al Uniunii Comunităţilor şi Organizaţiilor Islamice din Italia. Acolo găsesc întregul pasaj: „Spune credincioaselor: să-şi plece privirile, să-şi păzească ruşinea, să nu-şi dea la iveală frumuseţea în afară de ceea ce apare, să-şi pună văluri peste piept, să nu-şi descopere frumuseţea decât bărbaţilor lor, ori taţilor lor, ori taţilor bărbaţilor lor, ori fiilor lor, ori fiilor bărbaţilor lor, ori fraţilor lor, ori fiilor fraţilor lor, ori fiilor surorilor lor, ori servitoarelor lor şi celor stăpânite de dreapta lor, ori servitorilor lipsiţi de dorinţe, ori băieţilor care nu au cunoscut încă goliciunea femeilor”. Scrupulos fiind, m-am dus în cele din urmă să consult Coranul în traducerea clasică a marelui iranist Alessandro Bausani (publicat de BUR) şi găsesc şi acolo, cu mici variaţii lexicografice, îndemnul „iar sânii să se acopere cu un văl”.

Pentru unul ca mine, care nu ştie arabă, trei mărturii de provenienţă atât de diferită sunt suficiente. Coranul invită pur şi simplu la pudoare şi, dacă ar fi fost scris azi în Occident, ar invita şi la acoperirea buricului, pentru că deja în Occident se practică dansul din buric pe stradă.

Atunci cine le spunea femeilor să-şi pună vălul? Mandel, cu o anumită satisfacţie, spune că Sfântul Pavel era acela (în prima epistolă către Corinteni), numai că Sfântul Pavel restrângea această obligaţie doar la femeile care predicau sau profeţeau. Iată însă, tot cu mult înainte de Coran, ce spune Tertulian (care era, ce-i drept, un montanist heterodox, dar oricum tot un creştin) în scrierea sa *Despre podoabele femeilor*: „Trebuie să plăceţi doar soţilor voştri. Şi, cu cât veţi plăcea mai mult lor, cu atât mai puţin vă veţi preocupa să plăceţi altora. Nu vă îngrijaţi, o, făpturi binecuvântate, nicio femeie nu e urâtă pentru soţul său… Orice soţ cere tributul neprihănirii, dar nu-şi doreşte frumuseţe, dacă e creştin… Nu vă spun acestea ca să vă îndemn la o înfăţişare cu totul îngălată şi sălbatică şi nici nu vreau să vă conving că este bine să fiţi neîngrijite şi murdare, vă sfătuiesc însă o chibzuită măsură în grija pentru trupul vostru… Într-adevăr păcătuiesc împotriva Lui acele femei care îşi chinuie pielea cu sulemeneli din tot soiul de plante, care îşi vopsesc obrajii în roşu şi îşi lungesc ochii cu o dâră de funingine… Dumnezeu vă porunceşte să vă acoperiţi cu un văl, pentru ca, gândesc eu, capetele unora dintre voi să nu fie văzute”. Iată aşadar de ce în toată istoria picturii atât Maica Domnului, cât şi toate femeile cuvioase apar cu văl pe cap, ca şi atâtea graţioase musulmane.

2006

Evrei, masoni şi *radical chic*

În timp ce scriu aceste rânduri, încă nu s-a stins freamătul jurnalistic legat de cazul părintelui Gelmini şi vreau să spun din capul locului că nu sunt deosebit de interesat să aflu dacă acuzaţiile ce i se aduc sunt corecte sau greşite, în rest fiind vorba de treburi personale. Însă recunosc că aceia care îl acuză nu

numai că sunt închişi ori au mai multe condamnări penale la activ, ci mai au în spate şi poveşti cu droguri, iar sub imperiul drogurilor îţi poţi închipui că eşti atacat de un monstru cu ochi de insectă sau că eşti sărutat de o faţă bisericească de 80 de ani, pentru că oroarea, aşa cum ştia prea bine Lovecraft, este nemărginită.

Totuşi, aspectul cel mai interesant al întregii poveşti, care însă a fost lichidat în două zile, este că s-a afirmat că acuzaţiile veneau din partea unei clici ebraice şi *radical chic*. Apoi don Gelmini, în faţa reacţiei evreilor, s-a corectat, spunând că s-a gândit la masoni. Masonii sunt ca Opus Dei sau iezuiţii, cu cât se face mai puţin tărăboi în jurul lor, cu atât mai bine, şi deci nu au dat mare atenţie acestui fapt, asta şi pentru că nimeni nu a omorât şase milioane de masoni (au mai împuşcat doar câte un *carbonaro* în perioada de Risorgimento), aşadar masonii în această chestiune sunt mai puţin încrâncenaţi decât evreii.

Au apărut imediat nişte articole (îmi amintesc cele semnate de Serra şi Battista) în care se observa că citatul lui don Gelmini trăda ecouri, conştiente sau inconştiente, ale unor vechi polemici clericale şi că acesta era de fapt aspectul cel mai trist al problemei. Într-adevăr, se ştie foarte bine că ideea unei conspiraţii iudeo-masonice, înainte de a ajunge să influenţeze *Protocoalele Înţelepţilor Sionului*, luase fiinţă în mediul iezuit şi străbătuse mai întâi toată polemica anti-Revoluţia Franceză şi apoi anti-Risorgimento.

Dar, cum Vaticanul, în acea zi, renunţase deja la ideea conspiraţiei iudeo-masonice, se pare că această imagine a rămas înmormântată în bibliotecile prăfuite ale seminarelor episcopale, lăsându-le copyrightul lui Adolf Hitler şi lui Bin Laden. Şi iată că un sacerdot care trăieşte în zilele noastre şi care după toate probabilităţile a făcut seminarul în anii ’30, deci după Pactul de Conciliere dintre Regatul Italiei şi Sfântul Scaun, face dovada că a păstrat în cutele ascunse ale sufletului amintiri la nivel cel puţin verbal despre monstrul ce i-a bântuit pe maeştrii săi mai în vârstă.

În 1992 un biet cardinal, care nu se gândea deloc la evrei, ci voia să atace mafia, o numise „sinagoga Satanei”. Atunci să vezi

scandal. S-a iscat imediat o polemică la care am participat şi eu cu două „Pliculeţe”. Cei care argumentau folosirea acelei expresii invocau faptul că în dicţionare *sinagogă* însemna şi „adunare, întâlnire, întrunire” şi că termenul e prezent încă din Apocalipsă. Fapt e că nu numai în Apocalipsă termenul apare în context antiiudaic, ci că folosirea sa curentă e datorată unei cărţi publicate în 1893 de monseniorul Meurin, *Sinagoga Satanei*, în care se demonstra că masoneria, sectă a adoratorilor lui Lucifer, era pătrunsă de cultura ebraică (lângă care Meurin, în chip generos, adăuga şi scrierile lui Hermes Trismegistus, gnosticii, adoratorii şarpelui, maniheii, templierii şi cavalerii de Malta) şi că prin aceasta evreii urmăreau cucerirea lumii.

Dar după o carte atât de infamantă ca aceea a lui Meurin (care la vremea ei a avut mare succes) nu se mai poate folosi dezinvolt expresia „sinagoga Satanei”, aşa cum nu se mai poate fâlfâi un drapel cu o svastică pe el afirmând că e vorba doar de un simbol astral cu obârşii preistorice, venerabil şi inocent.

Observam într-un „Pliculeţ” recent că în ultima vreme iau naştere, pe de o parte, polemici anticlericale şi antireligioase, iar pe de altă parte, reluări ale polemicii clericale şi de orientare *sanfedistă*[1] împotriva lumii moderne, iar la noi împotriva miturilor risorgimentale şi a ideologiei Statului unitar. Şi tot vorbeam că mergem înainte ca racul... Poate însă mă înşelam, nu e vorba de o întoarcere paradoxală la discuţii deja moarte, ci de o cât se poate de naturală întoarcere a ceea ce a fost înlăturat, refulat, a ceva care a rămas mereu acolo, dar de care nu s-a mai vorbit doar din considerente de bune maniere. Dar cine a fost educat să se teamă de conspiraţia iudaică nu va uita acest lucru niciodată, chiar dacă a fost vorba doar de clişee şi chiar dacă pojghiţa de informare culturală recentă îi permite să adauge expresii ca *radical chic*. În sfârşit, se pare că mai există persoane care nu au abandonat, nici măcar noaptea, lectura romanelor părintelui iezuit Bresciani.

În toată această întâmplare unicul aspect care m-a uimit este că, în mania lui zăpăcitoare de a numi pe unii şi pe alţii, don

Gelmini i-a târât în discuţie şi pe masoni. Frumos sentiment al recunoştinţei, ţinând cont că (şi aici mă limitez la ce a spus el) a primit finanţări extrem de generoase de la Silvio Berlusconi, fost membru al P2, legitimaţie 1816, cod E.19.78, grup 17, fascicul 0625.

2007

Contradicţiile antisemitului

Daniel Barenboim a cerut unui mare număr de intelectuali din întreaga lume să semneze un apel în legătură cu tragedia ce se desfăşoară acum în Palestina. Apelul la prima vedere este aproape firesc, cerând în fond să se solicite prin toate mijloacele posibile o mediere energică. Dar este plin de semnificaţie faptul că pleacă de la un mare artist israelian, semn că şi minţile cele mai lucide şi mai gânditoare ale Israelului cer să se renunţe la întrebarea de care parte e dreptatea şi să se facă posibilă convieţuirea celor două popoare. Dacă aşa stau lucrurile, se pot înţelege manifestările de protest politic împotriva guvernului israelian, numai că acestea se înscriu de regulă sub semnul antisemitismului. O poziţie explicit antisemită o afişează dacă nu participanţii înşişi, atunci ziarele în care citesc, ca şi cum ar fi lucrul cel mai de la sine înţeles din lume, „Manifestare antisemită la Amsterdam" sau ceva similar. Acest lucru pare deja atât de normal, încât pare anormal să ţi se pară normal. Dar ia să ne întrebăm dacă am defini drept antiariană o manifestaţie politică împotriva guvernului Merkel sau drept antilatină una împotriva guvernului Berlusconi.

În spaţiul unui „Pliculeţ" nu s-ar putea trata problema milenară a antisemitismului, a erupţiilor sale să le zicem sezoniere, a multiplelor sale rădăcini. O atitudine care supravieţuieşte de două mii de ani are în ea ceva din credinţa într-o religie, din crezul fundamentalist, ar putea fi definită ca una dintre numeroasele

forme de fanatism care au îmbolnăvit planeta noastră de-a lungul secolelor. Dacă atât de mulţi cred în existenţa diavolului care unelteşte pentru a ne împinge spre pierzanie, de ce să nu credem şi în conspiraţia evreilor pentru cucerirea lumii?

Dar mi-ar plăcea să punctez faptul că antisemitismul, ca toate celelalte atitudini iraţionale şi orbeşte fideiste, trăieşte din contradicţii pe care nu le sesizează, dar din care se hrăneşte fără jenă. De pildă, în scrierile clasicilor antisemitismului din veacul al XIX-lea circulau două locuri comune, folosite amândouă, în funcţie de circumstanţă: primul, cum că evreul, prin faptul că trăieşte în locuri strâmte şi întunecate, ar fi mai sensibil decât creştinul la infecţii şi boli (şi deci mai periculos); al doilea, cum că din misterioase pricini se dovedea mai rezistent în faţa ciumei şi a altor epidemii – şi asta în afara faptului că ar fi extrem de senzual şi înspăimântător de fecund, ceea ce îl făcea periculos ca invadator al lumii creştine.

Mai exista un alt loc comun care era amplu dezbătut şi de cei de dreapta, şi de cei de stânga şi voi lua drept model atât un clasic al antisemitismului socialist (Toussenel, *Les juifs rois de l'époque* din 1847), cât şi un clasic al antisemitismului catolic legitimist (Gougenot des Mousseaux, *Le Juif, le judaïsme et la judaïsation des peuples chrétiens* din 1869). La ambii autori se remarcă faptul că evreii nu s-au dedicat niciodată agriculturii, rămânând astfel desprinşi de viaţa productivă a Statului în care sălăşluiau; în schimb, ei s-au dedicat în întregime finanţelor şi deci posedării aurului pentru că, fiind nomazi prin natura lor şi mereu pregătiţi să abandoneze Statul care îi găzduia şi târâţi de speranţele lor mesianice, puteau astfel într-un fel foarte simplu să poarte cu sine toate bogăţiile. Dar alte texte antisemite din acea epocă, până la rău famatele *Protocoale*, îi acuzau că atentează la proprietatea funciară ca să pună mâna pe terenuri.

Am spus că antisemitismul nu se teme de contradicţii. Dar e incontestabil faptul că evreii israelieni şi-au cultivat pământurile în Palestina prin metode extrem de moderne, construind ferme model, iar dacă se bat este pentru a-şi apăra un teritoriu pe care

trăiesc în mod stabil. Şi exact acest lucru este ceea ce antisemitismul arab le reproşează, fixându-şi ca proiect principal distrugerea Statului Israel.

În sfârşit, pe antisemit îl deranjează dacă evreul stă temporar la el acasă şi îl deranjează şi dacă stă stabil la el acasă. Evident că ştiu foarte bine care e obiecţia: acel loc în care se află Israelul era teritoriu palestinian. Dar nu a fost cucerit prin violenţă şi prin decimarea băştinaşilor, cum s-a întâmplat cu America de Nord, şi nici chiar prin distrugerea unor state conduse de un monarh legitim, cum a fost cazul în America de Sud, ci de-a lungul unor lente migraţii şi statorniciri, la care nimeni nu s-a opus.

În orice caz, poate deranja evreul care, ori de câte ori critici politica Israelului, te acuză de antisemitism, dar o senzaţie mult mai neliniştitoare o stârnesc aceia ce traduc imediat orice critică la adresa politicii israeliene în termeni de antisemitism.

2009

Nenorociţii de români

Ministerul de Interne a încercat să emită nişte comunicate jenante conform cărora, legat de cazurile de viol, în 60,9% din cazuri vinovaţii sunt cetăţeni italieni. Şi de altfel sociologii ştiu deja că violurile, în majoritatea lor covârşitoare, au loc în familie; bine au făcut Berlusconi, Casini, Fini şi alţii să divorţeze, pentru a evita situaţii atât de dramatice. În ce priveşte restul, având în vedere că tot sunt acum la modă românii, se pare că ei sunt responsabili doar de 7,8% din totalul agresiunilor sexuale, în timp ce nu mai puţin de 6,3% sunt revendicate de marocani (care de altfel, aşa cum ne-au arătat Moravia şi Sophia Loren, îşi făcuseră deja numărul şi acum mai bine de şaizeci de ani[2]).

Deci să nu ni se vândă gogoşi. Păi, şi atunci rondul de noapte? Îl

vom face de frica celor din provincia Bergamo? Ar fi cazul să ne amintim nefasta participare a românilor, imediat după război, la masacrul de la Villarbasse, dar, din fericire, pe atunci încă exista pedeapsa cu moartea şi deci pe drept au fost împuşcaţi Barberu3, Johann Puleu, Johan L'Ingtolui şi Franziscu Sapuritulu. Româncă era evident şi Leonarda Cianciullui, cea care făcea săpun, şi, aşa cum arată şi numele evident străin, tot româncă trebuie să fi fost şi Rina Fort, autoarea măcelului din strada San Gregorio, din 1946. Ce să mai spun de originea română a contesei Bellentani (al cărei nume de fată era Eminescu), care în 1948 îşi împuşca amantul în Villa d'Este.

De origine română nu era Maria Martirano, dar cu siguranţă era asasinul plătit Raoul Ghianu, care, la însărcinarea lui Giovanni Fenarolu, a omorât-o în 1958 (şi ne amintim cu toţii de delictul din strada Monaci), şi român era şi pianistul Arnaldu Graziosul, care în 1945 şi-a ucis, se zice, soţia la Fiuggi. Român era şi Petru Cavalleru, care, cu gaşca lui, a săvârşit un curajos şi sângeros jaf la Milano, şi tot români erau şi membrii nefericitei bande de răufăcători din strada Osoppo. Deşi nu au fost niciodată descoperiţi, români erau atentatorii de la Banca dell'Agricoltura (cu siguranţă români erau Fredu şi Venturu), precum şi autorii masacrului din gara Bologna. Români erau şi unii judecători suspecţi de corupţie, ca Previtului şi Berluschescu, tot români şi băiatul Masu, care în 1991 şi-a omorât părinţii, precum şi cei doi băieţi Erika (nume tipic extracomunitar) şi Omar (român şi musulman pe deasupra!), care şi-au omorât mama şi pe fratele acesteia la Novi Ligure.

Româncă era fără umbră de îndoială doamna Franzonescu din Cogne, ca şi cei doi soţi din Erba, Olindu şi Roza, români erau atât Sindoara şi Calvuli, cât şi ucigaşii lor, români sunt şi bancherii care de curând au dus la faliment atât de multe persoane ce făcuseră economii, români sunt şi Copiii Satanei, români sunt şi nenorociţii care aruncau bolovani de pe podurile autostrăzii, români sunt şi sacerdoţii pedofili, român e asasinul comisarului Calabresi, români sunt răpitorii şi ucigaşii lui Moro, Casalegno, Bachelet, Tobagi, Biagi şi alţii, români şi asasinii lui Pecorelli şi banda Uno

Bianca şi, ca să închei, români sunt şi asasinii lui Mattei, ai banditului Giuliani, ai lui Pisciotta, ai lui Mauro De Mauro, ai fraţilor Rosselli şi ai lui Matteotti.

Români erau Giulianu şi autorii carnajului de la Portella delle Ginestra, vinovaţii în cazul Wilma Montesi (vi-l amintiţi pe întunecatul Piccionului?), cei ce cu armele lor au semănat atâta moarte în Reggio Emilia, cei implicaţi în lovitura de stat Piano Solo; români erau şi cei cu care îşi împărţea bucatele monstrul din Scandicci, autorii atentatului asupra lui Falcone şi Borsellino şi ai masacrului din Piazza della Loggia din Brescia, ai măcelului din Ustica şi ai bombei de pe trenul Italicus, ai uciderii lui Pasolini (ăsta poate era totuşi rrom); români erau şi cei care au tras în picioarele lui Indro Montanelli, precum şi acei *commandos* din strada Fani şi tot români şi ucigaşii lui Coco, Occorsio, Alessandrini, Guido Rossa, Peppino Impastato, Pippo Fava, Piersanti Mattarella, Giorgio Ambrosoli, Ezio Tarantelli, Salvo Lima, don Pino Puglisi, Ilaria Alpi, Massimo D'Antona, Carlo Giuliani; români erau evident autorul atentatului împotriva papei (agent al asociaţiei Lupu Grigiu) şi cei care i-au masacrat pe Dalla Chiesa şi pe soţia lui, român e şi cel ce a răpit-o pe Emanuela Orlandi. În sfârşit, români erau toţi cei ce aparţineau clanului din Timişoara, Badalamentu, Provenzanul, Liggiu, Bontadeu, Rijnara, tot români şi strangulatorii nazifascişti Tutu şi Concutellului, evident toţi înrolaţi în Garda de Fier a lui Codreanu.

Aceşti români au distrus imaginea unei ţări cu oameni oneşti, cu frica lui Dumnezeu, străini de violenţă, arătând respect faţă de diferenţele etnice, religioase şi politice. Bine că în fine ne-am dat seama că vinovaţii erau ei. Acum, printr-o bună organizare a patrulelor Ligii Nord, vom putea reinstaura în fine legea şi ordinea în această nefericită ţărişoară a noastră.

2009

Nu avem duşmani, ce ruşine!

Mi s-a mai întâmplat să povestesc în aceste articole aventurile mele cu taximetriştii. Aceste aventuri sunt mai interesante la New York decât în oricare alt loc, din trei motive. Mai întâi de toate, acolo taximetriştii sunt de orice origine, limbă sau culoare. Pe o plăcuţă e scris numele lor şi de fiecare dată e amuzant să deduci dacă şoferul e turc, malaysian, grec, evreu, rus etc. Mulţi dintre ei sunt în permanenţă legaţi de radioul lor, la care se vorbeşte în limba lor şi se transmit cântecele lor, de aceea a merge din Village până la Central Park e uneori ca o călătorie la Katmandu.

În al doilea rând, la New York taximetria nu e pe viaţă, ci este o meserie provizorie. De aceea la volan poate fi un student, un funcţionar de bancă şomer, un imigrant abia sosit. În al treilea rând, taximetriştii se succedă în grupuri: într-o perioadă sunt majoritatea greci, apoi toţi pakistanezi, apoi toţi portoricani etc. Lucru care facilitează observaţiile asupra valurilor migratorii şi asupra succesului anumitor etnii, căci atunci când un anumit grup dispare de pe taxiuri înseamnă că le merge bine, că s-a dus vestea între ei şi că toţi intră în cercul tutungeriilor sau prăvăliilor de fructe şi legume, mutându-se într-o altă zonă a oraşului, urcând o treaptă socială.

Deci, în afară de diferenţele psihologice individuale (istericul, cordialul, angajatul politic, contestatarul etc.), taxiul îţi oferă şi şansa de a studia oamenii ca într-un observator sociologic.

Săptămâna trecută m-am nimerit cu un tip de culoare, având un nume greu de descifrat, care m-a lămurit că e pakistanez. După care m-a întrebat de unde vin (la New York oricine vine din altă parte). I-am spus că sunt italian şi el a început să mă ia la întrebări. Părea foarte interesat de Italia, dar apoi am înţeles că interesul lui venea din faptul că nu ştia nimic despre această ţară, nu ştia unde se găseşte, nici ce limbă se vorbeşte acolo (de regulă, când îi spui unui taximetrist că în Italia se vorbeşte italiana, acesta e mereu uluit, deoarece el crede că peste tot se vorbeşte engleza).

I-am făcut o rapidă descriere a unei peninsule cu munţi la mijloc, cu coaste de jur împrejur şi cu multe oraşe frumoase. M-a întrebat câţi suntem şi a fost şocat că suntem aşa puţini. Apoi m-a întrebat dacă suntem cu toţii albi sau de rasă mixtă şi am încercat să-i fac o idee despre o ţară la origini doar cu albi, dar care acum are şi câţiva negri, oricum mult mai puţini decât America. Fireşte că voia să ştie câţi pakistanezi sunt acolo şi a rămas cam dezamăgit să afle că poate sunt câţiva, dar mai puţini decât filipinezii sau decât africanii şi probabil se întreba de ce această ţară e evitată de conaţionalii lui.

Am făcut gafa să-i spun că sunt şi puţini indieni şi m-a privit strâmb: nu făcusem bine să alătur două popoare atât de diferite şi să-i pomenesc de o naţiune atât de neplăcut inferioară.

După aceea m-a întrebat care sunt duşmanii noştri. La acel „Poftim?" al meu mi-a explicat cu răbdare că voia să afle cu care popoare suntem la ora asta în război pentru revendicări teritoriale, uri etnice, continue violări ale graniţelor şi aşa mai departe. I-am spus că nu suntem în război cu nimeni. Cu răbdare, mi-a spus că vrea să ştie care sunt adversarii noştri istorici, ăia de noi îi omorâm pe ei şi ei pe noi. I-am repetat că nu avem duşmani, că ultimul război a fost cu mai bine de cincizeci de ani în urmă şi printre altele fără să ştim prea bine cine ne erau duşmanii şi cine aliaţii. Nu era satisfăcut, se vedea clar că e convins că mint. Cum e posibil să existe un popor care să nu aibă duşmani?

Dialogul s-a încheiat aici, am coborât lăsându-i doi dolari bacşiş ca să-l îmbunez pentru indolentul nostru pacifism, apoi am trăit acel fenomen pe care francezii îl numesc *esprit d'escalier*, când ţi se întâmplă ca, de îndată ce ai coborât scările, după ce ai vorbit cu cineva, să-ţi vină brusc pe limbă răspunsul potrivit pe care ai fi vrut să i-l dai sau replica aia ce nu ţi-a venit în minte pe loc.

Aş fi vrut să-i spun că nu-i adevărat că italienii nu au duşmani. Nu au duşmani externi şi în orice caz nu sunt în stare să se pună de acord pentru a stabili care ar fi aceia, pentru că sunt în permanenţă în război, dar în interiorul ţării. Italienii poartă război între ei, pe vremuri cetate contra cetate, eretici contra ortodocşi,

apoi clasă contra clasă, partid contra partid, curent al unui partid contra altui curent al aceluiaşi partid, apoi regiune contra regiune şi în fine guvern contra magistratură, magistratură contra putere economică, televiziune publică contra televiziune privată, aliaţi din coaliţie contra aliaţilor din aceeaşi coaliţie, departament contra departament, ziar contra ziar.

Nu ştiu dacă ar fi înţeles, însă măcar nu m-aş fi făcut de râs că aparţin unei ţări fără duşmani.

2009

Să-i boicotăm pe latiniştii israelieni?

În ianuarie 2003, într-un „Pliculeţ", îmi exprimam regretul că revista engleză *The Translator*, condusă de Mona Baker, distinsa specialistă care îngrijeşte *Encyclopedia of Translation Studies*, pentru a protesta împotriva politicii lui Sharon, a decis să boicoteze instituţiile universitare israeliene, drept care a cerut celor doi cercetători israelieni care făceau parte din comitetul director al revistei să-şi dea demisia. În paranteză fie spus, era bine-cunoscut faptul că cei doi se situau pe poziţii adverse faţă de politica guvernului lor, dar acest lucru Monei Baker nu-i ţinea nici de cald, nici de frig.

Observam cu acel prilej că este cazul să facem deosebirea dintre politica unui guvern sau chiar Constituţia unei ţări şi fermentul cultural ce agită acea ţară. Şi implicit arătam că a-i considera pe toţi cetăţenii unei ţări responsabili de politica guvernului lor e o formă de rasism. Căci nu e nicio diferenţă între cel care se comportă astfel şi cel care afirmă că, dacă unii palestinieni comit atentate teroriste, toţi palestinienii trebuie să fie bombardaţi.

De curând a fost prezentat la Torino un manifest al Italian

Campaign for the Academic & Cultural Boycott of Israel în care, tot pentru a amenda politica guvernului israelian, se susţine că „universităţile, academicienii şi intelectualii israelieni, aproape în totalitatea lor, au desfăşurat şi desfăşoară un rol de sprijin faţă de guvernelor lor şi sunt complici ai politicii acestora. Universităţile sunt de altfel şi locurile în care se realizează câteva dintre cele mai importante proiecte de cercetare în scopuri militare legate de noi arme bazate pe nanotehnologie şi pe sisteme tehnologice şi psihologice de control şi opresiune asupra populaţiei civile”.

De aceea se cere să nu se participe la nicio formă de cooperare academică şi culturală, de colaborare sau de proiecte mixte cu instituţiile israeliene; să se susţină un boicot global al instituţiilor israeliene la nivel naţional şi internaţional, inclusiv cu suspendarea tuturor formelor de finanţare şi de sponsorizare ale acestor instituţii.

Nu împărtăşesc deloc politica guvernului israelian şi am urmărit cu mult interes manifestul multor evrei europeni împotriva expansiunii aşezărilor israeliene (manifest ce, prin discuţiile pe care le-a generat, vădeşte că există o aprinsă dialectică pe aceste probleme în lumea ebraică, în interiorul şi în afara Israelului). Dar găsesc că nu este adevărată afirmaţia că „academicienii şi intelectualii israelieni, aproape în totalitatea lor, au desfăşurat şi desfăşoară un rol de sprijin faţă de guvernelor lor”, pentru că aflăm cu toţii câţi intelectuali israelieni s-au situat sau se situează pe poziţii adverse în legătură cu aceste teme.

Trebuie să nu mai invităm la congresele de filosofie niciun filosof chinez pentru faptul că guvernul de la Beijing cenzurează Google?

Pentru a abandona stânjenitorul subiect israelian, dacă se află că departamentele de fizică ale universităţilor din Teheran sau din Phenian colaborează activ la construcţia bombei atomice în ţările respective, pot să înţeleg ca departamentele de fizică din Roma sau Oxford să întrerupă orice raport instituţional cu acele locuri de cercetare. Dar nu înţeleg de ce trebuie să se întrerupă raporturile cu departamentele de istorie a artei coreene sau de literatură

persană veche.

Văd că a participat la lansarea noului apel la boicot şi prietenul meu Gianni Vattimo. Să pornim (prin absurd!) de la ipoteza că în unele ţări străine s-ar răspândi zvonul că guvernul Berlusconi atentează la principiul sacru democratic al diviziunii puterilor în stat, privând magistratura de legitimitate, folosindu-se de sprijinul unui partid marcat rasist şi xenofob. I-ar plăcea lui Vattimo ca, în dezacord cu un astfel de guvern, universităţile americane să nu-l mai invite ca *visiting professor* şi nişte comitete speciale pentru apărarea drepturilor să se ocupe cu eliminarea tuturor publicaţiilor sale din bibliotecile Statelor Unite? Eu cred că ar urla că aceasta este o nedreptate şi ar afirma că o atare atitudine este similară cu aceea de a-i judeca pe toţi evreii vinovaţi de deicid, doar pentru că Sinedriul, în acea vineri sfântă, era prost dispus.

Nu e adevărat că toţi românii sunt violatori, că toţi preoţii sunt pedofili şi că toţi cercetătorii lui Heidegger sunt nazişti. Şi deci nicio poziţie politică, niciun dezacord faţă de un guvern nu trebuie să implice un întreg popor şi o întreagă cultură. Şi acest lucru este valabil în mod special în republica cunoaşterii, unde solidaritatea dintre cercetătorii, artiştii şi scriitorii din toată lumea a reprezentat întotdeauna modul de a apăra, dincolo de orice graniţă, drepturile omului.

2010

Conjunctivele şi bătăile

Acum cincisprezece zile am protestat împotriva îndemnului la boicotarea instituţiilor academice şi a intelectualilor israelieni, pe care l-a semnat şi prietenul meu Gianni Vattimo. Eu nu puneam în discuţie dezacordul pe care ni-l putem manifesta faţă de politica guvernului israelian, ci spuneam că nu se poate susţine, aşa cum

scria în apel, că „academicienii şi intelectualii israelieni, aproape în totalitatea lor, au desfăşurat şi desfăşoară un rol de sprijin faţă de guvernelor lor”. Cu toţii ştim câţi intelectuali israelieni sunt critici în legătură cu aceste teme.

Primesc însă o scrisoare politicoasă de la Vattimo şi în acelaşi timp şi alte mesaje de la cititorii care îi împărtăşesc ideile. Vattimo îmi scrie: „Mă simt ca unul căruia i se reproşează folosirea improprie a conjunctivului – şi înţeleg cât de importante sunt cuvintele şi sintaxa pentru tine ca semiotician – într-o discuţie despre cum au fost bătuţi de carabinieri cei de la şcoala Diaz din Genova… Întrebarea esenţială era: câţi intelectuali italieni de calibrul tău sau, scuză-mă, mult mai mic au luat public poziţie în legătură cu masacrul din Gaza? Iar acum câţi protestează că Chomsky e oprit la frontieră?”.

Dar eu lui Vattimo nu-i reproşam, apropo de bătaia de la Diaz, folosirea nepotrivită a conjunctivului, ci dorinţa unora ca toţi poliţiştii italieni să fie bătuţi la rândul lor. Idee care îmi închipui că ar trebui respinsă de orice persoană de bun-simţ. Dacă pentru erorile cuiva este condamnată o întreagă categorie sau chiar un întreg popor, atunci poate nu e vorba de antisemitism, dar e vorba precis de rasism. Întrebarea de bază despre care vorbeşte el nu e de ce nu se vorbeşte despre Gaza (o chestiune atroce) sau despre execrabila interdicţie de tranzitare de care a avut parte Chomsky (care printre altele se pronunţase împotriva boicotului). Întrebarea de bază privea chiar boicotul.

Toate scrisorile pe care le-am primit se străduiesc să-mi înşire argumentele împotriva politicii guvernului israelian, uitând că eu însumi am spus că nu o împărtăşesc. Dar în articolul meu mă întrebam dacă, în baza refuzului politicii unui guvern, pot fi excluşi din comunitatea intelectuală internaţională toţi cercetătorii, oamenii de ştiinţă, scriitorii din ţara condusă de acel guvern.

Se pare că aceia care au obiecţii la poziţia mea nu văd nicio diferenţă între cele două probleme. De exemplu, Vattimo, pentru a sublinia că în ideea boicotului există antisionism, dar nu şi

antisemitism, îmi scrie: „Oare să fie antisemiţi atâţia evrei antisionişti care simt că religiozitatea lor ebraică e ameninţată tocmai de această politică de forţă?”. Dar tocmai aceasta e problema. Dacă se admite – ceea ce ar fi greu să nu se facă – faptul că sunt atâţia evrei (şi în Israel, atenţie) ce refuză politica de forţă a guvernului lor, atunci de ce să se pornească un boicot global care să-i implice şi pe ei?

Zilele astea au apărut două ştiri urâte. Una – că în şcolile extremiştilor religioşi israelieni au fost interzise tragediile lui Sofocle, *Anna Karenina*, operele lui Bashevis Singer şi ultimul roman al lui Amos Oz. Asta nu are a face cu guvernul, are a face cu talibanii locali şi ştim bine că există talibani peste tot (erau talibani şi printre catolici care îl puneau pe Machiavelli la index). Dar atunci (şi aici e a doua veste proastă) de ce aceia care aplică boicotul la Torino s-au comportat ca nişte talibani, protestând când s-a dorit să i se dea premiul Salonului de Carte (care până la urmă a fost conferit) lui Oz? Pe scurt, Amos Oz nu e dorit în Mea Shearim (cartierul fundamentaliştilor din Ierusalim) şi nu e dorit nici la Torino (oraşul sacru al Giulgiului lui Iisus). Unde trebuie să meargă acest evreu rătăcitor?

Vattimo insistă să susţină că a fi antisionist nu înseamnă a fi antisemit. Cred asta. Ştiu foarte bine că acum doi ani, când a afirmat că era cât pe ce să creadă în *Protocoalele Înţelepţilor Sionului*, dorise doar să lanseze una din acele replici provocatoare în care excelează – pentru că niciun om cu scaun la cap şi cu studii serioase nu poate să citească *Protocoalele* şi să creadă că acel conglomerat de autodenunţuri ce se contrazic între ele ar fi o operă autentică (şi că Înţelepţii Sionului ar fi atât de dobitoci). Dar Vattimo şi-o fi dat deja seama că pe internet, în afară de site-urile pe care este condamnată această ieşire a lui, mai sunt şi multe pe care reacţia lui e comentată cu satisfacţie. Orice replică extremistă riscă întotdeauna să stimuleze consensul descreieraţilor.

Dar Vattimo (şi ce bine îl înţeleg!) nu poate renunţa la replicile lui şi conchide: „Ahmadinejad ca ameninţare de distrugere a Israelului? Dar e cineva care crede cu adevărat aşa ceva?”. Mă rog,

oi fi eu un sentimental, dar mie un tip care vrea să facă să dispară o naţiune de pe faţa pământului îmi provoacă niţică frică. Pentru aceleaşi raţiuni pentru care îmi fac griji pentru viitorul palestinienilor.

2010

Taci, intelectual împuţit!

„Pliculeţele" mele apar doar o dată la cincisprezece zile, aşa că, dacă mă apasă ceva pe suflet, trebuie să aştept două săptămâni ca să pot vorbi de acel lucru. Dar nu e niciodată prea târziu. Aşadar, la început de martie, în *Corriere della Sera*, Ernesto Galli della Loggia (care nu e un comunist periculos) a scris nişte lucuri ce sunau mai mult a critici faţă de PDL (Polo della Libertà) şi iată că Sandro Bondi, Ignazio La Russa şi Denis Verdini, coordonatorii acestui partid, pe 4 martie, publicau o scrisoare în acelaşi cotidian pentru a-şi exprima dezacordul. Nu intru în miezul chestiunii, orice jurnalist este liber să critice un partid politic, aşa cum şi politicienii sunt liberi să reacţioneze la aceste critici. Ceea ce mă interesează e o alegere lexicografică, făcută de trei reprezentanţi ai Partidului Libertăţii.

Iată ce scriau aceştia: „Sunt critici… care se dovedesc a fi sterile, pentru că nu izvorăsc dintr-o analiză onestă a realităţii, ci dintr-o gândire autoreferenţială, cum ar spune intelectualii". Faptul că Galli della Loggia formula critici tipice unui „intelectual" reieşea şi din fragmentele succesive ale scrisorii, unde se spunea că cine face acuzaţii ca acelea se comportă „ca şi cum faptele nu ar exista, într-un mediu practic steril, în tovărăşia exclusivă a cărţilor sale preferate şi a elucubraţiilor sale cât se poate de personale".

Chestiunea curioasă este că, dacă prin *intelectual* se înţelege cineva care se manifestă prin gândire mai mult decât prin acţiune

manuală, atunci desfăşoară muncă intelectuală nu numai filosofii şi jurnaliştii, ci şi bancherii, asiguratorii şi, fireşte, şi oamenii politici ca Bondi (care printre altele scrie şi poezii), La Russa şi Verdini, care, din câte înţeleg, nu îşi câştigă existenţa din săpatul tarlalei. Dacă însă intelectuali nu sunt numai cel care lucrează cu mintea, ci şi cel ce cu mintea desfăşoară şi o activitate critică (orice ar critica şi în orice fel ar face acest lucru), atunci semnatarii scrisorii ar trebui o dată în plus să fie consideraţi exemple de muncă intelectuală.

Problema e că termenul *intelectual* are nişte conotaţii istorice particulare. Deşi s-a descoperit că apare pentru prima dată în 1864, în *Le Chevalier Des Touches* de Barbey d'Aurevilly, în 1879 la Maupassant şi în 1886 la Léon Bloy, acest cuvânt este folosit sistematic în cursul afacerii de tristă amintire Dreyfus începând cel puţin din 1898, când un grup de scriitori, artişti şi oameni de ştiinţă ca Proust, Anatole France, Sorel, Monet, Renard, Durkheim, ca să nu-l mai punem la socoteală şi pe Zola, care avea să scrie cruntul său *J'accuse*, se declară convinşi că Dreyfus a fost victima unui complot, în mare parte antisemit, şi cer revizuirea procesului său. Aceştia sunt definiţi de Clemenceau drept „intelectuali", dar o atare etichetă este imediat preluată în sens denigrator de reprezentanţii gândirii reacţionare, precum Barrès şi Brunetière, pentru a indica acele persoane ce, în loc să se ocupe de poezie, de ştiinţă sau de alte misterioase specializări (mă rog, treaba lor), îşi bagă nasul în chestiuni în care nu sunt competente, cum ar fi problemele de spionaj internaţional şi de justiţie militară (care trebuie lăsată în seama militarilor).

Pentru antidreyfusarzi, intelectual era aşadar cineva care trăia printre cărţile sale şi printre aburii abstracţiunilor sale şi, neavând contact cu realitatea concretă, era mai bine să tacă. Această evaluare negativă a termenului se deduce din textele polemice ale epocii, dar apare în mod singular analogă cu exprimarea folosită în scrisoarea lui Bondi, La Russa şi Verdini.

Nu îndrăznesc totuşi să mă gândesc că aceşti trei semnatari ai scrisorii, deşi cu siguranţă intelectuali la rândul lor (ceea ce rezultă

din faptul că demonstrează că ştiu sensul cuvântului *autoreferenţial*), ar fi într-atât de intelectuali încât să aibă o mare familiaritate cu dezbaterile de acum o sută douăzeci de ani. Pur şi simplu au în genele lor amintirea unor vechi metehne polemice, cum ar fi aceea de a-l considera intelectual (împuţit) pe orice ar gândi (şi deci gândeşte) altfel decât tine.

2010

Bărbaţii unor soţii necunoscute

Enciclopedia femeilor (www.enciclopediadelledonne.it) înregistrează un număr mare de figuri de femei, de la Caterina din Siena la Tina Pica, printre care foarte multe pe nedrept date uitării; la rândul lui, Gilles Ménage, în istoria femeilor filosof, ne vorbeşte despre Diotima din şcoala socratică, Arete din şcoala cirenaică, Nikarete din şcoala megarică, Hipparchia din şcoala cinică, Theodora din şcoala peripatetică, Leontion din şcoala epicuriană, Themistoclea din şcoala pitagoreică, despre care ştim foarte puţine. E un lucru bun că multe dintre ele au fost acum smulse din ghearele uitării.

Ceea ce însă lipseşte este o enciclopedie a soţiilor. Se spune că în spatele oricărui mare bărbat se găseşte o mare femeie, pornind de la Iustinian şi Teodora şi ajungând, dacă vreţi, la Obama şi Michelle (e straniu că nu e valabilă însă şi reciproca – vezi exemplul celor două Elisabete ale Angliei), dar în general despre soţii nu prea se vorbeşte. Din Antichitatea clasică încoace, mai mult decât soţiile contau amantele. Clara Schumann şi Alma Mahler sunt pomenite în legătură cu aventurile lor extra- sau postmatrimoniale. În fond unica nevastă care e mereu invocată în calitatea ei de nevastă e Xantipa – şi asta exclusiv ca să se vorbească rău de ea.

Mi-a căzut în mână un text de Pitigrilli, care îşi împăna povestirile cu citate erudite, greşind uneori numele (scriind, de pildă, regulat Yung în loc de Jung), şi adesea şi cu anecdote pe care le culegea de prin cine ştie ce almanahuri. În paginile astea cita avertismentul Sfântului Pavel *melius nubere quam uri*, „Mai bine este să se căsătorească, decât să ardă" (iată un sfat bun şi pentru preoţii pedofili), şi făcea observaţia că majoritatea personalităţilor, ca Platon, Lucreţiu, Vergiliu, Horaţiu, erau celibatari. Ceea ce nu e adevărat decât în parte.

Despre Platon ştim de la Diogenes Laertios că scria epigrame pentru nişte tinerei foarte drăguţi, chiar dacă printre discipoli acceptase şi două femei, Lastenia şi Axiothea, şi chiar dacă spunea că bărbatul virtuos trebuie să se însoare. Se vede treaba că îl marcase căsătoria nefericită a lui Socrate. Aristotel în schimb mai întâi s-a însurat cu Pythias, iar după moartea acesteia a trăit *more uxorio* cu Herpyllis – nu se ştie dacă în calitate de soţie sau concubină – pe care o menţionează cu căldură în testamentul său. Ea i-a dăruit un fiu, Nicomachus, de la al cărui nume şi-a intitulat Etica Nicomahică.

Horaţiu nu a avut nici soţie, nici copii, dar bănuiesc eu că totuşi îşi mai îngăduia din când în când câte o escapadă, iar Vergiliu se pare că era aşa de timid, că nu îndrăznea să facă declaraţii, dar se zvoneşte că a avut o legătură amoroasă cu soţia lui Varius Rufus. Ovidiu în schimb s-a căsătorit de trei ori. Despre Lucreţiu sursele antice nu ne spun aproape nimic. Sfântul Ieronim face aluzie la faptul că s-ar fi sinucis pentru că o băutură magică l-ar fi făcut să-şi piardă minţile (dar sfântul avea interes să-l declare nebun pe un ateu periculos); de aici şi tradiţia medievală şi umanistă care a brodat pe seama unei anume Lucilia, soţie sau amantă, vrăjitoare sau femeie îndrăgostită, care îi ceruse filtrul unei descântătoare. Se mai spune şi că Lucreţiu îşi turnase singur băutura aducătoare de moarte, dar în orice caz Lucilia nu apare într-o lumină prea bună. Asta dacă nu cumva are dreptate Pomponius Laetus, după care Lucreţiu s-ar fi sinucis pentru că era nefericit în dragostea lui pentru un anume Asteriscus (*sic*).

Mergând mai departe în veacurile ce au urmat, Dante a continuat să viseze la Beatrice, dar s-a căsătorit cu Gemma Donati, de care nu vorbeşte niciodată. Cu toţii cred despre Descartes că a fost burlac (murind foarte tânăr şi având o viaţă foarte agitată), dar de fapt el a avut o fiică, Francine, care a murit la numai 5 ani, cu o slujnică pe care o cunoscuse în Olanda, Helena Jans van der Strom, care câţiva ani i-a fost amantă, chiar dacă o ţinea ca fată în casă. Însă, contrar bârfelor, îşi recunoscuse copilul, iar după alte surse, mai avusese aventuri.

Pe scurt, trecând drept celibatari, feţele bisericeşti sau personajele mai mult sau mai puţin declarat homosexuale, cum ar fi Cyrano de Bergerac (mă scuz că dau o veste atât de crâncenă admiratorilor lui Rostand) sau Wittgenstein, un mare personaj care a fost în mod sigur burlac este Kant. Nu s-ar spune, dar până şi Hegel era căsătorit, ba mai mult, se pare că era un mare gurmand şi chiar un seducător impenitent, având şi un fiu natural. Ca să nu-l mai pomenim pe Marx, foarte ataşat de soţia lui, Jenny von Westphalen.

O chestiune rămâne deschisă: care a fost influenţa Gemmei asupra lui Dante, a Helenei asupra lui Descartes, a atâtor alte soţii despre care istoria nu vorbeşte? Dacă toate operele lui Aristotel au fost scrise în realitate de Herpyllis? Nu vom şti niciodată. Istoria, întrucât e scrisă de bărbaţi, a condamnat nevestele la anonimat.

2010

Întoarcerea unchiului Tom

Dacă într-o dimineaţă ploioasă şi cenuşie, ca în acest mai, un cititor ar găsi, abandonată într-un tren, această carte (roman?) de Furio Colombo căreia i-ar lipsi primele pagini, s-ar întreba de ce oare autorul s-o fi apucat să-l imite pe Dickens, cu băieţeii lui plăpânzi

expuşi la cumplite corecţii corporale, de ce o fi vrut să evoce vicisitudinile bietului Rémi din *Singur pe lume*, obligat să trăiască în bârlogul domnului Garofoli, de ce o fi pastişat nenorocirile „zărmanilor negri" din deja insuportabila *Colibă a unchiului Tom* şi mai ales de ce o fi ajuns să prezinte ca actuale poveştile din ţinuturile din Sudul Statelor Unite, în care „zărmanele negrese, da, zdăbâne" erau îmbrâncite jos din mijloacele de transport în comun. Hai, domnule Colombo, trăim totuşi în alte timpuri, din fericire!

Dar acest cititor ar trăi o surpriză cam mare dacă ar vedea cartea completă, cu copertă şi prefaţă. Ea se se intitulează *Împotriva Ligii Nord*, e publicată la editura Laterza (cu doar nouă euro atâtea orori de l-ar face să se îngălbenească de groază şi pe Stephen King) şi nu conţine istorii inventate, ci o minuţioasă dare de seamă a episoadelor de rasism şi persecuţie petrecute în mai multe localităţi administrate de cunoscutul partid. Sunt episoade pe care Colombo, în calitatea sa de deputat, a încercat de mai multe ori să le denunţe în parlament, drept care o dată, ca o susţinută contraargumentaţie, s-a ales din partea deputatului Ligii Nord cu un „Ai o faţă ca un cur!" (*sic*).

În acest, din nefericire, nonroman se înfăţişează „o poveste italiană în care carabinierii şi poliţiştii distrug cu screperele taberele nomazilor, între 2 şi 3 dimineaţa, terorizând copiii", şi în care copiii rromi, chiar dacă sunt cetăţeni italieni, sunt trimişi în clase separate şi, fiind copii de străini, rămân nemâncaţi la ora când se ia masa la cantina şcolii. Cartea începe cu povestea familiei Karis. Tatăl, cetăţean italian de câteva generaţii, trăia la Chiari şi strângea fier vechi. Nesocotita administraţie de centru-stânga îi repartizase o construcţie de prefabricat cu trei camere; însă administraţia padană ce a urmat, în frunte cu primarul şi senatorul Mazzatorta, în 2004 şi-a luat înapoi terenul pentru că „s-a schimbat planul de sistematizare", drept care casa familiei Karis a fost dărâmată, primăria a şters din scripte adresa, copiii nu au mai putut merge la şcoală, iar întreaga familie a fost nevoită să

locuiască într-o rulotă. Astfel că în faţa acestei inacceptabile situaţii de nomadism cei de la poliţia orăşenească izbeau în miezul nopţii cu răngile în vehicul dacă tatăl oprea undeva ca să se odihnească sau să se uşureze.

Dar cartea vorbeşte de orice fel de extracomunitari. La Termoli poliţiştii iau pe sus un vânzător ambulant din Bangladesh, îl bat şi îl închid în portbagajul maşinii de serviciu. La Parma nişte poliţişti în civil îl înhaţă pe Emanuel Bonsu, un tânăr de culoare ce se îndrepta spre locul unde făcea cursuri la seral, îl burduşesc bine şi abia mai târziu realizează că băiatul nu se ocupa nicidecum cu plasarea drogurilor, aşa cum bănuiseră. Într-un autobuz din zona Varese un puşti de 14 ani îi porunceşte unei tinere cam de aceeaşi vârstă ce purta văl să-i cedeze locul, fata se opune, iar el şi colegii lui o iau la şuturi şi la pumni. La Bergamo, în autobuz, cineva urlă că i s-a furat mobilul, controlorul decide că hoţul nu poate fi decât un băiat de culoare, autobuzul este oprit, băiatul dezbrăcat la piele, mobilul nu-i niciunde (evident că hoţul era altcineva), dar se găsesc asupra sa şaptezeci de euro şi controlorul confiscă suma, iar femeia, plină de recunoştinţă, încasează banii respectivi ca despăgubire.

Ne aflăm abia la pagina 11 a acestui nonroman, iar capitolele următoare vorbesc despre relele tratamente pe care le-au îndurat în Libia disperaţii pe care militarii italieni i-au oprit pe mare, trimiţându-i înapoi zbirilor lui Gaddafi, după apelativul „năsos” la adresa ziaristului Gad Lerner, într-un crescendo al atrocităţilor distractive şi romanţate.

E curios că italienii se scandalizează în legătură cu patru diamante sau două-trei diplome contra cost (nu cumva diploma de licenţă în Albania e indiciu de rasism scăzut?), dar de ani şi ani tolerează toate lucrurile pe care, sec, ni le povesteşte această carte.

2012

Proust şi nemţălăii

Urâte vremuri pentru cine crede în Uniunea Europeană: de la Cameron, care îşi cheamă compatrioţii să decidă dacă o mai doresc (sau dacă şi-au dorit-o vreodată), de la Berlusconi, care azi se declară europenist, iar mâine, dacă nu face un apel visceral la vechii fascişti, face apel la cei ce consideră că prin întoarcerea la lira italiană am duce-o mai bine, şi până la Liga Nord, cu provincialismul ei hipoeuropean; pe scurt, s-ar spune că părinţii fondatori ai Europei se răsucesc în mormânt.

Cu toate astea, ar trebui să ştim cu toţii că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial au murit patruzeci şi unu de milioane de europeni (mă refer deci doar la europeni, nu şi la americani şi asiatici) care s-au masacrat reciproc şi că de atunci, cu excepţia tragicului episod balcanic, Europa a cunoscut şaizeci şi opt (68!) de ani de pace; şi, dacă le-am spune tinerilor că francezii s-ar putea azi să se pună la adăpost pe linia de fortificaţii Maginot pentru a rezista în faţa germanilor, că italienii ar vrea să le rupă spinarea grecilor, că Belgia ar putea fi invadată, că avioanele englezilor ar putea bombarda Milano, aceşti tineri (care poate se îngrămădesc, prin programele Erasmus, să-şi petreacă un an într-o altă ţară a continentului şi care poate la sfârşitul acestei experienţe îşi vor găsi sufletul pereche ce vorbeşte o altă limbă decât a lor, iar fiii lor vor fi bilingvi) vor fi convinşi că noi aici născocim un roman ştiinţifico-fantastic. Nici măcar adulţii nu-şi mai dau seama că noi de-acum trecem fără paşaport graniţele pe care părinţii şi bunicii lor le trecuseră cu puşca în mână.

Dar cu adevărat ideea de Europa nu mai izbuteşte să-i atragă pe europeni? Bernard-Henri Lévy a lansat de curând un manifest înflăcărat pentru regăsirea identităţii europene, *Europe ou chaos*, care începe cu o ameninţare neliniştitoare: „Europa nu e în criză, ci e pe moarte. Nu Europa ca teritoriu, fireşte. Ci Europa ca Idee. Europa ca vis şi ca proiect”. Acest manifest a fost iscălit de António Lobo Antunes, Vassilis Alexakis, Juan Luis Cebrián, Fernando

Savater, Peter Schneider, Hans Christoph Buch, Julia Kristeva, Claudio Magris, Gÿorgy Konrád şi Salman Rushdie (care nu e european, dar în Europa şi-a găsit refugiul mai întâi, la începutul persecuţiei sale). Cum iscălisem şi eu documentul, acum vreo zece zile m-am întâlnit cu câţiva dintre cosemnatari la Théâtre du Rond-Point din Paris, pentru o dezbatere pe această temă. Una dintre ideile care au reieşit imediat şi cu care sunt total de acord este că există o conştiinţă a identităţii europene şi am putut cita câteva pagini din *Timpul regăsit* de Proust. Ne găsim la Paris în timpul Primului Război Mondial, e noapte şi oraşul se teme de incursiunile zepelinelor, iar opinia publică atribuie cruzimile de toate soiurile nemţălăilor, acelor reprobabili *boches.* Şi, cu toate astea, prin paginile proustiene se respiră un aer de germanofilie care se întrevede din conversaţiile personajelor. E germanofil Charlus, chiar dacă admiraţia lui pentru nemţi pare să ţină nu atât de identitatea culturală, cât de preferinţele sale sexuale: „Admiraţia noastră pentru francezi – spunea el – nu trebuie să ne facă să-i dispreţuim pe duşmanii noştri. Habar n-aveţi ce soldat e soldatul neamţ, voi nu l-aţi văzut, aşa cum l-am văzut eu, cum mărşăluieşte în pas de defilare, în pas de gâscă. Întorcându-mă la acel ideal de virilitate la care făcuse aluzie la Balbec… îmi spunea: «Uitaţi-vă ce bărbat frumos e soldatul german, o fiinţă puternică, sănătoasă, cu gândul doar la măreţia propriei naţiuni, *Deutschland über Alles*»”.

Dar să-l lăsăm pe Charlus, chiar dacă încă şi din discursurile sale filoteutonice se pot recunoaşte unele reminiscenţe literare. Şi să vorbim mai degrabă de Saint-Loup, soldatul curajos care va muri în bătălie. „(Saint-Loup) pentru a mă face să înţeleg mai bine jocurile de umbră şi lumină care au făcut «magia dimineţii lui»… nu ezita să facă aluzie la câte o pagină din Romain Rolland sau chiar din Nietzsche, cu acea libertate a celor din tranşee care, spre deosebire de cei ce stăteau în spatele frontului, nu aveau niciun pic de teamă să pronunţe nume nemţeşti… Saint-Loup îmi vorbea de câte o melodie de Schumann, al cărei titlu îl spunea în germană, şi nu recurgea defel la formule ocolitoare pentru a-mi spune că în

zori, când a auzit primul ciripit dinspre lizieră, s-a simţit ca îmbătat de parcă i-ar fi vorbit pasărea din «sublimul Siegfried» pe care spera s-o poată asculta din nou după război".

Şi mai spune: „Am aflat, aşa-i, de moartea lui Robert de Saint-Loup, ucis a doua zi după ce s-a întors pe front, în timp ce acoperea retragerea soldaţilor săi. Nu a existat cineva pe lumea asta care să nutrească mai puţină ură faţă de un popor decât el... Ultimele cuvinte pe care le-am auzit ieşind din gura lui, cu şase zile înainte, vorbeau de un lied de Schumann; pe scări mi-l fredona în germană, de au trebuit să-l facă să tacă din cauza vecinilor".

Proust se grăbea să adauge că nici măcar în acele vremuri cultura franceză nu îşi refuza să studieze cultura germană, însă cu oarece precauţii: „Un profesor scria o carte remarcabilă despre Schiller, cu recenzii prin ziare. Dar înainte de a vorbi despre autorul cărţii trebuia să se menţioneze, în chip de autorizaţie de publicare, că luptase pe Marne şi la Verdun, că fusese decorat de cinci ori, că doi fii i-au fost ucişi în război. Abia după aceea urmau laudele despre claritatea şi profunzimea operei sale închinate lui Schiller, care putea fi calificat drept o mare personalitate numai dacă în loc de «acest mare german» se scria «acest mare nemţălău»".

Iată ceea ce stă la baza identităţii culturale europene, un lung dialog între literaturi, filosofii, opere muzicale şi teatrale. Ceva ce nu se poate şterge, nici măcar pe vreme de război, şi pe această identitate se întemeiază o comunitate care rezistă la cea mai însemnată dintre bariere, cea lingvistică.

Dar acest sentiment al identităţii europene, care este fără îndoială foarte puternic printre elitele culturale, se regăseşte oare şi la oamenii de rând? Am meditat puţin asupra faptului că şi azi în fiecare ţară europeană, la şcoală şi în manifestările publice, sunt cinstiţi propriii eroi, adică oamenii care vitejeşte au omorât alţi europeni, pornind de la Gaius Iulius Arminius, care a exterminat legiunile lui Varus, până la Ioana d'Arc, Cid Campeador (pentru că musulmanii împotriva cărora lupta erau de secole europeni), numeroşii eroi risorgimentali italieni şi unguri şi la cei căzuţi în

bătăliile contra duşmanilor austrieci. Aude cineva vorbindu-se de un erou european? Nu au existat niciodată? Dar cine erau Byron sau Santorre di Santarosa, care mergeau să lupte pentru libertatea grecilor, sau nu puţinii Schindleri care au salvat viaţa a milioane de evrei fără să le pese de ce naţionalitate erau, ca să încheiem cu eroii nonrăzboinici, cum au fost De Gasperi, Monnet, Schuman, Adenauer, Spinelli? Şi, dacă mai cotrobăim prin cutele istoriei, am putea găsi atâţia alţii despre care să le vorbim copiilor şi adulţilor. E cu putinţă să nu găsim un Asterix european despre care să le vorbim europenilor de mâine?

2013

Clasicii timpurilor noastre

Un caz clasic la Tribunalul Administrativ Regional (TAR). Un articol de Giovanni Belardelli publicat în *Corriere della Sera* din 30 iunie semnala un caz foarte grav. Indignaţi de faptul că fiul lor, elev la *liceo classico* (cu profil umanist), a rămas repetent pentru că a luat trei la matematică, patru la fizică şi trei la istoria artei, în loc să-şi ia odrasla la şuturi, aşa cum ar fi procedat părinţii reacţionari de pe vremuri, tăticul şi mămica s-au adresat Tribunalului Administrativ (TAR) din regiunea Lazio. Iar TAR, de la înălţimea autorităţii sale, a anulat repetenţia. Este drept că trei corijenţe, deşi grave, sunt puţine pentru o repetenţie, dar aceste lucruri ar trebui decise de un consiliu profesoral sau vreun alt organ didactic superior. Prin recurgerea la TAR, total incompetent în aceste cazuri, se încurajează atitudinea acelor părinţi care, de câte ori copilul ia o notă mică, în loc să-l ia la rost, se duc să protesteze împotriva profesorilor. Mitocani insolenţi care îşi vor educa fiii la fel de mitocani insolenţi.

Dar asta nu e tot. Sentinţa stabileşte că un patru la fizică şi un trei la matematică nu sunt note grave pentru că e vorba despre un liceu *classico*. Se vede treaba că unii intelectuali din Magna Graecia (cum ar fi spus Agnelli) nu ştiu că dintr-un liceu umanist te poţi înscrie la medicină, inginerie, matematică sau alte ştiinţe; şi că şi pentru o bună formaţie umanistă cel de-al doilea principiu al termodinamicii e la fel de important ca şi misterele aoristului. *Quis custodiet custodes?* Cine îi va pica vreodată pe judecătorii de la TAR Lazio? Sau poate că vor protesta părinţii lor…

Agerul Telesio. Citesc în *Pagine Ebraiche* o listă comentată a iluştrilor fascişti, rasişti şi antisemiţi cărora li s-a dedicat câte o stradă în unele localităţi: la Roma şi la Napoli i se cinsteşte memoria lui Gaetano Azzariti, fost preşedinte al Tribunalului Rasei; străzile mai poartă şi numele lui Nicola Pende (la Modugno di Bari, Bari şi Modena), Sabato Visco (la Salerno), Arturo Donaggio (la Roma şi Falconara): trei persoane care, chiar dacă au devenit faimoase în alte vremuri, au semnat printre primele în 1938 documentul de tristă amintire *Manifestul rasei.*

Dar să zicem că în multe localităţi au fost la putere fasciştii şi poate celelalte partide, când s-au făcut aceste propuneri, habar nu aveau cine erau acei domni atât de ridicaţi în slăvi. Şi s-ar mai putea spune şi că toţi aceştia avuseseră oarece merite în sectoarele lor şi că li se putea ierta în fond păcatul ocazional al unei adeziuni făcute poate din laşitate, din interes sau din exces de zel. Nu l-am iertat noi (sau aproape) până şi pe Heidegger, care crezuse în nazism? Iar din pricina vârstei prea tinere sau a nevoii stringente (locuind în nordul Italiei) nu aderaseră într-un fel sau altul la Republica Socială Italiană a regimului fascist şi personaje agreabile şi îndrăgite pe bună dreptate, ca Oscar Carboni, Walter Chiari, Gilberto Govi, Gorni Kramer sau Ugo Tognazzi? Dar niciunul dintre ei nu a scris şi nu a spus niciodată că trebuiau masacraţi şase milioane de evrei.

Dar chestiunea mai izbitoare e că la Castellammare del Golfo (lângă Trapani) o stradă i-a fost dedicată lui Telesio Interlandi

(care de altfel nici nu s-a născut pe acolo). Telesio Interlandi nu era un om de ştiinţă altfel respectabil, ca Pende, sau un jurist stimat şi în Italia postbelică, precum Azzariti, ci un nenorocit ordinar care toată viaţa nu a făcut decât să semene ură de rasă şi antisemitism prin revista *La difesa della razza*. Cine răsfoieşte numerele acestei respingătoare reviste sau citeşte antologia făcută de Valentina Pisanty (Bompiani, 2006) îşi poate da seama că numai un personaj de o totală şi servilă rea-credinţă putea să publice minciunile şi absurdităţile caracteristice acelei reviste. Dar era să uit: tot în acei ani Interlandi publica şi un *Contra judaeos* şi chiar şi cine nu ştie latină poate intui ce misiune avea.

În acelaşi timp, se discută la Roma dacă să i se închine o stradă lui Giorgio Almirante, care a fost secretar de redacţie, cu motivaţia (discutabilă) că ulterior a acceptat jocul democratic (ceea ce aş vrea să văd) şi că s-a dus să-i aducă un ultim omagiu comunistului Berlinguer. Numai că Berlinguer nu a scris niciodată pamflete prin care să încurajeze exterminarea chiaburilor.

2014

De la *Maus* la *Charlie*

Îl consider pe prietenul meu Art Spiegelman un geniu. Opera sa *Maus* rămâne unul dintre textele literare cele mai importante despre Holocaust (chiar dacă e sub formă de benzi desenate). Dar de data aceasta nu sunt de acord cu el. I se ceruse o copertă pentru un număr din *New Statesman* despre libertatea de opinie, iar coperta care a fost publicată de alte ziare e foarte frumoasă (cu o femeie cu un căluş în gură). Doar că Spiegelman ceruse să publice şi propria caricatură despre Mahomed, iar revista nu i-a dat voie. Astfel că Spiegelman a retras şi coperta gândită de el.

În legătură cu *Charlie Hebdo* sunt multe lucruri neclare. Nu i-

am dedicat un „Pliculeţ” pentru că imediat după dramă am dat două interviuri, iar articolul ar fi apărut abia cincisprezece zile mai târziu. Am fost în chip dureros tuşat, păstrez şi acum o caricatură foarte simpatică făcută de Wolinski, mort în acel masacru, pe care mi-o dedicase pe vremea când ne vedeam la bar cu redacţia revistei italiene *Linus*.

Mă întorc acum la chestiune. Cred că în joc erau două drepturi şi două datorii. Gândindu-mă la papa Francisc, care a spus (tulburând multă lume) că, dacă cineva i-ar fi jignit mama, i-ar fi dat un pumn, aş vrea totuşi să amintesc că nu a spus că l-ar fi omorât. Ştiind că una dintre porunci era să nu ucizi, nu putea deci decât să condamne acţiunea teroriştilor care, împreună cu aliaţii lor, călăii din ISIS, reprezintă o nouă formă de nazism (rasism, eliminarea celor de o altă etnie, proiectul cuceririi lumii). Trebuia să se condamne masacrul şi să se mărşăluiască mai departe, aşa cum s-a făcut, pentru apărarea libertăţii de exprimare.

Trebuie apărată libertatea de opinie chiar şi a acelora care nu gândesc ca noi (şi asta ne învaţă Voltaire). Însă, dacă jurnaliştii de la *Charlie* nu ar fi fost victimele acelei răzbunări atroce şi dacă masacrul nu ar fi fost comis, oricine ar fi avut dreptul să le critice caricaturile. Şi nu numai pe cele ale lui Mahomed, ci şi pe cele ale lui Iisus şi ale Fecioarei, asemănătoare cu cele pe care Léo Taxil le răspândea în secolul al XIX-lea, în care apăreau Madona însărcinată cu un porumbel şi Iosif încornorat.

Există un principiu etic conform căruia nu ar trebui să se atenteze la sensibilitatea religioasă a altora, motiv pentru care cine înjură la el acasă nu se duce să înjure în biserică. Nu trebuie să ne abţinem de la a-l caricaturiza pe Mahomed de frica represaliilor, ci pentru că (şi cer scuze dacă exprimarea e prea moale) e „nepoliticos”. Şi nu ar trebui să fie reprezentată caricatural nici Preasfânta Fecioară, chiar dacă gândul de a masacra pe cine ar face aşa ceva le este străin catolicilor (cel puţin în zilele noastre). De altfel, căutând pe internet, am văzut că niciunul dintre site-urile pe care se protestează împotriva cenzurii de la *New Statesman* nu a reprodus desenul lui Spiegelman. De ce? Din

respect pentru ceilalţi sau de frică?

În chestiunea *Charlie* erau implicate două principii fundamentale, dar a fost greu să fie percepute separat în faţa ororii înfăptuite de cei ce nu aveau dreptate. Astfel era justificată apărarea dreptului la exprimare, chiar aşa nepoliticos, afirmând *je suis Charlie*, dar, dacă eu chiar aş fi *Charlie*, nu m-aş încumeta să iau în derâdere nici sensibilitatea musulmană, nici cea creştină şi nici cea budistă, dacă ar fi cazul.

În cazul în care catolicii se simt tulburaţi de cuvinte jignitoare la adresa Preasfintei Fecioare, respectă-le sentimentul şi eventual scrie un eseu istoric prudent în care pui la îndoială Întruparea. Dacă însă catolicii ar trage în cine are vorbe de hulă la adresa Preasfintei Fecioare, luptă împotriva lor prin toate mijloacele.

Naziştii şi antisemiţii de toate categoriile au răspândit oribile caricaturi ale „mârşavilor de iudei”, dar în fond cultura occidentală a acceptat aceste injurii, respectând libertatea celor ce le propagau. Însă, când de la caricatură s-a trecut la masacru, lumea s-a revoltat. Cu alte cuvinte, s-a respectat libertatea pe care Drumont o exprima în secolul al XIX-lea, aceea de a fi nespus de antisemiţi, dar de a-i spânzura pe călăii nazişti la Nürnberg.

2015

1. Au fost denumite *sanfedisti* cetele populare organizate de cardinalul Ruffo în Regatul Napoli care în 1798-1799 s-au ridicat cu arma în mână întru apărarea sfintei credinţe (*santa fede*) a vechilor tradiţii şi instituţii, împotriva invadatorilor francezi (n.tr.)
2. Referire la *La ciociara*, celebrul roman al lui Alberto Moravia (1957), în care sunt descrise atrocităţile celui de-al Doilea Război Mondial, printre care şi violarea de către nişte marocani a tinerei fiice a protagonistei, interpretate în ecranizarea din 1960 de Sophia Loren (n.tr.).
3. Toate numele reale de ucigaşi, jefuitori sau delincvenţi italieni notorii prezente în articol sunt ironice stâlciri intenţionate ale autorului, care a vrut să le dea o sonoritate „românească”,

pentru noi puţin plauzibilă, dar oricum stranie pentru urechea unui italian (n.tr.).

Despre ură şi moarte

Despre ură şi iubire

În ultima vreme am scris despre rasism, despre construirea duşmanului şi despre funcţia politică a urii faţă de Celălalt sau faţă de Cel Diferit. Credeam că am spus cam tot, dar într-o recentă discuţie cu prietenul meu Thomas Stauder (în situaţiile acelea când nu-ţi mai aminteşti cine a spus ceva şi cine altceva, dar concluziile noastre coincideau) au ieşit la iveală câteva elemente noi, cel puţin pentru mine.

Cu o uşurătate oarecum presocratică, noi tindem să înţelegem ura şi iubirea ca două stări opuse care se înfruntă în mod simetric, ca şi cum ceea ce nu iubim am urî şi viceversa. Dar între cei doi poli există, fireşte, nesfârşite nuanţe. Chiar dacă noi folosim cei doi termeni în mod metaforic, faptul că eu iubesc pizza, dar nu mă dau în vânt după sushi nu înseamnă că urăsc sushi. Doar că îmi place mai puţin decât pizza. Şi folosind cei doi termeni în sensul lor propriu, dacă eu iubesc o persoană, nu înseamnă că le urăsc pe toate celelalte, căci opusul iubirii poate fi foarte bine indiferenţa (îi iubesc pe fiii mei, dar îmi e indiferent taximetristul care m-a luat acum două ore).

Dar adevărata problemă e că iubirea izolează. Dacă iubesc nebuneşte o femeie, îi pretind să mă iubească pe mine şi nu pe alţii (cel puţin nu în acelaşi fel), o mamă îşi iubeşte cu foc copiii şi îşi doreşte ca şi ei s-o iubească într-un mod privilegiat (căci mama e una singură) şi nu ar simţi vreodată că iubeşte cu aceeaşi intensitate copiii altcuiva. Aşadar iubirea este, în felul său, egoistă, posesivă, selectivă.

Bineînţeles, porunca referitoare la dragoste ne impune să ne iubim semenii ca pe noi înşine (pe toţi cei şase miliarde de semeni), dar această poruncă în practică ne îndeamnă să nu urâm

pe nimeni. Nu pretinde ca noi să-l iubim pe un eschimos necunoscut la fel ca pe tatăl sau pe nepotul nostru. Iubirea va precumpăni în favoarea nepotului meu, şi nu a vânătorului de foci. Şi chiar dacă nu mă voi gândi, aşa cum spune cunoscuta legendă, că prea puţin îmi pasă dacă moare un mandarin în China (chiar dacă acest lucru mi-ar putea aduce un oarecare avantaj) şi voi şti că întotdeauna clopotul sună şi pentru mine, voi fi mereu mai afectat de moartea bunicii mele decât de cea a mandarinului.

Ura în schimb poate fi colectivă şi chiar trebuie să fie astfel în regimurile totalitare. De mic şcoala fascistă îmi cerea să-i urăsc „pe toţi" fiii Albionului, iar Mario Appelius recita în fiecare seară la radio *Dumnezeu să-i blesteme pe englezi.* La fel îşi doresc dictaturile şi mişcările populiste, ba chiar şi religiile în versiunea lor fundamentalistă, pentru că ura faţă de duşmani uneşte popoarele şi îi face să ardă cu aceeaşi văpaie. Iubirea îmi încălzeşte inima faţă de puţine persoane, în schimb ura îmi încinge inima şi pe a celui care e de partea mea faţă de milioane de persoane, faţă de o naţiune, faţă de o etnie, faţă de cei de culoare sau de cei ce vorbesc o altă limbă. Italianul rasist îi urăşte pe toţi albanezii, sau românii, sau ţiganii, Bossi îi urăşte pe toţi meridionalii (iar dacă mai primeşte şi o leafă plătită inclusiv din taxele meridionalilor, reuşeşte chiar o capodoperă a relei-credinţe, când urii i se adaugă şi plăcerea de a-i vedea pe alţii şi batjocoriţi, şi cu banii luaţi), Berlusconi îi urăşte pe toţi judecătorii şi ne cere să facem şi noi ca el şi urăşte şi toţi comuniştii, cu riscul de a-i vedea şi acolo unde aceştia nu mai sunt.

Ura nu e aşadar individualistă, ci generoasă, filantropică, fiind în stare să îmbrăţişeze dintr-un suflu imense mulţimi. Doar în romane ni se spune cât de frumos e să mori din dragoste; în ziare însă, cel puţin când eram copil, ni se înfăţişa cât e de frumoasă moartea care îl surprinde pe erou pe când aruncă bomba împotriva duşmanului odios.

Iată de ce istoria speciei noastre a fost mai degrabă marcată de ură şi războaie, şi de masacre, şi nu de gesturi de iubire (care aduc mai puţină mângâiere, fiind uneori obositoare când se doreşte

depăşirea cercului egoismului nostru). Preferinţa noastră pentru dulceaţa urii este într-atât de naturală, încât cârmuitorilor popoarelor le este simplu s-o cultive, în timp ce către dragoste ne îndeamnă doar nişte creaturi neplăcute care au dezgustătorul obicei de a săruta leproşii.

2011

Unde a plecat moartea?

Revista franceză *Le Magazine Littéraire* dedică numărul din noiembrie subiectului „Ceea ce ştie literatura despre moarte”. Am citit cu interes articolele, dar am rămas decepţionat de faptul că, printre atâtea alte lucruri pe care nu le ştiam, se repeta acolo un concept bine-cunoscut, şi anume că, alături de iubire, literatura s-a ocupat întotdeauna de moarte. Articolele din periodicul francez vorbesc cu fineţe despre prezenţa morţii atât în proza secolului trecut, cât şi în literatura gotică preromantică. Dar s-ar fi putut discuta şi despre moartea lui Hector, despre jelania Andromacăi sau despre chinurile martirilor din atâtea texte medievale. Ca să nu mai spunem că istoria filosofiei începe cu exemplul cel mai banal de introducere, ce valorează mai mult ca un silogism: „Toţi oamenii sunt muritori”.

Problema mi se pare totuşi alta şi ea depinde poate de faptul că astăzi se citesc mai puţine cărţi: noi, contemporanii, am devenit incapabili să cădem la învoială cu moartea. Religiile, miturile, riturile antice făceau ca moartea, deşi la fel de înfricoşătoare, să ne devină familiară. Ne ajutau să o acceptăm marile ceremonii funerare, jelaniile bocitoarelor, înălţătoarele liturghii cu recviem. Ne pregăteau de moarte predicile despre iad şi încă din copilărie eram îndemnat să citesc paginile despre moarte din *Tânărul cel chibzuit* de don Bosco, care nu era doar părintele voios care îi

stimula pe copii să se joace, ci şi un om de o scânteietoare imaginaţie vizionară. El ne reamintea că nu putem şti unde ne va surprinde moartea – dacă va fi pe când ne aflăm în pat, la muncă sau pe stradă, de la o venă spartă, o infecţie a plămânilor, un flux sangvin prea mare, o febră, o rană, un cutremur, un trăsnet, „poate chiar când termini citirea acestor rânduri". În acel moment ne vom simţi mintea înceţoşată, ochii dureroşi, limba arsă, gâtlejul sugrumat, pieptul strivit, sângele îngheţat, carnea sleită, inima străpunsă. De aici şi necesitatea practicării Exerciţiului Morţii celei Bune: „Când picioarele mele nemişcate îmi vor da de înţeles că evoluţia mea în această lume se apropie de sfârşit… Când mâinile mele tremurătoare şi amorţite nu vor mai putea să te strângă, oh, preascump crucifix al meu, şi fără voia mea te voi lăsa să cazi pe patul durerii mele… Când ochii mei înneguraţi şi răvăşiţi de groaza morţii ce se apropie… Când mădularele mele reci şi tremurânde… Când grumazul meu palid şi livid va deştepta în cei din jurul meu compasiune şi teroare, iar părul meu udat de sudoarea morţii, ridicându-se pe cap, va anunţa că sfârşitul mi-e aproape… Când închipuirea mea, tulburată de înfricoşătoare năluci, se va cufunda în tristeţi muritoare… Când voi fi pierdut toate simţurile… preamilostive Iisuse, ai milă de mine".

E sadism pur, s-ar putea spune. Dar ce îi învăţăm azi pe contemporanii noştri? Că moartea se petrece undeva departe de noi, prin spitale, că de regulă sicriul nu mai este urmat în cortegiu până la cimitir, că pe morţi nu-i mai vedem. Nu-i mai vedem? Ba îi vedem încontinuu, cum le zboară bucăţi din creier pe parbrizul taxiurilor, cum sar în aer, cum se fac zob pe trotuar, cum se prăbuşesc în fundul mării cu picioarele într-un cub de ciment, cum li se rostogoleşte ţeasta pe caldarâm. Dar nu suntem noi aceia, şi nu sunt cei dragi nouă, aceia sunt Actorii. Moartea e un spectacol, chiar şi atunci când mass-media ne povesteşte de o fată care în mod real a fost violată sau a fost victima unui ucigaş în serie. Nouă nu ni se arată cadavrul ei sfârtecat, pentru că astfel ni s-ar aminti despre moarte, ni se arată doar prietenii plânşi care duc flori la locul delictului. Şi cu mult mai mult sadism, sună la uşa mamei ca

s-o întrebe: „Ce aţi simţit când fiica dumneavoastră a fost ucisă?”. Pe scenă nu trebuie să apară moartea, ci prietenia şi durerea maternă, care ne afectează într-un chip mai puţin violent.

Şi astfel, dispariţia morţii din orizontul experienţei noastre nemijlocite va face, când momentul se va apropia, să fim mult mai terorizaţi în faţa acestui eveniment care totuşi ne este hărăzit încă de la naştere şi cu care cel înţelept cade la învoială de-a lungul întregii sale vieţi.

2012

Dreptul la fericire

Uneori încep să bănuiesc că multe dintre problemele care ne macină – mă refer la criza valorilor, la cedarea în faţa seducţiei publicitare, la nevoia de a apărea la televizor, la pierderea memoriei istorice sau individuale, pe scurt, toate acele lucruri despre care ne plângem în rubrici ca acestea – sunt datorate nefericitei formulări din *Declaraţia de Independenţă* a americanilor din 4 iulie 1776, în care, cu o încredere masonică în „destinele măreţe şi progresive”, s-a stabilit că „tuturor oamenilor le este recunoscut dreptul la viaţă, la libertate, precum şi acela de a-şi împlini fericirea”.

S-a spus adesea că, în istoria legilor pe care se întemeiază un stat, era vorba despre cea dintâi afirmare a dreptului la fericire în loc de datoria supunerii sau alte severe impuneri de acest gen, iar la prima vedere avem efectiv de-a face cu o declaraţie revoluţionară. Însă ea a produs nişte echivocuri din raţiuni, aş îndrăzni să spun, semiotice.

Literatura despre fericire este imensă, începând de la Epicur, poate şi mai înainte de el, dar intuiţia mă face să cred că nimeni dintre noi nu ştie ce e fericirea. Dacă ne raportăm la ea ca la o

stare permanentă, ideea că o persoană e fericită toată viaţa, fără să aibă îndoieli, dureri, crize, ar corespunde situaţiei unui idiot sau cel mult a unui personaj care trăieşte izolat de lume, cu aspiraţii care să nu depăşească o existenţă lină, fără zguduiri, şi îmi vine în minte exemplul lui Filemon şi Baucis. Dar, lăsând poezia la o parte, până şi ei or fi avut câte un moment de tulburare, măcar aşa, o gripă sau o durere de măsele.

Chestiunea e că fericirea ca plenitudine absolută, ca beţie a stării de bine, ca sentiment că te afli în al nouălea cer este o stare cât se poate de tranzitorie, episodică şi de scurtă durată: e acea bucurie pe care ne-o produce naşterea unui copil, bucuria pe care o resimţim când iubitul sau iubita ne dezvăluie că rezonează la sentimentul nostru, când câştigăm la loto, când ne atingem un ţel (un Oscar, o cupă de campionat), sau poate doar un moment dintr-o excursie la ţară, dar toate acestea sunt clipe trecătoare, după care vin momentele de teamă şi de tremur, de durere, de nelinişte sau cel puţin de îngrijorare.

De asemenea, ideea de fericire ne face să ne gândim mereu la fericirea noastră personală, foarte rar la fericirea rasei umane, fiind adesea stimulaţi să ne preocupăm prea puţin de fericirea celorlalţi pentru a o împlini pe a noastră. Chiar şi fericirea în amor coincide adesea cu nefericirea unei alte persoane respinse, de care ne sinchisim mult prea puţin, satisfăcuţi de propria noastră cucerire.

Ideea de fericire răzbate în lumea reclamei şi a consumului, în care orice propunere ni se înfăţişează ca un apel la o viaţă fericită: crema care îţi face faţa mai fermă, detergentul care, în sfârşit, scoate toate petele, canapeaua la jumătate de preţ, bitterul ce trebuie băut după ce a trecut furtuna, carnea din conservă în jurul căreia se reuneşte întreaga familie fericită, maşina frumoasă şi convenabilă şi absorbantul care vă va permite să intraţi în lift fără să vă mai pese de cât de fin e nasul celorlalţi.

Foarte rar ne gândim la fericire când votăm sau ne trimitem copilul la şcoală; doar când cumpărăm lucruri inutile, crezând că

ne-am satisfăcut astfel dreptul de a ne împlini fericirea.

Şi atunci, dacă tot nu suntem nişte dobitoace fără suflet, când ne pasă totuşi şi de fericirea altora? Atunci când mass-media ne prezintă nefericirea celorlalţi, puii de negri care mor de foame devoraţi de muşte, bolnavii ce suferă de maladii incurabile, populaţiile distruse de tsunami. Atunci suntem dispuşi chiar să scoatem din buzunar nişte parale şi, în cel mai bun caz, să direcţionăm într-acolo acel 2% din impozitul pe venit.

Declaraţia de Independenţă ar fi trebuit să spună că tuturor oamenilor le este recunoscut dreptul-obligaţie de a reduce cota de nefericire din lume, inclusiv a noastră, evident. Astfel, mulţi americani ar fi înţeles că nu trebuie să se opună îngrijirilor medicale gratuite. Dar ei se opun, întrucât această idee bizară se pare că le lezează dreptul lor personal la fericirea lor fiscală personală.

2014

Parisul nostru

În noaptea masacrului de la Paris am rămas lipit de televizor, ca mulţi alţii. Cunoscând bine harta Parisului, încercam să înţeleg unde anume se desfăşurau acele evenimente, calculând dacă nu cumva prin preajmă locuia vreun prieten de-al meu şi cât de departe de acele locuri se afla editura mea şi restaurantul unde merg de obicei. Mă linişteam la gândul că sunt departe, toate pe malul drept, în timp ce universul meu parizian personal se află pe malul stâng.

Dar acest lucru nu diminua câtuşi de puţin oroarea şi groaza acelei nopţi; era doar ca şi cum ai afla că nu te-ai urcat în avionul care tocmai s-a prăbuşit cine ştie pe unde. Iar în noaptea aceea

încă nu am început să ne gândim că poate toate acestea s-ar fi putut petrece în oraşele noastre. Era tragedie, dar să nu vă întrebaţi pentru cine bat clopotele, că era tragedia altora.

Şi totuşi, m-a cuprins o uşoară stare de rău când am realizat că ştiam numele Bataclan. Mi-am amintit în cele din urmă: cu vreo zece ani în urmă, acolo fusese prezentat un roman de-al meu, cu un concert foarte frumos al lui Gianni Coscia şi Renato Sellani. Era deci un loc în care fusesem şi aş mai fi putut fi. După care, de fapt nu, ci aproape în aceeaşi clipă, am recunoscut adresa din Boulevard Richard Lenoir: acolo locuia comisarul Maigret!

O să spuneţi că nu e îngăduit, în faţa atâtor evenimente înspăimântător de „reale", să fac să intre în scenă imaginarul. Şi totuşi nu e aşa, iar acest lucru explică de ce masacrul de la Paris a lovit inima tuturor, chiar dacă măceluri înfiorătoare avuseseră loc şi în alte oraşe ale lumii. Parisul este patria a foarte mulţi dintre noi tocmai pentru că în memoria noastră se topeşte oraşul real cu oraşul imaginar, ca şi cum amândouă ne-ar aparţine sau în amândouă am locuit.

Există un Paris la fel de real precum este Café de Flore, acela, să zicem, al lui Henric al IV-lea şi al lui Ravaillac, al decapitării lui Ludovic al XVI-lea, al atentatului lui Orsini asupra lui Napoleon al III-lea sau al intrării trupelor generalului Leclerc în 1944. Dar să fim sinceri, legat de aceste episoade, ne amintim mai mult evenimentul în sine (la care nu am participat) sau reprezentarea sa ficţională şi cinematografică?

Am trăit pe ecrane Parisul eliberat din *Paris brûle-t-il?*, aşa cum am cunoscut un Paris mai îndepărtat în timp văzând *Les enfants du Paradis*; iar dacă intri noaptea în Place des Vosges, cu adevărat percepi acel freamăt pe care îl simţeam numai la cinema; şi retrăim tot universul lui Edith Piaf, chiar dacă nu am cunoscut-o, şi ştim totul despre Rue Lepic pentru că ne-a povestit Yves Montand.

Noi în mod real ne plimbăm de-a lungul Senei oprindu-ne pe la tarabele buchiniştilor, dar şi acolo retrăim atâtea plimbări romantice despre care am citit; iar privind din depărtare Notre-Dame nu putem să nu ne gândim la Quasimodo şi Esmeralda.

Aparţine memoriei noastre Parisul duelurilor muschetarilor de la carmeliţi, Parisul curtezanelor din Balzac, Parisul lui Lucien de Rubempré şi al lui Rastignac, Parisul din *Bel Ami*, Parisul lui Fréderic Moreau şi Madame Arnoux, Parisul lui Gavroche de pe baricade, Parisul lui Swann şi al Odettei de Crécy.

Parisul nostru „adevărat" este acela (deja doar imaginar) al unui Montmartre din vremea lui Picasso şi Modigliani, sau al unui Maurice Chevalier, şi hai să spunem şi cel din *Un american la Paris* de Gershwin, cu reinterpretarea sa dulceagă, dar memorabilă făcută de Gene Kelly şi Leslie Caron; e şi Parisul unui Fantômas ce se ascunde în subteranele şi haznalele oraşului şi al comisarului Maigret – împreună cu care am trăit toate ceţurile, toate bistrourile, toate nopţile pe Quai des Orfèvres.

Trebuie să recunoaştem că multe dintre lucrurile pe care le-am înţeles despre viaţă şi societate, despre iubire şi moarte le-am învăţat de la acest Paris imaginar, fictiv şi totuşi cât se poate de real. Şi deci a fost atacată însăşi casa noastră, o casă în care am trăit mult timp, mai mult decât la adresele noastre oficiale. Dar toate aceste amintiri ne fac totuşi să ne păstrăm speranţa, pentru că încă *la Seine roule, roule…*

2015

Între religie şi filosofie

Orice clarvăzător vede ceea ce ştie

Citeam zilele trecute documentul sorei Lucia despre al treilea secret de la Fatima şi ceva îmi suna foarte cunoscut. Apoi am înţeles: acel text, pe care cuvioasa măicuţă îl scrie nu pe când era micuţă şi analfabetă, ci în 1944, când era deja o călugăriţă adultă, este împănat cu citate foarte uşor de recunoscut din Apocalipsa Sfântului Ioan.

Lucia vede aşadar un înger cu o spadă de foc vrând parcă să incendieze lumea toată. Despre îngeri care aruncă foc, Apocalipsa vorbeşte, de exemplu, la 9,8, în legătură cu îngerul celei de-a doua trâmbiţe. Este adevărat că acest înger nu are o spadă strălucitoare, dar vom vedea mai târziu de unde vine poate această spadă (lăsând la o parte faptul că iconografia tradiţională este destul de bogată în reprezentarea arhanghelilor cu spadă de foc).

Apoi Lucia vede lumina divină ca într-o oglindă. Aici sugestia nu vine de la textul Apocalipsei, ci din Epistola întâia către Corinteni a Sfântului Pavel (cele cereşti le vedem acum *per speculum* şi doar mai târziu le vom vedea faţă către faţă).

După care iată un episcop îmbrăcat în alb. E doar unul singur, în timp ce în Apocalipsă slujitorii Domnului îmbrăcaţi în alb ce se pregătesc pentru martiriu apar în mai multe locuri (în 6,11, 7,9 şi 7,14), dar asta e.

Apoi se pot vedea episcopii şi preoţii cum urcă pe un munte abrupt şi suntem la Apocalipsa 6,12, unde se vorbeşte despre stăpânii cei puternici ai Pământului care se ascund prin peşteri şi printre stâncile munţilor. După care sfântul părinte ajunge într-o cetate „pe jumătate prăbuşită” şi întâlneşte în drumul lui sufletele trupurilor moarte: cetatea, ca şi trupurile moarte, e menţionată în

Apocalipsa 11,8, unde aceasta se prăbuşeşte şi cade în ruină în 11,3 şi din nou în 18,19, sub forma Babilonului.

Mergem mai departe. Episcopul şi mulţi alţi credincioşi sunt ucişi de soldaţi cu săgeţi şi arme de foc. Dacă sora Lucia aduce ca noutate armele de foc, despre masacrele cu arme ascuţite săvârşite de lăcuste cu platoşe ca de luptător se vorbeşte în 9,7, la sunetul celei de-a cincea trâmbiţe.

Ajungem în cele din urmă la cei doi îngeri care varsă sânge dintr-o stropitoare de cristal (în portugheză *regador*). Apocalipsa abundă în pasaje despre îngeri care împrăştie sânge, dar în 8,5 se folosesc de o cădelniţă, în 14,20 sângele iese dintr-un teasc, iar în 16,3 este vărsat dintr-un potir.

De ce o stropitoare? M-am gândit că Fatima nu e foarte departe de regiunea Asturia, unde în Evul Mediu au luat naştere acele splendide miniaturi mozarabe ce ilustrează Apocalipsa, deseori reproduse. Acolo apar îngeri care fac să se reverse sângele, ca din ţâşnitoare, din nişte cupe cu forme nedesluşite, ca şi când ar uda lumea cu o stropitoare. Faptul că şi tradiţia iconografică a jucat un rol în memoria sorei Lucia e sugerat de acel înger cu spada de foc de care vorbeam la început, pentru că în acele miniaturi uneori trâmbiţele pe care îngerii le ţin în mână sunt reprezentate ca nişte lame de un roşu sângeriu.

Este interesant şi că, cine nu s-a mărginit la rezumatele apărute prin ziare şi a citit întregul comentariu teologic al cardinalului Ratzinger, a putut vedea că această persoană onestă, în timp ce se străduieşte să spună că o viziune privată nu e un fapt de credinţă şi că o alegorie nu e o profeţie de interpretat cuvânt cu cuvânt, face explicit referire la analogiile cu Apocalipsa.

Şi nu numai atât, ci precizează şi că într-o viziune subiectul vede lucrurile „cu modalităţile de reprezentare şi cunoaştere accesibile lui", drept care „imaginea poate ajunge doar în funcţie de măsura şi posibilităţile sale". Ceea ce, exprimat puţin mai laic (că în fond şi Ratzinger vorbeşte în acel paragraf despre „structura antropologică" a revelaţiei), înseamnă că, în lipsa unor arhetipuri de tipul celor formulate de Jung, orice clarvăzător vede ceea ce l-a

învăţat cultura sa.

2000

Rădăcinile Europei

Actualitatea acestei veri a fost animată de dezbaterile legate de oportunitatea de a menţiona în Constituţia Europeană originile creştine ale continentului. Cei care solicită această menţiune se sprijină pe faptul absolut evident că Europa s-a născut pe o cultură creştină, încă înainte de căderea Imperiului Roman, cel puţin de pe vremea edictului lui Constantin cel Mare. Aşa cum nu se poate concepe lumea orientală fără budism, tot aşa nu se poate concepe Europa fără a ţine cont de rolul Bisericii, de nenumăraţii regi profund creştini, de teologia scolastică sau de faptele şi exemplul marilor săi sfinţi.

Cei care se opun acestei menţiuni ţin cont de principiile laice pe care se întemeiază democraţiile moderne. Cei care vor însă această menţiune spun că laicismul este o cucerire europeană foarte recentă, o moştenire a Revoluţiei franceze, care nu are nimic de-a face cu nişte rădăcini ce coboară în monahism sau franciscanism. Cei care se opun ideii se gândesc mai ales la Europa de mâine, care se îndreaptă în mod fatal în direcţia unui continent multietnic, iar o menţiune explicită a rădăcinilor sale creştine ar putea nu numai bloca procesul de asimilare a nou-veniţilor, ci ar putea şi reduce tradiţiile şi credinţele de alt tip în culturile şi cultele minoritare tolerate (şi care ar putea deveni deloc neglijabile ca pondere).

Aşadar, cum se vede, acesta nu e numai un război al religiilor, pentru că el implică un proiect politic, o viziune antropologică, precum şi decizia de a creiona fizionomia popoarelor europene în baza trecutului sau a viitorului lor.

Să ne ocupăm de trecut. Europa s-a dezvoltat doar pe fundamentul culturii creştine? Aici nu mă refer la toată cunoaşterea cu care cultura europeană s-a îmbogăţit de-a lungul veacurilor, începând cu matematica indiană, cu medicina arabă, chiar cu primele contacte cu Orientul mai îndepărtat, datând nu din timpul lui Marco Polo, ci din vremea lui Alexandru cel Mare. Orice cultură asimilează elemente din culturile vecine sau îndepărtate, dar ceea ce o individualizează este modul în care şi le însuşeşte. Nu e de ajuns să spunem că noţiunea de zero o datorăm indienilor sau arabilor, dacă în fond în Europa s-a afirmat pentru prima oară ideea că natura e scrisă în caractere matematice. Problema adevărată e că ignorăm cultura greco-romană.

Europa a asimilat cultura greco-romană atât pe planul dreptului, cât şi pe cel al gândirii filosofice şi chiar şi al credinţelor populare. Creştinismul a înglobat, adesea cu dezinvoltură, rituri şi mituri păgâne, iar în religiozitatea populară supravieţuiesc unele forme de politeism. Nu numai lumea renascentistă s-a populat cu Venere şi cu Apolloni în avântul ei de a descoperi lumea clasică, ruinele acesteia, manuscrisele acesteia, ci şi Evul Mediu creştin şi-a construit teologia pe baza gândirii lui Aristotel, redescoperit prin intermediul arabilor; iar dacă în mare parte nu-l cunoştea pe Platon, cunoştea în schimb neoplatonismul, care i-au influenţat profund pe Părinţii Bisericii. Nici Fericitul Augustin, cel mai mare dintre gânditorii creştini, nu ar fi de conceput fără absorbţia filonului platonic. Noţiunea însăşi de imperiu, care a dus la ciocnirile milenare dintre statele europene şi dintre diferitele state şi Biserică, este de origine romană. Europa creştină a ales latina din Roma ca limbă a ritualurilor sacre, a gândirii religioase, a dreptului, a disputelor universitare.

Pe de altă parte, tradiţia creştină nu poate fi concepută fără monoteismul iudaic. Textul pe care cultura europeană s-a întemeiat, cel dintâi text imprimat în cea dintâi tiparniţă, textul prin traducerea căruia Luther a pus practic bazele limbii germane, textul fundamental al lumii protestante este Biblia. Europa

creştină s-a născut şi a crescut cântând psalmii, citind din profeţi, meditând la Iov sau la Avraam. Ba mai mult, monoteismul ebraic a fost singurul liant care a făcut posibil dialogul dintre monoteismul creştin şi monoteismul musulman.

Şi lucrurile nu se termină aici. Cultura Greciei, cel puţin cea de pe vremea lui Pitagora, ar fi de negândit fără a ţine cont de cultura vechilor egipteni. Din măiestria egiptenilor sau a caldeenilor s-a inspirat cel mai reprezentativ dintre fenomenele culturale europene, Renaşterea, iar imaginarul european, de la primele descifrări de pe obeliscuri până la Champollion, de la stilul *empire* până la straniile plăsmuiri New Age cât se poate de recente şi de occidentale, s-a hrănit din Nefertiti, din misterul piramidelor, din blestemul faraonilor şi din scarabeii de aur.

Eu n-aş vedea nimic inoportun ca în Constituţia Europeană să se facă referire la rădăcinile greco-romane şi iudeo-creştine ale continentului nostru, alături de afirmaţia că, tocmai în virtutea acestor rădăcini, aşa precum Roma şi-a deschis propriul Panteon unor zei de toate rasele şi a pus pe tronul imperial bărbaţi cu pielea neagră (să nu uităm că Fericitul Augustin s-a născut în Africa), tot astfel şi continentul e deschis către integrarea oricărui alt aport cultural şi etnic, considerând această dispoziţie către deschidere tocmai una dintre caracteristicile sale culturale cele mai profunde.

2003

Lotusul şi crucea

Am urmărit cu interes discuţia deschisă de cardinalul Ratzinger despre cât de oportun este pentru credincioşii catolici să se folosească în meditaţie şi în asceză de tehnici corporale de

inspiraţie orientală. Fireşte, fără a stingheri tehnicile respiratorii ale isihaştilor din primele veacuri, aceeaşi rugăciune până şi a celui de pe urmă cucernic ţine cont de funcţia pe care ritmul şi postura corpului le pot avea în dispunerea mentalului către meditaţie. Cu toate acestea, tehnicile de meditaţie orientale tind să se folosească de trup pentru a-i provoca un soi de anihilare a sensibilităţii şi a voinţei, prin care corpul şi, odată cu el, durerea şi suferinţa firii noastre materiale sunt date uitării. În acest sens, tehnicile acestea se aseamănă mult cu încercarea de a suprima frământările şi durerea pe care le regăsim în ataraxia clasică şi păgână.

În legătură cu asta nu putem decât să fim de acord cu cardinalul Ratzinger. Creştinismul se întemeiază pe ideea Fiului lui Dumnezeu, care, fiind şi Fiu al Omului, ne arată calea ispăşirii păcatelor care trece prin cruce. În creştinism durerea nu poate fi uitată, dimpotrivă, este un instrument fundamental de perfecţionare lăuntrică.

Nu aş vrea să fiu răstălmăcit. Ceea ce spun nu are nimic de-a face cu dezbaterile recent apărute la nivel înalt despre oportunitatea ca un creştin să se preocupe sau nu de alinarea suferinţei în lume. E de ajuns să citim câteva pagini din Evanghelie pentru a ne dea seama că datoria creştinului este să aline durerea celorlalţi. Dar trebuie să ştie să ţină piept şi proprie-i dureri. Creştinul trebuie să se sacrifice pentru ca alţii să nu sufere şi trebuie să facă tot ce e cu putinţă pentru ca nivelul de suferinţă la care e supusă lumea să se diminueze cât mai mult. Astfel încât trebuie să o diminueze şi pe-a lui, dacă acest lucru e posibil fără a dăuna celorlalţi. Şi deci e binevenită medicina dacă ne poate ostoi durerile, căci sinuciderea şi masochismul sunt păcate. Dar întrucât, pentru păcatul originar şi pentru toate metehnele acestei lumi sublunare o anumită doză de suferinţă este fatalmente inevitabilă, creştinul trebuie să tragă cât mai multe foloase morale şi ascetice din durerea care îl aşteaptă.

În mod ideal, nimeni altcineva nu ar trebui să sufere în măsura în care acest lucru depinde de tine; dar cum buna ta intenţie nu

poate stârpi prezenţa răului în lume, trebuie să ştii să accepţi şi să faci să rodească acea măsură a durerii pe care viaţa ţi-o va rezerva. Mă gândesc la recenta şi frumoasa carte a lui Luigi Pareyson *Filosofia libertăţii* (*Filosofia della libertŕ*, Melangolo, 2000) în care, după câteva pagini de înaltă încărcătură metafizică legată de cumplita problemă dacă Răul nu şi-ar avea în mod paradoxal culcuşul chiar în sfera Divinului, se elogiază durerea liber asumată şi nu ocolită, ca pe un mijloc ce-l avem la îndemână pentru a birui Răul.

Nu e nevoie să fim de confesiune creştină pentru a accepta această perspectivă. Ea a pătruns de la sine gândirea occidentală, iar paginile cele mai înălţătoare ale poeţilor şi filosofilor lipsiţi de credinţă (să ne gândim doar la Leopardi) iau naştere din acest *ethos*. Dar fireşte că acestui *ethos* îi este cu totul străină orice înrudire cu doctrinele orientale. Nu aş fi de acord cu cardinalul Ratzinger dacă, pe baza acestor fapte, ar dori să le interzică laicilor sau noncreştinilor să practice formele de asceză pe care aceştia le preferă. Tot aşa cum n-aş vrea să mă pronunţ faţă de credincioşii catolici care îl asigură pe cardinal că dacă stai în poziţia lotusului nu înseamnă că uiţi taina crucii. Sunt fapte interne ale Bisericii. Dar măcar pentru acea frântură, cum zicea Benedetto Croce, în care nu putem să nu ne numim creştini, e o discuţie care ne priveşte pe toţi.

Recent la televizor, la emisiunea *Maurizio Costanzo Show*, un filosof afirma că pentru a ieşi din criza lumii occidentale trebuie să regăsim spiritualitatea musulmană (visând, cu o nefericită metaforă mussoliniană, la „spada Islamului"). Nu exclud că mulţi pot găsi soluţia propriilor probleme chiar şi în totemismul triburilor indiene. Dar aşa cum suntem, inclusiv filosofia noastră, noi ne-am format în peisajul culturii iudeo-creştine. Lepădarea pielii poate fi un expedient la îndemâna unui terorist colaboraţionist, dar filosofii decid asupra propriilor conversiuni gândind înlăuntrul pielii în care s-au născut.

2005

Relativism?

Poate că nu e atât vina mojiciei din media, cât a faptului că lumea vorbeşte deja cu gândul doar la cum vor fi comentaţi de media, dar am senzaţia că unele dezbateri, chiar şi între persoane despre care putem presupune că au ţinut o carte de filosofie în mână, se desfăşoară de-acum ca într-o încăierare cu măciuci, fără pic de fineţe, făcându-se uz de termeni delicaţi ca nişte bolovani. Un exemplu tipic este confruntarea din Italia ce-i aliniază, pe de o parte, pe aşa-zişii *teocons*, care acuză gândirea laică de „relativism", iar de cealaltă parte, pe unii reprezentanţi ai gândirii laice care, legat de adversarii lor, vorbesc de „fundamentalism".

Ce înseamnă „relativism" în filosofie? Că reprezentările noastre asupra lumii nu îi epuizează complexitatea, ci există mereu noi viziuni prospective, fiecare dintre acestea conţinând un grăunte de adevăr? Au fost şi sunt filosofi creştini care au susţinut această teză.

Că aceste reprezentări nu trebuie judecate în termeni de adevăr, ci în măsura în care corespund cerinţelor istorico-culturale? Acest lucru îl susţine, în versiunea sa despre „pragmatism", un filosof ca Rorty.

Că ceea ce cunoaştem depinde de modul în care subiectul ajunge la această cunoaştere? Suntem atunci în bătrânul şi îndrăgitul sistem kantian. Că orice propoziţie e adevărată doar în interiorul unei anume paradigme? Asta se cheamă „holism". Că valorile etice ţin de fiecare cultură? Se începuse să se descopere acest lucru în secolul al XVII-lea. Că nu există fapte, ci doar interpretări ale lor? Nietzsche spunea asta. Ne gândim că dacă nu există Dumnezeu totul e îngăduit? Atunci suntem în plin nihilism dostoievskian. Ne gândim la teoria relativităţii? Hai să lăsăm gluma.

Dar ar trebui să fie clar că dacă cineva e relativist în sens kantian, nu poate fi în sens dostoievskian (căci bunul Kant credea şi în Dumnezeu, şi în ideea de datorie); relativismul nietzschian

are prea puţin de-a face cu relativismul antropologiei culturale, pentru că cel dintâi nu crede în fapte, iar al doilea nu le pune la îndoială; holismul de tip Quine este strâns ancorat într-un empirism viguros care acordă multă încredere stimulilor pe care îi primim din jur. Şi aşa mai departe.

Pe scurt, se pare că termenul „relativism" ar putea face referire la forme ale gândirii moderne aflate adesea în contrast reciproc; uneori sunt consideraţi relativişti gânditorii ancoraţi într-un profund realism, şi atunci se rosteşte cuvântul *relativism* cu vehemenţa polemică a iezuiţilor din secolul al XIX-lea care vorbeau de „veninul kantian".

Dar dacă toate acestea înseamnă relativism, atunci numai două filosofii scapă complet de sub această acuzaţie: neotomismul radical şi teoria cunoaşterii la Lenin, din *Materialism şi empiriocriticism.* Ciudată alianţă!

2005

Hazardul şi Proiectul Inteligent

Săptămâna trecută, Eugenio Scalfari a luat cunoştinţă de reapariţia unei poveşti ce părea veche şi îngropată (sau limitată la ceea ce americanii numesc *Bible belt*, adică aria celor mai îndepărtate şi mai izolate state, înrădăcinate în fundamentalismul lor sălbatic, pe care doar Bush reuşeşte să le ia în serios, probabil dintr-un calcul electoral). Au revenit dezbaterile despre darwinism, ba au mijit chiar şi nişte proiecte de reformă a şcolii noastre, vreau să spun a şcolii italiene şi catolice.

Insist pe termenul „catolic" pentru că fundamentalismul creştin a luat naştere în mediile protestante şi se caracterizează prin decizia de a interpreta Sfânta Scriptură în litera ei. Dar pentru ca să existe o interpretare literală a Sfintei Scripturi, trebuie ca

aceasta să poată fi interpretată în mod liber de credincios, ceea ce e tipic protestantismului. Nu ar trebui să existe un fundamentalism catolic, căci pentru catolici interpretarea Bibliei este mediată de Biserică.

Or, deja de la Părinţii Bisericii şi mai înainte de ei de la Philon din Alexandria se dezvoltase o hermeneutică mai subţire, ca şi cea a Fericitului Augustin, care era dispus să admită că Biblia vorbea adesea în metafore şi alegorii. Şi deci se prea poate ca cele şapte zile ale Facerii să fi fost şapte milenii. Iar Biserica a acceptat pe deplin această poziţie hermeneutică.

Trebuie observat însă că, odată admis faptul că cele şapte zile ale Facerii lumii reprezintă o poveste poetică ce poate fi interpretată şi dincolo de litera textului, *Geneza* pare a-i da dreptate lui Darwin: mai întâi are loc un soi de Big Bang cu explozia Luminii, apoi planetele încep să prindă contur, iar pe Pământ au loc mari transformări geologice (pământurile se separă de ape), după care apar plantele, fructele şi seminţele, după care în ape încep să mişune vieţuitoarele (viaţa începe să apară din apă), se ridică în zbor păsările şi abia după aceea apar mamiferele (poziţia genealogică a reptilelor e neclară, dar nu se poate cere prea mult de la *Cartea Facerii*). Abia la sfârşitul acestui proces şi ca o încununare a sa (şi după marile maimuţe antropomorfe, cred) apare omul. Omul care – să nu uităm – nu e creat din nimic, ci din ţărână, adică dintr-o materie preexistentă. Mai evoluţionişti de atât (dar fără să excludă prezenţa unui Creator) nici că s-ar putea.

Ce anume a pretins mereu teologia catolică pentru a nu se identifica cu un evoluţionism materialist? Nu numai că toate acestea sunt făcute de Dumnezeu, dar şi că pe scara evolutivă a avut loc un salt calitativ atunci când Dumnezeu a sădit într-un organism viu un suflet raţional nemuritor. Şi doar în jurul acestui punct se dă bătălia dintre materialism şi spiritualism.

Un aspect interesant al dezbaterii aflate în plină desfăşurare din Statele Unite pentru a fi admisă în şcoli, alături de „ipoteza” darwinistă (să nu uităm că, de-a lungul procesului său, se pare că Galilei ar fi scos-o oarecum la capăt admiţând că ceea ce făcuse el

era o ipoteză, şi nu o descoperire), este că, pentru a nu lăsa impresia că unei teorii ştiinţifice i se contrapune o credinţă religioasă, nu se vorbeşte atât despre creaţie divină, cât despre un Proiect Inteligent. Prin asta se subînţelege aşadar că noi nu vrem să vă impunem prezenţa stânjenitoare a unui Iahve cu barbă albă şi antropomorf, vrem doar să acceptaţi faptul că, dacă a existat o dezvoltare evolutivă, aceasta nu a avut loc la întâmplare, ci în urma unui plan, a unui proiect, iar acest proiect nu poate decât să depindă de o formă a Minţii. Prin aceasta, ideea de Proiect Inteligent ar putea aşadar admite şi un Dumnezeu panteist în locul unui Dumnezeu transcendent.

Curios mi se pare că nu se ia în calcul faptul că un Proiect Inteligent nu exclude un proces întâmplător ca şi cel darwinist, care se înfăptuieşte, ca să zicem aşa, prin succesive tentative şi erori, astfel încât reuşesc să supravieţuiască doar indivizii care se adaptează cel mai bine mediului în decursul luptei pentru viaţă. Să ne gândim la ideea cea mai nobilă de „proiect inteligent", adică la creaţia artistică. Michelangelo e cel care ne spune, într-un celebru sonet al său, că, atunci când se află în faţa blocului de marmură, artistul nu are de la început în minte statuia care va să iasă, ci înaintează prin încercări succesive, sondând rezistenţa materialului, încercând să lepede „surplusul" pentru a lăsa să se desprindă încet-încet sculptura din chinga materiei care o ţine ferecată. Dar dacă statuia o fi acolo, sau dacă o fi chiar *Moise* sau unul dintre *Sclavi*, acest lucru artistul îl descoperă abia la sfârşitul acelui lung şir de încercări continue.

Un Proiect Inteligent se poate manifesta aşadar şi printr-o serie de acceptări şi respingeri a ceea ce îţi oferă hazardul. Bineînţeles că trebuie mai întâi să ne decidem dacă înainte de toate stă Proiectantul, capabil să aleagă şi să refuze, sau dacă Hazardul este acela care, acceptând şi refuzând, se manifestă ca unică formă a Inteligenţei. Ceea ce ar fi acelaşi lucru cu a spune că Hazardul e cel care devine Dumnezeu. Ceea ce nu e o chestiune minoră. Pur şi simplu este puţin mai complexă din punct de vedere filosofic decât o privesc fundamentaliştii.

Renul şi cămila

În aceste săptămâni ce precedă Crăciunul s-au încins spiritele în legătură cu amenajarea scenei naşterii lui Iisus. Pe de o parte, multe lanţuri de magazine au anulat vânzarea statuetelor pentru iesle pentru că, zice-se, nimeni nu le mai solicită. De aici şi furia multor suflete evlavioase care, în loc să se dezlănţuie împotriva semenilor lor dezinteresaţi de această tradiţie, şi-au vărsat focul pe comercianţi (ba chiar pe un lanţ întreg de magazine care, aşa cum a reieşit ulterior, nu vânduseră figurine pentru ieslea de Crăciun nici înainte). Pe de altă parte, s-a tras concluzia că lipsa de ataşament pentru tradiţia ieslei se datorează unui exces de conduită *politically correct* şi se invocă exemplul mai multor şcoli în care s-a încetat amenajarea ei pentru a nu aduce atingere sensibilităţii copiilor de altă religie.

Cât priveşte şcolile, chiar dacă fenomenul este retrâns, ar fi un semn de rău augur, pentru că şcoala nu trebuie să şteargă tradiţiile, ci să le respecte pe toate. Dacă doreşte să-i facă pe copiii de etnii diferite să convieţuiască în mod paşnic, trebuie să permită fiecăruia să înţeleagă tradiţiile celorlalţi. Aşadar, de Crăciun ar trebui să fie ieslea, iar de sărbătorile importante ale altor religii sau grupuri etnice, manifestarea simbolurilor şi ritualurilor acestora. Astfel, copiii vor fi informaţi despre pluralitatea tradiţiilor şi credinţelor, fiecare va participa într-un fel la sărbătoarea celorlalţi, micuţul creştin va învăţa ce este Ramadanul, iar micuţul musulman va învăţa ceva despre naşterea lui Iisus.

Cât despre faptul că nu se mai vând statuetele cu personajele din iesle cred mai degrabă că e vorba de o exagerare jurnalistică.

Pe strada San Gregorio Armeno din Napoli continuă să se vândă cele mai neaşteptate figurine; acum doi ani, la magazinul Rinascente de la Milano etajul dedicat amenajării ieslei de Crăciun era extrem de aglomerat; un săptămânal a făcut o anchetă printre politicieni din care a rezultat că cu cât sunt mai de stânga şi mai anticlericali, cu atât sunt mai legaţi de tradiţia ieslei. Aproape ajungem să credem că ieslea a devenit un simbol drag laicilor, în timp ce acei care se duc la slujbe s-au convertit la bradul împodobit, punându-l pe Moş Crăciun în locul Pruncului Iisus sau al celor Trei Crai de la Răsărit, care pe vremea mea erau cei ce aduceau darurile – iată de ce copiii de atunci îl sărbătoreau cu atâtă bucurie pe Împăratul Cerurilor care cobora dintre stele pentru a se îngriji de jucăriile lor.

Dar chestiunea e şi mai încurcată. Se crede în general că pomul şi Moş Crăciun ar fi o tradiţie protestantă, uitându-se însă că Santa Claus era un sfânt catolic, şi anume Sfântul Nicolae de la Bari (iar numele său derivă dintr-o deformare a lui Nicholas sau Nikolaus). Însă pomul care nu-şi pierde frunza este în acelaşi timp o moştenire păgână, amintind sărbătoarea precreştină a solstiţiului de iarnă, zisă Yule, iar Biserica a fixat Naşterea Domnului la aceeaşi dată tocmai pentru a absorbi şi a îmblânzi tradiţiile şi celebrările precedente. Ca ultimă ambiguitate, neopăgânismul societăţii de consum a desacralizat total pomul de Crăciun, care a devenit un simplu element de decor pentru sezonul de iarnă, ca şi luminiţele ce împodobesc oraşul. Copiii şi părinţii se distrează agăţând în brad globurile colorate, dar cu siguranţă eu mă distram mai mult ajutându-l pe tata, care începea să construiască ieslea la început de decembrie. Şi era o adevărată sărbătoare să vedem cum încep să funcţioneze ţâşnitorile şi cascadele din jurul peşterii graţie mecanismului bine mascat al unui clistir.

Fapt e că tradiţia ieslei miniaturale se pierde pentru că pregătirea acesteia înseamnă muncă şi inventivitate (toţi brazii de Crăciun se aseamănă, în timp ce ieslele sunt mereu diferite unele de altele). Iar dacă ne petrecem serile amenajând ieslea, riscăm să pierdem spectacolele de la televizor care sunt aşa de importante

pentru conservarea familiei, dat fiind că suntem anunţaţi în mod repetat că dacă vrem să le arătăm copiilor femei goale şi creieri zemuiţi e nevoie de prezenţa părinţilor.

Ţinând cont că tatăl meu, atât de ataşat de tradiţia ieslei, era adeptul orientării socialiste a lui Giuseppe Saragat, al unui deism blând şi al unui anticlericalism moderat, consider că a da uitării reconstituirea scenei naşterii lui Hristos este un rău chiar şi pentru necredincioşi, poate îndeosebi pentru ei. Într-adevăr, pentru născocirea ieslei a fost nevoie de un personaj ca Sfântul Francisc de Assisi, care-şi exprima religiozitatea vorbindu-le lupilor şi păsărilor. Ieslea este lucrul cel mai omenesc şi cel mai puţin transcendental ce s-ar fi putut inventa pentru a evoca naşterea lui Iisus. În acea dioramă sacră, în afară de steaua cu coadă şi de doi îngeraşi ce zburătăcesc deasupra staulului, nimic nu trimite la subtilităţi teologice. Şi cu cât ieslea se populează cu mai multe personaje, cu atât celebrează viaţa de zi cu zi, ajutându-i pe cei mici să înţeleagă cum era traiul obişnuit al vremurilor trecute şi, poate, să simtă nostalgia unei naturi încă necontaminate.

În timp ce tradiţia laică a societăţii de consum leagă de brad superstiţiile poate chiar naziste ce se pierd în negura timpului, tradiţia religioasă a ieslei reconstituie o scenă laică şi naturală, cu căsuţe pe coline, cu oi, cu găini, cu fierari şi dulgheri, cu femei care aduc apa în cofiţe, cu boul, cu asinul şi cămila care va trece uşor prin urechea acului. Însă cine va pune sub pom daruri prea costisitoare nu va intra în împărăţia cerurilor.

2006

Pune, Doamne, strajă gurii mele…

Cred că sunt vreo cincisprezece ani de când am scris că, în câteva decenii, Europa va deveni un continent colorat, dar că acest proces

ne va costa lacrimi şi sânge. Nu eram un profet, ci pur şi simplu o persoană de bun-simţ care face apel la istorie din convingerea că, învăţând ceea ce s-a petrecut, adesea vom înţelege ceea ce s-ar putea petrece. Fără să mă gândesc la atentatele teroriste, e suficient să văd ce anume agită spiritele zilele astea. În Franţa, un profesor de liceu scrie lucruri foarte critice la adresa religiei musulmane şi e în pericol de moarte. La Berlin se scoate de pe afiş un *Idomeneo* de Mozart în care apar capetele retezate nu numai ale lui Iisus şi Buddha, ci şi cel al lui Mahomed. Ca să nu mai zic de papa, care la vârsta lui ar fi trebuit să înţeleagă că există o oarecare diferenţă între o lecţie universitară a unui profesor oarecare şi discursul suveranului pontif transmis de toate televiziunile, şi de aceea poate ar fi trebuit să fie mai precaut (iar cei care au căutat cu lumânarea pretextul unui citat istoric pentru a încerca să provoace un nou război al religiilor nu se numără precis printre cei cu care mi-ar plăcea să ies la cină).

Despre cazul profesorului francez a scris un articol foarte bun Bernard-Henri Lévy în *Corriere della Sera* din 4 octombrie: putem fi în total dezacord cu ceea ce gândeşte, dar trebuie să-i apărăm dreptul de a-şi exprima liber o opinie în problema religioasă şi nu trebuie acceptat niciun şantaj. În legătură cu cazul *Idomeneo*, în acelaşi număr din *Corriere*, Sergio Romano scrie ceea ce eu încerc să reiau aici cu cuvintele mele, rânduri faţă de care el nu are nicio responsabilitate. Dacă un regizor înnebunit să aducă ceva cu totul nou pune în scenă o operă de Mozart în care vâră capetele retezate ale întemeietorilor unor religii, idee ce lui Mozart nici prin cap nu i-a trecut, el poate fi în cel mai bun caz luat la şuturi, dar din raţiuni estetice şi filologice; cum tot la şuturi ar trebui luaţi acei regizori care montează *Oedip Rege* cu personaje în costume în dungi la două rânduri de nasturi. Dar iată că în aceeaşi zi, în *La Repubblica*, un muzician de renume ca Daniel Barenboim, chiar dacă se întreabă în mod chibzuit dacă o atare punere în scenă hazardată o fi fost într-adevăr în spiritul lui Mozart, face apel la drepturile artei.

Cred că prietenul meu Daniel ar fi de acord cu mine când mă

plâng că acum câţiva ani a fost criticată (sau chiar interzisă) punerea în scenă a *Neguţătorului din Veneţia* de Shakespeare pentru că purta amprenta antisemitismului foarte răspândit în epocă (şi în epoca de dinainte, de la Chaucer începând), dar care făcea din Shylock un caz uman şi patetic. Iată aşadar cu ce ne confruntăm: cu teama de a vorbi. Iar aceste tabuuri nu sunt toate imputabile fundamentaliştilor musulmani (care, la cât sunt de sensibili, nu ştiu de glumă), ci s-au impus odată cu ideologia *politically correct*, iniţial pornită dintr-un simţ al respectului faţă de toţi, dar prin care acum îţi este interzis, cel puţin în America, să spui bancuri nu numai despre evrei, musulmani şi handicapaţi, ci şi despre scoţieni, genovezi, belgieni, carabinieri, pompieri, măturători şi eschimoşi (aceştia netrebuind să fie numiţi astfel, dar dacă îi denumesc cum îmi impun ei nu se mai înţelege despre cine vorbesc).

Acum vreo douăzeci de ani predam la New York şi, pentru a arăta cum se analizează un text, am ales, aproape la întâmplare, o povestire în care, într-un singur rând, un marinar cam spurcat la gură spunea despre vulva unei prostituate că e „mare cât mila lui…" – şi pun puncte de suspensie în locul numelui unei divinităţi. La sfârşitul cursului am fost abordat de un student vădit musulman care mi-a reproşat politicos că am fost lipsit de respect faţă de religia lui. I-am răspuns evident că eu nu am făcut decât să citez vulgaritatea altcuiva, dar că în orice caz îmi ceream scuze. Numai că a doua zi am introdus în discursul meu o aluzie prea puţin respectuoasă (chiar dacă jucăuşă) la adresa unui personaj de prim rang din Panteonul creştinătăţii. Cu toţii au pufnit în râs, iar el s-a alăturat ilarităţii generale. Atunci, la sfârşit, l-am luat de braţ şi l-am întrebat de ce a fost lipsit de respect faţă de religia *mea*. După care am încercat să-i explic diferenţa între a face o aluzie glumeaţă, a rosti numele Domnului în deşert şi a huli şi i-am recomandat mai multă toleranţă. De data aceea el a fost cel care şi-a cerut scuze şi sper că a înţeles. Ceea ce poate nu a priceput este extrema toleranţă a lumii catolice, căci într-o „cultură" a

blasfemiei, în care credinciosul, dacă e puţin supărat pe Dumnezeu, se adresează entităţii supreme prin nişte adjective ce nu pot fi reproduse aici, cine s-ar mai scandaliza pentru orice fleac?

Dar nu toate raporturile educative pot fi paşnice şi civilizate, ca acela pe care l-am avut cu studentul meu. Pentru restul e mai bine să-ţi pui lacăt la gură. Dar ce se va întâmpla într-o cultură în care, de teamă să nu facă vreo gafă, nici măcar cercetătorii nu vor mai îndrăzni să se refere (ca să zic doar atât) la vreun filosof arab? Rezultatul ar fi o *damnatio memoriae*, ştergerea unei culturi respectabile, diferită de a noastră, pur şi simplu prin tăcere. Ceea ce nu ar folosi cunoaşterii şi înţelegerii reciproce.

2006

Idolatria şi iconoclastia uşoară

Trăim într-o civilizaţie a imaginilor în care s-a pierdut cultura bazată pe alfabet sau alfabetul triumfă din nou acum prin intermediul internetului? Unde intră televiziunea, DVD-urile, jocurile pe computer? Adevărul e că raportul fiinţelor umane cu imaginile a fost întotdeauna cam zbuciumat, iar acest lucru ni-l aminteşte Maria Bettetini în cartea sa *Împotriva imaginilor. Rădăcinile iconoclastiei* (*Contro le immagini. Le radici dell'iconoclastia*, Laterza, 2006). Ar trebui să mă refer la o cărţulie „subţirică" de o sută şaizeci de pagini, dar nu aş vrea să induc în eroare pe nimeni: cartea e densă şi se adresează celor care au totuşi habar de chestiunile filosofice şi teologice. Aşa încât, deoarece caracterul ei condensat nu îmi îngăduie să o rezum, mă voi mărgini la câteva divagaţii libere legate de abilitatea strict umană, necunoscută animalelor, de a plăsmui „simulacre".

La Platon, dacă lucrurile sunt reproduceri imperfecte ale unor modele ideale, atunci imaginile sunt reproduceri imperfecte ale lucrurilor, aşadar palide imitaţii de mâna a doua; dar cu neoplatonismul imaginile devin imitaţia directă a modelelor ideale, termenul *agalma* însemnând în acelaşi timp „statuie" şi „imagine", dar şi „splendoare", „decenţă" şi deci „frumuseţe".

O anumită ambiguitate era prezentă şi în lumea ebraică în care, în mod indiscutabil, nu se pot realiza imagini ale lui Dumnezeu (în fond, nu se poate nici măcar pronunţa adevăratul său nume). Dar, la urma urmei, Dumnezeu crease omul după chipul şi asemănarea sa, iar dacă mergem să citim în Biblie descrierea templului lui Solomon, vom vedea că acolo erau înfăţişate nu numai plantele şi animalele de toate speciile, ci şi heruvimii. Aceeaşi interdicţie de a zugrăvi lumea cerească funcţiona şi în lumea musulmană, dar în locurile de cult se putea recurge la forme caligrafice şi abstracte; în plus, cultura musulmană a creat splendide miniaturi pline de imaginaţie.

Odată cu creştinismul, Dumnezeu nu numai că a căpătat un trup „vizibil", dar acest corp divin şi-a lăsat amprenta propriului chip pe giulgiul sau năframa însângerată. Creştinismul, aşa cum urma să ne explice Hegel, avea de asemenea nevoie de imagini nu numai pentru a înfăţişa slava împărăţiei cereşti, ci şi chipul desfigurat al Hristosului pătimirilor şi cruzimea întunecată a persecutorilor săi.

Ajunşi aici, e firesc ca lucrurile să se încâlcească şi mai tare. Pe de o parte, neoplatonicii, cum ar fi Pseudo-Dionisie Areopagitul, ne spun că despre lucrurile divine se poate vorbi doar prin negare (şi nici pe departe printr-o reprezentare în mod adecvat!) şi de aceea, dacă chiar trebuie să se facă trimitere la Dumnezeu, cel mai bine e să se recurgă la imagini neasemănătoare în cel mai ofensator mod, cum ar fi ursul sau pantera. Pe de altă parte, cei care l-au citit pe Pseudo-Dionisie Areopagitul au elaborat totuşi în cele din urmă ideea că toate lucrurile din lumea asta pământească nu sunt decât imaginea celor cereşti şi că orice făptură a acestei lumi este

aproape o „pictură” a lucrurilor care altfel ar scăpa simţurilor noastre, drept care era îngăduit şi potrivit să se recurgă la „pictura” acestor „picturi”.

Însă oamenii simpli puteau trece uşor de la farmecul unei figuri la identificarea ei cu lucrul reprezentat şi deci puteau uşor aluneca de la cultul imaginilor la idolatrie (ceea ce ar fi însemnat oarecum întoarcerea la viţelul de aur). De unde şi episodul iconoclast şi faimoasa prigoană bizantină împotriva imaginilor.

Însă Biserica din Roma nu renunţă la folosirea reprezentărilor vizuale pentru că, aşa cum se va spune adesea, *pictura est laicorum literatura*, iar cei simpli care nu ştiu să citească pot fi învăţaţi numai prin intermediul imaginilor. Se discută însă despre cum poate fi puterea acestei puzderii de figuri ce populează mănăstirile şi catedralele, iar în vremea lui Carol cel Mare se elaborează o teorie care spune în mod prudent că imaginile sunt într-adevăr bune, dar numai în calitatea lor de stimul al memoriei noastre şi că ne-ar fi greu să decidem dacă un chip feminin o reprezintă pe Sfânta Fecioară ce trebuie preaslăvită sau pe o Venus păgână ce trebuie repudiată, dacă aceste imagini n-ar purta şi un *titulus*, adică o legendă. E ca şi cum cei din vremea lui Carol cel Mare l-ar fi citit pe Barthes, care teoretiza fixarea într-o ancoră verbală a imaginilor (dar nu pentru preaslăvirea lui Dumnezeu, ci pentru vânzarea unor noi idoli comerciali) şi ar fi anticipat teoria unei culturi verbalo-vizuale, cum este a noastră de acum, în care televiziunea (adică imaginea plus cuvântul) a înlocuit pur şi simplu catedrala. Iar astfel, adaug eu, veneraţia, uneori idolatria de care se bucură papa e asociată cu micile ecrane şi nu cu mersul la biserică.

De aici şi alte reflecţii cu care se încheie cartea (subţire, dar plină de îngrijorare) a Mariei Bettetini. Pentru autoare nu piere teama că frumuseţea imaginilor, chiar şi a celor sacre, ne va face să uităm de Dumnezeu (aceasta era şi neliniştea Sfântului Bernard); se căinează apoi în chip laic că în noile imagini se petrece „pierderea aurei” şi că arta contemporană mai întâi distruge sau schimonoseşte imaginile tradiţiei (Picasso şi

informalul), apoi se joacă cu multiplicarea lor (Warhol), pentru ca în cele din urmă să le înlocuiască, să le arunce, să le recicleze, să le recreeze, într-un soi de permanentă „iconoclastie uşoară”.

Drept care situaţia în care ne găsim e şi mai complicată decât cea care-l frământa pe Platon şi ar trebui să reluăm această discuţie.

2007

Scalfari şi faptele (lui şi ale mele)

Săptămâna trecută, Eugenio Scalfari s-a aplecat – cu o atenţie pentru care îi sunt recunoscător – asupra unei recente culegeri de studii istorice pe care am publicat-o şi după multe afirmaţii incompetente a identificat o temă filosofică ce îngheaţă sângele în vine. Cine ştie ce mă aştepta dacă era competent.

În linii mari, Scalfari găseşte în ultimul eseu al culegerii mele o atitudine polemică faţă de varianta cea mai răspândită a operei lui Nietzsche, conform căreia nu ar exista fapte, ci doar interpretări. Scalfari joacă bine observând că faptele sunt mute tocmai pentru că sunt stimulul interpretărilor şi că, în câteva cuvinte, tot ceea ce cunoaştem depinde de modul în care privim lucrurile, adică de perspectiva interpretării noastre. Şi obiectează că eu nu explic „în ce mod faptele pot interveni asupra interpretărilor”.

Ar fi de ajuns să-i răspund că am încercat să fac acest lucru în operele mele precedente – de pildă, în *Kant şi ornitorincul* – şi că la o chestiune de acest tip nu se poate răspunde în limitele unui biet „Pliculeţ”. Dar se poate măcar lămuri o posibilă ambiguitate, sursă a neînţelegerilor. Eu consider că nici măcar Scalfari nu exclude ca atunci când vedem stelele pe cer să existe ceva acolo sus: el zice pur şi simplu că ceea ce noi ştim depinde de modul în care interpretăm fenomenul (de aceea anticii vedeau figuri cereşti,

astronomii de la Observatorul Palomar din San Diego văd cu totul altceva, dar şi ei se pregătesc să-şi revizuiască interpretarea atunci când nişte instrumente mai sofisticate îi vor face să vadă lucruri care deocamdată scapă atenţiei lor).

Putem face trei observaţii foarte diferite între ele: (i) nu există fapte, ci doar interpretări; (ii) toate faptele le cunoaştem prin intermediul interpretării noastre; (iii) prezenţa faptelor e demonstrată prin aceea că unele interpretări chiar nu se verifică şi deci trebuie să existe ceva care ne obligă să le eliminăm. Confuzia între aceste trei tipuri de afirmaţii este cea care îi împinge, de exemplu, pe Ratzinger şi pe alţii să vadă în gândirea modernă manifestarea unui relativism radical. Dar relativismul radical se manifestă doar dacă se acceptă afirmaţia (i) – către care, oricum am întoarce-o, Nietzsche înclina în mod periculos. În schimb, cei care acceptă afirmaţia (ii) susţin un lucru evident. E firesc că dacă văd noaptea o luminiţă în capătul celălalt al pajiştii trebuie să fac un efort de interpretare ca să-mi dau seama dacă e vorba de un licurici, de lumina de la o fereastră îndepărtată, de un tip care îşi aprinde o ţigară, de o flacără aparentă (*ignis fatuus*) şi aşa mai departe. Dar dacă trag concluzia că e un licurici aflat la zece metri de mine, mă avânt înainte să îl prind, după care îmi dau seama că am străbătut toată pajiştea şi oricât aş înainta luminiţa rămâne în depărtare, sunt nevoit să arunc la gunoi interpretarea „licurici” ca fiind greşită (şi poate m-aş reorienta către „lumină în depărtare”, depinde). În orice caz, mă aflu în faţa a ceva care, independent de interpretarea mea, nu este sustenabil. Acel ceva care îmi pune la încercare interpretarea eu îl numesc „fapt”. Faptele sunt acele lucruri care rezistă în faţa interpretărilor mele.

Ideile mele despre fapte nu privesc doar natura, ci şi textele. Am povestit o dată despre o amuzantă diatribă între cercetătorii lui Joyce pasionaţi de *Veghea lui Finnegan* (o carte ce pare a încuraja orice interpretare posibilă), în care, după o aluzie la sovietici, un cititor a găsit jocul de cuvinte *berial* în loc de *burial* („îngropare”), de unde a conchis că se făcea aluzie la Lavrenti Beria, ministrul lui Stalin care a sfârşit împuşcat. Alţi cititori au

remarcat imediat că Beria devenise cunoscut după data la care Joyce îşi scrisese textul, aşa încât nu se putea face referire la el. Dar alţi cititori (deja în pragul delirului!) au răspuns că nu se putea exclude faptul ca Joyce să aibă capacităţi profetice. Până când a apărut un alt cititor care a arătat că toate paginile precedente au dezvoltat o alegorie religioasă cu referire la Iosif cel din Biblie, care fusese îngropat de două ori, şi că în istoria sacră apar doi Beria, atât fiul unui fiu al lui Iosif, cât şi fiul fratelui său Efrem. Prezenţa unui context atât de puternic este pentru mine un fapt, iar acest fapt face mai plauzibilă ipoteza biblică (ce ar avea totuşi un sens), decât cea sovietică (ce n-ar explica nimic). Sunt deci interpretări dezminţite de faptele contextuale.

Faptele sunt acele lucruri care, de îndată ce le interpretăm eronat, ne arată că dacă mergem în continuare pe acel drum nu putem înainta. Îmi dau seama că, în termeni de definiţie a faptelor, aceasta poate nemulţumi pe mulţi, dar cu toate astea nu numai filosofii, ci şi oamenii de ştiinţă procedează astfel. Iar dacă e vorba de a merge pe Lună, interpretarea lui Galilei funcţionează mai bine decât cea a lui Ptolemeu.

2007

Cocaina popoarelor

Într-o recentă dezbatere dedicată semioticii sacrului s-a ajuns la un moment dat să se vorbească despre acea idee care pleacă de la Machiavelli şi ajunge la Rousseau şi mai departe şi care s-a numit „religia civilă” a romanilor, un ansamblu de credinţe şi obligaţii capabil să ţină unită societatea. S-a remarcat că de la această concepţie, în sine plină de virtuţi, se ajunge lesne la ideea unei religii ca *instrumentum regni*, expedientul la care recurge puterea publică (eventual reprezentată de oameni fără credinţă) pentru a-

şi menţine cuminţi supuşii.

Această idee era de-acum prezentă în scrierile autorilor ce avuseseră deja experienţa religiei civile a romanilor. De exemplu Polybios (în *Istorii*, VI), legat de rânduielile romane, scria: „Într-o naţiune formată doar din înţelepţi ar fi de prisos să se recurgă la mijloace ca acestea, dar întrucât gloata este prin natura ei schimbătoare şi supusă patimilor de orice fel, lăcomiei neînfrânate, mâniei dezlănţuite, nu e altă cale decât s-o opreşti prin astfel de tertipuri şi temeri misterioase. De aceea sunt de părere că anticii, în raport cu mulţimile, nu au introdus chiar fără noimă credinţa religioasă şi superstiţiile legate de Hades şi că sunt nişte neghiobi cei care încearcă să le înlăture în ziua de azi... Romanii, chiar dacă în funcţiile lor publice şi prin soliile lor au pe mână cantităţi de bani foarte însemnate, se păstrează cinstiţi doar în virtutea legării lor prin jurământul depus; în timp ce la alte popoare rar găseşti pe cineva care să nu se atingă de banul public, la romani, dimpotrivă, e rar ca cineva să se păteze cu o asemenea nelegiuire".

Deşi romanii se comportau cu atâta virtute în epoca republicană, cu siguranţă au renunţat la un moment dat. Şi putem înţelege de ce, după nişte veacuri, Spinoza a oferit o altă lectură acelui *instrumentum regni*, cu ceremoniile sale fastuoase şi pasionante: „Iar dacă e adevărat că cel mai mare secret şi cel mai aprins interes al regimului monarhic constă în a-i ţine pe oameni în minciună şi în a le ascunde sub amăgitorul nume «religie» teama cu care aceştia trebuie ţinuţi în subjugare, ca să lupte pentru robia lor ca şi cum ar lupta pentru salvarea lor... e tot la fel de adevărat că într-o comunitate liberă nu s-ar putea nici gândi, nici încerca a pune în practică ceva mai funest" (*Tratatul teologico-politic*).

De aici nu era greu să se ajungă la celebra definiţie marxistă cum că religia este opiul popoarelor.

Dar e oare adevărat că religiile au toate şi întotdeauna această *virtus dormitiva*? De o părere net diferită este, de pildă, José Saramago, care în mai multe rânduri şi-a arătat înverşunarea

împotriva religiilor, privindu-le ca un focar de conflicte: „Religiile toate, fără excepţie, nu vor sluji niciodată la apropierea şi reconcilierea dintre oameni, dimpotrivă, au fost şi continuă să fie pricina unor suferinţe de nespus, a unor măceluri, a unor monstruoase violenţe fizice şi spirituale ce constituie unul dintre cele mai tenebroase capitole ale bietei istorii a omenirii” (*La Repubblica*, 20 septembrie 2001).

Saramago conchidea în altă parte că „dacă am fi cu toţii atei am trăi într-o societate mai paşnică”. Nu sunt sigur că are dreptate, dar pare că, în mod indirect, i-a răspuns papa Ratzinger în enciclica sa recentă *Spe salvi*, în care arată că, dimpotrivă, ateismul secolelor al XIX-lea şi XX, chiar dacă ne este prezentat ca un protest împotriva nedreptăţilor lumii şi istoriei universale, a făcut posibil ca „de la o atare premisă să decurgă cele mai mari cruzimi şi încălcări ale dreptăţii”.

Am bănuiala că Ratzinger s-a gândit la nişte fiinţe fără Dumnezeu ca Lenin şi Stalin, dar a uitat că pe drapelele naziste era scris *Gott mit uns* („Dumnezeu e cu noi”), că falangele de capelani militari îi binecuvântau pe dârjii fascişti, că ghidat de principii cât se poate de religioase şi susţinut de Războinicii Împăratului Hristos era şi masacratorul Francisco Franco (primul mereu în a da tonul, excluzând crimele adversarilor săi), că tot în numele religiei luptau şi susţinătorii revoltei din Vendée împotriva republicanilor care inventaseră chiar o Zeiţă a Raţiunii (pe post de *instrumentum regni*), că timp de ani şi ani catolicii şi protestanţii s-au măcelărit nestingheriţi, că atât cruciaţii, cât şi duşmanii lor erau mânaţi de motivaţii religioase, că pentru a apăra religia romană creştinii erau daţi ca hrană leilor, că din raţiuni religioase multe ruguri au fost aprinse, că la fel de subordonaţi religiei sunt şi fundamentaliştii musulmani, autorii atentatelor asupra Turnurilor Gemene, Osama şi talibanii care bombardează statuile lui Buddha, că din motive religioase au loc ciocnirile dintre India şi Pakistan şi că invocându-l pe Dumnezeu, prin acel *God bless America*, Bush a invadat Irakul.

Drept care aproape că îmi vine să mă întreb dacă religia (care

este sau a fost opiul popoarelor) nu a fost într-un fel cocaina acestora.

2007

Dumnezeii Americii

Una dintre distracţiile cele mai mari de care se poate bucura vizitatorul european în Statele Unite a fost întotdeauna aceea de a urmări duminica dimineaţa, pe canalele TV, emisiunile religioase. Cine n-a văzut până acum aceste întruniri ale credincioşilor căzuţi în extaz, ale pastorilor care aruncă anateme şi ale grupurilor de femei care seamănă cu Woopy Goldberg şi dansează ritmic urlând „Oh, Jesus!" poate că şi-a făcut totuşi o idee văzând recentul film *Borat*, dar cu convingerea că e vorba de o născocire satirică, aşa cum satirică era şi reprezentarea Kazahstanului său natal. Dar nu, ceea ce ne înfăţişează Sacha Baron Cohen e filmat cu camera ascunsă, el înregistrând pe peliculă ceea ce se întâmpla cu adevărat în jurul lui. Pe scurt, pe lângă o ceremonie de acest tip a fundamentaliştilor americani, ritualul lichefierii sângelui Sfântului Ianuarius[1] pare o biată reuniune a cercetătorilor Iluminismului.

La sfârşitul anilor '60 am vizitat Oral Roberts University din Oklahoma (Oral Roberts era unul dintre aceşti tele-predicatori charismatici), care era dominată de un turn prevăzut cu o platformă rotativă. Credincioşii trimiteau donaţii şi, în funcţie de sumă, turnul emitea în eter rugăciunile lor. Pentru a fi angajat ca profesor la acea universitate, trebuia în primul rând să răspunzi la un chestionar în care apărea şi întrebarea: *Do you speak in tongues?*, adică „Aveţi darul vorbirii în mai multe limbi, precum apostolii?". Se spune că un tânăr profesor care avea mare nevoie de un loc de muncă, a răspuns *not yet* („nu încă") şi a fost angajat provizoriu.

Bisericile fundamentaliste erau antidarwiniste şi se declarau împotriva avorturilor, susţineau rugăciunea obligatorie în şcoli, dacă era cazul erau antisemite şi anticatolice şi în multe state şi segregaţioniste, dar până acum câteva zeci de ani reprezentau în fond un fenomen destul de marginal, limitat la zonele îndepărtate ale Americii din *Bible belt*. Chipul oficial al ţării era reprezentat de guverne atente să separe politica şi religia de universităţi, de artişti şi scriitori, de Hollywood.

În 1980, Furio Colombo a dedicat mişcărilor fundamentaliste cartea sa *Dumnezeul Americii*, care însă a fost privită mai degrabă ca o profeţie pesimistă decât ca un raport asupra unei realităţi îngrijorătoare în creştere. Colombo şi-a republicat cartea (care se vinde cu ziarul *Unità* de acum câteva săptămâni) cu o nouă prefaţă, dar care de data asta nimeni nu o va lua drept o profeţie. După opinia lui Colombo, religia şi-a făcut intrarea în politica americană în 1979, în cursul campaniei în care se confruntau Carter cu Reagan. Carter era un bun liberal şi un creştin fervent, dintre acei numiţi *born again*, renăscuţi pentru credinţă. Reagan era un conservator, un fost om de spectacol, jovial, monden şi credincios în sensul că mergea duminica la biserică. S-a întâmplat că ansamblul sectelor fundamentaliste să opteze pentru tabăra lui Reagan, drept care gestul de răspuns al lui Reagan a fost acela de a-şi accentua poziţiile religioase, numind, de pildă, la Curtea Supremă nişte judecători ce se opuneau avortului.

În mod similar, fundamentaliştii au început să susţină toate poziţiile dreptei, au susţinut lobby-ul pentru arme, s-au opus asistenţei medicale, iar prin predicatorii lor cei mai fanatici au sprijinit o politică belicoasă, ajungând chiar să prezinte perspectiva unui holocaust atomic ca soluţie necesară pentru înfrângerea răului. Decizia recentă a lui McCain de a alege o femeie cunoscută pentru tendinţele sale dogmatice în funcţia de vicepreşedinte se înscrie exact pe această direcţie.

Colombo arată însă că, pe când în trecut fundamentaliştii se opuneau catolicilor, acum catolicii – şi nu numai cei din America – se apropie tot mai mult de poziţiile fundamentaliştilor (vezi, de

pildă, ciudata întoarcere la antidarwinism, când deja Biserica a semnat, ca să zicem aşa, un amplu armistiţiu cu teoriile evoluţioniste). Şi faptul că Biserica italiană a trecut de partea nu a catolicului practicant Prodi, ci a unui laic divorţat şi iubitor de petreceri ne face să credem că şi în Italia predomină tendinţa de a oferi voturile credincioşilor unor politicieni care, indiferent de valorile religioase, să fie dispuşi să accepte cât mai mult din cererile cele mai rigide din punct de vedere dogmatic ale Bisericii ce îi susţine.

Parcă ar fi totuşi de reflectat asupra discursului charismaticului Pat Robertson, care în 1986 spunea: „Vreau să vă gândiţi la un sistem de şcoli în care învăţământul umanist să fie cu desăvârşire înlăturat, la o societate în care Biserica fundamentalistă va fi preluat controlul forţelor ce determină viaţa socială".

2008

Relicve de Anul Nou

În *Corriere della Sera* din 3 ianuarie, Armando Torno vorbea nu numai despre relicvele sacre, ci şi despre cele laice, de la capul lui Descartes până la creierul lui Gorki. Păstrarea relicvelor nu e, aşa cum se crede în mod obişnuit, un năravcreştin, ci e comun oricărei religii şi culturi. În cultul relicvelor întâlnim un soi de pulsaţie pe care aş denumi-o mito-materialistă prin care se poate regăsi ceva din puterea unui om însemnat sau a unui sfânt prin simpla atingere a unor părticele din trupul său. Dar e la mijloc şi un firesc gust pentru tot ceea ce e vechi sau antic, care îl face pe colecţionarul împătimit să cheltuiască un uriaş capital numai ca să intre în posesia primului exemplar tipărit al unei cărţi faimoase sau a unui obiect ce a aparţinut unui personaj celebru. Şi tot mai

frecvent, la licitaţiile americane, acele *memorabilia* de achiziţionat la preţuri foarte piperate pot să fie atât mănuşile adevărate ale lui Jacqueline Kennedy, cât şi cele false purtate de Rita Hayworth în filmul *Gilda*. Şi ar mai fi şi aspectul economic: deţinerea unor moaşte renumite era în Evul Mediu o preţioasă resursă pentru că atrăgea valuri mari de pelerini, tot aşa cum azi o anumită discotecă din zona Rimini atrage turistele nemţoaice şi rusoaice. Am văzut de altfel şi mulţi turişti la Nashville, Tennessee, care veniseră să admire Cadillacul ce-i aparţinuse lui Elvis Presley. Şi nici măcar nu era singura lui maşină, că le schimba la fiecare şase luni.

Poate că, luat de valul spiritului Crăciunului despre care povesteam în „Pliculeţul" trecut, de sărbătoarea Epifaniei, în loc să încep să caut (cum fac toţi) filmuleţe porno pe internet, fiind eu mai umoral şi mai bizar, m-am hotărât să navighez puţin în căutarea unor vestite moaşte.

De exemplu, acum ştim că la Roma, în biserica San Silvestro in Capite, se păstrează capul Sfântului Ioan Botezătorul, cu toate că, după o legendă mai veche, el s-ar afla în catedrala din Amiens. Oricum, capul păstrat la Roma ar fi fără mandibulă, care la rândul ei se găseşte în catedrala San Lorenzo din Viterbo. Tipsia pe care a fost aşezat capul Botezătorului se află la Genova, în tezaurul catedralei San Lorenzo, împreună cu cenuşa sfântului, dar o parte din cenuşa sa se mai păstrează şi în biserica cea veche a mănăstirii benedictinelor din Loano (Liguria), în timp ce un deget s-ar afla în Muzeul Opera del Duomo din Florenţa, un braţ în catedrala din Siena şi mandibula la Viterbo. Dintre dinţi, unul e la catedrala din Ragusa şi un altul, precum şi o şuviţă de păr, la Monza. Nu se ştie nimic despre ceilalţi treizeci. După o veche legendă, într-o altă catedrală s-ar păstra capul Sfântului Ioan Botezătorul de la vârsta de 12 ani, dar nu îmi rezultă că ar exista vreun document oficial care să confirme aceste zvonuri.

Adevărata Cruce a fost descoperită la Ierusalim de Sfânta Elena, mama împăratului Constantin. A fost furată de persani în secolul al VII-lea, apoi recuperată de împăratul bizantin Heraclius, după

care a fost purtată de cruciaţi pe câmpul de bătălie împotriva lui Saladin. Din nefericire, a câştigat Saladin, iar urmele Crucii s-au pierdut pentru totdeauna. Cu toate acestea, câteva fragmente din ea fuseseră desprinse. Unul dintre piroane s-ar păstra în biserica Santa Croce in Gerusalemme de la Roma. Cununa de spini, păstrată mult timp la Constantinopol, a fost împărţită pentru a li se dărui măcar câte un spin mai multor biserici şi sanctuare. Sfânta Suliţă, care aparţinuse lui Carol cel Mare şi succesorilor săi, astăzi se găseşte la Viena. Prepuţul lui Iisus era expus la Calcata (Viterbo) până în 1970, când parohul a comunicat furtul acestei relicve. Însă au revendicat posesia aceloraşi moaşte Roma, Santiago de Compostela, Chartres, Besançon, Metz, Hildesheim, Charroux, Conques, Langres, Anvers, Fécamp, Puy-en-Velay, Auvergne. Sângele izvorât din coasta împunsă cu suliţa şi strâns în potir de Longinus ar fi fost dus la Mantova, dar un alt sânge este păstrat în Bazilica Sfântului Sânge de la Bruges. Sfântul Leagăn se află la Santa Maria Maggiore din Roma, iar Sfântul Giulgiu, cum se ştie, este la Torino. Pânza în care a fost înfăşat Pruncul Iisus se păstrează la Aachen. Ştergarul folosit de Hristos la spălarea picioarelor apostolilor se găseşte atât în biserica romană San Giovanni in Laterano, cât şi în Germania, la Acqs, şi nu e exclus ca Iisus să fi folosit două ştergare sau să fi spălat picioarele ucenicilor de două ori. În multe biserici se păstrează părul sau laptele Mariei, inelul de la nunta cu Iosif s-ar găsi la Perugia, iar cel de logodnă la Notre-Dame din Paris.

La Milano se găseau relicvele Regilor Magi, dar în secolul al XII-lea Frederic Barbarossa le-a luat ca pradă de război şi le-a dus la Köln. Cu modestie recunosc că am povestit acestea în romanul meu *Baudolino*, dar nu pretind să-l fac să creadă pe cel care nu crede.

2009

Crucifixul, un simbol aproape laic

Nu-mi mai amintesc cum şi de ce, dar scandalul legat de prezenţa crucifixului în şcoli izbucnise deja acum vreo şase ani. La distanţă de atâta timp, în afara faptului că se profilează un conflict pe care guvernul italian îl poate avea atât cu Biserica, cât şi cu Uniunea Europeană, termenii problemei în mare parte nu s-au schimbat.

Republica Franceză interzice ca simbolurile religioase să fie expuse în şcolile de stat, dar unele dintre marile curente ale catolicismului modern au înflorit chiar în Franţa republicană, de orientare şi de stânga, şi de dreapta, de la Charles Peguy şi Léon Bloy la Maritain şi Mounier, chiar şi până la preoţii muncitori; iar dacă Fatima se găseşte în Portugalia, Lourdes se găseşte în Franţa. Prin urmare, chiar dacă sunt înlăturate simbolurile religioase din şcoli, se pare că acest lucru nu ştirbeşte vitalitatea sentimentului religios. În universităţile noastre nu se vede crucifixul prin sălile de curs, dar şiruri lungi de studenţi aderă la *Comunione e Liberazione*[2]. Şi invers, cel puţin două generaţii de italieni şi-au petrecut copilăria în săli de clasă în care crucifixul era agăţat pe perete între portretul regelui şi cel al lui Mussolini, iar din cei treizeci de elevi din fiecare clasă o parte au devenit atei, alţii antifascişti, iar alţii, probabil majoritatea, au votat pentru republică.

Găsesc că e incorect să se menţioneze în Constituţia Europeană doar tradiţia creştină, dat fiind că Europa a fost influenţată şi de cultura păgână greacă, şi de tradiţia iudaică (ce e în fond Biblia?), dar pe de altă parte e adevărat că istoria diferitelor sale naţiuni a fost marcată de credinţe şi simboluri creştine, crucea regăsindu-se de altfel pe stindardele a numeroase oraşe italiene, poate chiar şi a acelora conduse timp de decenii de comunişti, pe stemele familiilor de neam mare, pe numeroase drapele naţionale (englez, suedez, norvegian, elveţian, islandez, maltez etc.), astfel încât a devenit un semn dezgolit de orice trimitere religioasă. Nu numai atât, dar un creştin mai sensibil ar trebui să se simtă indignat că o cruce de aur poate împodobi atât pectoralii păroşi ai masculilor romagnoli specializaţi în turiste nemţoaice, cât şi decolteul multor domnişoare de moravuri uşoare (şi să ne amintim că, văzând o

cruce pe bustul generos al unei dame bine, cardinalul Lambertini făcea observaţii maliţioase despre dulceaţa unui atare calvar). Poartă lănţicuri şi cruci şi fetele care ies în lume cu buricul gol şi fusta mult, mult prea scurtă. Dacă aş fi papă, aş cere ca, din respect, un simbol atât de înjosit să dispară din sălile de clasă.

Şi, în afara prezenţei sale în Biserică, dacă crucifixul tot a devenit un simbol laic, sau în orice caz neutru, cine e mai bigotă: Biserica vrând să-l conserve sau Uniunea Europeană vrând să-l elimine?

În mod similar, semiluna musulmană apare pe steagul Algeriei, Libiei, Maldivelor, Malaysiei, Mauritaniei, Pakistanului, Republicii Singapore, Turciei şi Tunisiei şi cu toate acestea se vorbeşte despre intrarea în Europa a unei ţări ca Turcia, care poartă acest simbol religios pe drapel, iar dacă un monsenior catolic este invitat să ţină o conferinţă într-un mediu musulman, va accepta să vorbească într-o sală decorată cu versete din Coran.

Ce ar trebui să le spunem necreştinilor care deja locuiesc în Europa în număr consistent? Că există pe lumea asta nişte obiceiuri şi nişte tradiţii, mai înrădăcinate decât credinţele şi revoltele împotriva credinţelor, şi că aceste obiceiuri şi tradiţii trebuie respectate. De aceea, dacă vizitez o moschee, îmi scot pantofii, altfel nu mă pot duce. De aceea vizitatoarele atee, dacă vor să vadă o biserică creştină, trebuie să nu poarte îmbrăcăminte provocatoare sau să meargă să viziteze numai muzeele. Crucea este un fapt de antropologie culturală, profilul său este înrădăcinat în sensibilitatea comună. Cine emigrează şi se stabileşte la noi trebuie să se familiarizeze cu aceste aspecte ale sensibilităţii comune a ţării-gazdă. Eu ştiu că în ţările musulmane nu se poate bea alcool (în afara unor locuri speciale, cum ar fi hotelurile pentru europeni), şi atunci nu merg să-i aţâţ pe localnici dând pe gâtlej whisky în faţa unei moschei.

Integrarea într-o Europă tot mai ticsită de extracomunitari trebuie să aibă loc pe baza unei toleranţe reciproce. Eu cred că un elev musulman nu trebuie să se simtă deranjat de prezenţa crucifixului în sala de clasă, dacă în rest credinţa sa este respectată

şi mai ales dacă ora de religie s-ar transforma într-o oră de istorie a religiilor în care se vorbeşte şi despre lucrurile în care crede el.

Fireşte că dacă s-ar dori cu adevărat să se depăşească acest impas, s-ar putea pune în şcoli o cruce simplă fără nimic pe ea, aşa cum vedem uneori şi prin biroul vreunui arhiepiscop, pentru a evita trimiterea prea evidentă la o religie anume. Dar pun pariu că o soluţie raţională ca aceasta ar fi interpretată ca o cedare. Aşa că vom continua să ne certăm.

2009

Regii Magi, aceşti necunoscuţi

Aproape din întâmplare mi-a fost dat în ultimele zile să asist la două episoade, unul cu o fată de 15 ani care răsfoia cu interes o carte cu reproduceri de artă şi celălalt cu doi adolescenţi de aceeaşi vârstă care vizitau fascinaţi Louvrul. Toţi trei se născuseră şi fuseseră educaţi în ţări riguros laice şi în familii lipsite de credinţă. Ceea ce făcea ca în faţa *Plutei de pe Méduse*[3] cei trei să înţeleagă că nişte nefericiţi tocmai scăpaseră dintr-un naufragiu, sau că cele două personaje din lucrarea lui Hayez expusă la Brera sunt doi îndrăgostiţi[4], dar să nu izbutească să priceapă de ce Angelico a reprezentat o fată care stă de vorbă cu un androgin înaripat[5] sau de ce un domn foarte neglijent îmbrăcat coboară în salturi de pe un munte ducând cu sine două lespezi de piatră foarte grele şi împrăştiind raze luminoase din coarnele de pe frunte[6].

Tinerii, fireşte, recunoşteau ceva într-o scenă cu Naşterea Mântuitorului sau într-una cu Răstignirea sa, pentru că mai văzuseră ceva asemănător, dar dacă în scena cu Ieslea Naşterii se adăugau nişte figurine reprezentând trei domni cu mantii şi coroane, nu mai ştiau cine sunt aceia şi de unde veneau.

Este cu neputinţă să înţelegem cam trei sferturi din arta apuseană dacă nu se cunosc Vechiul şi Noul Testament şi vieţile sfinţilor. Cine e fata care-şi poartă ochii pe o farfurie, vine din *Noaptea morţilor vii*?[7] Iar cavalerul acela care-şi taie pe jumătate veşmântul face cumva o campanie anti-Armani?[8]

Iată că în multe contexte culturale elevii şi elevele învaţă la şcoală totul despre moartea lui Hector, dar nimic despre cea a Sfântului Sebastian, totul, să zicem, despre nunta lui Kadmos şi Harmonia, dar nimic despre nunta din Cana Galileii. Există ţări în care e foarte puternică tradiţia citirii Bibliei, iar copiii ştiu totul despre viţelul de aur, dar nimic despre lupul Sfântului Francisc. În alte părţi sunt îndopaţi cu date despre *via crucis*, dar nu li se pomeneşte nimic de *mulier amicta sole*, femeia înveşmântată în soare din Apocalipsă.

Situaţia cea mai neplăcută are loc însă atunci când un occidental (şi nu vorbesc doar despre tinerii de 15 ani) are de-a face cu reprezentări aparţinând altor culturi – cu atât mai invadatoare astăzi, când lumea călătoreşte în ţări exotice, iar locuitorii acelor ţări vin să se stabilească la noi. Nu vorbesc acum de reacţia perplexă a unui occidental în faţa măştilor africane sau despre cum se hlizeşte în faţa unor Buddha împovăraţi de celulită (dar care la o adică, dacă îi întrebi, ştiu să-ţi spună că Buddha e zeul orientalilor şi Mahomed al musulmanilor), ci de faptul că mulţi dintre cei din jurul nostru ar fi gata să creadă că faţada unui templu indian a fost sculptată de comunişti pentru a reprezenta ceea ce se petrece înăuntrul Villei Certosa a lui Berlusconi şi dau din cap dezaprobator când văd că aceiaşi indieni iau foarte în serios o figură ghemuită de bărbat cu cap de elefant, fără să realizeze că despre ipostasul divinităţii reprezentat ca un porumbel nu au nimic de comentat.

De aceea, dincolo de orice consideraţii religioase, şi din punctul de vedere cel mai laic din lume, e cazul ca elevii să primească la şcoală nişte date elementare despre ideile şi tradiţiile diferitelor religii. A gândi că asta nu e necesar e acelaşi lucru cu a spune că nu e cazul să-i învăţăm cine a fost Zeus şi Minerva pentru că

oricum e vorba doar de nişte basme de-ale băbuţelor din Pireu.

Intenţia de a rezolva problema educaţiei în spiritul religiei prin educaţia unei singure religii (ca să dăm un singur exemplu, cea catolică din Italia) este, din punct de vedere cultural, primejdioasă, pentru că, pe de o parte, nu-i poţi împiedica pe elevii atei sau pe fiii unor atei să nu asiste la acea oră, ceea ce îi face să piardă şi un minim de elemente culturale fundamentale; iar pe de altă parte, ar fi astfel exclusă din educaţia şcolară orice trimitere la alte tradiţii religioase. Nu numai atât, dar şi ora de religie catolică ar putea deveni spaţiul unor discuţii etice, cât se poate de respectabile, despre datoriile pe care le avem faţă de semenii noştri sau despre ce înseamnă credinţa, lăsând în plan secund acele date care ne permit să distingem între o Brutăriţă şi o Magdalenă căindu-se[9].

Este adevărat şi că generaţia mea a studiat totul despre Homer şi nimic despre Pentateuh, iar la liceu am avut parte de lecţii foarte slabe de istorie a artei şi că ni se preda totul despre Burchiello şi nimic despre Shakespeare; cu toate acestea am scos-o la capăt, pentru că era în mod evident ceva în mediul nostru care făcea să ajungă la noi tot felul de stimuli şi de informaţii. Dar acei adolescenţi de 15 ani de care vorbeam, acei incapabili să-i recunoască pe Regii Magi, mă fac să mă gândesc că şi mediul în care trăim transmite tot mai puţine informaţii utile şi tot mai multe inutile.

Fie ca Regii Magi să-şi ţină mâinile sfinte deasupra capetelor noastre.

2009

Am hypatiat cu toţii!

Cu tam-tamul publicitar şi cu şirul lung de dezbateri din jurul

filmului *Ágora* de Alejandro Amenábar e imposibil ca cineva să nu fi auzit măcar pomenindu-se de Hypatia. În orice caz, pentru cei care nu ştiu bine despre ce e vorba, voi spune că la începutul secolului al V-lea d.Hr., într-un imperiu în care şi împăratul era deja creştin, într-o Alexandrie în care se confruntă cei de pe urmă aristocraţi păgâni cu noua putere religioasă reprezentată de episcopul Chiril şi cu o amplă comunitate ebraică, trăieşte şi predă Hypatia, filosoafă neoplatoniciană, matematiciană şi astronoamă, foarte frumoasă (aşa se spune) şi idolatrizată de elevii săi. O şleahtă de parabalani, adică de talibani creştini ai acelei epoci, ce reprezentau miliţia personală a episcopului Chiril, se năpusteşte asupra Hypatiei, făcând-o bucăţi, la propriu.

Nu ne-au parvenit operele Hypatiei (poate Chiril a poruncit să fie distruse), iar mărturiile creştine şi păgâne despre ea sunt foarte puţine. În toate se recunoaşte că o anumită vină i-ar aparţine totuşi lui Chiril. Multă vreme Hypatia a căzut în uitarea colectivă, până când, din secolul al XVII-lea încoace şi mai cu seamă graţie iluminiştilor, e readusă în prim-plan ca o figură de martiră a gândirii libere, este preamărită de Gibbon, Voltaire, Diderot, Nerval, Leopardi, până la Proust şi Luzi, devenind o icoană a feminismului.

Filmul nu este, desigur, afectuos faţă de creştini şi faţă de Chiril (chiar dacă nu ascunde nici violenţele păgânilor şi evreilor), de aceea s-a răspândit imediat zvonul că forţele obscure ale reacţiunii mereu la pândă ar urma să-i interzică circulaţia în Italia, drept care s-a iniţiat o petiţie cu mii de semnături. Din ceea ce am înţeles, distribuţia cinematografică italiană era ezitantă cu privire la circulaţia unui film care ar fi putut stârni opoziţii din partea catolicilor, compromiţându-i circulaţia, dar acele semnături au determinat-o să rişte o asemenea aventură. Dar nu despre film vreau să mă ocup (bine făcut din punct de vedere cinematografic, în ciuda unor grosolane anacronisme), ci de sindromul complotului pe care l-a dezlănţuit.

Făcând o cercetare pe internet, am dat peste multe atacuri din partea catolicilor, prin care se protesta împotriva celor care voiau

să înfăţişeze doar latura violentă a religiilor (însă regizorul spune în repetate rânduri că obiectivul său polemic era fundamentalismul de orice fel), dar nimeni nu a încercat să respingă faptul că patriarhul Chiril, care nu era numai omul Bisericii, ci şi un personaj politic, fusese dur şi faţă de evrei, nu numai faţă de păgâni. Şi nu e o întâmplare faptul că a fost făcut sfânt şi doctor al Bisericii aproape o mie cinci sute de ani mai târziu, de către Leon al XIII-lea, un papă obsedat de noul păgânism reprezentat de masonerie şi de liberalii anticlericali ce aveau puterea în Roma vremurilor sale. Este cam stânjenitoare ceremonia în onoarea lui Chiril din 3 octombrie 2007, în care papa Ratzinger laudă „marea energie" a stăpânirii sale, fără nici măcar două rânduri prin care să-l absolve de acea umbră pe care istoria a aruncat-o asupra figurii lui.

Chiril îi încurcă pe toţi: pe internet găsesc numele lui Rino Camilleri (fost apărător al documentului semnat în 1864 de Pius al IX-lea denumit *Syllabus*) care, pentru a garanta inocenţa lui Chiril, invocă mărturia lui Eusebiu din Cezareea. Excelent martor, numai că Eusebiu a murit cu şaptezeci şi cinci de ani înainte de torturarea Hypatiei, nu a putut fi martor la nimic. Eu zic că, dacă trebuie să se işte un război religios, măcar să se consulte Wikipedia.

Dar să ne întoarcem la complot: circulă pe internet diferite informaţii despre cenzura pusă în practică (de către cine?) pentru a ascunde scandalul Hypatia. De pildă, se reclamă faptul că volumul 8 din *Istoria filosofiei greceşti şi romane* a lui Giovanni Reale (*Storia della filosofia greca e romana*, Bompiani, 2004), dedicat neoplatonismului, în care sunt şi date referitoare la Hypatia, a dispărut în mod misterios din librării. Printr-un telefon la Bompiani am fost lămurit că din cele zece volume ale lucrării, singurele două ce s-au epuizat (şi care aşadar vor fi retipărite) sunt volumele 7 şi 8, şi asta, desigur, pentru că tratează subiecte precum *Corpus Hermeticum* şi alte aspecte ale neoplatonismului care nu îi înflăcărează doar pe iubitorii de filosofie, ci şi pe smintiţii care se încurcă în ştiinţe oculte adevărate sau născocite. Am mers deci să caut în biblioteca mea acest faimos volum 8 şi am

constatat că Reale, care e un istoric al filosofiei ce se ocupă doar de texte consultabile, cum de la Hypatia nu ne-a rămas nimic, îi dedică acesteia şapte rânduri (am zis bine: şapte!) în care vorbeşte strict despre puţinul ce se cunoaşte din date sigure. Şi atunci de ce ar fi trebuit să fie cenzurat volumul?

Dar teoria conspiraţiei continuă şi tot pe internet se spune că au dispărut din librării toate cărţile despre neoplatonism, o prostovănie pe seama căreia chicoteşte orice student din primul an de filosofie. Pe scurt, dacă doriţi să aflaţi ceva serios despre Hypatia, căutaţi online www.enciclopediadelledonne.it, unde se găseşte un frumos articol de Sylvie Coyaud pe această temă, iar pentru o informaţie mai erudită scrieţi pe Google „Silvia Ronchey Ipazia" şi veţi găsi un os (necenzurat) de ros, în funcţie de dantură.

2010

Halloweenul, relativismul şi celţii

Cu ocazia sărbătorii Tuturor Sfinţilor, din partea catolicilor s-au auzit multe intervenţii prin care se condamna Halloweenul, cu dovlecii lui luminaţi dinăuntru şi cu cei mici deghizaţi în vrăjitoare şi vampiri, cerând dulciuri de la cei mari. Întrucât această sărbătoare prin care se încearcă exorcizarea ideii de moarte s-ar prezenta ca o alternativă la comemorarea Sfinţilor şi a Celor Adormiţi, obiceiul cu pricina, acuzat a fi de un americanism de joasă speţă, a fost etichetat şi ca o formă de „relativism".

Nu ştiu bine în ce sens Halloweenul este relativist, căci cu relativismul se petrece ceea ce se petrecea cu epitetul *fascist* în 1968, şi anume că era fascist oricine nu gândea ca tine. Vreau să mai precizez că nu nutresc o pasiune specială pentru Halloween (doar că îi era foarte drag lui Charlie Brown) şi ştiu foarte bine că această sărbătoare, în America, este folosită de satanişti şi de

pedofili pentru a abuza de copiii pe care părinţii au naivitatea să-i lase să iasă seara pe străzi. Obiectez doar la ideea că ar fi vorba de un import american de joasă speţă. De fapt, este un obicei importat, dar e un „reîmprumut", pentru că Halloweenul s-a născut ca sărbătoare păgână în Europa celtică şi în unele ţări nord-europene, unde a fost într-o oarecare măsură „creştinizată".

Şi cu Halloweenul s-a întâmplat ca şi cu Santa Claus, care la origine era Sfântul Nicolae de la Bari, de origine turcă. Se pare că de la sărbătoarea olandeză *Sinterklaas* (când e ziua sfântului) derivă numele Santa Claus. Apoi Moş Crăciun a fuzionat cu personajul Odin, care în mitologia germanică aducea daruri copiilor. Iată aşadar înrudirea foarte apropiată dintre un rit păgân şi o sărbătoare creştină.

Personal am ceva şi cu Moş Crăciun, pentru că mie cadourile mi le aduceau Iisus şi Regii Magi. De aceea am mers recent să verific dacă relicvele celor Trei Crai se mai află în catedrala din Köln, după ce Rainald din Dassel şi Barbarossa le-au şterpelit de la Sfântul Eustorgius din Milano. Mă sâcâia faptul că încă de pe vremea mea unii copii acordau mai mult credit *Befanei*[10] decât Regilor Magi. De fapt şi ea este o figură cu origini păgâne, foarte apropiată vrăjitoarelor de Halloween, iar ierarhii Bisericii nu s-au supărat prea mult pe ea pentru că devenise oarecum creştină, trăgându-şi şi numele de la cuvântul *Epifania.* Drept care, după Înţelegerea dintre Biserică şi Stat, a fost acceptată şi *Befana* fascistă.

În toate aceste discuţii despre Halloween, o voce în afara corului a fost a lui Roberto Beretta (din *Avvenire*, 23 octombrie), care a sugerat mai multă prudenţă în aruncarea de anateme şi pornirea la cruciade pastorale, pentru că „prin Halloween Bisericii i se plăteşte cu aceeaşi monedă. Aşa e. Cel puţin de la sfârşitul veacului al IV-lea, prin înţelepciunea Părinţilor Bisericii... s-a preferat să se medieze decât să se suprime, să se suprapună şi să se transfigureze decât să se anuleze sau să se ardă până la cenuşă, să se îngroape, să se cenzureze. Cu alte cuvinte, strămoşii noştri au ştiut să «creştineze» sărbătorile păgâne".

Şi să ne amintim că şi pentru Crăciun s-a stabilit data de 25 decembrie (deşi nicio Evanghelie nu ar sugera-o, ci, dacă ne-am lua după calculele astronomice, steaua ar fi trebuit să apară toamna) pentru a veni în întâmpinarea ritualurilor păgâne şi tradiţiilor germanice şi celtice prin care se sărbătorea Yule, solstiţiul de iarnă. De aici şi obiceiul pomului de Crăciun. Eu însă mă număr printre cei care preferă amenajarea ieslei de tradiţie franciscană, pentru că solicită mai multă fantezie (în timp ce bradul îl poate decora şi o maimuţă dresată cum trebuie).

Deci în loc să ne smulgem hainele de pe noi de disperare, ar fi mai bine să creştinăm Halloweenul, aşa cum sugerează tot Beretta: „Dacă Halloweenul – care, să nu uităm, înseamnă chiar «ajunul prazniculuiTuturor Sfinţilor» – ar urma să îşi îmbrace straiele sale celtice (adevărate sau presupuse), sau să-şi pună mantia cu paiete a consumerismului, sau să se ascundă sub ritualuri mai mult sau mai puţin «satanice», nu ar face decât să intre din nou în posesia unui teritoriu care este deja al său; iar nouă nu ne-ar rămâne decât să chibzuim cum şi de ce nu ne este dată forţa culturală, poate şi spirituală, de a repeta ceea ce strămoşii noştri au ştiut să facă”.

2011

Blestemata de filosofie

În *La Repubblica* din 6 aprilie a apărut o prezentare în avanpremieră a cărţii lui Stephen Hawking şi Leonard Mlodinow *Măreţul proiect* (*Il grande disegno*, Mondadori, 2010), cu un subtitlu care de altfel relua un pasaj din text: „Filosofia a murit, doar fizicienii au explicaţii pentru cosmos”. Moartea filosofiei a fost anunţată în mai multe rânduri şi deci nu era nimic care să ne uimească, numai că mi se pare că un geniu ca Hawking a spus o nerozie. Pentru a fi sigur că *La Repubblica* nu a sintetizat greşit, m-

am dus să cumpăr cartea, iar lectura ei mi-a confirmat bănuielile.

Cartea pare scrisă la două mâini, deşi în cazul lui Hawking expresia este dureros metaforică, întrucât ştim bine că membrele sale nu răspund la comenzile excepţionalului său creier. Aşadar lucrarea este în mod fundamental opera celui de-al doilea autor al său, pe care manşeta cărţii ni-l prezintă ca pe un excelent povestitor şi scenarist al câtorva episoade din *Star Trek* (ceea ce reiese şi din ilustraţiile minunate ce par gândite anume pentru o enciclopedie a copiilor din alte vremuri, pentru că sunt colorate şi fascinante, dar nu spun nimic despre complexele teoreme fizico-matematico-cosmologice pe care ar trebui să le ilustreze). Poate că nu e prudent să încredinţezi destinul filosofiei unor personaje cu urechi de iepuraş.

Lucrarea se deschide cu afirmaţia peremptorie că filosofia deja nu mai are nimic de spus şi că doar fizica ne poate explica (i) cum putem înţelege lumea în care ne găsim, (ii) de ce natură este realitatea, (iii) dacă universul are nevoie de un creator, (iv) de ce există ceva în loc de nimic, (v) de ce existăm, (vi) de ce există acest ansamblu de legi anume, şi nu un altul. După cum se vede, sunt nişte întrebări filosofice tipice, dar trebuie spus că această carte arată cum fizica poate răspunde într-o oarecare măsură la ultimele patru, care îmi par cele mai filosofice dintre toate.

Doar că pentru a încerca un răspuns la ultimele patru întrebări trebuie să fi răspuns mai întâi la primele două – cu alte cuvinte, în linii mari, ce înseamnă că un lucru e real şi dacă noi cunoaştem lumea chiar cum e ea de fapt. Vă amintiţi de la filosofia studiată la şcoală: noi cunoaştem un lucru prin adaptarea minţii la acel lucru? Există ceva în afara noastră (iar Woody Allen adăuga: „Şi, dacă da, de ce face atâta gălăgie?") sau suntem nişte fiinţe după modelul gândit de George Berkeley ori, aşa cum spunea Putnam, nişte creiere într-o cadă cu apă?

Ei bine, răspunsurile fundamentale pe care această carte le propune sunt rafinat filosofice şi, dacă nu ar fi aceste răspunsuri filosofice, nici fizicianul n-ar putea spune de ce cunoaşte şi ce cunoaşte. În fond autorii vorbesc despre un „realism dependent de

modele” – cu alte cuvinte, afirmă că „nu există niciun concept de *realitate* care să fie independent de descrieri şi de teorii”. De aceea, „nişte teorii diferite pot descrie acelaşi fenomen în mod satisfăcător prin intermediul unor structuri conceptuale disparate” şi tot ceea ce putem să percepem, să cunoaştem şi să spunem despre realitate depinde de interacţiunea modelelor noastre cu acel ceva care se găseşte în afara noastră, dar pe care-l cunoaştem numai datorită formei organelor noastre perceptive şi a creierului nostru.

Cei mai neîncrezători dintre cititori or fi recunoscut aici cum pluteşte o fantasmă kantiană, dar cu siguranţă cei doi autori propun ceva ce în filosofie se numeşte *holism*, pentru unii *realism intern* şi pentru alţii *constructivism.*

După cum se vede, nu e vorba despre descoperiri fizice, ci despre aserţiuni filosofice care au rolul de a susţine şi a legitima cercetarea fizicianului, care – dacă e un fizician bun – nu poate proceda altfel decât punându-şi problema fundamentelor filosofice ale propriilor metode. Lucru pe care îl ştiam deja, aşa cum ştiam deja ceva despre revelaţiile extraordinare (evident datorate lui Mlodinow şi echipajului din *Star Trek*) conform cărora „în Antichitate acţiunile violente ale naturii erau în mod instinctiv atribuite unui Olimp populat de divinităţi ranchiunoase şi răuvoitoare”. Măi să fie!

2011

Evaziune şi compensaţie mascată

În toate ţările există oameni care practică evaziunea fiscală pentru că neplăcerea de a plăti taxele este profund umană. Dar se spune că italienii ar fi mai înclinaţi către acest năravdecât alte popoare. De ce?

Trebuie să mă întorc la nişte vechi amintiri şi să evoc figura unui părinte capucin în vârstă, de o mare omenie, înţelepciune şi bunătate, de care eram foarte legat. Ei bine, acest bătrân încântător, pe când ne explica mie şi altor tineri principiile eticii, ne-a spus că evaziunea fiscală şi contrabanda, dacă reprezintă păcate, sunt păcate uşoare, lesne de iertat pentru că nu contravin unei legi divine, ci unei legi a Statului.

Ar fi trebuit să ne amintească atât sfatul lui Iisus să dăm Cezarului ce e al Cezarului, cât şi cel al Sfântului Pavel („Daţi deci tuturor cele ce sunteţi datori: celui cu darea, darea; celui cu vama, vamă"). Dar poate că ştia că în veacurile trecute unii teologi susţinuseră că legile fiscale nu obligă la nivel de conştiinţă, ci doar prin pârghiile sancţiunii. În reluarea azi a acestei opinii, Luigi Lorenzetti, director al *Rivista di Teologia Morale*, comentează: „Se face o nedreptate însă faţă de acei teologi dacă se ignoră contextul social şi economic care i-a determinat să inventeze o astfel de teorie. Organizarea societăţii nu era în niciun caz democratică; sistemul fiscal era nedrept, iar dările samavolnice îi chinuiau pe cei sărmani".

Părintele meu capucin vorbea şi de un alt caz, cel al compensaţiei mascate. Ca să reiau în cuvintele cele mai simple, dacă un lucrător consideră că este în mod nedrept plătit mai puţin decât i se cuvine nu face niciun păcat dacă sustrage pe şest suma în plus la care ar avea dreptul. Dar numai dacă modul în care este plătit este neîndoios injust şi dacă i se refuză posibilitatea de a face apel la legile sindicale. Dar legat de un subiect similar chiar şi Sfântul Toma din Aquino avea îndoielile lui. Pe de o parte, „când o persoană se găseşte într-o astfel de primejdie… atunci îşi poate satisface nevoia însuşindu-şi, pe faţă sau în ascuns, lucrul altuia. De aceea acest act nu are natura furtului sau tâlhăriei" (*Summa Theologica*, II-II, 66,7). Dar, pe de altă parte, „cine ia lucrul său de la cel care îl deţine în mod nedrept păcătuieşte nu pentru că face o nedreptate aceluia… ci pentru că păcătuieşte împotriva justiţiei legale, pentru că îşi arogă judecata asupra propriilor bunuri, încălcând regulile dreptului" (*Summa Theologica*, II-II, 66,5). Iar în

legătură cu regulile dreptului, Sfântul Toma avea idei limpezi şi severe şi n-ar fi căzut la pace cu Berlusconi, care spunea că cetăţenii pot fi înţeleşi când păcălesc un fisc mult prea abuziv. Căci pentru Sfântul Toma legea era lege.

Cu toate acestea, concepţia Sfântului Toma despre dreptul la proprietate era din punct de vedere catolic mai „socială", pentru că proprietatea trebuia considerată justă „în ce priveşte posesia", dar nu şi „în ce priveşte întrebuinţarea": dacă eu am un kilogram de pâine cumpărată în mod cinstit, am dreptul de a mi se recunoaşte că sunt proprietarul acesteia, dar, dacă lângă mine e un cerşetor care moare de foame, ar trebui să-i dau jumătate şi lui. Până la ce punct evaziunea este compensaţie mascată?

În *Tratatul de Teologie Morală* pe care îl găsiţi pe internet pe site-ul *Totus Tuus*, suntem sfătuiţi să respectăm legile în vigoare, observându-se că „partea cea mai sănătoasă a populaţiei" îşi plăteşte taxele şi nu se ocupă cu contrabanda; se recunoaşte însă că „evaziunea nu este totuşi privită ca o faptă care aduce atingere onoarei (legea însăşi o clasifică drept acţiune administrativă ilicită, şi nu drept infracţiune), deşi creează un sentiment de disconfort moral". Aşadar, Monti nu avea dreptate când spunea că evazioniştii sunt hoţi: sunt doar nişte persoane care ar trebui să simtă un disconfort moral.

Dar părintele de care vorbeam mai sus nu cobora în aceste subtilităţi ale cazuisticii, se mărginea la a spune doar că evaziunea şi contrabanda nu sunt păcate de moarte pentru că ele se împotrivesc „numai" legilor Statului. Şi din această poziţie a sa cred că răzbătea educaţia pe care o primise de tânăr, de dinainte de Pactul de Conciliere al Sfântului Scaun cu Regatul Italiei, şi deci Statul era ceva aşa de rău, că nu trebuia să te încrezi în el. Se pare că ceva din aceste idei de demult a rămas în ADN-ul poporului nostru.

2012

Sacrul experiment

Papa Francisc (iezuit fiind) îşi ia un nume franciscan, se mută la hotel, mai lipseşte doar să încalţe sandale şi să îmbrace rasa de călugăr, îi alungă din templu pe cardinalii cu Mercedes şi în cele din urmă merge pe insula Lampedusa ca să se alăture imigranţilor repudiaţi ce au străbătut Mediterana, ca şi cum legea Bossi-Fini nu ar fi o lege a Statului italian. E cu adevărat singurul care zice şi face „acţiuni de stânga”? Dar la început au circulat zvonuri despre prudenţa sa exagerată faţă de generalii argentinieni, s-a vorbit despre opoziţia sa faţă de teologii eliberării, se tot subliniază că încă nu s-a pronunţat în legătură cu avortul, cu celulele stem, cu homosexualii, ca şi când un papă ar trebui să bată drumurile şi să dăruiască prezervative săracilor. Cine e papa Bergoglio?

Cred că se greşeşte când se spune că e un iezuit argentinian: e un iezuit paraguayan. E imposibil ca formaţia sa să nu fi fost influenţată de „sacrul experiment” al iezuiţilor din Paraguay. Puţinul pe care lumea îl cunoaşte despre ei se datorează filmului *Mission*, numai că pelicula condensează în două ore de spectacol despre samavolnicii de tot felul o sută cincizeci de ani de istorie.

Să recapitulăm. Conchistadorii spanioli, din Mexic până în Perú, săvârşiseră nişte măceluri de nespus, sprijiniţi de teologii care susţineau natura animalică a acelor *indios* (care ar fi fost toţi nişte urangutani); numai un dominican curajos precum Las Casas s-a înverşunat să vorbească despre cruzimile unor Cortés şi Pizarro şi să-i prezinte pe indigeni într-o altă perspectivă. La începutul veacului al XVII-lea misionarii iezuiţi decid să recunoască drepturile băştinaşilor (în special ale populaţiei guarani, care trăia în condiţii preistorice) şi îi organizează în *reducciones*, în acele comunităţi autonome ce se susţin prin forţe proprii. Nu îi strâng în aceste centre pentru a-i face să lucreze pentru colonizatori, ci îi învaţă să se gospodărească singuri,

eliberaţi de orice servitute, într-o totală comuniune a bunurilor pe care le produceau. Structura acelor sate şi mijloacele acelui „comunism” ne poartă cu gândul la *Utopia* lui Thomas Morus sau la *Cetatea soarelui* a lui Campanella (şi despre un „pretins comunism campanellian” va vorbi şi Croce), dar iezuiţii aveau mai degrabă ca model comunităţile creştine primitive. Au constituit consilii elective formate doar din băştinaşi (administraţia şi justiţia rămânând însă în mâinile părinţilor iezuiţi), învăţându-i arhitectură, agricultură şi păstorit, muzică şi arte, alfabetul (chiar dacă nu pe toţi, dar obţinând uneori artişti şi scriitori de talent). Iezuiţii instituiseră un regim paternalist şi pentru faptul că civilizarea populaţiei guarani însemna scoaterea lor din promiscuitate, trândăvie, beţie rituală, ba chiar şi canibalism. Deci, ca în orice cetate ideală, cu toţii suntem gata să-i admirăm perfecţiunea organizatorică, dar n-am vrea în niciun caz să trăim acolo.

Însă refuzul robiei şi atacurile unor *bandeirantes*, vânători de sclavi, au dus la constituirea unor miliţii populare ce s-au luptat vitejeşte împotriva colonialiştilor şi a susţinătorilor sclaviei. Până când, încetul cu încetul, fiind priviţi ca nişte instigatori şi ca nişte duşmani periculoşi ai Statului, în secolul al XVIII-lea iezuiţii au fost mai întâi alungaţi din Spania şi Portugalia şi apoi anihilaţi şi astfel se încheia „sacrul experiment”.

Împotriva acestui guvern teocratic s-au ridicat mulţi iluminişti, vorbind de regimul cel mai monstruos şi mai tiranic care s-a văzut vreodată; alţii vorbeau însă de un „comunism voluntar de înaltă inspiraţie religioasă” (Muratori), spuneau că ordinul iezuit a început să tămăduiască rana sclaviei (Montesquieu), Mably compara organizarea în *reducciones* cu stăpânirea lui Licurg, iar mai târziu Paul Lafargue urma să vorbească de „primul stat socialist din toate timpurile”.

Acum însă, când ne propunem să desluşim acţiunile papei Bergoglio din această perspectivă, trebuie să ţinem cont că au trecut patru veacuri de atunci, că noţiunea de *libertate democratică* e deja comună chiar şi pentru integraliştii catolici şi

că în mod sigur Bergoglio nu-şi propune să meargă să facă experimente nici laice, nici sacre la Lampedusa şi ne-am mulţumi dacă va reuşi să lichideze IOR („Institutul pentru Fapte de Religie”). Dar nu e rău să vedem din când în când, pe deasupra celor ce se întâmplă în zilele noastre, câte o străfulgerare a Istoriei.

2013

Monoteisme şi politeisme

Se simte vifor de război şi nu e vorba de un mic război local, ci de un conflict în care pot fi târâte mai multe continente. Acum ameninţarea vine dinspre un proiect fundamentalist ce îşi propune să islamizeze toată lumea cunoscută şi să ajungă, cum s-a spus, până la Roma, chiar dacă nimeni nu a ameninţat că va adăpa cămilele din agheasmatarele bazilicii Sfântul Petru.

Toate acestea ne fac să credem că marile ameninţări transcontinentale vin mereu din partea religiilor monoteiste. Grecii şi romanii nu voiau să cucerească Persia sau Cartagina pentru a-şi impune propriii zei. Aveau interese teritoriale şi economice, dar din punct de vedere religios, de îndată ce cunoşteau zei noi ce aparţineau unor popoare exotice, îi primeau în panteonul lor. Eşti Hermes? Bine, îţi vom spune Mercur şi devii unul dintre ai noştri. Fenicienii o venerau pe Astarte? Bine, egiptenii îi vor spune Isis, iar pentru greci va deveni Afrodita, pentru romani Venus. Nimeni nu a invadat un teritoriu pentru a stârpi cultul lui Astarte.

Primii creştini au fost martirizaţi nu pentru că nu-l recunoşteau pe Dumnezeul lui Israel (treaba lor în fond), ci pentru că negau legitimitatea altor zei.

Niciun politeism nu a alimentat un război de mari dimensiuni pentru a-şi impune propriii zei. Nu e vorba că popoarele politeiste

nu au purtat războaie, dar erau conflicte tribale care nu aveau de-a face cu religia. Barbarii din nord au invadat Europa, iar mongolii tărâmurile islamice, dar nu pentru a-şi impune zeii la care se închinau, iar în cele din urmă s-au convertit rapid la religiile locului. E curios că barbarii din nord, deveniţi creştini, după ce au întemeiat un imperiu creştin, s-au străduit din răsputeri ca prin cruciade să-şi impună Dumnezeul lor asupra celui al islamicilor, chiar dacă, la urma urmelor, monoteism contra monoteism, era vorba de acelaşi dumnezeu.

Cele două monoteisme care au declanşat invazii pentru a impune un unic dumnezeu au fost cel islamic şi cel creştin (şi aş enumera printre războaiele de cucerire şi colonialismul care, lăsând la o parte interesele sale economice, şi-a justificat întotdeauna cuceririle prin proiectul virtuos de a creştina populaţiile ocupate, începând de la azteci şi incaşi până la „civilizarea" Ethiopiei din partea italienilor, uitând că şi ei erau creştini).

Un caz aparte l-a constituit cel al monoteismului ebraic, care prin natura sa nu a creat niciun prozelitism, căci războaiele de care se vorbeşte în Biblie erau menite să asigure un teritoriu poporului ales, şi nu să convertească alte populaţii la iudaism. Dar nici poporul ebraic nu a încorporat vreodată alte culte sau credinţe.

Prin asta nu vreau să spun că e mai civilizat să crezi în Marele Spirit al Preriei sau în zeităţile yoruba decât în Preasfânta Treime sau în zeul unic al cărui profet e Mahomed. Spun doar că nimeni nu a încercat vreodată să cucerească lumea în numele Marelui Spirit sau al vreunei entităţi transferate apoi în religia braziliană candomblé şi că nici baron Samedi din voodoo nu a încercat niciodată să-şi extindă aria celor ce cred în el dincolo de mărginitele hotare caraibe.

S-ar putea spune că numai un crez monoteist permite alcătuirea unor mari formaţiuni teritoriale care apoi tind să se extindă. Dar subcontinentul indian nu a încercat niciodată să-şi

exporte propriile divinităţi, iar imperiul chinez a fost o mare unitate teritorială, însă fără o credinţă într-o singură entitate creatoare a lumii şi până azi nu a încercat să se extindă şi în Europa sau în America. Dacă acest lucru se petrece acum e prin mijloace economice şi fără implicaţii religioase, chinezii fiind dispuşi să cumpere industrii şi acţiuni în Occident, dar rămânând indiferenţi dacă lumea continuă să creadă în Iisus, în Allah sau în Iahve.

Echivalentele monoteismelor clasice au fost poate marile ideologii laice, ca, de pildă, nazismul (de inspiraţie păgână) şi marxismul ateu sovietic. Dar fără un Zeu al Oştirilor care să-şi atragă ca un magnet adepţii, războiul lor de cucerire a încetat.

2014

1. Sfântul Ianuarius din Benevento (*San Gennaro*) a fost un episcop martir din secolele III-IV de pe timpul prigoanei creştine a împăratului Diocleţian. Este foarte venerat în regiunea Campania şi este patronul oraşului Napoli, unde i se păstrează moaştele. De trei ori pe an, când este sărbătorit prin lungi slujbe şi procesiuni pe străzile oraşului Napoli, credincioşii asistă în aplauze şi urale la minunea prin care sângele său, păstrat sub formă de pudră în două fiole în relicvariul Domului din Napoli, se lichefiază (n.tr.).
2. *Comunione e Liberazione* („Comuniune şi Izbăvire”) este o mişcare a laicilor italieni din cadrul Bisericii Catolice înfiinţată în 1954 de preotul şi teologul lombard Luigi Giussani (n.tr.).
3. *Le Radeau de la Méduse* este o lucrare în ulei pe pânză de mari dimensiuni (491 × 716 cm) de Théodore Géricault, realizată în 1818-1819 şi expusă la Muzeul Luvru din Paris. Pictorul de inspiraţie romantică reprezintă cu mult dramatism cumplitul naufragiu din 1816, pe coastele Mauritaniei, al fregatei *Méduse*, cu 147 de oameni la bord, dintre care s-au salvat, după multe zile pe o plută improvizată, doar 15 pasageri. Episodul a creat multă vâlvă în epocă prin dimensiunile tragediei care i-a făcut pe câţiva dintre supravieţuitorii flămânzi, deshidrataţi şi disperaţi să recurgă la acte de canibalism (n.tr.).

4. *Sărutul* este o celebră lucrare a pictorului italian Francesco Hayez din 1859, expusă la Pinacoteca di Brera din Milano, considerată un manifest al artei romantice italiene, căreia patrioţii din *Risorgimento* i-au atribuit mesajul alegoric al iubirii de ţară (n.tr.).
5. Referire la splendida *Bună-Vestire* a lui Beato Angelico (circa 1435), păstrată la Muzeul Prado din Madrid (n.tr.).
6. Referire la scena în care Moise coboară de pe Muntele Sinai cu Tablele Legii, probabil la gravura din 1865 a lui Gustave Doré *Moise arătând cele 10 porunci* (Muzeul Louvre, Paris) (n.tr.).
7. Reprezentare iconografică frecventă a Sfintei Lucia, martirizată la Siracusa la 13 decembrie 304, în timpul persecuţiilor lui Diocleţian, devenită protectoarea Siciliei; *Night of the Living Dead* este celebrul film horror din 1968 al lui George A. Romero, despre apariţii zombi foarte violente (n.tr.).
8. Referire la Sfântul Martin (sfârşitul secolului al IV-lea, venerat la 11 noiembrie) care, cuprins de milă, îşi taie cu spada pe jumătate mantia militară pentru a îmbrăca un cerşetor, iar după viziunea cu Iisus ce îi redă mantia întreagă, se creştinează, ajungând apoi episcopul oraşului Tours (n.tr.).
9. *Brutăriţa* (*La Fornarina*) este o celebră lucrare a maestrului Renaşterii italiene Raffaello Sanzio, pictată în perioada 1518-1519 şi expusă la Galeria Naţională de Artă Veche din Roma. Rafael propune portretul profan al unei tinere femei cu bustul gol, într-o vădită opoziţie faţă de subiectele sacre al repertoriului picturii clasice, printre care şi reprezentările Mariei Magdalena în act de pocăinţă (ce vor continua să fie prezente în opera lui Tizian, Caravaggio, Guido Reni, Luca Giordano, Francesco Hayez etc.) (n.tr.).
10. *Befana* este un personaj din folclorul italian reprezentând o „vrăjitoare bună” care în noaptea de 5 spre 6 ianuarie încalecă pe o mătură şi colindă casele, aducând dulciuri şi fructe uscate copiilor cuminţi şi bucăţi de cărbune celor neastâmpăraţi. Ca şi Moş Nicolae din tradiţia ortodoxă şi central-europeană, *Befana* este personajul care „dublează” obiceiul darurilor de Crăciun.

Numele ei e forma moştenită a cuvântului *Epifania*, sărbătoarea Arătării Domnului, când Regii Magi se închină aducând daruri Pruncului Iisus, Dumnezeul cel întrupat (n.tr.).

Educaţia cea bună

Cine este citat mai mult?

În cadrul numeroaselor discuţii legate de controlul calităţii în universităţile din Italia, ne raportăm adesea la criterii utilizate în alte ţări. Un astfel de criteriu este şi acela de a verifica de câte ori au fost citate în presa de specialitate lucrările unui anumit profesor sau ale unui candidat la un concurs. Există chiar instituţii care elaborează statistici extrem de minuţioase în acest sens – iar la prima vedere o asemenea monitorizare ar putea părea că dă rezultate. Dar, ca orice monitorizare de tip cantitativ, are şi ea limitele ei, cum se întâmplă, dacă vrem, şi cu criteriul pe care l-am propus şi noi la un moment dat, şi care se şi aplică uneori, acela de a verifica eficienţa unei universităţi pe baza numărului de absolvenţi. Cu siguranţă, o universitate cu o mulţime de absolvenţi dă impresia că este foarte eficientă, dar astfel de statistici au limite pe care nu e greu să le identificăm. Se poate, de pildă, să existe o universitate extrem de proastă, dar care, ca să atragă mai mulţi studenţi, oferă notele uşor şi nici nu are exigenţe prea mari în privinţa tezelor de licenţă – şi-atunci, desigur, criteriul nostru capătă valenţe negative, căci nu poţi reproşa nimic unei universităţi deosebit de riguroase, care preferă să aibă absolvenţi puţini, dar buni. Un criteriu ceva mai sigur (dar pasibil, şi-acesta, de anumite critici) ar fi acela de a compara numărul absolvenţilor cu numărul celor înscrişi. O universitate care nu are decât o sută de studenţi înmatriculaţi, dar dintre care cincizeci ajung să finalizeze studiile, dă impresia de instituţie mai eficientă şi mai riguroasă decât o alta care are zece mii de înscrişi şi două mii de absolvenţi.

În sfârşit, criteriile pur cantitative au limitele lor. Să revenim acum la numărul de citări. Trebuie spus de la bun început că acest

criteriu poate funcţiona în cazul publicaţiilor care se dedică ştiinţelor exacte (matematică, fizică, ramuri din medicină etc.), dar nu se aplică la fel de bine în cazul ştiinţelor umaniste. Un exemplu: să zicem că eu aş publica o carte în care aş demonstra că Iisus Hristos ar fi adevăratul întemeietor al Masoneriei (şi ţineţi seama că, pentru o sumă frumuşică, pe care, desigur, s-o investesc apoi în fapte de caritate, aş putea chiar oferi o bibliografie existentă în acest sens; dar sunt opere neluate prea în serios). Dacă, totuşi, aş aduce în sprijinul teoriei mele şi o lucrare aparent mai solidă, aş declanşa un întreg tărăboi printre istorici sau specialiştii în studii religioase şi ar apărea sute de eseuri care să citeze opera mea. Să recunoaştem însă că mare parte dintre acele lucrări ar cita-o pentru a o respinge; există, oare, vreun control de tip cantitativ care să facă distincţie între citarea în sens pozitiv şi cea în sens negativ?

Dar atunci ce putem să spunem despre un volum solid şi bine argumentat, care totuşi stârneşte polemici şi reacţii dezaprobatoare, precum lucrarea lui Hobsbawm[1] despre „secolul cel scurt”? Şi pe baza cărui criteriu am putea să eliminăm citarea realizată de cei care critică volumul? Şi, la urma urmei, îi vom refuza lui Darwin accesul la o catedră doar pentru că reuşim să demonstrăm că peste 50% dintre cei care l-au citat şi încă îl mai citează au făcut-o şi o fac doar pentru a spune că nu avea dreptate?

Dacă ne mulţumim cu un criteriu exclusiv cantitativ, ar trebui să-i includem printre autorii citaţi cel mai mult în ultimele decenii şi pe Baigent şi Lincoln, care au scris o carte despre Graal[2], devenită rapid un succes de piaţă. Cartea e plină de trăsnăi, dar cei doi au fost şi vor mai fi extrem de citaţi. Dacă ne-am rezuma doar la un criteriu cantitativ, o universitate care le-ar oferi respectivilor autori o catedră de Istoria Religiilor ar trebui să ajungă de îndată în primele locuri ale clasamentului.

Toate aceste incertitudini care privesc ştiinţele umaniste ar trebui aduse în discuţie, de multe ori, şi în cazul ştiinţelor exacte. Cu câţiva ani în urmă, Pons[3] şi unii dintre colegii săi au zguduit

cercurile ştiinţifice cu o teorie (extrem de controversată şi probabil falsă) despre fuziunea la rece. Au fost citaţi de nenumărate ori, dar aproape de fiecare dată numai pentru a fi contrazişi. Dacă acceptăm doar un criteriu cantitativ, aceşti autori ar trebui luaţi în serios. Unii ar putea obiecta că în astfel de cazuri criteriul cantitativ se aplică numai asupra publicaţiilor cu o rigoare ştiinţifică recunoscută, dar – lăsând la o parte faptul că în acest caz criteriul ar redeveni unul calitativ – ce facem dacă acele publicaţii serioase nu au făcut decât să-i contrazică pe respectivii oameni de ştiinţă? Trebuie să facem din nou apel la criterii calitative. Mi-ar plăcea să văd, însă, de câte ori o fi fost contestat Einstein când a enunţat teoria relativităţii generalizate. Pe de altă parte, haideţi să ne oprim asupra unui subiect extrem de controversat: dacă a avut sau nu loc fenomenul denumit Big Bang. Ştim astăzi că oameni de ştiinţă foarte respectabili au opinii diametral opuse în acest sens. Dacă apare o nouă teorie care neagă existenţa Big Bang-ului, trebuie oare să desconsiderăm toate citările în sens negativ realizate de cei care susţin încă această ipoteză?

Toate lucrurile acestea le spun nu pentru că aş avea eu o soluţie rezonabilă la îndemână, ci ca să nu uităm cât de greu este să stabileşti criterii de excelenţă de tip cantitativ şi cât de periculos este să introduci elemente de tip calitativ (la urma urmei, de astfel de criterii se slujea cultura oficială din stalinism când îi excludea din comunitatea ştiinţifică pe toţi cei care nu se conformau principiilor materialismului dialectic şi istoric sau nu puneau prea mare preţ pe teoriile lui Lîsenko[4]). Prin acestea nu vreau nici să afirm că nu ar exista criterii. Sugerez numai cât de anevoios este să le elaborezi şi cât de delicat e acest domeniu.

2003

Japiţă ordinară

Ideea de *politically correct* reprezintă o adevărată mişcare ideatică, iniţiată de universităţile americane, de inspiraţie *liberală* şi *radicală,* aşadar de stânga, având drept scop recunoaşterea multiculturalismului, pentru reducerea unor tare lingvistice deja înrădăcinate şi care dădeau naştere unor tendinţe discriminatorii faţă de o minoritate oarecare. S-a început, aşadar, să se spună *blacks* şi, mai apoi, *Afro-Americans* în loc de negri, sau *gay* în locul miilor de apelative peiorative binecunoscute rezervate homosexualilor. Bineînţeles că şi această campanie de epurare a limbajului a dus la fundamentalism, ajungându-se la cazuri eclatante precum acela în care un grup de feministe propunea să nu se mai spună *history* (pentru că pronumele *his* insinua că istoria ar fi aparţinut „lui", bărbatului; propuneau în schimb să se spună *herstory*, adică „povestea ei", necunoscând, desigur, etimologia greco-latină a termenului, care nu implica nicio aluzie la gen).

Însă moda *politically correct* a căpătat şi nişte nuanţe neoconservatoare sau reacţionare de-a binelea. Dacă pe de-o parte hotărăşti că persoanele în cărucior cu rotile nu trebuie să mai fie numite handicapaţi şi nici persoane cu dizabilităţi, ci „persoane cu abilităţi diverse", dar pe de altă parte nu construieşti pentru ele rampe de acces în locurile publice, evident că n-ai făcut decât să elimini, în mod ipocrit, un cuvânt din limbă, dar nu şi problema din societate. Şi acest lucru este valabil şi în ceea ce priveşte înlocuirea termenului de şomer cu „lipsit de activitate pe perioadă nedeterminată", sau înlocuirea termenului de concediat cu „aflat în tranziţie programată între cariere". Dar unui bancher oare de ce nu-i e ruşine să fie definit astfel şi nu insistă să fie numit „operator în domeniul programelor de economii"? Dacă schimbăm numele unei realităţi, o facem tocmai ca să uităm că ceva nu e în regulă cu realitatea însăşi.

Despre aceste probleme, şi despre nenumărate altele, vorbeşte Edoardo Crisafulli în cartea lui *Moda* politically correct *şi libertatea lingvistică* (*Il politicamente corretto e la libertŕ linguistica*, Vallecchi, 2004), unde abordează toate contradicţiile şi

toate aspectele pro şi contra referitoare la această tendinţă; printre altele, cartea este şi foarte amuzantă. În timp ce o citeam, reflectam însă la ţara noastră, care reprezintă un caz curios. În timp ce în alte părţi izbucnea şi se răspândea moda *politically correct*, la noi se dezvolta din ce în ce mai mult ideea de *politically incorrect*. Dacă mai demult politicienii noştri, când citeau vreun discurs de pe-o fiţuică, spuneau cam aşa: „Se pare că este perfect evident faptul că în locul unei politici a convergenţelor, fie ele şi paralele, este de preferat o alegere asimptotică prin care să se elimine până şi ultimele puncte de intersecţie”, acum preferăm să spunem: „Dialog? Ce dialog?! Dă-i în mă-sa de nenorociţi!”. E adevărat că şi cu ceva vreme în urmă, în cercurile paleocomuniste, adversarul era stigmatizat drept „musca-vizitiu” din bine-cunoscuta fabulă, iar în Parlament, când ieşea scandal, opţiunile lexicale erau mai ceva ca la uşa cortului – dar era vorba, ca să zic aşa, de nişte zone bine delimitate, unde se accepta acest lucru ca un obicei, cum se întâmpla, de altfel, în acele case anume, de pioasă amintire, în care doamnele nu dovedeau mai mult control asupra limbajului decât dovedesc domnii parlamentari. Astăzi, însă, tehnica insultelor se transmite în media – semn de încredere neţărmurită în valorile democraţiei.

Probabil că totul a început cu Bossi, al cărui slogan „Liga Nord are ceva în pantaloni” implica, desigur, că alţii nu au – iar apelativul *Berlusculi* nu lăsa loc de echivocuri. Dar tendinţa a luat amploare. Stefano Bartezzaghi, în rubrica sa din *Venerdì di Repubblica*, aminteşte nişte jocuri de cuvinte cu caracter ofensator care circulă în ziua de azi, dar la un nivel, până la urmă, acceptabil. Motiv pentru care, dorind să contribui şi eu la îndulcirea limbajului *politically incorrect* italian, şi consultând mai multe dicţionare, unele chiar dialectale, îmi permit să sugerez nişte expresii blânde, chiar drăguţe per ansamblu, folosite pentru a insulta un adversar, ca de pildă: japiţă ordinară, creier de pâslă, jeg, zăbălos, haznalist, cotonogiu, căcănar, prăpădit, ciumpalac, găozar, limbric, damblagiu, pulifrici, gherţoi, pârţan, bulangiu, secătură, cioflingar, jagardea, javră, năpârcă, mârlan, panglicar,

hahaleră, zdreanţă, colivar, pomanagiu, flecar, puşcăriabil, pupincurist, scârbă, prostovete, ţepar, cârpă, preş, bişniţar, lobotomizat, gurist, ghiorlan, lingău, labagiu, traseist, loază, nătăfleaţă, oligofren, mamut, bagabont, cretin, cretinoid, creier prăjit, tănănău, râtan, jigodie, măscărici, neica nimeni, marţafoi, gunoi, haimana, lătrău, postac, clămpău.

2004

Când a zice înseamnă şi a face

În ultimul număr din *Espresso*, Eugenio Scalfari îşi încheia rubrica spunând: „E interzis să vorbeşti despre rezistenţa irakiană, dacă nu vrei să fii luat drept intolerant sau imbecil”. Poate că ne vine să spunem că exagerează, ca de obicei. Şi totuşi, în aceeaşi zi, Angelo Panebianco scria în *Corriere della Sera*: „...rezistenţa, după cum se exprimă unii nesăbuiţi de prin Occident...”. Un observator de pe Marte ar crede că, în vreme ce peste tot în lume oamenii se ucid între ei şi aruncă în aer hoteluri şi trenuri, în Italia stăm să ne jucăm cu cuvintele.

Iar oaspetele nostru de pe Marte ar spune, poate, că nu au prea mare importanţă cuvintele, de vreme ce, după cum ne învaţă Shakespeare, un trandafir rămâne trandafir orice nume ar purta. Şi totuşi, de multe ori, faptul că foloseşti un cuvânt anume şi nu un altul în locul lui spune deja foarte mult. Evident, unii dintre cei care vorbesc de rezistenţă irakiană susţin acest război al poporului, cum îl consideră ei, în vreme ce alţii, din tabăra cealaltă, par să considere, în mod implicit, că a numi „Rezistenţă” activitatea unor ucigaşi ar fi o blasfemie la adresa Rezistenţei noastre. Însă curios e tocmai faptul că mulţi dintre cei care se arată indignaţi de folosirea termenului de rezistenţă în acest context sunt chiar aceia care de multă vreme încearcă să

denigreze Rezistenţa italiană, vorbind despre partizanii antifascişti ca despre o bandă de ucigaşi. Ce să-i faci?! Problema e însă alta: uităm că „rezistenţă” este un termen tehnic şi nu implică judecăţi morale.

Mai întâi de toate, există războiul civil, atunci când cetăţeni care vorbesc aceeaşi limbă încep să se omoare unii pe alţii. Război civil era, de pildă, răscoala din Vendée, sau războiul din Spania, ori Rezistenţa noastră, pentru că existau italieni de ambele părţi. Numai că ceea ce s-a întâmplat la noi a fost în acelaşi timp şi o mişcare de rezistenţă, căci acest termen desemnează răscoala unei părţi a cetăţenilor unei ţări împotriva unei puteri cotropitoare. Dacă, să zicem, după debarcarea Aliaţilor în Sicilia sau la Anzio s-ar fi constituit grupuri de italieni care să-i atace pe anglo-americani, tot de rezistenţă ar fi fost vorba, chiar dacă am zice că Aliaţii erau „băieţii buni”. Inclusiv banditismul meridional a fost o formă de rezistenţă filoburbonică, numai că piemontezii („băieţii buni”) i-au nimicit pe toţi „băieţii răi”, de care astăzi amintim ca de nişte tâlhari. Pe de altă parte, şi pe partizanii noştri antifascişti nemţii îi numeau „bandiţi”.

Foarte rar se întâmplă ca un război civil să ia amploarea unui conflict militar de proporţii (dar s-a întâmplat şi asta, în Spania). De obicei, e vorba de un război între bande. Iar un război între bande este şi o mişcare de rezistenţă, bazată pe tehnici de tipul „loveşte şi fugi”. Uneori, într-un război de acest fel se amestecă şi nişte „seniori ai războiului”, cu bandele lor private, şi chiar bande fără o ideologie bine delimitată, care profită de pe urma dezordinii create. Acum, Războiul din Irak seamănă cu un război civil (avem nişte irakieni care omoară alţi irakieni), dar şi cu o mişcare de rezistenţă, la care se adaugă tot felul de bande. Aceste bande acţionează împotriva străinilor, şi nu contează dacă ni se pare că aceşti străini au sau nu dreptate, nici dacă au fost chemaţi sau bine primiţi de o parte a cetăţenilor. Dacă populaţia locală luptă împotriva unor trupe de ocupaţie străine, avem de-a face cu o mişcare de rezistenţă şi cu asta, basta.

În fine, mai există şi terorismul, care are o altă natură, alte

scopuri şi altă strategie. În Italia a existat, şi încă mai există pe alocuri terorism, fără să avem de-a face cu vreo rezistenţă sau cu un război civil; există terorism şi în Irak, unde fenomenul se strecoară în mod transversal printre bandele rezistenţei şi taberele ce se confruntă în războiul civil. Într-un război civil sau într-o mişcare de rezistenţă ştim cine este duşmanul şi unde se află el (oarecum). În cazul terorismului, nu; terorist poate fi şi domnul care stă lângă noi în tren. De aceea, războaiele civile şi mişcările de rezistenţă implică nişte confruntări directe sau razii, în vreme ce cu teroriştii luptă serviciile secrete. Războaiele civile şi mişcările de rezistenţă implică lupta *in loco*, terorismul în schimb nu, luptele se poartă în altă parte, acolo unde teroriştii îşi au locurile de adunare şi ascunzătorile.

Tragic în cazul Irakului e faptul că acolo avem de toate; se poate întâmpla, de pildă, ca un grup de rezistenţă să facă uz de tehnici teroriste – sau ca teroriştii, care, desigur, nu se mulţumesc să-i alunge pe străini, să se dea drept reprezentanţi ai rezistenţei. E drept că asta poate să complice lucrurile, dar refuzul de a face uz de termenii tehnici le complică şi mai tare. Să presupunem că cineva e de părere că *Jaf la hipodrom* e un film nemaipomenit, unde până şi băieţii răi sunt simpatici, şi de aceea acel cineva refuză să numească „jaf" asaltul asupra unei bănci şi preferă să vorbească despre „furt prin distragerea atenţiei". Dar ca să combaţi acest tip de furt e suficient să trimiţi câţiva agenţi în civil care să patruleze prin gări sau prin diverse puncte de interes turistic, şi care de obicei deja îi cunosc pe micii profesionişti de cartier; pe când, ca să previi un jaf armat asupra unei bănci e nevoie de aparatură electronică sofisticată şi de patrule de urgenţă, care să acţioneze împotriva unor duşmani încă necunoscuţi. Aşadar, dacă foloseşti o denumire greşită poate te simţi mai liniştit, dar rişti să alegi soluţiile greşite. Dacă noi credem că putem lupta împotriva teroriştilor prin nişte simple razii, ca în cazul mişcărilor de rezistenţă, ne înşelăm amarnic, dar greşim la fel de mult şi dacă folosim metode antiteroriste în cazul unor mişcări de tipul „loveşte şi fugi". De aceea, ar fi bine să folosim

termenii tehnici atunci când e nevoie, fără să cedăm pasiunilor sau şantajului.

2004

„Doctori” după trei ani de studii

Au devenit din ce în ce mai dese articolele care deplâng în cheie apocaliptică dezastrul universităţilor italiene. Desigur, prea bine nu are cum să le meargă universităţilor într-o ţară care alocă fonduri atât de reduse pentru cercetare şi unde obligativitatea frecventării studiilor este aleatorie (suntem printre puţinele ţări unde te poţi prezenta la examen la sfârşit de an fără să-l fi văzut o singură dată pe profesor – şi nu pentru că nu s-a prezentat el, ci pentru că studentul n-a frecventat cursurile). E drept că nu poţi lua de bun orice articol, pentru că unele sunt scrise de intelectuali rafinaţi care nu se umilesc stând la catedră, şi-atunci vorbesc despre un univers care le e străin – dar ce nu faci oare ca să primeşti bani pe un articol mai încâlcit decât labirintul din Creta?! În sfârşit, ceea ce a trezit cea mai mare indignare a fost inventarea facultăţii de trei ani.

Facultatea de trei ani e criticată pentru că, de fapt, constă în nişte module didactice foarte scurte, contabilizate în credite, iar ca să le obţii nu trebuie decât să pregăteşti un anumit număr de pagini (astfel încât editurile au fost constrânse să reconfigureze manualele şi să le aducă la dimensiuni potrivite pentru uzul analfabeţilor). Aşa că facultatea de trei ani, în cel mai fericit caz, se reduce la un supraliceu.

Facultatea de trei ani există peste tot, iar Italia trebuia şi ea să se conformeze. Când citim că John Kennedy a absolvit la Harvard, asta înseamnă că a făcut trei ani de facultate la acel *college*. Astăzi, la o facultate de trei ani în America nu înveţi cu mult mai mult

decât învăţai cândva într-un liceu bun de la noi (la ei gimnaziul este foarte prost). Şi totuşi, noi considerăm că un parcurs universitar de trei ani îi permite unui cetăţean să obţină acea „instruire superioară” fără care nu poate îmbrăţişa o profesie. Atunci de ce să fie oare mai bine să faci trei ani la un *college* în America decât o facultate de trei ani la noi?

Lăsând la o parte faptul că acolo nu li se spune copiilor că după trei ani devin „doctori” (dar asta n-are importanţă, ca să-i încurajăm să înveţe le putem spune şi Excelenţă sau Măria Ta), acolo eşti obligat să frecventezi toate cursurile, eşti alături de ceilalţi în fiecare zi şi ţii permanent, zi de zi, legătura cu profesorii. Pare puţin lucru, dar de fapt e esenţial. Deci problema nu ţine de faptul că studiile durează prea puţin, ci de intensitatea frecventării lor.

Cum putem remedia faptul că la noi prezenţa nu este obligatorie? Am să fac apel la experienţa mea de student la filosofie în anii ’50. Puteai şi atunci să lipseşti, dar fiecare dintre cele optsprezece examene prevăzute era extrem de solicitant. Profesorii noştri (care, între paranteze fie spus, se numeau Abbagnano, Bobbio, Pareyson etc.) conveniseră între ei ca la sfârşitul celor patru ani noi să ne fi întâlnit la examene cu aproape toţi clasicii filosofiei, de la Platon la Heidegger. În funcţie de an, se putea întâmpla să sari, mai ştiu eu, peste Hegel, dar dacă deja învăţaseşi Spinoza, Locke şi Kant (cu toate cele trei Critici) şi te ocupaseşi de autori de acel calibru, puteai pe urmă să-i citeşti şi singur pe cei peste care se întâmplase să-i sari. Dacă ţinem seama şi de faptul că la anumite examene aveam cel puţin o mie de pagini de pregătit, iar la altele nu cu mult mai puţine, la sfârşitul celor patru ani deja asimilai vreo douăsprezece mii de pagini, iar pentru un tânăr în formare cantitatea e foarte importantă. Aveam optsprezece examene şi, ca să absolvi la finalul celor patru ani (pentru că dacă absolveai mai târziu erai considerat subdezvoltat), trebuia să dai câte cinci examene în fiecare din primii trei ani şi alte trei examene în ultimul an, ca să ai timp pentru teza de licenţă, şi aceea foarte solicitantă. Şi n-a murit nimeni din asta.

Acum, dacă acei patru ani aveau menirea de a forma un expert în filosofie, existau, pe de altă parte, şi multe examene care n-aveau nicio legătură cu filosofia, precum latina, italiana sau patru examene de istorie. Chiar dacă era ceva stimulativ şi te călea mai ceva decât optsprezece luni de armată să dai examenul de latină cu Augusto Rostagni (care îţi cerea să înveţi un curs monografic despre literatura decadentismului, cu toate textele din Ausonius, Claudian, Rutilius Namatianus şi aşa mai departe, plus tot Vergiliu – atenţie, tot! – sau tot Horaţiu de tradus pe loc), având în vedere că pe vremea aceea deja făcuseşi italiană, latină şi istorie la gimnaziu, ai fi putut să renunţi măcar la trei din acele examene. Şi ajungeai astfel să ai cincisprezece examene de filosofie, de care puteai scăpa în trei ani (fără teza de licenţă), învăţând tot ce era de învăţat, citindu-i pe clasici, fără conţinuturi reduse.

De ce nu s-a procedat aşa? Pentru că ideea de „credite” a primit o interpretare restrictivă şi fiscalizată, deşi nu era neapărată nevoie ca lucrurile să se petreacă aşa. Dar asta e o altă poveste.

2008

Gânduri trecute pe curat

Acum vreo zece zile, Maria Novella De Luca şi Stefano Bartezzaghi au ocupat trei pagini (tipărite, din păcate) din ziarul *La Repubblica* pentru a vorbi despre declinul caligrafiei. După cum bine ştim, din cauza calculatorului (când îl folosesc) şi a SMS-urilor, copiii noştri nu mai ştiu să scrie de mână decât cu nişte litere chinuite ce reproduc caracterele de tipar. Într-un interviu, o profesoară spune şi că elevii fac o mulţime de greşeli de ortografie, dar asta, după părerea mea, e o altă problemă: medicii cunosc regulile de ortografie şi totuşi scriu urât, iar pe de altă parte, poţi să ai cea mai îngrijită caligrafie din lume şi să nu ştii dacă se scrie „de

asemenea”, „de-asemenea” sau „deasemenea”.

Ca să spun drept, cunosc destui copii care merg la şcoli bune şi care scriu destul de frumos (de mână, cursiv), însă articolele de care aminteam vorbesc de 50% dintre copiii noştri; se vede, deci, că eu, slavă Domnului, frecventez cealaltă jumătate (de altfel, mi se întâmplă la fel şi în politică).

Alta este, mai degrabă, problema: toată tragedia a început cu mult înainte de apariţia calculatorului şi a telefonului mobil. Părinţii mei scriau uşor înclinat (ţineau foaia oblic), iar scrisul lor era, cel puţin pentru standardele de astăzi, o mică operă de artă. Desigur, pe atunci se încetăţenise ideea, pe care probabil o răspândiseră cei care aveau un scris îngrozitor, că de fapt caligrafia e arta proştilor; şi evident că dacă scrii frumos nu înseamnă neapărat că eşti şi foarte inteligent, dar, oricum, era plăcut să citeşti un bilet sau un document scris aşa cum trebuie (sau cum trebuia).

Generaţia mea a fost şi ea îndemnată să scrie frumos, iar în primele luni din clasa întâi făceam bastonaşe, exerciţiu care mai apoi a fost considerat obtuz şi represiv, dar care totuşi te învăţa să ţii încheietura mâinii nemişcată, ca să poţi apoi să pictezi, ca pe nişte arabescuri, cu minunatele peniţe Perry, litere grăsuţe şi rotunde pe de-o parte, sau subţirele pe de alta. De fapt, nu mereu, pentru că adesea, din călimara cu cerneală cu care ne murdăream băncile, caietele, degetele şi hainele se agăţa de peniţă câte-un rest mizerabil şi-ţi lua pe urmă zece minute să scapi de el, după ce te căzneai îndelung şi te murdăreai de tot.

Criza a început după al Doilea Război Mondial, odată cu apariţia pixurilor. Trecem peste faptul că pixurile de la început murdăreau şi ele o grămadă, iar dacă dădeai cu degetul peste ultimele litere scrise îţi ieşea o ditamai pata. Şi-atunci ţi se ducea cheful de a mai scrie frumos. Iar la urma urmei, chiar dacă scriai îngrijit, scrisul cu pixul nu mai avea nici stil, nici suflet, nici personalitate.

Dar de ce trebuie încă să deplângem dispariţia caligrafiei? Dacă ştii să scrii repede şi bine la tastatură, îţi dezvolţi viteza de gândire,

iar adesea (chiar dacă nu mereu), corectorul automat ne subliniază cu roşu cuvinte precum „dotor” în loc de „doctor”, iar dacă folosirea telefonului mobil le face pe tinerele generaţii să scrie „vdm aman2 q cn vbm” în loc de „vedem amândoi cu cine vorbim”, să nu uităm că şi înaintaşii noştri s-ar fi îngrozit să vadă că noi scriem „niciun” în loc de „nici un”, „sunt” în loc de „sînt”, şi chiar teologii din Evul Mediu scriau „respondeo dicendum quod”, ceea ce pe Cicero l-ar fi făcut să-şi piardă cunoştinţa.

Cert e că, aşa cum am mai spus, arta caligrafiei te ajută să-ţi controlezi mâna şi să obţii o bună coordonare între aceasta şi creier. Bartezzaghi ne aminteşte că scrisul de mână te obligă să compui fraza în minte înainte de a o scrie, dar, în orice caz, scrisul de mână, deoarece stiloul şi hârtia opun o oarecare rezistenţă, te obligă să-ţi încetineşti ritmul de gândire. Mulţi scriitori, chiar dacă sunt obişnuiţi să scrie la calculator, ştiu bine că uneori ar fi în stare să facă şi incizii pe tăbliţe, precum sumerienii, ca să poată gândi în tihnă.

Copiii vor scrie din ce în ce mai mult la calculator şi pe telefonul mobil. Cu toate acestea, oamenii au ştiut să redescopere, măcar ca exerciţiu sportiv sau ca plăcere estetică, lucrurile pe care civilizaţia nu le-a mai considerat o necesitate. Nu mai e nevoie să te deplasezi călare, dar mulţi se duc să facă echitaţie; avem avioane, dar mulţi practică navigaţia cu vele, ca fenicienii de acum trei mii de ani; există tuneluri şi căi ferate, dar oamenilor le place să facă drumeţii prin trecătorile alpine; chiar şi în epoca poştei electronice unii colecţionează timbre; în război foloseşti pistoale-mitralieră kalashnikov, dar unora le place să se întreacă în competiţii inofensive de scrimă.

Ar fi de dorit ca mamele să-şi trimită copiii la şcoli de caligrafie şi să-i îndemne să se implice în concursuri şi întreceri, iar asta nu numai ca să-i educe în spiritul Frumosului, ci şi pentru sănătatea lor psihomotorie. Există deja astfel de şcoli, e suficient să cauţi pe internet „şcoli caligrafie”. Şi poate că pentru unii profesori suplinitori ar fi şi o afacere.

2009

Ce părere avea Gattamelata?

În fiecare an, la sfârşitul lunii iunie, ziarele reuşesc, fără prea mari eforturi, să umple o pagină sau două comentând subiectele de la bacalaureat. Sunt convocate minţile cele mai luminate ale Naţiunii şi bineînţeles că subiectul cel mai comentat e cel de la italiană, pentru că ar fi şi greu să explici pentru publicul larg în ce consta proba la matematică, pe când să tuni şi să fulgeri că s-a dat a nu ştiu câta oară un eseu despre perioada preunionistă – asta poate şi un absolvent de facultate. Aceste comentarii ale Criticilor Subiectelor de Bac pot fi uneori chiar plăcute, datorită eleganţei în exprimare şi vorbelor de duh, dar – şi o spun cu tot respectul – nu folosesc la absolut nimic.

Iar asta pentru că n-are nicio relevanţă ce s-a dat la bac, dacă nu cumva (şi mi se pare că s-a şi întâmplat asta cândva) formularea cerinţei conţine greşeli grosolane sau, prin absurd, s-ar da subiecte aberante, ca de pildă, nu ştiu, zic şi eu, „cultivarea trandafirilor în Dubai”.

De obicei, subiectele vizează probleme despre care elevii ar fi trebuit să audă vorbindu-se, iar – ca să rămânem în sfera subiectelor de anul acesta – dacă nu ai nici cea mai vagă idee despre asasinatele politice, ar trebui să ştii, totuşi, ceva despre societatea de consum sau despre cercetările cu privire la creierul uman. Ce aş vrea să subliniez e că elevul poate foarte bine să nu ştie nimic despre neuroştiinţă, dar ar trebui să fie în stare să înţeleagă ce înseamnă să faci cercetări în legătură cu funcţionarea creierului uman; şi chiar dacă ar fi de părere că sufletul este imposibil de sondat şi că e o pierdere de timp să stai să analizezi creierul uman, şi aceasta e o părere ce poate fi exprimată în spirit polemic şi îndrăzneţ, dar inteligent.

Cert e că subiectele de la bac trebuie să dovedească doar două lucruri. Primul: că elevul sau eleva ştie să scrie într-o italiană acceptabilă – şi nu-ţi cere nimeni să scrii precum Carlo Emilio Gadda (ba dimpotrivă, cine ar veni să dea bacul şi ar scrie ca

Gadda nu ar fi prea convingător, pentru c-ar însemna că n-a priceput un lucru: că nimeni nu-i cere să demonstreze că e un geniu neînţeles, ci doar să dovedească faptul că poate utiliza la un nivel mediu limba ţării lui). Iar al doilea lucru: candidaţii ar trebui să se arate capabili de a exprima un concept, de a dezvolta un anumit subiect fără a confunda cauzele cu efectele sau viceversa şi făcând distincţia între o premisă şi o concluzie. Ca să dovedeşti că ai o astfel de abilitate, orice subiect e bun. Ba aş îndrăzni chiar să spun, exagerând întru câtva, că e bun şi un subiect care-ţi cere să susţii o teză în mod evident falsă.

Când eram la liceu, colegul meu de bancă mi-a dat într-o zi următoarea temă: *Analizaţi versul dantesc „şi gura-şi ridică din hâda-i masă", interpretând cuvântul „masă" nu cum l-ar fi interpretat Gattamelata, ci cum l-ar interpreta Christian Dior*. Îmi amintesc că, după părerea colegilor mei, am rezolvat cerinţa în mod excelent, într-un eseu bine legat, imitând ironic retorica tipică a criticii literare din manuale, dar demonstrând, per ansamblu, că puteam să trag nişte concluzii articulate din nişte premise fără nicio legătură.

Pe lângă lamentaţiile legate de subiecte, în presă mai apar şi discuţii referitoare la cum e bacul de azi, prea exigent, sau prea indulgent, şi apar şi articole ale nostalgicilor generaţiei mele, care îşi amintesc de vremea în care trebuia să înveţi toate materiile din toţi cei trei ani ai ciclului superior al liceului. E adevărat, asta însemna că trebuia să-ţi petreci ultimele luni închis în casă, în plin sezon canicular; unii se îndopau cu amfetamină sau se intoxicau cu cafeină, şi chiar după ce scăpai din acea experienţă teribilă urma să mai ai, ani la rând (şi poate toată viaţa), coşmaruri nocturne în care să ţi se pară că trebuie să dai din nou bacul. Şi totuşi îmi amintesc că doi dintre colegii mei de şcoală au murit la vârsta de zece ani, unul în timpul bombardamentelor, celălalt înecat într-un râu, dar nu-mi amintesc să fi murit cineva din cauza bacului. Era un examen, mai uman şi mai fructuos decât teribilul duel de tip Mensur al nemţilor, sau decât cursele demente pe marginea prăpastiei în stilul rebelilor fără cauză *ŕ la* James Dean.

Un examen din care ieşeai călit nu atât în privinţa cunoştinţelor, cât mai ales a caracterului.

De ce trebuie oare să-i pedepsim pe tineri cu un bac prea uşor?

2013

Festivalul unde te priveşti în ochi

În aceste ultime zile de toamnă s-au înmulţit festivalurile literar-filosofice. Se pare că fiecare oraş îşi doreşte unul propriu, cu un succes asemănător celui pe care-l avea la început festivalul ţinut la Mantova; fiecare oraş încearcă să arate că acolo se adună minţile cele mai luminate de pe piaţă, iar uneori aceste minţi luminate pot migra de la un festival la altul, dar în orice caz nivelul participanţilor e destul de ridicat. Acum, ceea ce atrage atenţia presei nu e atât faptul că se organizează aceste festivaluri – căci ar putea fi vorba doar de vreo iluzie a unui naiv iubitor de cultură –, cât mai degrabă faptul că acestea atrag mulţimi imense, ca pe stadion, în mare parte fiind vorba de tineri veniţi din alte oraşe şi care aleg să petreacă o zi sau două ascultând ce spun scriitorii şi filosofii. Ba mai mult, pentru realizarea unor astfel de evenimente se strâng echipe de voluntari (tot tineri) care se implică în organizare la fel cum făceau părinţii lor într-un timp, când mergeau să dezgroape cărţi din noroi după inundaţiile de la Florenţa.

De aceea, mi se pare superficială şi cam neghioabă părerea unor moralişti care iau în serios interesul faţă de cultură numai când acesta e practicat de un număr redus de semeni ai lor şi care văd în aceste evenimente un fel de McDonald's al gândirii. Dimpotrivă, fenomenul merită interesul nostru – şi ar trebui să ne întrebăm de ce tinerii aleg să meargă acolo şi nu în club; şi să nu-mi spuneţi că e tot aia, pentru că eu încă n-am auzit să se fi ciocnit

la două noaptea maşini pline de tineri îndopaţi cu ecstasy care se întorceau de la un festival cultural.

Aş vrea doar să amintesc faptul că fenomenul nu este nou, chiar dacă abia în ultimii ani a cunoscut o explozie masivă; deja la sfârşitul anilor ’80 biblioteca locală din orăşelul Cattolica începuse să organizeze nişte serate (cu plată!) despre „Ce mai fac astăzi filosofii”, iar oamenii veneau chiar şi cu autocarele de pe o rază de cel puţin o sută de kilometri. Şi chiar de atunci începuseră unii să se întrebe ce se întâmplă.

Şi nu cred nici că am putea asemăna aceste festivaluri cu bistrourile filosofice care-au răsărit ca ciupercile în zona Pieţei Bastilia de la Paris, unde, duminica dimineaţa, în timp ce savurezi un Pernod, filosofezi despre lucruri mărunte în scop terapeutic – un fel de psihanaliză mai puţin costisitoare. Nu, pentru că, la adunările de care vorbim, publicul audiază ore în şir prelegeri de nivel universitar. Şi vin oameni, rămân, se întorc şi altădată.

Iar atunci nu avem decât două posibile răspunsuri. Unul mai fusese sugerat încă de pe vremea primelor întâlniri de la biblioteca din Cattolica: un anumit procent al tinerilor s-a săturat de posibilităţile de distracţie ieftină oferite, de recenziile din presă, care, cu excepţia unora excelente, nu sunt altceva decât nişte chenăraşe sau articolaşe de zece rânduri şi nimic mai mult, de televiziuni care, ca să vorbească despre cărţi, aşteaptă să treacă miezul nopţii. Şi atunci tinerii salută aceste oferte mai solicitante din punct de vedere intelectual. Publicul acestor festivaluri e format din sute sau chiar mii de participanţi; desigur, e un procent redus faţă de majoritatea celor din generaţia lor (corespund acelora care frecventează librăriile cu mai multe etaje), e vorba de o elită, cu siguranţă, dar o elită de masă, adică ceea ce ar putea fi o elită într-o lume de şapte miliarde de locuitori. Mai precis, minimul pe care-l poţi cere într-o societate, având în vedere raportul dintre cei care iau decizii în mod autonom şi cei care se lasă dirijaţi de stimuli externi. Statistic vorbind, nu am putea avea mai mulţi, dar ar fi vai de noi dacă nu i-am avea nici pe aceştia.

Al doilea motiv este că întâlnirile culturale de acest tip denunţă

insuficienţa noilor modalităţi de socializare virtuală. Poţi să ai mii de prieteni pe Facebook, dar, la urma urmei, dacă mai ai un dram de luciditate, îţi dai şi tu seama că de fapt nu intri în contact cu fiinţe în carne şi oase, iar atunci cauţi prilejuri să te întâlneşti cu oameni care gândesc la fel ca tine şi să împărtăşeşti cu ei anumite experienţe. E vorba de ceea ce recomanda Woody Allen nu mai ştiu unde: dacă vrei să găseşti fete bune, trebuie să mergi la concerte de muzică clasică. Nu la concerte rock, unde urli cât te ţin plămânii, dar habar n-ai cine stă lângă tine, ci la concerte simfonice sau de cameră, unde în pauză poţi face noi cunoştinţe. Acum, eu nu zic că te duci la festivaluri ca să-ţi găseşti un partener, dar cu siguranţă te duci acolo şi ca să poţi privi pe cineva în ochi.

2013

Plăcerea zăbavei

Când, cu vreo douăzeci de ani în urmă, am ţinut acele conferinţe numite Norton Lectures la Universitatea Harvard, mi-am amintit că mai devreme cu opt ani ar fi trebuit să le ţină Italo Calvino, care s-a stins însă fără să scrie cea de-a şasea conferinţă (textele lui au fost pe urmă publicate sub titlul *Conferinţe americane*). În semn de omagiu adus lui Calvino, pornisem de la conferinţa în care el elogia viteza, amintind totuşi că apologia pe care o făcea el vitezei nu presupunea o negare a plăcerilor zăbavei. De aceea, dedicasem una dintre conferinţele mele tocmai plăcerii zăbavei.

Cu siguranţă, încetineala nu-i era pe plac acelui Monsieur Humblot care, respingând în numele editurii lui Ollendorf manuscrisul lui Proust *În căutarea timpului pierdut*, scria astfel: „Poate sunt eu mai greu de cap, dar nu reuşesc să înţeleg cum poate cineva să se-ntindă pe treizeci de pagini doar ca să descrie cum se suceşte şi se răsuceşte în pat înainte de a adormi”. Negarea

plăcerii încetinelii ne-ar putea împiedica, deci, să-l citim pe Proust. Dar, lăsându-l la o parte pe acesta, în cadrul conferinţei mele făceam referire la un caz tipic de încetineală din *Logodnicii* lui Alessandro Manzoni.

Părintele Abbondio se întoarce acasă, citind din cartea de rugăciuni, şi vede ceva ce nu şi-ar fi dorit defel să vadă, şi anume doi *bravi*, doi bandiţi care-l aşteaptă. Alţi autori ar căuta, poate, să satisfacă îndată nerăbdarea noastră de cititori şi ne-ar spune imediat ce se întâmplă mai departe. Manzoni, însă, în acel moment, are nevoie de câteva pagini ca să ne explice ce însemnau *bravi* în acea vreme – şi după ce ne spune şi asta, mai zăboveşte puţintel şi alături de părintele Abbondio, care se preface că-şi potriveşte gulerul, ca să vadă dacă nu cumva în urma lui soseşte cineva care i-ar putea sări în ajutor, şi sfârşeşte prin a se întreba: „Ce-i de făcut?” (anticipându-l pe Lenin).

Oare chiar era nevoie ca Manzoni să introducă toate acele informaţii istorice? Doar ştia prea bine că cititorul ar fi fost tentat să sară peste ele – şi fiecare cititor al *Logodnicilor* a făcut aşa, cel puţin prima dată. Ei bine, îţi ia ceva timp fie şi numai pentru a da paginile pe care nu le citeşti – iar asta face parte dintr-o strategie narativă. Zăbava sporeşte tensiunea, dar nu numai pe cea a părintelui Abbondio, ci şi pe a noastră, a cititorilor, iar drama lui devine şi mai memorabilă. Şi spuneţi voi dacă nu tot o poveste plină de zăbavă este şi *Divina Comedie*, unde călătoria lui Dante ar putea să se desfăşoare la nivel oniric şi-ntr-o singură noapte, dar, ca să ajungem la apoteoza finală, trebuie să ne străduim să parcurgem cele o sută de cânturi.

Tehnica aceasta a zăbavei presupune o lectură înceată, nu una grăbită. Woody Allen, vorbind despre tehnicile de lectură rapidă, care-ţi permit să parcurgi un text în grabă, pe diagonală, conchidea astfel: „Aşa am citit *Război şi pace*. Era vorba despre Rusia”.

Anna Lisa Buzzola dedică lecturii lente lucrarea *Lectura lentă în vremuri grăbite* (*Lettura lenta nel tempo della fretta*, Scripta, 2014), dar nu se mulţumeşte numai să-şi exprime dorinţa ca noi să ne

întoarcem la o lectură relaxată, lentă, ci leagă această problemă de tema mai generală a vitezei în vremea noastră şi de analizele antropologice realizate în această privinţă, fiind de părere că lectura lentă este principalul dintr-o serie de obiceiuri sănătoase în care se înscrie chiar şi aşa-numita *slow food*.

În ceea ce priveşte literatura, Buzzola (ce rău îmi pare că, în numele unei corectitudini politice prost înţelese, evităm să spunem „doamna Buzzola", cum se spunea, chiar şi în străinătate, „doamna Callas") examinează teoriile lui Genette, Şklovski şi ale altora, şi analizează ireproşabil operele lui Marías, McEwan, Bufalino, De Luca, Saramago, Kundera, Delerm, Rumiz, Baricco – şi, ca să fac o recenzie onestă, trebuie să spun că are politeţea de a se ocupa şi de mine şi de tehnica de încetinire a lecturii prin vârtejul creat de procedeul listei.

Se naşte astfel o fenomenologie a tehnicilor de încetinire a lecturii, iar cititorului i se naşte dorinţa de a învăţa să citească mai lent – chiar dacă trebuie să zăbovească preţ de treizeci de pagini doar ca să înţeleagă cum se suceşte şi se răsuceşte cineva în pat înainte să adoarmă. Lăsând la o parte micile note şi bibliografia, cartea are numai o sută treizeci de pagini şi se poate citi cu încetineala cuvenită.

2014

Închidem liceul clasic?

La Torino, pe 14 noiembrie, a avut loc un proces public (prezidat de un magistrat ca Armando Spataro), unde în postura de inculpat se afla liceul clasic. Procurorul, Andrea Ichino, a prezentat, cu minuţiozitate, mărturii şi statistici, formulând mai multe acuzaţii. Prima: nu este adevărat că liceul clasic te pregăteşte mai bine şi pentru studii sau profesii din domeniul ştiinţific. A doua: cine se

dedică exclusiv studiilor umaniste riscă să cunoască numai parţial şi, deci, distorsionat realitatea (dar Ichino a admis, cu onestitate, că asta e valabil şi pentru cei care fac exclusiv studii ştiinţifice şi tehnice). A treia: liceul clasic s-a născut în urma unei reforme fasciste, aceea a lui Giovanni Gentile. La sfârşit, instanţa a absolvit în unanimitate liceul clasic, poate şi pentru că acuzaţiile erau formulate în mod mult prea categoric. De exemplu, martori iluştri au demonstrat că reforma lui Gentile relua de fapt nişte reforme precedente, de inspiraţie liberală, şi nu fusese văzută cu ochi buni în mediile fasciste. Dacă i se putea găsi un cusur, era tocmai acela că încerca să formeze o clasă conducătoare orientată spre studii eminamente umaniste, fără a da importanţa cuvenită materiilor ştiinţifice.

Eu eram avocatul apărării, iar în pledoaria mea am recunoscut fundamentul a multe acuze, adăugând chiar că liceul clasic, în forma propusă de Gentile, nu lăsa prea mult loc nu numai materiilor ştiinţifice, dar nici măcar istoriei artei sau limbilor moderne. Cât despre aşa-numitele limbi moarte, absolvenţii de liceu de pe vremea mea, după opt ani de latină, terminau filiera clasică fără să fie în stare, cei mai mulţi, să-l citească pe Horaţiu la prima vedere. De ce nu încercăm să-i învăţăm pe elevi să dialogheze într-o latină elementară, aşa cum făceau învăţaţii europeni până de curând? Cine termină liceul clasic nu trebuie neapărat să devină un latinist (de asta se ocupă facultatea), dar trebuie să fie în stare să înţeleagă însemnătatea civilizaţiei romane, să ştie să identifice etimologia unui cuvânt, să perceapă rădăcinile latineşti (şi greceşti) ale multor termeni ştiinţifici, iar asta se poate obţine şi dacă-i obişnuim pe copii să citească în latina ecleziastică şi în cea medievală, care-i mult mai uşoară şi mai accesibilă. Şi, bineînţeles, dacă-i antrenăm să facă tot felul de comparaţii, folositoare, între lexicul şi sintaxa limbii latine şi cele ale limbilor moderne. Cât despre greaca veche, de ce să le cerem elevilor să se chinuie cu Homer, care le ridică probleme şi specialiştilor, când putem să-i încurajăm să traducă din greaca alexandrină, de pildă din lucrările ştiinţifice ale lui Aristotel,

exersând tocmai acea limbă pe care o vorbea şi Cicero?

Am putea concepe un liceu umanist-ştiinţific, în care să nu se renunţe la materiile umaniste. Mai aminteam, în pledoaria mea, şi că Adriano Olivetti, pionier al construirii de calculatoare, angaja – desigur – ingineri şi elite ale informaticii, dar şi absolvenţi eminenţi care poate că îşi luaseră licenţa cu o teză *magna cum laude* despre Xenofon. El înţelesese că inginerii sunt indispensabili pentru construirea părţii de hardware, dar ca să inventezi noi tipuri de software (adică noi programe) era nevoie de o minte antrenată pe tărâmul creativităţii, cu un îndelung exerciţiu în materie de literatură şi de filosofie. Şi mă întrebam dacă dintre tinerii care inventează noi aplicaţii (şi care se bucură de un deosebit succes practicând nişte profesii care înainte nici nu existau) mulţi nu au cumva o formaţie de umanişti.

Dar nu mă refer numai la informatică. Să ai o educaţie de clasicist înseamnă şi să ştii cum să te raportezi la istorie şi la memorie. Tehnologia nu trăieşte decât în prezent şi neglijează tot mai mult latura istorică. Ceea ce ne povesteşte Tucidide despre conflictul dintre atenieni şi locuitorii insulei Melos ne ajută şi azi să înţelegem multe evenimente din politica actuală. Dacă Bush ar fi citit scrierile unor buni istorici (şi erau destui prin universităţile americane), ar fi înţeles de ce nu reuşiseră englezii şi ruşii, în secolul al XIX-lea, să domine Afghanistanul.

De altfel, şi marii oameni de ştiinţă, precum Einstein, aveau în spate o solidă cultură filosofică, iar Marx îşi începe activitatea cu o teză despre Democrit. Să reformăm, deci, liceul clasic, dar să-l păstrăm, pentru că ne permite să ne imaginăm ce nu şi-a mai imaginat nimeni vreodată şi tocmai asta îl distinge pe marele arhitect de constructorul de duzină.

2014

1. Eric John Ernest Hobsbawm (1917-2012), istoric şi scriitor britanic de formaţie marxistă, este autorul controversatului volum intitulat *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, publicat în 1994 (*Secolul extremelor*, trad. de Anca Irina Ionescu, Editura Lider, Bucureşti, 1998), în care

analizează diferitele ideologii politice care au marcat istoria secolului XX (n.tr.).

2. *The Holy Blood and The Holy Grail* (1982) – o controversată lucrare a scriitorilor Michael Baigent, Richard Leigh şi Henry Lincoln asupra vieţii Mântuitorului, în care se prezintă o serie de ipoteze care nu au întrunit însă vreun consens ştiinţific, fiind considerate de majoritatea cercetătorilor pure fantezii (n.tr.).

3. Stanley Pons (n. 1943) este un chimist american care, împreună cu Martin Fleischmann, a desfăşurat o serie de experimente şi studii, anunţând, în 1989, că au reuşit să producă energie prin fuziune nucleară la rece, aserţiune combătută de o parte a comunităţii ştiinţifice (n.tr.).

4. Trofim Denisovici Lîsenko (1898-1976) a fost un inginer agronom sovietic care a devenit directorul Institutului de Genetică din cadrul Academiei URSS. A dezvoltat o teorie care respingea ideea că trăsăturile ereditare s-ar transmite genetic la nivelul cromozomilor, fiind de părere că ereditatea ar fi rezultatul interacţiunii dintre individ şi mediu (n.tr.).

Despre cărţi şi alte lucruri

Harry Potter le face rău adulţilor?

Despre Harry Potter mai scrisesem ceva într-un „Pliculeţ al Minervei” cam cu doi ani în urmă, când deja apăruseră primele trei volume, iar lumea anglo-saxonă polemiza aprins dacă nu cumva e nepotrivit să le prezentăm copiilor noştri astfel de poveşti cu tot felul de vrăjitorii, care-ar putea să-i determine să ia în serios multe aberaţii ocultiste. Însă recent, când, odată cu apariţia filmului, fenomenul Harry Potter a devenit ceva global, mi s-a întâmplat să văd acum două săptămâni o ediţie a emisiunii *Porta a porta*, unde pe de-o parte apărea vrăjitorul Otelma, extrem de bucuros că se face propagandă în favoarea unor domni de felul lui (de altfel, era îmbrăcat într-un mod aşa de „vrăjitoros”, încât nici măcar Ed Wood nu ar fi avut curajul să-i dea un rol în filmele lui horror), iar pe de altă parte apărea un exorcist renumit, precum părintele Amorth (*nomen omen*), care consideră că poveştile din Harry Potter vehiculează idei diabolice. Ca să ne înţelegem, în vreme ce majoritatea celorlalte persoane cu scaun la cap prezente la emisiune considerau că magia, albă sau neagră, ar fi o închipuire (chiar dacă trebuie să-i luăm în serios pe cei care cred în asta), părintele exorcist lua în serios orice formă de magie (albă, neagră, poate şi cu picăţele), considerând că este lucrarea necuratului.

Dacă aceasta e atmosfera în care ne mişcăm, atunci cred că ar trebui să adaug câteva cuvinte în favoarea lui Harry Potter. Da, este vorba de vrăjitori şi de magicieni şi evident că se bucură de succes, deoarece copiilor le-au plăcut dintotdeauna zânele, piticii, dragonii şi necromanţii, şi totuşi nimănui nu i-a trecut prin minte că Albă-ca-Zăpada ar fi efectul unui complot satanic; dar poveştile cu Harry Potter au succesul pe care-l au tocmai pentru că autoarea

(nu ştiu dacă dintr-un instinct fericit sau printr-un calcul rafinat) a ştiut să readucă în scenă câteva situaţii narative cu adevărat arhetipale.

Harry Potter este fiul a doi vrăjitori cât se poate de buni, ucişi de forţele răului, dar el la început nu ştia acest lucru şi trăia ca un copil orfan, suportat cu greu de unchii lui tiranici şi meschini. Ulterior, află care-i adevărata lui natură şi care îi este chemarea, şi merge astfel să studieze într-un colegiu pentru tineri vrăjitori de ambele sexe, unde trece prin aventuri fascinante. Şi iată cum descoperim un prim tipar clasic: luăm o fiinţă tânără şi plăpândă, o facem să păţească tot felul de lucruri, îi dezvăluim apoi că e un vlăstar de viţă nobilă, cu o menire strălucită, şi astfel dăm nu numai peste Bobocelul Urâţel şi Cenuşăreasa, ci şi peste Oliver Twist sau Remy din *Singur pe lume*. Ba mai mult, colegiul de la Hogwarts, unde Harry Potter merge să studieze cum să prepare poţiuni magice, seamănă izbitor cu atâtea colegii din Anglia unde se joacă unul dintre sporturile acelea anglo-saxone care-i fascinează pe cititorii de dincolo de Canalul Mânecii pentru că intuiesc regulile jocului, iar pe cititorii de pe continent, pentru că nu le vor înţelege niciodată. Dar o altă situaţie arhetipală este cea din *Băieţii din strada Pál*. E şi ceva din *Jurnalul lui Gian Burrasca*, unde elevii organizează un mic complot împotriva unor profesori excentrici (şi, unii dintre ei, şi perverşi). Dacă mai adăugăm faptul că băieţii se joacă stând călare pe nişte mături zburătoare, iată că i-am găsit şi pe Mary Poppins şi Peter Pan. În sfârşit, Hogwarts pare unul dintre acele castele enigmatice despre care citeam în colecţia „Biblioteca pentru toţi copiii”, editată de Salani (aceeaşi editură italiană care s-a ocupat şi de Harry Potter), unde un grup foarte unit de băieţi în pantaloni scurţi şi de fetiţe cu plete aurii dau în vileag manevrele unui administrator necinstit, ale unui unchi corupt ori ale unei bande de arivişti şi descoperă, în final, o comoară, un document pierdut, o criptă plină de taine.

Dacă în Harry Potter apar descântece care-ţi dau fiori şi animale înfricoşătoare (să nu uităm că povestea li se adresează

unor copii care au crescut cu monştrii lui Rambaldi şi cu desenele animate japoneze), eroii respectivi luptă totuşi pentru cauze nobile, ca şi cercetaşii, şi ascultă poveţele unor educatori plini de virtute, încât aproape că ajung (cu toate diferenţele de natură istorică) să egaleze bunătatea neţărmurită din *Cuore*.

Chiar credem că, dacă citesc poveşti cu magicieni, copiii, odată ajunşi adulţi, vor crede în vrăjitoare (asta spun, chiar dacă de pe poziţii opuse, atât vrăjitorul Otelma, cât şi părintele Amorth)? Cu toţii am încercat un sentiment de teamă salutară când venea vorba de căpcăuni sau vârcolaci, dar când am crescut am învăţat să nu ne mai temem de mărul otrăvit, ci de gaura din stratul de ozon; iar când eram mici am crezut cu toţii că pe copii îi aduce barza, dar asta nu ne-a împiedicat, când am devenit adulţi, să adoptăm un sistem mai convenabil (şi mai plăcut) ca să-i producem.

Adevărata problemă n-are de-a face cu copiii, care se nasc crezând în Motanul şi Vulpoiul lui Collodi, dar care mai apoi învaţă să se confrunte cu alţi şarlatani, mai puţin fantastici. Problema cu adevărat îngrijorătoare îi vizează pe adulţi, poate chiar pe cei care când erau mici nu citeau poveşti cu magicieni, dar pe care adesea chiar emisiunile TV îi fac să meargă să-i consulte pe ghicitorii în cafea, pe cei care dau în cărţi, pe cei care oficiază ritualuri satanice, pe descântători, pe vindecători, pe cei care fac măsuţele să tremure, pe acei spiritişti care fac scamatorii cu ectoplasma, pe cei care dezvăluie tainele lui Tutankamon. Şi până la urmă, tot crezând în vrăjitori, ajungi să te încrezi şi în Motan şi Vulpoi.

2001

Cum să ne apărăm de templieri

Tocmai am primit cartea lui Piers Paul Read *Adevărata istorie a templierilor* (*La vera storia dei Templari*, Newton Compton, 2001) şi

mica broşură anexată revistei *Storia e Dossier* (august 2001), *Strategia unui delict. Filip cel Frumos şi ritualul secret al templierilor*, de Barbara Frale. Primul e un ditamai volumul de trei sute de pagini, celălalt e doar o cărticică de şaizeci, dar nici unul, nici celălalt nu spune bazaconii. Ar putea părea ciudată o astfel de introducere dacă aş prezenta o biografie a lui Iuliu Cezar sau o istorie a „părinţilor pelerini" care au emigrat cei dintâi în America pe vasul *Mayflower*, dar, când e vorba de cavalerii templieri, trebuie neapărat să fim prudenţi.

Dacă sunteţi un editor care mizează pe câştig, comandaţi-i unui gazetăraş o carte despre templieri. Cu cât introduceţi mai multe fapte fără fundament istoric, cu atât veţi găsi mai mulţi cititori însetaţi de mister gata să cumpere cartea. Dacă vreţi să aflaţi însă cât de serioasă este o anumită carte despre templieri, uitaţi-vă la cuprins. Dacă începe cu prima cruciadă şi se încheie cu arderea pe rug a templierilor în anul 1314 (adăugând, cel mult, un *appendix* în care să fie expuse, cu o oarecare doză de scepticism, legendele de mai târziu), atunci, cel mai probabil, cartea e serioasă. Dacă însă ajunge fără ezitări la templierii din zilele noastre, atunci sunt bazaconii.

Sigur, asta dacă nu cumva chiar vrem să arătăm (din perspectiva istoricului, însă) cum a luat naştere mitul şi cum s-a dezvoltat el ulterior. Opera cel mai bine documentată rămâne, în acest domeniu, monumentala lucrare *Francmasoneria templieră şi ocultistă în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea* (*La Franc-Maçonerie templičre et occultiste aux XVIIIe et XIXe sičcles*, Aubier, 1970), de René Le Forestier. Iar dacă vreţi să mergeţi pe urmele mitului, prin hăţişul de nedesluşit al ocultismului din zilele noastre şi printre sectele gnostice, confreriile sataniste, spiritişti, ordine pitagoreice, adepţii lui Christian Rosenkreuz şi ai sectei sale, masoni iluminaţi şi vânători de OZN-uri, există cartea lui Massimo Introvigne *Pălăria vrăjitorului* (*Il cappello del mago*, Sugarco, 1990). Dacă doriţi însă o sinteză istorică bine făcută, echilibrată şi demnă de încredere asupra dezvoltării mitului de la procesul templierilor şi până în zilele noastre, atunci căutaţi prin arhive cărticica lui

Franco Cardini, anexată revistei *Storia e Dossier* (aprilie 2000), intitulată *Secretele templului. Ezoterismul şi templierii.* În orice caz, despre adevărata istorie a „adevăraţilor" templieri vă poate fi de folos să citiţi şi lucrarea lui Jean Favier *Enigma lui Filip cel Frumos* (*Philippe le Bel*, Jouvence, 1982), sau pe cea a lui Alain Demurger *Viaţa şi moartea ordinului templierilor* (*Vita e morte dell'ordine dei Templari*, Garzanti, 1987), ori *Templierii* (*I Templari*, Einaudi, 1991) a lui Peter Partner.

De ce templierii au dat naştere atâtor legende? Pentru că povestea lor e demnă de un roman de aventuri de tip foileton. Tot ce vă trebuie este un ordin de călugări-cavaleri, pe care să-i puneţi să înfăptuiască vitejii nemaiauzite şi pe care să-i faceţi şi foarte bogaţi; găsiţi apoi un rege dornic să se descotorosească de ceea ce deja devenise un stat în stat şi care să facă rost şi de nişte inchizitori gata să plece urechea la zvonuri, unele adevărate, altele ba, şi să facă din ele un teribil mozaic (comploturi, crime înfiorătoare, erezii de neînchipuit, vrăjitorie şi o doză zdravănă de homosexualitate); întemniţaţi-i apoi pe cei bănuiţi şi torturaţi-i; nu uitaţi să le faceţi cunoscut că, dacă au să mărturisească totul, vor scăpa cu viaţă, în timp ce, dacă se declară nevinovaţi, vor sfârşi în faţa călăului. Cei dintâi care vor face credibilă construcţia inchizitorială pe care aţi creat-o (şi legenda care se va naşte) vor fi chiar victimele.

Istoria ordinului se încheie în chip tragic chiar atunci, constituind preludiul altor procese politico-ideologice care se vor succeda până în zilele noastre. Dar în faţa unei prigoane atât de înverşunate se naşte, în mod inevitabil, o întrebare: ce s-o fi întâmplat, oare, cu templierii care au scăpat cu viaţă, nefiind arşi pe rug? Îşi vor fi sfârşit ei viaţa în vreo mănăstire, încercând să dea uitării acele clipe de groază, sau, priviţi cu suspiciune ca toţi cei care provin dintr-o societate închisă, se vor fi reorganizat într-un ordin secret, din ce în ce mai ocult şi mai ramificat de-a lungul secolelor? A doua ipoteză nu este probată istoric, dar poate da startul unor interminabile jocuri de ficţiune istorică.

Dacă încercaţi să căutaţi pe internet, găsiţi o mulţime de ordine

de cavaleri templieri încă în exerciţiu. Din punct de vedere legal, nimănui nu-i este interzis să-şi însuşească un mit. Oricine se poate declara Mare Preot al zeiţei Isis sau al zeului Osiris, mai ales că faraonii oricum nu mai sunt printre noi ca să dezmintă o astfel de afirmaţie. Dacă vreţi deci ceva ficţiune istorică, puteţi apela la pseudoistoriografia senzaţionalistă a lui Louis Charpentier (*Misterele templierilor – I misteri dei Templari*, Atanòr, 1981) sau la *Dante templier* de Robert L. John (apărută la Hoepli în 1987, deşi cartea e din 1946) – veţi găsi acolo mostre de stil argumentativ precum: „Versul dantesc «Pământul unde membrele mi-s risipite», în care vorbeşte Beatrice, se referă – şi o spunem din nou – la numeroşii membri, răspândiţi prin toată Italia, ai asociaţiilor spirituale de templieri pe care preanobila Femeie le defineşte prin acea sintagmă în mod direct gnostică" (p. 351).

Dacă aţi ajuns până aici însă, şi dacă asta vreţi, mai bine luaţi direct cel mai neruşinat model de ficţiune istorică, *The Holy Grail* al lui Baigent, Leigh şi Lincoln. Cei trei fabulează cu rea-credinţă, iar asta este atât de evident, încât un cititor avizat poate chiar să se distreze, ca şi când ar juca teatru.

2001

Insuportabila uşurătate a bătrânului din Lambrugo

Mai întâi, personajul trebuie încadrat într-un context, iar asta nu e tocmai uşor. Deci: Paolo De Benedetti, după cum i-o spune şi numele, e de origine evreiască, dar s-a născut într-o familie care era creştină de mai multe generaţii, şi, ca un creştin adevărat, este şi un spirit extrem de religios (a scris cărţi şi s-a ocupat de colecţii editoriale pe teme religioase). Este cel mai iudaizant creştin pe

care l-am cunoscut vreodată şi, evident, n-avea cum să devină altceva decât specialist în studii biblice şi profesor de chestiuni evreieşti la o facultate de teologie. Ca şi când n-ar fi fost de-ajuns, este spiritul cel mai talmudian de pe lumea asta – şi-am să v-o dovedesc povestindu-vă o întâmplare la care am fost martor pe când lucram amândoi la editura Bompiani. El se ocupa de *Dicţionarul de opere şi personaje* şi îi ceruse unui specialist, pare-mi-se francez, să redacteze unul sau mai multe articole cât mai actualizate despre Teilhard de Chardin; era vorba despre un specialist care, printre altele, scrisese că o fundaţie dedicată lui Chardin era prezidată de „Majestatea Sa Maria José de Savoia".

Cred că nu atât din spirit iacobin, cât mai degrabă dintr-o firească dorinţă de a menţine caracterul sobru şi neutru al unui articol de enciclopedie, De Benedetti a şters partea cu „Majestatea Sa" şi a lăsat numai „Maria José de Savoia". Autorul articolului, evident un om cu vederi monarhiste, a trimis o scrisoare plină de indignare în care ataca cenzura şi spunea: „La royauté, Monsieur, regalitatea e ceva ce nu se şterge niciodată". De Benedetti i-a răspuns: „Dar prinţesa Maria José nu a fost niciodată încoronată". Căci într-adevăr, în perioada în care tronul trecea de la Emanuel al III-lea la Umberto al II-lea, iar apoi Italia devenea Republică, nu avusese loc niciun ceremonial religios în vederea încoronării. Formele sunt forme, liturghia e liturghie, iar corespondentul lui De Benedetti n-a avut ce să răspundă. Acum spuneţi şi voi dacă un astfel de personaj nu e talmudian până-n măduva oaselor.

Chiar dacă şi-a dedicat viaţa scrierilor sacre, un astfel de personaj nu are cum să nu aibă şi un hobby pământesc – şi iată că, în ceea ce-l priveşte, al lui e unul aproape cabalistic. Pasiunea lui (în sensul că studiază şi scrie astfel de lucruri) o reprezintă poezioarele de tip *limerick* şi nonsensurile. Şi explorează chiar şi limitele şi posteritatea acestora, până-ntr-acolo încât a solicitat editurii Bompiani traducerea cărţii lui T.S. Eliot *Pisicoteca practică a lu' Moş Pârşu*. Mai mult, îl venerează pe acel geniu iresponsabil pe nume Ferdinando Incarriga – dar eu susţin, pe baza ediţiei din 1860 a operelor lui, că se semna Ingarrica; De Benedetti spune şi el

acest lucru, dar persistă în această eroare de „evidenţă a persoanelor”, chiar dacă el ar trebui să ştie mai bine decât oricine că, dacă schimbi fie şi numai o literă din Torah, lumea ar putea să piară, mistuită de flăcări.

Ingarrica era un judecător din Salerno care scria, în modul cel mai serios cu putinţă, fără bănuiala că ar putea fi ridicol, maxime anacreontice precum:

E-o ştiinţă, astronomia,
Ce desfată şi te-nvaţă
Să măsori, să vezi la faţă
Ce-i în stele, -n lună, -n soare.

Şi odat-ajuns acolo
Tu măsori a lumii torţe:
Universul cu-a lui forţe
Numai Domnu-n mâini îl ţine.

O invitaţie la nuntă îi inspiră lui De Benedetti imitaţii precum:

Sticla este lucrul care
Laptele adăposteşte;
Cineva de o zdrobeşte,
Vai de mine – nu mai e!

Sau:

Ce-i mumia? Lucru-acela
Care-odată-mbălsămat
Ani în şir era păstrat
În măreţe piramide.

Şi în loc de concluzie:

Monumentu-i lucrul care
O grădină-mpodobeşte,
Cetăţenii-i instruieşte –
Iar mai mare-i Garibald.

Diversele sale încercări eseistice şi poetice în domeniul nonsensului sunt publicate astăzi de Scheiwiller (*Nonsensuri şi altele – Nonsense e altro*, 2007, 12 euro); nu ştiu ce e mai demn de apreciat: consideraţiile asupra istoriei şi metricii nonsensului sau libera recreare pe care o încearcă autorul. Din limerickurile lui putem cita:

Era odat-o doamnă pe nume Claríce,
Cu o viaţă neferice:
„Măcar de m-ar chema Clárice
M-aş sui colo-n larice" –
Ea, care-orice paroxiton ura.

Sau altul:

Era odată în Lambrugo un moş
Care mânca pâine cu borş
Când nu mai avu loc în stomah

Se căi şi se făcu monah
Bătrânul ascet din Lambrugo.

Şi, ca să încheiem:

Era un indian, Valmichi, care-ades
Rostea, plin de mânie, jumătăţi de vers;
De furnici năpădit, în chip neînţeles,
Striga întruna că de-acum s-a căit
După ce-o viaţă fusese bandit.

După cum se precizează mai încolo, în aceeaşi cărticică plină de înţelepciune, Valmichi era autorul *Rāmāyaṇei*, care are douăzeci şi patru de mii de versuri, motiv pentru care poate părea obositor să rosteşti nouăzeci şi opt de mii de emistihuri, „în comparaţie cu un limerick sau cu o poezie de Ungaretti". Cititorul poate sta liniştit, căci De Benedetti reproduce opt emistihuri ale lui Valmichi în

limba sanscrită – aşadar, puteţi judeca şi singuri.

Fundamental în activitatea poetică a lui De Benedetti este rolul pisicii. Acestui animal îi dedică multe poezioare, foarte drăgălaşe, cărora nu le lipseşte nimic ca să fie nişte poezii de mare preţ. Şi la fel aş spune şi cu privire la poeziile despre îngeri, care nu sunt pisici, dar cu siguranţă nişte făpturi misterioase tot sunt.

Ce să mai spunem? Dacă aveţi un pic de timp liber între două emisiuni TV, citiţi-l pe De Benedetti. Graniţa dintre nebunie şi înţelepciune e una atât de subtilă, încât e sănătos să treci mai des acest hotar. Nu vă plângeţi că nu v-am dat mai multe exemple, mi-ar fi plăcut s-o fac, dar aş vrea să cheltuiţiăia 12 euro ca să aflaţi restul.

2002

Atingerea cărţilor

În decursul ultimelor săptămâni am avut de două ori prilejul să vorbesc despre bibliofilie, şi de ambele dăţi erau mulţi tineri în public. E greu să vorbeşti despre propria-ţi pasiune de bibliofil. Când mi s-a luat un interviu pentru frumoasa emisiune *Fahrenheit* de la postul de radio 3 (şi care contribuie aşa de mult la răspândirea pasiunii pentru lectură), am spus că o asemenea pasiune te face să te simţi ca un pervers care se împerechează cu caprele. Dacă-i povesteşti cuiva că ai petrecut o noapte cu fotomodelul Naomi Campbell, sau fie şi numai cu fata superbă de la apartamentul vecin, toţi te urmăresc cu interes, invidie sau cu o maliţioasă surescitare. Dar dacă te-apuci să povesteşti despre plăcerea pe care ai resimţit-o împreunându-te cu o capră, oamenii încearcă, stânjeniţi, să schimbe subiectul. La fel, dacă cineva colecţionează tablouri din Renaştere sau porţelanuri chinezeşti, cei care îi trec pragul rămân fascinaţi de aceste minunăţii. Dacă-i arăţi

însă o cărţulie amărâtă de secol XVII, tipărită în format îngust in-12, cu paginile uşor roşcate, şi-i explici că îi poţi număra pe degetele de la o mână pe cei care deţin aşa ceva, oaspetele, plictisit, se grăbeşte să pună capăt vizitei.

Bibliofilia înseamnă să iubeşti cărţile, dar nu neapărat pentru conţinutul lor. Îţi poţi satisface şi la bibliotecă interesul pentru conţinutul cărţilor, însă bibliofilul, chiar dacă e şi el atent la conţinut, vrea obiectul în sine şi, dacă se poate, vrea să aibă chiar primul exemplar ieşit de sub tipar. Unii, pe care nu-i aprob, dar îi înţeleg, merg până-ntr-acolo încât, dacă pun mâna pe un volum netăiat, nu se apucă să-i taie paginile, ca să nu-l profaneze. Să tai paginile unei cărţi e pentru ei ceea ce ar fi pentru un colecţionar de ceasuri să spargi carcasa ca să vezi mecanismul.

Bibliofil nu este acela care iubeşte *Divina Comedie*, ci acela care iubeşte acea ediţie anume şi acea copie anume a *Divinei Comedii*. Vrea s-o poată atinge, s-o răsfoiască, să-şi poată plimba mâinile pe legătura cărţii. Astfel, el „vorbeşte” cu cartea, pe care o priveşte ca obiect, de dragul a ceea ce are ea de povestit despre originea ei, despre istoria ei, despre nenumăratele mâini prin care a trecut. Câteodată, pot spune o poveste chiar urmele lăsate de degete, însemnările de pe margine, sublinierile sau semnăturile de pe frontispiciu şi chiar găurile lăsate de cari. Iar povestea e şi mai frumoasă atunci când paginile, chiar dacă au şi cinci sute de ani, sunt albe şi proaspete şi freamătă încă la atingerea degetelor.

Dar povestea pe care o spune cartea-obiect poate fi una frumoasă şi dacă nu e vorba decât de vreo cincizeci de ani. Eu deţin un exemplar din *La Philosophie au Moyen Âge* de Gilson, de pe la începutul anilor ’50, care m-a tot însoţit din vremea când îmi scriam teza de licenţă şi până astăzi. Hârtia de pe-atunci era sub orice critică, de aceea cartea pare să se dezintegreze chiar şi când încerc numai să întorc paginile. Dacă pentru mine ar fi doar un obiect de lucru, ar fi suficient să caut o ediţie nouă, care se găseşte la un preţ mic. Dar pe mine mă interesează chiar exemplarul acela, care, vechi şi fragil, plin de sublinieri şi de însemnări de diferite culori, în funcţie de perioada în care îl reciteam, îmi

aminteşte de anii formării mele şi de cei care-au urmat şi face, deci, parte din amintirile mele.

Merită să le povesteşti astfel de lucruri tinerilor, pentru că de obicei se crede că bibliofilia ar fi o pasiune pentru cei cu bani mulţi. Sigur că există şi cărţi extrem de vechi care costă sute de milioane (o primă ediţie incunabul a *Divinei Comedii* a fost scoasă la licitaţie acum câţiva ani pentru un miliard şi jumătate), dar dragostea pentru cărţi nu le vizează numai pe cele extrem de vechi, ci şi pe unele mai apropiate de noi, de pildă ediţia princeps a unei cărţi de poezie modernă; există oameni care se apucă să colecţioneze toate cărticelele din colecţia „Biblioteca dei Miei Ragazzi" de la Salani. Acum trei ani, am găsit la o tarabă prima ediţie a operei *Gog* a lui Papini, legată, dar păstrând şi coperta originală de hârtie, şi am dat pe ea douăzeci de mii de lire. E adevărat că prima ediţie din *Cânturile orfice* ale lui Dino Campana am văzut-o acum zece ani într-un catalog şi costa treisprezece milioane de lire (se vede că bietul de el reuşise să tipărească puţine exemplare), dar îţi poţi alcătui o frumoasă colecţie de cărţi din secolul XX doar renunţând din când în când la câte-o cină la pizzerie. Tot cutreierând tarabele cu cărţi vechi, un student al meu colecţiona numai ghiduri turistice din epoci diferite, ceea ce la început mi s-a părut o idee bizară, dar, plecând de la toate acele cărţulii cu fotografii decolorate, studentul respectiv a scris apoi o teză minunată în care arăta cum se poate schimba modul în care ne raportăm la un anumit oraş odată cu trecerea timpului. De altfel, şi un tânăr care nu dispune de prea mari resurse poate să mai găsească în târgul de vechituri de la Porta Portese şi cel de la Sant'Ambrogio ediţii foarte rare publicate în format in-16 din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea care să nu coste mai mult decât o pereche de adidaşi şi care, fără a fi rare, reuşesc să spună povestea unei epoci.

La urma urmei, în ceea ce priveşte colecţiile de carte se întâmplă acelaşi lucru ca şi în cazul colecţiilor de timbre. Sigur că există colecţionari împătimiţi care au piese ce valorează o avere, dar de pildă eu, când eram mic, cumpăram de la papetărie

pliculeţe cu zece-douăzeci de timbre surpriză, şi mi-am petrecut seri la rând tot visând la Madagascar sau la Insulele Fiji, contemplând acele dreptunghiuri mici şi colorate în fel şi chip, care, desigur, nu erau rare, dar erau fascinante. Ce nostalgie!

2004

Iată unghiul drept

O credinţă deja înrădăcinată spune că lucrurile le putem cunoaşte prin definiţia lor. Uneori e adevărat, ca de pildă în cazul formulelor chimice, pentru că, desigur, faptul că ştii că o substanţă anume este NaCl te ajută, dacă te pricepi cât de cât la chimie, să-ţi dai seama că trebuie să fie un compus din clor şi sodiu; şi, probabil, te face să te gândeşti că e vorba de sare, chiar dacă definiţia nu arată asta în mod explicit. Dar definiţia de la chimie nu ne lămureşte cu privire la toate lucrurile pe care ar trebui să le cunoaştem despre sare (că are rolul de a conserva mâncărurile şi de a le da gust, că face să crească tensiunea, că se extrage din mare sau din saline şi chiar faptul că mai demult era mult mai scumpă şi mai valoroasă decât e astăzi). Ca să ştim tot ceea ce ştim despre sare, adică tot ce ne trebuie până la urmă (lăsând deoparte mai ştiu eu ce alte detalii), am avut nevoie nu de definiţii, ci de „poveşti". Poveşti care, pentru cine vrea să ştie chiar totul despre sare, pot deveni minunate romane de aventuri, cu tot felul de caravane ce străbat drumul sării prin deşert, între Imperiul Mali şi mare; sau romane ce povestesc întâmplări cu medici din vechime care spălau rănile cu apă şi sare… Cu alte cuvinte, cunoaşterea noastră (chiar şi cea ştiinţifică, nu doar mitică) este o împletire de poveşti.

Ca să înveţe să cunoască lumea, copilul are două căi: una e cea numită „învăţare prin ostensiune", în sensul că, de pildă, cel mic

întreabă ce este un câine, iar mama îi arată unul (rămâne un miracol faptul că, deşi mama îi arată astăzi un şoricar, copilul ştie totuşi a doua zi că şi un ogar este tot un câine; se poate să greşească, considerând drept câine şi prima oaie pe care o vede, dar foarte rar se întâmplă să greşească în sensul opus, adică să nu recunoască un câine drept câine).

Al doilea mod de învăţare nu îl constituie definiţiile, de tipul „câinele este un mamifer placentar, carnivor, fisiped, din familia canidelor" (să ne închipuim cu ce-ar putea să-l ajute pe un copil o asemenea definiţie, corectă însă din punct de vedere taxonomic). Ar trebui să ne slujim, în schimb, de un fel de poveste: „Ţi-aduci aminte când am mers în grădină la bunica şi-ai văzut un animal aşa şi pe dincolo…".

Copilul, de fapt, nu întreabă ce e un câine sau un copac… De obicei, mai întâi vede lucrurile din jur şi abia apoi îi explică cineva că se numesc aşa sau altfel. Dar chiar acolo încep întrebările. Tragedia nu e să înţeleagă că atât fagul, cât şi stejarul sunt copaci. Adevărata curiozitate apare atunci când vrea să ştie de ce se află ei acolo, de unde vin, cum cresc, la ce folosesc, de ce le cad frunzele. Şi atunci intervin poveştile. Cunoaşterea se răspândeşte prin poveşti, de tipul: mai întâi sădeşti o sămânţă, apoi sămânţa încolţeşte şi aşa mai departe.

Şi chiar *acel* lucru pe care vor copiii să-l afle, şi anume de unde vin copiii, nu li se poate spune decât sub formă de poveste, indiferent care: cea cu varza din grădină sub care sunt găsiţi copiii, cea cu barza care-i aduce pe cei mici sau cea cu tăticul care-i dă mămicii o sămânţă.

Sunt dintre cei care consideră că şi cunoaşterea ştiinţifică trebuie să fie împărtăşită sub formă de poveste; le citez mereu studenţilor mei o pagină minunată din C.S. Peirce, în care, pentru a defini litiul, ţi se descrie, preţ de vreo douăzeci de rânduri, cum trebuie să procedezi în laborator pentru a-l obţine. Mi se pare o pagină foarte poetică; nu mai văzusem niciodată cum se produce litiul, şi iată că într-o bună zi am aflat din povestioara amuzantă de

care v-am vorbit, ca şi când m-aş fi aflat în văgăuna unui alchimist – şi totuşi era vorba despre chimie, cât se poate de adevărată.

Acum, prietenul meu Franco Lo Piparo, la o conferinţă despre Aristotel, mi-a atras atenţia, în urmă cu câteva zile, asupra faptului că Euclid, părintele geometriei, nu defineşte nicăieri unghiul drept ca fiind un unghi de nouăzeci de grade. Dacă stăm să ne gândim bine, este într-adevăr o definiţie corectă, dar nu e de niciun folos dacă nu ştii ce e un unghi sau dacă nu ştii ce sunt acelea grade – şi sper din suflet că nicio mamă din lume nu-şi va tortura copilul spunându-i că unghiurile sunt drepte dacă au nouăzeci de grade.

Iată în schimb cum se exprimă Euclid: „Când o dreaptă, înălţată pe o altă dreaptă, creează două unghiuri alăturate egale între ele, spunem că fiecare dintre acele unghiuri este un unghi drept, iar dreapta înălţată se numeşte perpendiculară pe cea pe care e înălţată".

E limpede? Vrei să ştii ce e un unghi drept? Eu îţi explic cum îl obţii, adică îţi spun povestea cu paşii ce trebuie urmaţi pentru a-l obţine. După aceea, vei înţelege cu siguranţă. De altfel, povestea cu gradele o poţi afla şi după ce construieşti acea minunată întâlnire între două drepte.

Mie treaba asta mi se pare foarte educativă şi foarte poetică; în plus, creează o legătură mai strânsă între două lumi: cea a închipuirii, unde pentru o poveste trebuie să-ţi închipui lumi posibile, şi cea a realităţii, unde ca să putem înţelege lumea creăm poveşti.

(De ce v-am povestit toate astea? Pentru că în primul „Pliculeţ al Minervei", din 1985, v-am spus că o să vă vorbesc de absolut tot ce-o să-mi treacă prin cap, iar azi asta mi-a trecut.)

2005

Călătorie spre centrul lui Jules Verne

Când eram copii, eram împărţiţi în două tabere: cei care ţineau cu Salgari şi cei care ţineau cu Verne. Mărturisesc din capul locului că pe vremea aceea ţineam cu Salgari, iar acum Istoria mă obligă să-mi revizuiesc opiniile de altădată. Salgari, deşi toţi care au crescut cu el îl citeau şi-l răsciteau, îl ştiau pe dinafară chiar, a încetat să mai atragă – se pare – generaţiile tinere şi, ca să spun drept, şi cei mai în vârstă, când îl recitesc o fac ori cu un strop de nostalgie şi de ironie, ori lectura devine obositoare, iar mangrovele şi babirusele, cam multe, ajung să te cam plictisească.

În schimb acum, în 2005, se comemorează centenarul morţii lui Jules Verne şi toate ziarele, săptămânalele sau colocviile ştiinţifice, nu numai din Franţa, ci şi din restul lumii, îl readuc în atenţie, încercând să arate că adesea realitatea a confirmat ceea ce şi-a imaginat el. Arunc o privire pe cataloagele editurilor din Italia şi rămân cu impresia că Verne se bucură de mai multe republicări decât Salgari, ca să nu mai vorbim de Franţa, unde există chiar un anticariat dedicat lui Jules Verne, iar asta, desigur, pentru că vechile ediţii cartonate Hetzel sunt deosebit de frumoase (la Paris, numai pe malul stâng al Senei sunt cel puţin două magazine unde găseşti exclusiv acest tip de volume splendide, legate în roşu şi auriu, la preţuri imposibile).

Cu toate meritele pe care trebuie să i le recunoaştem lui Salgari al nostru, părintele lui Sandokan nu avea un simţ al umorului prea dezvoltat (şi, de altfel, nici personajele lui, în afară de Yanez), pe când romanele lui Jules Verne sunt pline de umor; e suficient să ne amintim de acele pagini splendide din *Mihail Strogoff*, unde, după bătălia de la Kolîvan, Harry Blount, reporterul corespondent de la *Daily Telegraph*, ca să-l împiedice pe rivalul său, Alcide Jolivet, să transmită corespondenţa la Paris, ţine ocupat oficiul telegrafic, dictând de zor versete din Biblie, până ajunge la câteva mii de ruble; până când Jolivet reuşeşte să-i ia locul la ghişeu şi-l ţine şi el ocupat, dictând cântece de Béranger. Iar textul spune cam aşa: „– Hei! făcu Harry Blount. – Chiar aşa e! răspunse Alcide Jolivet". Şi spuneţi-mi voi dacă asta nu înseamnă să ai stil.

Cărţile lui Verne sunt fascinante şi pentru că nu sunt ca alte

scrieri ştiinţifico-fantastice, care, dacă le citeşti după ceva timp, când deja realităţile pe care le anticipau s-au adeverit în bună măsură, te lasă puţin dezamăgit, pentru că lucrurile sau invenţiile din realitate sunt mult mai uluitoare decât ceea ce îşi imaginase romancierul. În cazul lui Verne, lucrurile nu stau aşa; niciun submarin atomic nu va fi mai uimitor din punct de vedere tehnologic decât Nautilus şi niciun dirijabil sau Boeing nu va avea vreodată farmecul maiestuoasei nave cu elice a lui Robur Cuceritorul.

Un al treilea punct de atracţie (iar aici meritul le aparţine în egală măsură autorului şi editorului) îl reprezintă gravurile care însoţesc romanele. Noi, salgarienii împătimiţi, ne vom aminti mereu cu drag de minunatele desene ale lui Della Valle, Gamba sau Amato, dar în cazul lor era vorba de pictură – ca şi când ai fi avut un Hayez sau (ca să las de la mine) un Rafael alb-negru. Gravurile din romanele lui Verne sunt mult mai misterioase şi te intrigă mai mult – eşti tentat să le examinezi cu lupa.

Căpitanul Nemo, care de la marele hublou al lui Nautilus vede caracatiţa uriaşă, nava zburătoare a lui Robur, prevăzută cu tot felul de antene de o tehnologie aparte, balonul ce se prăbuşeşte pe Insula Misterioasă („– Urcăm din nou? – Nu, dimpotrivă, coborâm! – Ba mai rău, domnule Cyrus, ne prăbuşim!”), proiectilul uriaş care se îndreaptă spre Lună, grotele din centrul Pământului sunt toate imagini care ies în relief pe un fundal întunecat, conturate cu tuşe negre subţiri, în alternanţă cu striaţii alburii, o lume fără zone cromatice de fond omogen colorate, o priveliţte toată numai scrijelituri, dâre, reflexe orbitoare tocmai prin faptul că urmele nu se văd, o lume aşa cum ar vedea-o un animal cu o retină aparte, poate aşa cum o văd boii şi câinii, sau şopârlele, ca şi când ai privi pe furiş prin nişte jaluzele cu fâşiile extrem de subţiri, un tărâm care are mereu ceva întunecat, ca de pe fundul mării, chiar şi când e vorba de lumina zilei, o lume trasată numai din incizii şi radieri, care produc lumină doar acolo unde instrumentul gravorului a scobit suprafaţa sau a scos-o în relief.

Dar dacă nu aveţi bani ca să cumpăraţi de la anticariat ediţiile

Hetzel, iar reeditările de azi nu vă satisfac? Intraţi pe internet, la adresa http://jv.gilead.org.il/. Acolo, un domn pe care-l cheamă Zvi Har'El strânge la un loc toate ştirile posibile despre Jules Verne, lista cu evenimentele comemorative în desfăşurare, o bibliografie completă, o antologie de eseuri, trei sute patru imagini incredibile, cu timbre dedicate lui Jules Verne în mai multe ţări, traducerile cărţilor în limba ebraică (domnul acesta, Zvi, este, desigur, israelian, iar site-ul – mişcător, nu-i aşa? – îi este dedicat fiului său, care s-a stins la nouăsprezece ani). Se mai găseşte şi o „Virtual Library", unde se află textele integrale ale lui Verne, în mai multe limbi; iar, în cazul ediţiilor franţuzeşti originale, sunt reproduse toate gravurile, pe care le puteţi salva şi mări după bunul-plac, pentru că, uneori, scoase din context, sunt şi mai fascinante.

2005

Spaţiul în formă de tirbuşon

Poate că unii ar fi de părere că nu trebuia să fac o recenzie unei cărţi la care am scris prefaţa. Dar dacă de la o recenzie te aştepţi să fie obiectivă şi să nu fie influenţată de interese personale, aceste „Pliculeţe" sunt, prin definiţie, expresia unor interese, curiozităţi şi preferinţe personale. Dacă am scris prefaţa unei cărţi, am făcut-o pentru că îmi plăcea, aşa că am să vorbesc despre ea. E vorba de *Elementar, Wittgenstein!* (*Elementare, Wittgenstein!*, Medusa, 2007) de Renato Giovannoli, lucrare care, în ciuda titlului mucalit, e foarte serioasă şi solicitantă.

Renato Giovannoli este, printre altele, şi autorul uneia dintre cele mai fascinante cărţi „ştiinţifice", *Ştiinţa ştiinţifico-fantastică* (*La scienza della fantascienza*, Bompiani, 2001), o sistematică trecere în revistă a principalelor idei aparent ştiinţifice care se vehiculează în toate romanele SF (legile despre robotică, natura

extratereştrilor şi a mutanţilor, hiperspaţiul, a patra dimensiune, călătorii în timp şi paradoxuri temporale, universuri paralele şi aşa mai departe). Aceste idei sunt incredibil de coerente, ca şi când ar constitui un sistem care, prin caracterul omogen şi logic, este comparabil cu cel al ştiinţei. Ceea ce nu e neverosimil, deoarece, în primul rând, autorii de cărţi SF se citesc unii pe alţii, anumite subiecte migrează dintr-un roman în altul, şi s-a creat astfel un fel de canon paralel cu cel al ştiinţei oficiale; apoi, romancierii nu îşi configurează poveştile de ficţiune în opoziţie cu soluţiile ştiinţei, ci extrag din cadrul ştiinţei consecinţele extreme; şi, în sfârşit, unele dintre ideile puse în circulaţie de zona SF-ului (de la Jules Verne încoace) au devenit ulterior realităţi ştiinţifice.

Giovannoli aplică acum acelaşi criteriu şi asupra vălmăşagului de cărţi poliţiste, pornind de la ideea că metodele detectivilor din literatură sunt asemănătoare celor pe care le folosesc filosofii sau oamenii de ştiinţă. Ideea în sine nu e nouă; nouă este însă modalitatea amplă şi riguroasă în care este analizată această idee, în aşa fel încât ne-am putea întreba, cum face până la urmă şi autorul, dacă această carte e mai degrabă o filosofie a genului poliţist sau un manual de filosofie care porneşte de la exemplele oferite de raţionamentele din romanele poliţiste. Pentru că n-aş şti dacă să recomand această carte celor care vor să înţeleagă romanul poliţist sau celor care vor să înţeleagă filosofia, ca să fiu mai sigur, le-o recomand şi unora, şi altora.

Se poate vedea, astfel, nu numai că unii autori de cărţi poliţiste erau la curent cu anumite probleme filosofice şi ştiinţifice (consultaţi, de pildă, paginile despre raportul dintre Dashiell Hammet şi teoria relativităţii şi topologiei), ci şi că unii gânditori n-ar fi făcut reflecţiile pe care le făceau (poate) dacă n-ar fi citit romane poliţiste – şi să vedeţi în ce mod i-a fost de folos lui Wittgenstein, la maturitate, lectura aşa-ziselor romane dure, *hard-boiled*.

Nu ştiu dacă mai întâi vine filosofia şi abia apoi acţiunea poliţistă, pentru că, până la urmă, şi *Oedip Rege* e povestea unei anchete, dar cu siguranţă că, începând de la romanul *gothic* şi de la

Edgar Allan Poe, romanele poliţiste i-au influenţat mai mult decât ne închipuim noi pe gânditorii de prin academii. Giovannoli ne demonstrează, cu formule logice, diagrame şi alte minunăţii, că trecerea de la genul poliţist axat pe cercetare la cel bazat pe acţiune seamănă cu trecerea de la Wittgenstein cel din *Tractatus* la cel din *Cercetări filosofice*; e vorba, de fapt, de trecerea de la o paradigmă deductivă (care presupune existenţa unei lumi ordonate, a unui Mare Lanţ al Existenţei, explicabil ca raport aproape necesar între cauze şi efecte şi susţinut de un fel de armonie prestabilită, în care ordinea şi conexiunea ideilor în mintea detectivului reflectă ordinea şi conexiunea prezente în viaţa reală) la o paradigmă „pragmatistă", în care detectivul, în loc să ajungă la cauze, produce efecte.

Cărţile poliţiste bazate pe cercetare reprezintă, cu siguranţă, un model la scară redusă al cercetării metafizice, de vreme ce şi unele, şi cealaltă urmăresc să răspundă la întrebarea „Cine a făcut asta?" – versiunea filosofică a lui *whodunit* din engleză. Cândva, Chesterton descria cărţile poliţiste drept un simbol pentru mistere mai înalte, iar Deleuze spunea că o carte de filosofie ar trebui să fie un fel de roman poliţist. Ce altceva sunt cele cinci căi prin care Toma din Aquino demonstrează existenţa lui Dumnezeu, dacă nu un model de cercetare, pe urmele lăsate de Cineva? Dar există şi o filosofie implicită în genul *hard-boiled*. Să ne amintim de pariul lui Pascal: haideţi să încurcăm iţele şi apoi om mai vedea noi ce facem. Ca la Marlowe sau Sam Spade.

Mi-ar plăcea să zăbovesc mai mult asupra unor paragrafe unde se discută posibilele raporturi între Agatha Christie şi Heidegger. Desigur, Giovannoli nu încearcă să sugereze cumva că *Zece negri mititei* (1939) ar fi influenţat cumva *Fiinţă şi timp* (1927), chiar dacă faptul că s-a tot ocupat de paradoxuri temporale l-ar fi putut îndemna şi la asta; dar cu siguranţă e o lovitură de maestru faptul că a găsit la autoarea britanică o idee de „fiinţă întru moarte", care apare în surse medievale. O ultimă recomandare: uitaţi-vă şi peste paginile despre Dashiell Hammet şi spaţiul în formă de tirbuşon!

Despre o carte necitită

Îmi amintesc (dar, după cum o să vedem, nu-i musai că-mi amintesc şi bine) de un minunat articol al lui Giorgio Manganelli, în care arăta că un cititor rafinat îşi poate da seama că o carte nu merită citită chiar înainte de a o deschide. Şi nu vorbea de acea capacitate de care are mare nevoie uneori cititorul profesionist (sau amatorul cu gusturi alese), de a putea decide, lecturând incipitul, două pagini alese la întâmplare, cuprinsul, adesea şi bibliografia, dacă o carte merită sau nu să fie citită. Asta, aş zice eu, ţine doar de meserie. Manganelli nu despre asta vorbea, ci despre un fel de iluminare, despre un dar pe care, în mod evident şi paradoxal, considera că-l are.

Lucrarea *Cum vorbim despre cărţile pe care nu le-am citit* (Excelsior, 1881, 2007) de Pierre Bayard (profesor universitar de literatură şi specialist în psihanaliză) nu vorbeşte despre cum să-ţi dai seama că n-ar trebui să citeşti o anumită carte, ci despre cum poţi vorbi liniştit despre o carte pe care nu ai citit-o, chiar şi în calitate de profesor ce se adresează studenţilor, şi chiar dacă e vorba de o carte de o importanţă covârşitoare. Iar autorul face un calcul ştiinţific: bibliotecile bune deţin câteva milioane de volume; chiar dacă am citi unul pe zi, am ajunge numai la 365 într-un an, 3.600 în zece ani, aşa încât între vârstele de 10 şi 80 de ani vom fi citit numai 25.200. O aberaţie. De altfel, oricine a primit o educaţie bună la liceu ştie foarte bine că poţi asculta o prelegere, să zicem, despre Matteo Bandello, Francesco Guicciardini sau Matteo Maria Boiardo, ori despre numeroasele tragedii ale lui Vittorio Alfieri, sau chiar despre *Memoriile unui italian* – iar asta doar pentru că ai auzit la şcoală titlul şi ce spun criticii, dar fără să fi citit vreodată

un rând din respectivele volume.

Pentru Bayard, punctul esenţial e dat de opiniile critice. Şi nu se ruşinează să afirme că nu a citit niciodată *Ulysses* de Joyce, dar poate vorbi despre această carte referindu-se la faptul că e o reluare a *Odiseii* (pe care de altfel admite că n-a citit-o niciodată de la cap la coadă), că are la bază monologul interior, că acţiunea se desfăşoară la Dublin într-o singură zi etc. Aşa că spune: „De aceea, mi se întâmplă des la cursuri, fără să clipesc măcar, să fac referire la Joyce". Să cunoşti legătura unei cărţi cu altele e adesea mai important decât s-o fi citit.

Bayard mai arată că, atunci când ne apucăm să citim anumite cărţi pe care de-a lungul timpului le-am neglijat, ne dăm seama că le cunoaştem perfect conţinutul pentru că între timp am mai citit altele care vorbeau despre ele, care le citau sau care urmăreau aceeaşi ordine de idei. Autorul mai face nişte analize extrem de nostime ale unor texte literare în care e vorba de cărţi necitite nicicând, de la Robert Musil la Graham Greene, de la Paul Valéry la Anatole France şi la David Lodge, şi-mi face şi mie onoarea de a dedica un întreg capitol *Numelui trandafirului*, unde Guglielmo de Baskerville demonstrează că ştie la perfecţie conţinutul celei de-a doua cărţi a *Poeticii* lui Aristotel (pe care şi el pune mâna pentru prima dată), iar asta doar pentru că deduce totul din alte pagini aristotelice. Iar la sfârşitul acestui „Pliculeţ" o să vedeţi că nu citez pasajul acesta din pură vanitate.

Partea care intrigă cel mai tare în acest pamflet este, mai puţin paradoxal decât ar putea părea, tocmai faptul că noi uităm adesea un procent uriaş şi din cărţile pe care chiar le-am citit; ba mai mult, ne creăm un fel de imagine virtuală a cărţilor care surprinde nu atât conţinutul lor, cât mai degrabă ce gânduri ne-au trezit cărţile atunci când le citeam. Aşa că dacă cineva care n-a citit o anumită carte ne citează anumite pasaje sau situaţii care nici nu există, noi suntem gata să credem că într-adevăr cartea vorbeşte despre asta.

Se vede treaba că pe Bayard (iar aici vorbeşte mai mult psihanalistul decât profesorul de literatură) nu-l interesează aşa de

mult ca oamenii să citească scrierile altora, cât mai ales faptul că orice lectură (sau non-lectură, sau lectură imperfectă) trebuie să aibă o latură creativă şi, ca s-o spunem mai simplu, că şi cititorul trebuie să aibă o contribuţie proprie la cartea aceea. Până-ntr-acolo încât îşi doreşte o şcoală unde, de vreme ce capacitatea de a vorbi despre cărţile necitite e un mod de autocunoaştere, elevii ar trebui să „inventeze" cărţile pe care nu vor fi apoi nevoiţi să le citească.

Numai că Bayard, ca să demonstreze că, atunci când vorbeşti despre o carte necitită, nici cine a citit-o nu-şi dă seama de vreun citat eronat, mărturiseşte, spre sfârşitul discursului său, că a introdus trei informaţii false în rezumatul de la *Numele trandafirului*, de la *Al treilea om* de Graham Greene şi de la *Schimb de dame*, de David Lodge. Amuzant e că în timp ce citeam mi-am dat seama imediat de eroarea ce-l privea pe Greene, am stat un pic pe gânduri în privinţa lui Lodge, dar nu mi-am dat seama de eroarea din rezumatul cărţii mele. Ceea ce înseamnă că probabil n-am citit cum trebuie cartea lui Bayard sau (ceea ce şi el, şi cititorii mei ar fi îndreptăţiţi să bănuiască) abia am răsfoit-o. Dar cel mai interesant e că Bayard nu şi-a dat seama că, dezvăluind cele trei greşeli (intenţionate), presupune, în mod implicit, că noi citim cărţile mai atent decât alte scrieri – de altfel, chiar dovedeşte o lectură foarte minuţioasă a cărţilor pe care le analizează în sprijinul tezei sale despre non-lectură. Contradicţia e aşa de evidentă, încât alimentează bănuiala că Bayard nu a citit cartea pe care a scris-o.

2007

Despre fragilitatea suporturilor

Duminica trecută, la închiderea lucrărilor Şcolii pentru Librari

„Umberto şi Elisabetta Mauri” de la Veneţia, s-a vorbit, printre altele, şi despre caracterul fragil, schimbător, al suporturilor care transmit informaţia. Suporturi pentru informaţia scrisă au fost stela egipteană, tăbliţa de argilă, papirusul, pergamentul şi, bineînţeles, cartea tipărită. Aceasta din urmă a dovedit până acum că poate supravieţui în condiţii bune vreme de cinci sute de ani, dar numai dacă e vorba de cărţi tipărite pe hârtie din fibră textilă. De la jumătatea secolului al XIX-lea s-a trecut la hârtia din lemn şi se pare că aceasta are o durată maximă de şaptezeci de ani (şi, într-adevăr, e suficient să iei în mână un ziar sau o carte de după al Doilea Război Mondial ca să vezi cum se fac fărâme când le răsfoieşti). De aceea, de multă vreme încoace se fac colocvii şi se studiază tot felul de metode pentru a salva toate cărţile înghesuite în bibliotecile noastre – iar una dintre metodele cele mai apreciate este scanarea paginilor şi transferarea lor pe suport electronic.

Dar aici apare o altă problemă: toate suporturile pentru transferarea şi păstrarea informaţiei – de la fotografie la pelicula de film, de la disc şi până la stick-ul USB pe care-l folosim la calculator – toate sunt mai puţin durabile decât cărţile. Despre unele ştim asta deja: în cazul casetelor audio de altădată, banda se răsucea după o vreme, încercai s-o desfăşori introducând creionul în orificiul respectiv, dar nu reuşeai mereu; casetele video îşi pierd uşor culorile şi claritatea, iar dacă, din motive de studiu, le foloseşti de prea multe ori, tot derulându-le înainte şi înapoi, se distrug şi mai repede. Am avut însă vreme să ne dăm seama cât poate dura un disc de vinil fără să se uzeze prea mult, dar n-am avut când să verificăm cât poate dura un CD-ROM, de vreme ce, cu toate că a fost întâmpinat drept invenţia care va înlocui cartea, a ieşit repede de pe piaţă, deoarece la aceleaşi conţinuturi puteai avea acces online şi la preţuri mai avantajoase. Nu ştim cât va dura un film pe DVD, ştim doar că deja începe câteodată să facă figuri dacă-l punem prea des să ruleze. De asemenea, nu am apucat să vedem cât ar putea dura dischetele; înainte să descoperim asta, au şi fost înlocuite de dischetele rigide, iar acestea de discurile reinscriptibile, care, la rândul lor, au fost

înlocuite de stickurile USB. Odată cu dispariţia suporturilor au dispărut şi calculatoarele care le puteau citi (cred că nu mai are nimeni în casă un calculator în care să existe spaţiul pentru dischetă) şi, dacă nu ţi-ai transferat la timp pe noul suport tot ce aveai pe cel vechi (şi asta, probabil, la infinit, cam la doi-trei ani), pierzi iremediabil acele informaţii (dacă nu păstrezi, bineînţeles, în pivniţă, vreo zece calculatoare vechi, câte unul pentru fiecare suport dispărut).

Aşadar, despre toate suporturile mecanice, electrice şi electronice, ori ştim că nu durează prea mult, ori încă nu ştim cât ar putea dura, şi probabil nici n-o să ştim vreodată.

În sfârşit, e suficientă o pană de curent, un fulger în grădină sau orice alt incident, chiar mai banal decât atât, ca să demagnetizezi o memorie. Dacă ar fi vorba de o pană de curent de mai mare durată, nu aş mai putea folosi vreun suport de memorie electronică. Chiar dacă aş fi înregistrat pe un suport electronic *Don Quijote* în întregime, n-aş putea să-l citesc la lumina unei lumânări, în hamac, pe o barcă, în cadă, în leagăn, în vreme ce o carte îmi permite să fac asta şi-n cele mai nefericite condiţii. Iar dacă-mi cade calculatorul sau e-book reader-ul de la etajul cinci, sunt sigur, matematic vorbind, că am pierdut totul, pe când, dacă-mi cade o carte, cel mult îi zboară paginile.

Suporturile moderne par să urmărească mai mult răspândirea informaţiei decât păstrarea ei. Cartea însă a fost, în acelaşi timp, instrumentul principal al răspândirii informaţiei (să ne gândim la rolul jucat de tipărirea Bibliei pentru reforma protestantă), dar şi al păstrării ei. E posibil ca, peste câteva secole, singurul mod de a afla ceva despre trecut să fie, şi atunci, tot un frumos incunabul şi, dintre cărţile moderne, vor supravieţui cele pe hârtie de calitate, care sunt numeroase, sau cele care sunt acum propuse de mulţi editori, pe hârtie fără acid.

Nu sunt un paseist. Am înregistrat, pe un hard disk portabil, de 250 Gb, capodoperele absolute ale literaturii universale şi ale istoriei filosofiei; e mult mai comod să găseşti astfel în câteva secunde un citat din Dante sau din *Summa Theologiae*, decât să te

ridici să iei un volum greu de pe nişte rafturi mult prea înalte. Dar îmi place să văd acele cărţi pe rafturile mele, ca o garanţie pentru când instrumentele electronice o vor lua razna.

2009

Futurismul n-a fost o catastrofă

La o sută de ani de la apariţia *Manifestului futurismului*, multe expoziţii şi-au deschis porţile ca să amintească de această mişcare şi ca s-o reevalueze; şi ştim bine polemicile determinate de faptul că expoziţia de la Paris i-ar fi considerat pe futurişti drept simpli epigoni ai cubismului, în timp ce mai multe expoziţii italiene încearcă să le sublinieze originalitatea şi diversitatea. Dintre toate expoziţiile, mi se pare că, din varii motive, se remarcă cea organizată la Palazzo Reale de la Milano. Nu-mi amintesc care ziar, într-o recenzie, s-a plâns că lipsesc marile incunabule ale mişcării, precum *Dinamismul unui jucător de fotbal* al lui U. Boccioni sau *Funeraliile anarhistului Galli* al lui Carlo Carrà, dar asta n-ar trebui să deranjeze pe nimeni – şi nu pentru că e vorba de opere care au fost expuse de multe ori, ci pentru că expoziţia prezintă ceva mai bun şi ceva în plus. În loc să prezinte câteva opere majore, expoziţia arată ce exista înainte de futurism şi în paralel cu acesta, mai ales la Milano, unde s-a şi dezvoltat curentul, înainte de a ajunge în Franţa. Expoziţia are în vedere şi perioada postfuturistă, până la câţiva contemporani importanţi, dar, chiar dacă e evident că o tradiţie artistică are întotdeauna o anumită influenţă, e mai puţin evident ceea ce se întâmpla înainte de fatidicul an 1909.

De fapt, noi am fost obişnuiţi să credem că înainte de futurism au fost realiştii, în stilul lui Michetti, care-i plăceau lui D'Annunzio, portretiştii pentru doamne, de felul lui Boldini, simboliştii sau pontilliştii în stilul lui Previati, toţi artiştii care-i încântau pe bravii

burghezi ce frecventau muzee şi galerii; şi că apoi s-ar fi produs o „zguduitură” neaşteptată, una dintre acele rapide răsturnări de situaţie ce schimbă cursul istoriei, precum revoluţiile, sau care modifică natura, precum cataclismele, şi că aşa ar fi apărut avangarda istorică în care, în Italia, se înscrie şi futurismul.

Mulţi cunosc teoria matematică a catastrofelor elaborată de René Thom: o catastrofă, în acest sens, este ca un „fald” brusc, datorită căruia înainte nu exista nimic şi apoi există totul, sau invers. În acest sens, sunt catastrofe somnul şi moartea (domnul de La Palisse, cu o clipă înainte să moară, era încă în viaţă), dar şi, după unele interpretări, anumite evenimente istorice, precum răscoalele sau revoltele din închisori (şi tot o catastrofă ar fi şi o vindecare miraculoasă). Acum, expoziţia de la Milano ne arată cât se poate de limpede că futurismul n-a fost o catastrofă. E suficient să priveşti operele expuse acolo pentru a-ţi da seama cum, în primii ani ai secolului XX (şi nici nu mai vorbim de formele lichefiate ale unui sculptor de la sfârşitul secolului al XIX-lea, ca Medardo Rosso) şi înainte să apară marile capodopere ale futurismului, chiar pe când Carlo Carrà, Giacomo Balla sau U. Boccioni pictează încă tablouri figurative (în care critica a recunoscut din vreme germenii futurismului pe cale să se nască), dinamismul futurist se întrevede unde nu te aştepţi sau unde nu-ţi vine să-l cauţi. În 1904, Pellizza da Volpedo realizează un *Automobil la pasul Penice*, unde automobilul aproape că nu se vede, dar se vede în schimb un drum care tot avansează printre dâre rapide de pensulă; în 1907, Previati pictează un *Car al Soarelui*, care, pe lângă simbolismul lui extenuat, mai are şi o reprezentare tangibilă a mişcării rapide şi violente a astrului. Iar acestea sunt numai câteva exemple; dar e ca şi când ultimii simbolişti, ca Alberto Martini, ar fi anunţat deja futurismul, iar viitorii futurişti ar mai fi fost influenţaţi de pontillişti şi simbolişti. Ca să nu mai vorbim de Angelo Romani, care, între 1904 şi 1907, elaborează portrete ş forme nedefinite numite *Urlet* şi *Plăcere*, pe care nu reuşesc să le definesc decât simbolisto-futuristo-expresionisto-abstracte, mult mai hazardate decât picturile

futuriste ce aveau să vină – şi atunci se înţelege de ce Romani aderă la *Manifestul futurismului*, ca mai apoi să se distanţeze de el, ca şi când în sinea lui ar fi căutat altceva.

Expoziţia de la Milano îţi prilejuieşte multe reflecţii, te pune pe gânduri nu numai în privinţa mişcărilor artistice. Problema e că am fost obişnuiţi, de istoria numită „evenimenţială", să vedem toate marile evenimente istorice drept catastrofe: o mână de sanculoţi iau cu asalt Bastilia şi izbucneşte Revoluţia Franceză, câteva mii de sărăntoci (dar se pare că fotografia a fost modificată) iau cu asalt reşedinţa de iarnă a ţarului şi iată că izbucneşte revoluţia din Rusia; un arhiduce e împuşcat şi atunci Antanta îşi dă seama că nu poate convieţui cu Puterile Centrale; Matteotti e omorât şi fascismul decide să se transforme în dictatură... Ştim, dimpotrivă, că aceste momente au slujit drept pretext sau, ca să spunem aşa, au fost un fel de semn de carte, ca să putem fixa începutul a ceva; de fapt, marile evenimente, al căror simbol au devenit ele, se conturau încet-încet din jocul de influenţe, de expansiuni şi înfrângeri.

Istoria e impură şi năclăioasă. Asta trebuie ţinut minte mereu, deoarece catastrofele de mâine se pregătesc deja de astăzi, întotdeauna camuflate perfid.

2009

Întrerupe-mă dacă ştii povestea

Operele în care s-a încercat o definire filosofică sau psihologică a comicului sunt un izvor nesecat de vorbe de duh. Cele mai bune bancuri evreieşti se află în cartea lui Freud despre *Witz*, iar în cea a lui Bergson despre râs se găsesc perle precum acest citat din Labiche: „Stai aşa! Numai Dumnezeu are dreptul să-l ucidă pe semenul Său". Totuşi, în aceste opere, glumele slujesc ca exemplu

pentru a explica o teorie.

Iată însă o carte unde teoriile slujesc drept pretext pentru a spune bancuri. Jim Holt nu e filosof, şi a scris iniţial aceste pagini (*Să ţi-o spun pe-asta. Mică istorie şi filosofie asupra vorbelor de duh*) pentru *The New Yorker* (titlul original e ceva de genul *Întrerupe-mă dacă ştii povestea*). Holt citează teorii chiar contradictorii, unele dintre ele (pe care de altfel dovedeşte că le cunoaşte bine), ca să ne ofere o avalanşă de glume. Cartea lui n-ar putea fi inclusă în programa pentru clasele primare, deoarece se opreşte de obicei asupra unor bancuri destul de deocheate. În plus, citează bancuri americane, în stilul celor spuse de maeştri ai comediei, precum Lenny Bruce, care sunt adesea greu de înţeles dacă nu cunoşti limba şi mediul. De exemplu: de ce New Jersey e numit statul grădinilor? Pentru că în fiecare cartier e câte-un Rosenblum. Ca să te prinzi, trebuie să ştii că Rosenblum e nume evreiesc, care în engleză sugerează înflorirea trandafirilor (*rose bloom*) şi că în New Jersey locuiesc mulţi evrei. Dacă nu locuieşti la New York, nu te prinzi.

Închipuiţi-vă, deci, greutăţile pe care le întâmpină traducătorul Alfonso Vinassa de Regny, care, câteodată, trebuie să recurgă la o notă explicativă – şi ştim cu toţii cât de trist e să fii nevoit să explici bancurile. Nu pot, de altfel, să nu atrag atenţia asupra omisiunii dintr-o notă atunci când citează un banc menit să ironizeze faptul că episcopalienii hirotonesc preoţi şi din rândul persoanelor gay: „De ce episcopalienii nu se descurcă la şah? Pentru că nu ştiu să facă diferenţa între nebun şi regină”. Spusă astfel, gluma n-ar avea prea mult haz, asta şi pentru că e falsă afirmaţia cum că gay-i nu ar şti să facă diferenţa între bărbat şi femeie. Nota însă specifică faptul că în engleză nebunul de la şah se cheamă *bishop*, adică episcop, ceea ce face gluma ceva mai logică, dat fiind faptul că e vorba de treburi bisericeşti. Dar nu se spune că în argou, *queen*, „regină”, înseamnă homosexual, în sensul cel mai peiorativ posibil; şi deci gluma sugerează faptul că „nu ştiu să facă diferenţa între un episcop şi o fetiţă”, ceea ce nu e *politically correct*, dar e mai incisiv.

În sfârşit, să traduci bancuri este câteodată un demers infam; dar, cu toate acestea, multe dintre bancurile din această carte te fac să râzi, iar unele chiar merită citate. Există glume şi în literatura greacă antică („Cum vreţi să vă tund?", întreabă frizerul. Clientul: „În linişte!"), iar Holt citează una care a ajuns incompletă până la noi: un cetăţean din Abdera, oraş unde locuitorii erau renumiţi pentru prostia lor, îl întreabă pe un eunuc câţi copii are, iar acesta îi răspunde că nu are niciunul, pentru că nu are organe reproducătoare. Însă lipseşte răspunsul cetăţeanului din Abdera, iar Holt se nelinişteşte. Ce-aş propune eu: „Şi ce-are a face? Nici mie nu-mi funcţionează organele şi totuşi nevastă-mea mi-a dăruit trei copii minunaţi".

Frumos şi capitolul despre vorbele de duh ale lui Poggio Bracciolini, şi adnotările despre cum perversiunile sexuale au inspirat chiar bancuri sadice, cum ar fi acela despre copiii morţi, bancuri care circulau în Statele Unite cu vreo zece ani în urmă („Ce e roşu şi se leagănă? Un copil atârnat de un cârlig la măcelărie"). Este evocat şi un antropolog al bancurilor, precum Alan Dundes (şi e citat bancul despre premiul întâi pe care-l luau în URSS autorii de bancuri despre regim: cincisprezece ani), şi se aminteşte şi de studiile lui, poate prea acute, despre bancurile extrem de idioate cu elefanţi. Câteva pagini mai încolo, mi se pare foarte bună gluma asta: „Ce spune un melc călare pe o ţestoasă? Yuu-huu!". Şi asta merge să le-o spuneţi şi copiilor. În schimb, nu e pentru copii cea despre dieta lui Clinton: „A slăbit atât de mult, încât acum poate vedea faţa practicantei". E bună şi cea cu tipul care intră într-un bar şi zice că toţi poliţiştii sunt tâmpiţi. Un tip de la o masă îşi exprimă dezacordul. „De ce, eşti poliţist?", întreabă primul. „Nu, sunt tâmpit", răspunde celălalt. Pentru copii ar fi bună cea cu scheletul care intră într-un bar (sau în acelaşi bar) şi cere o bere şi o cârpă pentru podea.

Dat fiind faptul că Holt nu se dă în lături de la nimic, o s-o citez şi pe cea despre uciderea Mântuitorului, atribuită lui Leon Wieseltier: „Ce atâta tămbălău? L-am ucis numai pentru câteva zile!". Sar peste glumele logico-filosofice, pe care le-ar înţelege

numai un public specializat. Îmi pare rău numai că lipseşte o glumă care chiar s-a spus la un congres de logică. Formula logică pentru raţionamentul de tip *modus ponens* este: „Dacă P, atunci Q”, iar în engleză se pronunţă „if pii then chiu”. În timpul colocviului, unul dintre savanţi merge la toaletă şi găseşte acolo o grămadă de lume care stătea la coadă. Atunci spune: *if pee, then queue*, care se pronunţă tot „if pii then chiu”, dar înseamnă „dacă vrei să faci pipi, stai la coadă”.

2009

Festschrift

În jargonul academic, *Festschrift* este un volum ce reuneşte studii erudite pe care prietenii sau discipolii îl pregătesc pentru a sărbători ziua de naştere a unui savant. Un astfel de volum poate aduna studii dedicate în mod special personajului în cauză şi, în acest caz, solicită un mare efort din partea autorilor; există şi riscul să contribuie numai discipolii fideli, nu şi colegii faimoşi, care nu au timp sau chef să-i dedice colegului un atât de solicitant produs al reflecţiei lor. Sau, tocmai pentru a atrage şi nume celebre, volumul poate avea o temă liberă, iar studiile, în loc să fie prezentate ca fiind „despre Icsulică Icsulescu”, vor fi „în onoarea lui Icsulică Icsulescu”.

Cum e şi lesne de imaginat, mai ales în a doua situaţie, un studiu redactat pentru un *Festschrift* e practic pierdut, pentru că nimeni nu va avea cum să ştie vreodată că tu ai scris despre acel subiect anume în antologia cu pricina. În orice caz, e un sacrificiu care cândva se făcea cu plăcere şi, ulterior, îţi recuperai, poate, lucrarea, prezentând-o cu un alt prilej. Numai că pe vremuri *Festschrift*-ul se făcea când profesorul Icsulescu împlinea 60 de ani – ceea ce era o vârstă frumoasă, iar dacă totul mergea bine, murea

înainte să împlinească 70. Astăzi, graţie progreselor din medicină, profesorul Icsulescu riscă să trăiască până la 90 de ani, iar discipolii trebuie să-i facă un *Festschrift* la 60, la 70, la 80 şi la 90 de ani. Ba mai mult, de vreme ce relaţiile internaţionale au devenit mai strânse în ultimii cincizeci de ani şi orice erudit e prieten în mod direct cu mult mai multe personaje decât se întâmpla pe vremuri, un savant primeşte anual, în medie, cel puţin douăzeci sau treizeci de cereri de a participa la redactarea unor astfel de volume celebrative pentru colegi care au atins, slavă Domnului, în toată lumea, vârste aproape biblice. Dacă mai socotim şi că un studiu pentru un *Festschrift* trebuie să aibă – *minimum minimorum* – vreo douăzeci de pagini, fiecare cercetător ar trebui să scrie, în medie, şase sute de pagini pe an, toate originale dacă se poate, pentru a-şi sărbători prietenii extrem de longevivi şi de iubiţi. Se-nţelege, treaba e de neconceput şi totuşi un refuz poate fi interpretat drept lipsă de consideraţie.

Există doar două moduri de a scăpa din această tragedie. Sau pretindeţi ca un asemenea volum să se realizeze doar de la 80 de ani în sus, sau faceţi ca mine, care trimit acelaşi studiu pentru orice *Festschrift* (schimbând doar primele zece rânduri şi concluziile). Şi nimeni nu şi-a dat seama.

2010

Îmbătrânind în lanul de secară

La moartea lui J.D. Salinger, am citit mai multe reevocări ale romanului *De veghe în lanul de secară* şi-am văzut că erau de două feluri: pe de-o parte, amintiri duioase ale celor pentru care romanul a reprezentat o minunată experienţă în adolescenţă, iar pe de altă parte, reflecţiile critice ale celor care, fie prea tineri, fie prea bătrâni, l-au citit cum citeşti un roman oarecare. Cititorii din

a doua categorie erau cu toţii perplecşi şi se întrebau dacă romanul va rămâne în istoria literaturii sau dacă reprezintă doar un fenomen legat de o epocă şi de o generaţie anume. Şi totuşi, nimeni nu şi-a pus astfel de probleme recitind *Herzog* la moartea lui Saul Bellow sau *Cei goi şi cei morţi* când s-a stins Norman Mailer. De ce oare în cazul romanului lui Salinger ne punem astfel de întrebări?

Eu mă consider un bun cobai. Romanul apare în 1951, în anul următor e tradus în italiană pentru editura lui Casini, cu un titlu nu prea încurajator (*Viaţă de bărbat*), şi trece neobservat, bucurându-se de succes abia în 1961, când apare la Einaudi cu titlul *Tânărul Holden*. Este deci ca madlena lui Proust pentru cine era adolescent la începutul anilor ’60. Eu la acea dată aveam deja 30 de ani, mă ocupam intens de Joyce, iar pe Salinger nu-l observasem. L-am citit, oarecum din sentimentul datoriei de a mă documenta, abia cu vreo zece ani în urmă şi m-a lăsat indiferent. Cum aşa?

Întâi de toate, nu-mi trezea amintirea niciunei pasiuni din adolescenţă; în al doilea rând, probabil că acel limbaj tineresc pe care-l utilizase cu atâta originalitate era acum perimat (se ştie, tinerii îşi schimbă argoul în fiecare sezon) şi deci îmi suna fals; şi, în sfârşit, din anii ’60 până azi „stilul Salinger” avusese atâta succes şi reapăruse în atâtea alte romane, încât nu putea să nu mi se pară manierist şi, în orice caz, deloc inedit sau provocator. Romanul devenise neinteresant din cauza succesului pe care îl avusese.

Asta te face să te gândeşti cât de mult contează, pentru istoria „succesului” unei opere, circumstanţele, contextul în care apare, precum şi legătura cu viaţa cititorului însuşi. Un exemplu de un alt nivel: eu nu aparţin generaţiei *Tex* şi rămân adesea uimit când aud pe cineva declarând că a crescut cu mitul lui Tex. Explicaţia e simplă; Tex apare în 1948, iar eu, fiind la acel moment deja licean, nu mai citeam benzi desenate, aveam să mă reapuc de ele spre 30 de ani, în epoca Charlie Brown, a redescoperirii unor clasici precum Dick Tracy sau Krazy Kat, şi odată cu începuturile marii

tradiţii italiene care i-a dat pe Crepax şi Pratt. Şi, la fel, din benzile desenate ale lui Jacovitti, eu am crescut cu Pippo, Pertica şi Palla (anii ’40), şi nu cu Cocco Bill.

Dar să fim atenţi să nu reducem totul la probleme personale. Evident că cineva poate să urască *Divina Comedie* pentru că, în perioada în care trebuia s-o studieze, suferise o teribilă decepţie în dragoste, dar asta se putea întâmpla şi în cazul filmelor lui Totò. Şi totuşi, nu trebuie să cădem în capcana pseudodeconstructivistă, conform căreia nici nu există vreun sens al textului, ci totul depinde de modul cum îl interpretează cititorul. Putem să ne întristăm când ne amintim de *Totò, Peppino e la... malafemmina* pentru că iubita ne-a părăsit chiar în ziua în care am fost să vedem filmul, dar asta nu exclude ca, la o analiză la rece, episodul cu scrisoarea către Dorian Grey să se dovedească a fi o capodoperă a ritmului şi a dozării efectelor comice.

Aşadar, dacă valoarea artistică a unei opere nu depinde de circumstanţele receptării noastre personale, rămâne întrebarea: ce anume determină succesul sau insuccesul unei opere într-o perioadă anume? De ce *De veghe în lanul de secară* îi fascinează pe tinerii din America începutului anilor ’50, dar în aceeaşi perioadă îi lasă reci pe tinerii italieni, care-l descoperă abia după zece ani? Şi nu-i suficient să ne gândim la prestigiul şi capacitatea publicitară ale editurii Einaudi, care era superioară editurii lui Casini.

Aş putea cita mai multe opere care s-au bucurat de o largă popularitate şi o apreciere critică de care nu s-ar fi bucurat dacă ar fi fost scrise cu zece ani înainte sau cu zece ani după. Anumite opere trebuie să apară la momentul oportun. Şi încă de la filosofii greci încoace ştim că momentul potrivit, *kairòs*, constituie o problemă serioasă. Să afirmi că o operă apare sau nu la momentul potrivit nu înseamnă că poţi explica de ce e chiar acela momentul potrivit. E una dintre problemele de nerezolvat, ca, de pildă, unde o să se afle miercuri o minge de ping-pong pe care ai încredinţat-o luni valurilor mării.

Al naibii Aristotel

A apărut de curând şi în italiană o carte bizară a lui Peter Leeson, *Economia conform piraţilor. Farmecul secret al capitalismului* (*L'economia secondo i pirati. Il fascino segreto del capitalismo*, Garzanti, 2010), în care autorul, un istoric american al capitalismului, explică principiile fundamentale ale economiei şi ale democraţiei moderne luând ca model echipajele corăbiilor de piraţi din secolul al XVII-lea (da, chiar cele ale Corsarului Negru sau ale lui L'Olonnais, cu steagul cu cap de mort, steag care la început nu era negru, ci roşu, de unde şi numele *Jolie rouge*, devenit apoi în engleză *Jolly Roger*).

Leeson demonstrează că, în ciuda legilor sale implacabile, de care orice pirat care se respecta trebuia să ţină seama, echipajul corsarilor era o organizaţie „iluminată", democratică, egalitară şi deschisă către diversitate; pe scurt, era un model perfect de societate capitalistă.

Pe acest subiect insistă şi Giulio Giorello în prefaţă, aşa că n-o să mă ocup de ce spune cartea lui Leeson, ci de o asociere de idei care mi-a atras atenţia. La naiba! Fără să aibă cum să ştie ceva despre capitalism, cel care deja trasase o paralelă între piraţi şi negustori (adică liberii întreprinzători, modelele viitorului capitalism) fusese chiar Aristotel.

Aristotel are meritul de a fi definit cel dintâi metafora, şi în *Poetica*, şi în *Retorica*, iar în acele definiţii de început susţinea că metafora nu e un simplu ornament, ci este o formă de cunoaştere. Nu pare puţin lucru, mai ales că în secolele următoare metafora a fost multă vreme privită drept un simplu mod de a înfrumuseţa discursul, fără a schimba totuşi esenţa. Şi chiar şi astăzi există

oameni care gândesc aşa.

În *Poetica*, Aristotel spunea că a înţelege metaforele bune înseamnă „a şti să întrevezi asemănarea sau conceptul înrudit". Verbul pe care-l folosea era *theoreîn*, care înseamnă a întrevedea, a cerceta, a compara, a judeca. Asupra acestei funcţii a metaforei, aceea de vehicul de cunoaştere, Aristotel revine mai pe larg în *Retorica*, unde spune că ceea ce trezeşte admiraţie este plăcut pentru că ne face să descoperim o analogie neaşteptată, adică „ne pune sub ochi" (aşa se exprima el) ceva ce nu observaserăm, ceva ce ne face să spunem: „Ia te uită, chiar aşa stau lucrurile, dar nu ştiam".

După cum se vede, Aristotel atribuia astfel metaforelor bune o funcţie aproape ştiinţifică, şi asta chiar dacă era vorba de o ştiinţă care nu implica o descoperire a unui lucru deja existent, ci, ca să spunem aşa, consta în a-l face să apară acolo pentru prima dată, în a crea un nou mod de a privi lucrurile.

Şi ce exemplu de metaforă care ne pune ceva sub ochi pentru prima dată putea fi mai convingător? O metaforă (pe care nu ştiu unde-o găsise Aristotel) prin care piraţii erau denumiţi „purtători de grijă" sau „cei care te aprovizionează". Ca şi în cazul altor metafore, Aristotel sugera că, pentru două lucruri aparent diferite şi de neconciliat, trebuie identificată cel puţin o proprietate comună, iar apoi cele două lucruri trebuie privite ca două specii ale aceluiaşi gen.

Chiar dacă negustorii erau de obicei consideraţi oameni de ispravă, care străbăteau mările ca să-şi transporte şi să-şi vândă legal mărfurile, în timp ce piraţii erau nişte ticăloşi care atacau şi prădau corăbiile negustorilor, metafora sugera că piraţii şi negustorii aveau în comun faptul că realizau tranzitul mărfurilor de la sursă la consumator. Fără îndoială, odată ce-şi prădau victimele, piraţii plecau în altă parte ca să-şi vândă mărfurile astfel obţinute; aşadar, transportau şi ei mărfuri, le administrau şi îi aprovizionau pe alţii, chiar dacă probabil clienţii lor puteau fi acuzaţi de achiziţie ilicită. În orice caz, acea asemănare fulgerătoare între negustori şi prădători crea o serie întreagă de

bănuieli, în aşa fel încât cititorul se simţea tentat să spună: „Aşa stau lucrurile, n-aveam dreptate înainte”.

Pe de-o parte, metafora te obliga să reevaluezi rolul piratului în economia mediteraneeană, dar pe de altă parte trezea şi unele suspiciuni cu privire la rolul şi metodele negustorilor. În sfârşit, în concepţia lui Aristotel, acea metaforă anticipa ceea ce avea să spună Bertolt Brecht: adevăratul delincvent nu e cel care jefuieşte o bancă, ci acela care deţine una – şi, desigur, bunul nostru Stagirit n-avea de unde să ştie că această aparentă butadă a lui Brecht avea să neliniştească multă lume în contextul celor petrecute în ultima vreme pe piaţa financiară internaţională.

În fine, nu e nevoie să ne prefacem că Aristotel (care era sfetnicul unui rege) era de aceeaşi părere ca Marx, dar vă daţi seama ce m-a distrat povestea asta cu piraţii. Al naibii Aristotel!

2010

Montale şi floarea de soc

În micuţul şi adorabilul său volum *Montale şi Vulpea*[1], în care Maria Luisa Spaziani rememorează episoade din vremea îndelungatei sale tovărăşii cu Montale, apare un pasaj care ar trebui studiat şi la şcoală. Deci: Montale şi Spaziani trec pe lângă un şir de arbuşti de soc. Spaziani iubise dintotdeauna floarea de soc pentru că „atunci când o priveşti cu atenţie, poţi întrezări un fel de stea întunecată, cu bobocei minusculi, o minunăţie”. Şi poate tocmai de aceea, spune ea, dintre toate poeziile lui Montale, pe care le ştia dintotdeauna pe dinafară, iubea cel mai mult un vers de-o extraordinară sonoritate: „Nalte freamătă turlele de soc”[2].

Montale, văzând-o pe Spaziani pradă extazului în faţa arbuştilor, spune: „Ce floare frumoasă!”, iar apoi întreabă cum se

numeşte, făcând-o pe Spaziani „să urle ca o fiară rănită”. Cum aşa, poetul făcuse din floarea de soc o minunată imagine poetică, şi totuşi nu era în stare să recunoască una în natură? Montale se scuză, zicând: „Ştii cum e, poezia o faci cu vorbele”. Episodul mi se pare esenţial pentru a înţelege diferenţa dintre poezie şi proză.

Proza vorbeşte despre diferite lucruri, iar dacă naratorul introduce o floare de soc în povestea lui, el trebuie să ştie ce este şi să o descrie cum se cuvine, altfel poate la fel de bine să renunţe la a o mai evoca. În proză se aplică dictonul *rem tene, verba sequentur*, stăpâneşte bine problema despre care vrei să vorbeşti, iar apoi vei găsi şi cuvintele potrivite. Manzoni n-ar fi putut crea acel minunat incipit pentru romanul său (incipit care, de fapt, este un vers de nouă silabe) şi apoi acea muzicală descriere de peisaj dacă n-ar fi stat mai întâi să privească îndelung atât cele două lanţuri neîntrerupte de munţi, cât şi promontoriul de pe partea dreaptă, şi coasta cea largă de pe partea cealaltă, şi podul ce leagă cele două maluri, ca să nu mai vorbim de Resegone. În poezie se întâmplă, în schimb, exact pe dos – mai întâi te îndrăgosteşti de un cuvânt şi apoi restul vine de la sine: *verba tene, res sequetur*.

Deci poate că Montale n-o fi văzut niciodată minusculele muşuroaie, nici algele şi asteriile, nici agavele din Liguria, gardul cel viu sau puful ce se-mpotmoleşte? N-o fi stat niciodată să asculte zgomotul ţiglelor sfărâmate de viscol, nici corul potârnichilor de stâncă? N-o fi văzut nici fluturele de varză cel smintit? N-o fi privit la jocurile zglobii din satele din Nord, *furlana* sau *rigodone*? Nici cărăruia dinspre şanţ? Cine ştie? Dar asta e valoarea cuvintelor într-o poezie, unde pârâul sugrumat plânge numai pentru că trebuie să rimeze cu frunza ce s-a uscat şi care-n ea însăşi se strânge, altfel pârâul putea foarte bine, ştiu eu, să murmure, să susure, să clipocească, să gâlgâie, să bolborosească; şi numai o necesitate fonică a vrut ca pârâul să plângă în chip atât de minunat şi asta „rămase pentru totdeauna ca alte lucruri cărora le dăm ocol/ limpede ca lumina zilei şi pe care amintirea/ le hrăneşte-ntr-însa”.

2011

Minciună şi prefăcătorie

Cititorii îşi vor fi dat seama că, în unele dintre ultimele „Pliculeţe”, m-am ocupat şi de minciună. De fapt, pregăteam o comunicare pe care am susţinut-o lunea trecută la expoziţia anuală de la Milanesiana, dedicată, anul acesta, temei „Minciuni şi adevăruri”, unde am vorbit despre ficţiunea literară. Un roman reprezintă oare o minciună? La prima vedere, să spui că părintele Abbondio a întâlnit doi bandiţi în apropiere de Lecco ar fi o minciună, pentru că Manzoni ştia prea bine că povesteşte ceva ce inventase el, dar Manzoni n-avea în intenţie să mintă: *pretindea* că ceea ce el povestea chiar se întâmplase şi ne cerea să participăm la ficţiunea lui, la fel cum, de pildă, acceptăm că un copil care ia în mână un baston se preface că e de fapt o sabie.

Bineînţeles, ficţiunea literară presupune nişte semnale care să transmită ideea de ficţiune, iar acestea includ cuvântul „roman” de pe copertă, dar şi un incipit de tipul „a fost odată ca niciodată”. Adesea însă ficţiunea începe cu un fals semnal de veridicitate. Iată un exemplu: „Domnul Lemuel Gulliver… acum trei ani, plictisit deja de necontenitele vizite ale curioşilor la casa lui din Redriff, a cumpărat un mic teren în apropiere de New York… Înainte de a părăsi cartierul londonez Redriff, mi-a încredinţat aceste foi… Le-am citit cu atenţie de trei ori şi trebuie să mărturisesc că adevărul e prezent la orice pagină şi că de altfel însuşi autorul era atât de cunoscut drept om de onoare, încât devenise proverbial printre vecinii lui din Redriff, care, ca să-şi întărească o afirmaţie proprie, aveau obiceiul să adauge că era adevărată de parcă ar fi spus-o însuşi Gulliver”.

Priviţi frontispiciul primei ediţii din *Călătoriile lui Gulliver*. Nu apare acolo numele lui Swift ca autor de ficţiune, ci numele lui Gulliver, ca autobiograf veridic. Poate că cititorii nu se lasă păcăliţi, deoarece, deja de la *Istoria adevărată* a lui Lucian din Samosata încoace, dacă afirmi cu prea mare zel că ceva e adevărat, acel semnal sună ca unul de ficţiune; însă adesea, într-un roman se

amestecă în chip deosebit de strâns întâmplări fantastice şi referiri la lumea reală, încât mulţi cititori devin confuzi.

Aşa se face, de pildă, că cititorii iau drept adevăr romanele, ca şi când ar vorbi despre lucruri cu adevărat petrecute şi că de multe ori îi atribuie autorului opiniile personajelor. Dar vă asigur, ca autor de romane, că dincolo de cele, să zicem, zece mii de exemplare, se trece de la publicul obişnuit cu ficţiunea literară la publicul sălbatic, care citeşte un roman ca pe o succesiune de afirmaţii adevărate, aşa cum la teatrul de marionete spectatorii îl insultau pe ticălosul de Ganelon din Mainz.

Îmi amintesc că în romanul meu *Pendulul lui Foucault*, personajul Diotallevi, ca să-şi râdă de prietenul său, Belbo, care foloseşte în mod obsesiv calculatorul, îi spune, după vreo patruzeci de pagini: „Maşina există, desigur, dar n-a fost produsă în valea ta de silicon". Un coleg care predă discipline ştiinţifice mi-a atras atenţia, cu sarcasm, că Silicon Valley se traduce „Valea Siliciului". I-am spus că ştiam foarte bine că pentru a produce calculatoare ai nevoie de siliciu (*silicon* în engleză), doar scrisesem mai încolo, la pagina 275, dacă ar fi citit, că atunci când domnul Garamond îi spune lui Belbo să includă în *Istoria metalelor* şi calculatorul, că e făcut cu siliciu, Belbo îi răspunde: „Dar siliciul nu e un metal, e un metaloid". Şi i-am spus că la pagina 45, în primul rând, nu vorbeam eu, ci Diotallevi, care avea tot dreptul să nu cunoască nici ştiinţele şi nici limba engleză, dar că, în al doilea rând, era clar că Diotallevi lua în râs traducerile proaste din engleză, ca şi când ai spune că un *hotdog* e un câine cald.

Colegul meu (care n-avea încredere în umanişti) a surâs cu scepticism, considerând că explicaţia mea era o biată cârpeală.

Iată un caz de cititor care, deşi instruit, în primul rând nu ştia să citească un roman ca pe un întreg, punând în legătură diferitele lui părţi; în al doilea rând, era impermeabil pentru ironie şi, în sfârşit, nu distingea opiniile autorului de cele ale personajelor. Unui nonumanist precum colegul meu îi era necunoscut conceptul de *a te preface*.

Naivitate şi identificare

Aminteam, săptămâna trecută, că mulţi cititori întâmpină dificultăţi în a face diferenţa, la nivelul unui roman, între realitate şi ficţiune şi au tendinţa de a-i atribui autorului anumite pasiuni sau gânduri ale personajelor lui. Ca o confirmare a acestui fapt, găsesc acum pe internet un site care reuneşte cugetări ale mai multor autori şi, printre „fraze ale lui Umberto Eco”, o găsesc şi pe aceasta: „Italianul e neîncrezător, mincinos, laş, trădător, se simte mai în largul său cu pumnalul decât cu sabia, mai bine cu otrava decât cu leacul, necurat în tratative, coerent doar când îşi schimbă steagul după cum bate vântul”[3]. Nu că n-ar fi şi ceva adevăr aici, dar e vorba de un loc comun de când lumea, pus în circulaţie de autori străini, iar în romanul meu, *Cimitirul din Praga*, această frază o spune un domn care în paginile de dinainte manifestase pulsiuni rasiste în toată puterea cuvântului şi folosindu-se de cele mai banale clişee. Mă voi strădui să nu aduc niciodată în scenă personaje banale, altfel într-o zi îmi vor fi atribuite perle de înţelepciune precum „mama-i una singură”.

Acum citesc ultima ediţie din rubrica „Vetro soffiato” („Sticlă suflată”), a lui Eugenio Scalfari, care reia „Pliculeţul” meu precedent şi ridică o nouă problemă. Scalfari e de acord că există persoane care confundă ficţiunea literară cu realitatea, dar consideră (şi consideră pe drept că şi eu consider) că ficţiunea literară poate fi mai adevărată decât adevărul, poate da naştere unor procese de identificare, de percepere a unor fenomene istorice, poate crea noi tipuri de sentimente etc. Şi n-ai cum să nu fii de acord cu această părere.

Ba mai mult, ficţiunea literară permite şi efecte estetice: un

cititor poate foarte bine să ştie că doamna Bovary nu a existat niciodată şi totuşi se poate bucura de modul în care Flaubert îşi construieşte personajul. Dar iată că tocmai dimensiunea estetică ne readuce, prin contrast, la dimensiunea aleteică (adică aceea care are de-a face cu noţiunea de adevăr, concepută de logicieni, de oamenii de ştiinţă, de judecătorii care la tribunal trebuie să decidă dacă un martor a spus sau nu cum stau lucrurile de fapt). Sunt două dimensiuni diferite; vai de noi dacă un judecător s-ar lăsa mişcat de faptul că un inculpat îşi spune foarte bine minciunile (bine din punct de vedere estetic). Eu mă ocupam de dimensiunea aleteică, de vreme ce şi reflecţia mea se născuse tocmai în contextul unui discurs despre fals şi despre minciună. E fals să spunem că o loţiune marca Vanna Marchi îţi face părul să crească la loc? E fals. E fals să spunem că părintele Abbondio întâlneşte doi bandiţi? Din punct de vedere aleteic, da, însă naratorul nu vrea să ne spună că ceea ce povesteşte el e adevărat, ci se preface că e adevărat şi ne cere şi nouă să ne prefacem. Ne cere, cum prescria S.T. Coleridge, „să suspendăm neîncrederea”.

Scalfari îl menţionează pe *Werther*; şi ştim prea bine câţi tineri şi câte tinere romantice şi-au pus capăt zilelor, identificându-se cu protagonistul. Oare credeau că povestea e adevărată? Nu neapărat, după cum ştim şi noi că Ema Bovary nu a existat niciodată, şi totuşi povestea ei ne emoţionează până la lacrimi. Recunoaştem o ficţiune drept ficţiune, dar ne identificăm cu personajul.

Şi asta pentru că intuim că, deşi Madame Bovary nu a existat niciodată, au existat atâtea femei de felul ei, şi poate că şi noi avem ceva dintr-însa, iar din povestea aceea tragem o învăţătură despre viaţă în general şi despre noi înşine. Vechii greci credeau că lucrurile petrecute cu Oedip erau adevărate, iar acesta era pentru ei un prilej de a reflecta asupra sorţii. Freud ştia prea bine că Oedip n-a existat niciodată, dar citea în povestea lui o lecţie profundă despre cum funcţionează legile inconştientului.

Ce se întâmplă însă cu cititorii de care vorbeam eu, cei care nu ştiu defel să distingă între realitate şi ficţiune? Situaţia lor nu are valenţe estetice, pentru că sunt într-atât de ocupaţi să ia de bună

povestea, încât nici nu se întreabă dacă e spusă bine sau prost; nu-ncearcă să tragă învăţături; nu se identifică deloc cu personajele. Pur şi simplu manifestă ceea ce aş numi deficit ficţional, nu sunt în stare să „suspende neîncrederea”. De vreme ce aceşti cititori sunt mai mulţi decât ne-am putea închipui noi, merită să ne ocupăm de ei tocmai pentru că ştim că lor toate celelalte chestiuni estetice şi morale le scapă.

2011

Trei reflecţii scurte şi cucernice

Investiţii: Ne-a scandalizat pe toţi domnul acela care a pompat două sute de mii de euro către ’Ndrangheta ca să-şi asigure, dacă ţin bine minte, patru mii de voturi. Şi, da, într-adevăr, aşa ceva nu se face. Dar nu am reflectat îndeajuns asupra a alte trei probleme. Prima: de unde luase domnul acela două sute de mii de euro (care totuşi înseamnă patru sute de milioane de lire de altădată)? Bine-bine, or fi fost economiile lui agonisite cu trudă. A doua: de ce ca să obţină un post în consiliul regiunii trebuie să cheltuie aproape cât câştigă un funcţionar mărunt în cincisprezece ani? Şi, chiar de-ar fi fost vorba de economiile lui, din ce avea să trăiască în primul an, dacă economiile deja le cheltuise? Poate că din această nouă poziţie avea cum să obţină mult mai mult decât două sute de mii de euro. Iar a treia problemă este aceasta: în Milano există patru mii de persoane care pentru cincizeci de euro şi-au vândut votul. Ori erau prea disperaţi, ori prea şmecheri. În ambele cazuri, situaţia e una tristă.

Dezinvestiţii: Toţi iubitorii de carte au fost indignaţi de activitatea domnului De Caro, directorul şi jefuitorul Bibliotecii Girolamini din Napoli, şi pentru că, se pare, de ani de zile, nu

numai că face comerţ cu cărţile furate, ci produce şi falsuri extrem de abile. Dacă e să dăm crezare unui articol bine documentat al Conchitei Sannino din ziarul *La Repubblica* din 2 noiembrie, multe dintre aceste cărţi fuseseră vândute pe eBay. Printre cele menţionate se numără o *Cronică de la Nürnberg*, un faimos incunabul vândut cu treizeci de mii de euro. Dar atunci în toată această poveste De Caro nu e singurul vinovat. Oricine consultă cataloagele (dar e suficientă şi o explorare de cincisprezece minute pe internet), ştie că această *Cronică* a lui Schedel se poate găsi la preţuri care variază între un minim de şaptezeci şi cinci de mii de euro şi un maxim de o sută treizeci de mii de euro, în funcţie de starea exemplarului. De aceea, o copie de treizeci de mii de euro ori este incompletă, ori se află într-o asemenea stare încât librarii cinstiţi o numesc, cu îngăduinţă, „exemplar de studiu" (dar atunci ar trebui să coste mai puţin de treizeci de mii de euro). Deci cine a cumpărat de pe eBay o *Cronică* la preţul acela nu putea să nu ştie că se face vinovat de activitate comercială ilicită (asta ca să fim indulgenţi; iar dacă vrem să fim severi, s-ar numi tăinuire de bunuri). Suntem chiar înconjuraţi de nenorociţi, unii se vând pentru cincizeci de euro, alţii sunt la ofertă: 60% reducere faţă de preţul pieţei.

Se începe de timpuriu: Citesc cu stupoare pe Yahoo Answers următorul apel: „Mă ajutaţi, vă rooog? Am şi eu nevoie de rezumatul *Chestiei* de Umberto Eco. Puteţi să mă ajutaţi?? Mulţumesc frumos!". Până acum nu a răspuns nimeni. În schimb, a răspuns cineva la o altă solicitare de ajutor pe o altă temă: „Efectul tehnologiei asupra copiilor. Ajutaţi-mă, vă rog!". (Toate cererile acestea sunt mereu urmate de faţa care zâmbeşte.) Răspunde o oarecare Luigia: „Hahaha, eu aş zice tocmai că tehnologia i-a făcut pe copii să caute răspunsuri uşoare pe reţelele de socializare şi pe diferite canale, pentru că nu mai sunt în stare să formuleze singuri o părere şi caută pe cineva care să le dea totul mură-n gură. Omniscienţa internetului a devenit mămica mai mare care-i învaţă cu năravşi-i determină să oprească treptat funcţionarea

creierului… hahaha”.

Bravo, Luigia, fată deşteaptă. Dar să ne întoarcem la povestea noastră, care mă măguleşte, pentru că un învăţător sau un profesor i-a îndemnat pe elevi să facă rezumatul unei povestiri scrise de mine. Chiar nu cred că doar a menţionat textul şi i-a pus să-l caute; având în vedere cât de scurtă este povestirea, probabil că le-a dat o copie xerox. În orice caz, iată cumplitul adevăr: mica mea povestire (publicată nu vă spun unde, dacă nu vă amintiţi, faceţi o scurtă cercetare) are cinci pagini – cinci, nu mai multe. Deci cine a făcut acea solicitare mai repede citea textul decât să deschidă calculatorul, să intre pe net, să scrie mesajul şi să aştepte un răspuns. Sau citise textul, dar nu era în stare să spună despre ce era vorba (şi vă asigur că e o fabulă cât se poate de simplă, accesibilă şi unui copil).

Cred că e vorba doar de lene. Începi prin a fura un ou, apoi un portofel şi-apoi o strângi de gât şi pe maică-ta, aşa mi se spunea când eram mic. Începi prin a le cere altora un rezumat, apoi îţi vinzi votul pentru cincizeci de euro, apoi furi un incunabul, căci munca istoveşte, vorba lui Pavese.

2012

Cui i-e frică de tigrii de hârtie?

La începutul anilor ’60, Marshall McLuhan[4] anunţa câteva schimbări profunde în modul nostru de a gândi şi de a comunica. Unul dintre lucrurile pe care le intuise era tocmai acela că începeam să trăim într-un fel de sat global şi, desigur, în lumea internetului multe dintre previziunile lui s-au adeverit. Dar, după ce a analizat rolul tiparului în evoluţia culturii şi a însăşi sensibilităţii noastre individuale în lucrarea *Galaxia Gutenberg*, McLuhan anunţa, în *Să înţelegem media* şi alte lucrări, apusul

liniarităţii alfabetice şi dominaţia imaginii – ceea ce, simplificând mult, mijloacele de comunicare în masă au tradus cu „lumea nu va mai citi, se va uita la televizor (sau la imaginile stroboscopice din discotecă)”.

McLuhan se stinge în 1980, chiar atunci când în viaţa noastră de zi cu zi îşi fac apariţia calculatoarele (apar modele un pic mai evoluate decât cele experimentale de la sfârşitul anilor ’70, dar producţia de masă începe în 1981, cu IBM PC), şi, dacă ar mai fi trăit câţiva ani, ar fi fost nevoit să recunoască totuşi că, într-o lume aparent dominată de imagine, se afirma treptat o nouă civilizaţie bazată pe alfabet: cu un calculator ori ştii să scrii şi să citeşti, ori mare lucru nu faci. E adevărat că azi copiii ştiu să folosească un iPad încă de la grădiniţă, dar toată informaţia pe care o primim de pe internet, prin e-mail şi SMS, se bazează pe cunoştinţe alfabetice. Odată cu apariţia calculatorului, s-a desăvârşit ceea ce prevăzuse arhidiaconul Frollo în *Notre-Dame de Paris* a lui Victor Hugo: indicând mai întâi o carte şi apoi catedrala ce se vedea de la fereastră, plină de imagini şi de simboluri vizuale, arhidiaconul a spus: „Aceasta o va ucide pe aceea”. Calculatorul s-a dovedit, cu siguranţă, un instrument demn de un sat global, cu link-urile multimedia, şi e în stare să reînvie şi ceea ce avea catedrala gotică, dar se bazează mai ales pe principii neo-gutenberghiene.

Odată cu întoarcerea alfabetului, cu inventarea cărţilor electronice, s-a conturat însă şi posibilitatea de a citi texte alfabetice nu pe hârtie, ci pe ecran. Şi de-aici o nouă serie de profeţii despre dispariţia cărţii şi a ziarului (sugerată, parţial, de nişte fluctuaţii în vânzări). Aşa se face că unul dintre sporturile preferate ale oricărui jurnalist în pană de idei este să-i întrebe, de ani şi ani, pe cei cu condeiul în mână, cum văd dispariţia suportului de hârtie. Şi nu-i de-ajuns să susţii că astăzi cărţile mai au încă o importanţă fundamentală pentru transportul şi stocarea informaţiei, că s-a dovedit ştiinţific că au supravieţuit ca prin minune cărţi tipărite acum cinci sute de ani, în timp ce nu putem susţine ştiinţific că suporturile magnetice utilizate astăzi ar putea supravieţui mai mult de zece ani (şi nici nu avem cum să verificăm

asta, de vreme ce calculatoarele de azi nu mai citesc o dischetă din anii ’80).

Iată însă acum câteva evenimente deconcertante despre care ziarele au scris, desigur, dar noi nu le-am înţeles încă semnificaţia şi consecinţele. În luna august, Jeff Bezos, cel de la Amazon, a cumpărat *The Washington Post* şi, în timp ce toată lumea proclamă sus şi tare declinul cotidianului de hârtie, Warren Buffett a achiziţionat de curând nu mai puţin de şaizeci şi trei de ziare locale. Cum arăta recent şi Federico Rampini în ziarul *La Repubblica*, Buffett e un colos al economiei tradiţionale, nu e un inovator, dar are un fler deosebit pentru oportunităţile de investiţie şi se pare că tot către presa scrisă se îndreaptă şi alţi rechini din Silicon Valley.

Rampini se întreba dacă nu cumva lovitura de graţie o va da Bill Gates sau Mark Zuckerberg, cumpărând *The New York Times*. Chiar dacă nu se va întâmpla asta, e clar că lumea digitală redescoperă hârtia. Calcul comercial, speculă politică, dorinţă de a conserva tiparul ca bastion al democraţiei? Nu mă simt în stare să încerc acum vreo interpretare a situaţiei, dar mi se pare interesant că din nou asistăm la o răsturnare de situaţie în ceea ce priveşte profeţiile. Poate că Mao se înşela: luaţi în serios tigrii de hârtie[5]!

2013

1. *Montale e la Volpe*, „Vulpea” fiind supranumele dat de poetul Eugenio Montale Mariei Luisa Spaziani (n.tr.).
2. *Alte tremano guglie di sambuchi* (fragment din poezia *Flussi*) (n.tr).
3. Umberto Eco, *Cimitirul din Praga*, trad. de Ştefania Mincu, Editura Polirom, Iaşi, 2013, p. 17 (n.tr.).
4. Marshall McLuhan (1911-1980) a fost un sociolog canadian, celebru pentru teza sa potrivit căreia mijloacele de comunicare predominante într-o societate determină universul cultural şi modurile de gândire ale societăţii respective (n.tr.).
5. Mao Zedong, viitorul preşedinte al R.P. Chineze, pe atunci capul Armatei de Eliberare Populară, declara în 1956: „Toţi reacţionarii sunt nişte tigri de hârtie: în aparenţă fioroşi, dar de

fapt nu chiar atât de puternici” (n.tr.).

Cea de-a Patra Romă

Căderea celei de-a Patra Rome

Către jumătatea celui de-al treilea mileniu, edwardgibbon@history.uk a scris celebra lui *Istorie a decadenţei şi a prăbuşirii Imperiilor de Apus*[1], unde povestea sfârşitul celei de-a Patra Rome din secolul XX – mai precis, o impunătoare reţea de internet alcătuită dintr-un mare Imperiu central şi o suită de regate federative. Valoarea acestei opere era dată de forţa ei narativă; defectul era acela că autorul încerca, într-ün mod cam prea mecanic, să interpreteze căderea celei de-a Patra Rome în aceiaşi termeni în care predecesorii săi interpretaseră şi descriseseră căderea primului Imperiu Roman.

De pildă, a Patra Romă se mândrea cu faptul că se dovedise victorioasă asupra celei de-a Treia Rome a sarmaţilor, dar, reinterpretând în mod original dictonul *parcere subiectis et debellare superbos* – „Cruţă-i pe cei care se supun şi doboară-i pe cei trufaşi”[2] –, nu-şi instalase acolo propriile legiuni, ci lăsase să se dezvolte o mafie liberă pe o piaţă liberă. Prima Romă căzuse pentru că apelase la armate de mercenari, care nu erau prea dispuşi să moară luptând cu barbarii; a Patra Romă elaborase însă un model de război în care nici măcar unul dintre propriii ei mercenari nu murea şi, cel puţin în aparenţă, nu era ucis niciun barbar. Drama celei de-a Patra Rome a început deci când şi-a dat seama că imperiul, chiar dacă nu mai pierdea războaie, nici nu câştiga vreunul. De vreme ce nu se mai sfârşeau războaiele (care prin definiţie se încheie atunci când una dintre tabere învinge), a Patra Romă nu putea să-şi instaureze propria *pax*.

În Prima Romă urcai pe tronul imperial prin lovituri de palat, când se remarca vreun dictator după ce-şi eliminase cu violenţă rivalii. În schimb în a Patra Romă criza dinastică se instaurează

atunci când pe tronul imperial ajung în mod democratic doi împăraţi deodată şi nimeni nu mai e în stare să spună care dintre ei este legitim. Înainte, conflictele dinastice se desfăşurau mai degrabă în cele mai îndepărtate regate vasale, dar nu prea aveau legătură cu modul în care puteai pune mâna pe putere, ci mai degrabă cu modul în care puteai s-o pierzi. Dacă două facţiuni se luptau pentru putere, fiecare urmărea să obţină o maximă coeziune internă, propunându-şi în acelaşi timp să producă fracturi şi crize în tabăra vrăjmaşă. În regatele vasale faţă de cea de-a Patra Romă asistăm în schimb la situaţii dramatice în care niciuna dintre cele două armate nu acţionează; nici una nu o atacă pe cealaltă deoarece e prea ocupată cu propriile lupte interne. Câştigă deci facţiunea ai cărei adversari (mai abili) se autodistruseseră primii.

edwardgibbon@history.uk nu greşea prea mult când considera perioada istorică de care se ocupa o nouă epocă de decadenţă. Numai că, în cazul primei epoci de decadenţă, pericolul îl constituia sosirea, la graniţele imperiului, a hoardelor de „mari barbari albi”, vorba lui Verlaine, în timp ce în noua epocă de decadenţă ne obsedează invazia paşnică a unor mici barbari coloraţi. În ambele cazuri, imperiul nu făcea decât să compună „acrostihuri indolente”, cum zice tot Verlaine. Un erotism răspândit tulburase deja moravurile străbune; vedem peste tot parade unde tinere sumar îmbrăcate animă marile evenimente sociale, oameni politici care se afişează în public luând în braţe câte-o hetairă provocatoare şi intonând imnuri în cinstea bucuriei şi a plăcerii. Pe popor nu-l mai atrăgea decât circul, unde vreo zece tineri închişi luni de zile în aceeaşi celulă se măcelăresc unii pe alţii. Până şi religia străbunilor e acum în criză: credincioşii, în loc să se ocupe de marile probleme teologice pe care se fundamentează credinţa lor, se dedau misteriilor, adorând statui ce vorbesc sau plâng, ascultând oracole sau amestecând rituri tradiţionale şi comportamente orgiastice.

2000

Dar e cu adevărat un Mare Comunicator?

Când va apărea acest „Pliculeţ”, probabil că se va fi potolit deja şi disputa legată de declaraţiile, oficiale şi internaţionale, ale prim-ministrului Berlusconi cu privire la presupusele lui probleme de familie; şi trebuie să mărturisesc că presa, de orice culoare politică ar fi ea, s-a comportat, în acest caz, cu o discreţie exemplară, înregistrând şi comentând evenimentul în prima zi, dar evitând să răsucească apoi cuţitul în rană. Aşadar, nu din bădărănie revin acum asupra chestiunii, la ceva timp după cele întâmplate, ci pentru că episodul cu pricina va trebui discutat, în anii ce vor urma, la cursurile de ştiinţele comunicării, iar dreptul la reflecţie ştiinţifică are suveranitate.

Deci – şi sper ca la aproape două săptămâni să fi uitat deja toată lumea – în timpul vizitei unui premier străin, prim-ministrul nostru a făcut câteva afirmaţii în legătură cu o presupusă relaţie (e vorba de zvonuri, de bârfe) între soţia sa şi un domn, şi s-a referit la soţie folosind sintagma „biata femeie”. Deja de a doua zi, dacă citeai ziarele, vedeai că acest episod putea fi interpretat în două moduri; primul: premierul nostru fiind un om impulsiv, dăduse frâu liber unei invective de ordin extrem de privat într-un context public. A doua posibilitate: premierul nostru, care e un Mare Comunicator, înţelegând că pe seama lui circula un zvon stânjenitor, ca să ia taurul de coarne, a făcut din asta un subiect de amuzament public, anulând astfel caracterul tabu al chestiunii.

E clar că în primul caz „biata femeie” se dovedea o expresie jignitoare pentru soţie, în timp ce în al doilea caz se arăta ofensatoare pentru presupusul terţ incomod (se subînţelegea: biata de ea, ce mai situaţie dacă ar fi adevărat, dar, evident, nu e, de vreme ce fac glume despre asta). Dacă ar fi corectă prima interpretare, pe care însă aş tinde s-o exclud, cazul ar fi mai degrabă de competenţa psihiatrului decât de cea a politologului, aşadar o considerăm corectă pe a doua. Dar tocmai aceasta trebuie să devină subiect de reflecţie nu numai pentru seminariile de

ştiinţele comunicării, ci şi pentru cele de istorie.

Căci Marele Comunicator pare să nu cunoască principiul evident cum că o dezminţire e de fapt o ştire dată de două ori. Dar măcar de-ar fi numai de două ori. Eu, de pildă (poate pentru că în ultimele luni am călătorit foarte mult, şi mai precis în ţări pe care nu le preocupă în mod obsesiv ce se întâmplă la noi acasă), nu mai auzisem vorbindu-se despre acel zvon – care, probabil, circula printre unii politicieni, intelectuali, oaspeţi ai croazierelor pe Costa Smeralda. Să zicem o mie, două mii de oameni – şi asta dacă vrem să fim generoşi. După intervenţia publică a prim-ministrului, şi având în vedere că suntem în Uniunea Europeană, aluzia a ajuns cam la câteva sute de milioane de oameni. N-aş zice că Marele Comunicator a dat o lovitură chiar de maestru…

În regulă deci, o să-i sfătuim pe studenţii noştri să nu procedeze aşa, pentru că o reclamă la pastă de dinţi care începe cu „în ciuda celor care susţin că pasta de dinţi e cancerigenă…” ar trezi în mintea cumpărătorilor o serie de îndoieli şi ar determina un colaps în vânzarea acestui produs casnic deosebit de folositor. Şi le vom explica studenţilor că şi Berlusconi mai aţipeşte din când în când, ca Homer; vârsta, ce să-i faci?

Dar a doua reflecţie e importantă din punct de vedere istoriografic. De obicei, un om politic face tot ce este cu putinţă ca să nu amestece problemele sale familiale cu cele de stat. Clinton e surprins cu chiloţii în vine, dar face tot posibilul pentru a depăşi momentul, ba chiar o mobilizează şi pe soţie să spună la televizor că sunt lucruri fără nicio importanţă. Mussolini o fi fost cum o fi fost, dar problemele sale cu *donna* Rachele le rezolva între cei patru pereţi ai casei, nu se apuca să le spună în Piazza Venezia, iar dacă a trimis atâţia oameni să moară în Rusia, a făcut-o în numele visului său de glorie, nu ca să-i facă pe plac Clarettei Petacci. Unde în istorie se realizează o astfel de fuziune perfectă între puterea politică şi problemele personale? În Imperiul Roman, unde împăratul este stăpânul absolut al statului, nu mai e controlat de Senat, ci e de ajuns sprijinul gărzii pretoriene – şi atunci poate să-şi ia mama la şuturi, să-şi declare calul senator sau să-i constrângă pe

curtenii care nu-i apreciau versurile să-şi taie venele…

Asta, deci, se întâmplă nu când se creează un conflict de interese, ci, dimpotrivă, o perfectă suprapunere de interese între viaţa privată şi stat. O astfel de suprapunere perfectă a intereselor prefigurează, cel puţin în închipuirea celor care-l idolatrizează, un regim care n-are nimic de-a face cu regimurile de altădată, ci cu ceea ce se întâmplă spre sfârşitul Imperiului. De altfel, vă amintiţi cum – după cum povesteşte Dumas – la începutul epocii absolutiste, ca să preîntâmpine furtul bijuteriilor reginei, amanta sa, de către Milady, lordul Buckingham dă ordin să se închidă porturile şi declară război Franţei? Ei bine, când există o perfectă suprapunere de interese, se întâmplă lucruri din astea.

2002

Omoară păsărica

În legătură cu discuţiile referitoare la caracteristicile care s-ar potrivi „regimului" pe care guvernul Berlusconi îl instaurează încet, dar sigur, merită să lămurim mai bine câteva concepte precum conservator, reacţionar, fascist, qualunquist[3], populist şi aşa mai departe. Reacţionarul e cel care consideră că există o înţelepciune antică, un model tradiţional de orânduire socială şi morală la care trebuie să ne întoarcem cu orice preţ, opunându-ne tuturor aşa-ziselor cuceriri ale progresului, de la ideile liberal-democratice şi până la tehnologia şi ştiinţa moderne. Aşadar, reacţionarul nu e un conservator, este, dacă vrem, un revoluţionar în sens opus. Iar în decursul istoriei au existat mari reacţionari care cu siguranţă nu aveau nimic în comun cu ideologiile fasciste din secolul XX. Dimpotrivă, faţă de reacţionarismul clasic, fascismul era „revoluţionar-modernist", căci exalta ideea de viteză şi tehnică modernă (vezi futurismul), chiar dacă, pe urmă, cu

sincretismul său dat în mintea copiilor, număra în rândurile sale şi reacţionari în înţelesul istoric al termenului, precum Evola[4].

Conservatorul nu este un reacţionar, şi cu atât mai puţin un fascist. Uitaţi-vă, de pildă, la Churchill, care are vederi liberale şi antitotalitariste. Populismul, în schimb, este o formă de regim care, încercând să treacă peste medierea Parlamentului, are tendinţa de a instaura un raport plebiscitar nemijlocit, direct, între un lider charismatic şi mulţime. Au existat atât cazuri de populism revoluţionar, în care prin apelul la popor erau propuse reforme sociale, cât şi forme de populism reacţionar. Populismul este pur şi simplu o metodă care presupune recursul profund la ceea ce numim de obicei opiniile sau prejudecăţile cel mai bine înrădăcinate în colectivitate (sentimente numite poujadiste[5] sau qualunquiste). Bossi, de pildă, foloseşte metode populiste, făcând apel la sentimente qualunquiste, precum xenofobia sau neîncrederea în stat. În acest sens, are un caracter clar qualunquist apelul lui Berlusconi la sentimente profunde şi „sălbatice" precum ideea că ar fi corect să practici evaziunea fiscală, că politicienii sunt toţi nişte hoţi, că nu trebuie să avem încredere în justiţie, pentru că e cea care ne trimite la puşcărie. Un conservator serios şi responsabil nu i-ar încuraja niciodată pe cetăţeni să nu-şi plătească taxele, pentru că atunci ar intra în criză însuşi sistemul pe care îşi propune să-l conserve.

Faţă de aceste diferite atitudini, multe subiecte de dezbatere politică sunt transversale. Să luăm, de pildă, pedeapsa cu moartea. Conservatorii pot fie s-o susţină, fie s-o respingă, de obicei un reacţionar s-ar exprima favorabil, căci ar vedea în asta o trimitere la miturile despre sacrificiu, despre răscumpărare, despre sânge ca element purificator (vezi De Maistre); pentru un populist ar fi un subiect bun, pentru că ar face apel la temerile maselor, ale oamenilor obişnuiţi, cu privire la crimele cu sânge-rece, dar nu a fost niciodată pusă în discuţie nici de regimurile comuniste. Altfel stau lucrurile cu ideile legate de mediu: subiectul ocrotirii bătrânei Terra, chiar cu preţul eliminării speciei umane, e un subiect care ar face deliciul reacţionarilor, dar pentru ocrotirea mediului se pot

bate şi un conservator responsabil (nu unul ca Bush, care trebuie să răspundă aşteptărilor marilor industriaşi care vor să-şi dezvolte afacerile în mod necontrolat), şi un revoluţionar de extremă stângă.

Un populist ar putea fi în favoarea respectării mediului, dar el de obicei trebuie să ţină seama de sentimentele profunde ale „poporului" căruia i se adresează. Să nu uităm că ţăranii, de-a lungul secolelor, au respectat mediul numai în ceea ce priveşte tehnicile de cultivare a parcelei fiecăruia, dar au şi defrişat de câte ori au avut nevoie, fără să se gândească la consecinţele de ordin geologic. Dacă ni se pare că la ţară înainte oamenii respectau mediul mai mult decât o fac cei de azi, asta e numai pentru că pe atunci nu duceam lipsă de păduri şi codri, încât distrugerea lor nu reprezenta o problemă. „Fiecare are dreptul să-şi construiască propria căsuţă unde vrea, fără să fie îngrădit de precepte legate de mediu" – acesta ar putea deveni un slogan populist de succes.

Zilele astea se vorbeşte despre o lege care ar urma să extindă peste măsură garanţiile pentru vânători. Vânătoarea e o practică şi o pasiune populară şi porneşte de la nişte sentimente ancestrale. Dat fiind faptul că societatea umană permite creşterea puilor, a bovinelor şi a porcinelor, pentru ca apoi să le ucidă şi să le mănânce, putem accepta ca, în anumite rezervaţii speciale, departe de zonele locuite, în anumite sezoane bine determinate, să fie ucise animale comestibile, drept sport şi asigurându-ne, în acelaşi timp, că reproducerea lor e controlată, iar specia nu e pusă în pericol. Dar între anumite limite. Legea în discuţie, însă, încearcă să aducă aceste limite la dimensiuni pre-ecologice. De ce? Pentru că prin această propunere face apel la pulsiunile ancestrale, la acel „popor profund" care priveşte cu scepticism orice critică sau reformă a tradiţiilor şi care reprezintă terenul predilect al oricăror tendinţe poujadiste.

Aşa că acest proiect de lege subliniază încă o dată caracterul populisto-qualunquist al unui regim care se strecoară asemenea unui şarpe şi care se alimentează din apelul la instinctele necontrolate ale electoratului cu cea mai mică doză de educaţie

critică.

2004

Despre regimul de Populism Mediatic

Pe când Berlusconi anunţa, la emisiunea *Porta a porta*, că, vezi Doamne, Italia se retrage din Irak, câteva zile după aceea mă aflam la Paris, unde era inaugurat Salonul Cărţii, iar astfel am avut prilejul să vorbesc despre Italia cu francezii, a căror specialitate este faptul că nu înţeleg niciodată cum trebuie ceea ce se întâmplă la noi acasă – şi adesea nu fără un oarecare temei.

Prima întrebare: de ce premierul vostru a anunţat o asemenea decizie importantă într-o emisiune TV şi nu în Parlament – unde poate că ar fi trebuit să ceară părerea sau consimţământul cuiva? Le-am explicat că aceasta este forma de regim populisto-mediatic pe care-l instaurează actualmente Berlusconi, un regim unde între Lider şi Popor se creează un raport direct, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, lipsind astfel Parlamentul de autoritate (unde Liderul nu are de ce să ceară consimţământul nimănui, deoarece îl are deja asigurat – şi astfel Parlamentul tinde să devină biroul notarial care înregistrează acordurile dintre Berlusconi şi Bruno Vespa).

Le-am mai explicat şi că Italia e un stat bizar, întemeiat pe reaua-credinţă a interpretării semantice. În timp ce ziarele sau posturile de radio americane, când vorbesc de Irak, folosesc termenul *insurgency* (care la mine acasă se traduce insurecţie, sau cel puţin gherilă extinsă), în Italia, dacă cineva foloseşte termenul oarecum corespondent *rezistenţă*, e linşat imediat, pentru că a îndrăznit să compare terorismul fundamentalist cu glorioasa Rezistenţă italiană, fără să accepte ideea că *rezistenţă* e un termen neutru, ca şi *insurgenţă* sau *insurecţie*, şi care trebuie folosit atunci

când într-o ţară o parte a populaţiei rezistă cu arma în mână în faţa unui ocupant străin – chiar dacă ceea ce face rezistenţa nu ne este pe plac şi chiar atunci când în mişcarea de gherilă se infiltrează şi grupuri în mod evident teroriste. Le-am mai dezvăluit şi că cei care se arată indignaţi din cale-afară de ofensa adusă glorioasei Rezistenţe italiene sunt, de altfel, chiar cei care, cu alte prilejuri, încearcă să demonstreze că Rezistenţa noastră a fost opera unor bandiţi şi asasini. Dar asta-i altă poveste.

Am mai clarificat apoi şi o altă curioasă slăbiciune semantică: mulţi oameni îşi sfâşie hainele când aud vorbindu-se de regim în legătură cu Berlusconi, pentru că se gândesc că a existat un singur regim, cel fascist; şi reuşesc foarte bine să demonstreze că Berlusconi nu-i obligă pe copiii italieni să poarte cămăşi negre, nici nu încearcă să cucerească Ethiopia (lucru pe care nici Francesco Storace[6], cred, nu mai are de gând să-l facă). Dar „regim" înseamnă formă de guvernământ, de aceea se şi vorbeşte de regim democratic, regim monarhic, regim republican etc. Iar ceea ce instaurează acum Berlusconi este o formă de guvernământ inedită, diferită de cea consfinţită prin Constituţie; este vorba de acel populism mediatic despre care vă povesteam – de asta, pentru a-l perfecţiona, Berlusconi încearcă să modifice Constituţia.

Întrebările s-au îndesit în zilele următoare, când, după reproşurile pe care i le-au făcut Bush şi Blair, Berlusconi a spus că n-a afirmat niciodată că o să retragă trupele din Irak. Dar cum poate să se contrazică aşa? mă întrebau interlocutorii mei. Le-am explicat că ăsta-i tot farmecul populismului mediatic. Dacă tu te duci să spui ceva în Parlament, e înregistrat ca act şi pe urmă nu poţi să zici că n-ai spus aşa. În schimb, spunând asta la televizor, Berlusconi a obţinut imediat rezultatul pe care şi-l dorea (să câştige o oarecare popularitate, în scopuri electorale); iar apoi, când a afirmat că n-a spus aşa, pe de-o parte, l-a liniştit pe Bush, iar pe de altă parte nici nu a pierdut acel pic de popularitate câştigat, pentru că una dintre virtuţile mass-media este aceea că telespectatorii care le urmăresc (şi nu citesc ziarele) a doua zi au şi uitat ce anume s-a spus precis cu o zi înainte, şi păstrează, cel mult,

impresia că Berlusconi ar fi zis o chestie simpatică.

Acest procedeu e tipic, de pildă, pentru *teleshopping*: cine vinde o loţiune de păr poate să arate, la ora 08.30, două fotografii cu un client complet chel, care apoi şi-a redobândit o bogată podoabă capilară, însă la 10.30 să spună că, desigur, produsul e unul serios, dar nu promite că o să-ţi crească părul la loc. Între timp, telespectatorii s-au schimbat, sau, dacă nu, măcar au uitat ce s-a spus cu două ore mai devreme şi au doar impresia că acolo se vând lucruri serioase, nu false speranţe.

Dar atunci, au observat interlocutorii mei, italienii nu-şi dau seama că, dacă Berlusconi procedează aşa, el (şi împreună cu el toată Italia) îşi pierde credibilitatea nu numai în faţa lui Chirac sau a lui Schröder, ci şi în faţa lui Blair sau a lui Bush? Nu, am răspuns, de asta pot să-şi dea seama italienii care citesc ziarele, dar aceştia sunt o minoritate faţă de cei care îşi culeg ştirile doar de la televizor; iar televiziunea dă numai ştirile care-i plac lui Berlusconi. Tocmai asta înseamnă regim de Populism Mediatic.

2005

O americancă la Roma

Alice Oxman are nişte handicapuri. E americancă, iar asta ar putea să nu fie pe placul radicalilor de stânga, dar nu a participat la USA-Day, unde apăreau doamne înfăşurate în drapelul american, iar asta trebuie s-o fi făcut antipatică în ochii celor de la *Il Foglio*[7]. E evreică şi asta, în ultima vreme, poate să nu fie pe placul multora, atât de dreapta, cât şi de stânga. E de stânga, şi asta nu e pe placul dreptei. În plus, e soţia lui Furio Colombo, iar asta poate să-i atragă neîncrederea ambelor părţi. Bine că nu e şi urâtă.

E normal, deci, ca volumul ei *Sub Berlusconi. Jurnalul unei americance la Roma 2001-2006* (*Sotto Berlusconi. Diario di*

un'americana a Roma 2001-2006, Editori Riuniti, 2007) să fie unul amar. E amar atunci când vorbeşte la persoana întâi, arătând e-mailurile cu fiica ei, care a trăit atacurile de la 11 septembrie (şi ce-a urmat) la New York, e amar când vorbeşte despre lucrurile prin care a trecut soţul ei în lumea jurnalismului (poate că citează cam mult aceste lucruri, putem bănui un conflict de interese), dar e amar şi înfiorător mai ales când se mulţumeşte să insereze, fără comentarii, extrase din presă şi ştiri de agenţie. Ceea ce, pentru împrospătarea memoriei, constituie un document cutremurător despre o perioadă dintre cele mai groteşti şi mai întunecate din istoria noastră. Mă limitez la un modest florilegiu.

2001:

Ţinta mea e să eliberez ţara de această excrescenţă a magistraturii. (Carlo Taormina[8])

— *Genova is so nice.*

— Domnule preşedinte, e război, se moare.

— *Oh, yes, I know, it's tragic.* (Bush la summitul G8)

Este un război religios. (Oriana Fallaci[9])

Există o perfectă suprapunere de viziune între Bush şi Berlusconi. (TG 2)

2002:

Modul cum s-au folosit Biagi, Santoro şi Luttazzi de televiziune e unul criminal. (Berlusconi la Sofia)

Le am aici, în Sardinia, pe fiicele prietenului meu Putin. (Berlusconi)

Prin Porto Rotondo se conturează un viitor de Camp David italian. (*Panorama*)

În Sud lumea mă urmează ca pe-un sfânt în procesiune, cântând. (Berlusconi pe *Rai 1*)

2003:

Apicella acordează chitara, îl lasă să asculte câteva note, iar el, preşedintele textier, demarează în trombă. Chiar acesta e universul sentimental şi muzical al preşedintelui Consiliului de Miniştri: el e Julio Iglesias al Italiei. (*Libero*)

Judecătorii sunt nebuni, au probleme psihice. (Berlusconi)

Dacă or să mă ucidă, să ţineţi minte că e la ordinul lingvistic al lui Antonio Tabucchi şi Furio Colombo. Anunţaţi de îndată DIGOS-ul[10]. (Giuliano Ferrara)
Berlusconi e un liberal autentic. Este extraordinar de bun, nemaipomenit de bun. Are dreptate Ferrara când îl compară cu Mozart, pentru candoarea şi genialitatea lui. (Sandro Bondi)
Doar n-aţi vrea să le dăm case primilor *bingo-bongo* care vin la noi de prin Africa! Să fim serioşi! (Bossi)

2004:
Nişte comunişti nenorociţi, judecătorii ăia! (Carlo Taormina)
Berlusconi? Habar n-ai ce priceput e. Eu îl admir mult. Putin ne face curte, Bush ne face curte, în sfârşit ne face şi nouă curte cineva. (Simona Ventura)
Lumea îi striga lui Berlusconi: „Ieşi afară!". Am strigat şi noi. Atunci el mi-a spus: „Aveţi o faţă de tot rahatul". (Anna Galli, o cetăţeancă)
Mi-e ruşine că poetul Mario Luzi a fost numit senator pe viaţă. O astfel de persoană, care-i o jignire pentru lumea noastră... Mai bine îl punea pe Mike Buongiorno. (Maurizio Gasparri)

2005:
Dumneavoastră ce înălţime aveţi? 1,78? Nu exageraţi, ia veniţi aici la oglindă! Vedeţi, eu am 1,71. Da' vi se pare că un bărbat care are 1,71 poate fi considerat pitic?! (Berlusconi către un ziarist de la *La Stampa*)
Electoratului i-a distras atenţia moartea papei, şi asta a avut cu siguranţă un rol şi în privinţa numărului de abţineri. (Enrico La Loggia)
În Italia se trăieşte foarte bine... În clasa băiatului meu, copiii au câte două celulare fiecare. (Berlusconi la TG 2)
Din vila mea am o privelişte minunată... Şi anul ăsta văd o mulţime de bărci. Dacă-s bărci de bogătaşi, înseamnă că avem destui. Salariile cresc mai mult decât inflaţia, bogăţia în familiile noastre nu are egal în Europa. (Berlusconi pentru *La Stampa*)

2006:
Poponarii ăştia îmi produc silă. (Roberto Calderoli)
Eu sunt fascistă şi mă mândresc cu asta. Mai bine fascist decât pe invers. (Alessandra Mussolini la emisiunea *Porta a porta*)
Lucrurile merg bine... Ieri am mers la restaurant cu nişte prieteni şi nu

mai erau locuri libere. Până la urmă au fost nevoiţi să spună că eram eu acolo şi atunci le-au zis câtorva să se ridice. (Berlusconi la La7)

I-au pus pe câţiva să se ridice. Bine că nu era un regim. Păcat că se termină cartea în 2006. Ar fi putut povesti şi despre un Family Day unde însă în primele rânduri erau oameni divorţaţi de mai multe ori, persoane care trăiau în concubinaj ca-ntr-un serviciu militar pe contract permanent, celibatari care refuză căsătoria din considerente ascetice (printre care, statistic vorbind, poate fi şi câte-un pedofil).

2007

My heart belongs to daddy

Cugetarea nr. 1: Aflu din presă că premierul nostru a spus că nu-i nimic rău să pui pe liste femei cu un aspect fizic deloc neplăcut. Problema e cum spui lucrurile. Toată lumea ştie bancul cu călugărul dominican şi cel iezuit care se îndeletnicesc cu cele duhovniceşti. Iezuitul, în timp ce citeşte din ceaslov, fumează plin de încântare. Dominicanul îl întreabă cum poate să facă aşa ceva, iar iezuitul răspunde că le-a cerut voie mai-marilor săi. Dominicanul, naiv, răspunde că şi el a cerut voie, dar a fost refuzat. „Dar cum ai întrebat?" spune iezuitul. Dominicanul răspunde: „Am voie să fumez în timp ce mă rog?". Bineînţeles că i se spusese că nu. Iezuitul însă întrebase: „Pot să mă rog în timp ce fumez?". Iar superiorii îi răspunseseră că te poţi ruga în orice împrejurare.

Dacă Berlusconi ar fi spus că nu e nimic rău dacă o femeie care candidează la alegeri e şi frumoasă, toată lumea ar fi aplaudat, inclusiv feministele, dar el a lăsat să se înţeleagă că nu-i nimic rău dacă o tânără frumoasă e pusă pe listele electorale, şi aici e buba. Poate că e rău să pui pe liste o tânără doar pentru că e frumoasă.

Cugetarea nr. 2: Apropo de povestea cu fetiţa din Napoli care-i spune lui Berlusconi „tati”, sigur că e urât să te gândeşti la prostii. Şi totuşi, n-ai cum să nu-ţi aminteşti un cântec nemuritor al lui Cole Porter, cântec pe care l-au făcut celebru Marilyn Monroe şi Eartha Kitt, *My heart belongs to daddy*, unde o fetiţă cu o voce foarte senzuală povesteşte că nu poate avea relaţii obişnuite cu băieţii de vârsta ei pentru că inima ei îi aparţine lui *daddy*, adică lui tati. A curs multă cerneală asupra pasiunii acestei fete (incest, pedofilie, ataşament faţă de valorile familiei?), iar ideile în această privinţă rămân destul de obscure – de altfel, Cole Porter era un vulpoi şi jumătate… Acestea fiind spuse, cântecul e foarte frumos şi foarte senzual şi e ciudat că Apicella nu-l cunoaşte.

Cugetarea nr. 3: Se pare că acelaşi prim-ministru ar fi spus că noi nu vrem să devenim o civilizaţie multietnică, motiv pentru care trebuie, după cum spune şi Liga Nord, să intensificăm controalele asupra imigraţiei. La prima vedere, pare să fi spus acelaşi lucru ca Fassino, că trebuie să controlăm imigraţia clandestină şi să-i ajutăm pe imigranţii cu acte în regulă. Dar dedesubt era o altă idee: şi anume că decizia de a deveni sau nu o civilizaţie multietnică ar fi o decizie voluntară. Ca şi când Roma imperială (şi chiar mai înainte) ar fi decis dacă vrea sau nu să fie invadată de barbari. Barbarii, când fac presiuni la graniţă, intră pur şi simplu. Înţelepciunea Imperiului Roman (care i-a permis să mai supravieţuiască vreo câteva secole) a constat în legile pe care le-a făcut ca să dea un caracter de legitimitate aşezărilor barbare, oferindu-le cetăţenie celor care se instalau paşnic în cadrul imperiului – şi permiţându-le chiar să facă parte din armată. Aşa se face că au existat împăraţi iliri, africani; noua religie creştină a avut ca bază propovăduirea realizată de Saul, care se trăgea din zona Turciei de azi, iar printre ultimii gânditori romani se număra şi un berber pe nume Augustin.

Când mase întregi de oameni se adună la graniţele lumii noastre ca să pătrundă încoace, nu ne putem preface că decizia de

a-i primi sau nu depinde de noi. Şi asta lăsând la o parte faptul că, dacă Italia, în deceniile trecute, şi-ar fi creat o imagine de ţară săracă şi zdrenţăroasă, poate că miile de africani şi de balcanici nici nu s-ar fi gândit vreodată să vină încoace. Dar ei urmăreau televiziunile italiene, mai ales Mediaset, şi aveau impresia că ţara noastră e populată de nişte piţipoance trăsnet, unde dacă răspundeai că Garibaldi nu era un ciclist, câştigai pe dată monede de aur. Atunci, bineînţeles că toţi au vrut să vină încoace, chiar şi înot, fără să ştie că pe urmă aveau să doarmă în cutii de carton în subsolurile gărilor, iar dacă totul mergea bine, puteau spera doar la vreo tanti de 60 de ani.

Cugetarea nr. 4: Aflu tot din presă că hackerii nu numai că reuşesc să intre în memoria băncilor, dar deja ameninţă şi serviciile secrete din lumea întreagă, pătrunzând chiar pe site-urile CIA. Era de aşteptat. Acum îmi închipui că peste puţină vreme (dacă nu chiar de pe-acum) online o să mai vorbească doar cine are un amant, fără să-şi închipuie că soţul sau soţia ar putea afla tot ce-şi spun, sau imbecilii cărora le place să-şi vadă contul curent golit. Serviciile secrete însă vor fi părăsit de mult internetul. Să expediezi un mesaj secret de la Londra marţi dimineaţă, ca să ajungă imediat la New York, poate fi comod, dar până la urmă un agent secret care pleacă de la Londra la ora nouă ajunge la New York până-n prânz, după ora locală. Şi-atunci mai bine porţi mesajul ascuns în tocul de la pantof sau îl înveţi pe dinafară, sau cel mult ţi-l introduci în sfincter. Haideţi, ca racul înainte către progres!

2007

„Da’ ce, io-s rasist? Nu vedeţi, mă, că e negru?”

Poate că disputele la nivel naţional s-au liniştit, dar nu şi cele la nivel internaţional. Mi se întâmplă încă să primesc e-mailuri de la prieteni din mai multe ţări care întreabă cum de a putut premierul Berlusconi să comită o astfel de gafă istorică şi să glumească pe seama faptului că noul preşedinte al Statelor Unite nu numai că e tânăr şi charismatic, dar mai e şi bronzat.

Mulţi s-au străduit să dea o explicaţie pentru expresia folosită de Berlusconi. Cei mai răutăcioşi oscilau între doi poli: interpretarea apocaliptică (Berlusconi voia să-l jignească pe noul preşedinte) şi interpretarea *trash* (Berlusconi ştia foarte bine că face o gafă, dar ştia şi că electoratul lui adoră astfel de gafe şi tocmai de-asta îl consideră simpatic). Cât despre interpretările binevoitoare, existau cele care-l scuzau pe Berlusconi în mod ridicol (Berlusconi, iubitor al bronzului artificial, voia să-i facă un compliment lui Obama) şi cele indulgente (ei, haide, a făcut o glumă nevinovată, să nu exagerăm).

Ce nu înţeleg străinii este motivul pentru care Berlusconi, în loc să se apere şi să spună că i s-au răstălmăcit vorbele şi că de fapt voia să spună altceva (asta ar fi tehnica lui obişnuită), a preferat să insiste pe faptul că expresia folosită era perfect acceptabilă. Singurul răspuns corect ar fi că Berlusconi nu vorbea deloc cu rea-credinţă, avea impresia că a spus ceva cât se poate de firesc, şi nici acum nu vede nimic rău în ceea ce a spus.

A spus – crede el – că Obama e negru; şi ce, nu-i negru? Neagă cineva asta? Berlusconi pare să subînţeleagă tocmai asta: e evident că Obama e negru, toţi scriitorii negri din America s-au declarat fericiţi că un negru ajunge la Casa Albă, de ceva vreme negrii din America tot repetă că „black is beautiful”, negru sau bronzat e tot aia şi, deci, se poate spune şi „tanned is beautiful”. Sau nu-i aşa?

Păi nu-i aşa. Probabil vă amintiţi că albii din America îi numeau „negro” (a se citi „nigro”) pe cei veniţi din Africa, iar când voiau să-şi exprime dispreţul faţă de ei foloseau forma „nigger”. Apoi, negrii au obţinut privilegiul de a fi numiţi „black”, dar şi astăzi unii negri pot fi auziţi spunând, în semn de provocare sau în glumă, că ei sunt „nigger”, numai că asta pot s-o spună ei, dar dacă

o spune un alb îi sparg faţa. Cum e şi cu acei gay care, ca să se autodefinească în mod provocator, folosesc expresii mult mai denigrante, dar dacă aceleaşi expresii le foloseşte cineva care nu e gay, se arată cel puţin jigniţi.

Acum, să spui că un negru a ajuns la Casa Albă e o constatare; şi poţi s-o spui cu satisfacţie sau cu ură, dar poate s-o spune orişicine. Să defineşti însă un negru drept bronzat e un fel de a spune sau de a nu spune şi, deci, de a sugera o diferenţă, fără să îndrăzneşti însă să-i spui pe nume. Dacă spui că Obama e „un negru" este un adevăr evident, dacă spui că „e negru" deja faci aluzie la culoarea pielii, dacă spui că e bronzat deja îl iei în râs şi încă în mod răutăcios.

Desigur că Berlusconi nu intenţiona să creeze un conflict diplomatic cu Statele Unite. Dar există expresii sau comportamente cu ajutorul cărora îi deosebeşti pe cei din diferite clase sociale sau de un nivel cultural diferit. O fi snobism, dar, în anumite cercuri, o persoană care spune „manàgement" este imediat supusă unei judecăţi negative, la fel cine spune „Universitatea din Harvard", fără să ştie că Harvard nu e un loc (şi mai sunt chiar şi cei care pronunţă „Haruard"); iar în mediile cele mai exclusiviste eşti marginalizat şi dacă scrii „Finnegan's Wake", referindu-te la romanul lui Joyce *Veghea lui Finnegan*, şi foloseşti genitivul saxon ('s), oarecum ca pe vremuri, când îi identificai pe cei cu un statut social inferior după faptul că ţineau degetul mic în sus când ridicau paharul, dacă li se oferea o cafea spuneau „rămân dator", iar în loc de „soţia mea" spuneau „doamna mea".

Comportamentul trădează câteodată mediul din care provii; îmi amintesc de o persoană publică bine-cunoscută pentru austeritatea sa, care, la sfârşitul unui discurs pe care l-am ţinut la inaugurarea unei expoziţii, a venit şi mi-a strâns mâna cu prietenie, spunându-mi: „Domnule profesor, nici nu ştiţi ce plăcere mi-aţi produs!". Cei de faţă au surâs, stânjeniţi; dar acel om cumsecade, de vreme ce frecventase numai persoane cu frică de Dumnezeu, nu ştia că acea expresie nu se mai foloseşte astăzi decât în sens fizic. Dacă ne referim la spirit, spunem „a fost într-

adevăr o plăcere intelectuală”. „Şi nu e tot aia?” ar spune Berlusconi. Nu, expresiile nu sunt niciodată echivalente.

Pur şi simplu, Berlusconi nu frecventează anumite medii, unde e bine ştiut faptul că poţi face referire la originea etnică, dar fără aluzii la culoarea pielii, după cum nu e civilizat să mănânci peştele cu cuţitul.

2008

Berlusconi şi Pistorius

Literatura despre Berlusconi e destul de bogată. Printre pamfletele cele mai recente vi-l semnalez pe cel pe care l-am văzut de curând, încă în şpalturi (se va tipări la Manifestolibri), şi anume *Fenomenologia lui Silvio Berlusconi* de Pierfranco Pellizzetti, în care se vorbeşte despre multe, de la estetica lui Berlusconi şi până la sexualitatea lui, totul cu o curajoasă maliţiozitate. O carte deja apărută este *Corpul Liderului* (*Il corpo del capo*, Guanda, 2009) de Marco Belpoliti, care tratează numai un aspect anume, extrem de ciudat – raportul personajului cu propriul corp şi modul în care şi-l prezintă în mod constant.

Oricât de ciudat ar părea, nu toţi capii au un corp; gândiţi-vă la un mare lider precum De Gasperi[11] – cine-a trăit în anii ’50 îşi aminteşte cu siguranţă că era de-o urâţenie teribilă, dar ţinem minte numai faţa. Dacă mergeţi să vedeţi monumentul care i s-a făcut la Trento, veţi observa că nu are corp, de-asta şi dispare sub pliurile unei haine Facis şifonate. Dar de altfel n-aveau corp (aveau cel mult un chip recognoscibil) nici alţi lideri din trecut, de la Nenni[12] şi până la Fanfani[13] sau chiar Togliatti[14], a cărui charismă, de netăgăduit, era mai ales de tip intelectual. Dar asta e valabil şi pentru celelalte ţări: nimeni nu-şi aminteşte de corpul preşedinţilor Franţei, cu excepţia lui De Gaulle (dar numai pentru

că avea o statură şi un nas caricatural); dintre englezi, îţi rămâne în minte imaginea lui Churchill, dar în special faţa lui de băutor zdravăn, cu trabucul în gură, în rest îţi aminteşti vag doar că era obez. Nici Roosevelt nu avea o corporalitate (poate doar în sens negativ, pentru că era invalid), Truman părea un agent de asigurări, Eisenhower un unchiaş, iar primul care a mizat pe fizicul lui (dar, din nou, doar pe chip) a fost Kennedy, care l-a învins pe Nixon datorită modului abil în care l-au prezentat la televizor.

Aveau oare un corp marii lideri din trecut? Unora, cum e cazul lui Augustus, le-a fost dăruit de sculptori, despre alţii putem bănui că au ajuns la putere pentru că erau puternici şi aveau un oarecare ascendent, nu asupra poporului (care n-avea prilejul să-i vadă), ci asupra anturajului lor. De restul se ocupau legendele, care le atribuiau, de pildă, regilor Franţei, puterea de a vindeca scrofuloza. Dar nu cred că Napoleon şi-a târât soldaţii către măcel apelând la calităţile lui somatice.

Pentru ca un şef de stat – un cap – să dobândească în sfârşit corporalitate şi să se ocupe în mod aproape obsesiv de imaginea sa fizică (atenţie, nu doar de chip, ci de tot corpul), e nevoie să aşteptăm era comunicării în masă, începând cu fotografia.

Şi iată că putem începe, cum de altfel procedează şi Belpoliti, să studiem raportul pe care-l avea Mussolini cu propriul corp, raport atât de intrinsec legat de puterea sa politică, încât, pentru a consfinţi căderea definitivă a regimului, a fost nevoie, ca să spunem aşa, să fie răsturnat ascendentul lui somatic şi să-i fie desfigurat întreg corpul, spânzurat cu capul în jos.

Dacă există asemănări între Berlusconi şi Mussolini, s-o spunem din capul locului, ca să nu scandalizăm pe nimeni, că asta nu se întâmplă pentru că Berlusconi ar fi fascist, ci pentru că, la fel ca Mussolini, vrea să stabilească o relaţie de tip populist cu mulţimea, având grijă, în mod aproape obsesiv, de propria imagine. N-am de gând să mă refer aici la analizele lui Belpoliti, care se concentrează mai ales pe fotografii, de pe vremea când

Berlusconi cânta pe vaporaş până în zilele noastre, şi deplâng, cel mult, faptul că pentru un asemenea belşug de analize nu avem şi acel belşug de imagini pe care, ca cititor, ţi le doreşti (sunt vreo douăzeci, cu adevărat grăitoare, dar după mostra asta ai vrea mai multe).

Ca indicaţii de lectură însă, vă sugerez să nu rataţi minunatele analize asupra mâinilor, asupra zâmbetului, şi nici abordarea neaşteptată a laturii feminine a personajului; evident, nici dezvoltarea subiectului narcisismului (Belpoliti face apel la diferite surse şi nume prestigioase, de la Jung la Foucault sau la Sennett), plus adnotările asupra folosirii propriei familii ca prelungire (tot accesorie) a corporalităţii.

Dacă există vreo diferenţă fundamentală între Mussolini şi Berlusconi, aceea e că primul, dacă facem abstracţie de uniforme, îşi folosea corpul – şi bustul gol de asemenea – aşa cum îl făcuse maică-sa, cel mult accentuându-şi îndrăzneţ chelia, în timp ce la Berlusconi domină elementul *cyborg*, modificarea treptată a trăsăturilor lui naturale (Belpoliti face aluzie la o asemănare unică între Berlusconi şi Oscar Pistorius, alergătorul cu proteze). Aici includem implantul de păr, liftingurile, toate astea ca să se păstreze pentru cei ce-l urmează cu credinţă, într-o imagine mineralizată, fosilizată, fără vârstă, cum ar dori el (imună la trecerea timpului). Ciudată această aspiraţie către veşnicie pentru cineva pe care, la sfârşit, Belpoliti îl caracterizează drept „un astru permanent al efemerităţii”.

2009

Cazul ciudat al comeseanului necunoscut

Abia acum văd un articolaş din *Il Giornale* din 13 iulie. Mai bine mai târziu decât niciodată. Iată ce zice: „Profesorului Eco îi place

mâncarea *fusion.* Umberto Eco, socotit un punct de referinţă al gândirii de stânga, a fost surprins sâmbăta trecută la Milano, la ora prânzului, într-un restaurant cu specific asiatic de pe strada San Giovanni sul Muro, stând la masă cu un personaj necunoscut. Localul era unul sobru, dar nu exclusivist; iată ce «clasici» preferă autorul *Numelui trandafirului*: în meniu, orez cantonez, spaghetti de soia cu curry şi pui cu legume şi bambus, asta pe lângă reţete şi mai îndrăzneţe. Mânuirea beţişoarelor trebuie să fie una dintre pasiunile elitei progresiste. Căci în acelaşi restaurant chinezesc şi milanez deopotrivă fusese zărit de curând şi Guido Rossi, jurist, fost senator, fost preşedinte Telecom şi comisar extraordinar al Federaţiei Italiene de Fotbal în vara teribilă a anului 2006, când s-a desfăşurat scandalul Calciopoli. China e mai aproape. E de ajuns să mai adaugi un loc la masă".

Nimic ieşit din comun. Există ziarişti care trăiesc din picanterii. Nu-l pot bănui pe autorul articolaşului că s-ar duce să stea la pândă în fiecare zi la un restaurant chinezesc „non-exclusivist" (adică unul în care nu-i poţi surprinde la lumina lumânărilor pe Paola Binetti[15] cu Rocco Siffredi[16], sau, mai ştiu eu, pe Carla Bruni cu ministrul Brunetta), aşadar nu-mi rămâne decât să socotesc că şi amatorul de ştiri de scandal îl frecventează cu regularitate. De altfel, e bine iluminat, curat şi e şi pe măsura posibilităţilor financiare ale unuia care se află pe treptele inferioare ale ierarhiei din redacţie. Dar, plictisindu-se probabil să mănânce a nu ştiu câta oară pacheţele de primăvară, anonimul nostru trebuie să fi sărit de pe scaun de bucurie că a dat peste o ştire de senzaţie, menită să-i schimbe cariera.

Nimic mai firesc decât să mergi la un restaurant chinezesc; şi e lucru şi mai firesc încă faptul că mergem şi eu, şi Guido Rossi. Nu ştiam că merge şi el, dar restaurantul în cauză e la o sută de metri de locuinţele noastre, şi atunci evident că mergem acolo, asta, desigur, dacă nu vrei să deguşti orhidei cu arici-de-mare la restaurantul *Cracco-Peck* pentru câteva sute de euro.

De ce ai vrea să dai publicităţii o astfel de ştire neinteresantă, mai rău chiar decât cea cu un câine care muşcă un om? E ca şi

când ai anunţa că un câine a lătrat.

Încerc să fac câteva ipoteze. Mai întâi, e important să răspândeşti suspiciuni, fie ele şi cât se poate de vagi, despre persoanele care nu-ţi împărtăşesc ideile. Vă amintiţi cu toţii acea ediţie a emisiunii *Mattino 5* în care a fost filat şi dat pe post magistratul Raimondo Mesiano („vinovat" de a fi emis o sentinţă în cazul arbitrajului Mondadori care n-a fost pe placul premierului Berlusconi). În imagini, magistratul se plimba, fuma o ţigară, mergea la frizer, se aşeza pe o bancă arătându-şi ciorapii turcoaz – lucruri pe care comentatorii le defineau drept „ciudăţenii", aşadar indicii clare că ticălosul de magistrat nu era în toate minţile.

Se spunea ceva rău despre el? Ba deloc, dar de ce se ducea la bărbier cu ciorapi turcoaz (când cetăţenii cinstiţi au cel mult ciorapi de culoare închisă) şi, mai ales, de ce avea grijă cineva să ne spună asta, ca şi când ne-ar fi trimis un mesaj cifrat? E şi asta o tehnică jurnalistică, sigur, nu una demnă de Premiul Pulitzer, dar care poate să aibă o oarecare priză la persoanele care poartă ciorapi scurţi.

Probabil că cei de la *Il Giornale* au în vedere un anumit tip de alegător: de-o anumită vârstă, care împreună cu soţia nu mănâncă decât un pic de spaghetti cu usturoi şi legume la cuptor şi care e oripilat la gândul că cineva ar putea să mănânce precum chinezii (care de obicei preferă să mănânce carne de maimuţă şi de câine); sau poate că e vorba de un alegător care trăieşte în vreun cătun uitat de lume, unde nimeni n-a auzit de restaurante chinezeşti; sau e cineva sceptic în privinţa oricărui lucru care are de-a face cu etniile prea sufocante şi mai ales cu chinezii; sau e cineva care, cum spune şi articolul, consideră folosirea beţişoarelor o „pasiune comună a elitei progresiste", pentru că oamenii obişnuiţi folosesc furculiţa, cum ne-a învăţat mama acasă; sau poate că alegătorul e de părere că în China încă mai e Mao Zedong şi, deci, dacă mănânci mâncare chinezească înseamnă că strigi sus şi tare (iar articolaşul o şi sugerează) că, aşa cum se striga în '68, „China e aproape" (N.B. acum chiar e aproape, dar din motive mai mult de dreapta decât de stânga).

Şi pe urmă, ce vrea să însemne că eram la masă cu „un personaj necunoscut”? Cine mai era şi ăsta, al cărui nume nu-l făceam cunoscut tuturor, cu o ditamai plăcuţa? De unde venea? De ce se întâlnea cu mine? Şi de ce la un restaurant chinezesc, ca-ntr-un roman al lui Dashiell Hammett, şi nu la *Colline Pistoiesi* sau *Alla bella Napoli*? Bineînţeles că personajul necunoscut îi era necunoscut ziaristului, nu şi mie, căci era un prieten al meu. Dar să răspândeşti ideea că cineva frecventează necunoscuţi, şi pe deasupra şi la un restaurant chinezesc, aduce mult a doctorul Fu Manchu şi Pericolul Galben.

Iată cu ce se ocupă „elita progresistă”. Bine că presa veghează.

2010

Intră, Criton...

Nu putem decât să fim solidari cu guvernul nostru când acesta cere în mod oficial autorităţilor braziliene extrădarea lui Cesare Battisti[17]; şi cred că aşa ar trebui să gândească până şi cei care, să zicem, ar fi de părere că Battisti a fost victima unei erori judiciare; pentru că şi dacă ar fi fost vorba de eroare judiciară, nu guvernul brazilian ar fi în măsură să stabilească acest lucru, poate doar dacă declară în mod public şi oficial că statul italian, la momentul condamnării lui Battisti, era şi mai e şi azi un aparat dictatorial, care calcă în picioare drepturile politice şi civice şi violează libertatea cetăţenilor lui.

Cererea de extrădare e necesară însă, pentru că se presupune că cele trei procese succesive la care a fost supus Battisti (primul proces, apelul şi recursul la Înalta Curte) reprezentau modul în care un stat democratic şi o magistratură independentă de orice dictat politic exercitau justiţia (de altfel – şi asta o spun pentru cei

care au motive de neîncredere faţă de guvernul Berlusconi –, acea acţiune a magistraţilor avea loc pe vremea când în Italia Berlusconi nu era decât un simplu cetăţean).

De aceea, solicitarea extrădării lui Battisti înseamnă să aperi demnitatea magistraturii noastre şi, în acest caz, oricare cetăţean democrat trebuie să fie solidar cu iniţiativa guvernului (şi a preşedintelui).

Bravo domnului deputat Berlusconi, am fi tentaţi să spunem, s-a comportat impecabil. Dar atunci de ce acelaşi domn Berlusconi, când magistraţii iniţiază o acţiune penală împotriva lui (şi nici măcar nu-l condamnă pe nedrept la închisoare pe viaţă, ci pur şi simplu îl convoacă pentru a se apăra de nişte acuzaţii care pot fi nefondate, el bucurându-se de toate garanţiile), nu numai că refuză să se prezinte în faţa judecătorilor, dar le contestă şi dreptul de a se ocupa de cazul lui. Vrea oare să se declare astfel solidar cu Battisti în încercarea de a delegitima magistratura italiană? Vrea oare şi el să emigreze în Brazilia ca să ceară guvernului de acolo aceeaşi protecţie pe care i-o oferă lui Battisti faţă de presupusa lipsă de legitimitate a magistraţilor noştri? Sau, dacă tot consideră că magistraţii care l-au condamnat pe Battisti sunt oameni oneşti şi că demnitatea lor trebuie apărată pentru a nu fi ştirbită însăşi onoarea statului italian, Berlusconi crede că, dimpotrivă, Ilda Boccassini n-ar fi o persoană onestă; şi atunci dovedeşte că, în ceea ce-i priveşte pe magistraţi, el, Berlusconi, foloseşte două măsuri: îi consideră onorabili şi oneşti când îl condamnă pe Battisti, dar neonorabili şi neoneşti atunci când fac cercetări în cazul Ruby[18].

Apărătorii domnului Berlusconi vor spune că Battisti greşeşte dacă se sustrage justiţiei italiene, pentru că de fapt ştie că e vinovat, pe când Berlusconi are dreptate să procedeze la fel, pentru că se consideră nevinovat. Dar cât poate să ţină o asemenea argumentaţie?

Cine se foloseşte de astfel de raţionamente se vede că nu a reflectat asupra unui text pe care ar trebui să-l cunoască toţi cei care au terminat liceul (cum i s-a întâmplat şi domnului Berlusconi). E vorba de *Criton* al lui Platon. Pentru cine a uitat, am

să reamintesc despre ce era vorba: Socrate fusese condamnat la moarte (pe nedrept, ştim noi azi, şi ştia şi el) şi se afla în temniţă, aşteptând cupa de cucută. Îl vizitează discipolul său, Criton, care-i spune că totul e pregătit pentru evadare, şi se slujeşte de toate argumentele posibile ca să-l convingă de faptul că are dreptul şi datoria să scape de o moarte nedreaptă.

Dar Socrate răspunde amintindu-i lui Criton care ar trebui să fie atitudinea unui om cinstit faţă de autoritatea Legilor Cetăţii. Când a acceptat să trăiască în Atena şi să se bucure de toate drepturile unui cetăţean, Socrate a recunoscut corectitudinea acelor legi şi, dacă ar îndrăzni acum să le desconsidere doar pentru că la un moment dat ele acţionează împotriva lui, ar contribui la delegitimarea şi, deci, la distrugerea lor. Şi nu putem să profităm de Lege câtă vreme lucrează în favoarea noastră, iar apoi s-o respingem dacă decide ceva ce nu ne e pe plac, deoarece cu Legile încheiem un pact, pe care nu-l putem încălca după bunul nostru plac.

Luaţi seama că Socrate nu se afla la cârma ţării, pentru că atunci ar fi trebuit să zică şi mai multe, şi anume că, dacă el se credea îndreptăţit să desconsidere legile care nu-i erau pe plac, ca om aflat la cârma ţării nu le-ar mai fi putut pretinde nici altora să se supună unor legi care nu le erau pe plac, să nu mai treacă pe culoarea roşie a semaforului, să plătească taxele, să nu delapideze băncile sau să nu abuzeze de minori.

Lucrurile astea Socrate nu le-a spus, dar sensul mesajului său rămâne: înalt, sublim, dar dur ca o piatră de moară.

2011

Norma şi puritanii

Criticile faţă de comportamentul prim-ministrului nostru au suscitat o serie de obiecţii care s-ar vrea vorbe de duh. Una dintre ele nu avea drept scop să-l dezvinovăţească pe premier, cât mai degrabă să-i denigreze pe criticii lui: „Voi, ăia cu ’68-ul”, s-a spus, „care tot propovăduiaţi amorul liber şi drogurile halucinogene, aţi devenit azi nişte puritani habotnici cărora nu le convin practicile sexuale ale premierului, dacă de-aşa ceva o fi vorba, şi nu de nişte simple cine cu Coca-Cola Light”. (Ce mai cine mohorâte, zic eu, fără nici măcar o picătură de *Gavi* sau de *Greco di Tufo*!) Cu privire la amorul liber al celor de la ’68 nu prea sunt la curent, pentru că eu la momentul acela aveam deja treizeci şi şase de ani (o vârstă considerată matură pe vremea aceea), doi copii şi lucram deja ca profesor. Aşa că n-am mers niciodată în pielea goală, cu pletele-n vânt şi cu marijuana după mine la concerte rock. Dar am impresia că „libertate sexuală” însemna la vremea aceea că două persoane pot să aibă relaţii sexuale din propria lor voinţă şi – mai ales – gratis. Ceea ce era foarte diferit de cum era văzut sexul înainte de ’68; mai precis, ca să ne-nţelegem, e vorba de bordelurile după care tânjeşte câte un nostalgic, unde erai liber să ai relaţii sexuale, dar pe bani.

Cu toate acestea, au dreptate cei care spun că e semn de puritanism să-l critici pe premier pentru că frecventa domnişoare de o moralitate discutabilă. Oricine are dreptul să practice tipul de relaţii sexuale care îl satisface (homo- sau heterosexuale, *more ferino*, sadomaso, *cunnilingus*, onanism, vărsarea seminţei unde nu trebuie, *delectatio morosa*, exhibiţionism, fetişism, travestire, voaierism – şi altele asemenea) dacă şi numai dacă face asta cu persoane care şi-au dat consimţământul, fără să le facă rău celor care nu vor să participe la aşa ceva sau nu sunt în măsură să-şi dea consimţământul în cunoştinţă de cauză (şi iată de ce sunt condamnate pedofilia, zoofilia, violul şi telefoanele obscene), şi toate acestea trebuie să se petreacă în spaţii închise, ca să nu ofenseze sensibilitatea puritanilor – la fel cum nu se cuvine să înjuri în public, ca să nu ofensezi sensibilitatea celor credincioşi.

Trebuie să recunosc că opozanţii premierului au insistat prea

mult asupra aspectelor sexuale ale cazului Ruby. Era firesc să se întâmple aşa, pentru că dacă te apuci să le povesteşti italienilor de conflict de interese, de corupţia magistraţilor, despre tăinuirea de capital sau despre legile *ad personam*, lumea nici nu citeşte articolul, pe când dacă le trânteşti faza cu Ruby pe prima pagină, trec prin tot ziarul, până la rubrica meteo. Dar opoziţia faţă de premier n-are a face cu gusturile lui în materie de relaţii sexuale. Are de-a face cu faptul că, pentru a-i recompensa pe cei care participau la cinele lui, le oferea posturi în diferite instituţii regionale, provinciale, naţionale sau europene, şi asta pe cheltuiala noastră. Dacă salariul de consilier regional pentru doamna Minetti îl plătesc eu (procentual vorbind) şi (chiar la nivelul unei cote minime) alţii care trăiesc cu o mie de euro pe lună, atunci nu e chestie de puritanism, ci de normă juridică.

Problema morală nu e că nu trebuie să faci dragoste (tot e mai bine decât un război, cum se spunea în ’68), ci că nu trebuie să faci asta punându-i să plătească pe cei care n-au nicio legătură. Marrazzo[19] nu e condamnabil pentru că frecventa transsexuali, ci pentru că s-a dus acolo cu maşina carabinierilor.

Dar hai să acceptăm şi ipoteza că premierul nu le-ar fi oferit invitatelor sale posturi publice drept recompensă. Odată ce am spus că e permis să faci acasă la tine ce ai chef, asta e valabil pentru un bancher, un medic, un muncitor înscris în sindicat, dar dacă se află că anumite practici au loc în casa unui om politic, e greu să eviţi un scandal public. Lui John Profumo şi Gary Hart le-a fost de-ajuns relaţia cu o singură femeie (una de fiecare) pentru a-şi distruge cariera. Aşa că atunci când e vorba de mai multe femei şi, pe deasupra, aduse la petrecere cu autocarul, aluzie la scandalul Rubygate, ştirea nu are cum să nu ajungă şi în ziarele coreene sau la televiziunea din Tunisia (controlaţi pe internet).

Poate că vreunul dintre apărătorii premierului va spune că lucrurile stau aşa pentru că puritanii sunt cei care au spionat un cetăţean obişnuit pe gaura cheii şi s-au apucat după aceea să trâmbiţeze peste tot în străinătate aşa-zisele lui pozne. Dar premierul a început, ultima verigă a unui lanţ al favorurilor, când

a mers la ziua de naştere a lui Noemi şi a făcut presiuni asupra poliţiei ca s-o elibereze pe Ruby. Acestea sunt acţiuni publice, iar când un premier se justifică spunând că era de bună-credinţă, având convingerea că Ruby era nepoata lui Mubarak, pentru că aşa îi spusese ea (după cum tot ea îi spusese că era majoră şi el crezuse), e clar că străinii se prăpădesc de râs, pentru că pare o poşadă de la începutul secolului trecut ca un om care are pe umeri responsabilitatea guvernării unei ţări întregi să ia de bun ce-i spune o dansatoare la bară.

2011

Cagü!

Toţi şi-au dat seama că, de când nu mai e premier, Berlusconi lipseşte şi de pe primele pagini ale ziarelor. Şi nu pentru că ar vrea el asta. Dar se tot ducea să-l viziteze pe amicul Putin, şi toţi reacţionau de parcă nu s-ar fi dus el, ci preşedintele Clubului Rotary din Vanuatu; se tot dădea jos din elicopter cu tot felul de domnişoare, iar lumea zicea că e treaba lui ce face. Iar popularitatea lui în sondaje scădea vertiginos.

Acum că a anunţat că revine pe scenă, a recucerit prima pagină a ziarelor. Atenţie, n-are importanţă dacă va reveni cu adevărat sau nu, doar ştim cum îşi schimbă el părerea de la o zi la alta. Important e că, deocamdată, îl vedem iarăşi la tot pasul, surâzător ca de obicei.

Berlusconi este, şi nu neagă nimeni asta, un geniu al publicităţii, iar unul dintre principiile după care se ghidează este: „Vorbiţi despre mine, chiar dacă de rău, da' vorbiţi!". Aceasta-i, de altfel, tehnica tuturor exhibiţioniştilor: sigur că nu e în regulă să-ţi dai pantalonii jos şi să-ţi expui aparatul sexual în faţa unui liceu de fete, dar dacă faci asta ai asigurată prima pagină a ziarelor – şi

unii, pentru a o avea, devin şi criminali în serie.

Aşa că s-ar putea presupune că o parte (zic numai o parte, dar una consistentă) din farmecul pe care-l are Berlusconi în concepţia multor alegători se datorează nu atât (sau nu numai) lucrurilor pe care le spunea sau le făcea el, cât constanţei cu care adversarii lui, ca să-l critice, îl tot aduceau pe coperta revistelor.

Cum să ne comportăm cu el până la alegerile viitoare (şi nu vorbesc de acoliţii lui fideli, ci de cei care se tem de Berlusconi, considerându-l o nenorocire pentru Republica noastră şi aşa slăbită)?

Mi s-a povestit de mai multe ori cum că atunci când abia începusem să vorbesc, după „mama", „tata" şi „buni", am început într-o zi să urlu „*cagü*", cu „u" franţuzesc, aşa cum se aude adesea în dialectele noastre din Nord şi cum în sudul Italiei nu se poate rosti. Cum oi fi reuşit eu să creez cuvântul acela, care nu apare nici în dicţionare, era o problemă intens dezbătută; poate auzisem vreo înjurătură precum *cagòn*[20] de pe la zidarii care lucrau la casa din faţa noastră şi pe care-i urmăream plin de încântare de pe scări. Fapt e că n-au folosit la nimic dojenile, scatoalcele, ţipetele; din timp în timp repetam „*cagü*", tot mai satisfăcut de atenţia pe care o primeam.

Până când am dat de belea. Într-o duminică, exact la amiază, mama mă ţinea în braţe în mijlocul bisericii, şi chiar atunci când clopoţelul suna la Prefacerea euharistică (în timp ce în sfântul locaş nu se mai auzea nici musca), eu, încurajat de acea tăcere bruscă şi asurzitoare, m-am întors către altar şi, cât mă ţinea gâtlejul, am urlat: „*Cagü!*".

Păru că pentru o clipă preotul s-a întrerupt din rugăciunea Prefacerii pâinii şi a vinului, iar privirile severe şi uluite ale credincioşilor au silit-o pe biata mea mamă – care se înroşise de ruşine – să părăsească sfântul locaş.

Trebuia, bineînţeles, găsită o soluţie. Şi au găsit una cum nu se poate mai bună. În zilele următoare, eu strigam *cagü*, iar mama se prefăcea că n-a auzit. Eu insistam: „Mamă, *cagü!*" şi ea răspundea: „A, da?", în timp ce scutura aşternuturile. Eu îi dădeam înainte cu

„*cagü*”, iar mama îl informa pe tata că seara aveau să vină în vizită surorile Faccio.

În sfârşit, dragii mei cititori îşi vor fi dat seama de întorsătura pe care au luat-o lucrurile: exasperat de faptul că nu primeam niciun răspuns, am încetat să mai spun „*cagü*” şi m-am apucat să învăţ un lexic mai bogat şi mai complex, pe care îl foloseam *ore rotundo*, cu emfază, spre marea satisfacţie a părinţilor mei, care se bucurau că au un fiu atât de erudit.

N-aş vrea să mă slujesc de amintirile mele din copilărie ca să le dau sfaturi politicienilor, gazetăraşilor sau celor care umplu paginile fiţuicilor. Numai că, dacă nu vor cumva să devină cutia de rezonanţă a adversarului lor, ar putea să ia exemplu de la mama.

2012

Casta neisprăviţilor

Giovanna Cosenza, în cartea ei *SpotPolitik* (Laterza, 2012), apărută de curând, aprofundează tema incapacităţii constante a clasei politice italiene de a comunica în mod convingător cu alegătorii. Desigur, au abandonat aproape de tot limba de lemn politico-birocratică (deşi Cosenza încă mai găseşte urme, analizând fără milă mesajele unui politician din noua generaţie precum Vendola); nu numai de la Berlusconi încoace, ci chiar de la Kennedy, începuse era comunicării politice bazate nu pe simbol sau pe program, ci pe imaginea (şi corpul) candidatului; asistăm la trecerea definitivă şi ineluctabilă de la discursurile ţinute în piaţa publică la spotul publicitar. Dar am impresia că această carte, de la cap la coadă, se concentrează asupra unei singure idei: politicienii noştri nu reuşesc să comunice pentru că, atunci când vorbesc, nu se identifică defel cu problemele oamenilor cărora li se adresează, ci se concentrează în mod „autoreferenţial” pe problemele lor

personale.

Dar cum aşa? Chiar şi Berlusconi, care a ştiut să vorbească în mod simplu, cu sloganuri eficace, să aibă o abordare bazată pe zâmbet şi chiar pe glumă? Da, chiar şi el. Poate că nu în acele momente fericite în care a ştiut să se pună în pielea ascultătorilor şi – interpretându-le dorinţele cele mai ascunse – le-a spus că e corect să nu plăteşti taxele, dar în general, şi mai ales în ultima vreme, începuse să vorbească în mod obsesiv de duşmanii lui, de cine-i punea beţe-n roate, de magistraţii care-l urau, şi nu de faptul că „lumea" începuse să simtă criza economică pe care apoi el n-a mai reuşit s-o ascundă.

Am să le las cititorilor plăcerea de a savura pe îndelete răutăţile cu care Cosenza îi cadoriseşte pe toţi (şi poate că cel mai vizat e Bersani). Eu în schimb m-aş întreba de ce guvernanţii noştri nu ştiu să se identifice cu problemele oamenilor obişnuiţi. Răspunsul îl dăduse deja cu mult timp în urmă Hans Magnus Enzensberger, într-un articol (nu mai ţin minte cum se numea şi unde-l publicase) în care scotea în evidenţă faptul că omul politic din ziua de azi se află cel mai departe de oamenii obişnuiţi, pentru că trăieşte în turnuleţul lui de fildeş, umblă cu maşini blindate sau înconjurat de gorile, şi de aceea oamenii îl văd numai de departe; nici nu i se întâmplă vreodată să meargă la cumpărături într-un supermarket sau să stea la coadă la un ghişeu la primărie. Politica, sub ameninţarea terorismului, a dat naştere unei caste condamnate să nu mai ştie nimic despre ţara pe care trebuie s-o guverneze, şi zic „castă" gândindu-mă la acei paria ai societăţii din India cărora le este refuzat contactul cu alte fiinţe umane.

Dacă avem soluţii? Ar trebui să stabilim că omul politic nu are dreptul să stea nici la guvern şi nici în Parlament decât pentru o perioadă foarte limitată (să zicem cei cinci ani cât ţine un mandat de parlamentar, sau, ca să fim indulgenţi, doi). După care ar trebui să ducă iarăşi o viaţă normală, fără escortă, ca şi mai înainte. Şi dacă după o anumită perioadă de aşteptare se vor întoarce la putere, măcar vor fi avut parte de câţiva ani de experienţe

cotidiene în afara castei.

Ideea asta ne-ar putea duce cu gândul la o alta, şi anume că n-ar trebui să existe o categorie de politicieni de profesie, iar Parlamentul şi guvernul ar trebui lăsate în seama unor cetăţeni obişnuiţi care decid să slujească patria pentru o scurtă perioadă. Dar ar fi o greşeală să gândim aşa. Ar fi ceva extrem de păgubos, ar fi o formă de politică de joasă speţă *à la* Beppe Grillo. Cine se dedică profesiei de politician în varii organizaţii învaţă diverse tehnici de gestionare a afacerilor publice şi, aş zice chiar, o etică a devotamentului, aşa cum se întâmpla cu politicienii profesionişti creştin-democraţi sau cu cei din Partidul Comunist Italian, care începeau „de la coada vacii", în asociaţii de tineret, şi continuau apoi în cadrul partidului. Iar prin alegerea făcută nu aveau cum să-şi facă firme private, birouri profesionale, făbricuţe sau întreprinderi de construcţii, aşa încât, atunci când intrau în Parlament sau la guvernare, nu erau ispitiţi să-şi apere sau chiar să-şi sporească propriile averi, cum se întâmplă azi cu cei aduşi în Parlament de un şef căruia trebuie apoi să-i întoarcă favoarea şi de la care învaţă cum să trateze cu dezinvoltură conflictul de interese, sau sunt tentaţi să-l imite. Cât despre faptul că pe urmă, chiar dacă lucrezi într-un partid, poţi ceda corupţiei – asta ar fi o întâmplare regretabilă, dar măcar n-ar face parte dintr-un sistem.

2012

Să citim Constituţia

Despre subiectul acesta am mai vorbit într-un „Pliculeţ" de acum doi ani, dar nu eu sunt cel care mă repet. Pentru că tot întâlnesc, în cadrul diverselor discuţii despre guvern, Parlament sau legea electorală, două afirmaţii care până mai ieri păreau să aparţină

grupărilor populiste de dreapta, dar câteodată sunt adoptate şi de către persoane cu o pregătire politică solidă şi de un înalt nivel cultural.

Prima afirmaţie este că Parlamentul actual nu are legitimitate, pentru că a fost ales pe baza legii Porcellum[21], declarată neconstituţională. Dar în momentul în care a fost ales acest Parlament, legea Porcellum era o lege a statului, nu exista o altă lege pe baza căreia să se voteze şi, deci, Parlamentul a fost ales după legea aflată în vigoare la momentul respectiv. Desigur, va trebui să organizăm noi alegeri în baza unei noi legi, dar cei care trebuie să decidă cum va suna această nouă lege sunt tot parlamentarii actuali, în deplina exercitare a atribuţiilor lor, de vreme ce au fost aleşi conform reglementărilor în vigoare la momentul alegerilor.

Înţeleg că această situaţie ne poate lăsa perplecşi, dar n-ai ce să-i faci, aşa stau lucrurile şi orice afirmaţie cu privire la lipsa de legitimitate a Parlamentului actual nu este plauzibilă.

Cealaltă idee care se vehiculează este că premierul actual şi miniştrii lui nu au fost aleşi de popor. E adevărat că pentru Renzi ar fi fost mai bine să participe la noi alegeri şi să se prezinte pe scena politică drept liderul ales al partidului care ar fi avut majoritatea, dar asta n-ar fi însemnat câtuşi de puţin că Renzi, în calitate de viitor cap al guvernului, ar fi fost ales de popor. A fost şi aceasta una dintre mişcările viclene ale lui Berlusconi: punându-şi numele şi imaginea cap de listă electorală, a convins cine ştie câţi alegători că dacă votează lista lui îl aleg pe el drept premier. Nimic mai fals: Berlusconi putea să câştige alegerile şi apoi să-i propună preşedintelui drept premier pe cine voia el, pe Daniela Santanché, pe Domenico Scilipoti sau Antonio Razzi, de pildă, fără ca prin asta să încalce litera Constituţiei.

Constituţia stabileşte că poporul este cel care alege parlamentarii (prin vot preferenţial pe liste deschise sau pe liste închise, ceea ce este altă problemă, dar Constituţia nu vorbeşte despre asta). Parlamentul alege preşedintele ţării, care, după ce-i

ascultă pe reprezentanţii diferitelor partide, numeşte el, după bunul său plac, premierul şi miniştrii – şi, în principiu, ar putea s-o numească şi pe bunică-sa sau pe şeful de gară de la Roccacannuccia, dacă majoritatea forţelor politice i-ar sugera aceste persoane.

După aceea Parlamentul trebuie să dea votul de încredere guvernului numit de şeful statului (existând astfel un control din partea reprezentanţilor poporului), iar dacă acest lucru nu se întâmplă, tot procesul se ia de la capăt, până când preşedintele găseşte un guvern pe placul Parlamentului. Aşa se face că au existat preşedinţi care au numit ca premieri oameni din afara Parlamentului, precum Dini şi Ciampi, iar ca miniştri, diferiţi tehnocraţi; şi chiar şi atunci când preşedintele l-a numit pe Monti premier, după ce-l făcuse senator pe viaţă cu câteva clipe înainte, el, Monti, nu fusese defel ales de popor, ci numit de preşedinte.

Amuzant e că despre lucrurile acestea vorbeşte, chiar dacă puţin cam pe ocolite, articolul 64 din Constituţie, unde la un moment dat se precizează: „Membrii guvernului, chiar dacă nu aparţin Camerelor, au dreptul, iar dacă li se cere au şi obligaţia, de a asista la şedinţe. Trebuie să fie ascultaţi de fiecare dată când o solicită". S-a-nţeles? Pentru cei care au creat Constituţia era aşa de evident că membrii guvernului puteau foarte bine să fie din afara Parlamentului, încât precizau în ce mod puteau sau erau obligaţi să participe la şedinţe. Ca să fim cinstiţi, când lui Berlusconi i se reproşa că nu prea se arată prin Parlament, nu trebuia criticat în calitate de premier, ci de deputat sau senator leneş.

2012

Keep a low profile

Ne aşteptam la o victorie zdrobitoare a Partidului Democrat şi la o

timidă redresare a lui Berlusconi, iar pronosticurile nu s-au adeverit. Dar a mai existat un precedent, când Occhetto de la Partidul Comunist anunţase în 1994 crearea unei minunate maşini de război care-i va asigura victoria, iar apoi a început epoca berlusconiană. La fel şi acum, în această campanie, Partidul Democrat s-a arătat mereu sigur de victorie: Bersani era convins că va avea o majoritate covârşitoare şi afirma că cel care va câştiga (adică el) va guverna. Astfel, în timp ce multora dintre noi ni se părea că liderul Partidului Democrat duce o politică în stil grandios, fără să se moleşească precum adversarii lui, în realitate campania s-a dovedit una slabă, tocmai pentru că a fost organizată în baza convingerii că, potrivit sondajelor, Partidul Democrat are să câştige.

Ce concluzie tragem? De fiecare dată când stânga anunţă că va câştiga indiscutabil, pierde. Să fie oare simplu ghinion? Paolo Mieli, nu mai ţin minte în ce talk-show, a spus că e deja o stare de lucruri bine cunoscută de cel puţin şaizeci de ani: în Italia, 50% dintre votanţi nu vor un guvern de stânga sau de centru-stânga. Le-o mai fi (mă gândesc eu) încă teamă de „teribilul Stalin, căpcăunul roşu de la Kremlin” (cum ni se povestea nouă, copiilor, în săptămânalul *Il Balilla*), o fi groaza de bolşevismul care-şi adapă caii din agheasmatarele de la San Pietro (idee pe care a mizat bine propaganda Comitatelor Civice din 1948), o fi teama continuă că stânga va mări taxele (lucru pe care, de altfel, l-a anunţat mereu, însă dreapta l-a făcut), dar, în sfârşit, aşa gândeşte acel popor de burghezi cumsecade, trecuţi de 50 de ani, care nu citesc ziarele şi se uită doar la canalele Mediaset, şi cărora li se adresează Berlusconi atunci când ameninţă că se va întoarce comunismul. Iar frica de guvernele de stânga este ca spaima faţă de turci, care, cu siguranţă, a continuat cu mult după ce, la Lepanto, se declanşase declinul Imperiului Otoman.

Aşadar, revin la cuvintele lui Mieli, dacă jumătate din electoratul italian trăieşte cu această teamă continuă, nu va putea să se orienteze decât către cei care propun un antidot, adică, vreme de cincizeci de ani, Democrazia Cristiana (creştin-

democraţii) şi, vreme de douăzeci de ani, berlusconismul.

Cred că Mieli făcea analiza aceasta pe când se părea că o ascensiune a lui Monti ar putea oferi o alternativă – şi observaţi cum, într-adevăr, călăuzit de această teamă, Berlusconi şi-a organizat mereu atacurile împotriva lui Monti, înfăţişându-l drept o slugă neroadă a stângii. În fine, Monti nu s-a descurcat şi Berlusconi şi-a adjudecat iarăşi în totalitate imaginea de bastion anti-stânga. De unde putem deduce un lucru foarte evident: dreapta câştigă atunci când stânga convinge electoratul moderat că va ajunge la putere. Stânga, în schimb, câştigă atunci când nu afişează prea multă încredere în sine, cum s-a întâmplat în cazul campaniilor lui Prodi, ci doar comunică mesajul subliminal „să sperăm că mă descurc" – şi câştigă atunci când nu toţi ar fi băgat mâna în foc că se va întâmpla aşa ceva.

O anumită doză de victimizare e indispensabilă pentru a nu-i galvaniza pe adversari. Beppe Grillo a avut o campanie ca de învingător, dar a reuşit să dea impresia că-l vor exclude de pe micile ecrane şi că va fi nevoit să se refugieze în piaţa publică – şi astfel a rămas în continuare pe micile ecrane, apărând victimele sistemului. Dar ştiau şi alţii să plângă: Togliatti, care-i prezenta pe muncitori ca excluşi de la butoane de către reacţionarii veşnic la pândă; Pannella, care, tot plângându-se că mass-media îi ignoră pe radicali, reuşea să rămână mereu în centrul atenţiei ziarelor şi televiziunilor; Berlusconi, care s-a prezentat mereu ca fiind persecutat de presă, de putere şi de magistraţi, iar când era la putere se plângea că nu e lăsat să lucreze şi i se pun beţe-n roate. Aşadar, principiul „cine plânge cel mai tare, ăla-i tartorul cel mare" se dovedeşte fundamental. Sau, ca să ne exprimăm mai elegant, *keep a low profile*, stai mereu în banca ta.

Domnii de cincizeci de ani se abţin de la vot sau îşi risipesc votul numai dacă nu sunt siguri de avansarea stângii. Dacă stânga trâmbiţează victoria, moderaţii se refugiază lângă Unsul Domnului.

2013

Suspectaţi-i pe judecători

Ceva de genul ăsta scrisesem într-un „Pliculeţ” din 1995, dar nu e vina mea că după optsprezece ani lucrurile nu s-au schimbat deloc, cel puţin în ţara asta. De altfel, într-un alt „Pliculeţ” povesteam cum, odată, ziarul *La Repubblica*, pentru a sărbători douăzeci de ani de existenţă, anexase, la ediţia din acea zi, copia anastatică a numărului publicat cu douăzeci de ani în urmă. Din neatenţie, am încurcat cele două numere, l-am citit cu mare interes pe cel vechi, şi abia la sfârşit, când am văzut că dau programul TV numai pentru două canale, am intrat la bănuieli. Dar în rest ştirile de acum douăzeci de ani erau cele la care m-aş fi aşteptat douăzeci de ani mai târziu, şi asta nu din vina ziarului *La Repubblica*, ci din vina Italiei.

Astfel, mă plângeam în 1995 de o tendinţă ciudată a anumitor organe de presă, care luau partea unor acuzaţi notorii, dar care, în loc să facă eforturi pentru a le demonstra nevinovăţia, publicau articole ambigue, pline de aluzii, dacă nu în mod deliberat denigrante, cu intenţia de a-i discredita pe judecători.

Acum, observaţi, vă rog, că, dacă demonstrezi că într-un proces acuzaţia este tendenţioasă sau nedreaptă în sine, acesta ar fi un frumos exerciţiu de democraţie; şi bine-ar fi fost să se poată proceda astfel în atâtea şi atâtea procese înscenate de dictaturi de orice culoare politică. Dar asta trebuie făcut în cazuri excepţionale. O societate în care mereu, *a priori*, nu numai acuzaţia, ci şi completul de judecată sunt discreditate în mod sistematic este o societate în care ceva nu funcţionează. Ori nu funcţionează justiţia, ori nu funcţionează baroul de avocaţi.

Şi totuşi la asta asistăm de ceva vreme. Prima mişcare a celui anchetat nu este să demonstreze că probele acuzării nu au consistenţă, ci să arate opiniei publice că acuzarea nu e ferită de suspiciuni. Dacă cel anchetat reuşeşte să facă asta, nu mai contează aşa de mult desfăşurarea procesului. Pentru că deciziile, în cazul proceselor transmise la televizor, le ia opinia publică, iar

oamenii se îndoiesc de anchetatori şi încearcă să convingă orice juriu că ar fi nepopular să le dai dreptate acestora.

Aşadar, procesul nu mai reprezintă o dezbatere între două părţi, care aduc probe şi contraprobe, ci mai degrabă un duel susţinut cu ajutorul mijloacelor de comunicare în masă, duel care începe încă dinainte de proces şi se desfăşoară între viitori acuzaţi şi viitori procurori şi membri ai completului de judecată, cărora cel anchetat le contestă dreptul de a-l judeca.

Dacă reuşeşti să demonstrezi că cel care te acuză a comis adulter, păcate, imprudenţe sau delicte – chiar dacă n-au nimic de-a face cu procesul –, ai câştigat deja. Şi nu e nevoie să demonstrezi că judecătorul a comis o infracţiune. E suficient (s-a întâmplat!) să-l fi fotografiat în timp ce aruncă pe jos un muc de ţigară (lucru pe care bineînţeles că n-ar fi trebuit să-l facă, nici măcar într-un moment de neatenţie). Dar ce spun eu, e suficient şi că poartă nişte ciorapi turcoaz bizari (cum s-a întâmplat!). Atunci judecătorul devine judecabil pentru că se insinuează ideea că ar fi ciudat şi, deci, n-ar fi de încredere, că ar avea defecte care îl fac inapt pentru funcţia sa.

După cât se vede, acest comportament funcţionează, dacă se insistă pe asta de cel puţin douăzeci de ani. Şi de altfel aceste insinuări trezesc cele mai rele instincte ale oamenilor de nivel mediu care, dacă iau amendă pentru că au parcat neregulamentar, se plâng că poliţistul acela nu e normal, că are ceva cu cei cu BMW-uri, cum fac de obicei cu comuniştii. În orice anchetă, toţi se simt Josef K. al lui Kafka, nevinovaţi în faţa unei justiţii paranoice şi de neînţeles până la capăt.

Deci, aşa cum spuneam deja de acum optsprezece ani, ţineţi minte: data viitoare când sunteţi prinşi în flagrant delict, în secunda în care-i trageţi un ciocan în cap poliţistului care vă surprinde în timp ce-i crăpaţi ţeasta bunicii cu lovituri de topor, nu vă mai obosiţi să spălaţi urmele de sânge sau să demonstraţi că la acea oră eraţi în altă parte – de pildă, stăteaţi de vorbă cu un cardinal. E suficient să demonstraţi că cel care v-a prins în flagrant delict (sau cu toporu-n mână) nu declarase la Fisc, cu zece ani în

urmă, că a primit cadou de Crăciun un cozonac din partea unei firme oarecare (şi e şi mai bine dacă există bănuieli că în trecut era bun prieten cu administratorul delegat al firmei care i-a dăruit cozonacul).

2013

Fiule, toate astea vor fi ale tale

În timp ce scriu aceste rânduri (dar cine ştie, îmi cer scuze dacă se mai schimbă ceva între timp, cum de altfel se întâmplă în fiecare zi), Marina Berlusconi a afirmat hotărât că nu are de gând să accepte moştenirea politică a tatălui ei şi că i se pare mai înţelept să-şi continue activitatea de antreprenor, având probabil în minte cunoscutul proverb milanez „brutare, fă-ţi meseria ta", care-i sugerează brutarului să se ocupe de ceea ce ştie să facă bine şi nu să facă prostii.

Dar dacă o excludem pe Marina, nu înseamnă că Berlusconi nu poate să-şi caute un alt membru al familiei pentru a-şi duce mai departe dinastia; şi are destui, şi fii, şi fiice, probabil şi veri, încât omul acesta care una spune şi altele are în cap ar putea chiar să conceapă o intrare pe scena politică a Veronicăi Lario, de vreme ce orice Perón poate să-şi aibă Evita lui. Dar dacă doamna Lario n-ar fi de acord, de ce să nu caute un moştenitor adoptiv, Minetti, Ruby sau altă păpuşică?

N-are rost să mai obiectăm că în democraţie nu există dinastii şi că asta se întâmplă numai în cazul monarhilor, se întâmpla pe vremea împăraţilor romani, asta când nu intrau în scenă gărzile pretoriene pentru a răsturna mersul lucrurilor, şi se mai întâmplă şi azi în cazul despoţilor coreeni. Nu, nu, se întâmplă şi-n democraţie, uitaţi-vă la cum şi-au transmis puterea Le Pen tatăl şi fiica. Dacă ţinem morţiş, putem vorbi şi de dinastia familiei

Kennedy (unde transferul de putere a fost împiedicat de o mână criminală care l-a asasinat pe Bob); tot de o dinastie ar putea fi vorba în cazul lui Bush tatăl şi fiul; şi nu ar fi exclus să se întâmple la fel şi în cazul doamnei Clinton.

E adevărat că în America un preşedinte nu poate să transmită puterea către fraţi, soţii sau fii, din proprie iniţiativă, ci trebuie să aştepte ca votul popular să consfinţească venirea unui preşedinte din aceeaşi familie; iar puterea oricum nu e transmisă ca o ştafetă, trebuie să mai treacă nişte ani. Totuşi, fără îndoială că, în cazul acestor reveniri pe scena politică ale câte unui personaj din aceeaşi familie, putem regăsi un spirit dinastic, ideea profundă că aşchia nu sare departe de trunchi.

În cazul transferului de însemne ale puterii de la un Berlusconi la altul regăsim însă ceva mai mult decât spiritul dinastic şi revenirea la valorile ereditare. Lui Berlusconi i se pare legal şi aproape normal că puterea poate să treacă la un descendent al lui, pentru că are un fel aparte de a se raporta la partidul politic, văzându-se ca un stăpân al acestuia. Consideră că moştenirea e transferabilă pentru că al lui e capitalul; şi se comportă precum marii industriaşi, care vedeau în întreprinderea lor un bun al familiei, care trebuia lăsat urmaşilor ca moştenire. Avem exemplul familiei Agnelli: bunicul Giovanni îi lasă puterea nepotului Gianni (prin Valletta, care joacă rolul lui Mazarin până când moştenitorul împlineşte vârsta legală) şi la moartea lui Gianni, în lipsa altor Agnelli, devine preşedinte un nepot cu un alt nume, dar de acelaşi sânge. Vă amintiţi, probabil, de marii proprietari de pământ care în diferite filme americane le arată copiilor o prerie nesfârşită şi cirezi nenumărate şi le spun: „Fiule, într-o zi toate astea vor fi ale tale!”.

Dar e normal ca un partid să fie un bun de familie, ca o fabrică de profile metalice sau de biscuiţi? Lăsând la o parte faptul că astfel de idei nu-i trecuseră nicicând prin cap lui Mussolini (şi partidul acela chiar era al lui, de altfel după moartea lui s-a şi dizolvat), vă puteţi imagina un De Gasperi care se gândeşte să-i lase Democrazia Cristiana Mariei Romana, un Craxi care să lase

Partidul Socialist drept moştenire lui Bobo sau Stefaniei, un Berlinguer care să-i lase Biancăi conducerea Partidului Comunist Italian, ca pe o moştenire de drept divin, şi aşa mai departe? Nu, pentru că partidul nu-l creaseră ei, nu-l finanţau ei, trebuiau să dea socoteală în faţa diferitelor comitate care-i aleseseră; şi, de aceea, nu puteau avea o concepţie patrimonială asupra partidului.

Să decizi să-i laşi puterea unui urmaş înseamnă să ştii că partidul a fost creat de Lider, că nu poate supravieţui fără numele Liderului, că e finanţat de Lider şi că ceilalţi membri de partid nu sunt alegătorii Liderului, ci angajaţii lui. În orice partid de tip proprietate privată, orice Rechin are dreptul să-şi aibă Delfinul lui.

2013

Stânga şi puterea

N-am fost de faţă la evenimentul acesta, dar mi l-a povestit cineva demn de încredere. Deci în 1996, Prodi tocmai câştigase alegerile şi, pentru prima dată, stânga ajungea la putere. Toată lumea sărbătorea – cred că în Piazza del Popolo –, mulţimea era în delir. În timp ce D'Alema se îndrepta către podium, o femeie l-a prins de braţ şi i-a strigat: „Tovarăşe Massimo, să vezi acum ce opoziţie puternică vom fi!".

Aici se termină povestea, dar nu şi blestemul pe care-l anunţa. Demonstranta în cauză înţelesese că partidul ei a câştigat alegerile, dar nu şi că era obligat să intre la guvernare, şi nu putea concepe un partid care să fie obligat să spună „da" la o mulţime de lucruri, deoarece pentru ea partidul respectiv fusese mereu o forţă plină de eroism şi încăpăţânare, care spune la orice „nu".

Dar aceasta era de fapt sinteza istoriei tragice a stângii europene: vreme de mai bine de o sută cincizeci de ani a existat o

forţă a opoziţiei; una revoluţionară, într-adevăr, dar care aştepta îndelung şi în mare suferinţă ca revoluţia să izbucnească (iar în Rusia sau în China, unde revoluţia izbucnise, de vreme ce stânga era constrânsă să guverneze şi nu să se opună, încet-încet a devenit o forţă conservatoare).

De aceea, stânga s-a simţit mereu în stare să spună „nu”; şi a privit mereu cu suspiciune către acele aripi ale sale care se aventurau să mai rostească şi câte-un „da” cu jumătate de gură, ba mai mult, le-a şi îndepărtat, izolându-le sub numele de elemente social-democrate. Sau militanţii de stânga părăseau ei înşişi partidul, ca să creeze ei un altul mai radical. De aceea, stânga a fost mereu scizionistă, neunitară, condamnată la o cariochineză perpetuă, şi desigur că făcând aşa nu a fost niciodată suficient de puternică încât să intre la guvernare – şi, ca să fiu răutăcios, aş spune că spre norocul ei, pentru că altfel ar fi fost constrânsă să spună şi „da”, cu toate compromisurile pe care le implică deciziile de guvern, iar dacă ar fi spus „da” şi-ar fi pierdut acea puritate morală din pricina căreia ieşea mereu înfrântă şi se dovedea mereu capabilă, cu încăpăţânare, să refuze propunerile seducătoare ale puterii. Era suficient să te gândeşti că, dacă acum refuzai puterea, într-o zi aveai să o distrugi.

Povestea cu femeia aceea din Piazza del Popolo explică nenumărate lucruri care se întâmplă şi azi.

2015

1. Edward Gibbon (1737-1794) a fost un istoric britanic, autorul *Istoriei declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman* (n.tr.).
2. Vergiliu, *Eneida*, VI, 853 (n.tr.).
3. *Qualunquismo* – mişcare politică italiană iniţiată de G. Giannini în 1944, prin ziarul *L’Uomo qualunque*, mişcare ce critica valorile democraţiei parlamentare abia ieşite din Rezistenţă (n.tr.).
4. Julius Evola (1898-1974) a fost un publicist, filosof politic italian de dreapta, cunoscut pentru opere precum *Revolta contra lumii moderne* (1934), *Oamenii printre ruine* (1953) sau *Fascismul*

(1964) (n.tr.).

5. Pierre Poujade a fost iniţiatorul unei mişcări politice şi sindicale în Franţa, în 1953, care denunţa ineficienţa politicii parlamentare (n.tr.).

6. Francesco Storace (n. 1959) este un om politic italian de dreapta, fost membru al Alianţei Naţionale şi fondator al partidului La Destra, care în 2014 s-a asociat cu Forza Italia, partidul condus de Silvio Berlusconi (n.tr.).

7. Cotidian italian conservator (n.tr.).

8. Carlo Taormina, om politic din sfera lui Berlusconi, declară că există un partid al judecătorilor, care trebuie eliminat de pe scena politică (n.tr.).

9. Oriana Fallaci, scriitoare, jurnalistă conservatoare, cunoscută pentru declaraţiile ei antiislamice (n.tr.).

10. DIGOS – Divisione Investigazioni Generali e Operazioni Speciali (Divizia de Investigaţii Generale şi Operaţiuni Speciale) (n.tr.).

11. Alcide De Gasperi (1881-1954) a fost unul dintre părinţii Republicii Italiene şi ai Uniunii Europene, premier al Italiei între 1945 şi 1953 (n.tr.).

12. Pietro Nenni (1891-1980) a fost liderul istoric al Partidului Socialist Italian (n.tr.).

13. Amintore Fanfani (1908-1999) a fost un om politic italian din formaţiunea Democrazia Cristiana (creştin-democrat), economist şi istoric, cel care a formulat primul articol din Constituţia italiană (n.tr.).

14. Palmiro Togliatti (1893-1964) a fost liderul istoric al Partidului Comunist Italian (n.tr.).

15. Paola Binetti (n. 1943) este psihiatru şi politician democrat italian, dar care face parte din organizaţia Opus Dei şi care a avut multe luări de poziţie de tip conservator (n.tr.).

16. Rocco Siffredi (n. 1964) este actor, realizator şi producător italian de filme pornografice (n.tr.).

17. Cesare Battisti (n. 1954), fost terorist, membru al grupării

Proletari Armati per il Comunismo, a comis patru crime în perioada numită „Anii de plumb” (’70-’80); se dedică apoi literaturii. Nu trebuie confundat cu Cesare Battisti (1875-1916), erou naţional ucis de austrieci în Primul Război Mondial pentru că a luptat pentru Italia (n.tr.).

18. Cazul Ruby: în 2010, marocana Karima El Mahroug, cunoscută drept Ruby Rubacuori, în vârstă de 17 ani, este adusă la secţia de poliţie sub suspiciunea de furt. Neavând acte, şi fiind minoră, trebuia încredinţată unei instituţii pentru minori, însă premierul Berlusconi, informat de către o prostituată care o găzduia pe Ruby, intervine pe lângă şeful poliţiei pentru ca tânăra să-i fie încredinţată lui Nicole Minetti, o consilieră din partidul lui Berlusconi (Popolo della Libertà). Berlusconi este ulterior acuzat de abuz de putere, bănuindu-se că atât Ruby, cât şi Nicole Minetti ar fi participat adeseori la „cinele elegante” organizate de Berlusconi la vila sa de la Arcore, unde s-ar fi oferit prestaţii sexuale în schimbul unor favoruri sau al unor sume de bani (n.tr.).
19. Piero Marrazzo (n. 1958) este un jurnalist şi politician italian implicat într-un scandal din pricină că a folosit maşina de poliţie pentru afaceri private (n.tr.).
20. Cuvântul este varianta de pronunţie septentrională a lui *cacone*, derivat din *cacare*, în dialectele nordice *cagar*, injurie destul de blândă şi mai degrabă glumeaţă la adresa celor fricoşi (n.tr.).
21. Legea 270/21.12.2005, iniţiată de Roberto Calderoli, cu sprijinul dreptei, fără consimţământul celor de stânga, a modificat sistemul electoral italian. Declarată neconstituţională opt ani mai târziu, legea a fost definită „o porcărie” chiar de Calderoli. De aici denumirea ironică „legea Porcellum”, cum a şi rămas cunoscută în presa italiană (n.tr.).

De la prostie la nebunie

Nu, nu e vorba de poluare. E vorba de impurităţile din aer

De vreme ce bate vânt de război, soarta noastră e în mâinile celui mai puternic om din lume, adică Bush. Acum, să ne-nţelegem, nu spune nimeni că ţările ar trebui guvernate de filosofi, cum voia Platon, dar ar fi bine ca la cârma lor să se afle persoane cu idei clare. Merită să consultăm pe internet diversele site-uri care prezintă colecţii de fraze celebre ale lui Bush. Dintre cele care nu specifică data şi locul unde au fost rostite, iată ce am găsit: „Dacă nu reuşim, riscăm să eşuăm. E timpul ca rasa umană să intre în sistemul solar. Nu poluarea ameninţă mediul, ci impurităţile din aer şi din apă".

Către jurnalişti:

Ar trebui să-l întreb pe cel care mi-a pus întrebarea. Nu am apucat să-l întreb pe cel care mi-a pus întrebarea ce întrebare mi-a pus. (Austin, 8 ianuarie 2001)

Cred că, dacă ştii ce crezi, poţi să răspunzi mult mai uşor la întrebări. Nu pot să vă răspund la întrebare. (Reynoldsburg, Ohio, 4 octombrie 2000)

Femeia care ştia că am suferit de dislexie – ei bine, nu i-am luat niciodată un interviu. (Orange, 15 septembrie 2000)

Politică:

Lipsa de legitimitate e ceva de care ar trebui să vorbim în termeni de a nu o avea. (20 mai 1996)

Eu cred că ne aflăm pe un drum ireversibil către mai multă libertate şi democraţie, dar lucrurile s-ar putea schimba. (22 mai 1998)

Eu am grijă să păstrez puterea executivă pentru mine, dar şi pentru predecesorii mei. (Washington, 29 ianuarie 2001)

Ne ocupăm şi lucrăm cu ambele părţi ca să aducem nivelul terorismului la un nivel acceptabil pentru ambele părţi. (Washington, 2 octombrie 2001)
Ştiu că sunt multe ambiţii la Washington, desigur. Dar sper ca ambiţioşii să-şi dea seama că e mai uşor să reuşeşti cu o reuşită decât cu un eşec. (Interviu pentru Associated Press, 18 ianuarie 2001)
Lucrul cel mai important în America e că fiecare ar trebui să voteze. (Austin, 8 decembrie 2000)
Noi vrem ca oricine poate găsi o slujbă să fie capabil să găsească o slujbă. (Emisiunea *60 Minutes II*, 5 decembrie 2000)
Un numitor comun pe care l-am găsit este acela că aşteptările se produc cu privire la ceea ce se aşteaptă. (Los Angeles, 27 septembrie 2000)
E important să înţelegem că dacă există mai multe schimburi comerciale avem mai mult comerţ. (Quebéc City, la Summit of the Americas, 21 aprilie 2001)

Educaţie:
Sincer, profesorii sunt singura profesie care-i învaţă pe copiii noştri. (18 septembrie 1995)
O să avem cei mai educaţi americani din lume. (21 septembrie 1997)
Vreau să se spună că administraţia Bush urmăreşte rezultate, pentru că eu cred că rezultatul de a ne focaliza atenţia şi energia pe îndrumarea copiilor către lectură şi faptul că avem un sistem educaţional atent la copii şi la părinţii lor, spre deosebire de un sistem care refuză schimbarea, toată povestea ar face America să devină ceea ce vrem noi să fie: o ţară cu mai mulţi oameni care ştiu să citească şi care ştiu să spere. (Washington, 11 ianuarie 2001)
Sistemul educaţiei de stat este unul dintre fundamentele democraţiei noastre. La urma urmei, acesta e locul unde copiii din America învaţă să fie cetăţeni responsabili şi învaţă abilităţile necesare pentru a trage profit de pe urma extraordinarei noastre societăţi oportuniste. (1 mai 2002)

Ştiinţă:
Practic, Marte e tot pe orbita noastră, şi cam la aceeaşi distanţă de Soare ca şi noi, ceea ce e important. Am văzut imagini cu canale şi, credem noi, cu apă. Dacă e apă, e şi oxigen. Şi dacă e oxigen, putem respira. (8 noiembrie 1994)

Pentru NASA, spaţiul e mereu principala prioritate. (5 septembrie 1993)
Gazul natural e emisferic. Îmi place să-l numesc emisferic în natură, pentru că e produsul pe care noi putem să-l găsim prin preajmă. (Austin, 20 decembrie 2000)
Ştiu că fiinţele umane şi peştii vor putea coexista în pace. (Saginaw, 29 septembrie 2000)

Străinătatea:
Am petrecut mult timp tot vorbind despre Africa, şi pe bună dreptate. Africa e o naţiune care suferă de o boală incredibilă. (Conferinţă de presă, 14 iunie 2001)
Am vorbit cu Vicente Fox, noul preşedinte al Mexicului, ca să primim petrol, să-l trimitem în SUA. Aşa nu vom depinde de petrolul străin. (Prima dezbatere prezidenţială, 10 martie 2000)
Problema francezilor e că nu au un cuvânt pentru *entrepreneur*. (Convorbire cu Tony Blair)
Şi dumneavoastră aveţi negri? (Către preşedintele brazilian Fernando Cardoso, *O Estado de S. Paulo*, 28 aprilie 2002)
La urma urmei, acum o săptămână, Yasser Arafat a fost asediat în palatul său din Ramallah, un palat plin, desigur, de pacifişti nemţi şi tot felul de oameni d-ăştia. Acum au plecat. Arafat e astăzi liber să-şi arate calităţile de lider, să guverneze lumea. (Washington, 2 mai 2002)
Multe dintre importurile noastre sunt de peste Ocean. (*NPR's Morning Editing*, 26 septembrie 2000)
Înţeleg că agitaţia din Orientul Mijlociu creează agitaţie în toată regiunea. (Washington, 13 martie 2002)
Călătoria mea în Asia începe cu Japonia dintr-un motiv important: începe de aici, pentru că de un secol şi jumătate America şi Japonia au format una dintre cele mai mari şi mai durabile alianţe din epoca modernă. Din această alianţă s-a născut o epocă a păcii în Pacific. (Tokyo, 18 februarie 2002)

2002

Cum să te îmbogăţeşti pe seama durerii altora

Dacă situaţia dumneavoastră economică nu vă satisface şi vreţi să vă schimbaţi meseria, activitatea de clarvăzător este una dintre cele mai profitabile şi (în ciuda a ceea ce aţi putea crede) una dintre cele mai uşoare. E suficient să fiţi cât de cât simpatic, să aveţi o minimă capacitate de a-i înţelege pe ceilalţi şi obrazul puţin mai gros. Dar şi fără aceste calităţi vă puteţi descurca, pentru că există statisticile, care lucrează pentru dumneavoastră.

Încercaţi să faceţi acest experiment: apropiaţi-vă de o persoană oarecare, chiar şi una aleasă la întâmplare (deşi, desigur, e mai bine dacă persoana este dispusă să vă verifice calităţile paranormale). Priviţi-o în ochi şi spuneţi-i: „Simt că cineva se gândeşte intens la dumneavoastră, cineva pe care nu-l vedeţi de ani buni, dar pe care cândva l-aţi iubit foarte mult şi aţi suferit pentru că sentimentele nu vă erau împărtăşite... Acum, această persoană îşi dă seama cât v-a făcut să suferiţi şi-i pare rău, chiar dacă înţelege că e prea târziu". Poate să existe cineva pe lumea asta, în afară de copii, care în trecut să nu fi avut o iubire nefericită sau, oricum, neîmpărtăşită îndeajuns? Şi iată că subiectul experimentului dumneavoastră va fi cel dintâi care să vă sară în ajutor şi să colaboreze, spunându-vă că a identificat persoana ale cărei gânduri le puteţi capta aşa de bine.

Puteţi să-i spuneţi cuiva şi alte lucruri: „Cineva vă subapreciază şi vă vorbeşte de rău, dar face asta din invidie". Greu de crezut că subiectul vă va răspunde că e admirat de toată lumea şi n-are nici cea mai vagă idee cine ar putea fi persoana respectivă. Dimpotrivă, cel mai probabil o va identifica rapid şi vă va admira capacităţile de percepţie extrasenzorială.

Sau puteţi afirma că vedeţi în preajma subiecţilor spiritele celor dragi care s-au stins. Apropiaţi-vă de cineva care are deja o anumită vârstă şi spuneţi-i că vedeţi lângă el umbra cuiva care a murit mai demult de inimă. Orice om a avut doi părinţi, patru bunici şi, dacă aveţi noroc, şi vreun unchi, sau naş, sau naşă pe care i-a iubit mult. Dacă subiectul are deja o vârstă, e lesne ca aceştia să fi murit deja, şi dintr-un minim de şase morţi ar trebui să fie măcar unul care să fi murit de insuficienţă cardiacă. Dacă

însă aveţi ghinion, puteţi rezolva astfel: cu siguranţă veţi fi fost suficient de isteţ încât să vă alegeţi dintre mai mulţi care erau interesaţi în egală măsură de virtuţile dumneavoastră paranormale şi atunci puteţi spune că aţi greşit şi că cel pe care îl vedeţi poate că nu e o rudă a interlocutorului dumneavoastră, ci a altcuiva de prin preajmă. Aproape sigur, cineva dintre cei prezenţi va începe să spună că e vorba de tatăl sau de mama lui, şi în acest caz aţi scăpat, puteţi începe să vorbiţi despre căldura pe care o emană acea umbră, de iubirea pe care o simte faţă de cel sau cea care deja e gata să pice în plasa dumneavoastră.

Cititorii pricepuţi au identificat, desigur, tehnicile unor personaje foarte charismatice care apar şi la televizor. Nimic nu e mai uşor decât să convingi un părinte care tocmai şi-a pierdut fiul, sau pe cineva care plânge încă după mama sa ori după soţ, că acel suflet încă trimite mesaje din lumea de dincolo. Repet, e uşor să arăţi că ai capacităţi senzoriale, pentru că durerea şi naivitatea celorlalţi lucrează în favoarea dumneavoastră.

Asta, desigur, dacă nu cumva e prin preajmă cineva de la CICAP, Comitetul Italian pentru Controlul Afirmaţiilor despre Paranormal, despre care puteţi afla mai multe de pe site-ul www.cicap.org sau din revista *Scienza & Paranormale*. Căci cercetătorii de la CICAP vânează fenomene care se pretind a fi paranormale (de la poltergeist la levitaţie, de la spiritism la cercurile din lanurile de grâu, de la OZN-uri până la rabdomanţie, ca să nu mai vorbim de fantome, premoniţii, îndoirea furculiţelor cu ajutorul minţii, ghicitul în cărţi de tarot etc.) şi demontează mecanismele din spatele lor, arată care e şmecheria, explică în mod ştiinţific ceea ce pare miraculos şi adesea refac experimentul pentru a demonstra că, dacă ştii trucurile, poţi deveni şi tu vrăjitor.

Dar, dintre copoii de la CICAP, Massimo Polidoro şi Luigi Garlaschelli publică împreună (dar adaugă la antologiile lor şi texte ale altor colaboratori CICAP) lucrarea *Anchetatorii zonei oculte. Zece ani de anchete despre paranormal* (*Investigatori dell'occulto. Dieci anni di indagini sul paranormale*, Avverbi, 2000), unde veţi putea citi multe poveşti distractive (dacă nu sunteţi

dintre cei care plâng dacă le spui că Moş Crăciun nu există).

Dar de fapt nu prea-mi vine să vorbesc de distracţie. Faptul că CICAP are o asemenea activitate intensă înseamnă că naivitatea e mai răspândită decât am putea crede; şi, la urma urmei, din cartea asta se vor vinde câteva mii de exemplare, iar când Rosemary Altea apare la televizor mizând pe durerea altora, emisiunea e urmărită de milioane şi milioane de oameni. Cui să-i reproşezi că, în felul ăsta, oamenii sunt prostiţi? Audienţa e audienţă.

2002

Miss, fundamentalişti şi leproşi

Când o să apară la chioşcuri acest număr din *Espresso*, poate că cei mai mulţi dintre cititori vor fi uitat deja de evenimentele din Nigeria, cu cei două sute şi ceva de oameni ucişi din cauza desfăşurării concursului Miss Mondo. Şi-ar fi un bun motiv să nu lăsăm lucrurile aşa. Sau poate că situaţia deja se va fi înrăutăţit, chiar şi după ce concursul Miss Mondo a fost mutat la Londra, pentru că s-a văzut limpede că sosirea fotomodelelor în Nigeria a fost doar un pretext pentru a declanşa tensiuni sau pentru a încuraja proiecte destabilizatoare de o cu totul altă natură; pentru că nu am înţeles de ce, ca să protestezi faţă de un concurs de frumuseţe, era nevoie să-i omori pe creştini şi să le arzi bisericile, de vreme ce cu siguranţă nu clericilor li se putea reproşa iniţiativa concursului. Dar dacă lucrurile vor fi mers încă şi mai departe, atunci cu atât mai mult ar merita să reflectăm asupra pretextului care a dus la înfiorătoarea acţiune fundamentalistă.

Wole Soyinka, laureatul Nobel care a fost şi închis în Nigeria pentru că a încercat să apere libertăţile esenţiale în nefericita sa ţară, a scris un articol (publicat în *La Repubblica*) în care, pe lângă câteva reflecţii menite să elucideze misterul conflictelor din

Nigeria, mai spunea, în linii mari, că nu are nicio afinitate faţă de diversele concursuri de frumuseţe, naţionale sau globale, dar că în faţa furiei fundamentaliştilor islamici se simţea dator să apere drepturile corpului şi ale frumuseţii. Cred că dacă aş fi nigerian aş gândi la fel, dar uite că nu sunt, aşa că aş vrea să privesc situaţia din perspectiva noastră.

Desigur că nu există justificare pentru faptul că, din dorinţa de a reacţiona în spirit bigot faţă de un concurs care prezintă tinere în costum de baie, te apuci să omori mai bine de două sute de persoane care, de altfel, n-au nicio legătură. Evident că, dacă punem aşa problema, suntem cu toţii de partea tinerelor. Dar sunt de părere că organizatorii concursului Miss Mondo, când au luat hotărârea ca evenimentul să aibă loc în Nigeria, au comis o adevărată ticăloşie. Nu atât pentru că ar fi putut sau ar fi trebuit să prevadă acest tip de reacţie, ci mai ales deoarece să organizezi într-o ţară strâmtorată precum Nigeria un bâlci al deşertăciunilor (care, de altfel, costă o grămadă de bani cu care ai putea să saturi câteva triburi pentru o lună), în timp ce copiii mor de foame şi femeile care au comis adulter sunt ucise cu pietre, e ca şi când ai face publicitate la casete porno şi filme de comedie într-un sanatoriu pentru nevăzători sau te-ai duce să faci cadou produse cosmetice la o leprozerie, făcându-le reclamă prin fotografii cu Naomi Campbell. Şi să nu-mi spună nimeni că şi un concurs de frumuseţe e un mod de a schimba obiceiuri şi tradiţii ancestrale, pentru că astfel de stimuli funcţionează cel mult în doze homeopatice, nu prin provocări atât de directe.

Pe lângă faptul că a fost o ticăloşie făcută în mod evident în scopuri publicitare, şi cu un cinism absolut, episodul ne priveşte îndeaproape şi mai ales în aceste vremuri, pentru că are de-a face cu toate acele probleme pe care le presupune globalizarea. Eu sunt dintre cei care cred că, din zece fenomene de globalizare, cel puţin cinci ar putea avea efecte pozitive, dar, dacă există un aspect negativ al globalizării, acela este chiar faptul că impune cu violenţă modele occidentale în ţări subdezvoltate, ca să te îndemne

să cumperi lucruri şi să-ţi faci speranţe, într-un stil pe care acele ţări nu şi-l pot permite. Ca s-o spunem pe şleau: îţi prezint nişte domnişoare în costum de baie ca să stimulez achiziţionarea de costume de baie occidentale, posibil făcute de copii înfometaţi la Hong Kong, ca să le cumpere în Nigeria oameni care nu mor de foame, dar care, dacă au bani de dat, înseamnă că i-au făcut pe spinarea celor care mor de foame, şi colaborează cu Occidentul ca să-i exploateze şi să-i menţină în condiţii precoloniale.

De-asta nu mi-ar fi displăcut deloc ca activiştii antiglobalizare care se manifestă cel mai combativ să-şi fi dat întâlnire în Nigeria în timpul concursului, atât salopetele albe, cât şi demonstranţii violenţi de tip *black-bloc*. Salopetele albe ar fi trebuit, în mod paşnic, dar cu oarecare energie, să-i ia la şuturi pe organizatorii concursului, să-i lase în izmene (ca pe domnişoarele lor), să-i ungă cu miere, să-i acopere cu pene de struţ sau de orice altă pasăre disponibilă *in loco* şi să-i pună să defileze pe străzi, făcându-i de ocară aşa cum se cuvine. Iar salopetele negre ar fi trebuit să-i înfrunte pe fundamentaliştii locali, complici ai colonialismului occidental, căruia îi convine ca ţările acestea să rămână subdezvoltate. Şi-ar mai fi trebuit să-şi folosească întreaga capacitate combativă pentru a-i împiedica să-şi pună în practică masacrele – şi poate că toţi am fi aplaudat (o dată în viaţă, şi numai o dată) iniţiativa acestor războinici ai păcii, pentru că dacă eşti violent trebuie să ai curajul să te confrunţi cu adversari pe măsura ta.

Şi cu aspirantele la titlul de Miss cum rămâne? Convinse de aripa mai blândă a activiştilor antiglobalizare, ar fi putut fi, o dată în viaţă, refolosite şi puse să-şi mişte funduleţul lor frumos – îmbrăcate, desigur – prin satele nigeriene, distribuind săpunuri şi conserve de carne, antibiotice şi lapte. Atunci chiar că le-am fi considerat cât se poate de frumoase.

2002

Împuşcături cu confirmare de primire

O vorbă de demult spunea că războiul e o treabă mult prea serioasă ca să-i laşi pe soldaţi să se ocupe de asta. Am putea să adaptăm zicala: lumea a devenit o afacere mult prea complicată ca s-o laşi pe mâna guvernanţilor de până acum. E ca şi când proiectul Manhattan pentru bomba atomică ar fi încredinţat specialiştilor care au construit tunelul Cenisio. La lucrurile astea mă gândeam acum două săptămâni la Washington, chiar în perioada în care activa *sniper*-ul, faimosul lunetist care trăsnea fără probleme oamenii ce se opreau la benzinărie sau ieşeau din restaurant. Stătea undeva sus, cu o puşcă cu lunetă, şi, de după vreo cotitură a autostrăzii sau de pe vreun deluşor liniştit, îşi făcea treaba. Când victima era deja moartă, şi numai după vreo sesizare, venea şi poliţia şi bloca străzile două-trei ore, evident, fără să găsească pe nimeni, pentru că lunetistul avusese tot timpul din lume ca să se mute în altă parte. Aşa că, zile la rând, oamenii nu mai ieşeau din casă şi nu-şi mai trimiteau copiii la şcoală.

Bineînţeles, unii şi-au dat seama că aceste lucruri se pot întâmpla pentru că există comerţul liber cu arme, dar propaganda celor din industria armelor a replicat că problema nu e că ai o armă, ci că trebuie să o foloseşti cum trebuie, ca şi când, dacă o foloseşti pentru a ucide n-o foloseşti cum trebuie. Ba dimpotrivă. Sau ce, în general cumperi o puşcă pentru a-ţi face clismă?

Pe lunetistul din Washington l-au prins doar pentru că intenţionat a lăsat urme peste tot – în definitiv, oamenii de felul ăsta nu vor decât să apară în ziar. Dar dacă n-ar fi vrut să se lase prins, ar fi putut continua liniştit şi ar fi omorât până la urmă mai mulţi oameni decât au murit când cu Turnurile Gemene, unde acţiunea a fost una extrem de anevoioasă. De asta America avea nervii întinşi la maximum, şi încă îi mai are; pentru că înţelegea că dacă o organizaţie de terorişti, în loc să piardă timpul sechestrând avioane, ar pune în circulaţie, pe întreg teritoriul american, vreo treizeci de lunetişti, ar putea paraliza toată ţara. Şi nu numai atât:

ar trezi un spirit de emulaţie în rândul celor care, dacă nu-s terorişti, nebuni tot sunt, şi care s-ar asocia bucuroşi unei atare distracţii.

Ce au propus unii dintre cei care, în mod evident, nu mai sunt în stare să ţină cârma lumii acesteia? Să se fabrice arme care „semnează" în mod automat glonţul şi cartuşul, aşa încât, atunci când extragi proiectilul din corpul celui ucis, practic descoperi adresa asasinului. Nu s-au gândit că, dacă vreau să omor pe cineva, n-o să folosesc puşca mea, ci una furată de la altcineva; şi astfel, pe lângă toate cele, îl şi trimit la puşcărie pe celălalt. Şi că, dacă sunt terorist, ştiu eu cum să fac rost de o armă furată sau cu codul schimbat, sau fabricată în altă parte decât în America. Nu înţeleg de ce mie îmi trec prin cap astfel de lucruri, dar experţilor în securitate naţională nu.

Dar de-ar fi numai atât. În ziarul *La Repubblica* din 8 noiembrie trecut aflu că, din pricina deflaţiei (oamenii cumpără puţin, preţurile scad, şi ajungem la o criză mai mare decât în cazul inflaţiei), cei de la Federal Reserve (deci nu nişte puştani oarecare) propun dolarul depreciabil – şi anume o monedă cu o bandă magnetică şi care să-şi piardă treptat valoarea dacă nu o cheltuieşti repede (şi-şi pierde valoarea şi dacă o ţii la bancă).

Încerc să-mi imaginez ce ar face domnul Smith, de profesie instalator, care se speteşte muncind ca să câştige o sută de dolari pe zi. Întâi de toate, şi-ar reduce productivitatea. De ce să tragi în jug ca să câştigi ceva ce, după un timp, nu mai valorează nimic, dacă nici măcar nu poţi să depui câţiva dolari într-un cont ca să-ţi cumperi o căsuţă? Va munci doar cât să facă rost de treizeci de dolari pe zi, cât să-şi cumpere o bere şi-o friptură. Sau ar putea investi în fiecare zi cei o sută de dolari cumpărând lucruri care nu-i trebuie, precum tricouri, borcane de gem, creioane, după care ar putea începe o activitate de tip troc: trei borcane de gem pentru un tricou. Dar atunci oamenii ar strânge în casă o grămadă de lucruri nefolositoare, iar moneda nu ar mai circula aproape deloc. Apoi, domnul Smith ar putea să-şi cumpere o căsuţă, dar în rate interminabile – de câte ori ar primi o sută de dolari, ar mai achita

un pic din ea. Dar atunci, nu numai că micuţa lui locuinţă, dacă pui dobânda şi toate cele, ar ajunge să coste de zece ori mai mult, dar, dacă stai să te gândeşti, ce interes ar avea vechiul proprietar s-o vândă, dat fiind faptul că astfel ar rămâne fără casă şi cu un munte de dolari pe care trebuie să-i cheltuiască pe toţi pe măsură ce-i primeşte. Şi-atunci adio piaţă imobiliară – cine are o casă, n-o mai vinde. Iar dacă moneda se depreciază şi dacă o pui deoparte, cine s-ar mai duce să depună bani la bancă?

Aştept să-mi spună un economist unde-i greşeala, pentru că, desigur, nu mă pricep la lucruri din astea. Dar, în sfârşit, am impresia că toate aceste iniţiative, inclusiv Războiul din Irak, purtat pentru a ţine sub control miile de potenţiali lunetişti fundamentalişti care stau la pândă la vreo cotitură a autostrăzilor americane, sunt, toate, din categoria „lumea a devenit o afacere mult prea complicată ca s-o laşi pe mâna guvernanţilor de până acum".

2002

Mai daţi-ne vreun mort

Iată ce ştire aflu din *Venerdì di Repubblica*: guvernul francez ar fi aplicat, ca şi la noi, dar înaintea noastră, metoda permisului de conducere cu puncte de penalizare; iar după un an s-a văzut că numărul de accidente a scăzut, înregistrându-se cu 18,5% mai puţini morţi. Şi e o veste minunată. Dar preşedintele de la Groupement National des Carrossiers Réparateurs, adică al unei asociaţii a mecanicilor auto, după ce a spus că, desigur, în calitate de cetăţean se bucură pentru scăderea numărului de decese, a trebuit să recunoască şi că, în calitate de mecanic auto, activitatea asociaţilor săi intrase în criză. Mai puţine accidente, mai puţine reparaţii. Şi se pare că, în condiţiile acestei importante drame

economice, mecanicii auto nu numai că sunt agitaţi şi cer ajutorul statului, dar unii dintre ei ar fi solicitat chiar controale mai puţin stricte. Pe scurt, dacă ştirea e adevărată, au cerut să se aplice mai puţine amenzi, ca să se distrugă mai multe maşini.

N-o să-mi închipui că ar fi în stare să-şi dorească şi mai mulţi morţi, pentru că, de obicei, cine moare într-un accident rutier nu are cum să-şi mai ducă apoi maşina la reparat, iar moştenitorii o duc direct la dezmembrări auto; dar, în sfârşit, n-ar strica să mai fie câte-un accident micuţ, drăguţ, fără morţi, doar cu câţiva răniţi (fără ca maşina să se transforme în coşciug şi să fie bună doar de aruncat).

Ştirea nu trebuie să ne surprindă. Orice inovaţie a tehnologiei, orice pas înainte pe drumul progresului a dus întotdeauna la şomaj, iar povestea noastră începe cu ţesătorii din secolul al XVIII-lea, care distrugeau războaiele mecanice de teamă să nu rămână fără lucru. Mă gândesc că apariţia taxiurilor i-a distrus pe vizitii; mi-l amintesc pe bătrânul Pietro, care, când eram eu mic, venea cu trăsurica lui să ne transporte pe toţi, cu tot cu bagaje, la gară, când plecam la ţară. După câţiva ani, apăruseră maşinile publice, iar el nu mai avea vârsta la care să-şi poată lua carnetul şi să se reinventeze ca taximetrist. Dar, pe vremea aceea, inovaţiile încă apăreau într-un ritm destul de lent, iar Pietro cred că a ajuns să nu mai aibă de lucru când era deja în pragul pensionării.

Azi, lucrurile se mişcă mai repede. Mă gândesc că prelungirea duratei medii de viaţă ar fi putut distruge firmele de pompe funebre şi pe angajaţii de la cimitire, dacă n-ar fi fost vorba de un fenomen lent; iar când s-a văzut că erau mai puţini sexagenari de îngropat trebuiau deja îngropaţi octogenarii care nu muriseră la 60 de ani. Deci respectiva categorie profesională ar trebui să aibă mereu de lucru (în virtutea bine-cunoscutei premise, maica tuturor silogismelor, că „toţi oamenii sunt muritori”). Dar dacă mâine s-ar descoperi nu neapărat elixirul nemuririi, ci, să zicem, un medicament care dintr-odată îţi prelungeşte viaţa până la o medie de 120 de ani, atunci i-am vedea pe cei de la pompe funebre ieşind în stradă şi cerând subvenţii de la stat.

Problema e că accelerarea proceselor inovatoare va trimite mereu la plimbare anumite categorii. E de ajuns să ne gândim la criza celor care reparau maşini de scris în anii ’80 numai. Ori erau tineri şi suficient de inteligenţi încât să înveţe cum să devină experţi în calculatoare, ori dispăreau brusc de pe piaţă.

Aşadar, problema e să prevezi un tip de formare profesională care să permită o reinventare rapidă. Un ţesător de pe vremuri, dacă apăreau războaiele mecanice, nu se putea transforma peste noapte în constructor de războaie mecanice. Dar azi, maşinăriile sunt, ca să zicem aşa, universale. Structura lor fizică n-are atâta importanţă câtă are mai degrabă programul care le permite să funcţioneze, aşa încât un specialist în programe pentru maşini de spălat ar putea destul de uşor să se reinventeze profesional, specializându-se în programe care pun în funcţiune bordul automobilelor.

Aşadar, formarea profesională, ca să poată face faţă nevoii de reinventare rapidă, va trebui să devină în primul rând formare intelectuală, mai degrabă iniţiere în software (sau în ceea ce francezii numesc *logiciel*) decât în hardware, în fierătaie, adică acele componente fizice ale maşinilor care sunt uşor de înlocuit şi care pot fi produse pe baza unui alt program.

De aceea, în loc să concepem un parcurs educaţional care, la un moment dat, se bifurcă, ajungând să te pregătească fie pentru universitate, fie pentru muncă, ar trebui să concepem unul care să producă numai absolvenţi de liceu clasic sau ştiinţific, pentru că şi cei care vor deveni, ştiu eu, operatori ecologici vor fi nevoiţi să aibă o formare intelectuală care să le permită, vreodată, să-şi configureze şi să-şi programeze propria recalificare profesională.

Nu e un ideal abstract, democratic şi egalitarist, ci e însăşi logica de funcţionare a lucrurilor într-o societate informatizată, care solicită aceeaşi formare educaţională pentru toţi, modelată pe nivelul superior, nu pe cel inferior. Dacă nu, inovaţia va produce numai şi numai şomaj.

2003

Dacă mi-e îngăduit s-o spun

La începutul anului 1981, vorbind despre Războiul din Golf, am arătat că „focul prieten” este „bomba pe care ţi-o trânteşte din greşeală un idiot care poartă aceeaşi uniformă ca tine”. Poate că azi, după cazul Calipari, cititorii se vor dovedi mai sensibili la faptul că focul-prieten te poate ucide; dar acum cincisprezece ani am primit multe reacţii cu privire nu la imoralitatea focului-prieten, ci la imoralitatea cuvântului „idiot”. Am primit atunci multe scrisori de la cititori şi, dacă-mi amintesc bine, am fost şi criticat în alte ziare, în aşa măsură încât am fost nevoit să scriu un alt „Pliculeţ” în care arătam câţi autori iluştri din literatura noastră folosiseră cuvinte asemănătoare.

În cincisprezece ani, moravurile se schimbă, iar azi editura Rizzoli îşi poate permite să publice *Tâmpenii* (*Stronzate*) de Harry G. Frankfurt (costă şase euro şi-o citeşti într-o oră). Frankfurt este un profesor emerit de filosofie, cred că la Princeton, iar cuvântul „tâmpenii” reprezintă traducerea, cel puţin în termeni de funcţionalitate, a titlului englezesc *Bullshit*, care, literalmente, ar însemna „excremente de taur”, dar care se foloseşte în aceleaşi situaţii în care am folosi noi cuvântul „tâmpenie” sau „tâmpenii”.

Cred că putem defini „tâmpenie” şi un lucru pe care nu merită să dai banii, pentru că nu funcţionează („acest tirbuşon electronic e o tâmpenie”), dar cel mai adesea termenul este folosit pentru ceva ce este afirmat, spus, comunicat: „ai zis o tâmpenie”, „filmul ăla e o adevărată tâmpenie”, şi tocmai asupra tâmpeniei eminamente semiotice se concentrează Frankfurt, plecând de la o definiţie pe care un alt filosof, Max Black, o oferise pentru „prostie” (cu sensul de lucru stupid sau naivitate): „Falsă reprezentare înşelătoare, care totuşi nu ajunge să fie o minciună, realizată mai ales prin intermediul cuvintelor sau al unor fapte ce pretind a fi o realitate, al propriilor gânduri, sentimente sau atitudini”.

Trebuie să ştiţi că pe filosofii americani îi interesează foarte

mult problema valorii de adevăr a enunţurilor noastre, în aşa măsură încât îşi petrec timpul întrebându-se dacă e adevărat sau fals să spui că Ulise s-a întors în Ithaca, din moment ce Ulise nu a existat niciodată. Ce-l interesează, deci, pe Frankfurt este în primul rând să determine în ce măsură o tâmpenie e ceva mai puternic decât o prostie, iar în al doilea rând, ce înseamnă să oferi o reprezentare falsă asupra unui lucru fără să minţi.

În privinţa ultimei probleme n-avem decât să apelăm la vasta literatură ce s-a scris în legătură cu asta, de la Fericitul Augustin încoace; cel care minte ştie că ceea ce spune nu e adevărat şi o spune pentru a înşela. Cine spune ceva fals fără să ştie că e fals nu minte, bietul de el, ci pur şi simplu se înşală sau e nebun. Presupun că dacă cineva ar crede şi ar spune că Soarele se roteşte în jurul Pământului, noi am spune că a zis o prostie şi chiar o tâmpenie, dar definiţia lui Black spune că cel care zice o prostie o face pentru a oferi o falsă interpretare nu numai a realităţii externe, ci şi a propriilor gânduri, sentimente şi atitudini.

La fel se întâmplă şi cu cel care minte: cine spune că are o sută de euro în buzunar (fără să fie adevărat) nu o spune numai pentru a ne face să credem că în buzunarul lui se află o sută de euro, ci şi ca să ne convingă de faptul că el crede că are o sută de euro în buzunar. Dar Frankfurt explică astfel situaţia: spre deosebire de minciună, prostia are ca scop primar nu pe acela de a oferi o părere falsă referitor la starea lucrurilor de care vorbim, ci mai degrabă o falsă impresie asupra a ceea ce se petrece în mintea vorbitorului. Fiind acesta scopul prostiilor, ele n-ajung să fie chiar minciuni, pentru că, dacă vrem să dăm un exemplu al lui Frankfurt, un preşedinte al Statelor Unite poate folosi expresii retorice, umflate, spunând că părinţii fondatori ai Americii erau călăuziţi de Dumnezeu, nu pentru a răspândi nişte idei despre care ştie că sunt false, ci pentru a da impresia că el este un om pios şi iubitor de ţară.

Ceea ce diferenţiază tâmpenia de prostie este faptul că e o afirmaţie desigur greşită, rostită pentru a-i face pe alţii să creadă ceva despre noi, dar pe cel care vorbeşte nu-l interesează dacă

spune sau nu adevărul. „Ceea ce ne ascunde, în ceea ce-l priveşte, cel care spune tâmpenii e că valoarea de adevăr a afirmaţiilor lui nu se află în centrul intereselor sale.” Astfel de aserţiuni ne fac să ciulim urechile, şi, într-adevăr, Frankfurt ne confirmă cele mai crude bănuieli: „Domeniul publicităţii, cel al relaţiilor publice şi cel al politicii, astăzi în strânsă legătură cu celelalte două, sunt pline de tâmpenii atât de desăvârşite, încât au devenit deja paradigme indiscutabile ale conceptului”. Scopul tâmpeniei nu e nici măcar acela de a-i înşela pe alţii cu privire la starea lucrurilor, ci acela de a-i impresiona pe ascultătorii incapabili să distingă între adevărat şi fals, sau lipsiţi la rândul lor de interes cu privire la aceste nuanţe. Cred că cel care rosteşte tâmpenii se bazează şi pe slaba memorie a auditoriului său, ceea ce îi permite să spună chiar tâmpenii în lanţ, care se contrazic între ele: „Producătorul de tâmpenii încearcă mereu, într-un fel sau altul, să iasă basma curată”.

2005

Oximoroanele conciliante

Acum câţiva ani, când foloseai cuvântul „oximoron” încă mai trebuia să explici ce înseamnă. Foloseai acest termen ca să te referi la expresii celebre precum „convergenţe paralele”, şi era bine să clarifici că vorbim de oximoron atunci când alăturăm doi termeni reciproc contradictorii, precum „slăbiciune puternică”, „speranţă deznădăjduită”, „dulce violenţă”, „înţelepciune nesăbuită” (Manganelli) şi – ca să nu uităm de latină – *formosa deformitas*, *concordia discors* şi *festina lente*.

Acum toată lumea vorbeşte de oximoron: citim şi-n ziare adeseori, vorbesc şi politicienii la televizor, în sfârşit, ori s-au apucat toţi să citească tratate de retorică, ori se petrece ceva

oximoronic aici. S-ar putea obiecta că afacerea în cauză nu e simptomatică pentru niciun fenomen, se formează mereu mode lingvistice, fie din cauza lenei, fie prin imitaţie – unele durează numai o noapte, altele supravieţuiesc mai mult, dar, oricum, în anii ’50 fetiţele spuneau „bestial” şi mai deunăzi spuneau „absurd”, fără să se refere nici la zoologie, nici la Eugen Ionescu. O vreme, toţi începuseră să spună „un minuţel”, dar nu pentru că timpul s-ar fi scurtat într-adevăr, sau spuneau „exact” în loc de „da” (chiar şi la cununia religioasă), dar nu din precizie matematică, ci datorită influenţei *quiz*-urilor TV. Rezistă, încă – Dumnezeu ştie de ce –, insuportabila modă a „consoartei”, şi asta în vremuri în care nu-ţi prezinţi soţia, ci partenera de viaţă.

Cu toate acestea, eu am bănuiala că oximoronul a câştigat atâta popularitate pentru că trăim într-o lume în care, odată cu amurgul ideologiilor (care încercau, uneori în mod grosolan, să reducă aceste contradicţii şi să impună o viziune unitară asupra lucrurilor), ne mişcăm numai printre situaţii contradictorii. Dacă vreţi un exemplu elocvent, gândiţi-vă la „realitatea virtuală”, care e un fel de „nimic concret”. Apoi mai sunt „bombele inteligente”, care nu par a fi un oximoron, dar de fapt sunt, pentru că o bombă, prin natura ei, n-are inteligenţă, ar trebui să cadă unde e trimisă, altfel, dacă acţionează de capul ei, devine „foc prieten”, superb oximoron, dacă prin foc înţelegem ceva care ia fiinţă (altă modă lingvistică, deşi nu e un oximoron) pentru a face rău cuiva care nu ţi-e prieten. Destul de oximoronică mi se pare şi „exportarea libertăţii”, de vreme ce libertatea e prin definiţie ceva ce un popor sau un grup dobândeşte prin propria sa hotărâre şi nu impus de alţii. Dar, ca să fim şi mai subtili, avem un oximoron implicit în „conflictul de interese”, pentru că se poate traduce drept „interesul privat urmărit pentru binele comun” sau „interesul colectiv urmărit pentru propriul folos particular”.

Aş vrea să atrag atenţia asupra caracterului oximoronic al unor expresii precum „mobilizarea globală a activiştilor antiglobalizare” sau „pacea armată” şi „intervenţii umanitare” (dacă prin intervenţie înţelegem, cum de altfel înţelegem, o serie

de acţiuni combative în ţara altora). Tot aud în jurul meu, ascultând programele electorale ale noilor aliaţi ai lui Berlusconi, de „stânga fascistă”, şi destul de oximoronici mi se par „ateii clericali”, precum Pera sau Ferrara. N-aş neglija, deşi deja ne-am obişnuit cu expresia, „inteligenţa artificială” şi chiar şi „creierul electronic” (dacă într-adevăr creierul e materia aia moale pe care o avem în cutia craniană), ca să nu mai vorbim de „trecătoare alternativă” (de vreme ce prin definiţie trecătoarea e singurul punct prin care poţi să treci printre două masive muntoase). Ca să fiu *bipartisan* (şi spuneţi-mi voi dacă nu e oximoronică ideea asta de „a participa cu curaj la ceva cu fundul în două luntri”), la fel de oximoronică mi se pare iniţiativa pe care o tot agită gruparea comunistă „Măslinul”, aceea de a avea un „voluntariat pentru serviciul civil obligatoriu”.

În sfârşit, pentru că nu mai ştim cum să punem de acord opţiuni care se bat cap în cap, folosim nişte oximoroane conciliante (iată un alt oximoron minunat!), ca să dăm impresia că ceea ce nu poate să coexiste coexistă, precum misiunea de pace în Irak, legile împotriva magistraţilor (care sunt cei care ar trebui să aplice legile), politica la televizor şi farsele din Parlament, cenzura satirei neautorizate, profeţiile în sens invers, precum al treilea secret de la Fatima, kamikaze arabi (ceea ce ar fi un fel de sarazini şintoişti), cei de la ’68 care i s-au alăturat lui Berlusconi, populismul *liberal*. Şi, bineînţeles, parteneriatul înregistrat de uniunea civilă contestat cu multă cucernicie de concubinii divorţaţi.

2006

Setea de prefeţe a muritorilor

Am să vorbesc acum despre ceva ce cu siguranţă nu mă priveşte

numai pe mine, ci, în general, pe toţi cei care au publicat nişte cărţi sau articole şi se bucură de o oarecare notorietate într-un domeniu anume. Dar nu vă gândiţi numai la mari poeţi, laureaţi Nobel sau cercetători emeriţi. Sunt de părere (de fapt ştiu precis) că astfel de lucruri i se pot întâmpla şi unui director de liceu din provincie care, chiar dacă numai în mediul restrâns al propriei comunităţi locale, şi chiar fără să fi publicat nimic, şi-a dobândit renumele de om cultivat, respectabil şi demn de încredere. Ba mai mult: li se poate întâmpla chiar şi celor care nu-s consideraţi nici culţi, nici de încredere, poate nici măcar respectabili, dar care au devenit cunoscuţi, renumiţi, poate pentru că au apărut în izmene la un talk-show de la televizor.

Tuturor acestora li se poate întâmpla să li se ceară o prefaţă pentru o carte a cuiva. La astfel de cereri fiecare răspunde cum crede de cuviinţă, iar pentru unii, o asemenea solicitare sună ca un semn mult-aşteptat de apreciere. Alţii însă, printre care mă număr şi eu, primesc zeci de astfel de cereri în fiecare lună – pe orice temă şi din partea oricui, de la un coleg talentat şi până la un poet de doi bani care publică pe cheltuiala sa, de la un tânăr autor de roman şi până la inventatorul unei noi maşini *perpetuum mobile.*

Acum, de obicei răspund că (pe lângă faptul că mi-ar fi cu neputinţă să citesc toate acele manuscrise şi că aş risca să apar drept un prefaţator la minut), de vreme ce i-am refuzat chiar pe nişte prieteni buni, ar fi o jignire pentru ei să accept solicitarea altora. Şi de obicei discuţia se încheie aşa. Dar când cel care-ţi cere să scrii prefaţa e un prieten, mai consum ceva timp ca să-i răspund cu o scrisoare particularizată în care încerc să-i explic ce am învăţat în atâţia zeci de ani de muncă în lumea cărţilor. Adică îi explic că refuzul meu are scopul de a-l feri de un dezastru editorial.

Există doar două cazuri în care prefaţa nu face niciun rău. Primul este atunci când autorul cărţii nu mai e în viaţă; în cazul acesta, şi un tinerel de douăzeci de ani poate să-şi permită să scrie prefaţa unei noi ediţii din *Iliada*, fără ca asta să-l afecteze cu ceva pe Homer. Celălalt caz este atunci când un autor extrem de

cunoscut şi de respectabil scrie prefaţa cărţii unui debutant extrem de tânăr. Desigur, e un gest oarecum părintesc, dar tânărul debutant nu se supără defel, ba chiar îşi face un titlu de glorie din asta, pentru că îl admiră şi-l venerează pe prefaţatorul de neegalat, şi e fericit că acesta garantează pentru opera lui de debut.

Primul caz este cel al prefeţei scrise de un om în viaţă pentru cineva care s-a stins, celălalt e cazul prefeţei scrise de un bătrân respectabil pentru un copilandru. Toate celelalte cazuri – om în viaţă-om în viaţă, adult-adult – reprezintă o lovitură mortală pentru autorul cărţii.

De obicei, autorul sau editorul, atunci când îi cer unui oarecare Prefăţescu să scrie o prefaţă pentru cartea lui Scriitoraşcu, se gândesc că datorită notorietăţii lui Prefăţescu se vor putea vinde câteva exemplare în plus. E posibil şi asta, chiar dacă nu în proporţii considerabile, dar efectul pe care-l are această mişcare asupra cititorilor versaţi e următorul: „Dacă acest Scriitoraşcu, despre care eu nu ştiam nimic, are nevoie de sprijinul lui Prefăţescu, atunci înseamnă că pe bună dreptate nu ştiam nimic despre el, pentru că evident e vorba de un autor de doi bani, căruia probabil Prefăţescu i-a cedat din prietenie, din milă, din solidaritate politică sau poate în schimbul banilor sau al unor prestaţii sexuale”.

Dacă intru într-o librărie şi văd o carte a lui Scriitoraşcu despre, să zicem, memorialistica în epoca postwilhelmină, prima mea reacţie care e? „Ia te uită, ce incult sunt, nu ştiam nimic despre acest Scriitoraşcu, trebuie să fie un mare specialist în istoria epocii postwilhelmine!” Observaţi, vă rog, că fenomenul e cât se poate de natural: dacă la o conferinţă sau într-o notă de subsol îmi citează cineva opera acestui Scriitoraşcu pe care nu-l cunoşteam, prima mea reacţie (dacă sunt om cu scaun la cap) este să-mi recunosc lipsurile în materie de cultură şi să-mi propun ca, mai devreme sau mai târziu, să-l consult pe acest Scriitoraşcu. Dacă însă opera lui Scriitoraşcu o găsesc în librărie şi văd că prefaţa e semnată de Prefăţescu, mă liniştesc îndată: era normal să nu-l cunosc pe Scriitoraşcu, de vreme ce el are nevoie de garanţia altcuiva ca să

iasă şi el în evidenţă.

Raţionamentul acesta al meu mi se pare limpede, coerent, convingător şi, atunci când li-l comunic celor care-mi cer o prefaţă, mai adaug şi că eu personal (şi poate că e un regretabil exces de *hybris*, nu contest asta) n-aş vrea să-mi scrie nimeni vreo prefaţă – ba mai mult, sunt chiar împotriva cazului în care profesorul universitar îi scrie unui discipol prefaţa, pentru că reprezintă modul cel mai letal cu putinţă (din cauzele pe care le-am văzut mai sus) de a sublinia cât de tânăr şi de necopt este autorul în cauză.

Ei bine, de obicei interlocutorul meu nu se arată prea convins şi are impresia că raţionamentul meu ascunde rea-voinţă. Astfel, pe măsură ce înaintez în vârstă, mulţi oameni, cărora am încercat să le fac bine prin refuzul meu, mi-au devenit duşmani.

Sau se mai poate întâmpla (şi s-a şi întâmplat cu adevărat, v-o jur) ca un oarecare să-şi publice cartea pe propria-i cheltuială, anexând, în loc de prefaţă, scrisoarea prin care-l refuzam. Aşa de mare e setea de prefeţe a muritorilor.

2006

Un non-tovarăş care greşeşte

Pe un site de pe internet, intitulat *Istoria ascunsă*, e prezentată, cu ghilimele, o aşa-zisă declaraţie a mea pentru ziarul *El País*, unde, chipurile, spuneam: „Brigăzile Roşii aveau dreptate să lupte împotriva multinaţionalelor, dar au greşit atunci când au crezut în soluţia terorismului”. Se deduce, deci, că eu aş susţine o formulare de tipul „tovarăşi care greşesc” şi că aş fi de părere că „ideile erau în regulă, metodele nu”. Iar concluzia sună astfel: „Dacă atâta poate să producă, în termeni de reflecţii, cultura italiană la treizeci de ani de la uciderea lui Aldo Moro, nimic nou sub soare. Din păcate”.

Totuşi, site-ul arată şi comentariile vizitatorilor; şi mi se pare inteligentă intervenţia unui anonim, care scrie: „Mă cam îndoiesc că profesorul Eco ar fi rostit ceva atât de banal. În *Pendulul lui Foucault* vedem (printre mii de alte lucruri) o evaluare personală pe care o face el asupra «Anilor de plumb», iar acolo cu siguranţă nu ridică în slăvi terorismul. Aş fi interesat să aud cum s-a exprimat exact, şi nu versiunea pe care o prezintă ziarele...". În schimb, administratorul acestui site îndoielnic nu numai că nu a citit *Pendulul lui Foucault* sau articolele pe care le scriam în *La Repubblica* în perioada uciderii lui Aldo Moro şi pe care le-am republicat apoi în cartea mea *Şapte ani de dorinţă* (şi e dreptul lui să nu fi citit, drept pe care o să-l apăr până la moarte), dar am bănuiala că nu a citit nici interviul pentru *El País* şi s-a bazat pe câteva articolaşe scrise pe colţul paginii, apărute prin presa italiană, care rezumau câteva replici. Să faci deducţii pornind de la premise incorecte şi eronate este o eroare de logică, iar aceasta nu poate fi recunoscută ca drept.

Totuşi am să răspund, din respect pentru acel anonim prudent, care, spre deosebire de administrator, are obiceiul să citească; şi pentru alţii, care, vizitând acel site maliţios, ar putea fi induşi în eroare, chiar fiind de bună-credinţă.

Ce-am spus în acel interviu pentru ziarul spaniol scrisesem deja cu treizeci de ani în urmă. Spuneam că presa definea drept „delirante" comunicatele Brigăzilor Roşii, care susţineau că există un SIM, adică un Stat Imperialist al Multinaţionalelor, dar aceasta, chiar dacă era exprimată în mod cam popular, era singura idee non-delirantă din toată afacerea, numai că nu era a lor, ci o împrumutaseră de la mai multe publicaţii europene şi americane, în special de la *Monthly Review*. Să vorbeşti de un Stat al Multinaţionalelor însemna, la acea dată, să fii de părere că o bună parte din politica mondială nu mai e determinată de guvernul fiecărei ţări în parte, ci de o reţea de puteri economice transnaţionale care puteau dispune chiar pacea sau războiul. Pe vremea aceea, exemplul principal îl constituiau cele Şapte Surori petrolifere, dar, în ziua de azi, chiar şi copiii ştiu ce e aceea

globalizare; iar globalizarea, practic, înseamnă că noi mâncăm salată cultivată în Burkina Faso, spălată şi împachetată la Hong Kong, trimisă în România, ca să fie apoi distribuită către Franţa sau Italia. Asta înseamnă guvernul multinaţionalelor; şi, dacă vi se pare un exemplu banal, gândiţi-vă cum pot marile companii aeriene transnaţionale să determine deciziile guvernului nostru cu privire la destinul companiei Alitalia.

Cu adevărat delirante în concepţia Brigăzilor Roşii şi a grupărilor teroriste asemănătoare erau concluziile la care ajungeau: mai întâi, că pentru a lupta împotriva multinaţionalelor trebuie să faci o revoluţie în Italia, apoi, că pentru a le submina trebuie să-l ucizi pe Aldo Moro şi pe mulţi alţi oameni cumsecade şi, în sfârşit, că acţiunile lor aveau să-i împingă pe proletari să facă revoluţia.

Ideile acestea erau delirante, pentru că o revoluţie într-o singură ţară nu avea ce să le facă multinaţionalelor şi, în orice caz, presiunea internaţională ar fi restabilit de îndată ordinea; apoi, pentru că influenţa unui om politic italian în acest joc al intereselor era cu totul irelevantă; şi, în sfârşit, pentru că ar fi trebuit să se ştie că, oricât de mulţi oameni ar fi ucis grupările teroriste, proletarii n-aveau să facă nicicând revoluţia. Şi ca să ştii asta nu era nevoie să prevezi desfăşurarea evenimentelor, ci era suficient să vezi ce se întâmplase în America Latină cu gruparea Tupamaros din Uruguay şi cu mişcările asemănătoare (care, cel mult, reuşiseră să-i convingă pe coloneii argentinieni să facă nu o revoluţie, ci o lovitură de stat), în timp ce masele proletare nu mişcau un deget.

Acum, cine trage trei concluzii greşite dintr-o premisă care, până la urmă, e acceptabilă nu e un tovarăş care greşeşte. Dacă unul dintre tovarăşii mei de la şcoală ar fi afirmat că, de vreme ce Soarele răsare şi apune, se învârteşte în jurul Pământului, nu l-aş fi definit un tovarăş care greşeşte, ci un tâmpit. Faptul că azi vedem chiar şi un terorist roşu care organizează tot felul de atentate pe la moschei în numele Ligii arată foarte clar că prea multă minte n-aveau.

Aşadar, singurul tovarăş care greşeşte (dar tovarăş al cui?) este domnul care administrează acel site.

2008

Balerinul rus

Deja ştie toată lumea povestea cu subiectul din Montale, dar, de vreme ce „Pliculeţul” acesta va apărea la opt zile după evenimentele fatale, să rezumăm toată tărăşenia: la bacalaureat li se dă elevilor o poezie din Montale, despre un surâs misterios. Tot raţionamentul care urmează nu are nicio valoare dacă n-ai poezia în faţă, aşa că iat-o:

De-al tău surâs îmi amintesc, ca de-apa limpede
Ce-ntâmplător ar curge pe pietre şi nisip
Oglindă prea firavă a iederii semeţe.
Şi-mbrăţişează totul un alb cer liniştit.

Aşa îmi amintesc – dar vai, ce depărtat!
Ce spune chipul tău? Eşti tu un suflet liber?
Sau poate şi pe tine-al lumii rău te-a frânt
Şi porţi cu tine pururi durerea-ţi talisman.

Dar asta pot să-ţi spun: că amintindu-mi
De chipul tău, durerea-mi se cufundă
În mări de linişte, iar chipul tău se-nalţă
Mai mândru decât pomii-n amintirea-mi sură.

Sincer să fiu, dintre toate rimele montaliene, asta e una dintre

cele mai „pietroase”; şi deja mi se pare exagerat să pretinzi ca un copil, la bacalaureat, s-o poată comenta, dacă el poate nici nu l-a studiat pe Montale. Dar, cum bine se ştie, comisia ministerială a făcut ceva şi mai rău – a formulat o cerinţă (cum se întâmpla şi pe vremea mea la şcoală) care dicta practic ce ar trebui să scrie elevul: că poezia exaltă rolul mântuitor al femeii, că amintirea femeii e condensată în surâsul ei etc., terminând cu îndemnul de a face observaţii originale – şi ce observaţii originale să mai faci, dacă lucrurile cele mai originale le-a spus deja ministerul?! Pentru că partea savuroasă a întregii poveşti, cum deja ştie toată lumea, se datorează faptului că destinatarul acelei poezii („lui K.”) nu era o femeie, ci un bărbat; şi de-ar fi numai atât: era un balerin rus, şi, chiar dacă toţi cred că Montale era heterosexual, se ştie că ideea de balerin rus trezeşte mereu chicoteli la greu şi exista mereu câte unul în filmele de comedie din anii ’50.

Prima mea reacţie, când am citit ştirile în ziare, fără să-mi amintesc bine poezia (ştiu pe dinafară multe versuri din *Oase de sepie*, dar pe-astea nu le ştiam, semn că, aşa cum spuneam, sunt mai puţin muzicale decât celelalte), a fost că trebuie să încetăm odată cu bârfele şi picanteriile biografice despre autori. Autorii, cum e şi cazul lui Montale, au murit, ceea ce rămâne e textul. Şi dacă textul vorbeşte de un surâs, fără să spună al cui, cititorul are dreptul să atribuie acel surâs cui doreşte, aşa cum cine citeşte sonetele lui Shakespeare către „Doamna întunecată” nu e obligat să bănuiască neapărat că acea doamnă era un tânăr. Problema e că, tocmai pe când mă gândeam în sinea mea la drepturile textului, m-am apucat să caut poezia în întregime, şi am văzut că însuşi textul sugerează că destinatarul e un bărbat, cu acel „vai, ce depărtat!”, care e cu siguranţă un vocativ; şi nu poate fi interpretat, oricâtă bunăvoinţă ai avea, drept „de departe” sau „chiar dacă eşti departe”. Aşadar, experţii de la minister n-au citit textul, deşi din text puteau înţelege despre ce era vorba, chiar şi fără să se apuce să consulte, cum sugera Mario Baudino în *La Stampa*, ediţia critică a lui Contini şi Bettarini, care plasează poezia la pagina 30 şi oferă, cu zgârcenie, informaţia despre K. abia la

pagina 872.

Mi se par exagerate şi acuzaţiile de homofobie pe care le-au adus unii responsabililor de la minister. Dacă nu voiau ca elevii să se gândească la faptul că poezia era adresată unui bărbat, era suficient să aleagă alta. Nu, a fost vorba tocmai de asta: o lectură insuficientă a textului propus.

Dar dacă încercăm să fim severi cu cei de la minister, să nu fim indulgenţi nici cu criticii lor. Şi iată că un important cotidian naţional, la distanţă de două pagini, spune într-un articol că poezia e din 1975, pe când, după cum bine ştim, *Oasele de sepie* sunt din anii ’20 (şi, de altfel, se şi precizează asta mai jos, pe aceeaşi pagină), iar apoi spune că destăinuirea cu privire la K. i-ar fi fost făcută lui Silvio Ramat după ce şi-a dat licenţa „cu” Montale, lucru improbabil, pentru că Montale n-a fost niciodată profesor universitar (şi cred că de fapt Ramat şi-a dat licenţa cu o teză „despre” Montale). Asta ca să vedem că neatenţia e un păcat răspândit; şi un alt cotidian, online, afirma, chiar dacă în grabă, în focul evenimentelor, că acest K. ar fi fost un coleg de şcoală al poetului. Ce să mai spunem? Să zâmbim niţeluş.

2008

A cere scuze

În „Pliculeţul” de data trecută discutam despre moda, deja prea răspândită, de „a cere scuze”, pornind de la pretextul scuzelor prezentate Irakului de Bush, căruia îi pare rău. Să faci un lucru care nu se cuvine şi-apoi să te mulţumeşti cu a cere scuze – asta nu e suficient. De pildă, trebuie să promiţi că n-ai să mai faci. Bush nu va mai invada Irakul a doua oară, pentru că americanii i-au retras funcţia în mod cuviincios, dar poate că, dacă i-ar sta în putere, ar mai face-o o dată. Mulţi care dau cu pietre şi-apoi se fac că plouă

îşi cer scuze tocmai pentru a continua ca mai înainte. Treaba e că a-ţi cere scuze nu te costă nimic.

Cam la fel şi cu infractorii care se căiesc şi colaborează cu justiţia. Cândva, cine se căia de fărădelegile lui, mai întâi de toate încerca să repare răul făcut, într-un fel sau altul, apoi ducea o viaţă de penitenţă, se refugia în pustie, unde-şi bătea pieptul cu pietre ascuţite, mergea să aibă grijă de leproşi în Africa. Astăzi se mulţumeşte să-şi denunţe foştii tovarăşi, iar apoi beneficiază de un tratament particular, primind o nouă identitate şi locuind într-un apartament confortabil rezervat, sau iese din închisoare mai repede, scrie cărţi, dă interviuri, se întâlneşte cu şefi de stat şi primeşte scrisori pasionale de la tinerele romantice.

Să ştiţi că la link-ul http://www.sms-pronti.com/scuse/sms_scuse_ 3.htm se află un site cu „formule de scuze". Cea mai lapidară este: „SCUZE Sunt Clar Un Zevzec Emerit". Iată ce citim la link-ul http://news2000.libero.it/noi2000/nc63.html, intitulat „Arta de a cere scuze" (dar, de fapt, e vorba numai de scuzele prilejuite de trădarea în dragoste): „Cea mai importantă regulă – universală – este să nu vă simţiţi niciodată înfrânt atunci când vă cereţi scuze. Faptul că-ţi ceri scuze nu e semn de slăbiciune, ci de forţă şi de control, înseamnă că sunteţi capabil să vă întoarceţi de îndată pe calea cea bună, dezarmându-l pe partener, care astfel e constrâns să vă asculte. Să-ţi recunoşti propriile greşeli e şi un gest eliberator, te ajută să-ţi exteriorizezi emoţiile, fără a le reprima, şi să le trăieşti mai intens". Ceea ce era de demonstrat: a-ţi cere scuze înseamnă să prinzi putere ca s-o iei de la capăt.

Problema e că, dacă cel care a făcut ceva rău e încă în viaţă, îşi cere scuze el însuşi. Dar dacă e mort? Când papa Ioan Paul al II-lea şi-a cerut scuze pentru procesul împotriva lui Galileo Galilei, a dat, practic, tonul. Chiar dacă greşeala o săvârşise un predecesor al său (sau cardinalul Bellarmino), scuze şi-a cerut moştenitorul legitim. Dar nu e mereu clar cine e moştenitorul legitim. De pildă, cine trebuie să-şi ceară scuze pentru uciderea celor paisprezece mii de prunci nevinovaţi? Vinovat a fost Irod, care domnea la Ierusalim: deci singurul său moştenitor legitim e guvernul israelian. În

schimb, în ciuda a ceea ce ne spune Sfântul Apostol Pavel, adevăraţii responsabili direcţi pentru uciderea lui Hristos nu sunt infamii iudei, ci stăpânitorii romani – la picioarele Crucii nu se aflau fariseii, ci centurionii romani. După dispariţia Sfântului Imperiu Roman, singurul moştenitor rămas în viaţă al stăpânirii romane e statul italian; şi, deci, ar trebui ca Giorgio Napolitano să-şi ceară scuze pentru răstignirea Domnului.

Cine-şi cere scuze pentru Războiul din Vietnam? Greu de spus dacă viitorul preşedinte al Statelor Unite sau mai degrabă cineva din familia Kennedy, poate chiar Kerry cea simpatică. Pentru revoluţia din Rusia şi asasinarea Romanovilor n-avem nicio îndoială, pentru că singurul moştenitor legitim şi adevărat al leninismului şi al stalinismului e Putin. Şi pentru Noaptea Sfântului Bartolomeu? Republica Franceză, căci e moştenitoarea monarhiei, dar de vreme ce pe atunci întreaga operaţiune fusese pusă la cale de o regină, Caterina de Medici, astăzi ar trebui să-şi ceară scuze Carla Bruni.

S-ar crea, pe urmă, şi situaţii stânjenitoare. Cine să-şi ceară scuze pentru belelele pe care le-a provocat Ptolemeu, adevăratul inspirator al condamnării lui Galileo Galilei? Dacă, aşa cum se spune, s-a născut în Ptolemaida, care e în Cirenaica, ar trebui să-şi ceară scuze Gaddafi; dar dacă s-a născut în Alexandria, ar trebui să-şi ceară scuze guvernul egiptean. Pentru lagărele de concentrare cine-şi cere scuze? Singurii moştenitori în viaţă ai nazismului sunt diferitele mişcări *naziskin*, iar ăştia nu prea par dornici să-şi ceară scuze – dimpotrivă, dacă ar putea, ar face-o din nou.

Şi pentru uciderea lui Matteotti şi a fraţilor Rosselli cine-şi cere scuze? Problema e că trebuie să ne întrebăm care ar fi astăzi „adevăraţii" moştenitori ai fascismului – şi trebuie să mărturisesc că întrebarea e cam incomodă.

2008

Pentru unii, Soarele se-nvârte

Edoardo Boncinelli a ţinut la Universitatea din Bologna o serie de conferinţe despre teoria evoluţionistă (originile şi modul în care s-a dezvoltat ea), iar ceea ce m-a uimit au fost nu neapărat argumentele aduse în sprijinul teoriei (fie ea şi în formă neodarwinistă), cât faptul că, referitor la teoria evoluţionistă, există multe idei naive şi confuze nu numai din partea celor care o contestă, ci şi din partea susţinătorilor ei: de pildă, ideea că darwinismul ar afirma că omul se trage din maimuţă. (Cel mult, spun eu, văzând evenimentele rasiste din vremea noastră, îţi vine să spui ca Dumas, care i-a replicat unui filfizon care-l ironiza din pricină că era metis: „Domnule, eu poate că mă trag din maimuţă, dar dumneavoastră vă îndreptaţi spre ea”.)

Treaba e că ştiinţa se confruntă mereu cu opinia comună, care e întotdeauna mai puţin evoluată decât am crede. Noi toţi, oameni educaţi, ştim prea bine că Pământul se învârte în jurul Soarelui şi nu invers, şi totuşi în viaţa de zi cu zi dăm dovadă de o oarecare naivitate când spunem liniştiţi că Soarele răsare, apune sau e sus pe cer. Dar câţi oameni „educaţi” există? În 1982, un sondaj realizat în Franţa de revista *Science et vie* arăta că, pentru un francez din trei, Soarele se învârte în jurul Pământului.

Ştirea am luat-o din *Les Cahiers de l’Institut* (nr. 4, 2009), unde *l’Institut* este un institut internaţional pentru cercetarea şi studierea aşa-numiţilor *fous littéraires* – mai precis, a tuturor autorilor, mai mult sau mai puţin nebuni, care susţin teze improbabile. Franţa reprezintă avangarda în acest domeniu, iar în două „Pliculeţe” mai vechi (din 1990 şi din 2001) am mai vorbit despre acest gen bibliografic, între altele şi cu prilejul morţii lui André Blavier, expertul de necontestat în acest domeniu. Dar acum, în acest număr din *Cahiers*, Olivier Justafré vorbeşte despre cei care neagă mişcarea de rotaţie a Pământului şi caracterul sferic al planetei noastre.

Că ipoteza copernicană a fost negată până la sfârşitul secolului

al XVII-lea – şi încă de către învăţaţi de seamă – nu ne surprinde, dar avalanşa de studii apărute între secolele al XIX-lea şi XX e destul de impresionantă. Justafré se limitează la operele franţuzeşti, dar sunt suficiente, ba şi de prisos, de la abatele Matalène, care în 1842 demonstra că Soarele are un diametru de doar 32 de centimetri (idee pe care deja o suţinuse, de altfel, Epicur, cu douăzeci şi două de secole mai înainte), până la Victor Marcucci, care considera că Pământul e plat şi are în centru Corsica.

În secolul al XIX-lea, asta e, n-ai ce să-i faci. Dar în 1907 apare *Essai de rationalisation de la science expérimentale* de Léon Max (carte editată la o serioasă librărie ştiinţifică); în 1936, *La Terre ne tourne pas*, de un oarecare Raioviotch, care afirmă că Soarele e mai mic decât Pământul, dar mai mare decât Luna (cu toate că un anume abate Bouheret, în 1815, susţinuse contrariul). Din 1935 datează opera lui Gustave Plaisant (care se autodefineşte „absolvent de Politehnică") cu un titlu dramatic: *Tourne-t-elle?* (care înseamnă: „Dar Pământul chiar se învârte?"). Şi chiar şi în 1965 apare o carte a lui Maurice Ollivier (şi el absolvent de Politehnică), tot despre faptul că Pământul nu se roteşte.

Articolul lui Justafré citează, ca operă străină, numai lucrarea lui Samuel Birley Rowbotham, unde se demonstrează că Pământul e un disc cu Polul Nord în centru şi că se află la o distanţă de 650 de kilometri de Soare. Opera lui Rowbotham apăruse ca opuscul în 1849, cu titlul *Zetetic Astronomy: Earth Is Not a Globe* (*Astronomia zetetică: Pământul nu e o sferă*), dar în nu mai mult de treizeci de ani devenise un volum de patru sute treizeci de pagini şi dăduse naştere unei *Universal Zetetic Society*, care avea să supravieţuiască până la Primul Război Mondial.

În 1956, un membru al Royal Astronomical Society, Samuel Shenton, fondase Flat Earth Society (Societatea Pământului Plat), ca o continuare a Universal Zetetic Society. În anii '60, NASA a publicat fotografii cu Pământul văzut din spaţiu, iar atunci nimeni nu a mai putut nega că are formă sferică, dar Shenton a spus că astfel de fotografii nu-i pot înşela decât pe cei neexperimentaţi:

întregul program spaţial era un montaj, iar aselenizarea fusese şi ea o ficţiune cinematografică pentru a înşela opinia publică prin ideea falsă a unui Pământ sferic. Succesorul lui Shenton, Charles Kenneth Johnson, a continuat să denunţe complotul împotriva Pământului plat, scriind, în 1980, că ideea unui glob care se roteşte era o conspiraţie împotriva căreia luptaseră Moise şi Cristofor Columb. Unul din argumentele lui Johnson era că, dacă Pământul ar fi fost o sferă, atunci suprafaţa unei mari întinderi de apă ar fi trebuit să fie curbă, dar el controlase suprafeţele lacurilor Tahoe şi Salton fără să găsească vreo curbură.

Şi-atunci mai poate să ne mire că există tot felul de oameni pe lumea asta?

2010

Ce nu trebuie să faceţi

Dacă cineva se exprimă ireverenţios cu privire la opera dumneavoastră literară sau artistică, nu recurgeţi niciodată la justiţie, chiar dacă expresiile folosite de adversarul dumneavoastră au depăşit oarecum graniţa (uneori extrem de subtilă) dintre opinie critică fără milă şi, respectiv, insultă. În 1958, într-un articol din *Il Giorno*, Beniamino Dal Fabbro, un critic muzical agresiv şi foarte polemic, desfiinţase practic o interpretare a Mariei Callas, pe care n-o avea deloc la inimă. Nu mai ţin bine minte cum se exprimase, dar îmi amintesc epigrama pe care acel personaj sarcastic şi tare simpatic le-o spunea prietenilor la barul Giamaica din Brera: „Callas din Arhipelag/ Merită o roşie-n cap”.

Maria Callas, şi ea de-un caracter feroce, l-a dat în judecată. Mi-aduc aminte ce povestea Dal Fabbro la barul Giamaica: în ziua în care la proces trebuia să vorbească avocatul lui, s-a prezentat îmbrăcat în negru, pentru ca apărătorul lui să-l poată indica drept

„învăţatul acela sever şi incoruptibil”. Dar în ziua în care trebuia să vorbească avocatul Mariei Callas (care poate s-ar fi folosit, spunea Dal Fabbro, de anumite zvonuri răutăcioase care-l prezentau drept piază rea) s-a prezentat îmbrăcat în alb ca un lăutar, cu o pălărie de paie pe cap.

Bineînţeles, instanţa l-a absolvit pe Dal Fabbro, recunoscându-i dreptul la critică. Dar partea amuzantă a poveştii e aceea că publicul larg, care, din presă, era la curent cu polemica, dar care n-avea idei prea clare despre jurisprudenţă şi dreptul, garantat prin Constituţie, la libera exprimare a propriilor convingeri, a interpretat hotărârea instanţei nu ca pe o recunoaştere a libertăţii criticului, ci ca pe o recunoaştere a ceea ce spusese el, şi anume că Maria Callas cântă prost. Şi astfel, pentru cântăreaţă, afacerea nu s-a sfârşit bine: avea acum un certificat (nejustificat) de cântăreaţă netalentată, semnat de un tribunal al Republicii noastre.

Iată de ce nu e bine să-i târăşti prin tribunale pe cei care te fac cu ou şi cu oţet. Foarte probabil, un tribunal le va recunoaşte dreptul la liberă exprimare, dar în ochii mulţimii plebee şi ai maselor ignorante va părea că judecătorii legitimi au hotărât că meritai să fii făcut cu ou şi cu oţet.

Ceea ce ar dovedi încă o dată două vechi principii, şi anume că o dezminţire e o ştire dată de două ori, şi că atunci când te afli afundat până la gât într-o materie vâscoasă, e mai bine să nu te mişti, ca să nu faci valuri.

Şi-atunci, cum procedezi cu cei care te-au insultat? Îi dai încolo, pentru că dacă te ocupi de litere, atunci accepţi de la bun început să primeşti şi roşii în faţă, şi judecăţi negative, ştiind că astea sunt riscurile meseriei, şi aştepţi ca milioanele de viitori cititori să-l contrazică ei pe adversarul invidios, după cum Istoria i-a pedepsit pe Louis Spohr, care definise *Simfonia a V-a* a lui Beethoven drept „o orgie, un tărăboi plin de vulgaritate”, sau pe Thomas Bailey Albright, care a scris despre Emily Dickinson: „Incoerenţa şi lipsa de formă a poezioarelor ei – căci n-aş şti să le definesc altfel – sunt înspăimântătoare”. Sau cum l-a pedepsit pe şeful de la MGM, care, după o probă a lui Fred Astaire, comentase: „Nu ştie să

interpreteze, nu ştie să cânte, şi mai e şi chel. Cu dansul se mai descurcă niţeluş”.

Iar dacă se exprimă în mod negativ în ceea ce te priveşte pentru că are sau avusese ceva cu tine pentru un premiu pe care el nu l-a câştigat, asta e la fel de rău, cel puţin din punctul de vedere al bunului-simţ. Un scriitor cunoscut şi talentat, când soţia lui concura pentru un post universitar, îl săpunise zdravăn pe un contracandidat al acesteia, criticându-i cartea. E adevărat că nici Caravaggio nu era un model de virtute şi că Francis Bacon, un mare gânditor, fusese şi el condamnat pentru corupţie şi (cum se obişnuia pe atunci) privat de orice funcţie publică, dar scriitorul de care vă vorbeam, fără să-i fie contestate virtuţile literare, a fost considerat de mulţi vrednic de cenzură morală.

2012

Mirabila Mòrţimă

Pentru a-mi atenua nişte dureri provocate de artroză, medicul mi-a recomandat un medicament la care, ca să evit plictisitoarele probleme legale, mă voi referi folosind o denumire inventată: Mòrţimă.

Ca orice om cu scaun la cap, înainte să iau medicamentul, am citit prospectul, adică fiţuica aia anexată flaconului şi unde spune în ce situaţii nu trebuie să-l iei (de exemplu, dacă pe lângă el mai tragi şi o sticlă de vodcă, dacă trebuie să conduci noaptea un tir de la Milano şi până în Sicilia, la Cefalù, dacă ai lepră şi eşti însărcinată cu tripleţi). Acum, prospectul meu mă anunţă că, dacă iei Mòrţimă, pot apărea reacţii alergice, umflături la nivelul feţei, al buzelor şi al gâtului, ameţeli şi somnolenţă, iar în cazul vârstnicilor, căderi accidentale, întunecarea sau pierderea vederii,

probleme cu coloana vertebrală, insuficienţă cardiacă şi/sau renală, reducerea tractului urinar. Unii pacienţi au manifestat intenţii de suicid şi comportamente autovătămătoare, şi se recomandă (probabil când pacientul încearcă să se arunce de la fereastră) să vă adresaţi medicului (eu aş zice că mai bine pompierilor). Desigur, Mòrţimă poate cauza constipaţie, paralizarea intestinului, convulsii şi, dacă îl luaţi împreună cu alte medicamente, insuficienţă respiratorie şi comă.

Nici nu mai vorbim de absoluta interdicţie de a conduce automobile sau de a manevra utilaje complexe, sau de a desfăşura activităţi care ar putea fi periculoase (mă gândesc, de pildă, să acţionezi o presă hidraulică stând în picioare pe o grindă, la etajul cincizeci al unui zgârie-nori). Pe urmă, dacă aţi luat cumva Mòrţimă în doze mai mari decât cele prescrise, vă puteţi aştepta să vă simţiţi confuzi, somnoroşi, agitaţi şi neliniştiţi; dacă luaţi mai puţin decât trebuie, sau suspendaţi brusc tratamentul, pot apărea tulburări ale somnului, dureri de cap, greaţă, anxietate, diaree, convulsii, depresie, transpiraţie şi ameţeli.

Mai mult de o persoană din zece resimt creşterea poftei de mâncare, excitaţie, confuzie, pierderea libidoului, nervozitate, tulburări ale atenţiei, lipsa controlului motoriu, afectarea memoriei, tremurături, dificultăţi de vorbire, senzaţie de furnicături, letargie şi insomnie, oboseală, întunecarea vederii, vedere dublă, vertij şi tulburări de echilibru, gură uscată, vărsături, flatulenţă, dificultăţi de erecţie, umflături la nivelul corpului, senzaţie de ebrietate, anomalii de deplasare.

Mai mult de o persoană din o mie resimt scăderea glicemiei, modificarea percepţiei de sine, depresie, oscilaţii ale dispoziţiei, dificultăţi în exprimare, pierderi de memorie, halucinaţii, tulburări ale somnului, atacuri de panică, apatie, se simt ciudat (*sic*), incapacitatea de a atinge orgasmul, întârzieri de ejaculare, dificultăţi de gândire, toropeală, anomalii în mişcarea ochilor, reflexe slabe, acută sensibilitate cutanată, pierderea gustului, senzaţii de usturime, tremurat în timpul deplasării, reducerea conştienţei, leşin, acutizarea sensibilităţii la zgomot, ochi uscaţi şi

umflaţi, lăcrimare, tulburări ale ritmului cardiac, tensiune mică, tensiune mare, tulburări de circulaţie a sângelui, dificultăţi de respiraţie, uscăciune nazală, umflături abdominale, salivaţie abundentă, arsuri gastrice, pierderea sensibilităţii în zona cavităţii bucale, sudoraţie, frisoane, contracţii şi crampe musculare, dureri articulare, dureri de spate, dureri la nivelul membrelor, incontinenţă, dificultăţi şi dureri la urinare, slăbiciune, căderi, sete, senzaţii de apăsare la nivelul toracelui, modificări ale analizelor sangvine şi ale funcţionalităţii hepatice. Ce poate resimţi mai puţin de o persoană dintr-o mie nici nu are rost să vă mai spun; este imposibil să ai aşa un ghinion.

Am evitat să iau fie şi numai un comprimat, pentru că eram sigur că o să mă simt de îndată afectat (cum spunea nemuritorul ipohondru Jerome K. Jerome) de bursită la genunchi – deşi nu era trecut în prospect. M-am gândit o clipă să arunc cutia, dar dacă o aruncam la gunoi riscam să produc mutaţii în colonii întregi de şoareci şi să provoc vreo epidemie. Am închis totul într-o cutie de metal, pe care am îngropat-o într-un parc, la un metru adâncime.

Trebuie să mai spun că între timp mi-au trecut durerile de la artroză.

2012

Joyce şi Maserati

Dacă răsfoieşti cataloagele unor case de licitaţie precum Christie's sau Sotheby's, observi că, pe lângă opere de artă, cărţi vechi, autografe şi tot soiul de relicve, mai apar şi aşa-numitele *memorabilia*, cum ar fi, ştiu eu, pantofiorii purtaţi de actriţa cutare în filmul cutare, un stilou al lui Reagan şi aşa mai departe. Acum, trebuie să facem distincţie între colecţionarea de bizarerii şi goana fetişistă după relicve. Colecţionarul e şi el un pic nebun, chiar şi

atunci când se străduieşte din răsputeri să adune incunabule ale *Divinei Comedii*, dar pasiunea lui e de înţeles. Dacă răsfoieşti buletine despre colecţii şi colecţionari, vezi că unii fac colecţie de pliculeţe de zahăr, capace de Coca-Cola sau cartele telefonice. Recunosc că e mai nobil să colecţionezi timbre decât capace de bere, dar fiecare cu pasiunile lui.

Altceva e să vrei cu orice preţ pantofiorii purtaţi de actriţa aceea în filmul acela. Dacă te apuci să colecţionezi toţi pantofiorii purtaţi de actriţe, de la Meliès încoace, atunci eşti un colecţionar şi nebunia ta are un sens. Dar cu o singură pereche ce să faci?!

În *La Repubblica* din 28 martie trecut am găsit două ştiri interesante. Prima, care apare şi în alte cotidiene, se referă la oferta de pe eBay cu privire la maşinile albastre scoase la licitaţie de Renzi. Aş putea înţelege ca cineva să-şi dorească un Maserati şi să prindă ocazia de a-şi achiziţiona unul, fie el şi cu mulţi kilometri la bord, la un preţ derizoriu, acceptând că apoi va trebui să cheltuiască o groază de bani ca să-l întreţină. Dar ce rost are să te baţi pe mii de euro ca să pui mâna pe acel Maserati cumpărat (din banii noştri) de către domnul La Russa, la un preţ dublu sau triplu faţă de cel înregistrat pe lista cu maşini uzate din *Quattroruote*? Şi totuşi, asta se întâmplă cu maşinile albastre scoase la licitaţie. Aici, fetişismul e evident, chiar dacă nu prea poţi înţelege satisfacţia celui care-o să-şi plimbe fundul pe banchetele din piele pe care le-a încălzit un personaj ilustru. Ca să nu mai vorbim de cei care dau bani grei ca să se răsfeţe stând acolo unde şi-a-ncălzit dosul un simplu subsecretar sau un aghiotant.

Dar să trecem acum la un subiect aparent diferit, ce apare în acelaşi număr, şi pe pagină dublă. Au fost scoase la licitaţie, la preţuri de şaizeci de mii de euro bucata, scrisori de dragoste scrise la 26 de ani de Ian Fleming, în care tânărul agent, pe atunci nu foarte secret, scria: „Aş vrea să te sărut pe gură, pe sân, în zonele cele mai de jos”. Acum, există, şi în mod legitim, un colecţionism de autografe, şi, dacă tot e vorba de autografe, poate că unul mai năbădăios se dovedeşte mai amuzant. Ba mai mult, chiar şi un

noncolecţionar ar fi bucuros să obţină scrisoarea în care James Joyce îi scria Norei: „Sunt copilaşul tău, aş vrea ca tu să mă baţi, ba chiar să mă biciuieşti… nu în glumă, ci la funduleţ şi pe pielea goală”. Sau cea în care Oscar Wilde îi scria mult-iubitului lord Douglas: „E un miracol că buzele tale roşii ca petalele de trandafiri sunt făcute pentru muzică şi cântec nu mai puţin decât pentru nebunia sărutărilor”. Ar fi nişte *conversation pieces* minunate, pe care le puteţi arăta prietenilor, petrecând o seară în care să bârfiţi pe seama slăbiciunilor oamenilor mari.

Ceea ce însă nu mi se pare normal e valoarea care se atribuie acestor vestigii pentru istoria literaturii şi pentru critica literară. Oare, dacă ştim că Fleming scria la 26 de ani scrisori asemenea unui adolescent în călduri, ne place mai puţin o poveste cu James Bond sau se schimbă cu ceva judecata critică pe care o putem emite cu privire la stilul său de scriitor? Ca să înţelegem erotismul lui Joyce ca fapt literar, e suficient să citim *Ulysses*, în special ultimul capitol, chiar dacă cine l-a scris ar fi fost omul cel mai cast din lume. Mulţi oameni mari au scris lucruri lascive, dar au dus o viaţă cuviincioasă şi, dimpotrivă, mulţi au scris lucruri cuviincioase şi au dus o viaţă lascivă; s-ar schimba cu ceva judecata noastră critică asupra *Logodnicilor* dacă s-ar afla că Manzoni era cam şturlubatic în pat şi cele două soţii ale sale au murit extenuate de insaţietatea lui?

Ştiu că nu e acelaşi lucru să-ţi doreşti maşina Maserati a lui La Russa şi să arăţi documente care dovedesc cum anumiţi autori erau potenţi fizic (sau poate doar mental). Dar, la urma urmei, sunt două forme de fetişism.

2014

Napoleon n-a existat niciodată

Iată o mică jucărie de pus sub pomul de Crăciun. Dar, după cum vom vedea, e şi o sugestie pentru a ne opune vânătorilor de „mistere”. Lunile astea, cea mai recentă apariţie a unui vânător de mistere este la emisiunea intitulată în mod cabalistic *Adam Kadmon*, moderată de un prezentator deghizat. N-ar avea niciun rost să vorbim despre asta, pentru că de aceste emisiuni se ocupă Crozza în fiecare săptămână, înfierându-le în al său *Kazzenger*, dar să le aducem un omagiu diferiţilor Crozza din trecut.

Aveam de ceva vreme o traducere italienească târzie (1914) a unei cărticele scrise de un oarecare G.B. Pérès, intitulată *Napoleon nu a existat niciodată*, dar am reuşit chiar zilele astea să dau de prima ediţie, cea din 1835, care se numea *Grand erratum source d’un nombre infini d’errata.* Autorul demonstrează că Napoleon nu e decât un mit solar şi aduce o mulţime de dovezi, construind analogii cu Soarele, Apollo (iar „Napoleo” ar însemna de fapt „Apollo exterminatorul”), care se născuse şi el pe o insulă din Mediterana; mama lui Napoleon, Letizia, ar reprezenta Aurora, iar Letizia ar deriva de la Latona, mama lui Apollo. Napoleon a avut trei surori, care, evident, sunt cele trei graţii; patru fraţi care simbolizează cele patru anotimpuri; şi două soţii, adică Luna şi Pământul. Cei doisprezece mareşali ai lui erau semnele zodiacului şi, ca şi Soarele, Napoleon a dominat Sudul şi a cunoscut o eclipsă în Nord.

Napoleon a pus capăt flagelului Revoluţiei, iar asta aminteşte de gestul lui Apollo, care l-a ucis pe monstrul Python. Soarele răsare în Orient şi apune în Occident, iar Napoleon vine din Egipt ca să domine Franţa, şi moare prin mările Apusului, după o domnie de doisprezece ani, care nu sunt altceva decât cele douăsprezece ore ale zilei. „Iată deci dovada că pretinsul erou al secolului nostru nu e decât un personaj alegoric, ale cărui atribute sunt toate împrumutate de la Soare.”

Pérès ştia şi el că spune nişte trăsnăi, dar o făcea pentru a parodia cartea lui Charles-François Dupuis *L’origine de tous les cultes* (1794), unde se susţine că religiile, miturile, teogoniile şi misteriile n-ar fi fost decât alegorii fizice şi astronomice.

Pe urmele lui Pérès, un oarecare Aristarchus Newlight (*Historic Certainties*, 1851) – dar n-am reuşit să găsesc ediţia originală – folosea argumente similare pentru a polemiza cu *Viaţa lui Iisus* a lui David Strauss şi cu interpretarea lui critico-raţionalistă a Evangheliilor. Dar, înaintea lui Pérès, Richard Whately publicase *Historic Doubts Relative to Napoleon Buonaparte* (am găsit ediţia originală din 1819). Whately era un teolog englez care a ajuns chiar arhiepiscop de Dublin şi care scrisese opere foarte serioase, atât pe teme religioase, cât şi filosofice – iar o carte de logică scrisă de el îl influenţase pe Charles Sanders Peirce. Whately se străduise să respingă tezele anumitor scriitori raţionalişti (mai ales David Hume) care negau evenimentele pseudoistorice – cum ar fi fost cele din Sfintele Scripturi – şi povestirile despre miracole, pentru că nu existau dovezi empirice în acest sens. Whately nu-l contestă pe David Hume sau pe alţii asemenea lui, ci duce tezele exprimate de ei la consecinţele ultime, arătând că, dacă am merge până la capăt pe firul acestor principii, nici măcar relatările despre campaniile napoleoniene (care au şi ele ceva miraculos) nu sunt făcute mereu de martori direcţi; nu prea mulţi dintre contemporanii lui Napoleon avuseseră prilejul să-l vadă în realitate; şi mare parte din ceea ce se spune despre el nu-s decât povestiri născute din alte povestiri.

Aceste *trouvailles* de anticariat despre care vă vorbesc sunt nişte capricii de colecţionar, pentru că, spre norocul cititorilor, există şi o ediţie Sellerio a celor trei texte citate – *Împăratul inexistent*, îngrijită de Salvatore Nigro (1989) –, iar aceasta, pentru şapte euro, puteţi şi s-o puneţi sub bradul de Crăciun. Dar de fapt m-a amuzat pur şi simplu să-i dezgrop pe aceşti *Kazzenger ante litteram.* E adevărat că cei trei autori de care vă vorbesc nu-i satirizau pe vânătorii de mistere, ci pe gânditorii care încercau să elimine misterele. Şi erau, deci, în fond, nişte reacţionari. Dar metoda rămâne instructivă: duceţi la extrem tezele celorlalţi şi un hohot de râs le va îngropa pentru totdeauna.

2014

Am înnebunit cu toţii?

În ultimele săptămâni am asistat la acte de indiscutabilă nebunie. Căci era cu siguranţă nebun pilotul german care i-a târât în ghearele morţii pe toţi pasagerii ce-i fuseseră încredinţaţi; nebun era, fără îndoială, şi antreprenorul milanez care a făcut măcel la Palatul de Justiţie. Dar trebuie să ne îngrijoreze şi un pilot care se apucă să tragă cu arma în casă – şi nu mă gândesc că ar fi putut fi acuzat de un accident de maşină, cauzat probabil de o concentraţie de alcool excesivă, lucru care i se poate întâmpla oricui, chiar dacă faptul că te aşezi la volan după ce ai băut ridică nişte semne de întrebare asupra obiceiurilor unui pilot care-l transportase şi pe preşedintele Republicii Italiene.

Erau nebuni poliţiştii acuzaţi de „masacrul mexican" în stilul Diaz? Cu câteva clipe înainte erau nişte agenţi normali. Ce frenezie o fi pus stăpânire pe ei după aceea, ca să-i facă să se dezlănţuie într-un asemenea hal, ca şi când (lăsând la o parte sentimentele umanitare) n-ar fi ştiut că până la urmă cineva tot o să-şi dea seama de ceea ce făcuseră ei?

Aşa că mi-am amintit de ce spunea Owen: „Pe lume toţi sunt nebuni, în afară de tine şi de mine. Şi, dacă stau să mă gândesc, nici de tine nu sunt sigur...". De fapt şi de drept, noi trăim cu convingerea că înţelepciunea ar fi condiţia normală, iar nebunii ar fi nişte excepţii, de care într-o vreme se ocupa balamucul. Dar aşa să fie oare? N-ar trebui să ne gândim mai degrabă că nebunia e condiţia normală şi că aşa-zisa normalitate ar fi doar o stare trecătoare? Dincolo de paradoxuri, n-ar fi mai prudent să ne convingem că în orice fiinţă umană există o doză de nebunie, care la mulţi rămâne latentă toată viaţa, dar la mulţi alţii explodează din timp în timp – şi explodează în formă neletală şi, câteodată, productivă în cazul acelora pe care-i considerăm genii, deschizători de drumuri, utopişti, dar în cazul altora se manifestă prin acţiuni revoltătoare, de nebunie criminală?

Dacă aşa stau lucrurile, un germene de nebunie există în toţi

oamenii care trăiesc pe lumea asta (şi suntem nu mai puţini de şapte miliarde) şi se poate manifesta brusc sau doar în anumite momente ale activităţii lor. Călăii de la ISIS or fi, probabil, în anumite momente ale vieţii lor de zi cu zi, soţi credincioşi şi părinţi iubitori şi poate chiar petrec o oră sau două uitându-se la televizor sau ducându-i pe copii la moschee. Apoi se scoală la 8 dimineaţa, îşi iau pe umăr kalaşnikovul, poate că soţia le face un sandvici cu ou prăjit, iar ei se duc să decapiteze pe cineva sau să mitralieze vreo sută de copii. La urma urmei, nu la fel trăia şi Eichmann? Şi, de altfel, chiar şi cel mai feroce dintre asasini, dacă e s-o crezi pe maică-sa, până mai ieri era un băiat model, părând cel mult oarecum nervos sau melancolic.

În cazul acesta, ar trebui să trăim într-o stare de permanentă neîncredere, temându-ne mereu că soţia sau soţul, fiul sau fiica, vecinul pe care-l salutăm în fiecare dimineaţă pe scări sau cel mai bun prieten al nostru ar putea dintr-odată să pună mâna pe topor şi să ne spargă ţeasta ori să ne pună arsenic în supă.

Dar atunci viaţa noastră ar deveni imposibilă – şi, pentru că nu ne-am putea încrede în nimeni (nici în difuzorul din gară, care spune că trenul către Roma pleacă de la linia cinci, pentru că funcţionarul care se ocupă de anunţuri poate să fi înnebunit şi el), am trăi ca nişte paranoici, în stare permanentă de alertă.

Deci, ca să supravieţuim, e nevoie să avem încredere măcar în cineva, numai că va trebui să ne convingem că nu există încredere absolută (cum se întâmplă uneori în momentele în care suntem îndrăgostiţi). Există doar încredere probabilistică. Dacă prietenul meu cel mai bun, de-a lungul anilor, s-a dovedit a fi o persoană de încredere, am putea presupune că e o persoană pe care te poţi baza. Ar fi ca pariul lui Pascal: e mai avantajos să crezi în viaţa veşnică decât să nu crezi. Dar e un pariu, atenţie! E riscant, desigur, să-ţi trăieşti viaţa ca pe un pariu, dar acest pariu (dacă nu cel cu viaţa veşnică, atunci cel puţin cel cu prietenia) e esenţial pentru sănătatea noastră mintală.

Dar mi se pare că Saul Bellow a scris odată că, într-o epocă de nebunie, dacă te crezi imun la nebunie, suferi deja de o formă de

nebunie. Aşa că nu luaţi de bun ceea ce tocmai aţi citit.

2015

Imbecilii şi presa responsabilă

M-am distrat copios pe seama poveştii cu imbecilii de pe net. Pentru cine nu e la curent, a apărut online şi în anumite ziare o ştire conform căreia aş fi zis, în cadrul unei aşa-numite *lectio magistralis* de la Torino, că internetul e plin de imbecili. Nu-i adevărat. Acea conferinţă avea un cu totul alt subiect, dar asta arată cum circulă şi se denaturează ştirile în ziare şi pe net.

Treaba cu imbecilii a apărut la o conferinţă de presă ulterioară, în cadrul căreia, răspunzând la nu ştiu ce întrebare, făcusem o observaţie de bun-simţ: dacă admitem că, din şapte miliarde de locuitori ai planetei, o parte sunt în mod inevitabil imbecili, foarte mulţi dintre ei îşi comunicau aberaţiile numai între prieteni apropiaţi sau la bar – şi astfel opiniile lor rămâneau limitate la un cerc restrâns. Acum însă, un număr impresionant de astfel de persoane au posibilitatea să-şi exprime opiniile pe reţelele de socializare. Astfel, aceste opinii ajung la audienţe extrem de înalte şi se amestecă uşor cu cele exprimate de oameni întregi la minte.

Observaţi că în concepţia mea despre imbecili nu exista nicio conotaţie de rasism. Nimeni nu e imbecil de profesie (cu câteva excepţii), dar cineva care e un excelent vânzător de mirodenii, un excelent chirurg, un excelent funcţionar la bancă poate spune prostii dacă vorbeşte despre teme pentru care n-are nicio competenţă sau asupra cărora nu a reflectat îndeajuns. Asta şi pentru că pe net reacţionezi la cald, fără să ai timp să reflectezi.

Este bine că internetul le permite să se exprime şi persoanelor care nu spun lucruri prea sănătoase, dar mediul virtual abundă de prostie. Şi unele reacţii dezechilibrate pe care le-am văzut după

aceea pe internet mi-au confirmat teza, de altfel extrem de raţională. De pildă, cineva spusese că, din punctul meu de vedere, pe internet ies la fel de bine în relief opiniile unui prost, ca şi cele ale unui laureat Nobel; şi îndată s-a iscat o discuţie perfect nefolositoare legată de întrebarea dacă eu am luat sau nu Premiul Nobel, fără ca vreunul să intre cel puţin pe Wikipedia. Asta ca să vedeţi cât ne place să vorbim ca să ne aflăm în treabă. În orice caz, acum, numărul imbecililor e cuantificabil: sunt trei sute de milioane, cel puţin. Căci se pare că în ultima vreme Wikipedia a pierdut trei sute de milioane de utilizatori. Toţi aceştia navighează pe internet nu ca să caute informaţii, ca mai demult, ci ca să stea să pălăvrăgească (probabil aiurea) cu cei de teapa lor.

Un utilizator normal al internetului ar trebui să fie în măsură să distingă ideile fără şir de cele bine articulate, dar nu poţi fi sigur, şi aici apare problema filtrării informaţiei, care nu are de-a face numai cu opiniile exprimate pe bloguri sau pe Twitter, ci e o chestiune de o importanţă dramatică şi imediată pentru toate site-urile de pe internet, unde poţi găsi (şi aş vrea să văd cine poate să nege asta) atât lucruri demne de crezare şi foarte folositoare, cât şi aberaţii de orice fel, denunţări ale unor comploturi inexistente, un negaţionism extins, forme de rasism sau chiar şi ştiri false, imprecise, superficiale din punct de vedere cultural.

Cum facem diferenţa? Fiecare dintre noi e capabil să discearnă atunci când consultă site-uri care prezintă teme din domeniul lui, dar eu de pildă nu m-aş simţi în largul meu dacă ar trebui să stabilesc în ce măsură un site despre teoria corzilor îmi spune sau nu lucruri corecte. Şi nici şcoala nu poate cultiva discernământul, pentru că profesorii se află în aceleaşi condiţii ca şi mine; de pildă, un profesor de greacă veche se poate dovedi vulnerabil în cazul unui site care vorbeşte despre teoria catastrofelor sau fie şi despre Războiul de 30 de Ani.

Nu ne rămâne decât o singură soluţie: ziarele sunt adesea supuse total internetului, pentru că de acolo îşi adună ştirile şi, uneori, legendele, oferind astfel celui mai mare concurent al lor

posibilitatea de a se face auzit. Făcând asta, ziarele sunt mereu în întârziere faţă de internet. Ar trebui însă ca în fiecare zi să dedice cel puţin două pagini analizării site-urilor de pe internet (aşa cum fac cu recenziile de carte sau de film), indicându-le pe cele valoroase şi semnalându-le pe cele care pun în circulaţie bazaconii sau imprecizii. Ar face publicului un serviciu enorm şi ar fi poate şi un motiv pentru ca mulţi navigatori de pe internet, care au început să creadă că ziarele sunt pentru snobi, să reînceapă să le răsfoiască în fiecare zi.

Sigur că, pentru a se apuca de aşa ceva, un ziar trebuie să aibă o echipă de analişti dintre care mulţi vor fi luaţi din afara redacţiei. E, cu siguranţă, costisitor, dar ar avea o mare valoare culturală şi ar marca începutul unei noi ere, aceea a unui nou rol al presei.

2015